THE

KHULASATU-T-TAWARIKH

BY

Khulasatu-t-tawarikh

SUJAN RAI BHANDARI

OF BATALA

1st June 1931.

EDITED BY

M. ZAFAR HASAN, B.A.,

ASSISTANT SUPERINTENDENT, ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA.

DELHI

PRINTED AT J. & SONS PRESS

1918

English Title Page printed at I. M. H. P., Delhi.

To be had of Maulvi Abrar Hasan, Sambhli Gate, Moradabad (U.P.)

INTRODUCTION.

Innumerable thanks to the glorious God, who, with the word "Kun" (let it be) brought all the earthly and celestial creatures into existence, and infinite praises to him (the Prophet), who is endowed with excellent qualities, and in whose favour God said, "Had it not been for thy sake, I would not have created the earth and heaven."

The Khulasat-ut-Tawarikh was first brought to my notice by its references in Asar-us-sanadid, the well known book of Sir Sayyid Ahmad Khan on the Archæology of Delhi. It was after a long search that I could procure a manuscript copy of it, and on perusal I found it so important and interesting that I conceived its publication highly desirable. I was, however, conscious of the difficulties to be met with in such an undertaking, and knew that its accomplishment was beyond my resources, but "When God intends a thing to be done He provides means for the same." I represented the matter to the Hon'ble Mr. W. M. Hailey, C.S.I., C.I.E., I.C.S., the Chief Commissioner, Delhi, who is well known for his keen interest in the history and literature of India, and submitted the manuscript for his examination. He listened to my requests with great concern, and encouraged me in the publication of the book with the promises of his valuable help. He was pleased to write a letter to Jaipur State asking the *Darbar* to permit me to use the manuscript copies of the book available in the State library. The reply received from the State was very favourable, but in the meantime I had the good fortune of securing a few other MSS., and so I did not deem it necessary to utilise the *Darbar's* liberality, in which case there was a likelihood of an interruption in the performance of my duties. I also communicated this proposal to Sir John Hubert Marshall, Kt., C.I.E., etc., Director General of Archæology, who was then in Kashmir, and requested him to favour me with his help and advice. The reply from the latter officer was very encouraging, and last year when he visited Delhi on his winter tour he was pleased to examine all my MSS., and favoured me with valuable criticism and esteemable suggestions. I must admit, that without the sympathy and encouragement from both these gentlemen, I would not have entertained the idea of such an undertaking rather than accomplishing it. I take this opportunity to offer my most sincere thanks to them for the kindness they have ever shown to me, although I am conscious of my inability in giving a full expression to my sense of gratitude. *Verse.*

"May God reward them that they have helped those who had no friends or helpers."

Collation of the book.

It is most essential for editing an old book that it should be collated with various and different MSS., which are not supposed to have been transcribed from one and the same copy, and which should at the same time be old and correct. I had this principle in view, and by the grace of God was successful beyond expectation in my attempts, for I could procure five manuscript copies of this old and rare historical work. Different readings of these MSS. have, however, been copied in the foot-notes, while the text has been marked with the letter "ن". Other historical works have also been referred to, and a list of them has been attached at the end of this introduction.

Manuscripts

A brief description of the five manuscript copies, used in collation of this book, seems necessary for the information of the readers.

I. One of these MSS. has special distinction. The Khulasat-ut-Tawarikh, as it will be known hereafter, was written in the 40th year of the reign of Aurangzeb, and it goes down to the accession of this emperor and the account of his pursuit of Shah Shuja and Dara Shikoh. But it is strange that all the MSS., so far known to the historians, except the one under notice, contain at the end a brief account and the date of the death of Aurangzeb written abruptly in a few lines. Professor Dowson (Elliot's History of India, Vol. VIII., p. 5) in his review on the Khulasat-ut-Tawarikh has mentioned this fact, and he is of opinion that it is an insertion from a transcriber who added it in a very early copy, and later on it was repeated in the copies made therefrom. Three of my manuscripts also contain this insertion which I translate from No. II.

"At last after the management of affairs on the auspicious day of Friday, the 28th Zulqada of the year 1118 A. H., three hours after dawn, his majesty the king having paradise for his resting place filled the cup of his life (died) at the age of 91 years 17 days and 2 hours, the period of his reign being 50 years 2 months and 28 days. This event happened at the city of Ahmadnagar, in the Deccan."

It was this manuscript which was first obtained. It is written in *Shakasta* or running hand, and has been partly worm eaten, but it is complete and comparatively old and correct. Taking in view the fact

noted above I may say that it is most reliable of all the MSS. hitherto noticed by historians.

The style of its transcription is not without some interest; each of its pages has been divided into two parts which are written diagonally while at the centre and its upper and lower ends are two lines running cross-wise in the usual fashion. The number of the lines in each page range from 35 to 38. It contains 273 leaves of the size $11\frac{1}{2}''$ by $8\frac{1}{2}''$. The first ten leaves of the original MS. seem to have been lost but subsequently copied and added. The ninth leaf is, however, to be found at the end among a few others, which do not form part of the real work, and thus there are only nine original leaves which are missing. The date of the MS. written at the end runs as follows.

"Finished on Sunday, the 9th Rabia II. of the first year of the reign of Muiz-ud-din Alamgir II., the king and champion of faith, corresponding to one thousand one hundred and sixty eight Hijra when one *ghari* had passed from the night. It (the book) is completed and my engagement with it is over. *Verse.*

O reader, do not be so angry with me if any mistake has been committed in the book."

This MS. belongs to me and was purchased at Delhi.

II. The second manuscript, written in *Nastaliq* characters, is in a well preserved condition. It contains 505 leaves, size 9″ by 6″ with 15 lines to a page. At the end is the following endorsement containing the date of the manuscript.

"This book, named Khulasat-ut-Tawarikh, written by *Munshi* of *Munshis*, Sujan Rai Bhandari, the resident of Batala, in the Province of the Panjab, was finished on Saturday, the 26th of the month of *Shaban* the year *circa* one thousand two hundred Hijra and the . . year of the august reign of the emperor Abkar, son of His Majesty Shah Alam, the king champion of faith, and during the time of Maharaja Dhiraj Raj Rajindar Siri Savai Jagat Singh Bahadur in the town of Sawai Jaipur. *Verse.*

From him, who reads it, I am expectant of prayer, as I am a sinful creature.

Samwat Raja Vikramjit one thousand eight hundred and sixty four."

The transcriber seems to have been a *Hindu*, as he did not know the exact Hijra year. The year of the reign of the emperor Akbar Shah II. appears to have been omitted by oversight.

At the lower margin the number of leaves contained in the manuscript is written as follows.

"Total 63 juze (1 juz = 8 leaves) and one leaf."

This manuscript also belongs to me and was purchased at Lucknow.

III. The third manuscript is of 495 leaves, size 8½″ by 5½″ with 14 lines to a page. It is written in *Nastaliq* characters, but the date of transcription is obliterated. The endorsement from the transcriber at the end runs as follows.

"It (the book) is completed and my engagement is over. The book Khulasat-ut-Tawarikh was finished at noon on Friday, the 19th Jamada I., the year ."

This manuscript also belongs to me and was procured at Moradabad through my elder brother Maulvi Abrar Hasan.

IV. The fourth manuscript is written in *Nastaliq* characters. It is worm eaten but is complete. It is of 282 leaves, size 11½″ by 7¾″ with 20 lines to a page. The endorsement at the end, which does not bear the date of transcription, runs as follows.

"The book Khulasat-ut-Tawarikh of *Munshi* of *Munshis* Sujan Rai Bhandari, the resident of Batala, who was accomplished in Hindi, Persian and Sanskrit, is finished."

This manuscript belongs to Sayyid Ahsan Shah, the *Rais* of Sardhana, District Meerut, and *Tahsildar* of Gonda, who evinced his great interest in the publication of this book by kindly lending me his manuscript, for which I am much indebted to him.

V. The fifth manuscript is incomplete and goes down only as far as the deposition of the emperor Shah Jahan (see page 490). The first three pages are also missing. The number of the existing leaves is 308 of the size 10½″ by 6″. The number of lines in a page is not fixed. In nearly first half of the book it contains 18 or 19 lines per page, but later on the number of the lines increases until it reaches to 24 or 25 to a page at the end. The manuscript is written in *Shakasta*. It belongs to the library of the St. Stephen's College, Delhi, and I am much obliged

to the college authorities particularly Maulvi Abdul Rahman, the Arabic professor, for permitting me to use it for the collation of the book.

The Author.

Nothing is forthcoming about the author from the text, which does not contain even his name. The book begins with a long preface wherein the author has stated the reason for its compilation, its name and date, and has also given a long list of Persian and Sanskrit historical works, which supplied material for it, but he has been contented with mentioning only so much about himself, that since his age of discretion he had been in the service of the nobles and officers, who were entrusted with the management of the state, in the capacity of a *Munshi* or scribe of letters (*vide* page 6). The transcribers have, however, given his name as Sujan Rai Bhandari of Batala in the endorsements at the end of manuscripts. Nos. II., III., and IV. Professor Dowson (Elliot's History of India, Volume VIII., page 5) has read this name as Subhan Rai and Batala as Patyala. As the date of composition is recorded not only in Hijra and *Jalus* years of Aurangzeb but also in various other *Hindu* eras, it may be presumed that the book was written by a *Hindu*. It is, however, an admitted fact that the author of this work was Sujan Rai of Batala. Now the point at issue is as to why he preferred to conceal his name, although he ought to have given it in the preface according to the usual practice. Apparently it seems that Sujan Rai was only an ordinary and unknown person, who could not expect that his name would add to the popularity of his production, nor does he appear to have desired any fame or honour by it. His object, on the other hand, was evidently to express the truth which is the ideal of a historian. Under these circumstances we can conclude that his statement is mostly unbiased and based on facts, particularly in the case of the accounts of the reign of Aurangzeb, of which he might be conceived an eye witness.

The scope of the book.

The Khulasat-ut-Tawarikh was written in the 40th year of the reign of Aurangzeb, corresponding to 1107 A. H. (1695-6 A. D.), and the author spent some two years in its compilation. It is chiefly a history of Delhi, wherein the narrative of all its *rajas* and *sultans* has been related from the very beginning of its foundation in the time of Judhishtar until the period when this book was written. Other monarchies have also been briefly dealt with at the time of their final absorbtion in the *Mughal* empire.

It is written in elegent Persian, replenished with metaphors and quotations of appropriate verses. As regards the subject matter the book may be divided into three parts.

Part I.—The geography of India during the reign of the emperor Aurangzeb.

Part II.—The history of the rajas of India from the time of Raja Judhishtar Pandu to the reign of Rai Pithura, better known as Raja Pirthiraj.

Part III.—The history of the Muhammadan emperors from the time of Nasir-ud-din Subuktagin until the reign of the emperor Aurangzeb.

The first part is the most valuable portion of the work. It begins with a description of Hindustan, its products and inhabitants, and proceeds with an account of its geography as known during the reign of Aurangzeb. The 18 *Subas*, into which the *Mughal* empire was then divided, have been treated separately at some length, with the description of their chief towns, manufactures, interesting localities and buildings and the courses of rivers. It also enumerates the *Sarkars* and *Muhals* of these *Subas* and gives their revenue returns supplementing the Ain-i-Akbari with new and original information. The account of the Panjab, particularly that of Lahore and the Sarkar of Batala, to which the author belonged, deserves especial mention, containing very minute detail based on his personal knowledge.

The second part, which comprises the narrative of the *rajas* of India, especially the rulers of Delhi, giving a list of their names and a short account and the period of their reigns, has its own importance. This is perhaps the first published Persian work, which deals with the early history of India, although the events of this period are generally of legendry nature.

The third part also is not without some interest. A greater portion of it has been borrowed from other historical works, a list of which has been given in the preface, but the copious account of the contest between Aurangzeb and his brothers supplies some additional information, and may be considered as reliable on the ground that it was written on the personal information of the author. Khulasat-ut-Tawarikh is probably the first ancient published history, wherein the narrative of the Muhammadan emperors has been written by a *Hindu*. As there are reasons to believe that it was not composed under the court influence, it may be considered as the best source of informtion to the students of history, indicating the opinion of a *Hindu* historian some 250 years hence about the Muhammadan emperors and particularly his contemporary emperor Aurangzeb.

Apparently it does not seem difficult to publish an old manuscript, but those who have an experience of it know the difficulties to be met with in the acquisition of various manuscripts, perusal of bad handwriting and correction of clerical mistakes, when the transcribers of ancient times were not bound to give dots and *markaz*. The time and patience required for reading several manuscripts hardly needs any comment, specially when the editor undertook to do it during his leisure hours. I fully realize that the magnitude of work was beyond my individual labour, and its accomplishment would have been almost impossible, especially when five different manuscript copies have been used in the collation of this book, had there not been the valuable assistance of my relatives and friends who have a taste for history. I therefore feel it my duty to express my thanks individually to them. My best thanks are due to Pir Wilayet Shah, B.A., B.T., Assistant Master, Anglo Arabic High School, Delhi, and Maulvi Ashfaq Ali, Munshi to the Superintendent, Muhammadan and British Monuments, Northern Circle, for their valuable assistance, and I also acknowledge my indebtedness to my brothers Hafiz Muhammad Hasan, B.A., Maqbul Hasan, Fazal Hasan and Bashir Ahmad Hashmi, who assisted me in comparing the manuscripts, reading proofs and preparing index. I should not omit to mention the name of my revered father Maulvi Shariat Ullah, and my elder brother Maulvi Abrar Hasan, Secretary, Hewett Muslim High School, Moradabad, who by their vast learning and sagacity solved many difficulties for me. The fact is that it was the wish of the Providence to get this book published through my efforts, otherwise I do not feel myself in any way equal to the task.

Apology.

I began to work upon the book in the month of June 1917. Although the correction of the manuscript did not take much time, and it was expected that it would be out of the press by the end of that year, yet some unforeseen and extraordinary difficulties had to be encountered in printing, disappointing me many times in its very publication. Owing to these reasons I express with regret that it could not be printed so nicely as desired, and mistakes which are inseparable from lithograph crept in, notwithstanding that no pain was spared in proof reading. It is, however, expected that the readers would take into consideration my difficulties, and overlook the defects in the publication.

DELHI,
11th August, 1918.

ZAFAR HASAN, B.A.

و

ن

ف

ق

ک

غ

ش

ز

س

د

ح

خ

چ

ب

فہرست اسمائے مردمان و بلاد و قلعجات و آبہا وغیرہ کہ در کتاب خلاصۃ التواریخ مذکور شدہ اند بترتیب حروف ہجا۔

الف

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۲۲۵	۸	استحفاف	استخفاف
۲۲۶	۸	پانہ	بہانہ
۲۳۶	۲۴	سوہنت	سوہنیت
۲۶۸	۲۱	برو ہزا	بدو ہزار
۲۸۴	۲۵	ترہلہ	نرہلہ
۳۰۱	۱۵	فران	فرمان
۳۱۰	۷	کال	کابل
۳۱۵	۱۱	نموہن	نمودن
۳۲۱	۱۹	پورن کل	پورن مل
۳۳۷	۱۷	ہربانہ	ہریانہ
۳۳۹	۱۴	یلجا	یکجا
۳۴۳	۵	نفیل	انفیل
۳۴۳	۲۰	جسب	بحسب
۳۵۴	۲۱	قلعہ تعمیر	تعمیر قلعہ
۳۶۵	۲۴	کراہ یافتہ	راہ یافتہ
۳۷۹	۱۳	درزمگاہ	دررزمگاہ
۳۹۰	۴	دانش دبیربل	دانش دربیربل
۳۹۴	۱۴	طن	باطن
۳۹۴	۱۴ و ۱۸	محمد حاشم	محمد ہاشم
۴۱۳	۲۴	میرزا جان	میرزا خان
۴۶۲	۱	زو	زرد
۴۸۰	۲۴	شدن	زنان
۵۳۴	۱	بردن	بیرون
۵۳۴	۱	ازدن	ازدل

فهرست اغلاطے چند که در حین انطباع بر زده

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۵	۱۲	سوزس	شورش
۱۶	۲۱	خواهش	خراهش
۴۵	۱۷	به و	برو
۴۶	۴	داوان	فراوان
۵۷	۱۰	بخی کرد	نمی کرد
۵۹	۱	جانور	حالور
۶۱	۷	بخدوم	بمخدوم
۷۰	۴	هرگویند	هرگوبند
۷۸	۱۷	کردارد	کم دارد
۹۸	۷	ساعت	ساحت
۹۸	۱۸	بر	به
۱۰۲	۱۳	نمی گردد	می گردد
۱۱۳	۱۸	هبجنگ	ههجنگ
۱۷۰	۲۲	میتخزید	میخزید
۱۷۱	۱۵	داز	دار
۱۸۸	۲۵	بیبک	ایبک
۲۰۸	۲۰	کووان	گور وان

وازان طرف دریا شیخ میر و دلیر خان نیز در تهته رسیدند و داراشکوه از خبر رسیدن انها در تهته نتوانست اقامت ورزید بست و نهم صفر از دریا عبور نموده بسمت گجرات روانه شد صف شکن خان بر دریا پل بسته هفتم ربیع الاول انطرف رفته منزل نمود در خلال این حال فرمان عالیشان بنام شیخ میر و دلیر خان وارد گشت که ترک تعاقب داراشکوه نموده روانه حضور شوند جمیع امرا باهم مشورت کردند که درین یورش لشکریان تعب کشیده اند و مرکوب و باربردار اکثرے تلف شده و در خزانه زیاده از یک ماه زر موجود نیست و راهی که داراشکوه رفته جول و بیابان بے اب و ابادانی است درین صورت ازینجا معاودت نموده روانه حضور باید شد ازینجهت از همان جا عنان عزیمت برتافتند و زبانی جاسوسان شنیدند که داراشکوه هشتم ربیع الاول سی کروهی تهته بسمت گجرات بکنار جول رسیده چون درین سال بسبب کمی باران تالابها بے آب بوده در دو سه منزل از کمی اب اکثر لشکر داراشکوه دواب تلف گردید حقیقت جول انست که نوعے شورستان واقع شده که تا چهل کروه بر کنار دریا سے شوراب شیرین اصلا نیست و بواسطه قرب دریا نوعے خلاب است که دواب عبور نمیتوانند کرد والقصه شیخ میر و صف شکن خان معاودت کرده ششم[1] ربیع الثانی به بهکر رسیدند و نظم و نسق آن دیار نموده جمعی از عساکر و دواب و الات توپ خانه همراه اغر خان فوجدار بهکر گذاشته هشتم ماه مذکور از انجا روانه درگاه حضرت والا شدند و قباد خان بموجب فرمان والا بصوبه داری تهته قیام ورزید *

---

(۱) هفتم *

حضور پر نور گردانید چون شیخمیر بعد رسیدن در سکهر یک روز مقام کرده پیشتر روانه
شد از تقریر زمینداران ظاهر گشت که از بست و پنج کروهے سکهر راهی بجانب قندهار
جدا می شود داراشکوه میخواست که روانه قندهار شود نوکرانش همراهی نکردند و زوجه او
نیز راضی نگشت ناچار عنان عزیمت بجانب تهته انعطاف نمود ازینجهت شیخمیر بجلدی
از انجا روانه شد و صف شکن خان بعد از بند و بست بهکر و مقرر کردن اغرخان عرف
امام قلی بفوجداری انجا و فوج علی بیگ را بفوجداری سکهر پنجم صفر از بهکر روانه شده
دوازدهم سیزده کروهے سیوستان رسید و نوشته محمد صالح ترخان فوجدار و قلعه دار
سیوستان بخان مشار الیه رسید که داراشکوه پنجکروهے قلعه رسیده شما خود را
زود رسانیده کشتیهاے خزانه اموال و اشیاے او را که عقب می اید بر کنار
دریا سد راه شوند لهذا خان مومی الیه هزار سوار برق انداز و بان و شترنال و جمعی
بیلدار و سقا فرستاد که نزدیک بقلعه جاے که عرض دریاے کمتر بوده باشد بر کنار
مورچال بسازند و توپها نصب ساخته باندازان و توپ اندازان را جا بجا بنشانند
و خود بسرعت کوچ کرده سه کروهے محاذی لشکرگاه داراشکوه نزول نموده مترصد
کشتیهاے غنیم بود و محمد صالح نوشت که ازانطرف کشتیها بفرستد و خود از قلعه
برامده توپ و تفنگ اندازد درین اثنا خبر رسید که داراشکوه مقام کرده دران روز
مصلحتے که کرده بود نیز موقوف ماند روز دویم که داراشکوه کوچ کرد کشتیها نمودار شد
مخالفان از خبر رسیدن صف شکن خان کشتی ها را ازانطرف دریا روانه ساختند صف
شکن خان توپخانه بادشاهی را که بر کنار دریا نصب شده بود رها کنانید لیکن ازجهت
مسافت بعید کارگر نشد و کشتیها بے ممانعت ازطرف قلعه عبور نمود محمد صالح توفیق
خدمت گذاری نیافت اگر محمد صالح سد راه می شد داراشکوه را عبور ازین جا
مشکل می بود چون عنقریب شیخمیر نیز میرسید اغلب که داراشکوه گرفتار میگردید
لیکن ازانجا که برامد هر کار در وقتے معین و حصول هر مطلب بازبسته بزمانے
مقرر است از محمد صالح کوتاهی بوقوع امده القصه چون داراشکوه بد عاقبت
کشتی عافیت ازان گرداب خوف و موج خیز بساحل نجات رسانید و از گریوه سیوستان
که محل بیم و مکان هلاکت بود عبور نموده در تهته رسید ازین طرف دریا صف شکنخان

داشت تعین شد و رائے رایسنگه برادرزاده مهاراجه را بخطاب راجگی و عنایت فیل با ماده و شمشیر مرصع و نصتاره و انعام یک لک روپیه و از اصل و اضافه بمنصب چهار هزاری و چهار هزار سوار سرافراز فرموده همراه محمد امین خان تعین فرمودند و رایات عالیات نیز از انجا نهضت فرمودند*

در بیان بقیه حقیقت تعاقب افواج قاهره و آمدن دارا شکوه از تهته بجانب گجرات

در زمان بودن ملتان اولاً صف شکن خان بعد ان شیخمیر و دلیر خان بتعاقب دارا شکوه تعین شده بودند این هر دو لشکر در قصبه جنجی[1] واهن باهم پیوسته چند روز مقام کردند و از انجا خبر رسید که دارا شکوه از بهکر گذشته بست و پنجم محرم در سکهر نزول نمود از زین منزل تا سکهر شصت و سه کروه باین روے اب و قریب صد کروه از انطرف دریا فاصله دارد شیخمیر و دلیر خان و قباد خان از اب گذشته بجانب سکهر روان شدند و صف شکن خان با کومکیان خویش ازین طرف دریا راهی گردید و شیخمیر بعد قطع منازل پنجم صفر و از ده کروهے سکهر رسیده بسبب کثرت بیشه و تراکم اشجار خار دار و مراحل دشوار گذار و داب بسیار تکلف شد و لشکریان تعب و آزار کشیدند دریں منزل خیمه و بار دا ذوقه نرسید ششم ماه مذکور در سکهر رسیدند و صف شکنخان سه روز پیشتر در بهکر رسیده بود ظاهر شد که دارا شکوه احمال و اثقال و پردگیان با برخی از خزانه و طلا دالات بقلعه در اورده بسنت خاجه سرائے را معه عبد الرزاق بحراست قلعه گماشته توپ خانه و بندوقچی و دیگر لوازم قلعه داری در انجا گذاشته سلخ محرم روانه پیشتر شده براه بیشه و جنگل درخت بریده راه ساخته میرود داؤد خان و شیخ نظام و دیگر نوکرانش قریب چهار هزار سوار از نواحی بهکر ازو جدا شده امد چنانچه داؤد خان براه جیسلمیر بسمت حصار فیروزه که وطن اوست رفت و دیگر مردم بصف شکن خان ملحق شدند و خان مذکور انجماعه را استمال نموده روانه

---

(۱) جهجهی*

امرسنگه چندراوت و احتشام خان و فتح جنگ خان و اخلاص خان خویشگی و خواص خان و یکه تاز خان و رشید خان لودی و فیروز خان بارهه و سید شیر خان بارهه و سیّد مظفر خان بارهه و زبردست خان و علی قلی خان و قزلباش خان و سکندر روهیله و کاکر خان و دلاور خان و نیک نام خان و نیاز خان[1] و قادر انصاری و گروهی دیگر از مردم کاری و دلیران عرصه جانسپاری بتعاقب شجاع بهمراهی شاهزاده تعین شدند حضرت خدیو عالم انان مکان غره جمادی الاول سنه ۶۸ عنان عزیمت بسمت اکبر اباد برتافتند و در نزدیکی کوره بعرض والا رسید که سید قاسم بارهه که از طرف داراشکوه قلعه دار اله اباد بود بموجب نوشته داراشکوه بشجاع ملاقی شده رفاقت اختیار نموده سید عبد الجلیل برادر خود را در قلعه مذکور گذاشته بود بعد هزیمت یافتن شجاع سید قاسم یلغار کرده داخل قلعه مذکور گردید چون شجاع در نزدیکی قلعه رسید هر چند تلاش کرد که قلعه متصرف خود در اورد سید قاسم درین باب تن نداده بمقتضای زمانه سازی فی الجمله مدارا کرده قول و قرار گرفته امده ملاقات نموده مرخص شده باز بقلعه رفت چون خبر امدن شاهزاده محمد سلطان و معظم خان شنید از صدمات صولت سپاه ظفر پناه حصار عافیت بر خود تنگ دیده مخلصی بخانه دوران که از کوکیان شاهزاده بود و پیش ازین تسخیر قلعه مذکور تعین شده بود متضمن عجز و نیاز نوشت و مشار الیه خط مذکور و عرضداشت او از نظر شاهزاده گذرانید شاهزاده این معنی را بدرگاه والا معروض داشت ازانجا که عذر نیوشی و پوزش پذیری خاصه ذات ملکی صفات است فرمان والا صادر گشت که خاندوران بصوبه داری اله اباد قیام دارد و سید قاسم را روانه درگاه والا گرداند و نیز فرمان جهان مطاع بنام داؤد خان بصدور پیوست که بعد رسیدن در پتنه بصوبه داری بهار متصرف باشد چون اخبار رسیدن داراشکوه از ملتان بسمت گجرات بقصد شورشی متواتر بعرض والا رسید بداعیه دفع داراشکوه و تادیب و تخریب مهاراجه جسونت سنگه که بتازگی مصدر شوخی و بی اعتدالی و حرام نمکی گردیده بعد قطع منازل در فتح پور نزول اجلال فرمودند ازین منزل محمد امین خان میر بخشی با فوجی از امرای نامدار برای تنبیه مهاراجه که اراده پیوستن بداراشکوه

---

(۱) مبارک خان ۔

خوردگی افواج ظفر اثر وظهور انواع نفاق منافقان[1] واقعه طلب وچندین فتور وچشم زخم عظیم محض بمین تائید ربانی وحسن ثبات قدم ونیروے همت خاقانی چنین فتح نمایان که طراز فتوحات اسمانی وعنوان مآثر کامرانی تواند بود نصیب اولیائے دولت گردید شجاع رمیده بخت بهزاران خسران وناکامی وخذلان وبدسرانجامی باپسران خود واللہ وردی خان راه فرار پیش گرفت دارد وبنگاه واکثر اسباب تجمل او بتاراج افواج ظفر پناه رفت وتمام توپخانه وبیشتر فیلان بزرگ ونامی ویک صد وچهارده توپ بقید ضبط درامد خدیو جهان بعد چنین فتح شگرف که فی الحقیقت بے منت سپاه ولشکر ومشارکت کوشش خدمتگذاران دست داد روے نیاز بدرگاه ایزد نصرت بخش نهاده سپاس مواهب نامتناهی الهی بجا اوردند وباجنود مسعود از لشکرگاه غنیم که نزدیک تالاب موضع کهجوه بود گذشته منزل ارائے اقبال شدند جمعی از عساکر نصرت مال بپاسلیقی شاهزاده محمد سلطان بتعاقب شجاع تعین نموده حکم فرمودند که برامسم تگامشی پرداخته هیچ جا اورا مجال اقامت ودرنگ ندهند وتا اقصائے بنگاله ساحت ولایات شرق از خار وجود وش پاک سازند بعجالت ایک عقد مروارید که بپوشش اقدس پذیرائے سعادت بوده باد وپته که برکتفت مبارک داشتند بشاهزاده مرحمت شد شاهزاده بهمان ساعت پیشتر رفته منزل گزید تا بیست وششم اینماه دران منزل مقام شد ومعظم خان که بعد رهائی از قید تا امروز بمنصب سربلند شده بود بمنصب والائے هفت هزاری وهفت هزار سوار وانعام ده لک روپیه نقد وعطائے خلعت خاص وفیل خاصه باساز نقره وجل زربفت وسپر وشمشیر مرصع مشمول مراحم گوناگون گردید ودیگر بندهائے درگاه باضافه مناصب وعطائے فیل واسپ وخلعت خاص وخدمتگاران حضور مقدس بانعام سی هزار روپیه سرافرازی یافتند درین وقت راجه جے سنگه از وطن آمده پانصد مهر ویک هزار روپیه نذر گذرانیده غبار استان سلطنت صندل ناصیه دولت خود ساخت بست وهفتم از نواحی کهجوه کوچ کرده بساحل دریائے گنگ به نزول اقدس نور پذیر فرمودند تا سلخ این ماه دران مکان اتفاق اقامت افتاد معظم خان وذوالفقار خان واسلام خان وداؤد خان وفدائی خان وکنور رام سنگه وراجه اندرمن وراے بهادر سنگه هاده وراے

---

(۱) مخالفان

افسرده بشاهزاده محمد سلطان و ذوالفقارخان که هراول بودند پیغام کردند که شما به جمعیت
خاطر و دل قوی در برابر غنیم بوده سررشته کوشش و پایداری از کف ندهید این جسارت
کیشان محال اندیش را دفع کرده بکومک شما رسیده می شود و بعد ان به نیروی همت
خسروی روی فیل مبارک بجانب دست راست گردانیدند و به مدافعه مخالفان توجه
نمودند و در خلال این حال فیلی که اسلام خان بران سوار بود بصدمه بان رم کرده برافواج
انطرف تاخت اکثر مردم ان سمت از جا رفته توفیق ثبات نیافتند درین اثنا خدیو عالم
رسیدند جنود فیروزی قول قوی دل شده قدم استقلال فشردند و همین دلیری و دلاوری
ان حضرت مجاهدان بهرام صولت مساعی جمیله بکار برده با اعدای تیره بخت اویختند
و بکوششهای دلیرانه سلک جمعیت انها از هم گسیختند درین دار و گیر شیخ ولی فرملی که
هراول بلند اختر بود با اکثر مردم کشته شد و دیگران زخمی شدند بلند اختر از مشاهده
اینحال برگشته خود را بمحمد شجاع رسانید خدیو فیروز بخت چون خورشید جهانتاب که بیک
تیغ کشیدن ساحت میدان سپهر را از هجوم نجوم پردازد و مانند صبا که بیک وزیدن
صحن چمن را از خس و خاشاک پاک سازد بیک توجه عرصه برنغار از غبار تسلط و استیلای
مخالفان پرداختند و بعد دفع ان مقهوران قرین عظمت و جلال متوجه پیش شده لوای
همت بدفع محمد شجاع برافراختند قدمی چند نرفته بودند که مکرم خان صفوی و عبدالرحمن ولد
نذر محمد خان و سنجر پسر الله وردی خان از لشکر محمد شجاع جدا شده روی ارادت بلشکر
ظفر اثر اورده باحراز ملازمت چهره مباهات برافروختند همدرین اثنا مبشر اقبال مژده
نصرت رسانیده خبر فرار محمد شجاع سامعه افروز اولیای دولت گشت از گلشن عنایت
ازلی باد بهار مسرت و خوشدلی بر غنچه خاطر بندهای عقیدت مند وزیده گل فتح و فیروزی
از نهال امید شگفت همای دولت بال سعادت کشوده شهباز حشمت اوج گرفت
زمانه تهنیت و دستکامی داد سپهر بشارت کامرانی فرستاد دهان تیر از خنده لبریز
نشاط گشت تیغ را زنگ غم از دل زدوده شده کمان ابروی ناز بالا کشید سنان قدر
عنای برافراخت نقاره شادیانه و نشاط بر پشت فیلان و اسپان بنوازش
در امد نای بنوای دلکشای بهجت و کامرانی بلند گردید و از صدای کوس و کرنای
و خروش نفیر طنطنه عظمت و جلال بگوش گردون رسید بالجمله باوجود تفرقه لشکر و بر هم

نوک پیکان جگر فرسا سوزن اسا خار ار زوے باطل از دل اعدا برون کرد و ناوک مغفر شگاف جان زبا لمشبک سازی ورخنه پردازی هوائے پندار وغرور از سر پر شور مخالفان براورد بیت

زبرج کمان طایران خدنگ پریدند بر روے مردان جنگ

درین اثنا سید عالم بارهه که رکن اعظم لشکر محمد شجاع بود با فوجی عظیم وسه فیل مست جنگی از دست راست غنیم بر برنغار موکب والا حمله کرد کمال تفرقه وفتور بعساکر منصور راه یافت پایۓ ثبات اکثر مردم برجا نمانده راه گریز در پیش گرفتند وسلک جمعیت قول همایون نیز از هم گسیخت زیاده از دو هزار سوار در رکاب فیروزی نمانده مخالفان از مشاهده تزلزل افواج نصرت اثر خیره تر شده بهمان هیئت اجتماعی با فیلان مذکور روی جسارت بقلب لشکر ظفر اثر اوردند درین هنگام از میسره جنود قاهره مرتضے خان واز التمش حسن علیخان واز طرح دست چپ بعضی بهادران رخش شجاعت برانگیخته بر سر راه دشمنان امدند درهمین وقت خدیو افاق روی فیل مرکوب مقدس بطرف اعدا بدسگال گردانیدند بهادران ظفر پیوند به نیروے جرات واستقلال حضرت سایه ذوالجلال بر اعادی حمله بردند چون باد صرصر که بر خاشاک سبک روان شود جسارت کیشان را از پیش برداشتند وبه تیغ تیز وسنان خونریز بسیاری از برگشته بختان را بخاک هلاک افگندند سید عالم بارهه را بمشاهده جوهر شهامت مجاهدان فیروزی لوا باد نخوت از سر بدر رفته وبازوے همت سست شده بگام فرار براہے که امده بود بازگشت لیکن ان سه فیل مست عربده جو که پیش فوج او بود بدفع ومنع بهادران وتیر وتفنگ رخ از عرصه برنتافتند بر بهمان وتیره خیره پیش می امدند واز ان سه کوه پیکر یکے پیش امده بفیل مرکوب مبارک قریب شد چون ابر تیره بخورشید تابان نزدیک رسیده امد خدیو افاق کوه وقار بحمله ان سیه مست از جا نرفته سررشته ثبات وقرار از دست نگذاشتند درینوقت قرا دلی که در حوضه بریکے از فیلان همراه نشسته بود باشاره والا سواران فیل مست که باشاره کنک محرک بود بچالاکی بندوق انداخت ان مقهور لئیم مانند دیو رجیم که بشهاب ثاقب از اسمان فرود اید بر زمین افتاد وفیلبانان بادشاهی رسیده فیلبان چالاک خود نشانده ان فیل را در قید طاعت اوردند وان دو فیل دیگر از قول همایون گذشته بجانب دست راست جنود مسعود حمله بردند درین اثنا بلند اختر پسر محمد شجاع وچندے دیگر روی جسارت بر برنغار موکب فیروزی اوردند وهم از رفتن فیلان مذکور وهم از حرکت بلند اختر اثار برهم زدگی وانقلاب در موکب معلی روداد درین وقت خدیو عدو مال با کمال شکار شیر عسکر وپردلی سررشته دانائی از کف نداده وپائے ثبات

همت کشیده از دولت مرافقت باز ماند چون این سانحه بمسامع اجلال حضرت خدیو گیهان رسید از انجا که ذات قدسی معدن تحمل و وقار و در شداید مهالک بسان کوه استوار است ازین واقع اصلا انجا نرفتند و تزلزل در استقلال راه ندادند و از سراپرده اقبال بیرون خرامیده بر تخت روان سوار ایستادند و بخواص امرا که در رکاب سعادت حاضر بودند خطاب فرمودند که در رفتن این ضلالت کیش عین مصلحت دولت گردید عنقریب بپاداش کردار خواهد رسید و اسلام خان را که هراول برنغار بود بجائے او سردار گردانند و دیگر بار صفوف نصرت اراستند چون هندوی تیره روزگار شب رو بفرار نهاد و خسرو گردون مهر بقصد جهان کشائے ترکش زرین بر میان بست شهنشاه فلک بارگاه بدستور روز پیشین بعزم رزم و اهنگ جنگ بر فیل کوه پیکر سوار شدند اگر چه لشکری که دیروز برکاب سعادت بود بسبب این سانحه متفرق شد لیکن جنود غیبی و همت والا رفیق حال فرخنده مال بود از ان طرف محمد شجاع نیز صفوف دیروزه را تغیر داده مجموعه لشکر خود در ایک صف کرده در عقب توپخانه باز داشت پنجگهری از روز گذشته نخست از طرفین جنگ توپ و بان و تفنگ درمیان امده نیران جدال اشتعال یافت و هنگامه برق اندازی و عدو گدازی گرم شد از نهیب صور ضرب زن و نیش زنبورک خصم افگن اثار قیامت آشکار و رگ جان دشمن فگار گردید توپ سیاه درون اهن دل باواز بلند اوازه اجل در شش جهت معرکه در داد و مهره تفنگ جان گسل از مهره پشت مخالفان گذر کردن اغاز نهاد از گرمی برق بندوق و بان اب تیغ و سنان آتش امیز شد و بسکه نوایر دشمن سوز برافروخت تو گفتی زمین شعله خیز و اسمان شراره ریز گشته نظم

شد از برق کین گرم بازار جنگ ‌‌‌‌‌‌ خروشید باز اژدهائے تفنگ

زبس آتش کینها در گرفت ‌‌‌‌‌‌ عرق بر بدن رنگ اخگر گرفت

درینحال توپی از توپ خانه همایون بفیل مرکوب زین الدین پسر محمد شجاع رسید یکپائے فیل و یکپائے شخصی که در عقب نشسته بود بپرانید و زین الدین پسر محمد شجاع از ان فیل برامده بر فیل دیگر سوار شد رفته رفته کار جنگ از توپ و تفنگ درگذشته بناوک خدنگ رسید مبارزان پیکار جو و بهادران شهامت خو از هر دو سو دست کوشش و کشش از استین جرات براورده بمقابله و ستیزه پرداختند و باتش غیرت هنگامه کارزار گرم ساختند از کثرت بارش تیر کمان نمودار ابر مطیر بود و عرصه دار و گیر از مبارزان دلیر نیستان پر شیر مینمود و

قدم جرات از جائے خود بیشس نگذاشت پارہ توپخانہ پیش فرستادہ و بروے جنود والا توپ و تفنگ سر دادند ازین طرف نیز توپخانہ شعلہ افروز حرب و پیکار گشت و تا شب از طرفین اژدہاے آتش فشان بان و نہنگ خون آشام از توپ و تفنگ سر برآوردند چون شب در رسید صف محاربہ درہم پیچید و یرلیغ والا صادر شد کہ عساکر ظفر قرین بہمان ترتیب کہ صف بستہ بودند از اسپان فرود آمدہ با جوشن و سلاح شب را پاس دارند و سرداران ہریک در پیش فوج خود مورچل بستہ از غدر و کید اعدا غافل نباشند و خدیو گیتی بعد از فراغ لوازم حزم و احتیاط از فیل فرود آمدہ بدولتخانہ مختصری نزول اجلال فرمودند و بعد اداے نماز مغرب و عشا استدعاے نصرت و فیروزی از حضرت صمدیت نمودہ با بخت بیدار و دل ہوشیار بر بستر راحت تکیہ زدند و در اواخر شب مہاراجہ جسونت سنگہ کہ ظاہر سر بر خط بندگی و انقیاد او نہادہ اظہار دولتخواہی مینمود و در باطن از خبث سریرت خویش خایف و نا امین میزیست بعزم شورش انگیزی از معرکہ کارزار فرار نمودہ شبا شب کسان نزد محمد شجاع فرستاد و او را از داعیہ فاسد خود اطلاع داد و بتمامی لشکر خود و راجپوتان کہ در برنغار بادتعین بودند روگردان شدہ عنان ادبار برتافت و بار و بے شاہزادہ محمد سلطان کہ بر سر راہ بود مردمش دست جسارت بغارت کشودند و ہرچہ توانستند تاراج نمودند و بعد ان بلشکرگاہ والا رسیدہ دست اندازیہاے عظیم کردند و در راہ ہرچہ و ہرکس کہ پیش آمد دستخوش تاراج و پایمال راجپوتان گشت ازینجہتہ شورش و انقلاب عجبی در اردوے معلی کہ بفاصلہ دو کروہ بود در راہ یافتہ مردم بہم برآمدند و خبرہاے موحش آشوب آمیز شایع شد مفسدان فتنہ جو و ہرزہ کاران از دو سر بغا بر داشتہ دست جرات بخزانہ و کارخانجات و دواب بادشاہی و امتعہ و اموال امرا و سپاہی دراز کردند و بخودسری و شورش افزای پرداختند نزدیک بصبح این خبر بلشکر رسید و باعث برہم زدگی جنود فیروزی گشتہ سلک جمعیت از انتظام افتاد و بسیاری از مردم پست فطرت و کم حوصلہ براے خبرگیری بنگاہ از روے سراسیمگی و اضطراب بمعسکر والا شتافتند و باین تقریب رخ از عرصہ کارزار برتافتند و جمعی کوتہ اندیش طرف مخالف برجحان داشتہ شباشب بہ لشکر محمد شجاع پیوستند و فریقے بد دلان ناعاقبت اندیش پاے

فرمودند که فیل مرکوب او در جنب فیل خاصه بوده باشد و سرداری میمنه قول مبارک بجوهر شهامت محمد امین خان خلف معظم خان وکار فرمایے میسره بحسن شجاعت مرتضی خان تفویض یافت وسیف خان بیجاپوری واکشه وکهنیان بقراولی مقرر شدند خواص خان وسردار خان وجمعی دیگر بچنداولی قرار یافتند وفیلان فلک شکوه خصم افگن دشمن ربا با اسلحه ویراق شکوه اسمانی یافته برق افگنان چابک دست و تفنگ چیان موشگاف برپشته پشت انها جا گرفتند ودر هر فوج چندی از ان عربده جویان با توپ خانه جداگانه معین گشتند دران روز از کثرت سپاه وجوش لشکر اثار شور محشر هویدا بود واز غبار سم ستوران دفور مواکب منصور چهره اسمان در زمین ناپیدا لشکری اراسته ورنگین چون سبزه وریاحین تو گویے از زمین میجوشید وجیشی پرقهر وطیش مانند امواج بحر مواج از شورش کین میخروشید وزمین با همه تحمل و سخت جانی از حمل گرانی این خیل انبوه ستوه بود واز بسیاری فیلان اهن جوش فلک شکوه سراسر صحرا کوه مینمود نظم

زمانے شور محشر عرض می کرد ... زمین از چرخ وسعت قرض میکرد
چنان از جوش لشکر قحط جا بود ... که نقش سایه بر دوش هوا بود
اگر سیماب باریدی چو باران ... بماندی بر سنان نیزه داران

القصه قریب نود هزار سوار که کم وقتے در ظل رایت سلاطین نامدار فراهم امده باشد مهیا به پیکار و اماده بگیر ودار گردید ودر همین روز محمد شجاع نیز بترتیب وتسویه افواج خویش پرداخت دخود باله وردیخان وعبد الرحمن ولد نذر محمد خان در قول جا گرفت و بلند اختر پسر او با سید قاسم بارهه قلعه دار اله اباد و پسر اله وردیخان هراول زین الدین خان پسر بزرگ در برنغار وحسن خویشگی را هراول او کرد ومکرم خان صفوی وامرائے دیگر در جرنغار مقرر ساخت وشیخ ظریف را با فوجے در طرح انتظام داد واسفندیار معموری را التمش وابو المعالی میر اتش ومیر علاء ول دیوان خود را به چنداولی وسید قلی اوذبک را بقراولی گماشت بالجمله بعد انقضائے چهار گهری از روز مذکور خدیو افاق سوار دولت شده بکمال اهستگی وارام مسافتے که بالشکرگاه غنیم بود بگام نصرت لگام می پیمود و چون پاس از روز گذشته بفاصله نیم کروه از عساکر مخالف صف ارائے کردند محمد شجاع آمده

هفدهم ظاهر قصبه کوره مضرب سرادق نصرت شد شاهزاده محمد سلطان که درانجا بود بملازمت اشرف شرف گشت و نیز معظم خان که بموجب فرمان عالی شان از دکن روانه شده بود درین منزل بملازمت اقدس سعادت اندوز گردید واز رسیدن او بروقت حسن اخلاص وکارطلبی او بظهور پیوست +

دربیان شرح شوخی مهاراجه جسونت سنگه درجنگ حضرت خدیو گیهان بمحمد شجاع ورایت فتح برافراختن وفرار محمد شجاع ازمعرکه کارزار

نوزدهم شهر ربیع الثانی مطابق بست وسویم دی ماه الهی ۱۰۶۸ عزم صف آرائی جزم گردید بموجب حکم والا توپخانه رعد نهیب برق نشان برابر غنیم برده صاعقه بار وآتش فشان شد ند نهنگان شیرافگن دیلان دشمن شکن تن بزیب چلته وجوشن پیراسته فوج فوج مانند موج از پے هم برخاستند وپیل سالاران جنود دولت ومیر توزکان بهرام صولت بترتیب وتسویه عساکر پرداخته صفوف قتال آراستند شاهزاده محمد سلطان وخانعالم باامرائے دیگر هراول وذوالفقار خان باتوپ خانه واکثر برقندازان وامرائے والاشان بهراولی شاهزاده قرار یافت ومهاراجه جسونت سنگه باراجپوتان برتغار مقرر گشت واسلام خان باامرائے نامدار بهراولی مهاراجه انتظام یافت وسرداری فوج جرنغار بشاهزاده محمد اعظم نامزد شد وخاندوران وامرائے دیگر بهراولی این فوج عظیم وسرگردگی التمش بحسن جرات وکوشش بهادرخان تفویض یافت ودردست راست موکب مقدس داود خان باجمعی از دلیران معین گشت وراجه سجان سنگه وسید فیروز خان وحسن علی خان ودیگر نوئینان والاجاه دردست چپ ثابت قدم شدند وقلب لشکر منصور بفر شوکت مقدس معلی که پرتو انوار عظمت الهی است قوت گرفت شاهزاده محمد اعظم را بدستور معارک دیگر بهره‌مند وزسعادت همراهی نموده با خود درحوضه فیل خاصه جا دادند ومعظم خان را درفیل دیگر جا داده

که قلاع بمحمد شجاع بسپارند ملاقی شده مکالید قلعه مذکور داد وهمچنین سید عبد الجلیل
بارهه حصار چناده گده حواله کرد وسید قاسم قلعه دار اله اباد بمحمد شجاع نوشت که هرگاه
بامنصوب بیایند بموجب امر داراشکوه قلعه را تسلیم مینمایم سنوح این مقدمات
باعث رسوخ عزم محمد شجاع گردید خدیوزمان باستماع این حرکات اونمیخواستند
که پرده از روی کار او کشیده اید این ناهنجاری او ناکرده انگاشته موعظت نامه
مکرر مرقوم فرمودند که شاید سرمایه شعور او گردیده ازکرده ناصواب خود باز اید
باوجود اینهمه مراتب از روی ناعاقبت اندیشی قدم جرات از حد خود بیرون نهاده
بحدود بنارس نزدیک رسیده بقصد اله اباد ممنود واین اخبار مکرر بسمع اقدس رسید
بنابران هفدهم ربیع الاول مطابق بست وسوم اذر ماه الهی در اعایل روز بابخت
فیروز از قلعه مبارک بر فیل ظفر پیکر سوار دولت شده بهم عنانی جنود اسمانی
رایت عزیمت بر افراختند قلعه داری دار الخلافه شاهجهان اباد و محافظت
مرادبخش بدستور سابق بسید امیرخان تفویض یافت و راه سورون مقرر کرده
بعد قطع مراحل سوم ربیع الثانی نواحی قصبه سورون مخیم خیام جاه وجلال گشت
ازان منزل نیز قدسی صحیفه مبنی بر مراتب وعظ ونصیحت در باب مصالحه و مدارا
بمحمد شجاع نوشتند که تاممکن باشد کار بستیزه نکشد چون خبر نزدیک رسیدن محمد شجاع
روز بروز میرسید و یقین انجامید که ان شوریده دماغ سودای سلطنت در سر
دارد پنجم ماه مذکور از سورون نهضت فرمودند بعد قطع دو سه مرحله بوضوح پیوست
که محمد شجاع بعد برامدن از پتنه چون به بنارس رسید از ظلم پرستی و بیدادی بر سکنه
ان بلده دست تعدی کشاده از هنود و مسلمین بقهر و عنف قریب سه لک روپیه
گرفت متصدیان او اضعاف مبلغ الذمیان برده انواع تعرض بمردم رسانیدند و
ازانجا هفتم ربیع الثانی باله اباد رسید و سید قاسم قلعه دار انجا از قلعه فرود امده ملاقی
شد محمد شجاع ان را بدستور سابق باو گذاشت نه روز در اله اباد توقف کرده بجانب
اکبر اباد روانه شد القصه چهاردهم ربیع الثانی خدیو افاق در مکن پور نزول اقبال
فرموده بروضه قدسیه حضرت سید بدیع الدین قدس سره که بزبان عوام
بشاه مدار وشاه مدار مشهور هستند تشریف برده مراسم زیارت بجا اوردند

در بیان ماجرای احوال بادشاهزاده محمد شجاع و توجه موکب والا بدفع او

او همیشه با حضرت خدیو گیهان لاف موافقت و مصادقت و دم یکجهتی و موالفت میزد بوسایل رسل و رسایل اظهار این معنی نموده عهود صفوت و ائین اخوت مستحکم میکرد و خدیو عالم نیز بمقتضای مهر اندیشی و یگانگی در رواج کار و رونق حال او کوشیده درصدد اعانت و رعایت بودند و از قضیه شکستی که او را از سلیمان شکوه رو داده بود خاطر اقدس ملالت اندود بود میخواستند که جزاء این انکسار فرموده مجدداً اساس دولت او را استحکام بخشند ازینجهت بعد انهزام داراشکوه از نواحی اکبراباد نزدول عساکر منصور در باغ نورمنزل از حضرت اعلی بمبالغه تمام مونگیر را با صوبه بهار که همیشه محمد شجاع ازروی آن داشت و میسر نمی شد ضمیمه ولایت بنگاله باقطاع او مقرر کرده فرمان حضرت اعلی و ملاطفت نامه متضمن تفویض ولایات مذکوره مصحوب محمد میرک گرزدار فرستادند و ضمیمه مضمون عاطفت نامه نموده بودند که بالفعل ان ولایت متصرف شود بعد اتمام کار داراشکوه چون رایات عالیات بمستقر خلافت معاودت کنند مطالب و مدعیاتی که داشته باشد اظهار نماید در حصول ان کوشش بکار خواهد رفت محمد شجاع از رسیدن محمد میرک و ظهور این عطیه مسرور شده در پیراهن نگنجید و تهنیت نامه مشتمل بر مراسم مبارکباد مصحوب محمد بقا بجناب والا ارسال داشت و خود از اکبراباد که حاکم نشین بنگاله است در پتنه امد چون عقل معامله دان نداشت و سود از زیان نمیدانست بعد تصرف بر صوبه بهار و استماع توجه رایات جهانگشا بسمت پنجاب بتعاقب داراشکوه و تصور این معنی که اتمام این مهم بزودی متصور نیست و خالی بودن تختگاه از موکب جلال و اغوای خوش امدگویان و اقعه طلب در طمع افتاد و در اواسط سفر که رایات اقبال در پنجاب بود فرصت یافته بجانب اله اباد روانه گردید بعد رسیدن در نواحی قلعه رهتاس رام سنگ نوکر داراشکوه که حراست ان قلعه داشت باشاره داراشکوه که بعد فرار از اکبراباد بجمیع قلعه داران سمت اله اباد نوشته بود

صوبه دار لاهور بارسال خلاع و مهابت خان صوبه دار کابل باضافه هزاری بمنصب
شش هزاری و پنج هزار سوار ازانجمله سه هزار و پانصد سوار دو اسپه بلند پایگی یافت
و اسلام خان باضافه دو هزار سوار بمنصب پنجهزاری و پنجهزار سوار سرافراز گشته بخدمت
بادشاهزاده محمد سلطان مرخص گشت و بهادر خان باضافه هزاری ذات و هزار سوار بمنصب
پنجهزاری و چهار هزار سوار مباهی گشت چون آن روز بفرخی و مبارکی بانجام رسید شب هنگامه
آتشبازی که باشاره والا ان روی اب جمنا محاذی درشن مبارک آلات وادوات
ترتیب داده بودند مسرت افروز خواطر نظارگیان و فروغ افزائے بزم عشرت
گشت شب دیگر چراغانے که هم دران روے اب درکمال خوبی سرانجام یافته بود
بهجت بخش تماشائیان گردید تا سه روز بساط نشاط این جشن والا ممهد بود و از دهم
سیر باغ صاحب آباد که در وسط شهر شاهجهان اباد بیگم صاحب طراوت و نظارت
داده اند فرمودند روز دوم بزیارت روضه منوره حضرت جنت آشیانی همایون بادشاه
کشتی سوار تشریف برده فاتحه خوانده پنجهزار روپیه بمجاوران مرحمت کرده بطواف مزار
فایض الانوار حضرت شیخ نظام الدین اولیا تبرک جسته هزار روپیه بمستحقان و مجاوران
عنایت فرمودند و ازانجا بروضه قدسیه شیخ قطب الدین کاکی قدس الله سره که هفت کروهی شاهجهان اباد
واقع است توجه نموده رسم زیارت بجا اورده و استمداد همت نموده و هزار روپیه نذر گذرانیده ازانجا
معاودت نموده داخل دولتخانه والا شدند سابقا بشاهزاده محمد سلطان فرمان عالیشان
صادر شده بود که امیر الامرا در اکبرآباد گذاشته با توپخانه و لشکر بمدافعه محمد شجاع
که نزدیک اله اباد رسیده روانه شود درینولا بعرض والا رسید که شاهزاده هفتم
ربیع الاول از اکبرآباد روانه اله اباد گردید رعد انداز خان را به قلعه داری اکبراباد
تعین فرموده فرمان والاشان بنام ذوالفقار خان صادر گشت که قلعه حواله رعد
انداز خان نماید و یک کرور روپیه با برخے از اشرفی از خزانه عامره
گرفته معه توپخانه روانه اله آباد شود و به بادشاهزاده محمد سلطان ملحق گردد و بسیاری
از مبارزان تهور شعار بهمراهی او تعین شدند *

دغریو طبل و کوس و کرنا و نفیر طنطنهٔ شوکت و غلغلهٔ حشمت در گوش روزگار پیچید و گیتی خدیو ہمعنان نصرت و ظفر از میان بازار شهر عبور فرمودند چون وقت نماز عصر رسیده بود بمسجد جامع پرتو نزول افگنده نماز بجماعت ادا کرده از انجا سوار شده دو نیم گهری روز مانده قلعهٔ مبارک از فر نزول اشرف سرکوب حصار افلاک و شرافت بخش مرکز خاک گشت ٭

در بیان جشن وزن حضرت خدیو گیهان خداوند جهان

درین ایام فرخنده فرجام که سال چهلم از عمر گرامی صورت انجام یافته آغاز سال چهل و یکم بحساب شمسی بمبارکی و فرخندگی گردیده جشن وزن بائین مقرر و رسم معهود صورت انعقاد یافت هفتم ربیع الاول مطابق دوازدهم آذر ماه الهی سنه ۱۰۶۸ بزمی والا و جشنی دلکشا ترتیب یافته در ایوان گردون اساس غسل خانهٔ والا اوایل روز که ساعت میمنت قرین و میزان فلک را چشم بر زمین بود کفهٔ ترازو از گوهر عنصر مقدس گران بار قدر و شرف گشت و ان پیکر دولت و هیکل اقبال را که از فرط بزرگی و عظمت با گوهر جهانهای پاک و جواهر و خزاین افلاک نتوان سنجید بمقتضای رسم و عادت بزر و سیم و سایر اشیای معهود سنجیدند بعد از ادای این جشن دولت قرین خاقان زمان و زمین چون آفتاب از برج میزان برآمده سریر آرای دولت و کامرانی شدند دران خجسته روز بندهای عتبهٔ خلافت بمواهب و مکارم ارجمند بافزایش مناصب و عطای خلاع و شمشیر و خنجر و اسپ و فیل و نقاره و علم و انعام نقود و خطابهای لایقه نوازش یافتند نجابت خان که بنا بر صدور تقصیری عظیم بتغیر منصب و جاگیر و عزل از رتبهٔ شوکت و اعتبار و سلب خطاب خانخانی و سپه سالاری مورد بے عنایتی گشته مدتی از دولت بار و سعادت کورنش محروم بود درینولا بوساطت باریافتگان محفل والا رقم عفو بر جریدهٔ جرایمش کشیده رخصت کورنش ارزانی یافت و داود خان که در حدود بهکر از دارا شکوه جدا شده در حصار مسکن خود رسیده بود باستان بوس معزز شده بمنصب چهار هزاری و سه هزار سوار کامیاب عنایت گشت و امیر الامرا که در مستقر الخلافه اکبراباد و راجه جے سنگه که در وطن بود و جعفر خان صوبه دار مالوه و خلیل الله خان

بر دروازه هتیه پول قلعه مبارک لمحه سواری توقف فرمودند قلعه را بنظر احتیاط ملاحظه نموده عنان اقبال منعطف ساختند و در مسجد جامع وزیر خان که در اثنائے راه واقع است فرود آمده نماز ظهر با جماعت گذرانیده نزدیک سه پاس در ساحت باغ فیض بخش المشهور بشالامار نزول فرمودند درین منزل خلیل امد خان بصوبه داری لاهور و یک کرور دام انعام سرافراز شد و میر میران خلعت او که خطاب میر خانی یافته بود بفوجداری کوهستان پنجاب مقرر گشت و بجهت نظم و نسق مهمات صوبه پنجاب و رفاهیت و اسودگی سپاه که در سفر تعب کشیده بودند روزے چند مقام شد حاجی بقاکه از جانب بادشاهزاده محمد شجاع تهنیت نامه اورده بود بعطاے خلعت و انعام سرافراز گشته رخصت انطرف یافت چون از نوشته صف شکنخان که بتعاقب داراشکوه متعین بود حقیقت کارطلبی نوری بیگ و امام قلی اغر بعرض والا رسید اولین را بخطاب ترکتاز خانی و دویمی را بخطاب اغر خانی سرافراز فرمودند و قباد خان از کوکیان ششخیبر بصوبه داری تهته از اصل و اضافه بمنصب چهار هزاری و سه هزار سوار سرافراز گردید سلخ محرم الحرام از باغ فیض بخش بصوب شاهجهان اباد نهضت شد پنجم صفر از دریاے بیاه براه جسر عبور فرمودند بعد قطع مراحل در سهرند رسیده در عمارات باغ نواحی سهرند نزول اقبال واقع شد و پیشکش راجه تودرمل از نظر گذشت و درجه پذیرائے یافت شانزدهم عرصه تهانیسر مضرب خیام اقبال گشت و شیخ عبد الکریم از تغیر راجه تودرمل به تنظیم مهمات چکله سهرند مقرر شد بست و چهارم صفر ساحت باغ اعزاباد از نزول اشرف خوری و طراوت یافت مهاراجه جسونت سنگه که بموجب حکم اقدس در شاهجهان اباد اقامت داشت و دیگر بندهاے سعادت ملازمت دریافتند چهارم ربیع الاول مطابق نهم اذر چون ساعت داخل شدن دولتخانه قلعه مبارک نیک بود شهنشاه جهان نخست بشکارگاه توجه نموده نشاط اندوز شکار شدند بعد از مراجعت قریب دو پاس از روز گذشته بباغ سندرباری که پائین شهر و باغ اعزاباد واقع است نزول سعادت نموده ساعتے باستراحت گذرانیدند و اخر روز با بخت فیروز و اقبال عدو سوز چون خورشید جهانتاب و بدر عالم افروز که براوج سپهر براید بر فیل کوه شکوه بدیع منظر که تخت زرین بر پشت ان نصب گردیده بود سوار دولت شده لواے عزیمت بصوب مصر اقبال برافراختند نقارهاے نشاط و شادی بنوازش در امد

گشت اگرچه صف شکن خان با شش هزار سوار بتعاقب داراشکوه سابقاً تعین شده بود لیکن درینولا بنابر مزید احتیاط شیخ میر را معه دلیرخان و دیگر امرائے کہ مجموع نه هزار سوار بوده باشد خنجر خاصه معه علاقه مروارید و یک لک روپیه انعام مرحمت فرموده تعین نمودند که باتفاق صف شکن خان داراشکوه را از ممالک محروسه برارند نهم محرم الحرام بزیارت روضه منوره فیض ائین عارف صمدانی قطب ربانی شیخ بهاء الدین ذکریا ملتانی قدس الله سره العزیز تشریف برده استمداد همت و استفاضه انوار توجه نمودند و بوقت امدن و رفتن از زرفشانی جیب مراد مساکین برامودند دران ایام فرمان والاشان بنام شاه نوازخان که تا این زمان در قلعه برهانپور محبوس بود صادر فرموده از اصل و اضافه بمنصب شش هزاری ذات و شش هزار سوار از انجمله پنجهزار سوار دواسپه سه اسپه سرافراز فرموده بصوبه داری گجرات که تا حال بتصرف کسان مرادبخش بود تعین کردند و لشکرخان را از صوبه کشمیر تغیر کرده بصوبه داری ملتان نواختند *

دربیان معاودت موکب مقدس از ملتان بجانب شاهجهان اباد بدفع شورش محمد شجاع

درزمان بودن نواحی ملتان از روے نوشتجات واقعه نگاران بعرض اقدس رسید که محمد شجاع باغوائے داراشکوه اندیشهائے باطل بخود راه داده در بنگاله لشکر فراهم اورده و اسباب پیکار سامان کرده بعزم مجادله روانه شده ازینجهت حضرت خدیوگیهان افواج قاهره بتعاقب داراشکوه بجانب بهکهر تعین کرده دوازدهم محرم ۱۰۶۹ از ظاهر بلده ملتان بسمت شاهجهان اباد نهضت فرمودند همگی پنجروز در نزدیکی ملتان اتفاق اقامت افتاد درین تاریخ حاجی خان بلوچ که از عمده زمینداران ملتان بود باستلام عتبه مقدس فایز گشت و بعنایت خلعت و فیل و اسپ سرافراز شده بوطن مرخص گردید و درایات جهانکشا بعد قطع مراحل بست و چهارم محرم در ساحت اچهره نزدیکی لاهور نزول اقبال فرمودند امرا که در لاهور بودند سعادت اندوز ملازمت شدند بست و پنجم از اچهره بر فیل کوه شکوه سوار دولت شده براه شهر لاهور رایت توجه برافراشتند بعد رسیدن

ہیبت پور پتی مخیم سرادقات اجلال گشت درین منزل از عرضداشت خلیل اللہ خان و دیگر امرا بعرض اقدس رسید کہ داراشکوہ با چہاردہ ہزار سوار و توپ خانہ بسیار و سامان پیکار بملتان رسیدہ ارادہ ان دارد کہ درانجا اقامت ورزیدہ امادہ مجادلہ گردد لہذا از ہیبت پور پتی مقرر گشت کہ بطریق ایلغار متوجہ ملتان شوند ازین منزل شاہزادہ محمد اعظم و محمد امین خان میر بخشی و اعتقاد خان و رائے رایان متصدی معاملات دیوانی و بیشتر کارخانجات در لاہور فرستادہ خیمہ مختصرے برکاب گرفتہ بست و پنجم ذی حجہ از ہیبت پور پتی ایلغار فرمودند و راجہ جے سنگہ از لاہور آمدہ ملازمت نمودہ رخصت وطن یافت و فدائے خان بموجب حکم از نزد خلیل اللہ خان بدرگاہ والا رسیدہ بفوجداری اودہ گورکھہ پور از اصل و اضافہ بمنصب چہار ہزاری ذات و چہار ہزار سوار سرافرازی یافتہ رخصت گشت بست و نہم ذی حجہ ساحت موضع مومن پور مضرب خیام اقبال گردید درین منزل بمسامع اجلال رسید کہ داراشکوہ باستماع خبر توجہ موکب والا در ملتان ثبات نورزیدہ بست و پنجم ذی حجہ بعد ہشت مقام بست و دو لک روپیہ از خزانہ ملتان بدست اوردہ بسمت بھکر فرار نمود اکثر نوکرانش ہمراہی اختیار نکردہ مفارقت گزیدند و حاجی خان بلوچ با جمعی بر سر کشتیہائے خزانہ رسیدہ میخواست کہ سدراہ شود با کسان داراشکوہ اورا اندکے اویزش رو داد اخر الامر از عہدہ ممانعت نتوانست براٰمد بعد معروض این کیفیت خدیو گیہان از مومن پور ایلغار موقوف کردند حکم والا صادر شد کہ صف شکن خان میر اتش تعاقب نمودہ داراشکوہ را از ممالک محروسہ بر ارد و جماعۂ اوزبکان و غیر ان کہ مجموعہ شش ہزار سوار بودہ باشد بہمراہی خان مذکور مقرر گشت و بست ہزار اشرفی بجہت تنخواہ سپاہ مرحمت گردید و فرمان عالیشان بنام خلیل اللہ خان صادر گشت کہ تا رسیدن موکب والا در ملتان توقف نماید ہفتم محرم شنبہ ۱۰۶۹ کنارہ دریائے راوی و چناب کہ یکجا میرود سہ کروہے ملتان مضرب خیام والا گردید خلیل اللہ خان و بہادر خان و طاہر خان و سایر امرا کہ پیشتر رفتہ بودند بعز بساط بوس والا مشرف شدند و شیخ موسے گیلانی کہ از طرف داراشکوہ حکومت ملتان داشت و سید عزت خان کہ از نوکران عمدہ داراشکوہ بودند باستلام عتبہ خلافت سربلندی یافتند و سید عزت خان بعطائے خلعت و منصب سہ ہزاری ذات و پانصد سوار سرافراز

انجا نمایند ششم ذی الحجه طاهرخان و دیگران داخل لاهور شدند و خلیل الله خان و راجه جے سنگه با دیگر امرا دهم ماه مذکور که روز عید الضحیٰ بود در ظاهر لاهور رسیده خیمه زدند کثیر نوکران داراشکوه که از و مفارقت گزیده بودند آمده ملحق شدند و فرمان عالیشان صادر شد که امرای مذکور داخل لاهور نشده و توقف نکرده تعاقب داراشکوه نمایند و او را هیچ جا مجال درنگ ندهند خلیل الله خان و راجه جے سنگه یازدهم ذی الحجه کوچ کرده و را چهره انطرف لاهور منزل کردند و برای انتظام لشکر یکروز مقام کرده روانه پیشتر شدند؛

دربیان نهضت موکب مقدس بجانب ملتان بتعاقب داراشکوه

بعد نزول موکب معلی در ساحت روپر چند روز دران مکان اتفاق اقامت افتاد و جشن عید الضحیٰ همانجا مسرت بخش خاطر اقدس گشت شانزدهم ذی الحجه از دریا عبور فرموده منزل بمنزل قطع راه نمودند و بوسیله عرضداشت خلیل الله خان و راجه جے سنگه در اثنای راه راجه راجروپ که از داراشکوه منحرف شده بوطن خود رفته بود بعتبه خلافت رسیده سعادت اندوز ملازمت گشت و بعطای خلعت و از اصل و اضافه سه هزار و پانصدی ذات و سه هزار و پانصد سوار سرافرازی یافته به تهانه داری چاندی سرحد ولایت سری نگر متعین گشت که بضبط و بند و بست برون کوهستان و انسداد راه برآمدن سلیمان شکوه و در آمدن مردم نزد او بپردازد درین ایام فدائیخان برادر بزرگ بهادر خان که بفوجداری سهارن پور در میان دواب قیام داشت آمده بملازمت اقدس سعادت اندوز گشته رخصت شد که نزد خلیل الله خان رفته بتعاقب داراشکوه برود و عبد الله بیگ ولد علی مردان خان بخطاب گنج علیخان سرافرازی یافته داخل فوج حضور گردید و جمعی کثیر از نوکران داراشکوه و محمد صادق بخشی از و جدا شده بدرگاه آسمان جاه رسیده بمناصب سرافراز شدند و خنجر خان فوجدار بهیره از رفاقت داراشکوه مفارقت نموده بملازمت اشرف رسیده بفوجداری کوهستان پنجاب متعین گردید القصه خدیو جهان بعد قطع مراحل بست و دویم ذی حجه بر دریای بیاه نزول اقبال فرمودند اردوی معلی از راه جسر و خدیو گیهان بکشتی از دریا بیاه عبور کرده بست و چهارم نواحی

و بهادر خان بعد از کوچ از کنار دریا روانه شده بودند راجه جی سنگه و دیگر امرا بنام
بر دها ملحق گشته از انجا بدفع شورش داراشکوه پیشتر روانه شدند

در بیان فرار داراشکوه از لاهور بجانب ملتان بعجلت تمام

چون خبر گذشتن خلیل الله خان و بهادر خان بالشکر منصور باسانی و سهولیت تمام از دریای ستلج بداراشکوه رسید بارکان لشکر خود که از گذر تلون برخاسته بودند نوشت که در سلطان پور توقف کنند و داؤد خان را تعیین نمود که بر دریای بیاه رفته اقامت ورزد اگر صلاح باشد از بیاه گذشته بالشکری که در سلطان پور است یکجا شده بمحاربه و مدافعه عساکر منصور پردازد داؤد خان در گوبند وال رسیده بحسب صلاح لشکر از سلطان پور پیش خود طلب داشته و دانست که مقابلهٔ جنود فیروزی از اندازه طاقت افزونست حقیقت حال را بداراشکوه نوشت بنا بر ان داراشکوه لشکر کثیر و توپخانه فراوان همراه سپهر شکوه داده در گوبند وال فرستاد که گذرهای دریای بیاه مضبوط نماید چون خبر قرب عساکر فیروزی و نزول رایات عالیات در روپر بداراشکوه رسید در لاهور تاب اقامت نیاورده رو بوادی فرار نهاد و جمیع ذخایر و خزاین لاهور از اشرفی و روپیه و طلا و نقره غیر مسکوک که مجموعه زیاده از یک کرور روپیه بوده باشد بانفایس امتعه و اجناس کارخانجات بادشاهی که همراه توانست برداشت و اکثر توپها و سایر اسباب توپخانه بر کشتیها و دواب بار کرده بست و دویم ذی قعده با چهار ده هزار سوار از لاهور روانه ملتان گردید و سپهر شکوه را از گوبند وال نزد خود طلب داشت و بداؤد خان نوشت که چند روز در گوبند وال بوده کشتیها را سوخته و غرق کرده برخاسته بیاید چون این خبر بخلیل الله خان و راجه جی سنگه رسید خوشوقت شده حقیقت را بدرگاه والا عرضداشت نمودند و جمعی را بر سبیل تعجیل به گوبند وال فرستادند که تا رسیدن جیوش فیروزی کشتیها از اطراف و نواحی و اماکن بالای آب که از تضییع و اتلاف اعادی سالم مانده باشد بهم رسانند و طاهر خان و نوری بیگ و امام قلی و غیره را بلاهور فرستادند که انچه از اموال داراشکوه و نوکرانش مانده باشد بدست آورند و نگاهبانی شهر لاهور که از حاکم خالیست و استمالت سکنه

رسید تفصیل این ماجرا اینست که چون داؤدخان که باستحکام گذر تلون اهتمام داشت
بموجب طلب دارا شکوه روانه لاهور شد بهادرخان بدلالت زمینداران به روپر که
بسمت بالائے اب واقع است رفته بست و پنج منزل کشتی که بر عرابها همراه داشت
اماده گردید یکپاس شب مانده قریب هشتصد کس از همراهان خود بانطرف گذرانیدان
بهادران از کشتیها فرود امده و توپ خانه که همراه داشتند پیش رو کرده بجانب مخالفان
غفلت منش که از طرف دارا شکوه درانجا بودند روانه شدند ان گروه تاب ثبات
نیاورده رهگرائے وادی فرار گشتند واین نهنگان دریائے شهامت بجائے مخالفان
رفته فرود امدند وان مقهوران در تلون رسیده بمخذولان دیگر اطلاع دادند انها را نیز
قرار اقامت نماند واز گذر مذکور برخاسته روانه سلطان پور شدند و دیگران نیز از
جا بجا برخاسته مجموع در سلطان پور فراهم امده صورت حال بدارا شکوه نوشتند و
خلیل الله خان که نزدیک سرائے رائے رایان منزل داشت یکپاس شب گذشته
خبر عبور بهادرخان از دریا شنیده بلا فرصت کوچ کرده هفدهم ذی قعده در روپر رسیده
به بهادرخان ملحق گردید و باتفاق یکدیگر لشکر از اب گذرانیدند همدرین ایام از در امدن
سلیمان شکوه بکوه سری نگر بموقف عرض والا رسید و شیخ میر و دلیرخان که برائے انسداد
طرق او تعین شده بودند بدرگاه والا رسیدند لهذا فرمان عالیشان بنام امیر الامرا صادر
گشت که از کناره اب دریائے گنگ برخاسته در اکبراباد بملازمت شاهزاده
محمد سلطان برسد و بندگان خدیو زمان بعد قطع مراحل بست و پنجم ذی قعده در ساحت
روپر بر کنار دریائے ستلج نزول اجلال فرمودند درین منزل مهاراجه جسونت سنگه
که بعد از واقعه جنگ اوجین بوطن رفته بود بصدارت راجه جے سنگه امده جبین نیاز
بر زمین عبودیت سوده پانصد اشرفی و هزار روپیه بر سبیل نذر گذرانیده مورد عواطف
والا گشت و خلعت خاصه و یک زنجیر فیل مزین بجل زربفت و ساز نقره با ماده و شمشیر
مرصع و کرور دام انعام مرحمت گشت و بعد از دو سه روز رخصت فرمودند که تا
معاودت رایات عالیات بدار الخلافه شاهجهان اباد اقامت ورزد و راجه جے سنگه
و دلیرخان و عقب انها صف شکن خان از حضور والا رخصت شدند که بخلیل الله خان
و بهادرخان پیوسته متوجه فتح دارا شکوه شوند در منزل گره سانکر خلیل الله خان

دربیان نهضت موکب مقدس بدفع داراشکوه بجانب ولایت پنجاب

چون خاطر جهان کشائے از جشن مسرت اندوز جلوس والا براورنگ جهانبانی وانتظام مهام ممالک وامور سپاه ورعیت وتعیین افواج بر سر سلیمان شکوه انفراغ حاصل نموده عزیمت توجه رایات ظفرآیات بجانب پنجاب بجهت دفع فتنه داراشکوه مصمم گردید وتاخیر دران باب منافی تدبیر مینمود تا انکه موسم برشگال بود واز کثرت اب و وفور گل ولائے عبور عساکر جهان کشاے متعسر بل متعذر و برتقدیر طے مسالک وقطع مراحل گذشتن از اب ستلج وبیاه بافقدان کشتی وعدم پایاب وباوجود ممانعت ومدافعت غنیم درتصور وخیال همگنان نمیگنجد وقطع نظر ازین مراتب چون موکب والا درین سال تعب ومحنت کمال کشیده مسافتهائے بعیده پیموده بودند بے انکه روزی چند تمکن واقامت واقع شود وسپاه منصوره از رنج سفر ویساق براساید این یورش بغایت صعوبت داشت واکثر عمدها نیز درین موسم تجویز حرکت نمیکردند نظم

عرقناک واسپان لاغر هنوز ‏ ‏ ‏ ‏ ‏ ‏ نمد زین اسپان لشکر هنوز

نرسته هم از رنج ره توسنی ‏ ‏ ‏ ‏ ‏ ‏ نیاسوده از بارخسته تنی

انحضرت رائے ظاهربینان وکنگاش عاقبت گزینان منظور نداشته بتعلیم سروش غیب ازباغ اعزاباد بهفتم ذی قعده مطابق مهفدهم امرداد قریب بصبح که وقت ظهور انوار فیض آسمانی ومحل ورود الطاف ربانی است پائے عزیمت در رکاب دولت گذاشته بجانب پنجاب نهضت فرمودند درین روز جعفر خان از اصل واضافه بمنصب ششش هزاری وششش هزار سوار دو اسپه وبصوبه داری مالوه سرافرازی یافت واز پیشگاه خلافت رخصت شد ونامدار خان خلعت بزرگ اوبعنایت نقاره ممتاز شده معه میرزا کامگار برادرکهین همراه پدر دستوری یافت چون خدیو عالم بعد قطع منازل بکرنال رسیدند به سبب کثرت اب وخلاب از شاهراه بسمت یمین متوجه شدند که از راه بالا که گل ولائے کم نشان میدادند قطع مراحل شود درمنزل اندری از روے عرضداشت بهادر خان که بتعاقب داراشکوه تعیین شده بود و برگذر تلون دریائے ستلج روبروے لشکر مخالف قیام داشت حقیقت عبور لشکر منصور از دریائے مذکور بعرض مقدس

سا کامیاب نوازش گردید واز خلعت خانه افضال جامهاے رنگارنگ و خلعت هاے گوناگون زینت بخش قامت اهل انجمن گردید واز زرپاشی وبخشش دامن آرزوے کامجویان مالامال نقد مراد گشت نظم

دران محفل از بذل شاهنشهی
دل و دیده پرگشت مخزن تهی
شد از بخشش شاه والا گهر
جگر گوشه بحر و کان در بدر
ز خلعت دران بزم گردون اساس
چو خورشید شد خلق زرین لباس

از انجا که خدیو آفاق بحکم اقتضاے وقت لوازم این جشن مختصر قرار داده اکثر مراسم که لازمه سریر اورنگیست بجلوس ثانی حواله کرده بودند درین جلوس میمنت مانوس سکه وخطبه وتعیین لقب اشرف بعمل نیاورده موقوف داشتند وامراے نامدار ونوئینان عالی مقدار چون وقت تقاضانمی کرد پیشکش هاے لایق این بزم فرخنده وجلوس خجسته نتوانستند سرانجام نمود ونذرے درخور حال گذرانیده سامان پیشکش هنگام فرصت که خاطر از مهم اعادی پرداخته اند قرار دادند ودرین جشن والا شاهزاده محمد اعظم را که تا حال منصب نیافته بود بمنصب ده هزاری وچهار هزار سوار سرافراز فرمودند واکثر امرا باضافه مناصب وعطاے خلعات وافیال واسپان ودیگر عطایا ومراتب گوناگون سرافرازی یافتند میر سلطان حسین ولد اصالت خان بخطاب افتخار خان و میر ابراهیم حسین برادرش بخطاب ملتفت خان چهره امتیاز برافروختند درینوقت بعرض مقدس رسید که ابراهیم خان ولد علی مردان خان ارادت گوشه نشینی دارد لهذا شصت هزار روپیه سالیانه او مقرر کرده از منصب معزول نمودند اگرچه سابقا امیر الامرا بافواج قاهره تعیین شده بود که بهر دو ار رفته نگذارد که سلیمان شکوه از آب گنگ عبور نماید درینولا چهارم ذی قعده بنابر مزید احتیاط شیخ میر ودلیر خان وصف شکن خان را تعیین فرمودند که اگر سلیمان شکوه از جاے فرصت گذشتن گنگ یابد این لشکر منصوره درین روے آب جمنا بوده سد راهش شوند ونه گذارند که این طرف دریاے جمنا عبور تواند کرد +

مسعودش رونق پذیرد و به تنظیم او امر الهی لوائے عزت و عظمت بر افرازد و بجواہر مفاخر و لالی معالی ممالک را بیاراید و ازانجا کہ بوارق این مجاہد و لوامع این محاسن از اغاز طلوع صبح ولادت از پیشانی نورانی ان مشمول عواطف یزدانی واضح و لایح بود لاجرم کارکنان اسمانی باقتضائے حکمت ربانی پیوستہ ابواب حصول امال و امانی بر روسے روزگار فرخندہ آثار می کشودند و اسباب جمعیت و کامرانی و تمہید موجبات خلافت و جہانبانی مینمودند بخت ہوا خواہ بود و تخت چشم براہ روزگار دیدہ امید بر شاہراہ نہادہ انتظار می برد و چرخ در ترصد وصول این عید دل افروز روز می شمرد روز مبارک جمعہ غرہ ذی قعدہ سال ہزار و شصت و ہفت ہجری مطابق یازدہم امرداد الہی در عمارت دل نشین باغ اعزاباد مصرع

کہ ہمچو روضہ جنت مدام خورم باد

کارپردازان اشتغال سلطنت بساط نشاط گستردہ جشنی والا و مجلسی دل کشا ترتیب دادند و ابواب عیش و طرب بر روسے عالمیان کشادند نظم

جہان مجلس ارائے از سر گرفت — زمین رانگین دار در زر گرفت

چو گل عالمی راز عیش و طرب — فراہم نمی آید از خندہ لب

بعد از انقضائے پانزدہ گھری و بست و دو پل شہنشاہ کام بخش با بخت بیدار و دل ہوشیار بر تخت سلطنت و سریر فرمان دہی جلوس اجلال فرمودہ پایہ افزائے اورنگ و دیہیم شدند نظم

برامد بر اورنگ شاہنشہی — شرف داد ش از فر ظل الہی

شہنشاہ شد زینت افزای تخت — وطن کرد اقبال در پائے تخت

چو از پائے او تخت افسر گرفت — با فلاک خود را برابر گرفت

صدائے نقارہ شادیانہ و نوائے کوس طرب منوازش گوش دولتخواہان برخاست و اہنگ زمزمہ تہنیت و گلبانگ ترانہ غنا از حضار محفل بہشت مشاکل برامد امرائے رفیع القدر و نوئینان اخلاص نہاد تسلیمات مبارک باد بجا اوردہ در خور رتبہ و منزلت دران خجستہ محفل بر اطراف سریر گردون مصیر صف کشیدند و اورنگ والا پایہ اسمان سایہ از جلوس مقدس سعادت پذیر گشت و تاج ہفت ترگی از فرق فرقدان

ائین حزم واحتیاط است چون لشکر منصور باینطرف گنگ عبور نمیتوانند کرد بالفعل اینطرف احدی یارا نیست از راهی که امده ایم بسمت اله اباد مراجعت نمائیم وازجانب سید قاسم بارهه قلعه دار اله اباد خط گذرانیدند که محمد شجاع از بنگاله امده بقصبه اله اباد دارد شاه هم برگشته باله اباد بیاید درینصورت سلیمان شکوه فسخ عزیمت سری نگر نموده از زمیندار انجا عذر خواست و برخی از جواهر مرصع آلات باو داده براهی که آمده بود بسمت اله اباد برگشت و باز در پرگنه نذینه رسید مردمانش که بجهت صلاح کارخود این مشورت داده بودند فرصت یافته اکثرے جدا شدند همگی هفتصد سوار با او ماندانها نیز در فکر جدا شدن بودند سلیمان شکوه از برامدن کوهستان پشیمان شده دانست که باین نمط که صورت حال لشکر چنین است باله اباد نمیتواند رسید بالضرور ازانطرف باز عزم سری نگر کرد و از نذینه معاودت نموده راهی گشت قاسم خان که تازه براد اباد رسیده بود بقصد دستگیر کردنش در نذینه آمد پیش از رسیدنش سلیمان شکوه کوچ نموده افتان وخیزان بپاے کوه سری نگر رسید و درین رودار و تمامی همراهانش جدائی گزیدند وزوجه وچندی از پردگیان وخلاصه جواهر ومرصع الات واشرفی دران سراسیمگی همراه اورسید وکسان راجه امده اورا در سری نگر بردند*

دربیان جلوس حضرت خدیو جهان براورنگ خلافت وجهانبانی

چون حکمت کامله حضرت افریدگار دانائے نهان واشکار اقتضائے ان مینماید که در هرمدتی که حال روزگار باختلال گراید ومزاج زمانه از منهج اعتدال انحراف یابد بنابر تجدید نظام کارخانه عالم کون وفساد وزینت پذیری این دیرکهن بنیاد افسر خلافت وفرمان روائی برفرق بختیاری گذارد وزمام اختیار سلطنت وجهان کشائی بقبضه اقتدار جهانداری سپارد تا از یمن همت درظل رافتش از خلل ونقصان ایمن گردد وسپاه ورعیت در پناه سایه عاطفتش مطمئن باشد قدم بر سریر دولت باین نیت گذارد که احکام شریعت بکرسی نشاند وخلعت فرمان روائی باین قصد پوشد که برهنگان وادی احتیاج را تشریف عطا واحسان پوشاند بجنس دانش وبینش خریدار متاع هنر وقدردان جوهر هنرمندان باشد هم کشور صورت بیامن فیض جودش معمور شود وهم دارالملک معنی از وجود

درمیان دواب وطن داشتند صلاح میدادند که درمیان دواب رفته براه سهارن پور وبوریه به پنجاب باید رفت سلیمان شکوه که از اختلاف مشورت حیران بود این مصلحت را از همه بهتر دانست چون که داراشکوه هم باو نوشته بود که بهر حال ازان طرف گنگ امده براه بوریه خود را به پنجاب رساند ازینجهت زیادتی اموال وکارخانجات و بعضے از پردگیان در قلعه اله اباد گذاشت وسید قاسم بارهه راکه از عمده نوکران داراشکوه حکومت وحراست ان قلعه داشت همانجا گذاشته از دریاے گنگ عبور نموده طے منازل می نمود و در هر منزل نوکران خود و پدرش جدا می شدند وسلک جمعیت از هم می گسیخت تا انکه به پرگنه ندینه که باقطاع بیگم صاحب تعلق داشت رسیده کرورے انجا را بامتعلقانش قید کرده دست تطاول بمال سکنه دراز نموده زیاده از دولک روپیه بدست اورد وازین منزل صلابت خان بارهه از وجدا شده روانه درگاه والا گشت چون سلیمان شکوه درهیچ گذر مجال عبور از دریاے گنگ نیافت بهوانی داس دیوان بیوتات راکه با مرزبان سری نگر معرفتے داشت نزد او فرستاد وکشتیها براے عبور از اب گنگ از و استمداد نموده در چاندی اقامت داشت درین اثنا امیرالامرا فداے خان با جنود فیروزی رسیده محاذی فرود امدند سلیمان شکوه تاب مقاومت نیاورده ومغلوب لشکر هراس ویاس گشته دکوه سری نگر را مامن خود اندیشیده از چاندی کوچ کرده بجانب سری نگر رفت کسان راجه امده اورا بکوهستان بردند وراجه خود نیز امده ملاقات نموده اظهار کرد که ولایت من جاے مختصر است گنجایش لشکری که باشما است ندارد ومعهذا راه عبور اسپ وفیل ودیگر دواب نیست اگر بودن شما اینجا باشد سپاه را مرخص کنند وبا اهل وعیال ومعدودے از نوکران بسر برند باقی بیگ بهادرخان که بمرض سخت مریض بود رخصت شده جدا شد وبعد از برامدن کوهستان قالب تهی کرد وسلیمان شکوه کرورے پرگنه ندینه راکه سید بیگناه بود باغواے فتنه سازان از هم گذرانید وبعد هفت هشت روز که مشورت در چاره خود می کرد وبرفتن سری نگر بعنواے که مرزبان انجا میگفت متفکر بود نوکرانش از بهبود حال او نومید گشته بودند ودر کوهستان که راهها باختیار زمیندار بود جدا نمیتوانستند شد همه باتفاق خاطرنشان او می نمودند که رفتن سری نگر بطریقے که مرزبان یعنی راجه میگوید خلاف

و دلیر خان بتعجیل می آمد سه منزل از اله اباد گذشته خبر انهزام داراشکوه شنید سنگ تفرقه در سلک جمعیت لشکرش افتاد و مضطرب و سراسیمه شده ثبات و استقلال از دست داد و براجه جے سنگه را طلبیده مشورت درخواست کرد راجه مصلحت داد که چون لشکر همراه داری بصوب دهلی شتافته خود را به پدر برسان و اگر نتوانی صواب آنست که باله اباد مراجعت نموده تا رسیدن خبر منقح در انجا بسر بری چندانکه سلیمان شکوه راجه را تکلیف رفاقت نمود او از عاقبت اندیشی راضی بهمراهی نگشت و صریح جواب هم نداد و بمنزل خود آمده باز پیش او نرفت سلیمان شکوه روز دویم مقام کرده بدلیر خان کنگاش مصلحت کرد خان مشار الیه مصلحت داد که باله اباد مراجعت نموده از دریاے گنگ گذشته بشاهجهان پور مسکن افغان رفته در انجا لشکر از قوم افغانان وغیر ذالک فراهم اورده انچه صلاح وقت خواهد بود بعمل خواهد درامد و رفاقت او بشرط تدبیر قبول نمود راجه جیسنگه بر این معنی اطلاع یافته دلیر خان را که درین صورت محض خانه خرابی او و قبیله او بود ازین مقدمه باز اورده در عزیمت رسیدن تعبیه خلافت با خود متفق گردانید روز دیگر که سلیمان شکوه بموجب قرار داد بسمت اله اباد کوچ کرد دلیر خان عذر کرده با راجه در همان منزل مقام کرد و همچنین دیگر بندهاے بادشاهی و نیز جمعی از نوکران جدیدی او و پدرش که در اثناے این مهم نوکر شده بودند ترک همراهی کردند سلطان سلیمان شکوه از وقوع این حال متحیر شده خواست که با جمعی که همراه مانده بودند متوجه بسمت دهلی شود باقی بیگ المخاطب به بهادر خان که از نوکران عمده داراشکوه و اتالیق او و سردار لشکر بود رفتن بسمت دهلی پسند نکرده معه صلابت خان باربه که او نیز پرورده دولت داراشکوه بود بصوب اله اباد عنان عزیمت بر تافت درین ایام قریب شش هزار سوار همراه بود هفت روز در اله اباد اقامت داشته هر دم نقش تدبیر بر لوح خاطر می بست و هر نفس بناے عزیمت بر صواب دید هر کس می گذاشت هر طایفه مصلحتی می اندیشیدند و هر فرقه تدبیرے می نمودند راے جمعی بران گشت که در اله اباد رحل اقامت انداخته ان حدود و پتنه در ضبط باید اورد و برخی صلاح میدادند که در پتنه رفته با محمد شجاع طرح صلح و الفت باید انداخت و باتفاق یکدیگر هنگامه شورش گرم باید ساخت و سادات باربه که عمدهاے داراشکوه بودند و

برفاقت او در لاهور رسید و خنجر خان فوجدار بهیره و خوشاب فریفته افسون او گشته نیز
آمده ملاقات نمود روز بروز مواد شوکت واقتدار افزون می شد اگر یک چند از نهیب
ورود عساکر منصور مهلت می یافت اغلب که جلوس بر سریر سلطنت می نمود و همواره در اغوای
نوئینان بارگاه والا خفیه نوشتجات می فرستاد و نیز بامرای صوبجات و راجپوتان که
در اوطان بودند خطوط شورش افزا مشتمل بر تحریر سرکشی و مخالفت با خدیو گیهان می نوشت
و به بادشاهزاده سلطان محمد شجاع بحکم ضرورت مصالحه نموده حرف دوستی والتیام
درمیان آورده مکاتیب مواخات اسالیب نوشته اورا ترغیب حرکت از
بنگاله وتکلیف لشکرکشی وسپه آرای نموده مقرر ساخته بود که چون خود در پنجاب تهیه
اسباب شورش مینماید او نیز از بنگاله لوای عزیمت تا اله آباد برافرازد و مراتب
مواثیق موکد بایمان درمیان آورد که بعد حصول مدعا ملک ومال بمساوات قسمت نمایند
افسون داراشکوه بمحمد شجاع اثر کرد واز بنگاله لشکرکشی نمود چنانچه در جای خود بقلم
خواهد آمد بالجمله داراشکوه اگرچه بحسب ظاهر در سرانجام سامان نبرد میکوشید لیکن در باطن
مغلوب رعب و هراس گشته محاربه بعساکر همایون از حوصله طاقت خویش افزون میدانست
و داعیه رفتن بجانب ملتان وقندهار مینمود این معنی را به نزدیکان و محرمان خود بر مزد ایما
میگفت و مردم تنفرس میدانستند که هرگاه موکب جاه وجلال باین سمت توجه نماید
بے اقدام جرات در پیکار قدم بوادی فرار خواهد نهاد ازینجهت از و آهنگ جدائی میکردند
چنانچه راجه راجروپ به بهانه آنکه بوطن رفته سرانجام سپاه لشکر و استمالت
قلوب زمینداران کوهستان نماید رخصت گشته جدا شد و بنابر مصلحت پسر و
وکیل خود را در لاهور گذاشت بعد چندروز پسر او نیز بشبی برخاسته رفت و نیز
گورو هر راے سجاده نشین بابانانک که بالشکر کثیر آمده بود به بهانه فراهم آوردن لشکر
بدر رفت و همچنین اکثر مردم جدا شدند و داراشکوه انتظار سلیمان شکوه پسر بزرگ خود
داشته در لاهور اقامت میداشت *

دربیان ماجرای سلیمان شکوه خلف بزرگ داراشکوه

او بعد هزیمت بادشاهزاده محمد شجاع بموجب طلب داراشکوه از پتنه با راجه جے سنگه

گردد رسیدن بلاهور که گوشه عافیت است محال شود و مقارن این حال خبر توجه موکب مقدس از اکبراباد بجانب شاهجهان اباد شنید لهذا مغلوب رعب وهراس گشته بست و یکم رمضان از دهلی روانه لاهور شد وبسلیمان شکوه نوشت که اگر تواندان روے اب جمنا براه بوریه وسهارن پور بجناح استعجال در سهرند رسیده بلاهور ملحق گرد د بعد رسیدن در سهرند دست تعدی بر اموال راجه تودرمل متصدی انجا که خود را از دوراندیشی بگوشه کشیده بجانب لکهی جنگل رفته بود دراز کرده قریب بست لک روپیه که در بعضے امکنه از راجه مذکور مدفون بود و مردم نشان دادند برآورده متصرف گشت وچون بکنار دریاے ستلج رسید از جمیع گذرها کشتیها فراهم اورده بعد عبور ازان دریا کشتی ها را شکست وغرق نموده داؤدخان قریشی را که از سرداران عمده او بود بالشکر دیگر بر گذر تلون گذاشت وچنان بخاطر اورد که چون موسم برشگال است وراهها از گل ولاے مسدود است واز طغیان اب دریا پایاب نایاب وکشتیها مفقود تا انکه موسم برشگال نگذرد وراه صاف ودریا پایاب نگردد توجه رایات والا بسمت لاهور صورت نخواهد بست در عرصه این مدت بلاهور رسیده خزانه بادشاهی که یک کرور روپیه موجود است وقورخانه وتوپ خانه واسباب تجمل بدست اورده لشکر جمع سازد وامادهٔ پیکار گردد بدین قصد لشکر بر معابر ستلج گذاشته روانه گشت وهفدهم[1] شوال بلاهور رسیده داخل قلعه بادشاهی گردیده در اطراف واکناف ان صوبه مردم را استمالت نامجات ملاطفت امیز مبنی بر وعدهاے احسان فرستاده سپاه ان مرزبوم را از هرجا وهر قوم وقبیله ترغیب نوکری می کرد ونیز زمینداران وفوجداران ملتان وبهکهر وتهته که مجموع با قطاع او متعلق بود ونیز لشکرهاے پشاور وکابل را که مهابت خان ایالت انجا داشت خلعتها فرستاده بجانب خود دعوت می نمود وبه خزانه بادشاهی وقورخانه وتوپ خانه و دیگر کارخانجات که در لاهور بود دست تصرف دراز نموده بیدریغ بسپاه ولشکر میداد و بر تهیه اسباب کارزار همت می گماشت و در اندک فرصت قریب بست هزار سوار فراهم امد وراجه راجروپ زمیندار نور پور که قبل از صحت اراے عساکر والا بموجب فرمان حضرت اعلی از وطن خود روانه اکبراباد شده بود در میان دهلی وسهرند ملحق گردید

---

[1] نوزدهم.

مصلحت نیست که اینچنین خیالات فاسد بخاطر راه دهند بهر حال اورا استمالت کردند
وا و از اکبرا باد برامده عقب لشکر فیروزی اثر می امد و درکمین فرصت انتظاری بود و
بعد از فتح بر دارا شکوه تاحال بملازمت نرسیده بود بخاطر مقدس رسید که بهر صورت
ان بطرد را دستگیر کرده رفع شورش باید نمود بنابرین اندیشه چهارم ماه شوال که عرصه
متهرا مورد سرادقات اقبال بود دران روز مراد بخش بملازمت رسید بحسن تدبیر اورا
دستگیر نموده خلایق را از شورش و فساد رهانیدند و بعد از دو پاس شب اورا بشیخ میر
و دلیرخان سپردند که بقلعه شاهجهان اباد برده محبوس گردانند روز دویم ازین سانحه راجه
جے سنگه کچهواهه که از رفاقت سلیمان شکوه برخاسته آمده و کرت سنگه پسرش
که پس از جنگ دارا شکوه بوطن رفته بود و رائے رائے سنگه برادر زاده راجه
جسونت سنگه و ابراهیم پسر علی مردان خان که بعد از شکست دارا شکوه بمقتضائے
نادانی سود از زیان نادانسته همراهی مراد بخش اختیار کرده بودند بسعادت استان
بوس مشرف شدند و دیگر امراے بادشاهی که در سلک رفاقت مراد بخش بودند
بملازمت رسیده خلعت نوازش یافتند و همچنین مجموعه سپاه ولشکریانش که سابق
ولاحق بست هزار سوار بود بموجب حکم اقدس اعلی بخشیان عظام جوق جوق و فوج فوج
ازنظر والا گذرانیدند همگنان بمناصب مناسب سرافرازی یافتند و خدیوگیهان
بعد قطع مسافت درباغ اعزاباد واقعه شاه جهان اباد رسیدند*

دربیان بقیه ماجرای احوال داراشکوه

او بعد فرار از اکبرا باد با پنجهزار سوار بتاریخ چهاردهم رمضان المبارک در شاهجهان اباد
رسیده در قلعه شهر کهنه که بمناسبت خرابی و بے رونقی شایان نزول او بود مانند
چغد بویرانه فرود امده بقصد سامان جنگ و سرانجام سپاه اسپان و فیلان و اجناس
و امتعه سرکار بادشاهی و امرا هرجا هرچه یافت تصرف می نمود و بسلیمان شکوه خلف بزرگ
خود نوشت که از پتنه بمعه امرائے بادشاهی خود را در شاهجهان اباد برساند و بامرائے صوبجات
و فوجداران اطراف نوشتجات فرستاده نزد خود طلبداشت چون پسرش نتوانست که
و موسم برشگال رسید بخاطر اورد که مبادا از کثرت بارش و فهد گل ولاسے راه مسدود

که او نیز از همراهی سلیمان شکوه آمده بخطاب سعید خانی و عنایت خسروانی سرافرازی یافت و عبد الله بیگ ولد علی مردان خان و اعتماد خان و دیگر امرائی که رفاقت سلیمان شکوه گذاشته آمده بودند بملازمت مشرف شدند*

در بیان قید گردیدن بادشاهزاده محمد مراد بخش

ازانجاکه بادشاهان والا اقتدار ظلال حضرت آفریدگار هستند لهذا امر جلیل سلطنت و مشغل نبیل خلافت بسان رتبه درگاه الوهیت و مانند درجه بارگاه ربوبیت مقتضی عدم شریک و انباز و از سهیم و ندیل مستغنی و بے نیاز است **نظم**

شریکش چون شریک حق محال است ... بے آنکس که ظل ذو الجلال است
در یکتا بود در خورد دیهیم ... شهنشه فردی باید در اقلیم

چون کار فرمایان قضا منشور خلافت و جهان داری بنام نامی خدیو گیهان رقم اقبال کشیده و ذات قدسی را در سلطنت و شهریاری تفرد و یکتائی بخشیده از آن جهت از نقص مشارکت شرکا مبرا میخواهند و مدعیان شرکت اندیش را حرمان نصیب ساخته چمن دولت و گلشن سلطنت او را از نخل بے ثمر دعوے داران مبرا میدارند مصداق این مقال احوال خسران مال مراد بخش است او از خود سری و بے حوصلگی مدعی و شریک خلافت بود چتر و تخت و سایر لوازم فرمان روائی با خود داشت چون دید که امر سلطنت بخدیو آفاق قرار گرفته و زمام حل و عقد امور خلافت بکف اقتدار والا در آمده عرق حسد بر پیشانی او حرکت نمود و اغوائے خوش آمد گویان و فتنه جویان ضمیمه سودا و غرور دگر دید و با وجود فقدان خزانه و وجه تنخواه مواجب سپاه در صدد توفیر لشکر گردید و بعضے امرائے ناعاقبت اندیش را بانواع استمالت بخود کشیده باضافه مناصب و خطابها سرافراز ساخت و اسباب شورش و سرکشی سرانجام داده خیالهائے فاسد بخود راه داد و در هنگام نهضت موکب والا از اکبرآباد اهمال ورزیده پیغام کرد که در بدایت این شورش قرار چنان بود که بعد فتح بر دارا شکوه خزاین و ممالک بالمناصفه تقسمت در آید اکنون وعده بایفائے باید آورد خدیو گیهان فرمودند که تا حال مهم دارا شکوه بانجام نرسیده بعد اتمام کاران بموجب قرار داد بعمل خواهد در آمد بالفعل بر سر غنیم باید رفت

اتالیق شاهزاده و فاضل خان میر سامان را بملازمت حضرت والا و پرداخت مهمات بیوتات و حکیم نصرت خان را که بمزاج اقدس آشنا بود برای معالجه بقیه گرفت بعطای سه هزار اشرفی مقرر کردند و ذوالفقار خان را بحراست قلعه اکبر آباد نصب کرده بست و دویم رمضان المبارک از اکبر آباد بعزم شاهجهان آباد نهضت فرمودند نظم

ظفر از یمین نصرتش از یسار فلک یاور و اختر و بخت یار
زمین تابع و آسمان پیروش بسان جم و شان کیخسروش

روز اول ساحت بهادرپور مخیم سرادقات اقبال گشت و درین روز شاهزاده محمد اعظم بملازمت حضرت اعلی رسیده پانصد مهر و چهار هزار روپیه نذر گذرانید حضرت ظل الله آن قرة العین خلافت خوشوقت شده در اغوش گرفتند و انواع مهربانی نموده رخصت فرمودند یک روز در ساحت بهادرپور مقام شد ازانجا در عمارات گهات سامی نزول واقع گشت و ازان منزل خانزمان را برای تسخیر قلعه اله اباد که سید قاسم باره دارا شکوه مضبوط داشت و قاسم خان به فوجداری مراداباد که محال مفسد خیز است و ارادت خان بصوبه داری اوده و شیخ عبدالنبی به فوجداری اتاوه تعیین شدند و سلخ ماه رمضان المبارک که ساحت باغ سلیم پور مضرب خیام والا بود بهادر خان را از اصل و اضافه بمنصب چهار هزاری و دو هزار سوار نواخته با جنود نصرت بتعاقب داراشکوه تعیین فرمودند درین منزل فرخنده هلال عید الفطر از افق سعادت طلوع نموده عرصه جهان را بانوای بهجت و شادمانی و لوامع عشرت و کامرانی نورانی ساخت کوس شادی بلند اوازه گشت و طنطنه مبارک بادی بائین همایونی تازه گردید درین روز بهجت افروز خانجهان عرف شایسته خان خلف بزرگ آصف خان را بخطاب امیرالامرائی و منصب جلیل القدر هفت هزاری ذات و هفت هزار سوار دو اسپه و انعام محالی که یک[1] کرور دام جمع داشته باشد سرافراز فرمودند و دیگر بندهای درگاه والا را باضافه مناصب و انعامات نواختند و دلیر خان که از نزد سلیمان شکوه آمده بود بملازمت مقدس سرافراز گشته بمنصب ارجمند پنجهزاری و پنجهزار سوار و عبدالله خان ولد سعید خان

---

(۱) دو کرور

محاسبات جبهه سای عتبه علیه گشت و از مراتب ملک و مال بعرض والا رسانید و بدانچه مامور گشت بعمل در آورد و درین تاریخ بست و شش لک روپیه از خزانه عنایت براو بخش مرحمت گردید پس از نه مقام از باغ مذکور کوچ نموده بفر و شوکت و بخت و اقبال بر فیل سوار شده لوائے توجه بر سپهر افراختند و خلایق را از مشاهده خورشید جمال جهان آرائے شهنشاه جهان و بادشاه نوجوان دیده امید روشنای پذیرفت و جمعیت و اسودگی طرح اشنائی و الفت افگند ساکنان ان شهر چون بیامن الطاف بیکران و مآثر عدل و احسان والا جان تازه یافته بودند از خورد و بزرگ از هر گوشه زبان و عا و ثنا کشودند و بلسان حال مضمون این مقال ادا نمودند نظم

خدایا ورا مملکت پرورا — سکندر سریرا جهان داورا
ز ادم بمیراث عالم تراست — جهان بادشاهی مسلم تراست
مهین گوهر سلک ادم توئی — بهین میوه باغ عالم توئی
جهان سر بسر در پناه تو باد — سر دشمنان خاک راه تو باد

عمارات دارا شکوهی به نزول همایون زینت یافت و جمعی کثیر از امرا باضافه مناصب سرافراز شدند از انجمله خلیل الله خان از اصل و اضافه بمنصب شش هزاری و شش هزار سوار و چهار هزار دو اسپه سرافراز گشت و محمد امین خان بدستور سابق بخدمت میر بخشی گری سربلندی یافت پیش نهاد خاطر والا ان بود که در ساعت مسعود احراز دولت ملازمت حضرت اعلی نمایند و در استرضائے خاطر ملکوت مناظر کوشیده عذر وقوع حوادث درمیان آورند و بالکلیه حجابے که حادث شده مرتفع سازند از انجا که حضرت اعلی را کمال توجه بحال خسران مال دارا شکوه بود و برعایت خاطر او چشم از صلاح دولت پوشیده در اصلاح و تربیت ان نهال بے ثمر میکوشیدند رضامند نشدند که خدیو گیهان بملازمت بکوشند لاجرم بحکم تقاضائے وقت خدیو افاق ترک عزم ملازمت نمودند و درخلال این حال خبر اقامت دارا شکوه بشاهجهان اباد و فراهم اوردن لشکر بقصد جنگ بمسامع والا رسید تهاون و تاخیر در کار با صلاح دولت ندانسته عزیمت بمدافعت دارا شکوه مصمم نمودند و شاهزاده محمد سلطان را دو لک روپیه انعام مرحمت فرموده در اکبراباد گذاشته اسلام خان را

خلف معظم خان بملازمت رسیده باضافه هزاری ذات وهزار سوار که از اصل واضافه
چهار هزاری وسه هزار سوار بوده باشد سرافراز شد وروز دیگر امرا سعادت اندوز
شدند ودهم رمضان المبارک ساحت باغ نورمنزل که بباغ دهره مشهور ونزدیک اکبراباد
واقعه است نزول اجلال فرمودند حضرت اعلی بر حاشیه عرضداشت جواب بخط مبارک
نوشته بایک قبضه شمشیر موسوم بعالم گیر مصحوب فاضل خان میر سامان فرستادند اگاه دلان
هوشیار خرام انان شمشیر تفاول بر عالم گیری نموده بعرض والا رسانیدند درین وقت نوکران
مراد بخش از عدم ضبط او در اکبراباد رسیده دست تطاول بمال مردم دراز کردند حسب الحکم
معلی شاهزاده محمد سلطان ونجابت خان خانخانان در شهر رفته ان ستم پیشگان را از مردم ازاری
باز داشته مژده امن وامان ونوید عاطفت واحسان باهل شهر رسانیدند چهاردهم
رمضان المبارک خانجهان خلف بزرگ اصف خان مرحوم که حضرت اعلی اورا باغوائے
داراشکوه قید کرده بعد دوروز خلاص نموده بودند بملازمت حضرت خدیو افاق
رسیده مشمول عواطف گردید ودرین تاریخ حضرت اعلی بعضے پیغام بزبانے خلیل الله خان
وفاضل خان فرستادند خدیو گیهان جواب پیغام بزبانے فاضل خان فرستاده خلیل الله خان
را در حضور خود داشته مصالح ملکی درمیان اوردند ومیر میران خلف خان مشار الیه نیز
بملازمت رسید واکثر امرا تعبیه بوسی رسیده مورد الطاف شدند چون شورش
مفسدان چکله متهرا بعرض والا رسید جعفر ولد الله وردیخان را از اصل واضافه بمنصب
سه هزاری ذات وسه هزار سوار سرافرازی بخشیده برائے انتظام مهام چکله مذکور رخصت
فرمودند وهژدهم رمضان المبارک شاهزاده محمد سلطان بموجب امر والا بملازمت حضرت
اعلی رسیده کامیاب سعادت گشت ودرون قلعه ارک کسان خود بمحافظت مقرر گردانید
مردم بادشاهی را بر داشت نوزدهم بیگم صاحب امده ملاقات کردند جعفر خان دیوان اعلی
ودیگر امرایان فوج فوج باستلام عتبه فلک رتبه رسیدند خدیو گیهان بار عام داده فرمودند
که هرکس که برائے ملازمت اید منع نکنید وحسب الحکم والا بخشیان عظام ومیر توزکان
پایه شناس وبیاولان مرتبه دان بردفق درجات مراتب وبرحسب تفاوت مناصب
هرکدام را در مقام ایستاده کرده ملازمت کنانیدند وبرائے رایان که بحسن کفایت و
کاردانی سردفتر اهل دیوان بود باجمیع متصدیان دیوانی وزمره اهل قلم وارباب

واز در و دیوار دهشت داشت و پیش ازین درانجا صلاح اقامت ندیده اواخر شب برامده بجانب شاهجهان اباد روان شد وزوجه خود با بعضے از پردگیان وسپهرشکوه با همراه گرفت و برخی از جواهر ومرصع الات وپاره اشرفی که دران سراسیمگی واضطراب دست قدرتش بران رسید همراه بر داشت دران وقت همگی دوازده سوار همراهش بودند چون لشکر او شکسته و انتظام سپاه او گسسته واکثرے زخمی وبسیاری از شدت گرما بے تاب بودند ومراکب ودواب وخیمه وپرتال هرکدام بتاراج رفته بود وهیچکس را احتمال نبود که باین زودی رو بفرار خواهد نهاد دران شب احدی رفاقت نکرد صباح ان پاره مردم بقدر مایحتاج سرانجام نموده باو رسیدند و در سه روز پنجهزار سوار ملحق گردید و بعضے کارخانجات نیز باو پیوست واکثر نوکران قدیم وجدیدش جداے گزیده بدرگاه خدیو گیهان رسیده بمناصب مناسب سرافراز شدند واکثر خزاین وجواهر مرصع الات وکارخانجات وفیلان واسپان وسایر اسباب شوکت وتجملش در اکبرباد ماند **نظم**

زر وسیم ومالش بناچار ماند چمن بے خس وگنج بے مار ماند

از و دولت عاریت تافت رو فلک داده خویش بگرفت ازو

خدیو فیروز بخت بعد از فتح ونصرت سپاس بیقیاس بدرگاه خدیو حقیقی بجا اورده باراستگی وتوزک تمام بخیمه داراشکوه امده شرف نزول ارزانی داشتند وتا رسیدن اردوے معلی وافراخته شدن دولتخانه والا درانجا بسر بردند وتفقدات ومراحم بحال بادشاهزاده محمد مرادبخش مبذول داشته بچرب زبانی ولطف ونوازش مرهم جراحت هاے او فرمودند وجراحان واطبا بمعالجه او گماشتند وهمچنین دیگر زخمیان عساکر منصور را برحمت خسروانه مرهم بخشیدند وکشتگان وشهیدان را نوازش فرموده از خاک برداشتند وبخاک سپردند وجمعی را که درین نبرد مردانه مصدر تردد ات نمایان شده بودند وارادت وعقیدت انها بر پیشگاه ضمیر والا جلوه ظهور نموده بود بشرایف عواطف بادشاهانه نواختند وروز دیگر ازان سه منزل نهضت فرموده در عمارات سموگر برلب اب جمنا نزول فرمودند وازین منزل عرضداشتے مشتمل بر صورت حال واعتذار وقوع صف ارائی بخدمت حضرت اعلی ارسال داشتند و درین مکان محمد امین خان

شدند و راه فرار پیمودند و درین اثنا یکے از خدمتگاران نزدیکی او که ترکش بر میانش مے
بست هدف تیر قضا گشته از پا در امد داراشکوه چون بهره از شجاعت و مردانگی
نداشت از مشاهده این حال بیش ازین تاب مقاومت نیاورده بگام ناکامی معه سپهر
شکوه راه فرار پیش گرفت و منهیان اقبال در طرفة العین این مژده فرح افزا بعرض حضرت
خدیو افاق رسانیدند و مبشران بخت و دولت نوید نصرت و فیروزی بگوش خیراندیشان
انداختند صداے کوس فتح و فیروزی باوج اسمان رسید و مژده مبارک باد از زبان
اولیاے دولت بر امد هنوز تیغ بهادران فیروزی منش از خون اعدا که در اوجین ریخ و داده
بود رنگ الود و جراحت مجروحان عرصه وغا بالتیام نیامده که این نمایان فتح از تائیدات
ایزدی بتازگی بمنصه ظهور رسید **بیت**

قرین شد بهم این دو فتح قریب   چو نصر من الله فتح قریب

حکم مقدس بظهور پیوست که احدی از لشکر منصور تگامشی جماعة مقهور نکند از عرصه
رزمگاه تا اکبراباد که ده کروه مسافت بود دگر بختگان لشکر غنیم در هر گام از زخمهاے کاری
و جراحتهاے سخت و فرط حرارت و غلبه تشنگی فوج فوج جابجا افتاده جان بجان
افرین دادند و اکثرے در شهر رسیده از شهربند حیات راه عدم پیمودند و بحکمت قادر
مطلق درچنین نبرد مرد از ماکه امراے ذیشان و راجهاے رفیع المکان که هر یک صاحب
طبل و علم و مالک خیل و حشم بودند و هزاران هزار مردم دیگر از طرف مخالف بر خاک هلاک
افتادند از لشکر خدیو گیهان غیر از اعظم خان که بعد فتح از غلبه حدت هوا قالب تهی کرد و عیسی بیگ
المخاطب به سزاوار خان و هادی دادخان و سید دلاور خان دیگر کسے بکار نیامد و اسیب
زخم تیر غیر از بهادر خان و ذوالفقار خان و مرتضی خان و دیندار خان و عزت بیگ و محمد صادق
بدیگرے از عمده نرسید القصه داراشکوه پس از انهزام از غایت رعب و هراس چون سیماب
بے قرار گشته باپسر خود و چندی از نوکران بوقت شام که روز بخت و دولت او را شام ادبار
رسیده بود باکبراباد امده بمنزل خویش که سعادت و اقبال ازان رخت بربسته بود
در امد و از فرط خجالت و انفعال در انرا بر روے اشنا و بیگانه بربست و از کمال شرمساری
بملازمت حضرت اعلی نیز نرفت و سه پاس شب در نهایت بیم و هراس درانجا بسر برد صلابت
و مهابت حضرت خدیو جهان انچنان بر دلش مستولی گشت که از سایه خود می ترسید

زبیداد تیغ جدائی فگن | سر از تن جدا ماند و تن از کفن
دو شمشیر هر گاه می شد علم | چو مقراض میدوخت تیرش بهم
جدا بازوه دست ها سو بسو | چو دامی که یک پائے افتد درو
شد از تیغ بیداد دریک نفس | بری مرغ ارواح این نه قفس

مرتضی خان و ذوالفقار خان و دیندار خان ترددات مردانه بظهور رسانیده زخمی شدند اگرچه ملازمان رکاب خدیو گیهان چپقلش هائے بهادرانه نموده داد مردانگی دادند و کارنامه مبارزت و رزم آزمای بر طاق بلند نهادند لیکن راجپوتان جلادت منش مردانگی هائے عظیم و سپاه گری غریب بوقوع آوردند چنانچه رائے ستر سال هاده و راجه رام سنگه راتهور و دیگران بپایمردی جرات و دلاوری بقول همایون نزدیک رسیده ترددات رستمانه نموده ره نورد ملک عدم شدند خصوص راجه رام سنگه[1] راتهور که به رومله[2] مشهور بود از همه تقدیم نموده خود را بفیل سواری مبارک رسانیده آثار تهور و جلادت بظهور آورد خدیو آفاق تماشائے جرات او مشاهده فرموده ملازمان رکاب سعادت را از قصد هلاک او منع نمودند لیکن بهادران عقیدت منش نظر بر جسارت او ضبط خود نتوانستند گردوان بے باک را بشمشیر همت از پا در آوردند بیت

چو پروانه خود را زند بر چراغ | نیرد چراغ او بمیرد بداغ

داراشکوه از مشاهده این حال و اطلاع برگشته شدن رستم خان و رائے ستر سال هاده و راجه رام سنگه راتهور که اعتضاد قوی و استظهار مطلق او بودند متردد گشت و از فرط غم کمرش بشکست درین اثنائے محمد صالح المخاطب بوزیر خان که دیوان او بود و یوسف خان برادر دلیر خان که در شجاعت و مردانگی همسر دلیر خان بود و سید ناهر بارهه و اسمعیل بیگ و اسحاق بیگ پسران علی مردانخان شربت هلاک چشیدند و مقارن این حال چند بان متواتر از توپ خانه رکاب همایون نزدیک داراشکوه رسید مانند دیو رجیم که از شهاب ثاقب بیم خورد بر دل داراشکوه هراس و خوف مستولی گردید و از غایت بیدلی از فیل فرود آمده بے سلاح و یراق پا برهنه بر اسپ سوار شد ازین حرکت و اضطراب بے هنگام که از داراشکوه بوقوع آمد لشکریانش دل از دست داده پراگنده و پریشان

---

(۱) راجه روپ سنگه راتهور - عالمگیر نامه صفحه ۱۰۲ منتخب اللباب حصه دوم صفحه ۲۷ + (۲) روتله ؟

بقصد جانها خروشیدن آغاز نهاد و زلزله در زمین و زمان انداخت و تفنگ اژدر دهن
جانگزای بنیاد کرد و تیر شهاب سان جانها را بر دوخت و گوله بندوق مانند ژاله بهار
بر فرق مخالفان ریخت رفته رفته کار بشمشیر و تیر در رسید از جرنغار دارا شکوه که
سردار آن سپهر شکوه بود رستم خان بهادر روبروی توپ خانه آمده جنگ مردانه نمود
ناگهان فیل مست رستم خان بهادر که دلیرانه می آمد بضرب بان از پا در آمد و نیز از صدمه
توپ و تفنگ بسیاری از همراهیان رستم خان بر خاک هلاک افتادند رستم خان چون
دید که روبروی توپ خانه کار پیش نمیرود از آن طرف عنان تاب گشته بسمت برانغار
بفوج بهادر خان که طرح دست راست بود رسیده بجنگ و پیکار پرداخت و بهادر خان
زخمی گشت و دفع آن از بهادر خان صورت نه بست نزدیک بود که پای ثبات او بلغزد
درین اثنای اسلام خان و از طرف دیگر شیخ میر رسیده داد مردانگی دادند و خاک
معرکه بخون بسیاری از مردم لاله گون کردند و درین آویزش رستم خان بهادر هدف تیر قضا
گشت و سپهر شکوه از دیدن این حال رو بفرار نهاد و دارا شکوه که از قواعد پیکار و قوانین
کارزار و مراسم رزم آزمای و لوازم سپه آرای بهره نداشت بعد از تیز جلوی
سپهر شکوه خود نیز متعاقب او بسرعت آمده روبروی توپ خانه و هراول لشکر منصور
روان شده از توپ خانه خود گذشت و از خوف آسیب توپ و تفنگ موکب والا
در اضطراب افتاد و تاب ثبات نیاورده از آن طرف منحرف شده بجانب دست راست
خود میل نمود و هراول لشکر دارا شکوه با فوج مراد بخش روبرو شد خلیل الله خان نیز
حمله آورده دست جرات بجنگ کشود درین آویزش چند زخم تیر بر مراد بخش رسید
و از حمله راجپوتان اندک عقب رفت خدیو آفاق نظر برین حالت نموده روی فیل
سواری مبارک بسمت دارا شکوه گردانیدند درین اثنا راجپوتان تهور منش که مراد بخش
را نهزیمت داده بودند رخش جلادت بر انگیخته بر قلب موکب ظفر پیرا تاختند و جنگ
عظیم در پیوست که چرخ بیداد گر از فتنه سازیهای خود اندیشید و از صدمات
بهادران چون بید بر خود لرزید و شهسوار فلک یعنی خورشید عالم افروز بسمت الراس
رسیده از بیم آشوب آن نبرد تعلل و تامل ورزیده انتظارگی تماشای رزم
بود **نظم**

شاهزاده محمد سلطان و نجابت خان خانخانان با امرائے دیگر هراول و ذوالفقار خان وصف شکن خان که توپ خانه باهتمام او بود پیش هراول مقرر گشت و سرداری برنغار بنام شاهزاده محمد اعظم قرار یافته سپاه و حشم ایشان را باسلام خان و اعظم خان و دیگر نامداران انتظام پذیرفت و بادشاهزاده محمد مراد بخش با مردم خویش جرنغار صف ارا گشت و شیخ میر و سید میر با فوجے از مبارزان کار طلب بسرداری التمش معین گردید و بهادر خان با جمعے از بهادران طرح دست راست نصب گشت و خان دوران با فوجے از دلیران نامدار طرح دست چپ تعین شدند و خواجه عبد الله خان بقراولی قرار یافت و خدیو گیهان بفر فریدونی و حشمت جمشیدی معه شاهزاده محمد اعظم بر فیل کوه شکوه سوار شده زینت افروز قول شدند و جمعی از امرائے نامدار بر کاب دولت سعادت پذیرفته بتوزکی که دیده روزگار در هیچ معارک کارزار از بادشاهان والا اقتدار ندیده و سپه سالار انجم مواکب کواکب باین ترتیب واراستگی بمیدان فلک نکشیده لوائے عزیمت در میدان نبرد افراشتند و ازین طرف داراشکوه نیز به ترتیب افواج پرداخته توپخانه خود را بسرداری برقنداز خان بجانب دست راست و توپخانه بادشاهی بسرداری حسین بیگ خان دست چپ در پیش صف لشکر جا داده و راے ستر سال هاده را که از عمده راجهائے بمزید شجاعت و دلاوری امتیاز داشت و ثبات قدم و استقلال او در معارک نزد مسلمین و راجپوت مسلم الثبوت بود معه داود خان قریشی و عسکر خان بخشی و اکثر از راجپوتان هراول مقرر گشت و خلیل الله خان میر بخشی بادشاهی معه میر میران خلف خود و ابراهیم خان خلف علی مردان خان با اسمعیل بیگ و اسحاق بیگ برادرانش و دیگر امرائے برنغار جا یافت و سلطان سپهر شکوه و رستم خان بهادر فیروز جنگ که از اعظم امرا بود و قاسم خان و دیگر بندهائے بادشاهی جرنغار انتظام یافت و کنور رام سنگه و کیرت سنگه پسران راجه جے سنگه و دیگر راجپوتان التمش مقرر شدند و میمنه و میسره و یمین و یسار با امرایان نامدار مقرر کرده داراشکوه خود با چندی از نامداران در قول قرار گرفت و در نصف النهار نخست از طرفین بانداختن بان و توپ و تفنگ نیران جنگ افروخته گشت هوا از ابر دود تیره و چشم عالمیان از کثرت دخان خیره شد و از از غلغت گوش فلک اگنده و زهره شیر دلان پراگنده گردید توپ کوه شکن

موکب والا باین چستی و چالاکی از آب مرقوم که فوق تصور او بود متعجب شده در لجه حیرت فرو رفت و با دلی خایف و خاطر اندیشه ناک از دهول پور متوجه مقابله گردیده به ترتیب صفوف پرداخت حضرت اعلی درین وقت نیز فراین نصایح در ماده عدم جنگ و انداختن طرح مدارا بدارا شکوه نوشته با وجود بقیه کوفت و ضعفت بدنی بقصد اطفاے نایره جدال درعین شدت گرما خواستند که از راه دریا تشریف برده سد باب کارزار بشوند باین عزم صواب پیشگانه بیرون برآورند لیکن داراشکوه این معنی را قبول نکرد و در تاخیر و تعویق عزیمت همایون کوشید و بارتکاب مجادله استعجال مینمود از انجاکه وقت ان رسیده بود که خورشید جهان افروز عالم گیری از افق دولت طلوع نماید و کوکب بخت سوز داراشکوهی در هبوط بید دلتی فرو رود چگونه امور مصلحت امیز بسمع رضای داراشکوه برسد و چه طور بمسلک خیر و صواب ره سپار گردد القصه خاقان زمان پس از عبور دریاے چنبل بجهت اسودگی سپاه که مسافت بعید طے کرده بودند دو روز مقام کردند چون اخبار امدن داراشکوه بعرض رسید بکوچ متواتر ششم رمضان المبارک درعرصه موضع راجپوتر[1] ده کروهے اکبراباد بفاصله یک ونیم کروه از لشکرگاه داراشکوه نزول اقبال فرمودند داراشکوه درهمین روز بعد اطلاع وصول موکب والا ترتیب صفوف نموده از بنگاه خویش قدرے پیش آمده بیسال بسته ایستاد و تمام ان روز با افواج خود که همه مسلح بودند در هواے سوزان دران میدان شعله خیز بسر برده لشکریان را تعذیبی عظیم کرد چون لشکر داراشکوه سایه پرور و آسایش دوست بود جمعی کثیر از غلبه گرما و فرط تشنگی و قلت اب پیمانه هستی پر کردند و هنگام غروب افتاب که شام ادبارش نزدیک رسیده بود رخ از عرصه مقابله برتافته بمنزلگاه معاودت نمود دران شب سپهداران لشکر منصور لوازم احتیاط و خبرداری بتقدیم رسانیده دیده بخت و دولت بخواب غفلت نبرده تا سحرگاه بتهیه افواج ارای و معرکه پیرای مینمودند و منتظر طلوع صبح سعادت و نصرت و اقبال می بودند صبحگاه که هفتم رمضان المبارک مطابق بستم خورداد ماه الهی بوده باشد به ترتیب صفوف پرداخته توپ خانه و فیلان مست بجاے و مکان مناسب ایستاده نمودند

---

(۱) چهوره اما در عالمگیر نامه صفحه ۸۶ راجپوره نوشته*

وجمعی از نوکران خود را برسم منقلا تعیین نمود که در دهول پور رسیده گذرهای دریای چنبل مضبوط کنند وخود نیز با سپهر شکوه پسر کهین خود وسایر عساکر بادشاهی ونوکران خویش بست پنجم شعبان از اکبرآباد برامده به پنج منزل در دهول پور رسیده بدلالت زمینداران آن مرزبوم بضبط گذرهای چنبل هرجا که مظنهٔ پایاب بودمی پرداخت وانتظار امدن سلیمان شکوه خلف بزرگ خود که بموجب طلب او پس از اتمام کار محمد شجاع بتعجیل می امد داشته چندروز بدفع الوقت می گذرانید وازین غافل بود که انکس را که تایید جنود الهی ومعیش توفیق ایزدی یاور بود ومعاون باشد کوه ودریا سد راهش نمیتواند شد *

دربیان محاربهٔ خدیو گیهان با داراشکوه ولوائے فتح برافراختن

چون ناظمان کارگاه قضا ومتکفلان کارخانهٔ تقدیر در روز ازل اورنگ خلافت وجهانداری برائے آن حضرت که تفاول نام نامی بر اینمعنی دلیلی است قاطع وحجتی است ساطع ترتیب داده تا این زمان بامانت نگاهداشته انتظاری می بردند که باو ادائے ودیعت سبکدوش شوند درینولا وقت آن در رسیده که بجلوس مقدس زیب وزینت یابد اسباب ظهور این امر بمنصهٔ شهود جلوه گر گردید مصداق اینمقال انکه آن حضرت بعد نهضت از اوجین به بست وهشت کوچ وسه مقام بست وهشتم شعبان در حدود گوالیار نزول اجلال فرمودند واندیشهٔ عبور از اب چنبل داشتند چون تمامی معابر در ضبط کسان داراشکوه بود عبور ازان دریائے باسانی متصور نبود درینوقت حضرت را تمهیدات سبحانی راهبر گردید یعنی زمینداری ازان حدود گذری مهدوریه بست کروهی گوالیار بسمت دست راست نشان داد که قابل عبور عساکر اقبال است وداراشکوه تا حال بضبط آن نپرداخته آن حضرت باستماع این مژده خوشوقت شدند نجابت خان خانخانان وصف شکنان ذوالفقار خان را با توپخانه تعیین فرمودند که ازان گذر دریائے چنبل بگذرند نام بردهها شبگیر کرده بمنارج استعجال قطع مسافت نموده صباح آن که سلخ شعبان بود بے مزاحمت احدی ازان گذر عبور نمودند وخاقان زمان نیز از گوالیار کوچ کرده بدو منزل سطے مسافت کرده غره رمضان المبارک ازگذر مسطور عبور فرمودند داراشکوه از خبر عبور

رو داده بود چون ایام تابستان در رسید اطبا در موسم گرما هوائے شاہجہان اباد نسبت باکبرا باد برائے ان حضرت بہتر تجویز کردند درینصورت حضرت اعلیٰ برخلاف مرضی داراشکوہ بتاریخ ہیز دہم رجب کہ بست و دویم ان ماہ راجہ جسونت سنگہ در حوالی اوجین شکست خوردہ از اکبرا باد متوجہ شاہجہان اباد شدند دویم شعبان کہ ساحت بلوچ پور مخیم خیام اجلال بود حقیقت شکست وانہزام راجہ جسونت سنگہ وامدن خدیو آفاق ومراد بخش بعزم حضور والا بعرض حضرت اعلیٰ رسید بجسب استدعائے داراشکوہ از بلوچ پور مراجعت فرمودہ نہم شعبان باکبرا باد نزول اجلال فرمودند داراشکوہ بجمع لشکر وسرانجام اسباب پیکار پرداختہ تمامی امرایان کہ در حضور بودند ومنصب داران بادشاہی کہ طلبیدن انہا از صوبجات وفوجداری ومحال جاگیر ممکن بود بجناب خلافت طلبداشتہ در استمالت خواطر وتسخیر قلوب ہرکدام کوشید و در اندک فرصت از امرای غلبہ سلطنت وسپاہ قدیم وجدید خود قریب شصت ہزار سوار فراہم اورد واز اسلحہ وادوات توپخانہ وقورخانہ وخزانہ بادشاہی چندانکہ خواست گرفتہ برلشکریان قسمت نمود

نظم

زبیدانشی در دماغش فتاد ہوائے کہ داد آخرش سر بباد
سرش را کہ سودائے افسر گرفت درگنج بکشاد ولشکر گرفت
بجمع سپہ زر پریشان نمود پریشانی خویش اسان نمود

ومحمد امین خان خلف معظم خان را کہ خر بخشی حضور حضرت اعلیٰ بود بتہمت انکہ معظم خان بصلاح خویش خود را در دکن محبوس خدیو آفاق کنانیدہ در حضور نرسیدہ در قید نگاہداشت وپس از سہ روز کہ بیگناہی او بحضرت اعلیٰ ظاہر گشت اورا از قید خلاص فرمودند و حضرت اعلیٰ کہ داراشکوہ را ہرچند از لشکرکشی ونبرد آزمائی منع می کردند ومی فرمودند کہ فرزندان من ہستند از امدن شان بملازمت حضور چہ مضایقہ ازانجا کہ روز ادبار داراشکوہ در رسیدہ بود نصایح ارجمند حضرت اعلیٰ بسمع رضا نمی شنید بیت

چو بخت بدکسی را پیش آید کند کارے کہ کردن را نشاید

شانزدہم شعبان مطابق سلخ اردی بہشت ماہ الٰہی خلیل اللہ خان وقباد خان وامام قلی ونوری بیگ ورام سنگہ راٹھور از ہندہائے بادشاہی وداؤد خان وعسکری خان

مستمندی بار و بر گشتن از خون خویش دست شستن است نظم

کبوتر که پهلو زند با عقاب — بقصد سر خویش دارد شتاب
شغال ار کند پنجه با نره شیر — سر بخت خود را در آرد بزیر
بجائی که شیران برارند چنگ — چه یارای روبه که ایستد بجنگ
کجا صعوه را این میسر شود — که با باز و شاهین برابر شود
تذروی که بر وی سر آید زمان — بنخچیر شاهینش آید گمان

القصه بعد ظهور فتح و نصرت خدیو آفاق حکم بر نواختن شادیانه فرمودند و امر جلیل القدر بصدور پیوست که از لشکر منصور هیچکس تعاقب مهاراجه مقهور نکند هماکس بجا و مقام خود استاده باشند و آن حضرت شکرانه عنایت الهی بجا آوردند و نماز ظهر با جماعه در رزمگاه ادا کردند و بادشاهزاده مراد بخش در حضور مقدس رسیده کورنشات تهنیت بجا آورد تا آخر روز همانجا بسر برده بعد از نماز مغرب در دولتخانه والا نزول اقبال فرمودند و بادشاهزاده مراد بخش را بجلدوی ترددات نمایان و محاربات بے پایان پانزده هزار اشرفی و چهار زنجیر فیل مست مرحمت گشت و شاهزاده محمد سلطان باضافه پنجهزاری ذات و پنجهزار سوار که اصل و اضافه پانزده هزاری ده هزار شود سرفراز گشت و نجابت خان ولد شاهرخ میرزا بخطاب خانخانان بهادر سپه سالار و یک لک روپیه انعام سربلند شد و میر ضیاالدین حسین که خطاب همت خانی داشت باسلام خانی سر بر افراخت و ملتفت خان بخطاب اعظم خانی و بخدمت دیوانی پایه بر افزود و اسمعیل خویشگی بخطاب جان نثار خانی و محمد بیگ خویشگی بخطاب دیندار خانی و دیگر امرایان بقدر درجات خود هر یک باضافه مناصب و انعامات سربلند شدند و روز دویم ظاهر بلده اوجین مخیم سرادقات اقبال گشت و سه روز در آن مکان مقام فرمودند پس از نظم و نسق امور ممالک و بند و بست مهام سپاه بست و هفتم رجب بجانب اکبراباد کوچ فرموده منزل بمنزل قطع مراحل و طے منازل نمودند +

در بیان ماجرائے احوال دارا شکوه

پیش از آنکه اخبار شکست راجه جسونت سنگه برسد بحضرت اعلی فی الجمله فرصتے از بیماریها

وارجن سنگه گور ودیال داس جهالا وموهن سنگه هاوه که متهورانه ودلیرانه آمده جنگ می نمودند واز سرداران وعمده‌های ان لشکر بودند سر درجیب فنا کشیدند وجمعی کثیر وفرقه انبوه همراه انها سالک مسالک عدم شدند دران وقت قیامت نشان از مشاهده سطوت وجلال موکب والا راجه رای سنگه سیسودیه وراجه سجان سنگه چندراوت ودیگر مردم از لشکر مهاراجه جدا شده باخیل وحشم وطبل وعلم بجانب اوطان خود ها روان شدند مقارن این حال بادشاهزاده مراد بخش از جانب برنغار بر بنگاه مهاراجه ریخته بغارت وتاراج پرداخت واین معنی باعث تزلزل در ارکان لشکر مخالف گردید ومهاراجه با وجود این همه شوکت وحشمت ودعوی تهور وجلادت از مشاهده این حال نیروی اقبال بی زوال خدیو عدیم المثال تاب نیاورده عار فرار بر خود پسندیده راه جودهپور مسکن خود پیش گرفت **بیت**

چنان بیم ناک وهراسان گریخت که زنار را از گرانی گسیخت

بعد آن قاسم خان ودیگر امرا نیز رو بفرار نهادند ومجموعه توپ خانه وخزانه وفیلان واسپان واسباب واشیای انها بقید ضبط وتصرف اولیای دولت قاهره در آمد وتمامی اموال وسامان وخیام بنگاه مخالفان تاراج بهادران ظفر نشان گردید **نظم**

دلیران چو فارغ ز هیجا شدند بتاراج بنگاه اعدا شدند
ز دشمن کسی بخت گر یار داشت همین سر بدر برد وسامان گذاشت
بدست اندر آمد بسی باد پا ز خون جمله را دست وپا در حنا
به بند آمد از هر طرف فیل مست چو مستی که افتد عسس را بدست

القصه اینچنین لشکر گران وحشم بی پایان که راجهای عظیم الشان وعمده‌های جلادت نشان با توپخانه فراوان وسامان بیکران وفیلان کوه توان وسایر اسباب وادوات پیکار فراهم آمده بودند از صلابت مهابت خدیو گیهان مانند انبوه حیوان که از حمله شیر ژیان گریزان گردد یا بسان تراکم سحاب که از یورش باد پریشان شود منهزم شده پریشان ومنفرق شدند وفتحی نمایان که از طراز فتوحات آسمانی وعنوان ظفر نامجات باستانی تواند شد نصیب اولیای دولت قاهره گردید وقریب شش هزار کس از کشتگان رزمگاه بموجب حکم والا بشمار در آمدند واز خستگان نیم جان حسابی نیست جائی که باز بلند پروانه بال کشا گردد کبوتر حقیری را بهوا در آمدن به پنجه اجل رسیدنست وگاهی که شیر دلیر بقصد تسخیر نخجیر برخیزد روباه

توپ خانه گذشته بر هراول موکب والا ریختند و جمعی دیگر به کومک راجپوتان رسیده جنگے عظیم نمودند اگرچه جنود راجپوتان از کثرت و انبوهے یاد از تراکم افواج سحاب می داد لیکن ز تیغ آتش بار مجاہدان لشکر منصور که البرق خاطف مینمود شاہزاده محمد سلطان و نجابت خان و سایر بهادران هراول از حمله راجپوتان از جا نرفته پائے ثبات محکم کرده جنگ مردانه نمودند نظم

شدی تیر چون سوئے هندووان | همه صندل جبهه کردی نشان
زبس بهر دین فتح در کار بود | زدی بر همانجا که زنار بود

درین وقت شیخ میر با جمعی از بهادران طرح دست راست و صف شکن خان از طرح دست چپ و مرتضی خان از التمش بر سر راجپوتان ریخته کوششهائے مردانه بتقدیم رسانیدند و خدیو آفاق از مشاهده تردداتِ نمایان بهادران جان ستان و دلیری و دلاوری راجپوتان بد ولت و سعادت خود بکومک مبارزان جهاد نشان متوجه شدند حتی که قول مبارک بهراول قرین شده با راجپوتان کوشش و کشش و قتال و جدال عظیم رو داد بضرب شمشیر و سنان ان جماعت را پریشان و متفرق ساختند و بسیاری را از هود بر خاک هلاک انداختند نظم

زبس راجپوتان به پیکار و جنگ | گذشتند از جان بناموس و ننگ
فتاد انقدر کشته در کارزار | که شد بسته راه گریز سوار
ز تیغ جهاد آتشی بر فروخت | کزان هندوئ جنگ جو زنده سوخت

دران عرصه کارزار آن قدر خون بهادران[1] ریخته شد که تا ابد سبزه ان خاک لاله گون روید و آن قدر پشته از کشته گردید که زاغ و زغن الوادی تا قیامت طعمه از جائے دیگر برائے خود بجوید از بسکه سر از تن بهادران جدا کرده دم تیغ جهاد کندے پذیرفت و از بسکه پیغام فنا بگوش مردان رسانید زبان خنجر از کار رفت نظم

دران کینه جوئ زبس طعن و ضرب | زکار خود افتاد آلات حرب
چو تیر شکسته کمان شد ز دست | زره پاره شد چون گریبان مست

درین گیر و دار بلا د کارزار مرد آزار بکند سنگه هاده و سجان سنگه سیسودیه[2] و رتن سنگه راتهور

---

(۱) هندوان ۰ (۲) سیسودیه یا سنبودیه اما در عالمگیرنامه صفحه ۰۰ سیسودیه نوشته ۰

وقرار بر جنگ داد چون کب مدائے آمده این معنی بعرض رسانید عرق غیرت بادشاهانه بحرک آمد و آتش قهر خسروانه زبانه زده تپید وگوشمال آن بدسگال درکیش مردمی و دین حمیت واجب دانسته روز جمعه بست و دویم رجب مطابق هفتم اردی بهشت هنگام صبح که بادشاه عالمگیر مهر براورنگ چهارم سپهر بقصد انتقام هندو می شب تیره رو تیغ ظلمت سوز از نیام کشیده لشکر کافرکیش ظلام را انهدام داد خدیو آفاق بتسویه صفوف جدال وآرایش افواج اقبال واراستن فیلان کوه شکوه و پیش بردن توپ خانه ونواختن کوس جنگ وافراختن لوائے رزم فرمان داده مانند مهرتابان فیل سواره متوجه پیکار شدند وافواج میمنه ومیسره وهراول وچنداول وقول والتمش وطرح مقرر کرده جائے نصب نمودند راجه جسونت سنگه چون اهتزاز موکب ظفر طراز شنید لشکر رعب وهراس وجنود خوف واضطراب بر شهرستان خاطرش غالب آمد وکیل خود را بملازمت اقدس فرستاده اظهار عجز و نیاز نموده التماس کرد که مرا داعیه رزم وپیکار نیست عزم ملازمت دارم حکم شد که چون بفرخی سوار شده ایم توقف معنی ندارد واگر گفتار او فروغے از صدق دارد از لشکر خود جدا شده تنها نزد نجابت خان بیاید خان مشار الیه او را بملازمت والا خواهد آورد مهاراجه این معنی قبول نکرده چیزے جواب نداد ونفرستاد وآماده جنگ گردید پنج وشش گهڑی روز برآمده از طرفین توپ وبان وتفنگ انداختند و هنگامه پیکار گرم گردید **نظم**

بلا آتش فتنه را کرد تیز — تو گوئے پدیدار شد رستخیز
چنان تیغ کین راشد آتش بلند — که جستی زجا جوهرش چون سپند

در این اثنائے مکند سنگه هاده ورتن سنگه راتهور ودیال داس جهالا وارجن گود ودیگر راجپوتان متهورانه از جانب مهاراجه دست از جان شسته جلو ریز بر توپ خانه سرکار والا آمده بجنگ پرداختند **بیت**

همه جاهل وسرکش وجنگ جو — چو شمشیر آهن دل وسخت رو

مرشد قلی خان دیوان سرکار معلی با راجپوتان جنگ مردانه نموده درجه شهادت یافت و ذوالفقار خان زخمی گشت راجپوتان از وقوع این حال دلیر وخیره شده از

نظام مخلص خانی سر افسرازی یافتند بعد عبور از دریائے نربده قطع منازل و طے مراحل
نموده بتاریخ بستم رجب موضع دیپالپور مورد رایات عالی گشت و بست و یکم در اثنائے
راه که از دیپالپور کوچ شده بود بادشاهزاده محمد مرادبخش از گجرات آمده بدریافت
ملازمت چهره مراد برافروخته آداب کورنش بتقدیم رسانید و نزدیک موضع دهرمات
پور هفت کروهے از اوجین دایره لشکر فیروزی اثر گردید ازانجا که خدیو عالم بمقتضائے
وفور دانش خدا داد نوعے ضبط گذرهائے دریائے نربده و مسالک دکن نموده بود
که راجه جسونت سنگه و قاسم خان اصلا خبر دکن و نهضت موکب والا از برهانپور
باین سمت نداشتند و این هر دو باتفاق یک دیگر بدفع مرادبخش تدبیرات مینمودند
و از اوجین کوچ نموده متوجه محاربه مرادبخش شدند و به کروهے کاچروده که میان
اینها و مرادبخش سیزده کروه فاصله بود رسیدند چون مرادبخش خبر آمدن راجه
و قاسم خان شنید تاب مقاومت در خود ندیده عنان تاب گشته بخدمت خدیو آفاق
روانه شده در نزدیکی دیپالپور چنانچه گذارش یافت رسیده ملاقات نمود و راجه
جسونت سنگه بعد از سه چهار مقام در نواحی کاچروده شنید که مرادبخش کوچ نموده
رفت و از نهضت رایات والا بدین سمت اصلاً اطلاع نداشت و در تحقیق احوال
مرادبخش می بود همدرین اثنائے از نوشته راجه شیورام خبر عبور رایات عالیات از
دریائے نربده دریافت نمود و نیز بعضے از نوکران داراشکوه از قلعه دهار فرار نموده
نزد راجه جسونت سنگه رسیده از آمدن موکب عالی اطلاع دادند راجه از استماع
این معنی متعجب شده ازانجا کوچ کرده روانه شد و در برابر دهرمات پور بفاصله یک کروه
فرود آمده آماده پیکار گردید*

دربیان جنگ خدیو آفاق بمهاراجه جسونت سنگه و فتح و نصرت یافتن

خدیو عالم نظر برانکه گرد رزم برانگیخته نشود و خون مسلمانان ریخته نگردد کب رائے
نامی برهمن که فهمیده و دانائے وقت بود نزد راجه جسونت سنگه فرستاده پیغام نمودند
که مارا جنگ عزم نیست از روے ملازمت حضرت اعلی داریم انسب آنست که آمده
ملازمت نماید والا از راه برخیزد راجه این معنی قبول نکرده کب رائے را رخصت نمود

اسفندار در عمارات بلده برہان پور نزول اجلال فرمودند و عرضداشتی متضمن بیمار پرسی و استکشاف احوال بدرگاه حضرت اعلیٰ ارسال داشته بانتظار جواب یک ماه اقامت ورزید درین اثنائے عیسیٰ بیگ وکیل که او را دارا شکوه قید کرده بموجب حکم حضرت اعلیٰ بعد چندگاه خلاص نموده بود در برہان پور رسیده با دراک ملازمت سعادت اندوز گردید و اخبار آثار حضرت اعلیٰ بشدت تمام و استقلال دارا شکوه و آمدن مهاراجه بالشکر گران در ماله گذارش نمود بنا برین عزیمت مستقر الخلافة اکبرآباد بتازگی بخاطر قدسی تصمیم یافت روز جمعه بست و پنجم جمادی الثانی مطابق دویم فروردین ماه الٰهی در زمانیکه طنطنه مواکب ربیع صیت شادمانی در اکناف گیتی انداخت و شاه عالمگیر بهار با افواج ازهار رایت سلطنت بجانب گلزار افراخت تا لشکر کافر کیش دی را که سد راه طراوت ریاحین بود علف تیغ بیدریغ سازد و تخت گاه چمن و دار الملک گلشن را از شرارت خار بد نهاد ناخلف دو دمان گلستان پردازد برفاقت جنود غیبی و جیوش آسمانی لوائے توجه از بلده برہان پور برافراختند

بیت

براے صواب و بعزم درست　　　باهنگ نصرت کمربست چست

درین روز اکثر امرا باضافه منصب و خطاب لایق سرفراز شدند و ازان جمله محمد طاهر خراسانی صوبه دار خاندیس که پیش ازین پایه وزارت داشت بخطاب وزیر خانی و سید شاه محمد بخطاب مرتضی خانی و میر ملک محمد حسین بخطاب بهادر خانی و میر ضیاء الدین بهمت خانی و میر هوشدار بهوشدار خانی و خواجه عابد بعابد خانی و دیگران بخطاب هائے لایقه سرافراز شدند چون شاه نواز خان باندیشه هائے نادرست از رفاقت رکاب دولت تغلل ورزیده در برہان پور مانده بود در روز ششم از کوچ برہان پور که قریب ده کروه منزل بود شاهزاده محمد سلطان را معه شیخ میر فرستادند ایشان رفته شاه نواز خان را دستگیر کرده در قلعه برہان پور محبوس ساخته سعادت نمودند و موکب والا ازانجا کوچ بکوچ متوجه شده برلب دریائے نربده نزول اقبال نمود عیسیٰ بیگ وکیل که بخشی دویم شده بود بخطاب سرافراز خانی و خوش حال بیگ قاقشال قلیچ خانی و محمد طاهر داروغه توپ خانه صف شکن خانی و قاسمی

عساکر متعینه آنجا طلبداشته و مقدمات نالایق از طرف آن حضرت بمسامع حضرت اعلی رسانیده و عیسی بیگ وکیل آن حضرت را بے صدور تقصیر در قید کرده اموالش بضبط در آورد لهذا آن حضرت را حمیت دین مسلمانی و غیرت سلطنت و جهانبانی و رشک برادری و جوشش نفسانی بران آورد که بعزم ملازمت حضرت اعلی روانه شوند و در حضور والا رسیده چندگاه بملازمت قیام ورزیده بانتظام مهام سلطنت که فتوری در ارکان آن راه یافته پردازند و دست تسلط دارا شکوه کوتاه ساخته حضرت اعلی را از قید استیلاے او برآورند اگر زیاده برین استقلال می یابد در فرمان رواے مطلق العنان می گردد و دین هنود را رواج میدهد و نیز بخاطر آوردند که بادشاهزاده مراد بخش را همراه خود در حضور حضرت اعلی برده استشفاع جرایم او نمایند بنابرین اندیشه جهان کشا عزم نهضت بجانب اکبرآباد مصمم نموده شاهزاده محمد سلطان را با نجابت خان و فوجے از بهادران شجاعت مند بطریق منقلا غره جمادی الاول سنه ۱۰۶۸ مطابق شانزدهم بهمن ماه الٰهی روانه برهانپور نمودند و شاهزاده محمد معظم را بصوبه داری دکن مقرر کرده شاهزاده محمد اکبر را که در همان ایام سعادت ولادت یافته بود با پردگیان سرادقات دولت در قلعه دولت آباد گذاشتند و شاهزاده محمد اعظم را بر رکاب ظفر انتساب مقرر نموده روز جمعه دوازدهم جمادی الاول در ساعت ظفر اشاعت که منبع فتح و نصرت تواند بود از خطه فیض بنیاد اورنگ آباد نهضت فرمودند

نظم

نظرهاے طالع سزاوار بود　　زمانے که با فرخی یار بود
برآمد بچرخ بلند آفتاب　　گران شد بپایش مرصع رکاب

منشور عاطفت بنام بادشاهزاده محمد مراد بخش قلمی فرمودند که از گجرات متوجه مالوا شود و میر محمد عساکر را که بخشی دویم بود بخطاب عاقل خانی و حراست قلعه اورنگ آباد سرافراز فرمودند و مرشد قلیخان را از تغیر میر ضیاء الدین حسین بخلعت دیوانی نواختند و بحسب مصلحت معظم خان را که بموجب فرمان اعلیٰ حضرت اراده اکبرآباد داشت و رفتن او صلاح نبود قید کرده در قلعه دولت آباد نگاشتند و اکثر امرا را باضافت مناصب سرافراز فرمودند بعد قطع مسافت بیست و پنجم جمادی الاول مطابق دهم

بقلم سوانح نگاری در آید مدت سلطنت اعلی حضرت سی و یک سال و سه ماه و بست و دو روز*

ابو المظفر محی الدین اورنگ زیب عالمگیر بادشاه خلف سویم شهاب الدین محمد شاهجهان بادشاه در عمر چهل سالگی در ۱۰۶۷ سنه سریر آرای خلافت گشت

چون ارادت قادر بر کمال و خواهش منعم عمیم الافضال اقتضای آن کرد که آفتاب عالمتاب عالمگیری از مشرق دولت و اقبال طلوع نماید و نسیم بهاری جهان پیرایی اورنگ زیبی باغستان روزگار را طراوت و نضارت بخشد عالم پیرا از فر دولت جوانش جوانی از سر گیرد و جهان کهن از عدل و احسانش تجدید تازگی پذیرد لاجرم کارکنان آسمانی بر وفق تقدیر سبحانی امری که موجب طلوع کوکب سلطنتش از مطلع دولت و سببی که باعث سطوع نیر خلافتش از برج اقبال تواند بود بمنصهٔ شهود جلوه گر گردانیدند مصداق این کلام و منطوق این تمهید آنکه آن حضرت در دکن می شنیدند که دارا شکوه بدین و آئین هنود مایل شده و برهمنان که علمای مذهب هنداند و جوگیان و سنیاسیان که درویشان دین آنها هستند در صحبت خود راه داده آن مردم را مرشد کامل و هادی مطلق میداند و کتاب آن جماعت را که به بید مشهور است کتاب آسمانی و خطاب ربانی و مصحف قدیم میخواند و در صدد ترجمهٔ آن شده اوقات عزیز را که بدل ندارد بدان شغل صرف می نماید و اشعار هندی از خود تصنیف نموده آن را تصوف محض می گوید و بجای اسم ایزد تبارک و تعالی اسم هندی که اهل هند آن را پربهو الهی می نامند و اسم اعظم میدانند بخط هندی بر الماس و یاقوت و زمرد و غیر آن نقش کرده در پوشاک پوشیده آن را تبرک تصور می نماید و از نماز و روزه و آئین مسلمانی انحراف دارد و درین ولا که بسبب بیماری حضرت اعلی را سر و برگ در پرداخت امور جهانبانی نمانده او در تمامی مهام فرمانروائی دخیل گردیده و درین مهم بجا بود که تسخیر آن نزدیک رسیده بود

انجا اگر مصلحت اقتضا نماید قاسم خان بدفع مراد بخش و اخراج او از گجرات متوجه گردد و لا
گوسکے مهاراجه بوده باشد- القصه مهاراجه و قاسم خان بعد قطع منازل وطے مراحل در
اوجین که دار الایالت صوبه مالوه است رسیدند و دارا شکوه اگرچه ولی عهد و صاحب
مدار امور خلافت بود و حضرت اعلیٰ متوجه احوال او بودند اما از جانب بادشاهزاده
محمد اورنگ زیب خوف و هراس تمام داشت تمهید دفع شورش محمد شجاع و مراد بخش
بعرض حضرت اعلیٰ رسانیده تمامی جنود دکن که برکاب بادشاهزاده محمد اورنگ زیب
تعینات بودند بموجب فرامین مطاعه حضرت اعلیٰ طلب حضور نمود چون بادشاهزاده
معزالیه مهم قلعه بیجاپور درپیش داشت و آن قلعه را محاصره نموده ببازوے شجاعت
و پامردی و رائے صایب افتتاح ان نزدیک رسانیده بود از ین که عساکر متعینه درین
مهم بود بموجب طلب از منصوبه دارا شکوه روانه حضور پرنور گردید بالضرور بمقتضائے
وقت بعادل خان والی انجا صلح درمیان آورده و یک کرور روپیه پیشکش مقرر کرده
و معظم خان را برائے تحصیل وجه پیشکش گذاشته معاودت باورنگ آباد نمود و در فتح
آن قلعه که نزدیک رسیده بود از منصوبه دارا شکوه در پرده توقف ماند و غیر از
معظم خان و شاه نواز خان و نجابت خان از اعظم امرا در دکن نماند و مرکوز خاطر دارا شکوه
آن بود که چون لشکرها در حضور جمع شوند نخستین در دفع شورش محمد شجاع و مراد بخش نماید
بعد ان اتمام کار بادشاهزاده محمد اورنگ زیب کند بهمین منصوبه دکن از لشکرها خالی
گردانید و هیچو است که هرگاه سلطان سلیمان شکوه که بر محمد شجاع رفته مظفر و منصور شده
معاودت نماید تمامی لشکر که همراه اوست بهمان هیئت مجموعی در اوجین که پیشتر مهاراجه اقامت
دارد بفرستند لیکن نمیدانست **مصرع**

تقدیر دگر باشد و تدبیر دگر

بالآخر بادشاهزاده محمد اورنگ زیب از دکن آمده اولا در مالوه بمهاراجه فتح یافته بعد
ان از نزدیکی اکبر آباد بدارا شکوه هنگامه رزم آراسته بزور سرپنجه اقبال و قوت طالع
لایزال فیروزمند گشت و در اکبر آباد رسیده اعلیٰ حضرت را در گوشه نشانیده خود
اورنگ آرائے خلافت گردید و در سال نهم جلوس عالمگیری حضرت ثانی در قلعه ارگ اکبر آباد
یازدهم رجب سنه در عمر هفتاد و هفت سالگی بملک جاوید شتافتند چنانچه مفصل

نمل وصول انداختسمند بادشاهزاده داراشکوه که دران ایام مدار انتظام امور خلافت
بر خود گرفته بود بعد رسیدن در اکبراباد درصدد تدارک شورش برادران گردیده راجه
جے سنگه کچهواهه را که از عمدۀ راجهاسئے عظام و رکن رکین سلطنت ابدی الدوام بود با چندی
امراسئے نامدار و مجموعی بیشمار بادشاهی و فراوان سپاهی از خود و توپ خانه و سایر اسباب
مجادله بسرکردگی سلطان سلیمان شکوه مهین خلف خود چهارم ربیع الاول سنه الیه بر سر
بادشاهزاده محمد شجاع تعیین نمود سلیمان شکوه بعد طے مراحل و قطع منازل در عرصه بهادرپور
رسیده دو و نیم کروهے ان طرف بنارس بر کنار دریائے گنگ بفاصله یک و نیم کروه
که محمد شجاع دایره داشت نزول نموده آماده پیکار گردید بست و یکم جمادی الاول
به بهانه تبدیل منزل و تغیر مکان آوازه کوچ در داده سحرگاهیکه محمد شجاع خواب آلود
غفلت بود مستویه صفوف رزم و جدال نموده ناگهان بر لشکر غنیم ریخته بباد حمله آتش
کارزار برانگیخت محمد شجاع که بیخبر و ناتجربه کار بود باندک آویزش دست از کار و کا
از دست داده خود را در کشتی رسانیده رو بفرار نهاد و بے انکه جاسئے توقف نماید در
مونگیر رسیده تمامی ارد و و کارخانجات و دواب و خزانه او بغارت رفت و در مونگیر
اقامت نورزیده روانه بنگاله گشت و ولایت پتنه و مونگیر در تصرف کسان سلیمان
شکوه درآمد و از اتمام کار محمد شجاع بالکل خاطر جمع نموده جمعی از نوکران محمد شجاع را که ازان
معرکه دستگیر شده بودند بادشاهزاده داراشکوه در اکبرآباد طلبداشته بعد از اهانت
و تشهیر بقطع ید عقوبت نمود و ازانجمله تنے چند بدان گزند نقد زندگی از دست دادند
درهمان ایام که سلطان سلیمان شکوه را بر محمد شجاع فرستادند راجه جسونت سنگه را که از زبدۀ
راجهاسئے والاشان و بمزید شوکت و حشمت پیشواسئے امراسئے عالی مکان بود و اعلی
حضرت او را مهاراجه خطاب داده رکن السلطنت میدانستند با چندی از راجهاسئے
ذی شان و امراسئے بلند مکان و خزانه فراوان و توپ خانه بیکران بست و دویم ربیع الاول
سنه الیه بصوب مالوه رخصت نمودند که بحفظ قلاع انجا و ضبط معابر دریاسئے نربده
قیام ورزیده سد راه دکن گردد و قاسم خان را که از عمدۀ امراسئے و داروغه توپ خانه
سرکار اعلی حضرت بود با لشکر فراوان فوج جداگانه کرده بر سر بادشاهزاده محمد مراد بخش
تعیین نموده مقرر کردند که بالفعل همراه مهاراجه جسونت سنگه تا مالوه برود و بعد رسیدن

عامه خلایق چه بلکه امرای از کورنش محروم بودند از غیبت در نظم و نسق معاملات ملکی و مالی اختلال راه یافت بادشاهزاده محمد دارا شکوه که ولی عهد بود درینوقت زمام انتظام مهام ملک و دولت در قبضه اقتدار و اختیار خود گرفته بنابر مصلحت راه وصول اخبار باکناف و اقطار مسدود نمود و مردم خود تعین کرده که خطوط وکلای بادشاهزاده ها و امرا و دیگر مردم از مسالک و مشارع میگرفت و بعضی وکلای را در قید نگاهداشت درینصورت بادشاهزاده ها و صوبه داران و حکام بلاد و امصار ممالک هندوستان بلکه خوانین و امرای حضور مقدس حیات ان حضرت باور نمی کردند ازینمعنی خلل عظیم در اطراف ممالک گردید مفسدان در هر گوشه و کنار و سرکشان در هر صوبه و سرکار سر بشورش و فساد بر داشتند و رعایای واقعه طلب ترک مال گذاری نموده تخم انحراف در مزرعه تمرد کاشتند و حکام و عمال دست از حکومت باز کشیده در اماکن خود بیکار نشستند تاجران و مسافران ابواب ره نوردی و سفر گزینی بر روی خویش بستند بادشاهزاده محمد مراد بخش ازین خبر در گجرات رایت بغی بر افراشته بر تخت نشست و سکه و خطبه بنام خود درست کرده مروج الدین محمد مراد بخش بادشاه خود را خطاب کرد و فوجی بر سر سورت بندر فرستاد محمد شریف پسر اسلام خان را که از جانب بیگم صاحب متصدی انجا بود قید نموده انواع ایذا و اهانت کرده اموال بادشاهی و سرکار بیگم صاحب انچه در انجا بود متصرف شد و میر علی تقی دیوان سرکار خود را که از بغی مانع بود بدون صدور تقصیر بدست خود کشت و دست تعدی بر مال سرکار بادشاهی که در گجرات واقع بود و اموال مردم دیگر دراز گردانید و نیز بادشاهزاده محمد شجاع در بنگاله همین طریق پیش گرفت و بر سر پتنه لشکر کشید و ازانجا پیشتر آمده در بنارس رسید بادشاهزاده دارا شکوه مقدمه سرکشی و گردن تابی هر دو برادر بعرض مقدس رسانیده تمهیدات و توجیهات بسیار برای دفع این شورش اعلی حضرت را برین سخن آورد که از شاهجهان اباد نهضت فرموده در اکبر آباد نزول اجلال فرمایند لهذا در عین اشتداد امراض و طغیان عوارض که هنگام سکون و ارامش بود بستم[1] محرم سنه ۱۰۶۸ بسمت اکبر آباد نهضت فرمودند بر آب دریای جمنا بر کشتی سوار میشدند و پرده های کشتی می انداختند کسی را کورنش میسر نمی شد عامه خلایق بر حیات ان حضرت اعتبار نمی کردند تا انکه دهم صفر در اکبر آباد

---

(۱) بیستم

مطاعة بنام صوبه داران و احکام قدسیه بفوجداران و عمل گذاران ممالک محروسه متضمن دلاسا
وتاکید معموری ملک و آبادی رعیت و تقدیم مراسم عدالت و امنیت طرق و مسالک
عز اصدار یافت و بیامن توجهات اقدس امور سلطنت و جهانبانی بتازگی رونق پذیرفت
و پراگندگیهاے روزگار و برهمزدگی هاے اقطار از سر نو انتظام یافت القصه آن حضرت
مدت متمادی بعدالت گستری و رعیت پروری و جهانداری و جهانبانی کردند و بزور شمشیر
و اقبال و قوت سرپنجه طالع لایزال ملک گیری و گیتی ستانی نمودند چنانچه ماجراے تسخیر
دولت آباد و دیگر ممالک دکن و اطاعت و انقیاد سرکشان و گردن فرازان هندوستان
و فرمان پذیری راجهاے و رایان دشت و کوهستان و فتح قلعه قندهار و آمدن علی مردان
خان در حضور والا و دبدبه بر ولایت ایران و انتزاع بلخ و سایر قلعجات توران و گریخته
رفتن نذر محمد والی آن ولایت و دستگیر گردیدن پسرانش مشهور و معروف است و محمد وارث
کتابے موسوم بشاهجهان نامه متضمن واقعات و فتوحات آن حضرت بقید کتابت در
آورده این کمترین اگر بتفصیل پردازد باید که کتابے علیحده بتحریر در آید لهذا از تطویل سخن
عنان شبدیز خامه وقایع نگار معطوف ساخته و باختصار پرداخته اختتام کلام بدعا
می نماید که در اواخر زمان آن حضرت بصلاح وزراے والا فطرت و ندماے بلند
فکرت تقسیم ممالک بفرزندان والاشان بخاطر مقدس آورده بادشاهزاده داراشکوه
خلف بزرگ را در حضور طلب داشته ولی عهد و نایب مناب سلطنت نموده در اکثر
امور خلافت و جهانبانی دخیل گردانیده رتق و فتق مهمات و قبض و بسط امور بصوابدید
او می نمودند و بادشاهزاده محمد شجاع پسر دویم را به ولایت بنگاله و بادشاهزاده اورنگزیب
خلف سویم را بر ممالک دکن و بادشاهزاده محمد مراد بخش فرزند چهارم را که از همه خورد بود
به ولایت گجرات تعین فرمودند و این بادشاهزاده ها در تنظیم و تنسیق امور ان ممالک
پرداخته بر طبق احکام مقدس عمل می آوردند بعد مدت قضارا هفتم ذی الحجه سنه ۱۰۶۷
هجری مطابق سال سی و یکم جلوس والا در دار الخلافت شاهجهان آباد بآن حضرت عارضه
جسمانی روی داد و مزاج اقدس از مرکز اعتدال و قانون صحت منحرف گشت و روز
بروز رو در تزاید نهاد و مدت با متداد کشید و امراض متضاده باهم متفق گشت و قواے
بدنی ضعف و ناتوانی پذیرفت ازین رو که در عام و خاص و غسلخانه تشریف نمی آوردند

ازمیر محمد صالح بیت

تا بود از آدم و عالم نشان　　شاه جهان ثانی شاه جهان[1]

مصرع جلوس شاہجہان داد زیب ملت و دین

ہمدرین نزدیکی جشن ماہتابے ترتیب یافت کارگذاران اشغال سلطنت بموجب حکم والا دیوار ہائے وصحن ہائے دولتخانہ را بچادر ہائے سفید درگرفتند وتمامی اشجار و نہال باغچہ محاذی انجمن را بپارچہ سفید درگرفتہ بصنعت ہنرپردازی برگ برگ و شاخ شاخ ہر شجر را نمودار ساختند وسراسر الات وادوات مجلس و اسباب عیش را سفید کاری حاضر آوردند کہ از شعشہ انواران پرتو ماہ بے رونق گشت و دیدہ انجم از حیرت سفید گردید ماہ تمام برائے تماشائے آن بزم معلے سر شام از دریچہ مشرق طلوع نمودہ انجمن افروز گیتی گشت از لمعات ضیا سراسر عالم روشن گردید واز اشراقات سا صبح نورانی بر دمید ظلام شام خود را در کنج تواری مستور ساخت وظلمت شب در نقاب حجاب مخفی گشت نظم

مہتاب شبے چو وصل معمور　　بر روز کشیدہ پردہ نور

شادش کہ گل سحر نمودہ　　صبح بہزار در کشودہ

ظلمش بفروغ عالم افروز　　آبستن صد ہزار نوروز

انداختہ ماہ نطع سیمین　　رفتہ ز فلک سیاہ گلیمین

شب تابے رنگ چون ستارہ　　افروختہ شمع صد نظارہ

واب فلک بکامرانی　　در دست کلید شادمانی

افاق چو صبحدم شگفتہ　　افلاک ز نور درگرفتہ

فرخندہ دمے خجستہ حالے　　در طبع زمانہ اعتدالے

موتمن الخلافہ آصف خان از لاہور در اکبر آباد رسیدہ بادراک ملازمت اقدس سعادت اندوز گشتہ مورد الطاف عواطف والا و مشمول اصناف عاطفت علیا گردیدہ وکیل السلطنت ومدار الملک گشت و دیگر امرا و خوانین ہر کدام در حضور رسیدہ بقدر رتبہ وموافق پایہ خویش باضافہ منصب سرفراز شدہ و فرامین

---

[1] شاہ جہان باشد و شاہ جہان +

نواحی بجاگیرش مرحمت گشت واز گجرات نهضت فرموده متوجه اکبرآباد شدند و در راه رانا کرن سنگه سعادت ملازمت دریافت خلعت خاصه با دهکدهکی لعل قطبی قیمت سی هزار روپیه وشمشیر مرصع وخنجر وفیل خاصه واسپ بازین طلا عنایت فرموده محال جاگیرش بحال داشتند بعد رسیدن در اجمیر خانعالم ومظفرخان معموری و بهادرخان اوزبک وراجه جے سنگه کچهواهه وراجه انیراے و دیگر امراے بادراک ملازمت سعادت اندوز گشتند بست وششم جمادی الاول در دار الخلافه اکبرآباد نزول اقبال فرمودند در ساعت میمون اشاعت اورنگ خلافت بجلوس اقبال مانوس زینت وزیب یافت کارگذاران درگاه خلافت ومنتظمان کارگاه سلطنت بارگاهی شنگرف که از رنگ آمیزی و دفور زیبائی روے هوا نگارین می نمود بستونهاے طلا ونقره برافراختند واضلاع آن را بسایبانهاے مخمل زردوزی و زربفت مغرق ومزین ساختند فرشهاے ملون وبساطهاے مزین گستردند واسباب طرب ونشاط ومواد فرح وانبساط مهیا گردانیدند نواے تهنیت ومبارکبادی مسرت افزاے زمانیان گردید وصداے کوس بهجت وشادی بگوش آسمانیان در رسید ترانه سنجان شیرین نوا قمری اسا نشید خورمی برکشیدند رامشگران جادو ادا ازپاے کوبی وچرخ زنی دلهارا در ربودند ایام نوبهار بر روزگار اشکار گشت وزمان نوروزی بعالم روزی شد جهان پیر برگ ونواے نوجوانی از سر گرفت وعالم دلگیر ساز وسامان عشرت بدست آورد و امرایان سپه سالار وصف آرایان نامدار تسلیمات تهنیت وکورنشات مبارکباد بتقدیم رسانیدند شعراے نکته سنج و فضلاے والاطبع باشعار دل پذیر تاریخ جلوس والا در سلک نظم کشیدند ازانجمله انکه میر شوقی گفته **قطعه**

بادشاه زمانه شاه جهان	خورم وشاد وکامران باشد
حکم او بر خلایق عالم	تاجهان باد درجهان باشد

حکیم کاشی گفته **قطعه**

بادشاه بحر وبر شاه جهان	کرسیش چون مهر تابان آمده
سال تاریخ جلوسش چرخ گفت	وارث ملک سلیمان آمده

نخستین بمنزل مهابت خان که از چند روز بملازمت مقدس رسیده بود آمده صورت
واقعه گذارش نمود مهابت خان چون برق و باد بر در حرم سرای عالی رسیده خبر باندرون
فرستاد آن حضرت بیتوقف بیرون آمدند بنارسی مذکور زمین بوس نموده حقیقت را التماس
کرد و انگشتری آصف خان را بنظر قدسی گذرانید حدوث این واقعه بر خاطر مبارک
گران آمد چون وقت تقاضای آن میکرد که در اخفا کوشیده شود بالضرور این خبر را
پنهان کردند و بموجب التماس مهابت خان و دیگر دولتخواهان روز پنجشنبه بست و
سویم ربیع الاول از جنیر روانه شدند و بخط قدسی فرمان عالیشان بنام آصف خان
مشتمل رسیدن بنارسی مذکور و توجه رایات عالیات بسمت اکبرآباد مصحوب امان الله
صادر گشت و نیز فرمان والاشان بنام خانجهان لودی صوبه دار دکن متضمن انواع
عنایات بصدور پیوست او از واژگونی بخت قدر عنایت اقدس ندانسته بعهد
وسوگند بنظام الملک درساخته ولایت بالاگهات که بتردد تمام بتسخیر درآمده بود تمامی
به نظام الملک داده به برهانپور آمده با جمعی از شورش طلبان اتفاق نموده مصدر
فتنه و آشوب گردید و جمعی از افغانان معتبر خود را با جمعیت فراوان در برهانپور
گذاشته با امرای بادشاهی که بظاهر دم موافقت زده خود را از شرارت او نگاه
میداشتند مثل راجه گج سنگه راتهور و راجه جیسنگه کچهواهه وغیره بماند و رسیده
اکثر ولایت مالوه متصرف شده سنگ راه رایات عالیات گردید ان حضرت بحسب
تقاضای وقت راه برهانپور گذاشته بطرف گجرات تشریف آوردند سیف خان
صوبه دار گجرات در وقت آمدن ان حضرت از سمت تهته در گجرات مصدر
گستاخیها گشته بود درینولا هراس بسیار بخاطرش راه یافت چون همشیره کلان مهد
علیا حضرت ممتاز محل در عقد ازدواج سیف خان بود برعایت خاطر آن عفیفة
الزمانی شریفة الدورانی تقصیرات سیف خان معاف فرموده او را از گرداب
اضطراب بساحل جمعیت آوردند و برای نظم امور ملکی هفت روز در احمداباد
مقام گزیده شیرخان بارهه بمنصب پنجهزاری ذات و پنجهزار سوار و صوبه داری گجرات
و میرزا عیسی ترخان بمنصب چهار هزاری ذات و دو هزار سوار و صوبه داری تهته
سرافرازی یافتند و صوبه داری اجمیر بسپه سالار مهابت خان و پرگنات

بلاهور فرستاده بودند لب دریاے راوی متصل شاه دره درباغ مهدی قاسم خان که نورجهان بیگم آن باغ را رونق داده بود بخاک سپردند و بر مزار قدسی عمارت عالی تعمیر یافت شعراے خرد گزین اشعار رنگین در تاریخ فوت ان حضرت گفتند ازان جمله انکه **نظم**

شهنشاه جهان شاه جهانگیر — که صیت عدل او بر آسمان رفت
چو نورالدین محمد بود نامش — ازان از رفتنش نور از جهان رفت
چگویم نام وے بجز حاتم طے — بعهد همتش نام و نشان رفت
گلستان جهان بے آب رنگ است — بهار رواب او چون در جنان رفت
ازین ماتم سرا چون رخت بربست — جهان غمگین شد و او کامران رفت
چو تاریخ وفاتش جست کشفی — خرد گفتا جهانگیر از جهان رفت

مدت سلطنت بست و یک سال و هشت ماه و چهار ده روز *

ابوالمظفر شهاب الدین محمد شاه جهان بادشاه غازی صاحبقران ثانی خلف سوم نورالدین محمد جهانگیر بادشاه

روز یکشنبه بست و دویم جمادی الاول ۱۰۳۷ هجری در ایوان خاص و عام دولتخانه والا واقعه دار السلطنت لاهور ارکان دولت و اعیان سلطنت سکه و خطبه بنام نامی ان حضرت مقرر کردند دران وقت عمر گرامی بحساب قمری سی و هفت سال و بحساب شمسی سی و شش سال بود چون ان حضرت در دکن قیام داشتند آصف خان عرضداشت متضمن اتمام کار مدعیان سلطنت و استدعاے تشریف شریف ارسال داشت و پیش ازین روزے که بادشاه جنت آرامگاه رحلت فرمودند آصف خان بنارسی نام هندوی را که در ره نوردی و تیز گردی بے همتا و در تند روی و گرم دوی یکتا بود در خدمت ان حضرت روانه کرده خبر قضیه ناگزیر بتقریر او حواله نموده انگشتری خود را براے اعتماد باو داده بود بنارسی مذکور نوزدهم ربیع الاول در عرصه بست روز از چکرهتی در جنیر که انتهاے حد ولایت نظام الملک است رسیده

با اعظم خان ہمداستان شدہ بجہت تسکین فتنہ و آشوب و انتظام پراگندگیہائے روزگار سلطان داور بخش عرف بلاقی پسر شاہزادہ خسرو را از قید براوردہ بر تخت سلطنت نشاندند نیز[1] سکہ و خطبہ بنام او نمودہ دل شورش زدہ او را بعہد و سوگند مطمئن گردانید اما امرایان نظر برانکہ چون آصف خان استقامت و استدامت دولت شاہجہان میخواہد سلطان داور بخش را گوسپند قربانی تصور نمودہ باآن کورنش نمی نمودند چون داور بخش و امرا در نواحی لاہور رسیدند شاہزادہ شہریار کہ در لاہور بود و باستماع واقعہ ناگزیر سر بسلطنت برداشتہ دست بخزاین و کارخانجات دراز داشت بعد رسیدن سلطان داور بخش صفوف آراستہ رو بعرصہ پیکار آوردہ در اول صدمہ انتظام افواج خود را پراگندہ دیدہ رو بفرار نہاد و بقلعہ درامدہ بپاے خود در دام افتاد و اکثر ہمراہانش قول گرفتہ آصف خان را دیدند روز دیگر داور بخش در قلعہ ارک رسیدہ بر تخت خلافت نشست و شاہزادہ شہریار را کہ نتوانست قلعہ ہم مضبوط نگاہداشت از درون حرم براوردہ از فوطہ کمرش ہر دو دست بستہ پیش تختگاہ سلطان داور بخش حاضر اوردند و او شرایط کورنش بجا اورد ہمان وقت او را محبوس کردند و بعد دو روز میل در چشمش کشیدہ از بینش معزول کردند چون شاہزادہ شہریار طبع والا و فطرت بلند داشت دران وقت این رباعی فے البدیہہ بر زبانش رفت **قطعہ**

زنرگس گلاب از چہ نتوان کشید — کشیدند از نرگس من گلاب

اگر از تو پرسند تاریخ آن — بگو کور شد دیدہ آفتاب

بعد از چند روز طہمورث و ہوشنگ پسران شاہزادہ دانیال را گرفتہ مقید ساختند چون عنان اختیار سلطنت بدست آصف خان بود و بر جمیع شاہزادہا و امرا تسلط داشت و میل خاطر و اعتقاد باطن او بجانب بادشاہزادہ شاہجہان بود لہذا بعد چندگاہ بموجب منشور عالی بادشاہزادہ والا قدر کہ از دکن بنام آصفخان بعد استماع قضیہ ناگزیر صادر فرمودہ بود داور بخش و گشتاسپ برادرش و شہریار و طہمورث و ہوشنگ را در لاہور مسافر صحراے عدم نمودہ از تمامی مدعیان سلطنت خاطر را پرداخت بالجملہ نعش آن حضرت را کہ از چکرہتی مصحوب مقصود خان

---

(1) در حوالی بھنبیر

گیتی وجان بحق تسلیم کرد ومشاهده این حال مزاج اقدس باشوب گرائید وبرخاطر مقدس یکمدر گذشت ترک شکار کرده بدولت خانه والا تشریف آوردند گویا ملک الموت باین صورت متخلق گشته بنظر انحضرت درآمده بود ازان ساعت قرار و ارام از خاطر مقدس برخاست از بیرم کله کوچ کرده در بهتهه وازانجا در راجوری نزول اقبال فرمودند وازانجا بدستور معهود یک پهر روز مانده کوچ فرمودند در اثنای راه پیاله خواستند همین که برلب نهادند گوارا نیفتاد وبرگشت وتا رسیدن بدولتخانه چکرهتی حال دگرگون گردید آخرهای شب کار بدشواری کشید هنگام صبح نفسی چند بسختی برامد وقت چاشت روز یکشنبه بست وهشتم شهر صفر ۱۰۳۷ مطابق پانزدهم ابان ماه الهی سال بست ودویم جلوس والا در عمر شصت سالگی روح قدسی از اشیانه خاک بال افشان بر ساکنان افلاک گردید واثار رستخیز نمودار شد نور جهان بیگم که از عنایات خاص آن حضرت سلطنت هندوستان می کرد خروش دل خراش وناله جان تراش بر کشید وگریبان جان از نوحه وفغان بر درید وریاحین مشک آگین از چمن تارک بکندید وگل رخساره را از خار ناخن تراشید وبسان سبزه بخاک وخون غلطید نظم

بسینه از تغابن سنگ میزد | طپانچه بر رخ گلرنگ میزد
ز ریحان سرو بستان را سبک کرد | بپیچیدن سنبلستان را بیک کرد
دریغا زین زیانکاری دریغا | دریغا زین جگرخواری دریغا
نخواهم بیجمالش زندگی را | بملک جاودان پایندگی را
نهال عمر بی برگست بی او | حیات جاودان مرگست بی او
بقا گو نے وفا نیکو نباشد | که من باشم بگیتی او نباشد
نمیخواهم کز و یکسو نشینم | جهان را بے جمال او به بینم
چه اسایش دران گلزار ماند | کز و گل رخت بند و خار ماند

در چنین وقت نور جهان بیگم هر چند آصف خان را نزد خود طلب داشت او عذر ها در میان آورده نرفت چون بادشاهزاده شاهجهان دور دست بود بسبب قضیه ناگزیر مدهامور جهانبانی اختلال رو داده ودر کار مملکت پراگندگی راه یافت آصفخان

درمحال جاگیر مهابت خان وصوبه داری اجمیر بخانخانان مرحمت گشت خانخانان بعد قطع منازل وطے مراحل در دارالخیر اجمیر رسید و مهابت خان که بعد معاودت از تهته بسمت اجمیر رسیده بود تاب جنگ نیاورده در شعاب جبال ولایت رانا رفته اقامت ورزید وخانخانان دران سمت در سنه ۲۱ جلوس والا درعمر هفتاد و دوسالگی بجوار رحمت حق پیوست و مهابت خان ازانجا عرایض نیاز مشتمل عقیدت واخلاص بخدمت شاهزاده شاهجهان ارسال داشت وبموجب منشور عالی که بطلب او صادر گشت بجناح استعجال درجنیر رسیده بملازمت فیضدرجت مشرف گشته مورد انواع عواطف گردید واین معنی موجب ظهور نیر اقبال او گشت چون این خبر بعرض مقدس رسید خانجهان لودی بخطاب سپه سالاری وصوبه داری دکن سرافرازی یافت و مدتے اورا باشاهزاده شاه جهان کار محاربه و مجادله درمیان ماند +

دربیان رحلت نمودن حضرت خاقان زمان بملک جاودان

درسال بست و دویم جلوس والا حضرت خاقان زمان مطابق معتاد متوجه کشمیر شدند درین مرتبه درکشمیر بان حضرت بیماری غلبه نمود وضعف وناتوانی روز بروز زیاده شد دراوایل زمستان رایت مراجعت برافراشتند و درمنزل بیرم کله بتماشا شکار پرداختند دران سرزمین کوهی است بلند ودرته کوه نشیمن بجهت بندوق اندازی ترتیب یافته مقرر بود که چون زمینداران آهورا رانده برتیغ کوه براورند وبنظر اشرف درارند آن حضرت بندوق راست کرده اندازند همین که تیر بندوق باهو میرسید ازتیغه کوه جدا شده معلق زنان بزمین می افتاد و تماشائے غریب می شد درین وقت یکے از پیادهائے آن مرزبوم آهورا رانده اورد آهو برپارچه سنگی جاگرفته ایستاد وبواقفی بنظر درنمی آمد پیاده مذکور خواست که پیشتر آمده آهورا ازان مکان روان سازد بمجرد رسیدن درانجا نتوانست پا مضبوط کردودست به بوته زد وقضارا بوته کنده شد وآن پیاده اجل رسیده ازان کوه آسمانی ارتفاع معلق شدن برزمین افتاد واستخوانش خورد شکست واعضایش ازهم

بصوب تهته رفته است بتعاقبش شتافته مهم او را بانصرام رساند دویم انکه اصفخان
را با همراهانش از قید بر آورده بملازمت اقدس بفرستد سویم انکه طهمورث و
هوشنگ پسران شاهزاده دانیال مرحوم را که با و حواله شده بودند روانه حضور فیض گنجور
نماید چهارم انکه لشکری پسر مخلص خان را که ضامن اوست و تا حال بملازمت والا نرسیده
حاضر گرداند درصورتیکه از فرستادن آصف خان و تقدیم احکام دیگر عدول نماید
فوج بر سر او تعین می شود و استیصال او میگردد افضل خان رفته احکام مطاعة
بمهابت خان گذارش نمود مهابت خان پسران شاهزاده دانیال را حواله نموده اظهار
کرد که بموجب حکم والا روانه تهته می شوم و آصف خان را خلاص مینمایم اما خوف دارم
که بعد خلاصی آصف خان مبادا بیگم از روی عداوتی که دارد فوجی بر سر من تعین کند
درینصورت هرگاه از لاهور بگذرم آصف خان را خلاص کرده روانه حضور پر نور
مینمایم افضل خان از پیش مهابت خان آمده پسران شاهزاده دانیال را از نظر گذرانیده
انچه مهابت خان گفته بود مفصل بعرض رسانید مکرر بزبانی افضل خان حکم شد که خیریت
تو درین است که آصف خان را خلاص کنی والا ندامت خواهی کشید بالضرور مهابتخان
بموجب حکم والا بعمل آورده آصف خان را طلبداشت معذرت خواست و بعهد
و سوگند خاطر از و واپرداخته با همراهانش بحضور مقدس فرستاد لیکن ابوطالب
پسر او را بجهت مصلحت روزی چند نگاهداشته روانه تهته گردید از غرایب
انکه شورش مهابت خان بر ساحل دریای بهت واقع شده بود خلاصی آصف خان
در روانه گردیدن مهابت خان بسمت تهته نیز بر ساحل همین دریا اتفاق افتاد و بعد
چند روز ابوطالب خلف آصف خان و خواجه قاسم برادر خواجه ابوالحسن و بدیع الزمان
داماد او را عذرخواسته روانه حضور نموده منزل بمنزل روانه تهته گشت و پیش از
رسیدن او دران حدود پادشاهزاده شاهجهان از تهته کوچ کرده بطرف دکن معاودت
نموده بود چنانچه سابقاً تحریر یافته مهابت خان بعد رسیدن در تهته بدون حکم مقدس
رو بهندوستان آورد و اثار بغی از و بظهور پیوست بعد معروض اقدس حکم شد
که فوجی بر سر او تعین شود خانخانان عبدالرحیم که از دست مهابت خان زخمهای
کاری بر جگر داشت بالحاح و اقتراح مهم استیصال او بر ذمه خود گرفته رخصت شد

مهابت خان گرفته ملاقات کردند بعد سه روز نورجهان بیگم در حضور مقدس رسید انحضرت از ملاقات آن کدبانو خوشوقت شده از ساحل دریائے بہت کوچ کرده با مهابت خان روانه کابل شدند چون تسلط و استیلائے مهابت خان همچنان بود بعد رسیدن در اتک بنارس درون قلعه رفته آصف خان و ابوطالب پسرش و پسر خلیل احمد ولد میر میران با دوازده کس دیگر بدست آورده در قید نمود و بعضے از مصاحبان آصف خان را دستگیر کرده بقتل رسانید و انحضرت چیزے نمیتوانستند حکم کرد بالجمله بعد قطع مسافت بدار الملک کابل نزول اقبال واقع شد ازانجا که مهابت خان و راجپوتانش که دست بفتنه سازی دراز کرده بودند در هر باب دیر گذشته طریق بے باکی می پیمودند روزے جماعه راجپوتان با احدی سرکار بادشاهی گفت و گو کردند و کار بجنگ کشید احدیان همه یکجا شده جنگ مردانه نمودند قریب هشتصد راجپوت علف تیغ گردیدند و ازین معنی خفتی در رعونت مهابت خان راه یافت و بعرض رسانید که باعث این فساد خواجه قاسم برادر خواجه ابوالحسن و بدیع الزمان خویش او شده چون رعایت خاطر مهابت خان درمیان بود اهنارا دستگیر ساخته حواله کردند مهابت خان آن هر دو را سر برهنه کرده در بازار کابل بخواری و بے عزتی گردانیده در قید نگاهداشت و از روزے که مهابت خان مصدر گستاخی گردید بر همه کس غالب آمده بود و آن حضرت هر وجه مراعات خاطرش نموده مے فرمودند که تا حال جدائی او از حضور بنابر عدم اختیار بود و هر چه نورجهان بیگم در خلوت بعرض میرسانید بے کم و کاست پیش مهابت خان اظهار می فرمودند و صریح میگفتند که بیگم قصد تو دارد و خبردار باش و نیز صبیه شاه نواز خان ولد خانخانان عبدالرحیم که در عقد نکاح میرزا ابوطالب المخاطب بشایسته خان ولد آصف خان است صریح قصد تو دارد و نورجهان بیگم در فراهم آوردن جمعیت سعی داشت تا انکه از کابل معاودت بهندوستان کردند و چون در حوالی رهتاس نزول اقبال واقع شد ان حضرت بزبانے خواجه ابوالحسن بمهابت خان پیغام کردند که پیشتر روانه گردد و الا کار بجنگ میرسد بالضرور مهابت خان بیشتر راهی گشت بعد ازانکه از دریائے بہت عبور کرده بزبانے افضل خان چهار حکم صادر فرمودند اول انکه بادشاهزاده شاه جهان

چه خوش گفت آن بباغ عشق رنجور | که بو از مشک و رنگ از گل شود دور
ولی بیرون بود ز امکان عاشق | که گوید ترک جانان جان عاشق

در زمانیکه آن حضرت بخانه مهابت خان تشریف آوردند نورجهان بیگم فرصت یافته از آب گذشته بمنزل آصف خان رفته بود مهابت خان ازین سهو و خطا تاسف میخورد بخاطرش رسید که آن حضرت را بدولت خانه والا برده بهر وجه نورجهان بیگم را بدست آورده از جانب او نیز خاطر واپرداز دباین مقصد آن حضرت را بدولت سرای معلی آوردو دران روز و شب آن حضرت بمنزل شاهزاده شهریار گذرانیدند و هرچه مهابت خان میگفت می کردند چون نورجهان بیگم انطرف دریا صفوف اراسته بتدارک میکوشیدان حضرت مقرب خان را نزد آصف خان فرستاده منع کردند که جنگ درمیان انداختن صلاح نیست وبجهت اعتماد انگشتری مبارک بدست او فرستادند روز دیگر آصف خان و خواجه ابوالحسن فوجها آراسته قرار بجنگ دادند چون پل راکسان مهابت خان آتش داده بودند درصدد بدست اوردن پایاب شدند ابوطالب پسر آصف خان بهرحال از آب گذشت واکثر همراهانش غرق شدند آصف خان درمیان آب رسیده بود که ابوطالب و دیگران باندک جنگی وگردان شده بازگشتند آصف خان نیز از میانه راه برگشت و نورجهان بیگم فیل سواره از دریا گذشته بمردم تاکید عبور می کرد و جنگ درمیان بود درین وقت تیرے بیکے از پرستاران بیگم که درعماری فیل نشسته بود بر بازو رسید بیگم بدست خود از بازو او تیر برآورده و خون بسیاری جاری گشت ولباسها خون آلود گردید و نزدیک فیل بیگم بسیاری مردم بقتل رسیدند و فیل سواری بیگم زخمی چند برداشته برگشت وخود را بدریا انداخت و شناکرده از دریا گذشت ناگزیر بیگم بعد گذشتن از دریا در دولتخانه بادشاهی فرود آمد آصف خان که این همه شورش از و بود چون بیقین دانست که نقش نوعے نشسته که از جنگ مهابت خان خلاصی ممکن نیست لهذا با ابوطالب پسر خود و دو صد کس دیگر از همانجا روانه شده قطع منزل نموده در قلعه اتک بنارس که جاگیر او بود درفته متحصن گردید چون صلابت مهابت خان دردل امرا غالب آمد خواجه ابوالحسن و دیگر امرا سوگند آن غلاظ و عهود شداد از

آب بدین سمت عبور تواند کرد و خود بر دروازه دولتخانه والا رسیده از اسپ پیاده گشته با دو صد راجپوت بدرون شتافت و تختهٔ دروازه غسل خانه را شکسته اندرون رفت پرستاران حرم سرا حقیقت را بعرض رسانیدند آن حضرت از اندرون خرگاه برامده بر پالکی نشستند مهابت خان پیشتر رفته کورنش بجا آورد و برگرد پالکی قربان گردید و معروض داشت که یقین کردم که از دست آصف خان خلاصی من ممکن نیست و بیرے کرده خود را در پناه حضرت انداخته ام اگر مستوجب قتل و سیاست هستم در حضور اقدس بسیاست رسانید درینوقت راجپوتان نوکر او فوج فوج مسلح گشته دور سراپرده پادشاهی فرا گرفتند غیر از چند کس از خدمت گاران نزدیک آن حضرت نبود چون بے ادبی او خاطر اقدس شوریده نمود دو مرتبه دست بقبضه شمشیر کرده خواستند که آن بے باک را بزنند حاضران حضور مقدس التماس کردند که وقت حوصله از مای نیست ازینجهت ضبط خود فرمودند و در اندک فرصت راجپوتان او درون و برون دولتخانه را فرا گرفتند مهابت خان بعرض رسانید که وقت سواری اسپ است حضرت بدولت سوار شوند و این غلام در رکاب باشد وران وقت اسپ خود پیش آورد غیرت سلطنت رخصت نداد که بر اسپ او سوار شوند اسپ سواری خاصه طلبداشته سوار شدند چون دو تیر انداز راه از دولتخانه والا برامدند مهابت خان فیل حوضه واز پیش آورده التماس کرد که وقت شورش است صلاح آنست که حضرت بر فیل سوار شوند بالضرور بر فیل سواری فرمودند مهابت خان یکے از راجپوتان معتمد خود را در پیش فیل و دو راجپوت عقب حوضه نشاند که هر کس از خواصان و خدمتگاران پادشاهی نزدیک می آمد بقتل میرسید تا آنکه حضرت در خیمه مهابت خان تشریف آوردند خان فرزندان خود را بر دور آن حضرت قربان گردانید و شرایط خدمتگاری و فرمان پذیری بتقدیم رسانید و دست بسته ایستاده غیر از عجز و نیاز بر زبان نمی آورد و التماس می کرد هر چه حکم شود بجا آرد از آنجا که آن حضرت مست بادهٔ عشق و اسیر دام محبت نورجهان بیگم بودند و ساعتے از و جدا نمی شدند درین حال دم بدم یاد آن کدبانو می کردند و غیر از طلب بیگم حرفے بر زبان نمی آوردند نظم

بدست آورده ازو بازیافت نمایند اگر حرفی حسابی داشته باشد بدرگاه والا زود
رسیده نشان دیوانیان عظام نماید چون فدائی خان از حضور پر نور رخصت شده در
مالوه رسید حکم والا رسانید مهابت خان از شاهزاده سلطان پرویز رخصت شده عازم
درگاه آسمان جاه گردید و خانجهان لودی از گجرات رسیده بخدمت شاهزاده سلطان
پرویز قیام نمود مهابت خان بعد قطع منازل برلب دریای بهت که آن حضرت
متوجه سیر وشکار کابل بودند نزدیک اردوی معلی رسید چون طلب داشت
او بتحریک آصف خان بود و پیش نهاد خاطر آصف خان انکه او را بهمه وجوه خوار و
بے عزت ساخته دست تعرض در ناموس و مال و جان او اندازد چنانچه
مهابت خان دختر خود را به برخوردار ولد خواجه عمر نقشبندی نامزد کرده بود آن
جوانک را بموجب التماس آصف خان سر برهنه کرده و دست بر گردن بسته
در حضور والا کوره کاری کرده در قید نمودند و حکم شد که انچه مهابت خان باو داده
است فدائی خان ازو بازیافت نماید قریب یک لک روپیه از نقد و جنس ازو
گرفتند و نیز محمد محسن کروری پرگنه بتاله را که خسرزاده مهابت خان بود قید کرده بضرب
وشلق زرها بازیافت کردند مهابت خان از منصوبه آصف خان واقف شده پنجهزار
سوار راجپوت جرار همراه داشت که اگر کار برخلاف روی دهد جان نثار گردد
وازطرز آمدنش حرفهای ناملایم زبان زد مردم شده بود چون خبر آمدن او نزدیک
اردوی معلی بعرض والا رسید حکم شد تا مطالبات بادشاهی بدیوانیان اعلی اوا نازد
و مدعیان خود را تسلی نماید و فیلان بنگاله را از نظر نگذراند راه کورنش مسدود است آصف خان
با چنین عمده قوی بازو رکن السلطنت عداوت کرده در نهایت غفلت و عدم احتیاط
بوده بادشاه را بدین روی آب گذاشته خود با عیال و اطفال و احمال و اثقال و
خدم وحشم خویش از راه پل گذاشته ان روی آب رفته منزل نمود و اکثر امرای
و کارخانجات بادشاهی نیز از دریا گذشت و قلیلی مردم این روی آب ماندند دین
وقت که گرد و پیش دولتخانه والا هیچکس نبود مهابت خان قابو یافته با چهار هزار سوار
راجپوت از منزل خود سوار شده اولا بر سر پل رسیده معتمدان خود را با دو هزار
سوار گذاشت که پل را آتش داده نگذارند که احدی از امرای ازان روی

چون در تهته شریف الملک نوکر شاهزاده شهریار قیام داشت از خبر آمدن شاهجهان جمعیت فراهم آورده توپ و تفنگ بر قلعه نصب کرده متحصن گردید و شاه بر در قلعه منزل نموده چندروز بجنگ پرداخت و چندے از مردان کاری شاه بکار آمدند چون کارے از پیش نرفت بخاطر قدسی شاه والا جاه رسید که بتسخیر تهته وقت ضایع کردن از صلاح دور است همدرین اثنا خبر رسید که شاهزاده سلطان پرویز در دکن ودیعت حیات سپرد و مهابت خان در حضور رفته و خانجهان لودی در دکن قیام دارد درین صورت شاهجهان ولایت دکن را خالی دانسته پیش ازانکه مهابت خان که روبروی شاه بجانب تهته تعین شده بود برسد با وجود بیماری و ضعف که دران ایام طاری احوال شده بود از راه ولایت بهار و گجرات متوجه دکن شد و بعد قطع مراحل وطی منازل در ناسک تربنک از مضافات احمدنگر که بنگاه خویش درانجا گذاشته رفته بود نزول اقبال فرموده درجنیر اتفاق اقامت افتاد و درانجا بوده درفکر اخراج خانجهان لودی از دکن مصروف گردید ٭

بیان رسیدن مهابت خان در حضور اشرف اقدس و مصدر گستاخی گردیدن و آصف خان را قید کردن

چون ارادت الٰهی بران شد که چشم زخمی بحضرت خاقان زمان برسد امری که از صلاح دور و بفساد نزدیک بوده باشد بمنصه ظهور رسید یعنی مهابت خان که مصدر چندین خدمات نمایان و ترددات شایان شده بود بموجب التماس نورجهان بیگم و آصف خان بیموجب مورد عتاب گشت و فدائے خان از حضور تعین گردید که مهابت خان را از شاهزاده سلطان پرویز جدا کرده روانه بطرف بنگاله سازد و حکم شد که خانجهان لودی از گجرات آمده بجائے مهابت خان اتالیق شاهزاده باشد و اگر مهابت خان بر رفتن بنگاله راضی نشود جریده بدرگاه والا بیاید و نیز حکم شد که زر کلیه مطالبه سرکار معلی که بذمه مهابت خان طلب است ان را معه مبلغی که از محال جاگیر امرایان بزور و بتعدی متصرف شده و وکلائے ایشان استغاثه دارند و هم فیلان نامی که از بنگاله و آن حدود

از گل ساختہ استحکام ان نمود ہمدرین اثنا شاہزادہ پرویز و مہابت خان بالشکر بسیار در رسیدند و بدفعات جنگ روداد راجا بهیم پسر رانا کرن کہ سردار لشکر شاہجہان بود در معرکہ کشتہ شد ازین جہت ہزیمت بر لشکر شاہجہان افتاد و غیر از قورچیان و عبد اللہ خان ہیچکس نماند شاہجہان بمقتضائے شجاعت ذاتی و دلاوری فطری دل بر مرگ نہادہ اسپ برانگیخت و اسپ سواری خاصہ زخمی شد درین اثنا عبد اللہ خان جلوہ گرفتہ شاہجہان را از جنگ گاہ براوردہ و ازان اسپ فرود آوردہ بر اسپ خود سوار کردہ بجانب پتنہ برد چون افواج بادشاہی نزدیک پتنہ رسید شاہ جہان ازانجا برامدہ و بودن دران دیار صلاح ندیدہ در اکبر نگر آمد چون دران ایام کہ سال نوزدہم جلوس والا بودہ باشد سلطان مراد بخش قدم در عالم وجود نہادہ بود آن تازہ نہال گلشن سلطنت را با والدہ ماجدہ ایشان در قلعہ رہتاس گذاشتہ متوجہ پیشتر شد و داراب خان پسر خانخانان را کہ سوگند دادہ از قید خلاص کردہ بصوبہ داری بنگالہ مقرر نمودہ بود ہر چند طلب داشت او عذرہا درمیان آوردہ بملازمت نیامد ازانجا کہ زن و پسر او بطریق یرغمال نگاہداشتہ بودند بعد ازانکہ از و خلاف حکمی و عدم اطاعت بظہور پیوست زنش را در قلعہ رہتاس فرستادند و پسر جوان او را عبد اللہ خان بقتل رسانید و بسبب غلبہ لشکر بادشاہی بودن در ولایت بنگالہ صلاح وقت ندانستہ براہے کہ آمدہ بود از بنگالہ باز در دکن رسید و در اثنائے راہ سلطان مراد بخش و حرم قدسی بملازمت رسید چون رسیدن شاہجہان از بنگالہ در دکن معروض مقدس گشت حکم شد کہ شاہزادہ سلطان پرویز و مہابت خان بالشکر ہمراہی بدفع شورش شاہجہان باز بدکن برسند لہذا شاہزادہ و مہابت خان از پتنہ روانہ شدہ بطرف دکن رفتند و داراب خان پسر خانخانان را کہ از شاہجہان جدا شدہ بلشکر بادشاہی ملحق گشتہ بود بموجب حکم والا بقتل رسانیدند و خانخانان را در حضور معلی قید کردند شاہزادہ پرویز و مہابت خان قطع مراحل نمودہ در مالوہ رسیدند و شاہجہان بسبب رسیدن افواج بادشاہی بودن در دکن صلاح وقت ندیدہ در دار الخیر اجمیر رسید و درانجا توقف ناکردہ از راہ جیسلمیر بصوب تہتہ آمدہ قصد ایران نمود و سلطان دارا شکوہ و سلطان محمد شجاع و سلطان محمد اورنگ زیب پسران خود را بدرگاہ معلی فرستاد

ومدار مهام بر مهابت خان مقرر گشت چون افواج بادشاهی نزدیک بقلعه ماند و رسید
شاهجهان رستم خان را با افواج خویش مقابل انها فرستاد و رستم خان طریق بیوفائی
پیموده خود را نزدیک مهابت خان رسانید ازین معنی توزک جمعیت شاهجهان زیاده تر
برهم شد و در ماند و بودن خود را صلاح ندیده از آب نربدا گذشته باسیر رسید دران
وقت خانخانان برکاب شاهجهان حاضر بود ظاهر گشت که بمهابت خان مکاتیب می نویسد
واراده رفتن دارد او را با داراب خان پسرش قید گردانید و در اسیر بعضی حرم
واسباب زیادتی گذاشته به برهان پور آمد و خانخانان که نظر بند بود به بهانه صلح داشتی
از شاهجهان رخصت گرفته به مهابت خان پیوست ونیز اکثر مردم جدائی گزیدند
بحسب ضرور شاهجهان در عین شدت باران از برهان پور روانه شده براه گولکنده
وبندر مچهلی پتن بطرف اودیسه و بنگاله راهی گردید چند منزل که در حدود گولکنده
میرفت قطب الملک والی آن ولایت از راه مروت پیشکش نقد وجنس و غله ومیوه
می فرستاد شاهزاده سلطان پرویز تعاقب نموده از چند منزل برگشته در برهان پور
رسید چون خبر رفتن شاهجهان بطرف بنگاله معروض قدسی گشت حکم شد که بادشاهزاده
سلطان پرویز و مهابت خان با جمعیت بطرف پتنه بروند و سد راه شاهجهان گردند
وخانخانان را باکبرآباد مقرر نموده خود بدولت متوجه کشمیر شدند و شاهجهان بعد رسیدن
در اودیسه وان حدود باندک جنگ اولا قلعه بردوان گرفت و بعد ازان قلعه اکبرنگر
را محاصره نموده جنگ بسیار نمود وابراهیم خان صوبه دار و عابد خان دیوان و
دیگر بندهای بادشاهی کشته شدند شاهجهان آن قلعه را بتسخیر در آورده متوجه دهاکه
گردید و چهل لک روپیه نقد سوای اقمشه وفیل و دیگر اجناس از اموال ابراهیم خان
بضبط در آمد و احمد بیگ خان برادر زاده ابراهیم خان که در دهاکه بود بیچاره شده بملازمت
شاهجهان رسید تا این مدت داراب خان پسر خانخانان در قید بود درینولا شاهجهان او را
سوگند داده از قید خلاص کرده صوبه داری بنگاله باو مرحمت نموده به پتنه رسید
ازینجا عبدالله خان را باله آباد و دریا خان افغان را باوده رخصت کرد عبدالله خان بزور
شمشیر و قوت مردانگی اله اباد را متصرف شد چون زمینداران بنگاله که نواره همراه شاهجهان
آورده بودند بعد رسیدن در پتنه با نواره گریخته رفتند شاهجهان در جنگل حصاری

مقرر شد بعد نهضت از لاہور افواج قاہرہ بر سر شاہجہان تعین گردید شاہجہان بعد رسیدن در اکبر اباد از استماع نہضت رایات عالیات بطرف کوتلہ میوات شتافتہ و داراب پسر خانخانان و راجہ بکرماجیت و دیگر امرائے خود را بر روے افواج بادشاہی کہ بر و تعین شدہ بود مقرر گردانید و خود نیز مستعد شد تا انکہ عساکر طرفین باہم رسیدہ رو بہ پیکار آوردند و آتش محاربہ مشتعل گشت بہادران جنگ جو و مبارزان پرخاش خود او مردی و مردانگی دادند و ہر یک کارنامہ رستم وافراسیاب بظہور آوردند درین کارزار لشکر بادشاہزادہ غالب آمد و اثار فتح وظفر منودار گشت ازانجا کہ مشیت ایزدی بران رفتہ بود کہ بادشاہزادہ چندگاہ در تعب و رنج بودہ باشد و شداید سفر عاید حال گردد چہ قانونی است مستمر و آمینے است مقرر کہ ہر گاہ اقبال مندی را زمان حصول عطیہ عظمےٰ الٰہی و وقت احراز دولت نامتناہی نزدیک میرسد در پیشگاہ ان ایام مورد محن و مشاق می گردد تا چون بر درجہ کمال و ذروہ قصوے متصاعد مے شود خال این نقطہ عین الکمال اومے گردد و از گزند بدگمہان سپند بودہ باشد بیت

گر فلک کار ترا برہم زند غگین مباش ۔۔۔ میکند خیاط جامہ قطع بہر دوختن

اتفاقاً در عرصہ کارزار بندوقچی زخمی نیم جان افتادہ و بندوق تیر بند و فتیلہ آتش افروز در دست او بود و راجہ بکرماجیت کہ جنگ مردانہ کردہ غالب مطلق شدہ بود و دلیرانہ بر لشکر بادشاہی می آمد چون نزدیک بان نیم جان بندوقچی در رسید قضارا فتیلہ بر بندوق مذکور رسید و تیران از سینہ راجہ درگذشت ہمانجا قالب تہی کرد ازانجا کہ راجہ مذکور از عمدہ ہائے دولت خواہ بادشاہزادہ بود و خالی از تدبیر و شجاعت بنودہ از کشتہ شدن او انتظام لشکر پراگندہ گشت و بادشاہزادہ از دیدن حال لشکر خویش پائے ثبات نتوانست محکم کرد بالضرور ازانجا کوچ منودہ بجانب ماندو راہی گردید و حضرت خاقان زمان از استماع این فتح متوجہ اجمیر شدند و شاہزادہ سلطان پرویز را کہ درین نزدیکی از پتنہ در حضور مقدس رسیدہ بود با مہابت خان و راجہ نرسنگہ دیو بوندیلہ و راجہ گج سنگہ راتھور و راجہ جے سنگہ کچھواہہ و دیگر امرا کہ چہل ہزار سوار بودہ باشد بر سر شاہجہان تعین منودند و اتالیقی شاہزادہ پرویز

اشوب وشورش گردید وفتنه وفساد بلند شد بادشاهزاده عرضداشت متضمن عجز ونیاز ارسال داشت وافضل خان دیوان سرکار خود را بملازمت اقدس فرستاد که هر وجه غبار شورش فرونشاند اما بد اندیشان نمی خواستند که رفع فساد گردد و مقدماتیکه موجب ازدیاد شورش بوده باشد در میان می آوردند چنانچه آصف خان را بجانب داری بادشاهزاده متهم ساخته خاطر بیگم را ازاین چنین برادر رنجانیدند وبیگم را برین آوردند که مهابت خان را که با آصف خان عداوت دارد و به بادشاهزاده نیز بے اخلاص است از کابل طلبداشته مقصدی شورش وفتنه باید کرد هر چند فرامین والا ومناشیر بیگم درباب طلب مهابت خان صادر می گشت عازم حضور نمی شد بالآخر صریح نوشت تا آنکه آصف خان در حضور است رسیدن بنده متصور نیست اگر فی الواقع دولت شاهجهان را برهم بایدزد آصف خان را بصوبه داری بنگاله بفرستند من بحضور رسیده بتقدیم حکم والا پردازم بموجب نوشته مهابت خان آصف خان را به بهانه آوردن خزانه بطرف اکبرآباد فرستادند وامان الله پسر مهابت خان رابمنصب سه هزاری ذات و دوهزار سوار سرافراز فرمودند وفرمان صادر شد که او را نیابتا در کابل گذاشته متوجه استان بوس گردد وبموجب حکم قضا توام مهابت خان از کابل درحضور معلی رسید وحکم شد که محال جاگیر شاهجهان را از میان دواب وغیره تغیر کرده بجاگیر شاهزاده شهریار تنخواه دهند شاهزاده شاهجهان باستماع این خبر از ماندو متوجه حضور پرنور گشت چون این معنی بعرض والا رسید از لاهور نهضت باکبرآباد فرمودند واز فتنه سازی کوته اندیشان واغوائے نورجهان بیگم شورش فتنه وفساد بلند شد و چنان فرزند اقبال پیوند را که غیراز اطاعت وفرمان پذیری امرے دیگری نداشت بزور وعنف در کبر سن وضعف وبیماری بیموجب برسرستیزه آوردند

مثنوی

عزیزان را کند کید زنان خوار | زکید زن بود دانا گرفتار
زمکر زن کسے عاجز مبادا | زن گیتا د خود هرگز مبادا

اکثر امرا بتهمت ارسال رسل ورسایل بطرف شاهجهان ماخوذ شدند وبعزل منصب وجاگیر معاتب گشتند ودرین مهم مدار تدبیر امور وترتیب افواج برمهابت خان

القصه آن حضرت بعد سیر کشمیر بے نظیر معاودت بهندوستان فرمودند چون اثر دم گرفتگی وکوتاهی نفس بان حضرت ظاهر گشت و رفته رفته بامتداد کشید واز اشتداد این مرض هوائے هندوستان بر مزاج قدسی سازگاری گشت بنابر آن از سنه شانزدهم جلوس والا مقرر گشت که در هر سال اوایل بهار نزول مقدس عالی بکشمیر بے نظیر و در ایام زمستان معاودت بهندوستان شود و در هر منزل مختصر عمارت احداث کردند تا در وقت برف وباران وشدت سرما که خیمه خوش نیاید دران عمارت بسر برند و باسایش بگذرانند؛

دربیان بغی بادشاهزاده شاهجهان

ماجرائے احوال بادشاهزاده برین منط است که درسال دویم جلوس والا منصب هشت هزاری ذات وچهار هزار سوار سرافراز گشت بعد ازانکه درسال هشتم صبیه ابوالحسن المخاطب باصفخان خلف اعتماد الدوله درعقد نکاح شاهزاده درآمده بممتاز محل مخاطب گشت بمنصب ده هزاری ذات وشش هزار سوار سرافرازی یافت پس ازچندگاه پانزده هزاری ذات وهشت هزار سوار عطا گردید چون فتح ولایت رانا نمود وسپر را نار ابدرگاه والا آورد وبست هزاری ذات وده هزار سوار وشاه خورم خطاب مرحمت گشت پس ازانکه بر مهم دکن تعین شدند خطاب شاهجهان که مقارن باسم مبارک خاقان زمان بود ومنصب سی هزاری ذات وبست هزار سوار عنایت کرده انواع تلطفات فرمودند ازانجا که صبیه نورجهان بیگم که از صلب علی قلی شیر افگن بود در حباله مناکحه شاهزاده سلطان شهریار در آورده بودند از نیجهت نورجهان بیگم که امور سلطنت بقبضه اقتدار او بود جانبداری شاهزاده شهریار می کرد وبه بادشاهزاده شاهجهان سوالمزاج می بود بعد ازانکه بادشاهزاده از مهم دکن معاودت نموده بماند درسید پرگنه دهول پور بجاگیر خود خواستند عانموده متصدی سرکار خود تعین کرد اتفاقا پیش از رسیدن عرضداشت بادشاهزاده ان پرگنه را نورجهان بیگم بجاگیر شاهزاده شهریار تنخواه کرده بود وشریف الملک گماشته شهریار بران تصرف داشت گماشتهائے هردو شاهزاده دران پرگنه بایکدیگر درآویختند درین آویزش تیرے بر حدقه چشم شریف الملک رسید واز یک چشم کور گشت این معنی باعث زیادتی

بعمارات متین درست کنانیدند و در حواشی ان مکان بموجب حکم والا عمارت درست کردند سلطان فیروزشاه نیز در ایام سلطنت خویش چون بتسخیر کانگره متوجه شده در جوالا مکھی رفته زمین کاویده و آب پاشیده بود بتحقیق پیوست که کان گوگرد نیست از عجایب قدرت قادر حقیقی است که از آغاز آفرینش خود بخود آتش شعله افروز میگردد ان حضرت از تماشائے ان امکنه و سیر و شکار بغایت مسرور شده متوجه کشمیر شدند اگرچه در راه کشمیر بسبب نشیب و فراز و صعوبت طرق و دشوار گذاری جبال و بلندی کریوه هائے و ژرفائے مغاک تصدیع بسیار میگردد و عبور پیاده بدشواری می شود چه جائے سوار و چارپائے باربردار لیکن بعد نزول بکشمیر لطافت و نزاهت آن خطه دل کشائے تلافی و تدارک رنج و محنت این همه مسالک مهالک و محن و مشاق آن راه جانکاه میگردد هرچند کوچه و بازار شهر خالی از حرکت نیست و مردمش بدمعاش و بدلباس و بدطینت و بدخو هستند تمام صحرا و کوه از انواع شقایق و ریاحین نمونه بهشت برین است و از گونه گونه گل و میوه دم مساوات بباغ جنت میزند و هر طرف جویهائے دل جو و ابشارهائے مسرت افزا و چشمهائے شیرین باعث تماشائے نظارگیان است

بیت

کشمیر مگو رشک پری خانه چین است
تحقیق بهشتی است که بر روی زمین است

القصه ان حضرت از کانگره متوجه شده بعد قطع مراحل در خطه دل کشائے کشمیر نزول اقبال فرمودند و تماشائے سیرگاه هائے نزهت افزا و سیر اماکن مسرت پیرا نموده بغایت محظوظ شدند در زمان بودن در خطه دل پذیر کشمیر روزے سلطان محمد شجاع خلف بادشاهزاده محمد خورم در دولتخانه بازی طفلانه میکرد اتفاقاً بازی کنان بر دریچه جانب دریا رفته بمجرد رسیدن سرنگون بزیر افتاد و قضارا پلاسی ته کرده زیر دیوارها نهاده بودند و فراشی متصل آن نشسته سر سلطان بپلاس رسید و پاها به پشت فراش خورده بر زمین افتاد با انکه از هفت درعه ارتفاع بزیر افتاد اسیب نرسید و حمایت الهی شامل حال گردید پیش ازاین چهار ماه جوتک رائے منجم گفته بود که سلطان از جائے بلند خواهد افتاد اما اسیبی نخواهد رسید از وقوع این معنی صدقات و خیرات بسیار کردند جوتک رائے مورد آفرین گشت و باضافه مواجب و عطائے انعام سرافراز گردید

جلوس والا مطابق سنه ۱۰۳۱ روز شنبه آن قلعه آسمانی ارتفاع مفتوح گشت و بعد معروض اقدس باعث جمعیت و انبساط خاطر گردید و راجه بکرماجیت مورد وفور عنایات قدسی گشت *

نهضت موکب والا بعد سیر کانگره بعرصه دلکشای کشمیر

حضرت خاقان زمان از دار الخلافه اکبر آباد نهضت فرمودند چون نواحی وسوهه مورد خیام والا گشت اعتماد الدوله برحمت حق پیوست و متصل هتواره از اعمال وسوهه برلب دریای بیاه مدفون کردند و عمارت عالی بر سر مزارش اساس نهادند و محال جاگیر و اسباب امارت و تمامی نقد و جنس آن مغفور بنور جهان بیگم مرحمت گشت و از انجا متوجه پیشتر شدند چون راه کهسار و کریوه های دشوار گذار بود اردوی بزرگ در نواحی سیبه گذاشتند و با جمعی از مخصوصان و اهل خدمت متوجه سیرگاه گشتند و از سیبه بچهار منزل ساحل دریای بان گنگا مضرب خیام والا گشت و راجه چنبه که بست و پنج کروهی کانگره واقعست و در کوهستان عمده ترین زمینداران است و گاهی بفرمان روائی دهلی روی نیاز نیاورده برادر خود را با پیشکش لایق بدرگاه معلی فرستاد از انجا آن حضرت بر فراز قلعه کانگره تشریف برده تماشای فرموده بانگ نماز و شرایط اسلام بتقدیم رسانیدند و حکم شد که مسجدی عالی احداث و تعمیر نمایند بعد سیرگاه قلعه در بهون که پایان قلعه واقعست تشریف آوردند و در زیر چتر کلانی که بر سر بت پندی از زمان پاندوان نشان میدهند چتری خوردی از طلا ایستاده کردند و چندروز دران سرزمین بسیر و شکار اشتغال داشته و از انجا نهضت فرموده بتماشای جوالامکهی تشریف آوردند آن مکان است دوازده کروهی کانگره زیر کوهی کلان که سر بفلک کشیده دارد و دران مکان شبانه روز از زمین و دیوارها آتش زبانه میزند بعضی مردم اهل تعصب نشان دادند که درانجا کان گوگرد است و از اثر حرارت آن آتش شعله می افروزد بموجب حکم اقدس بامتحان اندازه آتش و تحقیق کان گوگرد زمین را کندیدند و آب پاشیدند بوی از گوگرد و اثری از کان ظاهر نشد و اصلا آتش منطفی نه گردیدان را از حکمت های ایزدی تصور نموده باز آن حجره را

دو وطناب و عرض بست و دو طناب و ارتفاع یکصد و چهار درعه و دو حوض کلان درون اوست تاریخ آغاز اساس ان قلعه جز خدائے جہان آفرین ہیچکس نمیداند و در ہیچ نسخه اندراج نیافته قطعه

زان حصائے که طرفه باره او | در علو از ستاره دارد عار
صحن او حصن اختران ثابت | بوم او بام گنبدے دوار

اعتقاد مردم آن دیار آنست که آن قلعه به سبب صعوبت کوه گاہے از قومے بقومے دیگر انتقال نیافته و بیگانه دست تسلط برو نرسانیده و از ابتدائے ظہور اسلام در ہندوستان ہیچ یکے از فرمان روایان دہلی برو دست تصرف دراز نه کرده سلطان فیروز شاه باوجود آن ہمه حشمت و شوکت و استعداد خود بران سرزمین رفته به تسخیر آن قلعه پرداخت و مدتے محاصره داشت چون دانست که استحکام و متانت قلعه بحدیست که تا سامان قلعه داری وازوقه بقلعه نشینان بوده باشد فتاح آن از محالست کام ناکام مصالحه کرده و به آمدن راجه آنجا در حضور خورسندی نموده برگشت و دیز بعضے فرمان روایان دیگر لشکرہا به تسخیر آن قلعه میفرستادند و کارے از پیش نمی رفت و در عہد خلافت حضرت بادشاه غفران پناه نیز بارہا افواج تعین گردید اما صورت انفتاح در آئینه تردد و تلاش معاینه نگشت در ینولا راجه بکرماجیت محاصره نموده و مورچلہا قسمت کرده مداخل و مخارج اذوقه مسدود ساخته بتدابیر صایبه و افکار ثاقبه کار بر اہل قلعه تنگ ساخت چون مشیت ایزدی اقتضاء آن کرد که سلسله حکومت ہنود از ان حصن حصین و قلعه خدا آفرین که در صورت حصانت و استواری مرغ اندیشه بکنگره تسخیر آن نمیرسد و طایر خیال بشرفه انتزاع آن منیتوان پرواز کرد منقطع گردد و رایت اسلام بران قلعه چه بلکه تمامی ان دیار کہسار بلند شود ذخیره غله از ان قلعه نزدیک با خر رسید و جزوی که ماند دران کرم افتاد و از کار رفت قلعه نشینان چہار ماه علفہائے خشک بے نمک جوشانیده خوردند چون بغایت تنگ شدند و کار بہلاکت رسید و امید نجات بلکه توقع حیات نماند بناچار راجه تلوکچند امان خواسته مکالید قلعه پیش راجه بکرماجیت فرستاد و بوساطت راجه جگت سنگه بعد از گرفتن قول و حصول جمعیت خاطر آمده ملازمت کرد بتاریخ غره محرم سنه ۱۰۳۱

شاهزاده سلطان خورم ملتجی گشته از سور المزاجی شیخ نسبت بحال خویش معروض داشت
مقارن این حال مرتضے خان بجوار رحمت ایزدی پیوست و راجه سورج مل بجناب
مقدس طلب شده برکاب شاهزاده والا قدر بمهم دکن رخصت یافت و مهم کانگره موقوف
شد بعد ازانکه ممالک دکن مفتوح گشت و شاهزاده ازان طرف معاودت فرمود راجه
سورج مل بوساطت امرا بخدمت شاهزاده متعهد تسخیر قلعه کانگره گردید شاهزاده بعرض
مقدس رسانیده لشکرگران از ملازمان خود با محمد تقی بخشی سرکار خویش و راجه سورج مل
تعین کرد و بعد رسیدن در کوهستان راجه را با محمد تقی نیز صحبت برارنگشت چون این
معنی بعرض والا رسید محمد تقی بخشی را طلب حضور فرموده و عوض او راجه بکرماجیت
برهمن را که از عمدهاے دولت شاه در شجاعت و جوان مردی و جرات و دلاوری بے
نظیر بود با مردم تازه زور تعین فرمودند از طلبداشت محمد تقی و تعین راجه بکرماجیت
راجه مذکور فرصت را غنیمت دانسته صریح بغی ورزید با لشکر شاهزاده جنگ کرده
سید صفی بارهه را که از عمده هاے بود با چندے از برادرانش کشت و دست
تعدی دراز کرده پرگنات دامنه کوه و محال خالصه شریفه تا پرگنه بتاله و کلانور
غارت کرد همدرین اثنا راجه بکرماجیت در رسید راجه سورج مل تاب جنگ نیاورده
متحصن گشت و باندک زد و خورد قلعه مو و مهری مفتوح گردید و راجه سورج مل
فرار شده خود را در شعاب جبال و کریوه هاے دشوار گذار درکشید چون جگت سنگه
برادر خورد راجه سورج مل منصب چهار صدی داشت و تعینات بنگاله بود درینولا که
راجه سورج مل بصدد رحیبین شوخی گردید مطابق تجویز راجه بکرماجیت شاهزاده بعرض
مقدس رسانیده جگت سنگه را از بنگاله در حضور طلب داشت و بمنصب هزاری
ذات و پانصد سوار و خطاب راجگی سرافراز فرموده بملک موروثی رخصت نمود
و عنایات والا شامل حال او گردید و بموجب حکم مقدس از دهری که مسکن راجه مذکور است
شهرے موسوم به نورپور بنام نورجهان بیگم اباد گشت و راجه جگت سنگه بمهم و تسخیر قلعه کانگره
برفاقت راجه بکرماجیت تعین شد کانگره قلعه ایست قدیم بر سمت شمالی لاهور در میان
کوهستان استحکام یافته در دشواری و محکمی و متانت معروف و مشهور و بست و سه برج
و هفت دروازه دارد و دوران آن یک کروه و پانزده طناب است طول پاو کروه

از ایشان پهلو بر شمشیرها نهاده غلطک زده تا تیر انداز راه بالاے شمشیرها رفت و باز آمد اصلا بر بدنش ازار نرسید*

دیگر بیاض از کاغذ سفید تمام حاضر کردند و بدست آن حضرت دادند هیچ چیز نمایان غیر از کاغذ سفید ساده بنظر در نمی آمد در طرفة العین اول ورق سرخ افشان و لوح پر کار بران ساخته نمودار گشت ورق دیگر باز کردند رنگ کاغذ آسمانی افشان کرده و بر هر دو صفحه مرد و زن را باهم کشیده بودند و بسیار پاکیزه ورق دیگر که باز کردند رنگ زرد در کمال همواری دافشان کرده و شیر و گاو کشیده بنظر در آمد ورق دیگر که باز کردند رنگ سبز و افشان کرده نمونه باغے و سرو بسیار و درختان و گل بیشمار شگفته و عمارتی درمیان باغ بود ورق دیگر که بر آوردند رنگ کاغذ سفید و مجلس رزم کشیده بودند که دو بادشاه بایکدیگر در جنگ و جدل بودند مجملا هر ورقے که باز میکردند رنگ کاغذ غیر مکرر و صورت نو و مجلس تازه بنظر می در آمد القصه دو روز و شب هنگامه بازی و سحر سازی آن بازی گران جادو کار و سحر کاران سامری کردار انبساط پیرائے خاطر مقدس بودند پنجاه هزار روپیه نقد و خلاع مرحمت کردند و همچنین بادشاه زاده سلطان خرم و دیگر شاهزاده ها و خوانین انعام دادند که قریب دو لک روپیه بانها رسید ظاهرا این علم را سیمیا گویند و درمیان فرنگ بسیار است چنانچه حضرت خاقان زمان اینهمه مقدمات را مفصل و مشروح در نسخه جهانگیر نامه که ان حضرت از طبع مقدس بعبارات پسندیده و استعارات گزیده تصنیف نموده اند بقلم خجسته رقم آورده که باعث انبساط خاطر مطالعه کنندگان آن نسخه غریبه می تواند شد*

در بیان تسخیر قلعه کانگره که مقدمه فتح کوهستان پنجاب است

در اوایل سال سیزدهم جلوس والا شیخ فرید مرتضے خان میر بخشی بالشکر گران براے تسخیر قلعه کانگره تعین شده بود و راجه سورج مل ولد راجه باسو را بعد فوت پدرش بمنصب دو هزاری سرافراز فرموده همراه شیخ تعینات نموده بودند راجه سورجمل در مقام ناسازی رفته پر دازی آمده با مردم شیخ طریق مخالفت و منازعت پیمود شیخ صورت حال وا را ده بغی او را بدرگاه والا عرض داشت و راجه بخدمت

پر از شیرینی و غیر ذالک و آن شیرینی ها را اهل مجلس خوردند بعد از ساعتے که مرتبان ها بر آوردند همه خالی بود گویا کسے انهارا پاک شسته +

دیگر کلیات حضرت شیخ سعدی شیرازی آوردند و بکیسه گذاشتند باز آوردند دیوان خواجه حافظ برامد و آن را چون بکیسه کردند دیوان سلیمان برامد باز چون درکیسه کردند دیوان انوری برامد همچنین چند مرتبه کتاب را درکیسه انداختند هر مرتبه دیوان دیگر برآمد +

دیگر زنجیرے مقدار پنجاه درعه آوردند و بهوا انداختند و این زنجیر در هوا راست ایستاد که گویا زنجیر بجائے بنداست وسگی آوردند این سگ زنجیر گرفته بالائے رفته ناپدید گردید همچنین پلنگ و شیر و بعضے جانوران دیگر زنجیر را گرفته بالا رفته ناپدید می شدند بعد آن زنجیر را زیر کرده درکیسه در آوردند از ان درندگان هیچ اثر ظاهر نگشت که کجا رفتند و چه شدند +

دیگر لنگری آوردند پر از لیمون و گوشت لذیذ بود باز سر پوش بر سر لنگری گذاشتند چون واکردند لنگرے پر از قبولی پر کشمش و با دام و قیمه بود باز سر پوش بر ان نهادند این مرتبه پر از کله و پاچه بود همچنین چند مرتبه سر پوش گذاشتند و بر داشتند خوردنی تازه بنظر می در آمد +

دیگر طاس کلانی با سر پوش حاضر کردند و آن را از اب پر نمودند و غیر از آب درو چیزے نبود بار دیگر که سر پوش از طاس بر داشتند هفت هشت ماهی درمیان آب در حرکت بودند باز سر پوش بر طاس گذاشتند و بر داشتند و داز ده مرغابے در آب نمایان بود و باز سر پوش بر طاس نهاده بر داشتند سه چهار مار کلان بهم پیچیده درمیان آب نمودار بود و همچنین چند مرتبه که سر پوش بر داشتند چیزهائے دیگر نمایان بود آخر مرتبه که سر پوش بر داشتند هیچ چیز درمیان آن نبود +

دیگر انگشتری یاقوتے آوردند و در انگشت کوچک خود کردند باز از انگشت کوچک بر اورده بانگشت دیگر کردند نگین او زمرد بود بانگشت دیگر کردند الماس دید بانگشت دیگر انداختند نگینه اش فیروزه گشت +

دیگر تیر اندازه شمشیرهائے برهنه دم بالا نموده بر زمین نصب کردند یکے

سفید در آب فرو برد نا سرخ شد و دیگر بار زد و بر آمد همچنان چند مرتبه که این ریسمان در آب انداخته هر مرتبه رنگ دیگر نمودار گردید +

دیگر قفس چهار پهلو آوردند یک طرف جفت بلبل خوش آواز دران قفس نمودار بود و طرف دیگر قفس نمودند درین مرتبه جفت طوطی ظاهر گشت و طرف سویم جانوری سرخ سخن گو بنظر در آمد و طرف چهارم جفت کبوتر بر خط و خال و خوش آواز ملحوظ گشت هر چهار طرف که قفس مے نمود جانوران دیگر نمودار میشدند +

و دیگر قالین کلان هشت درعه انداختند خوش طرح و رنگین چون آن قالین از پشت برداشتند پشت او روشد و روے پشت اما طرح و رنگ دیگر اگر هلذه مے گردانیدند هر بار پشت روے می نمود و روے پشت و رنگ و طرح دیگر نمودار میگشت +

دیگر آفتابه کلان پر از اب کردند و سر آفتابه زیر نمودند و تمام آب ان را فرو ریختند چون باز درست نگاهداشتند باز سر ان را زیر کرده آتش ریختند همچنین چند مرتبه آب و آتش از ان انداختند +

دیگر جوال کاهی آوردند ان جوال دو سر داشت تربوز کلان بر آوردند و ازین سر تربوز را اندرون انداختند و ازان سر جوال انگور صاحبے و کشمشی بر آوردند و از سر دیگر باز انداختند همچنین چند مرتبه انواع میوه ازین سر جوال بر آوردند و بسر دیگر انداختند +

دیگر ازان جماعة نفرے می ایستاد و دهن باز میکرد و بیک بار سر ماری از دهن او بیرون می بر امد و نفر دیگر سر مار می کشید قریب بچهار درعه مار از دهن او بر می آورد بهمین آئین تا بست مار از دهن او بر آوردو مارها را بر زمین رها کرد و آن مارها با یکدیگر جنگ نمودند و بهم پیچیدند +

دیگر آئینه بر آوردند و یک گل در دست گرفتند و ان گل در آئینه هر بار برنگ دیگر نمودار می شد +

دیگر ده مرتبان خالی بر آوردند و همه کس مشاهده کردند که مرتبانها خالیست بعد یک گهری مرتبانها بر داشتند یکے پر از عسل بود و دیگر از شکر چینی و همچنان هر یکی

این خروس‌ها بال بهم میزدند آتش از بال ایشان گل افشان می شد و یک ساعت نجومی
باهم بجنگ بودند چون پرده برروے خروس کشیده برداشتند کبک رنگین نمودار
شده بسیار خوشخوانی کردند گویا نزدیک اینها آدم نیستند بهمان قهقهه که در دامن
کوه میزنند نواسنج بودند باز نقاب برروے کبک برآوردند چون برداشتند بجاے
کبک دو مار سیاه پشت قرمزی کفچه سر نمودار گردید چنانچه دهن باز کرده سر از
زمین برداشته بهمدیگر پیچیچ خوردند و جنگ کردند و مست شده افتادند و بعد
آن در زمین غایب شدند ؛

دیگر بر زمین کولابی ساختند و گفتند که سقایان از آب پر سازند چون پر گشت
پرده برروے ان کشیده برداشتند آب بمرتبه یخ بسته بود که فیلان بران گذشته
هرگز شکسته نشد گویا ان یخ سنگ بود ؛

دیگر دو خیمه روے بروے هم بفاصله یک تیر انداز ایستاده کردند اولا
دامن خیمه بالا زدند و گفتند به بینید که در خیمه چیزے هست یا خالیست یکے
از بازیگران دران خیمه رفت و دیگرے داخل خیمه دیگر شد و گفت که از جانوران
چرنده و پرنده بهر کرا نام برند ازین خیمه بیرون آورده جنگ نمائیم حکم شد که
شتر مرغ را برآورند فی الفور ازین خیمه دو شتر مرغ بیرون آمدند و بایکدیگر جنگ
کردند چنانچه سر همدیگر را خونین نمودند و باهم بسیار انداز دادند فاما هیچکدام از هم
پاے کم نیاورده اینها را از هم جدا کرده درون خیمه بردند بعد آن بفرمایش شاهزاده
سلطان خورم از هر دو خیمه دو نیله گاو فربه و کلان و مست برآورده جنگ کنانیدند
گاہے این آن را پیش می برد گہی آن این را بانیطرف می آورد تا دو گھڑی این نیله
گاو باهم جنگ نمودند مجملا ازین هر دو خیمه هر جانورے را که نام می بردند بازیگران
درحال ظاهر می ساختند ؛

دیگر طشت بزرگ از آب صاف پر کردند و بر زمین گذاشتند و یک گل
سرخ را در دست داشته گفتند که هر رنگ بفرمائید در آب فرد برده نمایم این
گل را در آب فرد برده آوردند گل زرد بود باز در آب انداخته آوردند تاریخی شد
مجملا گل را صد بار در آب انداخته هر بار رنگ تازه ظاهر گشت همچنین کلاوه ریسمان

شصت نفر بالائے یک دیگر بہم ایستادہ کردند ویک نفر بازیگر آمدہ نفر اولین رامعہ دیگران برداشتہ بر دوش خود گرفتہ روان شد*

دیگر یک نفر ایستادہ کردند ویگرے دست درعقب او کردہ ایستاد تا چہل نفر برپشت یکدیگر چسپیدہ ایستادند ونفر اولین قوت کردہ این چہل نفر را برداشتہ در میدان گردید این قدر قوت از حد قیاس بشری افزونست*

دیگر آدمی را آوردند ویک یک اعضائے آن را جدا کردہ بر زمین انداختند ساعتے ہمچنان اعضائے او افتادہ بود باز پردہ بر وکشیدہ یکے از بازیگران اندرون پردہ رفتہ بعد از ساعتے بیرون آمد چون پردہ را برداشتند آن شخص سلامت برخاست کہ گویا ہرگز زخم بر بدن او نبود*

دیگر کلاوہ ریسمان آوردہ سر ریسمان گرفتہ کلاوہ را در ہوا سر دادند تا ران بنوعے بلند شد کہ سر دیگر منظر نمی آمد یک نفر از اہنا یراق بستہ حاضر آمد وگفت کہ دشمنان من در ہوا آمدہ ایستادہ اند بجنگ می روم این بگفت وبراہ تار ریسمان بجانب آسمان عروج کرد چندانکہ از نظر تماشائیان غایب گشت بعد از ساعتے از تار ریسمان خون تقاطر کرد بعد آن بدفعات اعضائے تمام بدن جدا جدا گردیدہ سر ویراق بر زمین افتاد ودران حال زنش از پردہ بیرون امدہ اعضائے شوہر خود را جدا جدا دیدہ نوحہ زنان دگریہ کنان اجازت سوختن خود گرفتہ در ہمان ہنگامہ آتش افروختہ با اعضائے شوہر خاکستر گردید ساعتے نگذشتہ بود کہ آن شخص بہمان طرز با یراق از بالائے آسمان براہ تار ریسمان فرود آمدہ تسلیمات بجا آورد وگفت باقبال حضرت بر دشمنان ظفر یافتہ آمدہ ام واعضائے کہ فرو ریختہ از دشمن من بود چون بر حقیقت سوختن زوجہ خود اطلاع یافت فریاد ونالہ بنیاد نہاد وگفت اگر زن مرا پیدا کنید بہتر والا خود را در اتش انداختہ خاکستر میسازم چنانچہ برائے سوختن مستعد گردید درین اثنا زن او امدہ حاضر گردید وگفت کہ اے شوہر خود را مکش کہ من زندہ ام این معنی موجب تعجب نظارگیان گشت*

دیگر کیسہ آوردہ افشاندند ہیچ چیز در و نبود بعد ان دست درون کردہ دو خروس برآوردند خوشرنگ وکلان وہر دو خروس را بجنگ در آوردند ہرگاہ

وغیر از پرده ستر عورت چیزے با خود نداشت چرخے چند زد بعد ان چادرے گرفت و آئینه حلبی از میان چادر بر آورد که از شعاع ان شب تیره در رنگ روز روشن گشت وان قدر نورانی شد که از ده روزه راه هر کس آمده ظاهر کرد که در فلان شب طرفه نموداری گردید واز آسمان آنچنان روشنائی ظاهر گشت که هرگز بدان روشنائی روز ندیده ایم*

دیگر هفت نفر می ایستادند و منطق زبان را مطلق نمی کشودند واز ایشان زمزمه خوانی وخوشگوئی بظهور می آمد که گویا هفت نفر بیک آواز یا صوت میخوانند*

دیگر قریب بصد تیر سر میدادند و معلق بهوا نگاه میداشتند ومیگفتند که هرگاه امر شود یکے از آن تیرها را آتش دهیم حسب الامر شمع در دست گرفته تیر هوائے را که دو تیر پرتاب راه از ایشان دور بود آتش میزدند و نوعے جادوگری میکردند که اگر ده تیر را حکم میشد یکبارگی آتش میدادند*

دیگر پنجاه تیر پیکان دار و کمانی حاضر ساختند یکے از ایشان کمان را بدست گرفت و تیر انداخت در هوا بلند رفته همانجا ایستاد تیر دیگر سر دادند با تیر اول بند شد همچنین چهل و نه تیر با هم بند کردند تیر اخرین که گذاشتند همه تیرها را از هم جدا ساخت*

دیگر بست من گوشت و برنج و مصالحه در دیگ انداخته آب سرد دران کردند و اصلا آتش در زیر آن ننمودند دیگ خود بخود در جوش آمد و بعد از ساعتے سر دیگ را واکردند قریب بصد لنگرے طعام بر آوردند و بخورش مردم دادند*

دیگر فواره در زمین خشک نصب کردند و سه بار بر دور آن گشتند آن فواره بیک بار بجوش آمده قریب ده ذرعه بلند شد و هر قطره برنگے دیگر آب از فواره میجوشید و گل افشان می شد واز اب فواره که بزمین میرسید زمین نم نمی گرفت و قریب یک ساعت فواره در جوش بود چون فواره را بر داشتند ازان زمین اثر اب پیدا نبود وباز فواره را بر زمین نصب کردند درین مرتبه از یک سر فواره آب پیدا میشد واز یک سر آتش گل افشان می بود قریب دو گهری این تماشا کردند*

دیگر یک نفر از ایشان ایستاده شد و نفر دیگر بالائے کتف او ایستاده همچنین

صد حیف که بدرویش دست بوس نه کردم همدرین اثنائے خادم آن درویش کامل آمده گفت که دست بوس شما بدرویش رسید ازین معنی زیاده تر تعجب افتاده فرمودند که ایا از کشف وکرامات دانسته شود یا سحر وجادو تصور نموده آید یا از تسخیر اجنه باید دانست آخر الامر بتحقیق پیوست که این همه از نتایج وفور عبادات وحصول کمالات است رباعی

کاملے از خاک گیرد زر شود　　ناقصے را سیم خاکستر شود
سنگ گر خار او گر مرمر شود　　چون بصاحب دل رسد گوهر شود

رسیدن جماعه بازی گران بنگاله بحضور مقدس و تماشائے انواع حیرت افزا

اول تخم اقسام درخت بر زمین ریخته چندبار گرد ان گردیدند و افسون ها خواندند یکبار از چند جا شروع بر دمیدن درختان گردید در طرفة العین درخت توت وسیب ونارجیل وانبه وامرود وانناس وانجیر وخرما ومینگک که هیچکس آن را پربار ندیده وموج دریا مینگک را بکنار می انداز دنمودار شده آهسته آهسته از زمین بر آمده هر درخت بقدر انداز خود بلند شده وشاخ وبرگ بر آورده شگوفه بهار نمودار کرد بازیگران التماس نمودند که اگر حکم شود میوه این درختان بخوره ایم حکم شد همچنین بکنید فی الحال برگرد درختان گردیدند و افسون خواندند بلا تعلل انبه وسیب و توت وانناس وانجیر وغیر ذلک چیده در حضور اشرف آوردند وحاضران انجمن والا بموجب حکم خوردند ولذت بسیار یافتند بعد ان مرغے چند درمیان آن درختان ظاهر کردند که هرگز باین خوش رنگی ومقبولے ونغز آوازے مرغ ندیده واین همه مرغان درمیان آن درختان نواسنج ونغمه طراز بودند بعد از ساعتے آن درختان بمثال وقت خزان برگهائے سرخ وزرد نمودار کردند وبعد اندک فرصتی زیر زمین فرو رفتند واز نظر نظارگیان پنهان شدند٭

دیگر دران شب که جهان سیاه وتاریک بود یکے از بازی گران برهنه شده

در باغ جهروکه گذاشتند که از انها نیز توالد و تناسل گردید بعرض رسید که حکیم علی
در خانه خود حوضی احداث نموده و در کنج حوض در زیر آب خانه پرداخته در غایت
روشنائی و دران خانه بتچه ریختی و چند کتابها نهاده و طلسمی بکار برده که هوا آب را
نمیگذارد که دران خانه دخل کند هر کس که میخواهد که بتماشا انجا برود برهنه شده لنگ
بسته در اب فرو می رود و دران خانه رفته لنگ گذاشته رخت خشک که در انجا
گذاشته اند می پوشد و دران خانه جائے ده دوازده کس است که باهم نشسته
صحبت دارند حضرت خاقان زمان بتماشائے ان تشریف بردند بر وسعتے که
گذارش یافت دران خانه رفتند و محظوظ شدند و حکیم علی بمنصب دو هزاری
سرفرازی یافت نوبتے در دیهی از دیهات جالندهر تعلقه پنجاب برق بر زمین افتاده
و دوازده درعه در طول و عرض نوعے سوخته شد که نشانی از رستنی و سبزه نماند
محمد سعید حکیم جالندهر بر سران قطعه زمین رفته کند انید هر چند می کندیدند اثر
حرارت بیشتر ظاهر می شد بعد کندیدن پنج و شش درعه زمین پارچه آهن تفته بر امد
و بحدے گرم بود که گویا همین زمان از کوره آتش بر امده چون بهوا رسید سرد گردید
آن را بجنس بحضور مقدس ارسال داشت و از نظر اشرف گذشت ابو حسب حکم والا
حواله استاد داؤد آهنگر گردید اوسه حصه اهن برق یک حصه اهن دیگر آمیخته
دو شمشیر و یک خنجر و یک کارد درست ساخته بنظر انور گذرانید و پسند خاطر فیاض
زمان افتاد نوبتے ان حضرت در خطه دل کشائے متهرا برائے دیدن درویش
خدا اندیش که بعضے مردم اورا از باریافتگان درگاه الوهیت دانسته اکثر خوارق
بیان میکردند و بعضے بسحر و جادو نسبت میدادند متوجه شدند چون وقت نماز
شام بود بعد ازانکه درویش از نماز فارغ شد پنج درویش دیگر آمده برابر
ان درویش که مرشد انها بود ایستاده دست بمناجات بر داشته بمبدائے
فیاض توجه نمودند که بیک بار از هوا بر سرش زر پاشی گردید قریب هفتصد اشرفی
طلا مرتبه بمرتبه بارید درویش نصف اشرفی بخاقان زمان داده گفت که در خزانه
خود نگاه دارند گاهے کمی نخواهد شد و نصف بدرویشان حواشی خود قسمت کرد
آن حضرت متعجب شده رخصت گشتند در راه بخاطر اشرف گذشت حیف

وبناظمان ممالک وحاکمان مملکت مناشیر مطاعه دربارہ اندفاع این بدعت و انعدام بیع وشرائے ان بصدور پیوست وبنابر مزید احتیاط وپاس حکم والا و عبرت طالبان اکثری را که با وجود صدور حکم جرات بکشیدن آن نمودند در شهر لاهور تشهیر فرمودند بلکه بعضے زالب بریدند اما ازبسکه عالمی طالب این دود سیه گردید با وجود امتناع وتادیب عبرت پذیر نشدند واجتناب نورزیدند وروز بروز این بدعت افراط پذیرفت **قطعه**

باسیه دل چه سود گفتن وعظ	نرود میخ آهنی در سنگ
آهنی را که مورچانه بخورد	نتوان بردازو بصیقل زنگ

در بیان بعضے از سوانح بدائع

درینولا بعرض والا رسید که در اکبرآباد عورتے سه دختر بیکبار توامان زائیده بود اکنون بازیک پسر ودو دختر بر آورده وهمه حیات هستند ونیز معروض مقدس گشت که عورت زرگری اول مرتبه حامله گردیده بعد دوازده ماه زائید واز حمل دویم پس از هیزده ماه وسویم بعد دو سال فرزند آورده ودر مدت حمل کار وبار خانه را چنانچه رسم مردم نامراد است می کرد وهیچ جه برد دشوار ومشکل نبود ونوبتے دختر باغبانی بنظر اقدس درآمد هاریش وبروت انبوه ظاهرش بمردان مشتبه وریش او از وجبے زیاده ودرمیان سینه هم موے انبوه اما پستان نداشت بعورات حکم شد که او را در گوشه برده کشف ستر نموده حقیقت را مفصل معروض قدسی دارند مبادا خنثے بوده باشد ظاهر شد که محض عورت است نوبتے درویشی شیر لال خان نام قوی هیکل تربیت کرده از نظر گذرانید فرمودند که باگاو جنگ اندازد خلق کثیر برائے تماشائے هجوم آورده بود جمعے از جوگیان نیز محو تماشائے بودند شیر دید بایک جوگی که برهنه بود بطریق ملایبت نه بطرز غضب چنانچه بماده خود جفت می شود بحرکت درآمد وبعد از انزال گذاشت وباعث تعجب گردید وحکم شد که ان شیر را قلاوه وزنجیر داکرده زیر جهروکه بله نمایند همچنین قریب پانزده شیر دیگر نر وماده زیر جهروکه گذاشتند وشیران هیچکس آزار نرسانیدند وازان شیرها بچه ها بوجود آمد ونیز چندی یوز در

آتش غزیزی مینماید **بیت**

بسیار کسے کہ خواہدش از دل و جان   کمیاب کسے بود کہ اورا کم خواست

بے شایبہ تکلف مصاحبی است در سفر و حضر ہمدم و ہمراز در خلا و ملا ہم نفس و دمساز انجمن آرائے خلوت گزینان صومعہ وار مسرت پیرائے محفل نشینان بخت بیدار معشوقیست دل فریب از سلسلہ دو دمیان حلقہ زلف مشکین مویان کمند عشق بر گردن جان جہانیان انداختہ واز آتش محبت شمع تمنا در نہان خانہ دل عالمیان روشن ساختہ عاشقی است بوالہوس با پری رویان بوسہ بازی نمودہ واز لب ہائے دلبران ماہ جبین چاشنی گرفتہ عندلیبی است ہزار داستان در نغمہ سرائے دل فریب مشتاقان واز نوا سنجی مایل ساز طالبان فرمان روائیست تاج گزین کشور کشاہی است تخت نشین ازنی علم عالم گیری بر عرصہ دلہا افراختہ واز آوازہ غلغل کوس جہانبانی و جہانستانی بر قلیم جانہا نواختہ طالبان ان را ہر نفسے کہ فرو میرود ممد حیات است وچون بر می آید مفرح ذات پس در ہر نفسے دو نعمت موجود است **بیت**

آن حریفانے کہ تنباکو کشند   اولش اللہ و آخر ہو کشند

استغفر اللہ چہ می گویم وچہ می نویسم بشنو تنباکو کیفی است بدتر از کیفیات وشغلی است موجب تضیع اوقات قفلی است بر دہان از یاد سبحانی بندیست بر زبان از ذکر یزدانی پسندیدہ طبع بوالہوسان بادہ خوار مقبول مزاج مصطبہ نشینان می گسار مردود اہل دلان فرخندہ منش مذموم خردمندان والا دانش فعلی است عبث یعنی از سوختن وآتش خوردن ودود را شامیدن عملی است بیجا یعنی دود را غذا کردن ومعنی باد در دہان کوفتن معہذا چندین مضرت بدنی از و پیدا وضرر ابدانی از و ہویدا میگردد ومعنی روے نورانی را خیرہ وچہرہ ارغوانی را تیرہ می سازد ودماغ را مختل ومنی را زایل می کنند انبار بلغم وسرفہ از و پیدا می شود وزحمت دق وضیق النفس رو می نماید ودہن گندہ وبدبو می گردد ومرات ضمیر پر زنگ وصفحہ دل سیاہ می گردد **بیت**

تنباکو نوش را سینہ سیاہ است   اگر باور ندانی نے گواہ است

بالجملہ چون رواج ان بسیار گردید وامیر وفقیر وصغیر وکبیر مایل آن شدند حضرت خاقان زمان بامتناع این فعل عبث یعنی کشیدن دود تنباکو حکم فرمودند

یافته بسلطان سلیم مشهور بودند آباد کرده و مختصری از عمارات اساس نهاده حوالی آن را شکارگاه مقرر کرده بودند درینولا آن را پرگنه علیحده کرده بجهانگیرآباد موسوم فرمودند و از پرگنات جوار دهات دران پرگنه داخل نموده بجاگیر سکندر رلے قراول مرحمت گشت و بموجب حکم والا عمارت دولتخانه و تالاب کلان و مناره بلند اساس نهادند و بعد از سکندر رلی بجاگیر اماد تکنخان مقرر شد و سربراهی عمارت بعهده او قرار یافت و بهمه جهت یک لک و پنجاه هزار روپیه خرج گردید و هم درین سال دولتخانه سرکار والا در دار السلطنت لاهور مشتمل بر اقسام نشیمن دلکشا و انواع اماکن فرح افزا بعمارات متین تعمیر یافت و هشت لک روپیه خرج گردید

رباعی

زهی صفای عمارت که در تماشایش | بدیده باز نگردد نگاه از دیوار
هوای او متنوع چو فکرت نقاش | زمین او متلون چو صفحهٔ گلزار

در بیان تعریف و مذمت تنباکو و منع گشتن آن بموجب حکم والا

اگرچه آغاز بر آمدن تنباکو از جزایر فرنگ است که آن را حکما و اطبا در برخی ادویه بکار می بردند و برای دفع بعضی امراض کشیدن دود آن تجویز میکردند و بعضی مردم صحیح المزاج هم دوست میداشتند لیکن چندان رواج نداشت و از فرنگ کمتر می آوردند آخر الامر در ممالک هندوستان کشاورزان عالم عالم کاشته تمتع یافتند و حاصلات آن را بر اجناس دیگر تفوق می جستند خصوص در عهد سلطنت آن حضرت کشت آن رواج بسیار یافت و بکشیدن دود آن همه کس آرزومند گشت امرا و وزرا و شرفا و نجبا و صلحا و زهاد و فضلا و شعرا و بلغا و فصحا و حکما و منجما و فقرا و غربا برغبت آن نمودند و خورد و بزرگ و وضیع و شریف مایل آن گشته بر جمیع مکیفات و تمامی ماکولات و مشروبات مقدم داشتند گزین ما حضر مهمانان و بهترین تحفهٔ اخلاص مندان گشت و تاثیرات عمل آن بمرتبه رسیده که طالبش ترک اکل و شرب لابد تواند کرد اما از و احتراز نتواند نمود و همه کس از لعاب دهن غیرے کراهت دارد لیکن از کشیدن تنباکو احدی تمیز نمیکند کس و ناکس در میان نمی آرد و هر چند تلخیش بیشتر بر دلها شیرین تر و زرخش گرانی تر میگردد و دودش در نظر طالبان کحل الجواهر و آتش آن باعتقاد آرزومندان

اختر شناسان فکرت بلند و اصطرلاب دانان رصد بند که در استخراج تقویم و تخریج احکام مهارتی عظیم داشتند بفکر فلک پیما و خرد کواکب سنج سیر افلاک نموده در تشخیص زمان سعادت و تحقیق وقت ولادت باسعان نظر و لمعان فکر زایچه طالع مولود کرده از طلوع و غروب کواکب و شرف و هبوط انجم و اتصالات اختران بایک دیگر و نظرات ستارگان با خود ها و تفاصیل دقایق احکام و شرح حقایق امور از طول بقا و علو ارتقا بر مدارج سلطنت و معارج خلافت گذارش نمودند بیت

طالع عالم شده میمون به نیکو اختری منتظم شد سلک ملک و دین بوالاگوهری

بمقتضائے خجسته اختری انوار بخت مندی و طالع بلندی از ناصیه حال پیدا و از فرخ فالے تاریخ ولادت باسعادت از لفظ آفتاب عالمتاب هویدا اکنون که نسخه تحریر می در آید آن خورشید اوج اقبال و درخشنده کوکب برج جاه و جلال زیب اورنگ خلافت هندوستان است الٰہی فراوان سال زینت بخش سریر جهانبانی و رونق افزائ تخت گیتی ستانی باد بیت

یکے غنچه از باغ دولت دمید کز انسان گلے چشم گیتی ندید

در بیان مقرر کردن منار و چاه و درختان در شاهراه و عمارات جهان گیر آباد و لاهور

در سال چهار دهم جلوس والا از اکبر آباد تا لاهور در شاهراه مسافت هر کروه مناره بلند که رهگذران را دلیل راه بوده باشد و در دو کروه چاه پخته که سفر گزینان از اب ان فیضیاب شوند و دو رویه رسته درختان که راه گرایان در ظلال ان اسایش و از اثمار ان حلاوت یابند مقرر گشت اگرچه رسته درختان در شاهراه اختراع شیر خان افغان است اما در عهد دولت حضرت خاقان زمان رواجے تازه یافت حسب الحکم والا فرمان پذیران مناره و چاه احداث کردند و اشجار میوه دار نشانیدند ان حضرت در ایام شاهزادگی در پنجاب شیخوپور نام دیهی متصل ساهو ملی بنام نامی که بمناسب اسم شیخ سلیم درویش که از دعائے ان مستجاب الدعوات انحضرت سعادت ولادت

میزد تشریف برده موسم خزان فراموش کرده بے اختیار برائے چیدن گل و میوه دست مبارک دراز کردند و ثانی الحال بر حقیقت کار واقف شده بسیار محظوظ شدند و بر صنایع بدایع کاری گران و تجویز و تمیز ان عفت نشان آفرین فرموده باضافه جاگیر و انعام سرافراز فرمودند و ازانجا معاودت بدار الخلافه نمودند +

ولادت باسعادت سُلطان محمّد اورنگ زیب پسر بادشاهزاده سُلطان خُرّم

پیش ازین در حرم سرای قدسی بادشاهزاده سلطان خرم از عفت قباب ممتاز بانو بیگم بنت آصف خان نوزدهم صفر سال دهم جلوس والا سلطان دارا شکوه و چهارم جمادی الاول سال یازدهم سلطان محمد شجاع بعالم وجود آمده بودند درینولا هنگام مراجعت از گجرات در مقام حوالی موضع دهود شب یکشنبه دوازدهم ابان ماه الٰهی مطابق یازدهم شهر ذی قعده سال سیزدهم جلوس میمنت مانوس موافق سنه ۱۰۲۷ هجری محمد اورنگ زیب سعادت ولادت یافت از طلوع آن اختر برج خلافت هزاران انبساط نصیب روزگار جد بزرگوار گردید و از ظهور ان گوهر درج سلطنت فراوان نشاط قرین حال پدر والا قدر گشت در بارگاه مقدس بزم عیش و عشرت آراسته و مجلس فرح و مسرت پیراسته شد کوس شادی بلند اوازه گشت و طنطنه مبارکبادی و مبارکی از هر طرف در رسید بشاط نشاط از کران تا کران کشیده آمد و نواسے ارغنون تهنیت از زبان صغار و کبار برامد نهال امال خیر خواهان سربلندی گرفت حدایق امید خلایق نضارت پذیرفت همایون ذاتے که ازین وجود مبارکش ناهید بزم سرور آراسته ساز بهجت نواخت فرخنده طالعی که از برکات ذات ملایک صفاتش خورشید در ذروه شرف رایت افتخار بلند ساخت **قطعه**

همبو در رخ ز مطلع امید اختری ... کز مهد دولتش گل خورشید رفته اند
بگشاده اند اهل ادب لب بتهنیت ... اوازه ولادت او در شنفته اند
گلبانگ تهنیت شده از هر طرف بلند ... دلها ز عیش چون گل خندان شگفته اند

ورعایت بادشاهی ممتاز و سربلند گشت بے شایبه تکلف ایلچی گری که او کرده دیگرے نکرده باشد در ایران اهل هند را نیک نام کرده آمد +

نهضت موکب والائے مقدس بسیر وشکار گجرات یعنی احمدآباد

در سال دوازدهم جلوس والا آن حضرت بسیر وشکار گجرات نهضت فرموده بعد قطع مسافت در احمد آباد نزول اقبال فرمودند اگرچه آب وهوائے آن ملک بر مزاج مقدس ناخوش افتاد و از سیر آن ولایت خاطر مقدس مکدر گشت اما تفرج دریائے شور که سی کروه احمدآباد واقع است باعث انبساط خاطر اشرف گشته تدارک ناخوشی خاطر قدسی گردید در وقت رسیدن بگجرات خیر النسا بیگم بنت خانخانان التماس کرد که باغ خانخانان متصل گجرات واقع است آرزو دارم که دران باغ ضیافت حضرت نموده سرافرازی حاصل کنم ملتمس او باجابت مقرون گشت چون موسم خزان بود وتمام برگ درختان ریخته واشجار باغ از سرتا پا برهنه بود **نظم**

هر شجر باغ ز سر تا بسر ... ماند زبے برگی خود برهنه

ریخته گرد درختان زسر ... گشت زمین پر ز درهائے زر

آن عفت سرشت برائے آراستن باغ و پیراستن گلشن و ترتیب درختان و زینت خیابان و اجرائے آب تاکید کرد که ریگران نادره کار و صانعان بدایع نگار فن صنعت گری را کار فرموده هر نوع درختے که دران باغ بود به برگ و گل آن را از کاغذ رنگارنگ و میوه آن از موم بهمان شکل و اندام و رنگ و طرز آراستند و اقسام میوه از نارنج ولیمون وسیب و انار وشفتالو و غیر ذلک بر اشجار درست ساختند و همچنان انواع شقایق و ریاحین و گوناگون گلهائے رنگین و بوته ها با برگ و شاخ کاغذین ترتیب دادند چنانچه ازگونه گونه میوه و اثمار و اشجار و رنگارنگ گلها و نهال در عین موسم خزان جلوه بهار بر روے کار آمد و آن گلشن در وقت برگ ریزی مانند ایام نوروزی بشگفتگی و تازه روے نمودار گشت **بیت**

درختان شگفتند بر طرف باغ ... برافروخته هر گلے چون چراغ

آن حضرت دران باغ مطرا و حدیقه فرح افزا که در شگفته روئے دم مساوات بباغ بهارین

وتسلیمات بجامی آوردند وگوش بر فرمان داشته مطابق احکام قدسیه عمل مینمودند وفرامین بنام امرائے متعینه ممالک محروسه صادر می شد وطغرائے فرامین چنین می نوشتند حکم علیه عالیه مهد علیا نورجهان بیگم بادشاه وسجع مهر این بود بیت

نورجهان گشت بحکم الله — همدم و همراز جهانگیر شاه

اگرچه خطبه بنام بیگم نبود اما سکه باین نقش منقش گردید بیت

بحکم شاه جهانگیر یافت صد زیور — بنام نورجهان بادشاه بیگم زر

اعتماد الدوله پدر والاقدر بیگم بمنصب وکالت کل مقرر گشت و ابوالحسن برادر کلان بیگم بخطاب اعتقاد خانی وخدمت میر سامانی سرافرازی یافت بعد چندگاه بخطاب اصف خانی ممتاز گردید وجمیع خویشان ومنتسبان بمناصب بلند ومراتب ارجمند اختصاص یافتند بلکه غلامان وخواجه سرایان بخطاب خانی وترخانی سرافراز گشته بین الاقران والامثال سربلند شدند بیت

بخت دیدند دولت کشاد — بیشتر از خواهش او هدیه داد

دربیان بازآمدن خان عالم از ایلچی گری ایران

درسال دهم جلوس والا از ایران معاودت نموده بشرف بساط بوس مقدس معزز گردید وزنبیل بیگ ایلچی بامراسله شاه والاجاه برفاقت خان عالم بملازمت رسیده سرافراز گشت از التفاتے که شاه باخان عالم مبذول داشته اگر بشرح درآید محمول براغراق می شود ودر محاورات اکثرے خان عالم خطاب می فرمودند وزمانے از خدمت جدا نمی کردند اگر روزے پاسی بضرورت درکلبه خویش ماندی شاه بے تکلفانه بمنزلش تشریف می بردند وحق آنست که خان عالم این خدمت را بشایستگی بتقدیم رسانیده که تا این زمان مقدمات عقل و دانش که درجواب وسوال شاه ودیگران بظهور آمده دند باشی وزرریزی که دران دیار نموده ودیگر مراتب ذکر مجلس هاست چون ازخدمت شاه رخصت شده بیرون شهر منزل نموده شاه والاجاه بے تکلف خود بشایعه تشریف آورده عذرها خواست چون این همه مراتب بعرض مقدس رسید خان عالم مشمول عواطف فراوان ومورد عاطفت بے پایان گردید و باضافه منصب

مال در بند عشق ان نازنین باختند اخبار فریفتگی و شیفتگی ان حضرت بر حسن دل فریب ان ماه وش در اکناف گیتی انچنان اشتهار یافت که حکایت خسرو در محبت شیرین و داستان مجنون در عشق لیلی مشهور بود بلکه آن داستان کهن از جریده روزگار منسوخ گشت و این حکایت نو بر السنه خورد و بزرگ جاری گشت **نظم**

زجام محبت چنان مست شد | که سر رشته کار از دست شد

فرو بست چشم خرد دست عشق | خرد را چکار است با مست عشق

ولش بود مشغول محبوب و بس | نه فکر جهان و نه پروای کس

زمام ارادت بدو داده بود | کز وشور بر جانش افتاده بود

بجان بود در بند اذعان او | بنیز د نفس جز بفرمان او

الحق بیگم در حسن و خوبی طاق و در نیک ذاتی و فیض بخشی شهره آفاق بود در خوش خلقی و خوشخوئے بے ہمتا و در نیک نهادی و نیکنامی یکتا از فرط عقل و دانش روشن ضمیر و بعلو فطرت و فراست عدیم النظیر بانتظام امور سلطنت سکندر اندیشه و بانتساق مهام مملکت ارسطو پیشه بدا دو دهش بے محابا و به بخشش و بخشایش حاتم آسا در خداجوئی و خداطلبی در ویش کردار و در شجاعت و دلاوری مردانه وار چنانچه گفته اند

بیت

نورجهان گرچه بصورت زن است | در صف مردان زن شیر افگن است

طبیعت متین و شعر نگین داشت اگرچه از بیگم اشعار دل پذیر بسیار است اما در ایامے که ستاره ذوذنب طلوع شده این بیت خوب گفته **بیت**

ستاره نیست بدین طول سر بر آورده | فلک بشاطری شاه سر بر آورده

و نیز در باب ماه عید گفته است **بیت**

هلال عید بر اوج فلک هویدا شد | کلید میکده گم گشته بود پیدا شد

القصه تمامی امور سلطنت و مهام مملکت بقبضه اقتدار و کف اختیار نورجهان بیگم در آمد و رفته رفته کار بجائے رسید که از بادشاه جز نامی نماند ان حضرت میفرمودند که من سلطنت را به نورجهان بیگم ارزانی داشتم غیر از یک سیر شراب و نیم سیر گوشت مرا هیچ نمی باید ان کد بانو در جهروکه می نشست و تمامی امرا حاضر گشته کورنشات

بعد ازانکه خواجه مذکور فوت شد خواجه غیاث بیگ و خواجه طاهر هر دو پسرانش بهندوستان آمدند و خواجه غیاث بیگ دو پسر و یک دختر داشت بعد رسیدن در قندهار دختر دیگر تولد شد ازانجا روانه شده در فتح پور سیکری بملازمت حضرت بادشاه جنت آرامگاه سعادت اندوز ملازمت گردیده بمقتضائے کاروانی در اندک فرصتے دیوان بیوتات گردید چون نویسنده کاروان و خوشنویس بود و شعر متین داشت و در کار کشائے اہل حاجات و رشوت گیری بے منظیر بود روز بروز پایه قدرش افزود و موجب پیش آمد او شد و دختر دویم که در قندهار ولادت یافته بود در عقد نکاح شیرافگن درآورد و در بنولا که شیر افگن به تقریبے که نوشته شده کشته گشت متصدیان صوبه بنگاله منکوحه او را که دختر غیاث بیگ بوده باشد و در ماده فرستادنش بدرگاه فلک اشتباه حکم جهان مطاع صادر شده بود روانه حضور مقدس نمودند ازانجا که طنطنه جمال بے مثال ان ماهروے پری تمثال در سامع جهانیان رسید و وصف حسن و خوبی آن خدیو کشور محبوبی بر السنه عالمیان بدین نمط جاری بود که نقاش ازل بزیبائی او بر لوح وجود نقشے نکشیده و مصور لم یزل بر عنائی او در جریده هستی شکلے نه آفریده مهر درخشان از چهره رخشان او نور بوام میگرد و ماه تابان از تابش رخساره پرانوار او روشنی میخواهد خامه در تعریف رویش فواره نور می شود و نامه در توصیف رخسارش چون چمن بهاری میگردد مثنوی

قدش نخلے ز رحمت آفریده | ز بستان لطافت سر کشیده
رخش ماهی ز برج اوج فردوس | ز ابر وکرده آن مه خانه در قوس
بزیر چرخ کس پیدا نه گردد | که رویش بیند و شیدا نه گردد

حضرت خاقان زمان باصغائے خوبیہائے آن ماه لقا تخم عشق و محبت در مزرعه جان می افشاندند درین صورت عجب نیست که شیرافگن بموجب امر والا بقتل رسیده باشد چون هنگام طلوع کوکب طالع و ایام سطوع اختر بخت ان ملکه روزگار بود و وقت در رسید در سال ششم جلوس والا داخل حرم سرائے گردید نخستین نور محل خطاب یافت و بعد آن به نورجهان مخاطب گشت ان حضرت شیفته حسن بے نظیر و فریفته لقائے دل پذیر آن ماه منیر فلک خوبی گشتند و مست باده محبت شده دل و جان و ملک و

بیان در آمدن نور جهان بیگم زوجهٔ شیر افگن خان بحرم سرای اقدس

این شیر افگن علی قلی استجلو نام داشت و سفرچی شاه اسمعیل خلف شاه عباس صفوی والی ایران بود بعد از انکه شاه اسمعیل برحمت حق پیوست علی قلی مذکور از راه قندهار در زمان خلافت حضرت بادشاه خلد آرامگاه بهندوستان آمد چون بملتان رسید اورا بخانخانان میرزا خان که متوجه فتح تهته بود ملاقات دست داد خانخانان حقیقت اورا بدرگاه والا معروض داشت و غایبانه در سلک بندهای آستان فلک نشان منتظم ساخت واو دران مهم ترددات نمایان بظهور آورد بعد فتح تهته چون در حضور رسید بموجب التماس خانخانان بمنصب لایق سرافراز گشت و در عهد سلطنت حضرت بادشاه بشیر افگن مخاطب گشت و در صوبه بنگاله جاگیر یافت چون طبعش بفتنه جوئی و شورش طلبی مفطور بود در زمانی که قطب الدین خان ولد شیخ سلیم چشتی بصوبه داری بنگاله رخصت یافت بخان مذکور اشاره رفت که اگر شیر افگن برجادهٔ صواب ثابت قدم بوده باشد بحال خود داشته سرگرم خدمت دارد والا روانه درگاه والا سازد در صورتیکه بحضور والا نیاید بسزا رساند قطب الدین خان در بنگاله رسیده بعد چندگاه روانه بردوان گردید شیر افگن که دران حدود جاگیر داشت استقبال نمود در وقت ملاقات مردم قطب الدین خان هجوم آورده دور او بر گرفتند شیر افگن طرز و وضع مردم معاینه نموده شمشیر کشیده بر شکم قطب الدین خان چنان زخم کاری زد که روده او بیرون افتاد وهمانجا جان بحق تسلیم کرد دران حال مردمان قطب الدین خان هجوم آورده شیر افگن خان را بقصاص خون آقای خویش بقتل در آوردند صبیه غیاث بیگ المخاطب اعتماد الدوله در حباله زوجیت شیر افگن مذکور بود این غیاث بیگ پسر خواجه محمد شریف طهرانی است خواجه در مبادی حال دیوان بیگی محمد خان تکلو حاکم هرات بود که در وقت تشریف بردن حضرت نصیر الدین محمد همایون بادشاه بعراق بموجب امر بادشاهی خدمت شایسته بتقدیم رسانیده و فرمان شاه طهماسپ والی ایران درباب سرانجام ضیافت و مهمانداری که در اکبرنامه داخل شده بنام همین محمد خان است بعد فوت محمد خان خواجه محمد شریف مذکور بخدمت شاه طهماسپ پیوست و بوزارت سرافرازی یافت

درمیان ضحاک و بامیان کہ جانب بلخ سرحد کابل واقع شدہ کوہے است کہ دران مدفن خواجہ تابوت میگویند و بدت چہار صد سال از تاریخ فوت اونشان مے دہند عضایش از ہم نریختہ و مردم رفتہ زیارت میکنند و بر گردنش زخمی است کہ چون پنبہ را از فراز آن برمیگیرند خون ترشح مینماید تا ہمان پنبہ بالاے زخم نہند خون از جریان نمی ایستد برائے تحقیق این مقدمہ معتمد خان عرف محمد شریف مؤلف اقبال نامہ جہانگیری تعین گشت وجراحی ہمراہش رخصت یافت کہ زخم بچشم خود دیدہ آمدہ حقیقت را بعرض رساند معتمد خان بران سرزمین رفتہ از مردم انحدود واقف شدہ زیر کوہے کہ متصل بامیان واقع است رفت دران کوہ دری نمودار گشت بمقدار دو نیم درعہ از زمین بلند یکے را بر فرازان برآوردہ بوسیلہ دستگیری او بالا شدہ با چند کس دیگر درون آن رفت ایوان سہ درعہ طول و یک نیم درعہ عرض و درون ایوان خانہ مربع چہار درعہ در چہار درعہ بود و دران تابوتے بنظر درآمد مشعل روشن کردہ تختہ از بالاے تابوت برداشتند میت را دیدند کہ بائین اسلام رو بقبلہ خوابیدہ و دست چپ بر ستر عورت دراز کردہ مقدار نیم درعہ کرپاس بالاے ستر ماندہ واز اعضایش انچہ برزمین پیوستہ بوسیدہ و از ہم ریختہ شدہ است و بقیہ درست وچشم برہم زدہ و دندان یکے از بالاے و یکے از پایان درلب ہا نمایان وگوش کہ برزمین پیوستہ تا نختی از گردن خاک خوردہ و ناخنہائے دست و پا درست داشت لیکن زخم معلوم نگشت و از کہن سالان آن دیار چنان بظہور پیوست کہ در جنگ چنگیز خان و سلطان جلال الدین منگ برنی در سنہ ۶۱۸ این مرد شہید شدہ واز ہمان مدت در ینجا ہمین طور افتادہ معتمد خان بعد تحقیق این مقدمہ در حضور پرنور رسیدہ حقیقت را بعرض مقدس رسانید فرمودند کہ از عجایب قدرتہائے ایزدی و بدایع حکمت ہاے سرمدی وقوع این غرایب چہ عجب بالجملہ بعد سیر و شکار کابل و گلگشت این عشرت سرا حظ وافر برداشتہ بہندوستان فیض نشان معاودت فرمودند ٭

اماخلاصی اونگر دید ونیز نوبتے چون آن حضرت جشن نوروزی آراستہ و اسباب عیش وعشرت پیراستہ بودند شاہزادہ سلطان پرویز التماس کرد کہ ما تمامی برادران در ظل عاطفت اقدس بکامرانی و کامیابی ہستیم مگر برادر کلان یعنی شاہزادہ خسرو در شکنجہ تادیب گرفتار است چون مدتے در زندان ماندہ و بمکافات کردار رسیدہ حضرت در حق او مہربان شوند بموجب التماس شاہزادہ سلطان پرویز چند روز خلاصی یافتہ بود باز محبوس گردید و در زمانے کہ بادشاہزادہ خرم المخاطب بشاہجہان بمہم دکن رخصت گشت شاہزادہ خسرو را مسلسل حوالہ کردند چنانچہ در سال پانزدہم جلوس والا در ہمان طرف در زندان خانہ ودیعت حیات سپرد و بر زبانہا افتاد کہ بادشاہزادہ شاہجہان اورا اینچنان تنگ کردہ بود کہ در زندان فنا گرفتار گشت۔

القصہ چون شیخ فرید بخاری بر شاہزادہ سلطان خسرو فتح یافت بجلدوی این خدمت بخطاب مرتضیٰ خانی سرافراز گشت و بموجب التماس شیخ مذکور در پرگنہ نہروال بمکانے کہ شیخ رایت فتح برافراشتہ بود شہر آباد و سرائے وسیع احداث نمودہ بفتح اباد موسوم گردانیدند و آن پرگنہ بجاگیر شیخ فرید مخاطب بمرتضیٰ خان مرحمت شد

توجہ موکب والا بسیر کابل و بعضی سوانح بدائع در منزل علی مسجد وغیرہ

در آغاز سال دویم از لاہور متوجہ سیر و شکار کابل شدند بعد طے مراحل و قطع منازل چون منزل علی مسجد مورد خیام اقبال گردید عنکبوتے بنظر اقدس درامد کہ بکلانے بمقدار خرچنگ بود و گلوئے مارے کہ بدرازی دو درعہ شرعی باشد گرفتہ می فشار و لحظہ تماشائے فرمودند تا انکہ مار جان داد و این معنی باعث تعجب گردید ازانجا منزل بمنزل طے مسافت نمودہ بدار الملک کابل نزول اقبال فرمودند و از سیر اماکن اندیار حظ وافر برداشتہ بموجب حکم والا متصل باغ شہر آرا کہ حضرت ظہیر الدین محمد بابر بادشاہ احداث فرمودہ بودند باغے دل کشا و مطبوع موسوم بباغ جہان آرا طرح افگندند و جوئے کہ از گذرگاہ می آمد در وسط خیابان آن نزہت کدہ جاری گردید کہ از نزاہت و لطافت باب سلسبیل پہلوے زند و تا این زمان ان ہر دو باغ از کمال طراوت و لطافت سیرگاہ مقرری کابل است و بشاہ لالان[1] مشہور و در زمان بودن کابل بعرض رسید کہ در

---

(۱) شاہ لالا

حدود گجرات بودند ازین معنی اطلاع یافته در رسیدند و شاهزاده را با حسن بیگ بدخشی و عبدالرحیم گرفته در گجرات بردند و حقیقت را بدرگاه والا عرضداشت نمودند روز دوشنبه سلخ محرم سنه ۱۰۱۵ در باغ کامران میرزا واقعه لاهور این معنی بعرض والا رسید بموجب حکم اقدس امیرالامرا در گجرات رسیده شاهزاده را با همراهانش در حضور والا آوردند شاهزاده را دست بسته و زنجیر در پای انداخته بتوره چنگیزخانی از طرف چپ به پیشگاه قهرمان حاضر آوردند و حسن بیگ بدخشی را دست راست شاهزاده و عبدالرحیم را دست چپ ایستاده نمودند حکم شد که خسرو خسران زده را در سلسل محبوس دارند و حسن بیگ را در پوست گاو و عبدالرحیم را در پوست خر کشیده واژگون بر خر از گوش نشانده بدور شهر بگردانند فرمان پذیران بموجب حکم والا عمل در آوردند پوست گاو زود تر خشک شده حسن بیگ بدخشی زیاده از چهار پاس زنده نماند و به تنگی نفس درگذشت و بمکافات اعمال رسید و عبدالرحیم که در پوست خر کشیده بود از اشتداد حرارت که در و استیلا آورد خیار و ترب و غیر ذلک آنچه از رطوبت می یافت می خورد و آن روز و شب زنده ماند و روز دیگر بحسب التماس باریافتگان محفل عالی حکم شد که اورا از پوست خر بر آوردند کرم بسیار در پوست افتاده بود بهر حال جان داد و بر وفق حکم معلی از باغ کامران میرزا تا دروازه دولتخانه جمعی را که به بادشاه زاده رفاقت کرده بودند دو رویه بر دار کشیدند بطریق بیل فوج فوج از پیکرهای بیجان بر سر چوبها در هر دو طرف دو رویه ایستاده نمودار عجیب و تماشای غریب مینمود و بینندگان در گرداب تحیر و تحسری افتادند و عجب حالتی بر نظارگیان روی داد عالم عالم مردم از شهر بتماشای آن حاضر شدند شاهزاده را بر فیل سوار کرده از میان دارها گذرانیدند تا همرهان خود را بدین حال به بیند شاهزاده از دیدن حالت رفیقان خویش در عرق خجالت غرق گشت و نزدیک بود که ازین شرمساری قالب تهی نماید بهر حال ازانجا در قلعه آورده در زندان تادیب محبوس نمودند بعد چند سال که حضرت خاقان زمان مجموعه کمالات صوری جامع آیات معنوی مظهر ایزد پرستی و خداشناسی چند روپ سنیاسی ملاقات کردند و از صحبت آن درویش خدا اندیش بسیار محظوظ شدند آن صاحب حال و قال بدلایل معقوله و منقوله در باب تخلیص شاهزاده سفارش نمود لهذا چند گاه بار سلام یافت

حکم والا حوالہ اہتمام خان کوتوال گردید کہ در زندان مکافات گرفتار باشد۔
القصہ چون شاہزادہ در متھرا رسید حسن بیگ بدخشی کہ از کابل می آمد بشاہزادہ ملاقات نمودہ رفیق ادبار گشت در اثنائے راہ ہر کس کہ می یافتند غارت می کردند و سراہا را آتش می دادند و اسپان مسافران و سوداگران و طوایل سرکار بادشاہی کہ در اماکن سر راہ بود گرفتہ بہ پیادہائے ہمراہی می بخشیدند تا انکہ بلاہور رسیدند عبدالرحیم دیوان از برگشتگی بخت آمدہ ملاقات و رفاقت کرد و دلاور خان صوبہ دار لاہور اختیار ملاقات نکردہ در استحکام قلعہ اہتمام تمام نمود شاہزادہ ہر چند سعی کرد قلعہ لاہور بدست نیامد چون خبر آمدن شیخ فرید بخاری بالشکر گران در نواحی سلطانپور شہرت پذیرفت شاہزادہ دست از لاہور باز داشتہ رو بجانب شیخ فرید آورد و در حوالی گوندوال ہر دو لشکر باہم پیوستند و نایرۂ قتال و جدال بگرم گشت و اکثرے از طرفین کشتہ شدند ہمدرین اثنا خبر نزول رایات اقبال در رسید و شیخ فرید بجار بہ گرم تر گردید شاہزادہ تاب نیاوردہ با حسن بیگ بدخشی و دیگران رو بفرار نہادہ مقارن ان حضرت بادشاہ نیز دران عرصہ نزول اقبال فرمودند راجہ باسورا کہ از زمینداران عمدہ کوہستان پنجاب بود و دران نزدیکے بملازمت اقدس رسیدہ بود بتعاقب شاہزادہ رخصت فرمودند و از غایت عنایت شیخ فرید را کہ بر شاہزادہ مظفر شدہ بود در آغوش مبارک گرفتند و شب در خیمہ شیخ گذرانیدہ روز دیگر متوجہ لاہور شدند شاہزادہ میخواست کہ بجانب اکبرآباد روانہ شود حسن بیگ بدخشی ظاہر کرد کہ بکابل رسیدن بصلاح مقرون است چون کہ جاگیر من در راہ است سامان نمودہ بکابل رسیدہ شود و ازانجا جمعیت فراہم آوردہ رو بہندوستان کردہ شود چرا کہ حضرت ظہیرالدین محمد بابر بادشاہ و حضرت نصیرالدین محمد ہمایون بادشاہ بتقویت کابل ہندوستان را گرفتہ بودند و دیگر سخنان دور از کار درمیان آورد لہذا شاہزادہ نادان بحسب صلاح حسن بیگ بدخشی روانہ بسمت کابل گردید چون بدریائے چناب رسید خواست کہ از گذر شاہپور بگذرد کشتی بہم نرسید ازانجا برگشتہ بر گذر سودھرہ آمد وقت شب بود بہ تردد بسیار یک کشتی بہم رسید میخواست کہ از دریائے عبور نماید از شور و غوغائے چودھری سودھرہ واقف گشتہ ملاحان را از گذرانیدن مانع شد چون صبح بر دمید و شہرت پذیرفت کہ این شاہزادہ است میر ابوالقاسم خان و ہلال خان خواجہ سرا کہ در

آراسته بدست اقدس پیرایه گردنش ساختند و میرزا غیاث بیگ را بخطاب اعتماد الدوله
و میرزا جان بیگ راکه در زمان شاهزادگی دیوان بود بخطاب وزیر الممالک اختصاص بخشیده
هر دو را بخدمت دیوانی شریک کردند و زمانه بیگ راکه در ایام شاهزادگی خدمات شایسته
بجا آورده و شرایط بندگی بتقدیم رسانیده و بخطاب مهابت خانی و پیر خان لودی را بخطاب
صلابت خانی نواختند و بعد چند سال صلابت خان بخان جهان مخاطب گشت و شیخ
فرید بخاری که از سادات عظام موسوی و تربیت یافته حضور حضرت بادشاه جنت آرامگاه
بود و بخدمت بخشیگری خرد داشت بمنصب پنجهزاری ذات و بپایه بلند میر بخشی سر افتخار
بر افراخت و راجه مان سنگه را خلعت چارقب و شمشیر مرصع و اسپ خاصه لطف فرموند
و بصوبه داری بنگاله رخصت نمودند و خان اعظم میرزا عزیز کوکلتاش و آصف خان جعفر را
که از صوبه داری بهار در حضور اقدس رسیده بود بانواع عواطف سرافراز فرموده در
حضور مقدس داشتند و همچنان امرایان دیگر را بقدر مراتب بعنایات بیغایات عز افتخار و شرف
امتیاز سرافراز فرمودند۔

در بیان بغی شاهزاده سلطان خسرو خلف بزرگ و دستگیر شدن او

پور بزرگ آنحضرت بسبب صحبت خوشامد گویان کور باطن خیال سلطنت در سر داشت
چه حضرت بادشاه غفران پناه در زمان رحلت فرموده بودند که شاهزاده سلطان محمد سلیم عیش دوست
است قابلیت سلطنت ندارد و سلطان خسرو پسرش بجمیع خوبیها آراسته و قابل خلافت
است بایں تقریب ماخولیا در دماغش جا گرفته همیشه از خدمت پدر والا قدر متوحش و رمیده
می بود و بعد شش ماه از جلوس مقدس شب یکشنبه هشتم ذی الحجه با معدودے از محرمان راز
و معتمدان خانه بر اندازه ازارگ دار الخلافه اکبر آباد برامده راه فرار پیش گرفت از کوته اندیشی
او امیر الامرا واقف شده بیتوقف بملازمت رسیده این خبر متوحش بعرض والا رسانید
همان ساعت بخشی الممالک شیخ فرید بخاری را با اکثرے از امرا بر سم منقلا رخصت فرمودند
و آخرهاے شب آنحضرت نیز بدولت و اقبال رایت توجه بر افراشتند در سواد شهر شیخ
مراد بر دمید میرزا حسن پسر شاهرخ میرزا که رفیق طریق بغی شاهزاده بود در ظلمت شب راه
مقصود گم کرده سرگشته بادیه ادبار میگشت اولیاے دولت گرفته آوردند بموجب

دل خلق شد ز آتش غم کباب بنائے جہان از حوادث خراب
همه کرد جامه سیاه و کبود زخون دل از چشمها را ندرود
همه بر سر افشاند از غصه خاک چو جامه همه سینها کرد چاک

فضلائے اہل دانش وشعرائے صاحب سخن تاریخ فوت ان حضرت بعبارت رنگین واشعار متین تجریر در آورده داد سخنوری داد ند ازانجمله آصف خان جعفر چنین گفته

بیت

فوت اکبر شه از قضائے الله گشت تاریخ فوت اکبر شاه

مدت سلطنت پنجاه ویک سال ودو ماه ونه روز +

ابوالمظفر نورالدین محمد جهانگیر بادشاه عرف شاهزاده سلطان سلیم بن جلال الدین محمد اکبر بادشاه

بتاریخ پنجشنبه چهار دهم جمادی الثانی سنه ۱۰۱۴ هجری بساعت مسعود که مختار انجم شناسان رصد بند ومنظور ستاره شماران فکرت بلند بود در قلعه ارک دار الخلافه اکبر آباد که سن شریف ان حضرت بحساب قمری سی وهفت بود اورنگ خلافت را بجلوس اقدس ارتفاع آسمانی بخشیدند وجهان را عیش وعشرت وآئین دولت تازه شد ونقاره عیش وشادمانی بلند آوازه گشت بارگاهے ترتیب یافت دلکش تر از بزم فریدونی وانجمنے آراسته گشت بائین بابری وهمایونی جهان پیر برگ ونوائے جوانی از سر گرفت وعالم دلگیر عشرت فراموش کرده را بیاد آورد وسپه سالاران جهان کشا وسرداران صف آرا فوج فوج تسلیمات مبارک بادی وکورنشات آئین شادی بتقدیم رسانیدند وطوائف اعاظم واهالی وافاضل وموالی مراسم تهنیت وتعظیم بجا آوردند

نظم

سرائے جهان را نوائے سرود فرستاد هر دم بشادی درود
یمین ویسار و فراز ونشیب نبد هیچ پیدا جز آئین وزیب

دران جشن فرخنده محمد شریف ولد خواجه عبد الصمد شیرین قلم را بخطاب امیر الامرائے ومنصب جلیل القدر وکالت سر فراز فرموده مهر اشرف را بجواهر زواهر قیمتی

که سرامد حکمائے روزگار بود متصدی معالجه گردیده تا هشت روز دست تصرف باز داشت و طبیعت مقدس را بحال خود گذاشت که شاید بقوت خویش دفع عارضه تواند نمود چون بیماری باشتداد انجامید روز نهم بمداوا پرداخت تا ده روز هرچند تدبیرات و معالجات بکار برد فایده نکرد و باستمال متحیر گردید دوائے که از تاثیرات آن اب جریان بند توانست کرد بکار رفت اما سود نیفتاد و چندین مرض مختلف جمع شدند که معالجه یکے موجب ازدیاد دیگرے می شد بیت

چو اید قضا از مدا و اچه سود — چه جائے پزشک ار مسیحا چه سود
چو ز اندازه بگذشت سوء المزاج — فرو ماند عاجز طبیب از علاج

درین مدت آن شیر دل قوی همت با وجود کمال ضعف راتبه دیدار از منتظران باز نداشت و پرده نگرفتند و هر روز بجلوه جمال آرائے خویش انام بخش مترصدان می شدند و چون عارضه مستولی و ضعف قوی گشت روز دهم حکیم علی دست از معالجه باز کشید و از بیم آنکه مبادا پرستاران حرم سرائے خاص از اشتعال آتش مصیبت غم قصد جان او کنند آن حضرت را بحالت نزع گذاشته بجانب شیخ فرید بخاری گریخته رفت شب چهارشنبه دوازدهم جمادی الاخر سنه هزار و چهارده هجری مطابق چهارم اذر ماه الهی سال ۵۰ جلوس والا که عمر گرامی بشصت و پنج سال قمری رسیده بود در شهر آگره یعنی اکبرآباد روح مقدس بعالم علوی خرامیده آن صدر نشین اورنگ خلافت سریر آرائے ملک بقا گردید و سایر ارباب شریعت[1] روز دیگر تجهیز و تکفین نموده وجود مطهر[2] را در باغ سکندره حوالی اکبرآباد بجوار رحمت ایزدی سپردند پرستاران حرم سرائے مقدس موها کندیدند و چهره ها خراشیدند و خاصان بارگاه قدس گریبان جان خود دریده در خاک و خون غلطیدند از مشاهده این حال قیامت انگیز خون از خارا میچکید و از آتش سینه و آب چشم کبود پوشان دامان سپهر میسوخت و جیب آفتاب تر می شد ازین واقعه هایله سپهر گردان را از فرط غم پائے رفتار سست گردید و مهر رخشنده از غایت الم راه مشرق گم کرده سراسیمه حال گشت ماه از وفور اندوه تن بکاستگی در داد و ستارگان صورت دانه اشک پذیرفتند نظم

دگرگون نه شد آسمان و زمین — ز فوت شهنشاه دنیا و دین

---

(۱) سایه بذات پیوست (۲) مظهر

و میگساری شاهزاده زار و نزار گشت و اشتها ضعیف گردید بحدی که بوی طعام از نیش عقرب گزیده تر نمودی و حواس ظاهر معزول العمل شد و بیماری سخت روی داد تا چهل روز بر بستر هلاکت افتاده بود هر چند اطبا تدبیرات نمودند و بمعالجات پرداختند سودمند نگردید بیت

نیدانند اهل غفلت انجام شراب آخر ۔۔۔ باتش میروند این عاقلان از راه آب آخر

بالاخر بتاریخ بست و هشتم شهر شوال سنه پنجاه جلوس والا مطابق سنه هزار و سیزده هجری در عمر سی و سه سال و شش ماه ازین دار فنا بمنزل بقا رحلت نمود این داستان جانکاه را دلی باید از سنگ سخت تر تا بشرح در آرد و این قصه جانسوز را جانی باید از آهن قوی تر تا بیسان تواند کرد از ارتحال آن نونهال گلشن اقبال در عین بهار جوانی و آغاز شگوفه زندگانی حضرت بادشاه را حالتی روی داد که هیچکس را مباد خروشش دل خراش و نوحه جگر تراش بر آورده می گفتند هیهات هیهات برقی از غضب الهی نازل گشت و خرمن عیش و عشرت را سوخته گردانید و ابر سیاه قهر ایزدی برخاست و گلشن آرام و مسرت را بخاک برابر ساخت گاهی شعله آتش غم در کانون سینه افروختن آغاز کردی و گاهی خار خار الم چون نیش زنبور در خاطر خلش نمودی بیت

دردی بدل رسید که آرام جان برفت ۔۔۔ شد حالتی پدید که تاب و توان برفت

دربیان رحلت حضرت خاقان زمان

آنحضرت از قضیه شاهزاده سلطان مراد سابقا غمناک و اندوهگین می بودند درینولا که حادثه جانکاه حادث گشت داغ بالای داغ گردید و دو زخم غم بر دل نشست و دو نشتر الم بر جان شکست و دو دریای هموم طوفانی کرد و دو برق غموم جان ستانی نمود از کثرت اندوه آن حضرت بر بستر بیماری افتادند و مزاج اقدس از مرکز اعتدال برگشت و انحراف پذیرفت ذاتی که سلامتی عالم در سلامت او بود از کسوت صحت عاری گشت و وجودیکه نظام سلسله جهان از میامن عدالت او سمت انتظام داشت از حلیه تندرستی عاطل گردید خیر خواهان برای صحت و شفا بمزارات شریفه و اماکن متبرکه بی هدایا و صلات فرستادند و بفقرا و صلحا فراوان صدقات دادند حکیم علی

راتسکین داده همراه خود گرفته روانه حضور شد چون یک منزل از اکبراباد رسید باستدعاے شاهزاده حضرت مریم مکانی والده ماجده حضرت خاقان زمان تشریف برده شاهزاده را بدولت خانه خود آوردند خاقان زمان بموجب امر حضرت مریم مکانی درانجا تشریف شریف ارزانی فرمودند و شاهزاده بوساطت حضرت مریم مکانی ملازمت نموده سر بر پاے مبارک نهاده یک هزار مهر طلا بصیغه نذر و نهصد و هفتاد و هفت زنجیر فیل پیشکش گذرانیدان حضرت از روے عنایات شاهزاده را در آغوش گرفته از ملاقات فرزند بغایت خوشوقت شدند و دستار از فرق مبارک بر گرفته بر سر شاهزاده نهادند و حکم شد که کوس شادمانی بلند اوازه کنند در سال چهل و هشتم جلوس والا این قران السعدین اتفاق افتاد و بعد چندگاه شاهزاده را باستیصال رانا رخصت فرمودند شاهزاده بواسطه بعضے موانع یا از روے خلاف حکمی ترک مهم رانا نموده بے رخصت و بے اجازت اقدس باز بطرف الهٰ باس رفت و این معنی باعث از ردگی خاطر مقدس گردید چون در سال چهل و نهم حضرت مریم مکانی نقاب گزین خلوت سراے بقا شدند خاقان زمان بائین نیاگان خویش سر و ریش مبارک سترده لباس ماتم پوشیدند و نعش مقدسه بر دوش گرفته قدمی چند رفته روانه دهلی کرده با دل بریان و دیده گریان معاودت کردند شاهزاده باستماع این قضیه از الهٰ باس در حضور اقدس رسیده سعادت اندوز ملازمت والا گردید *

دربیان رحلت شاهزاده سلطان دانیال

در دکن موبع افراط شرب گردید هر چند فرامین نصایح صادر می گشت و معتمدان باندرز گوئے تعین می شدند خود را ضبط نمی توانست کرد یک چند خانخانان میرزا خان و خواجه ابوالحسن بموجب حکم اقدس در خلا و ملا دیدبانانی گذاشته احتیاط بلیغ کردند ان صید باده بے اختیار رم تقریبات شکار بر انگیخته بصحرا رفتن اختیار نمود و قراولان عرق جانسوز در نال بندوق انداخته میرسانیدند و گاه رده گوسفند از شراب پر کرده در زیر دستار پنهان می آوردند رفته رفته از افراط باده کشی

دران ولایت بود باندک جنگ شکست یافته راجه مان سنگه باستماع این خبر بخدمت
شاهزاده التماس نمود که چون حضرت بادشاه بتسخیر دکن متوجه هستند اگر شاهزاده از اجمیر
نهضت فرموده تا الهباس تشریف ارزانی فرمایند شورش بنگاله رفع می شود شاهزاده
بموجب التماس راجه و صلاح ملکی از اجمیر کوچ کرده با لهباس عز نزول اقبال فرموده
جاگیر ملازمان خود را که در حوالی آگره بود بطور خود گذاشته محال صوبه الهباس که بجاگیر
اصف خان جعفر تعلق داشت بسرکار خویش گرفتند و سی لک روپیه خزانه صوبه بهار
و آن حدود که کهنور داس[(۱)] دیوان فراهم آورده بود فوج سرکار فرستاده ازانجا طلب داشت
و بدون حکم والا از چنین امور بعمل آوردن آثار بغی و گردن تابی شاهزاده بظهور پیوست
و ارباب غرض سخنان دور از کار از جانب شاهزاده بعرض حضرت خاقان زمان رسانیدند
فرمان عاطفت نشان مشتمل بر نصایح ارجمند مصحوب محمد شریف ولد عبد الصمد شیرین قلم
صادر گشت لیکن هیچ اثر نه بخشید بعد ازانکه حضرت خاقان زمان از دکن معاودت فرموده
در دار الخلافه اکبر آباد نزول اقبال فرمودند قضیه شیخ ابو الفضل هم بطی کر نوشته
شده رو داد شاهزاده به سی هزار سوار از الهباس متوجه آستان قدسی گردید دولتخواهان
بعرض اقدس رسانیدند که آمدن شاهزاده باین کثرت سپاه بحضور والا صلاح دولت
نیست لهذا فرمان عالیشان بنام شاهزاده صادر گشت که آمدن آن فرزند باین روش صلاح
و پسندیده نیست اگر مطلب باظهار جمعیت سپاه است مجرائے ان بظهور پیوست
باید که مردم خود را بحال جاگیر رخصت کرده جریده بملازمت بشتابد و درصورتیکه ازین
طرف واهمه بخاطر داشته باشد باز عنان عزیمت بصوب الهباس برتابد بعد
ازانکه خاطر عزیزان فرزند اطمینان پذیر داراده ملازمت مقدس نماید شاهزاده در
جواب فرمان والاشان عرض داشت مشتمل بر عجز و نیاز و عقیدت خویش ارسال داشت
و بصوب الهباس عطف عنان نمود بعده فرمان والاشان صادر گشت که صوبه بنگاله
واودیسه با نفر زند مرحمت شده بدان صوب بشتابد شاهزاده بدان سمت قبول
نکرد ازین معنی نیز مردم سخن وحشت افزا از جانب شاهزاده بعرض مقدس رسانیدند
و موجب برهمزدگی طبیعت والا گردید سلیمه سلطان بیگم را برائے دلجوئے
شاهزاده فرستادند ان عصمت قباب تا الهباس رفته بهر گونه خاطر رمیده شاهزاده

---

(۱) کهنور داس، باکهسور داس، باکسور داس ◆

عنایات اقدس دریا بدین جهت بر خدمات دکن رخصت فرموده بودند چنانچه سابقاً تحریر درامده بالافر نبطی که نوشته شد درجه شهادت یافت بے شایبه تکلف و بداخله تصلف شیخ سراپا دانش و تمام عیار و سراسر استعداد و صاحب جوهر بود دانش و ادراک ابجدی که در عمر پانزده سالگی از تحصیل جمیع علوم متعارف و تکمیل دانشمندی معروف الفراغ حاصل نموده و فضایل و کمالات او بنوعی که کتب تمامے مذاهب انبے توریت و انجیل و صحف هنود و غیر ذلک بمطالعه درآورده گوے سبقت از علمائے تمامی ادیان برده و فراست و فرزانگی او بنطی که از کنج خمول برامده مصاحب و مقرب پادشاه روے زمین گردید که بمشورت او انتظام مهام ممالک می شد و شجاعت و مردانگی و بخت مندی و طالع بلندی او بنهجی که ولایت دکن را بزور شمشیر تسخیر نموده بمنصب پنجهزاری و پایه سپه سالاری رسید چندین ادوار باید که بدین گونه صاحب جوهری از مکامن عدم بعرصه ایجاد شتابد و بسے قرون و دهور شاید تا چنین اهل فطرت از پرده خفا بجلائے ظهور آید کاشکے درخور کمالات خویش از عمر طبعی بهره یافتے یا در امری نمایان و خدمتے شایان جان عزیز نثار کردی تا معاوضه عنایات بادشاه زمان که در حق او مبذول شده بود از و بظهور رسیدے نظم

درین باغ سروے نیامد بلند	که باد اجل بیخش ازبن نکند
نهالے بسے سال گردد درخت	زبیخش براروکیے باد سخت
گرافراسیابست ور پیر زال	بیابد ز باد اجل گوشمال
بهر کار از نیک و بد چاره هست	و لے چاره مرگ ناید بدست

در بیان بغی شاهزاده سلیم خلف بزرگ

در زمانیکه حضرت خاقان زمان بتسخیر دکن نهضت فرمودند شاهزاده برائے استیصال رانا اودے سنگه تعین شده بود در خطه دلکشائے اجمیر اقامت ورزیده تدبیر تخریب و تادیب رانا در پیش داشت و راجه مان سنگه در خدمت شاهزاده سپه سالار بود درین ضمن از نوشته جات امرائے بنگاله ظاهر گشت که افغانان قابو یافته بسبب نابودن سردار عمده دران دیار مصدر شورش شده اند و فتنه و فساد بر پاگشته و کنور مهاسنگه ولد کنور جگت سنگه بن راجه مان سنگه که بنیابت راجه مان سنگه دران وقت

درامان بوده بدستور سابق بر جاده فضل وکمالات قیام ورزیده بدرس طلبه علم متوجه شد و وظیفه از سرکار معلی مقرر گشت چون حقیقت فضایل وکمالات فرزندان آن خدا اندیش مکرر بعرض قدسی رسید و در باده احضار انها حکم والا بصدور پیوست درسال دوازدهم جلوس مقدس شیخ ابوالفیض که در اشعار فیضی تخلص داشت و بزرگ ترین فرزندان شیخ مبارک بود بملازمت اقدس سعادت اندوز گردید چنانچه سابقاً درین نسخه بتحریر درآمده و درسال نوزدهم شیخ ابوالفضل که از شیخ ابوالفیض خورد بود تفسیر آیتہ الکرسی بنام ان حضرت موشح کرده بعز بساط بوس والامعزز گردید و پسند خاطر دریا مقاطر افتاد چون علامتہ العصر وحید الدهر وجامع کمالات ومتجمع حسنات بود روز بروز مورد الطاف بیکران ومشمول اعطاف بے پایان گشتہ رفتہ رفتہ پایہ قدر او از امرائے عظام ووزرائے کرام درگذشت ومقرب الحضرت ومستشار الخلافت گشت حتے کہ محسود دیگرے مقربان درگاہ گردید بلکہ شاہزادہ ہائے والاقدر نیز از تقرب او حسد بردند وقابو مے جستند کہ ہرگونہ اورا باید برانداخت واز حضور مقدس جدا باید ساخت ازانجا کہ شیخ مبارک پدر بزرگوار او در زمان حیات خود تفسیر قران مجید درست کرده لیکن نام نامی حضرت بادشاہ دران درج نکرده بود و شیخ بعد رحلت پدر بے انکہ تفسیر را باسم حضرت خاقان زمان درست سازد نسخہ بسیار نویسانیدہ بولایت ایران وتوران وروم وشام ودیگر بلاد اسلام فرستاد چون این معنی بعرض مقدس رسید سخت براشفتند وشیخ ابوالفضل بسیار از بسیار مورد عتاب گشت شاہزادہ سلطان سلیم کہ از گستاخی شیخ ازردہ خاطر می بود وامرایانی کہ از خودرائے و بی پروائی او زخم حسد در دلہا داشتند قابو یافتہ مقدمات دوراز کار آراستہ معروض اقدس گردانیدند درین صورت شیخ معاتب گشتہ از کورنش منع گردید چون شیخ بمراتب بعرض اقدس رسانیدہ بود کہ من سوائے حضرت بادشاہ دیگری را نمی دانم وبشاہزادہ ہم التجا ندارم وبا مرایان مدارات نمی کنم ازینجہت ہمگنان ازردہ می باشند وآن حضرت این معنی را نیک میداشتند وشیخ را بسیار میخواستند واز تقرب او بسیار محظوظ بودند وساعتے از حضور جدائی کردند بعد چند روز تقصیرش معاف کردہ مشمول عنایات فرمودند لیکن مرکوز خاطر قدسی آن بود کہ شیخ چندگاہ از حضور پرنور جدا شدہ قدر

همانجا ماند ازانجاکه شیخ بمقتضاے وفور دانش و درستی تدبیر و فرخندگی منش وستودگی اخلاق از عمده مصاحبان دمساز و قدوه محرمان راز درگاه مقدس بود چون این سانحه بعرض والا رسید ان حضرت که اورا بسیار از بسیار دوست میداشتند از استماع این خبر سخت براشفتند و دست برسینه زده ان قدر غم خورده که تحریر راست نیاید و بر شاهزاده بسیار اعتراضات گشت و مکرر بر زبان مقدس گذشت که حیف صد حیف که یار غمگسار رونق محفل قدسی بدین حال از جهان رفت و روز و شب از غایت غم چیزے نخوردند و خواب نکردند و بے اختیار گریه می کردند بیت

شهنشاهِ جهان را در وفاتش دیده پرنم شد　　سکندر را اشک حسرت ریخت کافلاطون زعالم شد

راے رایان پتهرداس که بمنصب سه هزاری سرافرازی داشت و فوجدار آن حدود بود و شیخ عبدالرحمن ولد شیخ ابوالفضل با امراے دیگر براے استیصال راجه نرسنگه دیو بدمال تعین شدند و حکم شد تا انکه سران بد اختر را نیارند دست از کار باز ندارند و دران وقت بر زبان اقدس گذشت که عیوض شیخ سر آن بدگوهر چه باشد زن و بچه او درجواز باید کشید و ملک اورانیست و نابود باید ساخت الحق قضیه شیخ بر خاطر مقدس سخت گران آمد این شیخ ابوالفضل بن شیخ مبارک بن شیخ خضر بود و شیخ مبارک در زمان خویش افضل الفضلا و عالم العلما بود در شهر آگره درس میگفت اکثر تلامذه از مدرسه افاضت او فیض یاب بودند چون درویشی نهاد و فقیر وضع و بر جاده خداپرستی قیام می داشت و بطریقه صلح کل زیست می کرد بعضے ملایان از روے غایت عداوت و عناد که با او داشتند بمناقشات علمی در پیچیده در اوایل عهد خلافت حضرت خدیو گیهان شیخ را به برگشتگی از دین اسلام تهمت نموده محضرے درست کرده در ماده قتل آن خداشناس از مفتیان فتوے نویسانیده بمواهیر مشاهیر رسانید که شیخ ازین مقدمه واقف شده با فرزندان خود بدر رفت و چندگاه و چندروز در گوشه پنهان گردید و طرفه حادثه و عجب حالتی بر شیخ و فرزندانش گذشت آخرالامر بذریعه بعضے امرا که از شاگردان شیخ بودند حقیقت دین داری و خداپرستی شیخ و عناد و اهتمام معاندان بعرض مقدس رسید اهل بهتان و دروغ پیغوله گزین خجالت و شرمساری شدند و شیخ بیمن عدالت و انصاف سنجی بادشاه عادل از شرارت گروه باطل ستیز

که اگر شیخ جریده از دکن در حضور مقدس میرسد خاطر اشرف از ما زیاده منحرف خواهد ساخت از استماع اینمعنی که شیخ جریده بدرگاه قدسی روانه شده قابو یافته این راز سربسته خود را براجه نرسنگه دیو ولد مدهکر که مسکن او در راه دکن بود درمیان آورد که سر راه شیخ گرفته کارش باتمام رساند چون راجه نرسنگه دیو که در بغی شاهزاده شریک بود متعهد این خدمت شده روانه گشت و بجناح استعجال خود را به مسکن خویش رسانید بعد از آنکه شیخ ابوالفضل در اوجین رسید شیخ را بعضے مردم آمدن راجه نرسنگه دیو بموجب امر شاهزاده بخیال فاسد ظاهر کردند چون قضا در رسیده بود شیخ بر اینخبر التفات نکرده از انجا روانه شد بیت

قضا از آسمان چون فرو هشت پر ... همه عاقلان کور گشتند و کر

غره ربیع الاول سنه ۴۷ جلوس والا مطابق سنه ۱۰۱۱ هجری مابین قصبه آنتری و سرائے برار راجه نرسنگه دیو با فوج راجپوتان از کمین گاه برآمد و قصد او ظاهر گشت همراهان بشیخ گذارش نمودند که همراه ما جمعیت قلیل است و غنیم جمعیت بسیار دارد در قصبه انتری رفته باید نشست و بعد حصول جمعیت خاطر پیشتر روانه باید شد شیخ گفت حضرت ابوالفتح جلال الدین محمد اکبر بادشاه غازی این فقیرزاده را سرافراز فرموده از حضیض خمول باوج عزت رسانیده بر خلاف مرضی مقدس اگر امروز از پیش این دزد گریخته خود را بنامردی موسوم سازم بکدام آبرو خود بحضور مقدس خواهم رفت و بهم چشمان چگونه روے خواهم نمود آنچه در تقدیر است بمنصه ظهور خواهد رسید این سخن بگفت و اسپ برانگیخت همدرین اثنا غنیم در رسید و جنگ واقع شد چون همراه شیخ مردم معدود بودند غنیم که جمعیت فراوان داشت غالب آمد و شیخ بمقتضائے جوانمردی و شجاعت ذاتی ثابت قدم بوده داد مردانگی داد و حمله ها نمود و جمعی کثیر از راجپوتان هجوم آوردند و شیخ ابوالفضل بزخم برچهه بر زمین آمده جان نثار گشت و همراهانش نیز کشته شدند بیت

مزن با سپاهے ز خود بیشتر ... که نتوان زدن مشت بر نیشتر

راجه نرسنگه دیو سر شیخ را از تن جدا کرده بخدمت شاهزاده در الهباس فرستاد شاهزاده بغایت خوشوقت شده سر شیخ را در جائے نالایق انداخت و مدتے

حسین نظام الملک بن برہان نظام الملک سیزده[1] سال +

مرتضے نظام الملک بن حسین نظام الملک بست[2] سال +

میر حسین نظام الملک بن مرتضی نظام الملک ده[3] سال +

اسمٰعیل نظام الملک بن برہان برادر زاده مرتضی نظام الملک دو سال +

برہان نظام الملک بن حسین بن برہان برادر زاده مرتضے نظام الملک از اسمٰعیل نظام الملک آزرده شده در حضور مقدس رسیده در سنه ۹۹۹ افواج قاہره ہمراه گرفته با اسمٰعیل نظام الملک جنگ کرده فیروزمند گردید ثانی الحال بغرور جاه و جلال و دولت از اطاعت بادشاہی انحراف ورزید چون او ودیعت حیات سپرد چاند بی بی خواہرش ابراہیم نظام الملک پسر خورد سال برہان نظام الملک را بحکومت برداشته خود کافل نظام مہام گردید افواج بادشاہی تسخیر آن ولایت تعین گشت و بدفعات محاربات درمیان آمد آخر الامر بشمشیر ہمت علامی شیخ ابو الفضل بالکل آن ولایت مفتوح شد و داخل ممالک محروسه گردید چنانچه سابقاً سمت تحریر یافت از ابتدائے سنه ۹۳۵ لغایت سنه ہزار و دو ہجری شصت و ہفت سال آن ولایت در تصرف نظام الملکیه ماند +

دربیان کشته شدن شیخ ابو الفضل و ازینمعنی آشوب خاطر مقدس

چون حضرت خاقان جہان در دار الخلافه اکبر آباد نزول اقبال داشتند فرمان والاشان بنام شیخ صادر شد که شیخ عبد الرحمن پسر خود را بر مہام مرجوعه نصب کرده خدم و حشم ہمانجا گذاشته خود جریده روانه آستان والا گردد ولہذا شیخ بموجب حکم مقدس پسر خود را با حشم و اسباب امارت در احمد نگر گذاشته با معدودے روانه درگاه گیتی پناه گردید از انجا که دران ایام شاہزاده سلطان سلیم در اله باس به بغی و نافرمانی میگذرانید و از طرف شیخ ابو الفضل آزردگی بسیار داشت و یقین میدانست

---

(۱) یازده سال. تاریخ فرشته. جلد دوم صفحه ۱۲۹ +

(۲) بست و چہار سال تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۱۲۹، ۲۰ [illegible] بست و شش سال و چند ماه طبقات اکبری ص ۴۳۹

(۳) دو ماه و سه روز تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۱۵۰. دو ماه طبقات اکبری صفحه ۱۴۴ +

ابراهیم عادل خان بن اسمٰعیل برادر زاده علی عادل خان لغایت سال هزار و دو هجری شش سال سال حکومت داشت و تا حال که این نسخه تحریر می در اید اولادش دران ولایت حکومت دارد *

قطب الملک حاکم ولایت گولکنده

سلطان قلی قطب[1] الملک وزیر بهمنه بود چون سلطان شهاب الدین محمود بهمنی غلامان را بسیار دوست میداشت سلطان قلی خودرا خود فروخته داخل غلامان گردید روز بروز پایه قدر او بلند گشت و بین الاقران والامثال سرافراز شده بحکومت ولایت گولکنده مقرر گشت فصاد[2] درسال اول برگ طبعی درگذشت *

جمشید قطب الملک بن سلطان قلی قطب الملک بست[3] سال *

ابراهیم قطب الملک بن سلطان قلی قطب الملک بعد گذشتن برادر بر مسند حکومت و جهانداری متمکن شد مدت سی[4] و پنج سال *

محمد قلی قطب الملک بن ابراهیم قطب الملک هزار فاحشه نوکر کرده دایماً ملازم رکاب داشت و بمستلذات جسمانی و حظات نفسانی اشتغال می ورزید بر لولی بهاگی نام عاشق شده مطیع امراو گردید و شهر بهاگ نگر بنام ان لولی بنا کرد لغایت سنه هزار و دو هجری یازده سال حکومت او بوده و بیشتر اولادش تا حال بحکومت آن ولایت قیام دارد *

نظام الملک حاکم ولایت احمدنگر

احمد بحری نظام الملک پدر او غلام برهمن نژاد بود شهر احمدنگر را او بنا کرده ایام حکومت چهار[5] سال *

برهان نظام الملک بن احمد بحری نظام الملک بست و هشت[6] سال *

(۱) قطب الدین *

(۲) سی و سه سال. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۱۶۸. بست و چهار سال طبقات اکبری صفحه ۴۴۳ *

(۳) هفت سال دیگری. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۱۶۹ و طبقات اکبری صفحه ۴۴۳ *

(۴) سی و دو سال و چند ماه. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۱۷۲ *

(۵) نوزده سال. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۱۰۲ *

(۶) چهل و هشت سال طبقات اکبری صفحه ۴۳۸ و تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۱۰۲ - ۱۲۰ *

وبست وهفت روز +

مجموعه ایام سلطنت سلطان محمد علاءالدین عرف حسن گانگو بهمنه و اولادش هفده نفر یکصد وهشتاد وهفت سال بود لیکن در عهد سلطان نظام شاه نبیره یازدهم حسن گانگو که در هفت سالگی سر یر ارائے جهانبانی گردید برید نامی که از عمده امرائے بود نظر بر خورد سالی سلطان داشته خود متعهد مهات سلطنت گردید چون برید تسلط بسیار پیدا کرد بعد سلطان نظام شاه غالب ماند بعد فوت برید اولادش نیز استیلا اوردند وچهل وهشت سال اگرچه اسم سلطنت بر اولاد حسن گانگو بود اما برید واولادش جهانبانی میکردند و در سنه نهصد وسی وپنج هجری عماد الملک کابلی اطاعت سلطان بهادر شاه والی گجرات قبول کرده در دکن سکه وخطبه بنام او کرد در ان زمان سلطان ولی الله را در شهر بیدر برید محبوس داشته خود سلطنت می کرد در سنه ۹۳۵ امرایان که رکن الدولت بهمنه بودند ممالک دکن را باخودها قسمت کرده متصرف شدند وهر یک روگردان شده دم استقلال زده سکه وخطبه بنام خودها کردند تا حال اولاد انها دران ممالک حکومت دارد +

عادل خانیه

حاکم ولایت بیجاپور یوسف عادلخان بنیاد سلسله از وست واو غلام جرکس بود که خواجه محمود گرجستانی بدست سلطان شهاب الدین محمود بهمنی فروخته وسلطان ولایت شولاپور باو مفوض کرده بود او بزور شمشیر وقوت وشجاعت بیجاپور را متصرف شده تا اب کشنه گرفته دم استقلال زد ایام حکومت هفت[1] سال +

اسمعیل عادلخان بن یوسف عادل خان بست[2] سال +

ابراهیم عادل خان بن اسمعیل عادل خان بست[3] ویک سال +

علی عادل خان بن ابراهیم عادل خان چهارده[4] سال +

---

(۱) بست سال و دو ماه. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۱۴۴ +

(۲) بست وپنج سال. طبقات اکبری صفحه ۴۴۲ +

(۳) بست وپنج سال طبقات اکبری صفحه ۴۴۲. بست وچهار سال وچند ماه تاریخ فرشته جلد دوم ص ۳۳۴

(۴) بست وپنج سال طبقات اکبری صفحه ۴۴۳. بست وسه سال. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۴۴-۳۴۶ +

سلطان غیاث الدین بن محمد شاه یک ماه وبست روز +

سلطان شمس الدین بن سلطان محمد شاه یک ماه وبست وهفت روز +

سلطان فیروز شاه بن سلطان محمد شاه بست وپنج سال وهفت ماه ویازده روز +

سلطان احمد شاه بن سلطان محمد شاه دوازده سال ونه ماه وبست وچهار روز +

سلطان علاء الدین بن سلطان احمد شاه بست ونه سال (۱) ونه ماه وبست ودو روز +

سلطان همایون شاه بن سلطان علاء الدین سه سال وشش ماه وپنج روز +

سلطان نظام شاه بن سلطان همایون شاه در هفت سالگی یک سال (۲) وپانزده روز +

سلطان محمد شاه لشکری بن سلطان همایون شاه در ده سالگی بود هژده سال (۳) وچهار ماه ویازده روز +

سلطان شهاب الدین محمود شاه بن سلطان محمد شاه لشکری سی وهفت سال (۴) ودو ماه وسه روز +

سلطان احمد شاه بن سلطان شهاب الدین محمد شاه دو سال ویک ماه +

سلطان علاء الدین بن سلطان شهاب الدین محمود شاه یک سال (۵) ویازده ماه +

سلطان ولی الله بن سلطان شهاب الدین محمود شاه سه سال ویک ماه

---

(۱) بست وسه سال ونه ماه وبست روز تاریخ فرشته جلد اول صفحه ۳۳۸ وطبقات اکبری صفحه ۴۰۰ +

(۲) دو سال ویک ماه. تاریخ فرشته جلد اول صفحه ۳۴۰، دو سال طبقات اکبری صفحه ۴۲۰ +

(۳) بست سال تاریخ فرشته جلد اول صفحه ۳۶۱ هژده سال وچهار ماه وپانزده روز طبقات اکبری ۴۰۷ و ۴۳۰ +

(۴) چهل سال ودو ماه وسه روز طبقات اکبری صفحه ۴۰۷ و ۴۳۶ +

(۵) دو سال وسه ماه. تاریخ فرشته جلد اول صفحه ۳۵۵ +

معاودت کرده بعد قطع مراحل وطے منازل در دارالخلافۃ اکبرآباد نزول اقبال فرمودند وامرائے کہ دران مہم خدمات بجا آوردہ بودند باضافہ ممتاز شدند از بعضے تواریخ چنان بمطالعہ درآمدہ کہ در ایام سابق تمام دکن در زیر فرمان فرمایان دہلی بودہ خصوص سلطان محمد شاہ فخر الدین جونا بن سلطان غیاث الدین تغلق شاہ ان ممالک را بواقعی ضبط کردہ دیوگدہ را دولت اباد نام نہادہ دار السلطنت خویش مقرر کردہ بود چون افتاب دولت او از سمت الراس گذشت وبسبب ظلمش قلوب سپاہ ورعیت از و برگشت ودر جمیع اقطاع اختلال پذیرفت وعاملہ زمانہ فتنہ را زائید بہر طرف امیر صدہا خروج کردند سلطان محمد شاہ بدفع فتنہ واشوب متوجہ گجرات شد وازانجا ملک لاچین را بطلب امیر صدہا بدولت اباد فرستاد وانجماعۃ ملک لاچین را کشتہ علم بغی وطغیان بر افراشتند وعلاء الدین حسن کہ بحسن گانگو مشہور و از جملہ سپاہیان ملک لاچین بود باتفاق جماعۃ اوباش در دولت اباد لوائے حکومت برافراشتہ خود را سلطان محمد علاء الدین خطاب کرد چون این معنی بعرض سلطان محمد شاہ رسید بسبب مہم گجرات فرصت دفع او نیافت ودر اسرع اوقات در نواحی تہتہہ ودیعت حیات سپرد وازانجا کہ حسن گانگو از نسل بہمن بن اسفندیار بن گشتاسپ بود ازینجہت اورا بہمنہ گفتندے *

سلطان محمد علاء الدین عرف حسن گانگو کہ از معتقدان قدوۃ الاصفیا شیخ نظام الدین اولیا بود بموجب دعائے شیخ در ۷۴۸ دکن را متصرف شدہ سکہ وخطبہ بنام خود کرد ایام حکومت یازدہ سال و یازدہ[1] ماہ و ہفت روز *

سلطان محمد شاہ بن سلطان محمد علاء الدین ہزدہ سال[2] و ہفت روز *

سلطان محمد مجاہد شاہ بن سلطان محمد شاہ یک سال ویک ماہ و نہ روز *

سلطان داؤد شاہ بن عم سلطان مجاہد شاہ یک ماہ وسہ روز *

سلطان محمد شاہ بن محمود شاہ بن سلطان علاء الدین نوزدہ سال ونہ ماہ وبست روز *

---

(۱) ہفت ماہ *

(۲) ہفت دہ سال ونہ ماہ وپنجروز تاریخ فرشتہ جلد اول صفحہ ۲۹۵ *

بعهده شیخ مقرر گشت حکم شد که چون امرا در سیاق عسرت کشیده اند تا بودن رایات عالی درین حدود بحسب تفاوت مناصب برهان پور در انعام امرا مقرر باشد و شیخ را بمنصب چهار هزاری سرافراز فرموده بتسخیر قلعه اسیر که بهادر نبیره راجه علی خان حاکم انجا سر از اطاعت برتافته داشت رخصت فرمودند ◆

دربیان تسخیر قلعه اسیر و ولایت احمد نگر

شیخ ابوالفضل بعد رخصت از حضور در پایان ان قلعه آسمانی ارتفاع رسیده محاصره نمود متواتر محاربات سخت در میان آمد چون محاصره بامتداد کشید شیخ بمقتضائے شجاعت ذاتی طناب بر کنگره قلعه نصب کرده بر فراز قلعه رفته خود را درون قلعه انداخت و جمعی کثیر همین نمط همتائے او کرده کارنامه مردمی و مردانگی بظهور آوردند و بقوت سرپنجه دلیری و زور بازوے دلاوری شیخ این عقده مشکل کشاده گردید و چنین قلعه فلک ارتفاع که فتح آن دشوار بود مفتوح گشت و بهادر حاکم انجا عاجز شده آمده ملاقات نمود و بوساطت شیخ بملازمت مقدس سعادت اندوز گشته مورد عنایات شد و قلعه اسیر با ولیائے دولت تفویض یافت و شیخ ابوالفضل بجلدوی این خدمت بعنایت علم و نقاره و اسپ و خلعت خاصه سرافرازی یافته بتسخیر ناسک رخصت گشت و عنقریب بمنصب پنجهزاری سرافتخار برافراشت و مصدر خدمات شگرف گشته بمقابل عنایات والا در جانفشانی و خدمت گذاری دریغ نکرد حکم شد که تسخیر احمد نگر و دفع راجوری و دیگر مفسدان بعهده شیخ ابوالفضل و ضبط ولایت برار و آن نواحی بر ذمه خانخانان میرزاخان بوده باشد چون اسیر و احمد نگر و تمام ولایت نظام الملک بشمشیر همت شیخ ابوالفضل مفتوح گردید و ولایت تلنگانه را شیخ عبدالرحمن ولد شیخ ابوالفضل بتسخیر در آورد و بهادر نظام الملک نبیره برهان نظام الملک دستگیر گردید و عادل خان حاکم بیجاپور و قطب الملک مسندنشین گولکنده عرایض نیاز و پیشکشهائے لایقه ارسال داشتند خاطر مقدس بهمه وجوه از آن ولایت وا پرداخت و دران حدود چندان کار نماند شاهزاده دانیال را در انجا گذاشتند خاندیس را داندیس نام نهاده بشاهزاده مرحمت فرمودند و خانخانان را در خدمت شاهزاده و شیخ ابوالفضل را در احمد نگر مقرر فرموده از برهان پور

بعد رسیدن باکبراباد چند گاه اتفاق اقامت افتاد و بموجب عرضداشت شیخ ابو الفضل ازانجا بسمت برہان پور نہضت فرمودند در زمان عبور از دریاے نربدا[1] فیل خاصہ کہ زنجیر آہن در پا داشت میگذشت چون بر کنار رسید فیلبانان زنجیر آہن راتمام از طلا دیدند متحیر شده بدار وغہ فیل خانہ اظہار کردند او زنجیر را بچشم خود ملاحظہ نموده تمامی حقیقت را بعرض والا رسانید وآن حضرت زنجیر بجنس در حضور مقدس طلبداشتہ بر عجایب قدرت افرید گار جلت قدرتہ زبان برکشادند و فرمودند کہ ہمانا درین دریا سنگی خواہد بود کہ بزبان ہندی انرا پارس گویند و از مساس ان آہن و دیگر فلزات طلا شود بموجب حکم والا فیلان دیگر با زنجیر ہاے آہن دران دریا انداختند و ملاحان غواص شعار مانند نہنگان دریاگذار غوطہ زدند و جستجوے ان سنگ کردند لیکن بہم نرسید و زنجیر دیگر طلا نگشت بیت

بقدر طاقت خود غوطہا زدم بسیار ۔۔۔ دُری کہ می طلبم ان بہیچ دریا نیست

القصہ ان حضرت بعد طے مراحل و قطع منازل در خطہ دار السرور برہان پور نزول اقبال فرمودند از اکبر آباد تا برہان پور دو صد و بست و ہفت کروه بحریب درامد دران خطہ دل کشاے جشن نوروزی ترتیب یافت مطربان شیرین ادا و مغنیان خوش نوا بنغمہ دل فریب و سرود دلکش دلہارا در ربودند و با واز چنگ و صداے دستک طایر ہوش را از اشیانہ دماغ پرانیدند و باعث انبساط و سرور خاطر مقدس شدند

نظم

زان مطرب بزم تو زند دست بہم ۔۔۔ کز باغ زمانہ رم کند طایر غم

نی نی غلطم کہ ہر دو دست مطرب ۔۔۔ از شاہد نغمہ بوسہ[2] گیرند بہم

دران بزم شادکامی علامی شیخ ابو الفضل کہ بمہات دکن قیام داشت بموجب حکم والا از احمد نگر امده بعز بساط بوس قدسی معزز گشت چون وقت شب بود انجمن ماہتابی کمال آراستگی داشت ان حضرت از غایت عنایت این بیت بر روے شیخ خواندند بیت

فرخندہ شبی باید و خوش مہتابی ۔۔۔ تا با تو حکایت کنم از ہر بابی

شیخ ازین تلطفات کورنشات شکر بجا آورد و از روے عنایات حکومت و ایالت برہان پور

---

(۱) چنبل - (۲) شادی ٭

این سانحه بعرض والا رسید موجب صد گونه دردمندی گردید آخر الامر بصبر پرداخته شاهزاده دانیال را بتسخیر ولایت دکن رخصت فرمودند و حضرت خاقان زمان خود نیز بعزیمت تسخیران ولایت بدولت واقبال نهضت فرمودند *

نهضت موکب مقدس از لاهور بجانب ولایت دکن

چون از لاهور انتهاض الویه عالیه گردید در حوالی قصبه بتاله بعرض والا رسید که در مکان اچل فقیران مسلمین وطایفه سناسیان با یکدیگر جنگ کرده وفقرای مسلمین غالب آمده بتخانه انجا را از روی تعدی بر انداخته خاقان زمان بمقتضای عدالت گستری بربی اعتدالی آن جماعة واقف شده اکثری را در زندان فرستادند و حکم شد که بتخانه را که بتعدی مسمار شده است بتجدید تعمیر کنند بعد نهضت از انجا از دریای بیاه عبور فرموده بمنزل گوردارجن سجاده نشین بابا نانک که در معرفت الهی مشهور بود تشریف فرمودند واز ملاقات او واصغای اشعار هندی تصنیف بابا نانک که در معرفت حق گفته از زبان او شنیده خوشوقت شدند وگوردارجن سرافرازی خویش دانسته پیشکش لایق گذرانید والتماس کرد که از نزول عساکر منصوره در پنجاب نرخ غله گران بود از نیجهت جمع پرگنات زیاده شده الحال از انتهاض افواج قاهره غلات روبارزانی آورده رعایا از عهده ادای جمع نمیتوانند برامد حسب التماس او بدیوانیان عظام حکم شد که بحساب ده دوازده از جمع برعایا تخفیف دهند وتاکید بعمال کنند که مطابق ان برعایا رعایت نموده زیاده طلبی ننمایند **نظم**

چشم رعایت ز رعیت مگیر ! تا بود ت ملک عمارت پذیر
دست رعایت ز رعیت مدار ! کار رعیت برعایت سپار

چون عرصه تهانیسر مورد خیام والا گشت رعایا از ظلم تعدی سلطان کروری استغاثه نمودو بیدادی او بتحقیق پیوست بموجب حکم والا او را بحلق کشیدند *

نظم

حکومت بدست کسانی خطاست ! که از دست شان دستها بر خداست
مکن خیر بر عامل ظلم دوست ! که از فربهی بایدش کند پوست

شعار خود ساخت ملک الشعرا شیخ ابو الفیض فیضی را که دران وقت حیات بود پیش
راجے علی خان فرستادند که برهان را بشاهراه اطاعت رهنمون گرداند هر چند راجے علیخان
اورا بر طریق اطاعت ارشاد کرد از غرور مستی دنیا سر بر خط فرمان پذیری ننهاده ره نورد
کفران نعمتی گردید ازانجا که کافران نعمت زود بپاداش کردار میرسند چون او از قبله و کعبه
روے عقیدت بر تافته بود در اندک مدت بمکافات اعمال رسید یعنی شخصے اورا
سیماب کشته که بحد کمال نرسیده بود بخوردن داد اورا از تاثیران بیمارے صعب
روے داد و باشتداد مرض راه عالم نیستی در پیش گرفت چاند بی بی خواهر او باتفاق
امرا ابراهیم پسر خورد سال اورا بحکومت آن ولایت بر داشته انتظام مهام بر ذمت
خود گرفت چون حقیقت احوال ان حدود بعرض مقدس رسید شاهزاده سلطان مراد
با لشکر گران تعین گشت شاهزاده چندگاه بجهت سامان سپاه در مالوه بوده عازم پیشتر
گردید و از دریاے نربدا عبور نموده در اندک مدت ولایت برار از میر مرتضے دکهنے
مفتوح نمود و افواج قاهره بر سر احمد نگر رخصت کرد لشکر منصور غالب و فوج مقهور
مغلوب گشت و راجے علی خان حاکم خاندیس درین مهم بر رکاب شاهزاده بوده جان نثار گردید
و نیز با افواج عادل خان حاکم بیجاپور و قطب الملک حاکم گولکنده متواتر محاربه در میان
آمد و اولیاے دولت فیروزمند شدند ازانجا که شاهزاده در دکن دایم الخمر بوده از
کثرت شراب زار و نزار گشت و بمهمات ان ولایت نمیتوانست پرداخت بنابران
از حضور مقدس علامی شیخ ابو الفضل متعین گردید و حکم شد که شاهزاده را بنصایح ارجمند
رهنمون سعادت نموده بملازمت آورد و امراے متعینه انحدود را سرگرم خدمت
گرداند و اگر بودن او بانتظام مهام دران حدود ضرور بوده باشد خود بمهمات پردازد و شاهزاده
را روانه درگاه والا سازد و شیخ بعد رخصت از حضور فیض گنجور سطے مراحل و قطع منازل
نموده بخدمت شاهزاده رسید قضارا همان دم شاهزاده از افراط بیمارے بعالم علوی
شتافت و غریب شورشے در لشکر روے داد و شیخ ابو الفضل بتدابیر صایبه و پاشیدن
زر بیدریغ خاطرهاے آواره را بانتظام آورد و غنیم که از اطلاع این قضیه غالب و دلیر
شده بود از حسن تدبیر شیخ باز مغلوب گشت اگر درینوقت شیخ نرسیدی ان ولایت
که بتلاش بدست آمده بود از دست میرفت و انتظام مهام مشکل مے بود چون

کامیاب سعادت گردانیدند در زمان نزع بدیہہ غریبہ گفتہ است رباعی

مرغ دلم از قفس شب آہنگی کرد — دیدے کہ فلک بمن چہ نیرنگی کرد
تا نیم نفس برا درم تنگی کرد — ان سینہ کہ عالمی درو میگنجید

بادشاہ آدم شناس ما دل بہم براہ کہ مدحت سرا و محمدت طراز پردہ بررو سے فرو ہشت شاہزادگان والا گہر با فسوس کمر بر لب بستند کہ اوستاد دانش اموز مزاج دان خرت ہستی بربست نوئین والا قدر و خوانین عالی مقدار را باعث دل گرفتگی گردید کہ سرامد دم ساز ان بزم و دزم پیمانہ زندگی پر کرد کار فرو بستگان ما آہ در جگر و گریہ در گلو گرہ شد کہ گرہ کشائے دشوار ہیا از جہان برفت بیت

کانچنان ماہی نہان شد زیر میغ — اے دریغا اے دریغا اے دریغ

چنانچہ علامی شیخ ابو الفضل در اکبرنامہ مرثیہ شیخ ابو الفیض فیضی بعبارت رنگین بقلم در آوردہ ✦

دربیان رسیدن برہان الملک بدرگاہ والا و مرحمت شدن کومک باو برمہم اطراف دکن

او از اسمٰعیل بیگ نظام الملک حاکم احمدنگر کہ عم او بود ازردہ شدہ بذریعہ قطب (۱) الدین خان غزنوی بملازمت اشرف اقدس سعادت اندوز گشتہ بمنصب ششصدی سرافرازی یافت و در عنقریب بمنصب ہزاری عز افتخار یافتہ تعینات بنگش گردید بعد چند سال ازانجا در حضور لامع النور رسیدہ استدعائے کومک برائے تسخیر احمدنگر نمود لہذا امرائے متعینہ صوبہ مالوہ و راجے علی خان حاکم خاندیس بامداد او تعین شدند او باعانت اولیائے دولت قاہرہ در احمدنگر رفتہ باسمٰعیل نظام الملک جنگ کردہ مظفر و منصور گشت و ملک موروثی از عم خود بتصرف درآورد چون فرومایہ و بدنہاد بود مست بادہ دولت و حکومت گشتہ و حقوق نوازش بادشاہی برطاق نسیان گذاشتہ سر از انقیاد جناب والا برتافت و بے پروائے و بدمستی

(۱) قطب الملک خان ✦

او کم کسے بود ہزاران نقش دلفریب و بسیار اشعار سرودہ و بر صفحۂ روزگار یادگار است این نادر العصر و وحید الدہر در سال ہفتم جلوس والا راجہ را مچند زمیندار پتنہ تابع صوبہ الہٰ باد خال رخسارہ پیشکش خود خیال کردہ بدرگاہ آسمان جاہ فرستادہ بود در سال سی و چہارم او رخت ہستی خود بربست و موجب مزید تاسف خاطر قدسی گردید و در سال سی و ششم مولانائے عرفی شیرازی نیز نقد حیات درباخت اگرچہ در نخلبندی نظم و گلدستہ آرائے لفظ و معنی بے نظیر بود و سخنش رونق و رواج تمام داشت اما خیلے متکبر و خودستا بود و خلاصہ عمر بیلات نفسانی و قمار و نرد و شراب خوری و میگساری صرف می نمود چنانچہ در حالت نزع کہ وقت یاد رب العباد است پیالہ پیالہ و شش و پنج و چہار میگفت و در سال چہلم ملک الشعرائے شیخ ابوالفیض فیضی نیز رخت زندگانی بعالم جاودانی کشید و شیخ در سال دوازدہم جلوس والا بملازمت اشرف اقدس رسیدہ مورد عنایات گشت در زمان ملازمت چون شیخ را بیرون کٹہرہ نقرہ استادہ کردند بے توقف و اہمال این رباعی فی البدیعہ بر زبان آورد **رباعی**

بادشاہا برون تہ بخبرہ ام	از سر لطف خود مرا جادہ
زانکہ من طوطی شکر خوارم	جائے طوطی درون پنجرہ بہ

این رباعی بغایت پسند خاطر قدسی افتاد ہمان روز بہ بندگی درگاہ والا سرفراز فرمودند چون در شعر متین و سخن رنگین و نکتہ طرازی و بدیہہ گوئے نظیر خود نداشت روز بروز پایہ قدرش و رتبہ اقتدارش بلند گشت و در سال سی و سویم بخطاب ملک الشعرا سرافراز گشت و در سال سی و نہم تفسیر قران بے نقط و کتاب نلدمن در بحر لیلیٰ و مجنون و مرکز ادوار در زمین مخزن اسرار از نظر اقدس گذرانیدہ مورد تحسین و آفرین گردید بے شایبہ تکلف و مداخلہ تصلف درین تصنیفات بمقتضائے دانش بلند و فطرت ارجمند گلشن سخن را از بہار معنی طراوت بخشیدہ و اشجار دانش را باثمار اشعار مثمر ساختہ ہمچنان سلیمان بلقیس در وزن شیرین خسرو و ہفت کشور در برابر ہفت پیکر و اکبر نامہ مقابل سکندر نامہ پیش نہاد خاطر داشت این صحف ناتمام نرسیدہ بود کہ زندگی او باتمام رسید چون مداح و دعاگوئے حضرت خاقان زمان و معلم شاہزادہ ہائے والا شان بود دو روز پیش از رحلت او ان حضرت از روے غریب نوازی سایہ عاطفت بر سر او انداختند و او را

بود برعایت وعنایت سرافراز گشت وآنکس که مصدر کم خدمتی وتا دو تنخواهی گشته بعزل خدمت و کمی منصب معاتب گردید وحکم جهان مطاع بصدور پیوست که تا روز شرف هریک از نوئینان وامرایان کلان ضیافت کنند تا منزل او بقدم عالی رونق پذیرد داو در بین الاقران خود سرافرازی یابد وتالابی موسوم بانوپ تالاب بست دربست درعه عرض وطول وددو قامت آدم عمیق درست کرده وانرا به بست کرور تنکه نقد پر کرده بامرائے درخور منصب وبفقرائے ومساکین وسایر الناس انعام فرمودند بیت

ابر دریادل زدست جود او در انفعال — مال عالم زیر پاے همت او پایمال

درچنین وقت ببارگاه جهان آراکه بے اغراق پانزده هزارکس درسایه ان گنجد قضارا آتش درگرفت وتا سه روز بساط جشن وبعضے از عمارت حرم سرا سوخته خاکستر شد اندازه مبلغ قیمت ان راکه تواند دریافت چون اتش این شهر عین الکمال فرونشست حکم شد که بجهت بزم شرف که نزدیک رسیده بود از سرنو بارگاه والا درست کرده مجلس عالی ترتیب دهند چنانچه در اندک روزها بارگاه فلک اشتباه مرتب گشت از غرایب انکه همدرین روز در دکن بدولت سرائے شاهزاده سلطان مراد آتش درگرفت القصه بزم شرف که نزدیک رسیده بود نیز بائین نیک آراستگی یافت وعالم وعالمیان فیض دافر وجهان جهانیان بهره متکاثر اندوختند نظم

دل افروز جشنی شد آراسته — درون وبرون هردو پیراسته
وثاق مدور بسان سپهر — سپهری پر از ماه وناهید ومهر

دربیان حلت میان تان سین ومولانائے عرفی شیرازی وشیخ ابوالفیض فیضی ملک الشعرا

سرامد نغمه سرایان والا فطرت سرحلقه سرایندگان بلند شهرت میان تان سین بوسیله اواز دل نواز ونغمات مظهر انبساط مقرب انحضرت خاقانی ومشمول عنایات سلطانی بود داز سرود خوش ونغمه دلکش او وحشیان درصحرا وطایران درهوا در دام محبت اومی آمدند بے شایبه اغراق درفن موسیقی ونغمه هندی از اغازه آفرینش تاحال مثل

وراجهای دیگر که باعانت او رسیده بودند گریخته رفتسند و چون درانگده و جبروته وسانیه وما نکوت واکند در وکلت تصرف اولیائے دولت درامد وگوالیار که در تصرف راجه باسو درامده بوذانرا مستخلص بنموده حواله نراین داس گوالیاری بنمودند بالاخر بموجب التماس شاهزاده بزرگ تقصیرات راجه باسو معاف شد و در کوهستان امنیت پدید آمد*

دربیان جشن والا

چون موسم بهار دررسید ابواب عیش وعشرت بر روے عالمیان مفتوح گردید و لطافت هوا باغ جهان رانزهت بخشید ونزاهت صبا دماغ جهانیان رانکهت رسانید نسیم نوروزی مزاج افسردگان عالم را فرحت آورد و شمیم نوبهار می مشام ازادگان گیتی رامعطر گردانید **منظم**

درخت غنچه برا ورد وبلبلان مستند — جهان جوان شد و یاران بعیش بنشستند
بساط سبزه لگدکوب شد بپائے نشاط — زبسکه عارف و عامی برقص برجستند

برائے جشن افروزی حکم شد که دولت خانه خاص وعام که صد وبست ایوان داشت بامرائے عظام قسمت شود وضلع جهروکهه مبارک رامتصدیان بیوتات زینت دهند وشهامندل[1] راکه دولت خانه خاص است باقسام قصب و دیبا وگوناگون اقمشه ائین بندی گردد و دراندک زمانے کار پردازان بارگاه خلافت وامرایان والا مرتبت بموجب حکم معلی تمام دولت خانه اعلی را بتکلفات گوناگون تزئین دادند وبارایش وپیرایش رنگارنگ ائین بستند جشن نوروزی بائین همایونی وبزم دل افروزی بطرز فریدونی اراسته گشت غلغله کوس درگوش فلک رسیده واوازه نائے طرب درگنبد گردون پیچیده **بیت**

حاصل شده نه بهجت انواع کامرانی — اماده ومهیا اسباب شادمانی

درین بزم جشن مراتب امرا بعرض رسید وهریک درخور حال باضافه سرفرازی یافت ونیز فهرست اهل خدمات معروض گشت هرکس که ازروے اخلاص خدمت بجا اورده

---

(1) شبهامندل*

دربیان تادیب زمینداران کوهستان پنجاب

درزمان بودن رایات عالیات بلاهور زین خان کوکه برای تادیب زمینداران کوهستان تعین گردید اور فته بزور شمشیر و قوت تدبیر جمیع راجهای و رایان را منقاد و مطیع گردانید بدهچند راجه نگرکوت و پرسرام راجه جمون و باسو راجه مو و جگدیش راجه گوالیار و سنسار چند و دیگر زمینداران را بدرگاه والا آورده مشمول عنایات شد و زمینداران مذکوره بادراک سعادت ملازمت معلی مستفید گشته و مورد الطاف بیکران گردیده رخصت انطرف باوطان یافتند و همدرین ایام رودرسنگه مرزبان کمایون معرفت متهرا داس عامل بریلی بملازمت رسید و ولایت کمایون بر وسلم داشتند و مشمول عنایت فرموده رخصت نمودند بعد چند سال چون راجه باسو زمیندار مو تابع پنجاب در مقام ضلالت و جهالت بوده سر از انقیاد اطاعت برتافت لشکر منصور برای تادیب او تعین گشت بعد ازانکه جنود فیروزی در حوالی پتهان رسید او از خواب غفلت بیدار شده بملازمت اشرف شتافته سعادت اندوز گردید بعد چندگاه از حضور موفور السرور رخصت وطن حاصل کرده سر بشورش بر داشته دیهات خالصه شریفه نزدیکی پتهان را تاخت کرد تاج خان بن هندال میرزا و از عقب او چین قلیج خان تعین شدند اینها در نواحی پتهان رسیدند در زمانی که لشکریان در صدد خیمه زدن بودند راجه باسو فوج آراسته نمودار گردید فی الفور جمیل بیگ پسر تاج خان بمقتضای جرات و دلاوری آماده پیکار گردید و محاربه سخت نموده کار رستمانه بجا آورده بدرجه شهادت رسیده حیات جاودانی یافت نعش آن مغفور مغفرت الهی را آورده در حوالی خطه دل کشای کلانور بخاک سپردند و بر مزارش عمارت عالی ساختند که تا حال قایم است و طوایف انام نذورات می آرند و بحکمت ایزدی مرادات مردم که دران مکان نذر قبول میکنند بحصول می انجامد القصه راجه باسو جنگ نموده رو بهزیمت نهاده آواره گشت همدرین ایام حسین بیگ شیخ عمری با فوج منصور بر راجه مان زمیندار جمون تعین گشت راجه نگرکوت و راجه لکهن پور و جسروته و دهانکوت و راجه باسو بامداد راجه مان رسیدند و بدفعات جنگ روی داد آخر الامر راجه مان سبب ایشان هزیمت خورده در شعاب جبال پنهان گردید و راجه باسو

طہماسپ حکومت قندہار داشت چون میر دوانون درجنگ شاہ بیگ اوزبک کشتہ شدہ شاہ بیگ پسر او بحکومت قندہار قرار یافت بعد ان بقوت و شجاعت ولایت سندہ متصرف گشت و در سنہ ۹۳۰ھ ودیعت حیات سپرد مدت حکومت سہ سال ۰

میرزا شاہ حسین بن میرزا شاہ بیگ بجائے پدر بر مسند حکومت متمکن گشتہ قلعہ بہکر را بتجدید استحکام داد و ملتان را نیز از سلطان حسین بن سلطان محمود لنگاہ بتسخیر در آورد و در سنہ ۹۶۲ھ ودیعت حیات سپرد مدت حکومت سی و دو سال ۰

میرزا عیسیٰ ترخان از امرائے میرزا شاہ بیگ در تہتہ و سلطان محمود در بہکر دم استقلال می زدند و باہم دیگر گاہے صلح و گاہے جنگ می کردند و میرزا عیسیٰ ترخان در سنہ ۹۷۵ھ ودیعت حیات سپرد مدت حکومت او سیزدہ سال ۰

میرزا محمد باقی بن میرزا عیسےٰ ترخان بر خان بابا برادر خود کہ بعد پدر بر مسند حکومت کامروا گشتہ بود غالب امدہ باستقلال گردید و بسلطان محمود حاکم بہکر برسم پدر سلوک کرد و گاہے صلح و گاہے جنگ میکرد ایام حکومت او ہیزدہ سال ۰

میرزا جانی بیگ ابن پاینده محمد بن محمد باقی قایم مقام گشت و در سنہ ہزار و یک ہجری برفاقت خانخانان بملازمت اقدس مشرف گشتہ و ان ولایت داخل ممالک محروسہ گردید مدت حکومت او ہشت سال ۰

در بیان تسخیر ولایت بہکر

پیش ازانکہ تہتہ مفتوح شود در سال نوزدہم جلوس والا محبت(۱) علی خان و مجاہد خان بہ تسخیر بہکر تعین شدہ بودند انہا رفتہ محاصرہ کردند مدت محاصرہ بامتداد کشید قحط عظیم و وبائے بسیار در قلعہ روے داد و بسیاری از قلعہ نشینان تلف شدند ہر کہ پوست درخت سرس جوشانیدہ بخورد از و با سلامت می ماند سلطان محمود عاجز شدہ عرضداشت بدرگاہ والا نمود کہ اگر محبت علی خان از دور قلعہ برخیزد قلعہ را پیشکش شاہزادہ والا گہر می نماید پیش ازانکہ از حضور پر نور جواب برسد سلطان محمود باجل طبعی درگذشت و محبت علی خان و مجاہد خان در سنہ ۹۸۱ھ بہکر را داخل ممالک محروسہ نمودند ۰

---

(۱) محب ۰

حکومت او پانزدہ[1] سال ۔

جام تغلق بن سکندر مدت ہیزدہ[2] سال حکومت کرد ۔

جام مبارک کہ از اقربائے جام تغلق بود مدت حکومت او سہ روز ۔

جام سکندر بن جام فتح خان بن سکندر مدت حکومت یک سال و شش ماہ ۔

جام سنجر بن جام سکندر مدت حکومت ہشت سال و چند ماہ ۔

جام نظام الدین کہ بجام نندا مشہور است بعد از جام سنجر بر مسند حکومت نشست میرزا شاہ بیگ حاکم قندہار میرزا عیسےٰ ترخان را بر سر جام تعین کرد و متعاقب او خود نیز رسیدہ قلعہ بھکر را کہ دران ایام بائین استحکام نبود محاصرہ کردہ در اندک مدت بتسخیر در آورد و بعد ان قلعہ سہوان را نیز گرفتہ بقندہار معاودت کرد مدت حکومت جام نظام الدین عرف نندا شصت و دو[3] سال ۔

جام فیروز بن جام نظام الدین بعد از پدر بر مسند حکومت کامروا گشت جام صلاح الدین از اقربائے او کہ خواہرش در حبالہ نکاح سلطان مظفر گجراتی بود در ۹۱۸ھ دو مرتبہ از گجرات لشکر فراہم آوردہ جنگ کردہ فتح نمود و جام فیروز بمیرزا شاہ بیگ ارغون حاکم قندہار التجا بردہ لشکر قندہار بکومک خود طلبداشتہ جنگ نمود جام صلاح الدین در معرکہ کشتہ شد و حکومت ولایت سندہ بلاشرکت بجام فیروز تعلق گرفت در ۹۲۷ھ میرزا شاہ بیگ ارغون از قندہار لشکر کشیدہ تہتہ را متصرف شد و جام فیروز در گجرات رفتہ در سلک امرایان سلطان بہادر شاہ ولد سلطان مظفر والی گجرات انتظام یافت و دختر خود را در ازدواج سلطان بہادر شاہ در آورد و دوران ولایت از عمدہ ارکان دولت گردید و ہمانجا زندگی بسر بردہ ودیعت حیات سپرد و ازانجا حکومت سلسلہ سمگان منقطع گردید مدت حکومت جام فیروز نوزدہ سال ۔

میرزا شاہ بیگ پسر ذوالنون سلامست کہ امیر الامرا و سپہ سالار سلطان حسین میرزا و اتالیق پسر او بدیع الزمان میرزا بود از قبل سلطان حسین میرزا ابن بہرام میرزا برادر شاہ

---

(۱) یازدہ سال و چند ماہ۔ آئین اکبری جلد اول صفحہ ۵۵۹ ۔

(۲) بست و ہشت سال۔ تاریخ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۳۱۹ آئین اکبری صفحہ ۵۵۹۔ بست و شش سال طبقات اکبری صفحہ ۶۳۶

(۳) دوازدہ سال۔ آئین اکبری صفحہ ۵۵۹ ۔

بهادرشاه احوال سلاطین ولایت سنده چنان بقلم آورده اند که حکومت ان ولایت به اولاد بنی تمیم انصاری تعلق داشت و اولاد او مدت یکصد و سی و نه سال حکومت کردند چه در زمینداران آن نواحی سومرگان بمزید قوت و کثرت اتباع اختصاصی داشتند انجماعه متسلط شده متصدی شغل حکومت شدند و پانصد سال در خانواده سومرگان حکومت ماند بعد آن حکومت ولایت مسطور بطبقه سمگان[۱] انتقال یافت اول کسے که از جماعه سمگان بحکومت رسید جام انزار بود و لفظ جام که بر مقدم و کلانتر خود اطلاق میکنند از نژاد جمشید گویند و یا داز و مید هند +

جام انزار[۲] در ۷۳۴ھ مسند آرائے حکومت گشت مدت سلطنت او سه سال و شش ماه +

جام جونان برادر جام انزار چهارده[۳] سال +

جام بانی تهتهه بن جام انزار چون بحکومت متمکن شد دران وقت سلطان فیروز شاه فرمان روائے دہلی بود و سلطان سه مرتبه لشکر بر سر جام کشید بالاخر فتح کرده ولایت سنده متصرف گردید و جام را در دہلی همراه خود آورده در حضور خود داشت چون خدمات پسندیده ازو بظهور آمد باز ان ولایت را بجام ارزانی داشته رخصت آن حدود فرمودند مدت حکومت او پانزده سال +

جام تماچی برادر جام بانی تهتهه سیزده سال +

جام صلاح الدین بعد از فوت جام تماچی بحکومت رسید یازده سال و چند ماه +

جام نظام الدین بن جام صلاح الدین دو سال و چند ماه +

جام علی شیر بن جام نظام الدین شش سال و چند ماه +

جام کران بن جام تماچی یک و نیم روز +

جام فتح خان بن سکندر چون آن ولایت از حاکم خالی گردید اعیان و ارکان باتفاق یکدیگر فتح خان را که از سرداران صاحب جمعیت بود و لبسرداری برداشتند مدت

---

(۱) آئین اکبری جلد اول صفحه ۵۵۹ و ۵۶۰ اما در تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۱۷ ستمگان نوشته +

(۲) ابرار - انزار - در آئین اکبری جلد اول صفحه ۵۵۹ جام انر نوشته + (۳) چهار سال - آئین اکبری جلد اول صفحه ۵۵۹ +

یافت صورت حال بدرگاه آسمان جاه معروض داشته بموجب حکم قضا شیم کشتیهائے غلہ از لاہور و ملتان بلشکر
خانخانان رسانیدند و رائے رایسنگہ بیکانیری و دیگر امرائے بکومک تعین شدند خانخانان از رسیدن غلات و امرائے
کومکی قوی دل گشتہ فوجے برسر تہتہہ و افواج دیگر باطراف دیگر تعین کردہ خود در قصبہ جام معسکر ساخت و ہر روز
جنگ بمیان می آمد دیار و پسر راجہ تو درمل کہ در تہور و جلادت بے ہمتا و بشجاعت و شہامت
یکتا بود متہورانہ و دلیرانہ جنگ نمایان کردہ بزخم نیزہ کہ بر پیشانی او رسید جان نثار گردیدہ
نیکنامی جاوید اندوخت بعد محاربات سخت جانی بیگ شکست خوردہ گریخت و خانخانان
قلعہ اساس نہادہ میرزا را منہدم گردانید و در آن نواحی وبائے عظیم روے داد و لشکر اجل
غالب آمدہ بر غالبہا ترک تازی نمود بعضے درویشان صاحب حال در خواب دیدند کہ
سکہ و خطبہ بنام نامی حضرت خدیو جہان درین دیار می شود و اثر و بال بسبب سرتابی مردم
این ملک است چون این معنی شیوع یافت ہمہ کس باندازہ حال نذری بر بست کہ فتح و
فیروزی بجانب لشکر بادشاہی گردد و سکہ و خطبہ بنام حضرت بادشاہ شود القصہ چون
بدفعات کشتیہائے غلہ در لشکر رسید و در عین تنگدستی و عسرت لشکریان را توسیع
پدید آمد کمر ہمت بتسخیر ان ولایت بر بستند و بدفعات محاربات روی داد میرزا جانی بیگ
عاجز شدہ تاب مقاومت در خود ندیدہ صلح در میان آوردہ ولایت سہوان داخل
ممالک محروسہ نمودہ صبیہ خود را بمیرزا ایرج خلف خانخانان دادہ آمدہ ملاقات
نمودہ بندگی درگاہ قدسی قبول کرد و مقرر ساخت کہ بعد برسات روانہ درگاہ سلاطین پناہ
گردد چنانچہ در اواسط سال سی و ہشتم مطابق سنہ ہزار و یک ہجری خانخانان میرزا جانی بیگ
را ہمراہ خود گرفتہ بملازمت اقدس آورد و میرزا بوفور مراحم والا سرافراز گشتہ بمنصب
سہ ہزاری و جاگیر تہتہہ مقرر گردید و لاہری بندر کہ انطرف تہتہہ واقع است بخالصہ
شریفہ مقرر گشت درین مہم خانخانان چندین مشاق و انواع محن را تاب آوردہ در ارتفاع
معارج کوشید و ہم آثار شجاعت کہ بہترین سجایائے ذاتیہ است از لمعان سیوف
ظاہر ساختہ نبرد آزمائی نمودہ مظفر و منصور گردید و ہم مراسم دانائی و مردی برخورد و بزرگ
بپایہ بروز رسانیدہ مراتب دانش وری خاطر نشان ظاہر بنیان ساخت و ہم فنون تدابیر
صائبہ بمنصہ ظہور آوردہ چنانچہ ولایت بدست آورد و نوکر خوب بہم رسانید و از خاقان
زمان و نیز از زمانیان مورد ہزاران آفرین و تحسین گردید پوشیدہ نماند کہ در تاریخ سلطان

گرو دیگر کلان تران بلوچستان لوازم انقیاد و اطاعت بجا آورند و درین مهم همراه شوند مهتر دلا
بسزائے لایق رساند و از روے عنایت در منزل اول بدیره خانخانان تشریف برده بصلاح
ارجمند سعادت پذیر گردانید و موجب سرفرازی او بین الاقران گردید خانخانان بعد قطع منازل
درمیان ملتان و بهکر که جاگیر او بود رسیده چندگاه برائے سامان سپاه و تهیه راه اقامت
ورزیده همدرین اثنا رستم میرزا از مظفر حسین میرزا برادر خود در قندهار شکست خورده از انجا
براده روے ارادت بجناب مقدس آورد فرامین مطاعه بامرائے که در راه بودند بصدور
پیوست که خدمتگاری و مهمانداری نمایند امرائے بموجب توقیع والا عمل آوردند چون
حضرت خدیو گیهان در لاهور تشریف داشتند بعد از انکه میرزا یک منزل لاهور رسید
خوانین بلند مکان والاشان حسب امر خدیو زمان باستقبال رفته میرزا را در حضور آوردند
ان حضرت باعزاز و اکرام تمام دریافتند و میرزا با چهار پسر بملازمت رسیده مورد عنایات
گردید و بمنصب پنجهزاری سرفرازی یافته ولایت ملتان و بلوچستان که زیاده از محصول قندهار
بود بجاگیر مرحمت شد بعد ابو سعید میرزا برادر رستم میرزا و پس ازان بهرام میرزا ابن مظفر حسین
میرزا و پس ان مظفر حسین میرزا بدرگاه فلک اشتباه رسیدند هر یک مورد اقسام
عنایات گردید و دران تاریخ قندهار داخل ممالک محروسه شد و خاند دران عرف شاه بیگ خان
که ایالت صوبه کابل داشت بصوبه داری قندهار سرافرازی یافت

دربیان تسخیر ممالک تهته و آمدن جانی بیگ

هنگامے که خانخانان بتسخیر قندهار دستوری یافت پس از رسیدنش در نواحی ملتان
فرمان والاشان صادر گشت که نخستین انتزاع ولایت تهته پیش نهاد همت سازد و بعد
ان بتسخیر قندهار پردازد خانخانان بموجب حکم گیتی منقاد متوجه تهته گردید را دل بهیم مرزبان
ولایت جیسلمیر و دلیپ پسر رائے رای سنگه بیکانیرے ملحق شده کمر خدمت بر میان عبودیت
بستند اولا قلعه سیهوان را مفتوح نموده روانه پیشتر شدند میرزا جانی بیگ والی تهته
بجمعیت بسیار آمده در نصیر پور که یک جانب دریائے سنده و جانب دیگر رود خانها
داشت قلعه گلین اساس نهاده و خندق زده متحصن گردید و خانخانان در انجا رسیده
بمحاصره ان پرداخت چون محاصره بامتداد کشید و لشکر منصور از عدم رسیدگی غله درماندگی

در آنجا استغاثه نمودند و بموجب استدعای آن جماعة دیهاتے که بزمینداری آن فریق تعلق داشت جدا کرده پرگنه موسوم گجرات علیحده کرده قلیچه و قصبه احداث نموده وازآن وراء گنجاه مشهور است پرگنه هرات مقرر کردند گویند که آن حضرت در حوالی گنجاه آهوے کلان شکار کرده بودند برزبان قدسی گذشت که چنانچه در هرات ایران اسپ بے نظیر پیدا می شود درین سرزمین آهوے بے مثل پیدا می گردد بدین تقریب اسم آن پرگنه هرات مشهور گشت و چند سال پیش از گجرات پرگنه امن آباد مقرر گردید در بیولا در عهد خلافت حضرت خدیو گیهان محمد امین کروڑے بموجب حکم والا قصبه و پرگنه موسوم بامن آباد مقرر ساخت ✦

دربیان تسخیر ولایت اودیسه

آن ولایت را قتلو افغان در تصرف داشت چون او برگ طبعی درگذشت افغانان باتفاق یکدیگر عیسی خان پسر او را بسرداری برداشته متابعت او قبول کردند حسب الامر والا راجه مان سنگه بتسخیر آن ولایت رفت افغانان بمراتب جنگ و جدل کردند بالآخر عاجز شده بعد گذشتن قتلو ونشستن پسرش بر مسند حکومت براجه مان سنگه صلح کرده سکه وخطبه بنام نامی حضرت خاقان زمان مقرر کرده جگناته را داخل ممالک محروسه کردند و یکصد و پنجاه فیل و دیگر نفایس آن دیار حواله راجه مان سنگه نمودند که بدرگاه مقدس ارسال دارد و در سال سی و هفتم جلوس والا مطابق سنه هزار هجری بالکل ولایت وسیع اودیسه که برساحل دریاے شور است داخل ممالک محروسه گردید ✦

دربیان تسخیر ولایت قندهار

بعرض والا رسید که مظفر حسین میرزا و رستم میرزا پسر سلطان حسین میرزا ابن بهرام میرزا برادر شاه طهماسپ که در قندهار قیام دارند با فرمان رواے ایران مخالفت ورزیده و والی ایران بر سر ایشان لشکر تعین کرده و والی توران نیز جماعة اوزبک را مقرر نموده که در کمین گاه بوده بران ملک دست برد کنند لهذا میرزا جان خانخانان بالشکر گران از حضور مقدس بر سر قندهار تعین گردید و حکم شد که براه بلوچستان رهگراے

درگشتیهائے آب دل کہ مخصوص کشمیر بے نظیر است حظ وافر و مسرت فراوان برگرفتہ معاودت بہندوستان فرمودند و بموجب التماس شاہزادہ بزرگ ایالت کشمیر بدستور پیشین بمیرزا یوسف خان بحال ماند و جمع تمام صوبہ کشمیر سی و یک لک خروار قرار یافت ٭

نہضت موکب والا بسیر کشمیر جنت تاثیر مرتبہ سویم

درسال چہل و دویم بسیر ہمیشہ بہار کشمیر نہضت فرمودند شخصے از مردم عوری در کشمیر عمر شیخ میرزا پسر سلیمان میرزا وانمودہ مصدر شورش شدہ بود کسان محمد قلی بیگ او را دستگیر کردہ درمنزل امن آباد آوردہ بنظر قدسی درآوردند ہمانجا بیاساق رسید بعد عبور از دریائے چناب رعایائے بتیہ الور[۱] تابع سیالکوت از ستمگاری محمد بیگ کروری استغاثہ نمودند او را برائے عبرت پذیرے اعمال ستمگار جفا پیشہ خنجر بجاق کشیدند و ازانجا نہضت فرمودہ درخطہ دل کشائے کشمیر نزول اقبال واقع شد تمام ایام بعیش و عشرت دران سرزمین اتفاق اقامت افتاد و از سیر سیرگاہ ہا تشحیذ خاطر مقدس گشت و در آب دل جشن چراغان ترتیب دادہ دو ہزار کشتی بانواع چراغان و اقسام شمع آراستہ درون آب سر دادند و نیز بر دولتخانہ بہشت نشانہ و بر کنار آب عمارات و باغات و شجرات محاذی دولتخانہ والا چراغان برافروختند بیت

چو بازار چراغان شاہ شد گرم چراغ ماہ شد در پردہ شرم

بعد سیر و شکار آن سرزمین ہمیشہ بہار در ایام آغاز زمستان نہضت فرمودہ بدار المالک لاہور نزول اقبال فرمودند ٭

دربیان مقرر گردیدن پرگنہ گجرات و امن آباد

این تمام سرزمین داخل سیالکوت بود و قوم جت و راریح متسلط بودند درسال سی و ہفتم جلوس والا و بقولی سال چہل و دویم کہ حضرت خاقان زمان از لاہور برائے سیر کشمیر متوجہ بودند بعد عبور رایات عالیات از دریائے چناب جماعۃ گوجران از تسلط و ستمگاری قوم جت

---

[۱] اکبر نامہ جلد سوم صفحہ ۵۳۸

برائے تشخیص جمع محصول محال کشمیر از حضور فرستاده بودند چون کشمیریان دانستند که تغلب ظاهر می شود و جمع افزون می گردد بنابر رفع این امر شورش برپا کرده یادگار را که میرزا یوسف خان حاکم انجا هنگام عزیمت حضور والا نایب خود در کشمیر گذاشته بود از راه برده مرتکب فساد شدند و گفتند که بسبب دشواری مسالک و صعوبت جا کشمیر بجائی است که یکبارگی دست افواج بادشاهی تواند رسید از اینچنین حرف و حکایت ان بداختر مغرور شده سکه و خطبه بنام خود نمود چون موکب والا برلب دریائے چناب رسید خبر این شورش معروض مقدس گشت و بر زبان مقدس گذشت **بیت**

ولد الزنا کشش آمد چو ستاره یمانی　　ولد الزناست حاسد منم انکه طالع من

چون مادر یادگار از شکم نقره نام لولی بود که هر روز بخانه و هر شب بجائے بسر می برد فرمودند که ان لولی بچه بمجرد برامدن سهیل کشته خواهد شد درین ایام میرزا یوسف خان در حضور پرنور بود بنابران مزید احتیاط او را حواله شیخ ابوالفضل نمودند که در قید نگاهدارد چون بے تقصیری او بعرض مقدس رسید بعد چندروز نجات دادند شیخ ابوالفضل دران روزها از دیوان لسان الغیب تفاول جست این بیت سر غزل برامد **بیت**

ان خوش خبر کجاست کزین فتح مژده داد　　تا جان فشانمش چو زر و سیم در قدم

از غرایب انکه چون یادگار سکه و خطبه بنام خود کرد او را تپ لرزه درگرفت و مهرکن را که خاتم او میکند ریزه فولاد در حدقه چشم افتاد بالجمله چون یادگار علم بغی برافراشت لشکر آراسته بر کوه پیرتل به بندهائے بادشاهی که در انجا بودند آماده پیکار گشت و باندک جنگ فرار نموده بهیرپور رسید کسان میرزا یوسف خان که بحسب ضرورت رفیق او شده بودند نیم شب قابو یافته بر وتاختند او از خیمه بدر رفت آخرالامر ان بدسرشت بدست کسان میرزا یوسف خان اسیر گردید سر او را از تن جدا کرده در منزل بهنبر سران وخیم العاقبت بحضور اقدس رسید چنانچه بر زبان الهام ترجمان رفته بود بمجرد برامدن ستاره یمانی آن ناعاقبت اندیش کشته شد و کشمیریانی که با او رفیق بودند نیز بمکافات کردار رسیدند و دفع شورش ان دیار گردید بالجمله ان حضرت بعد قطع مراحل بخطه دلپذیر کشمیر نزول اقبال فرمودند از سیر منازل دل کشائے که سیرگاهائے مفرری ان دیار است و گلگشت زعفران زار که خلاصه ان سرزمین بهشت آئین واقع شده و تماشائے چراغان

وهفت چوکی نویس متعین گردید که در نوبت خود مردم را حاضر دارند و هر هفته را هفت واقعه نویس منصوب گشت و مدار احکام معلی بر رساله و مهر میر عرض آن روز قرار یافت سوای امرا و خوانین چهار هزار سوارے که در حضور مقدس مقرر گشت که آن فریق را بزبان وقت احدی گویند دار و غه ان جماعة جداگانه تعین شد که مواجب طلب تنخواه اینها بر رساله دار وغه بوده باشد و چندین هزار غلام چه ازانچه خرید شده و چه ازانچه دار الحرب در بند آمده به بندگی والا قیام داشتند از غلامی ازاد کرده بخطاب چیلگی اختصاص بخشیدند که بندهاے خدا را بنده و غلام گفتن سزاوار نیست الحاصل ضوابط و قوانینے که راجه تودرمل در وزارت قرار داده اچنان استحکام یافته که پس از وزرائے معظم و دیوان اعظم در استهلاک ان ضوابط و اختراع قوانین جدید هر چند کوشیدند و تا حال میکوشند پیش نرفته و نمیرود بر همان ضوابط تا حال بعمل در می آید **قطعه**

نخشی زیب ملک از وزراست شب شود روز از مشیر نکو
ملک داران تخت دنیارا ملک دیگر شده وزیر نکو

القصه بعد مردن راجه تودرمل میرزا خانخانان بوالا خدمت منصب وکالت سرفراز گردید او بمقتضائے فراست و کاروانی احکام وزارت و امور وکالت را بوجه احسن رونق داده مورد تحسین گشت ❖

نهضت موکب مقدس مرتبه دویم بسیر کشمیر بے نظیر

درسال سی و هفتم جلوس والا بازعزیمت سیر و گلگشت عرصه دل کشائے کشمیر بخاطر قدسی راه یافت ناگهان در عین برسات از لاهور نهضت فرمودند در وقت عبور از دریائے راوی پایان قلعه لاهور بر زبان مقدس گذشت که این بیت در حق کدام گل گفته اند **بیت**

کلاه خسروی و تاج شاهی بهر گل کی رسد حاشا و کلا

قضارا در همان روز یادگار گل بنی عم میرزا یوسف خان در کشمیر مصدر شورش شده وازینمعنی اصلا در حضور مقدس اطلاع نبود باعث این شورش انکه قاضی نور الله

رستمانہ نمودہ فیروزمند ونصرت یاب گردید رفتہ رفتہ بپایہ اعلیٰ وزارت کل سرفرازی یافت درسال بست وپنجم جلوس والا وکیل مطلق ووزیر اعظم گردید دیانت گزین سیرچشم تونگردل بیدارمغز پرہیزگار کارساز نیک محضر جد کار صاحب فکر بلند ہمت فراخ حوصلہ صاحب صلح کل باخویش وبیگانہ یکجہت بدوست ودشمن یکسان سنجیدہ سخن کارگشا راست گفتار حزم ارا دوراندیش اداب شناس خلافت راز دان سلطنت بود در دقایق سیاق وحقایق حساب بے نظیر در علم محاسبات موشگاف ضوابط وقوانین وزارت وتنظیم احکام سلطنت وبند وبست امور مملکت واباد ی ومعموری رعیت ودستور العمل کارہائے دیوانی وقانون اخذ حقوق سلطانی وافزونی خزانہ وامنیت مسالک وتادیب سرکشان وتسخیر ممالک ودستور مناصب امرا ومواجب سپاہ دوامی پرگنات وتنخواہ جاگیراز ویادگار است درہندوستان کہ تاحال برہمان قواعد وضوابط در ممالک محروسہ بعمل می درایدپیش ازین در ممالک محرران ہندوی نویس دفاتر بخط ہندوی بکارمی بردند راجہ تودرمل از وفور دانش وعلو فکرت دفتر فارسی بقوانین اہل ایران اختراع کردہ تا حال اہل قلم مطابق ان بعمل می آرند تمامی اراضی پرگنات ممالک محروسہ بمعرفت نویسندہائے راست قلم درست نویس بقید ضبط درا وردہ رقبہ دہ بدہی ہر پرگنہ را در دفتر والا طلبداشت وجریب طنابے را کہ درخشکی وتری تفاوت میکردہ پنجاہ وپنج درعی بود برطرف ساختہ جریب شصت درعی ازنے کہ بانس بودہ باشد بحلقہ ہائے آہنین وصل دادہ مقرر گردانید تاتفاوتے درضبط زمین راہ نیابد وسویت وعدالت بوقوع آید وپرگنات مخلوط راسرکار وچند سرکارہا صوبہ مقرر ساخت ونظر بوجمع ہر محال داشتہ فی روپیہ چہل دام قرار دادہ دامی ہر پرگنہ در دفاتر نگاشت وبرکرور دام عامل نصب ساخت کہ بزبان عرف ان راکرورے گویند ونیز داغ اسپ سپاہی مابین امرا ومنصب داران وزمرہ احدیان قرار یافت تا نوکر پیش ہراقانہ ودواقارا جائے تغلب نماند ومنصبداران واحدیان رانیز عذر روزورنماند وہرسال تصحیحہ داغیان مقرر گشت تارفع اشتباہ بودہ باشد اگرچہ درزمان سابق سلطان علاءالدین خلجی وبعد ان شیرشاہ افغان داغ اسپ اختراع کردہ اندامار واج نیافتہ بود درینولا بواقعی رائج گردید ونیز بندہائے بادشاہی ہفت بخش نمودہ چوکی ہرروزہ مقرر ساختہ ہفت چوکی قرار داد

مضبوط شود فیل مذکور بقصد ماده فیلے دوید آنحضرت بر زمین افتاده زمانے دراز بیهوش بودند بعد دیری بافاقت آمدند و بخواست ایزدی بخیر گذشت اما پاره اسیب رسید بصلاح حکما رگ دست راست کشادند و در اندک فرصتے تندرستی نصیب ذات قدسی گشت از سنوح این سانحه خبرهائے ناخوش دراطراف ممالک برزبانها افتاد و غریب شورشے بوقوع آمد و رعیت از مال گذاری دست باز کشید و در معاملات ممالک اختلال روے داد چون لاهور مورد رایات عالی گشت این شورش فرو نشست و رفع خلش گردید و در طرق و مسالک که ناایمنے شده بود امنیت بوقوع درآمد و درین نزدیکے ان شب مهتاب آنحضرت تماشائے جنگ اهوان میدیدند قضارا اهو از حریف خود رم خورده دوید و شاخے میان هر دو ران مقدس زد و بیکے از بیضه بازخم رسید و آماس و درجع بالشتداد کشید باهتمام شیخ ابوالفضل مقرب خان عرف شیخ بهینا جراح بمعالجه پرداخت بعد یک ماه و هفت روز صحت روداد و شیخ ابوالفضل و مقرب خان که دران ایام تردد بسیار کرده بودند مورد عنایات شدند ٭

دربیان رحلت راجه تودرمل دیوان اعلیٰ

درزمان نهضت رایات عالیات بکشمیر رخصت شده بلاهور مانده بود بمرگ طبعی درگذشت و در وقت مراجعت موکب والا از کابل در اثنائے راه خبر رحلت او بعرض مقدس رسید چون مزاج شناس مقدس و وزیر اعظم و سپه سالار بود آنحضرت ارفوت او بسیار تاسف نمودند در ابتدائے حال تودرمل صغیر بود که پدرش ودیعت حیات سپرد و مادرش بیوه زن درکمال افلاس و تنگدستی بوده بمحنت تمام او را پرورش نمود و در صغر سن آثار رشد و کاردانی و علامت طالع مندی و بخت بلندی از ناصیه حال او واضح و لائح بود و از اتفاقات حسنه در جرگه نویسندهائے سرکار بادشاهی نوکر گردید بمقتضائے وفور دانش و کارطلبی روز بروز پایه قدر او افزون گردید چون صاحب تدبیر و اهل قلم بود صاحب کوس و علم نیز گردید در اکثر معارک ترددات نمایان و محاربات شایان نموده نقش مردانگی و دلاوری خود درست گردانید در ولایت گجرات و بنگاله کارزارهائے

کرته پشمین است که عبارت از پتو باشد ناشسته از خانه بافنده می آرند و آن را دوخته می پوشند تا پاره شدن باب نمیرود و از بدن وانمیکنند ناپاکی اینها بحدیست با آنکه خانه پرآب دارند قطره آب بر تن ایشان نمیرسد مثل مشهور است که کشمیری را پرسیده بود که آبدست چرا نمیکنی جواب داد که غریب هستم حیرانم که دوزخیان دران سرزمین بهشت نشان چگونه پیدائش پذیرفته بدطینتی و نفاق سرشتی اینها نوعے که عوض نیکی غیر از بدی از ایشان بمنصه ظهور نرسد بیت

نفاق فطری شان همچو نیش با کژدم　　نزاع لازمه شان همچو زهر لازم مار

القصه خاقان زمان از سیر کشمیر بغایت خوشوقت شدند و عید رمضان المبارک همانجا نمودند و در روز عید باستشفاع میرزا یوسف خان تقصیرات یعقوب پسر یوسف خان حاکم انجا بخشید و پاے افراز مبارک مرحمت نمودند او سعادت خود دانسته پاے افراز خاصه بر سر بسته بملازمت رسیده مورد عنایات گشت و انحضرت ازان سرزمین حظ وافر گرفته معاودت فرموده براه پکهلی و دمتور که از تصادم جبال و تزاحم کریوه و مغاک و تراکم اشجار افکار اسمان سیر و اوهام فلک پیماے عبور ازان طرق هایله دشوار می داند با حشم و خدم و فیلان قطع منازل نموده در حسن ابدال نزول اقبال فرمودند دران راه میر فتح الله شیرازی و پس ازان حکیم ابوالفتح گیلانی که مقرب انحضرت بودند رخت هستی بر بستند و در حسن ابدال مدفون شدند درانجا چندگاه رایات عالی اقامت ورزیده طرح باغ دل کشاے انداخته ازانجا نهضت فرموده بخطه فرح بخش کابل نزول اقبال فرمودند قاسم خان صوبه دار انجا که دران وقت حیات بود بموجب حکم والا در گذرگاه متصل شهر که حضرت ظهیر الدین محمد بابر بادشاه و هندال میرزا و محمد حکیم میرزا اسوده اند باغ و عمارات احداث نمود چون پریشانی حال رعایاے کابل بعرض مقدس رسید حکم شد که تا هشت سال هشتم حصه از خراج مقرری بر عایا معاف کرده تتمه بازیافت میکرده باشند و بعد سیر و شکار کابل انحضرت معاودت بهندوستان فرمودند قضارا در منزل دکه انحضرت از اسپ افتادند و رخساره مبارک خراشیده شد شش روز صاحب فراش بودند پس از حصول صحت ازانجا روانه شدند بعد رسیدن در رهتاس بر فیل نول[(۱)] راے که در جوش مستی بود سوار میشدند پیش ازانکه پاے مبارک در قلاده

---

(۱) نول راى +

نباشد شرم لطحا گر عنان گیر | حجاز آید بطوف کوه کشمیر
اگر همت بسیرش بر گمارد | بهشت از برگ طوبی سر برارد
بیاید بوئے صندل گرز اشجار | بپیچد بر درختان تاک چون مار
ندیده در جهان کس اینچنین جا | فرح بخش و فرح ناک و فرح زا

دریائے بهت که از میان شهر و بازار جاریست از عجایب تماشاست خصوص اب دل که پایان شهر واقع رونق بخش کشمیر و فرح پیرائے اهل روزگار است چندین عمارات دل کشا و باغات مسرت افزا در میان و بر کناران واقعست چون اب دل درچند فرسخ است کشمیریان بر سطح ان چوبهائے کلان تعبیه نموده در عرض وطول چند طناب درست می سازند و بران چوبها خاک انداخته زمین قابل باغ مرتب میکنند و بر نگارنگ گلها دران کشته گلشن دل فریب می آرایند بلکه بر روئے اب انقدر زمین بهمین آئین درست می سازند که دران زراعت نموده مستفید می شوند بعضے عیار پیشه هم چنین زمین را دزدیده می برند دزدیدن باغ و زمین که مشهور است از همون جاست نظم

دگر آن دل که دلکش شد بقرارش | زخوبی شهر دارد بر کنارش
بسیر دل بیا گلشن چه باشد | بکشتی گل به بر دامن چه باشد
اگر بر فرق ریزد اب از دل | بروید سبزه مو از سر گل
گلے آبے بکشورهائے دیگر | همین نیلوفر است آن نیز کمتر
درین دریا گل افزون از حسابست | زرنگ هر گلے نقش بر آبست
بود نیلوفر انجا شرمساری | چو در بزم عروسے سوگواری
زوجد سبزه این سبز بیشه | کنول را خنده می آید همیشه
گلش در پاک دامانی چو مهتاب | زبرگ انداخته سجاده بر آب
زباغستان این دریا چه گویم | هزاران خلد من تنها چه گویم

اگرچه خوبیهائے کشمیر جنت نظیر از اندازه تسطیر و حوصله تحریر افزون است اما کشمیریان بدمعاش زبون زیست هستند خورش داییی اهنا خشکه نرم بے نمک از برنج است گرم خوردن رسم نیست شبانگاه برنج پخته نگاه میدارند و روز دیگر می خورند و پوشش

باشند بران کوه رنج پیادگی اختیار می کنند از تردد راه پیوند اعضا سست می گردد و جوان پر قوت پیر وضعیف می شود و هنگام عبور لشکر پرتال غیر از فیلان کوه تمتال و اسپان بادرفتار و اشتران باربردار نتوانند گذشت شتر اگر همه ناقهٔ صالح است دران سنگلاخ نتواند قدم نهاد و گاو اگر ثور فلک است نمیتواند گذشت بموجب حکم جهان مطاع چندین هزار خاراتراش آهنین بازو و نجار قوی دست در قلع احجار و قطع اشجار ید طولی نموده ان مسالک را آراستند و از لاهور تا کشمیر نود و هفت کروه به تجربه آمد و آن حضرت بعد قطع مراحل و طی منازل در خطهٔ دلکشای کشمیر نزول اقبال فرمودند و از تماشای سیرگاهان نزهت افزا و سیر اکنهٔ مسرت پیرا بغایت محظوظ شدند اگر بتعریف و توصیف کشمیر پرداخته شود دفترها باید بی شایبهٔ تکلف باغیست بهارین و قلعهٔ ایست آهنین بادشاهان را گلشنی است عشرت افزا و درویشان را خلوتکده ایست دلکشا هر طرف چشمهای خوش و آبشارهای دلکش و آب های روان و جوی های دوان مسرت پیرای نظارگیان و گوناگون میوه های رنگین و رنگارنگ فواکه شیرین لذت بخش روح و روان در ایام بهار تمام کوه و دشت از گونه گلهای رنگین و اقسام شقایق و ریاحین جلوهٔ باغ بهشت میدهد و در و دیوار و صحن و بام خانها رونق روضهٔ رضوان مینماید عرصه دلگیر تر از خیال آزر و کوههای نگارین تر از وهم مانی منظر در می آید مسیحا مگر دران مرزبوم پرورش یافته که از اعجاز خویش مرده را زنده گردانیدی و خضر در آب و هوای ان مکان پرورده گی پذیرفته که عمر ابد نصیب اوست **نظم**

چه کشمیر انتخاب هفت کشور — قسم خورده بخاکش آب کوثر
چه کشمیر آب و رنگ باغ و بستان — اسیر هر نهالش صد گلستان
نظر چندانکه بر دشتش گماری — بجز آب زمرد نیست جاری
نشاید رفت بی کشتی بگلگشت — ز شبنم کار دریا میکند دشت
دران گلشن ز جوش خندهٔ گل — نمی اید بگوش آواز بلبل
شود اوقات صرف اینجا هوا را — وطن کشمیر دان نشو و نما را
بشهرش خانها رنگین ز لاله — چو از می خانه چشم پیاله
زده گل بر سر دیوارها صف — ز سنبل روی دیوارش مزلف

آوردند بها دران لشکر منصور پاے همت افشرده جنگ مردانه نمودند غنیم تاب نیاورده
بے نیل مقصود راه فرار پیش گرفت مرتبه ثانی باز یعقوب خان باتفاق کشمیریان از شعاب
جبال برآمده مصدر شورش شده ناگهان شبخون آورده بهمان وتیره بازگشت چون یعقوب
خایب وخاسر گردید وکارے نتوانست از پیش برد اکثرے امرائے کشمیر آمده قاسم خان
را دیدند وخان انجماعة را استمالت نموده بدرگاه گیتی پناه فرستاد اینها بعد دریافت سعادت
ملازمت والا مشمول عنایات شدند ویعقوب باز باتفاق شمس چک از کوه برآمده بدفعات
بقاسم خان جنگ کرد آخر الامر قاسم خان از محاربات متواتر عاجز آمده استمداد واعانت
از حضور والا نمود ازینجهت میرزا یوسف خان بایالت کشمیر تعین گشت وحکم شد که هرگاه
میرزا یوسف خان از نظم ونسق آن ولایت خاطر جمع نماید وبنیاد فتنه وفساد برکنده
گردد قاسم خان برخصت میرزا بقدسی آستان شتابد میرزا یوسف خان بجناح استعجال
در کشمیر رسیده از روے شجاعت ذاتی ودانش فطری ضبط وربط بواقعی نمود شمس چک
ندامت کشیده میرزا را ملازمت نمود ومیرزا او را استمالت نموده بدرگاه والا فرستاد
ورفع شورش ازان ولایت گردید وقاسم خان برخصت میرزا یوسف خان باستان قدسی
رسیده بصوبه داری کابل سرفرازی یافت آخر الامر از دست محمد زمان میرزا ولد شاهرخ میرزا
در کابل بقتل رسید چنانچه سابقاً گذارش پذیر خامه سوانح نگار شده در سال سی چهارم
جلوس والا حضرت خاقان زمان بسیر کشمیر متوجه شدند صعوبت راه ودشواری طرق کشمیر
از ارتفاع جبال وژرفائے مغاک وبسیاری کریوه هاے دشوار گذار وکثرت اشجار
وانبوهے جنگل وسختی سنگ لاخ وتنگی راه بحدیست که افکار آسمان سیر واوهام فلک پیما
عبور از مسالک مهالک صعب میدانند در اثنائے راه رتن پنجال دپیر پنجال کوهی است
که از غایت ارتفاع سر بفلک کشیده واز نهایت بلندی قله ان باوج آسمان رسیده
از فرازش تماشائے عالم بالا میتوان دید وغلغله تسبیح ملایک توان شنید ساکنانش
باسکنه فلک همسایگی دارند ومرغانش از خوشه پروین دانه می آرند آفتاب تیغ خود را بر سنگش
میساید وگردون از گردش بر قله او می آساید گل اشجارش بر آسمان کواکب وار نمودار وخط
جاده او بر فلک چون خط استوا پدیدار تیز گردان که دعوے طی الارض دارند پاے توکل
به بیم وامید قطع ان راه میتوانند ورهنوردان هرچند اهل دولت وصاحب سامان بوده

نشست یوسف شاه از وگریخته از راه جمون پیش میرزا یوسف خان حاکم پنجاب آمد و باتفاق
میرزا و راجه مانسنگه در فتحپور رسیده بملازمت اشرف مشرف گردید و در سنه ۹۸۷ میرزا
یوسف خان و راجه مان سنگه بکومک او مقرر شدند و او با امرای بادشاهی در کشمیر
رسیده باندک جنگ فتح نموده حکومت باستقلال یافته امرای
بادشاهی را رخصت ساخت در سنه ۹۸۹ خاقان زمان در وقت مراجعت
از کابل از مقام جلال آباد ایلچی تعیین کرده فرمان والاشان بنام یوسف خان صادر فرمود
او باستقبال فرمان گیتی مطاع سعادت اندوز گشته حیدر خان عرف یعقوب پسر خود را
باتحف و هدایا بدرگاه آسمان جاه فرستاد پسر او یک سال در حضور والا بوده بدون رخصت
گریخته در کشمیر رسید چون این معنی بعرض مقدس رسید میرزا شاهرخ و شاه قلی خان محرم
و راجه بهگونت داس به تسخیر کشمیر تعیین شدند چنانچه تجربه در آمده یوسف خان عاجز شده
همراه امرای بادشاهی در حضور پرنور رسیده در سنه ۹۹۳ ولایت کشمیر داخل ممالک
محروسه گردید مدت حکومت یوسف خان هشت سال.

القصه بعد رسیدن یوسف خان بدرگاه مقدس یعقوب پسرش در کشمیر بود چنانچه
باید مراسم انقیاد بجانمی آورد باستیصال او قاسم خان با امرای دیگر تعیین گردید براه
کپرتل شتافت دران راه تالابی ساخته حکمای پیشین است که هرگاه دران مکان
آواز نقاره یا کرنا شود برف و باران عظیم گردد و هنگام نزول لشکر فیروزی اثر چون آواز
نقاره شد برف و باران و تگرگ بسیار گردید و آسیب سرما بلشکریان رسید و جاندار
بسیار تلف شد از وقوع این معنی کشمیریان که آماده پیکار بودند غالب آمدند و تفرقه در لشکر
بادشاهی افتاد دران حال قاسم خان خود را راست کرده عزیمت پیش نمود یعقوب
از دلیری و دلاوری قاسم خان هراسان بوده در خود تاب جنگ ندیده بطرف کشتوار
رفت و شمس چک را که در قید او بود خلاص نمود کشمیریان بعد رفتن یعقوب شمس مذکور
را بحکومت برداشته آماده کارزار شدند و برسر کتل جنگ در پیوست باقبال
بادشاهی قاسم خان فیروزمند گشته در شهر سری نگر که دار الایالت کشمیر است در آمده
بتازگی سکه و خطبه بنام نامی حضرت خاقان زمان مقرر گردانید بعد چندگاه کشمیریان
یعقوب را از کشتوار آورده باراده مصمم بسر قاسم خان در شهر سری نگر شبخون

سلطان نازک شاہ مرتبہ دویم مسند آرائے حکومت گشت در اندک ایام برگ طبعی پیمانہ زندگی لبریز کرد مدت حکومت دو ماہ +

ابراہیم شاہ بن محمد شاہ برادر نازک شاہ کلان پنجماہ +

اسمٰعیل شاہ برادر ابراہیم شاہ در سنہ ۹۵۹ بسلطنت رسید اگر چہ حکومت بنام او بود اما غازیخان استیلا یافت ایام حکومت دو سال +

حبیب شاہ بن اسمٰعیل شاہ بعد پدر بر مسند حکومت نشست غازی خان چک از روے تسلطی کہ داشت اورا در گوشہ نشاند و خود لوائے حکومت برافراشت ایام حکومت او دو سال و چند ماہ +

سلطان غازی شاہ عرف غازی خان چک در سنہ ۹۶۴ سکہ وخطبہ بنام خود کرد مدت حکومت او چہار سال و چند ماہ +

حسین خان برادر سلطان غازی شاہ چون غازی شاہ نا از ارجزام روے داد برادرش غالب آمدہ پسران اورا نابینا کردہ مسند نشین حکومت گشت و غازی شاہ ازین درد و کہ ضمیمہ آزار بدنے واقعہ گشت قالب تہی کرد حسین خان دخت خود را با تحف ہدایا لائقہ در خدمت حضرت خاقان زمان فرستاد و افضل الفضلا واکمل العلما مولانائے کمال کہ دران زمان از فضیلت در ویشی مشہور فی الاکناف بود در ایام حکومت حسین خان از کشمیر برآمدہ در سیالکوٹ رسیدہ بدرس مقید گشت و در ہندوستان بفضایل و کمالات خداشناسی وایزد پرستی مشہور گردید ایام حکومت حسین خان دہ سال و چند ماہ +

علی شاہ برادر حسین خان پس از برادر خود مرزبان ان ولایت گشتہ بعد چندگاہ سکہ وخطبہ بنام نامی حضرت خاقان زمان مقرر کردہ از عقیدت وانقیاد کہ بجناب والا داشت دخت خود را در خدمت شاہزادہ سلیم با تحف وہدایا فرستادہ ارادت و بندگی خود اظہار نمود بعد چندگاہ در عرصہ چوگان از اسپ افتادہ گوئے زندگانی بجایگاہ آخرت برد مدت حکومت نہ سال۔

یوسف شاہ بن علی شاہ بعد پدر مسند آرائے حکومت گردید بعد چندے وزید مبارک خان کہ از امرائے بزرگ ان ولایت بود غالب آمدہ بر مسند حکومت

تاراج کرده معاودت نمود در سنه ۹۳۹ سلطان ابوسعید والی کاشغر سکندر خان خلف خود را با حیدر میرزا کاشغری دوازده هزار سوار همراه کرده بکشمیر فرستاده تا سه ماه کشمیر و مواضع آن را غارت کردند و تاراج نمودند و عمارات قدیم بر انداختند هرج و مرج تمام دران ولایت روی داد و اکثر مردم کشته شدند و انچنان جنگ کردند که در جنگ چند قالب بی سر حرکت نمودند عاقبت الامر سکندر خان مصالح نموده برگشت و بعد چندگاه سلطان نازک شاه ودیعت حیات سپرد ایام حکومت پانزده سال ❖

سلطان شمس الدین بن نازک شاه

سلطان نازک شاه بن سلطان شمس الدین بن نازک شاه مدت ششش (۱) سال ❖

میرزا حیدر خالوزاده حضرت ظهیر الدین محمد بابر بادشاه از کاشغر بملازمت حضرت نصیر الدین محمد همایون بادشاه در اگره رسیده بود هنگامی که حضرت بادشاه از شیر شاه شکست یافته بلاهور رسیدند حیدر میرزا بتحریک ابدال ماکری و حاجی چک و زنگی چک و دیگر امرای کشمیر از حضرت بادشاه رخصت گرفته در سنه ۹۴۸ در کشمیر رفته بتسخیر در آورده اول ابصلاح کشمیریان سکه و خطبه بنام سلطان نازک شاه بحال داشت بعد ازانکه حضرت بادشاه از عراق معاودت فرموده فتح قندهار و کابل نمودند حیدر میرزا از روی عقیدتی که بجناب انحضرت داشت در کشمیر سکه و خطبه بنام نامی حضرت بادشاه مقرر کرد نوبتی شیر شاه فوجی بر سر کشمیر فرستاده بود بعد جنگ از لشکر حیدر میرزا شکست یافته برگشت چون حیدر میرزا دران ولایت استیلا یافته حکومت باستقلال کرد کشمیریان را مغلوب داشته بخاطر نمی آورد بعضی از اهل کشمیر که فریب و تزویر جبلی ایشانست از روی مکر و خداع در لباس دوستی کار دشمنی کرده لشکر میرزا را بطرف تبت و پکهلی و راجور متفرق گردند و با خودها اتفاق نموده بر سر میرزا شبخون آوردند دران زد و خورد تیر بمیرزا رسیده قالب تهی کرد مدت حکومت ده سال ❖

---

(۱) پنج ششماه. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۵۴ و طبقات اکبری صفحه ۶۱۵ ❖

بہلول لودی رحلت نمود سلطان سکندر خلف او اورنگ آرائے خلافت ہندوستان گردید نوکران سلطان فتح شاہ سکندر خان پسر فتح خان را در کشمیر آوردہ مدتے سلطنت نمودند آخر الامر او شکست خوردہ بدر رفت بعد ان در سنہ ۹۳۳ از حضرت ظہیر الدین محمد بابر بادشاہ کومک آوردہ باز در کشمیر رسید و باندک جنگ اسیر گردید سلطان محمد شاہ او را میل در چشم کشیدہ در قید نگاہداشت ایام حکومت محمد شاہ مرتبہ اول دہ سال و ہفت ماہ و مرتبہ دویم دوازدہ سال چند ماہ مرتبہ سیوم یازدہ سال و یازدہ ماہ و بست روز کہ ہگی سی و چہار سال و ہفت ماہ باشند و مدت حکومت سلطان فتح شاہ مرتبہ اول نہ سال و مرتبہ دویم سہ سال و یک ماہ کہ دوازدہ سال و یک ماہ تواند بود و مدت سلطنت ہر دو چہل و شش سال و ہشت ماہ۔

سلطان ابراہیم بن سلطان محمد شاہ بعد پدر بر مسند حکومت جا گرفت پس از چند ماہ ابدال ماکری[1] کہ از امرائے بزرگ آن ولایت بود از سلطان رنجیدہ بملازمت حضرت ظہیر الدین محمد بابر بادشاہ در ہندوستان آمدہ ظاہر ساخت کہ ولایت کشمیر باسہل ترین وجہی تسخیر میتوان نمود کومک مرحمت شود چون ابدال ماکری جوان خوش قد و خوش صورت و خوش سخن و خوش وضع بود حضرت بادشاہ صورت و سیرت او را پسندیدہ فرمودند کہ در جنگل ہم چنین آدم پیدا می شود آخر الامر بادکومک مرحمت فرمودند او نزدیک بکشمیر رسیدہ بسلطان پیغام کرد کہ شوکت و صلابت بادشاہ بحدیست کہ سلطان ابراہیم لودی والی ہندوستان را با صد ہزار کس بخاک برابر ساخت تو چہ خواہی بود بہتر انست کہ اطاعت جناب قدسی قبول کنی او اینمعنی قبول نکرد و جنگ درمیان آمد سلطان درمعرکہ کشتہ شد ابدال ماکری بعد از فتح و ظفر نازک شاہ برادر او را بر مسند حکومت متمکن گردانید مدت حکومت ہشت سال و پنج روز[2]۔

سلطان نازک شاہ بن سلطان محمد شاہ بعد کشتہ شدن برادر خود باتفاق ابدال ماکری حکومت یافت چون حضرت ظہیر الدین محمد بابر بادشاہ ازین جہان فانی بعالم جاودانی رحلت کردند حضرت نصیر الدین محمد ہمایون بادشاہ اورنگ آرائے خلافت شدند کامران میرزا برادر خورد حضرت بادشاہ ازینجانب لشکر بر کشمیر کشید و محاربہ رویداد اکثر کشمیریان علف تیغ بیدریغ شدند و عساکر فیروزی اثر اکثر مال و اسباب کشمیریان[1]

(۱) ابدال ماکری۔ (۲) ہشت ماہ و پنج روز۔ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۳۵۲ و طبقات اکبری صفحہ ۶۱۳۔

بر بستر سلطان کہ قطع نظر از زندگی بود حاضر گشت چون روح سلطان مفارقت کرد جوگی بعلم ظلع بدن کہ میدانست روح خود را برابورده داخل قالب سلطان نمود و برخاست نزدیکان سلطان را تندرست و صحیح المزاج و جوگی را مرده بیجان دیدند و مریدش قالب او را دران مکان کہ او بود برده نگاه داشت و قالب سلطان کہ روح جوگی درو داخل شده بود سلطنت میکرد واز ینجہت رعایت دین ہندوان کرده دین اہنا را رواج میداد از انجاکہ زندگی جاوید نصیب ہیچ آفریده نیست بالاخر برگ طبعی در گذشت مدت حکومت چہل و ہشت[1] سال +

سلطان حیدر عرف حاجی خان بن سلطان زین العابدین چہار[2] سال و دو ماه +

سلطان حسین بن سلطان حیدر دو سال و چند روز +

سلطان محمد شاه بن سلطان حسین ہفت سالہ بعد پدر بر مسند حکومت رونق افزای گشت دران روز جمیع اسباب طلا و نقره و اسلحہ و اقمشہ وغیر ذالک پیش او گذاشتند ہیچ کدام ازان اشیا التفات نکرد و ازان جملہ کمان را بدست گرفت حاضران ازینمعنی استدلال بر بزرگی و مردانگی او نمودند بعد چند گاه بعضے امرا باتفاق پرسرام راجہ جموں کہ از خوف تاتار خان حاکم پنجاب گماشتہ سلطان بہلول لودی جموں را گذاشتہ در کشمیر رفتہ بود وزیر سلطان را کشتند سلطان از تاتار خان کومک طلبداشتہ مخالفان را تادیب نمود چون ده سال و ہفت ماه از حکومت سلطان گذشت سلطان فتح شاه بن آدم خان بن سلطان زین العابدین از تاتار خان کومک آورده با سلطان محمد شاه جنگ کرده نصرت یافت و کشمیر را در تصرف خود آورده سکہ و خطبہ بنام خود کرد و سلطان محمد شاه ہزیمت خورده در ہندوستان آمد بعد نہ سال سلطان محمد شاه باز در کشمیر رسیده بر سلطان فتح شاه فتح یافتہ مجدداً بر مسند حکومت نشست و فتح شاه بجانب ہند آمده پس از دوازده سال در کشمیر رسیده بر سلطان محمد شاه ظفر یافتہ سال و یک ماه حکومت کرده سلطان محمد شاه باز لشکر فراہم آورده کشمیر را در تصرف خود در آورد و سلطان فتح شاه بطرف لاہور آمده بہمین طرف ودیعت حیات سپرد در سنہ ۸۹۸ کہ سلطان

---

(۱) پنجاه و دو سال تاریخ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۳۴۴ و طبقات اکبری صفحہ ۶۰۶ +

(۲) یک سال و دو ماه ـ تاریخ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۳۴۴ و طبقات اکبری صفحہ ۶۰۶ +

سلطان علی شاه عرف میران خان بن سلطان سکندر بت شکن بعد پدر بر مسند حکومت نشست و شاهی خان برادر حقیقی خود را مدار علیه نموده بوزارت خویش مقرر گردانید بعد چندے شاہی خان را ولی عہد کرده در کشمیر گذاشت و خود بر سر راجه جمون که خسر او بود لشکر کشید بعد روانه شدن باغوائے بعضے مردم از ولی عہد کردن برادر خود پشیمان شده معاودت کرد و باعانت راجه راجوری در کشمیر رسیده متصرف گشت و شاهی خان برادرش از کشمیر برآمده بسیالکوت رسید دران ایام جسرتھه کهوکهر از قید حضرت صاحب قران گریخته در پنجاب رسیده بود و نوبتے سلطان علی شاه که بعد فتح تھتھه مراجعت کرده بکشمیر میرفت جسرتھه سر راه گرفته بعد محاربه او را دستگیر کرده مال وامتعه واسباب واشیا بدست آورده شاهی خان بعد رسیدن بسیالکوت با جسرتھه ملحق شده باتفاق او بر سر سلطان علی شاه رفت و سلطان علی شاه بالشکر انبوه برآمده جنگ عظیم کرد و از طرفین خلایق بسیار کشته شد گویند که چند قالب بے سرداران جنگ گاه برخاسته بحرکت درآمد قول اہل ہند است که چون ده ہزار کس کشته شوند یک قالب بے سر بحرکت درآید بالآخر سلطان علی شاه شکست خورده گریخته رفت ایام حکومت او شش سال و چند ماه +

سلطان زین العابدین عرف شاهی خان مظفر و منصور گشته مسند آرائے حکومت گردید محمد خان برادر خود را بوزارت مقرر کرد چون عدالت و رزو انصاف دوست بود سپاه و رعیت از و خوشنود شدند و برہمنانے که در زمان حکومت سلطان سکندر و پدر او جلاوطن شده بودند در عہد او باز بوطن آمده آباد شدند و در معابد و مقامات خویش قرار گرفتند سلطان به برہمنان تاکید کرد که انچه در کتب دین ایشان مسطور است عمل آورند و خلاف آن اصلا نکنند و رسوم برہمنان از قشقه کشیدن و زنان سوختن و بت پرستیدن بتجدید رواج یافت و جمعی برہمنان که در زمان سکندر بزور و اکراه مسلمان کرده بودند از اسلام برگشته باز رسوم ہنود در پیش گرفتند و بتان طلا و نقره و مس که سلطان سکندر شکسته سکه زده بود آن سکه کساد پذیرفت و باعث این همه مراعات احوال ہنود آن بود که سلطان جماعه جوگیان را احترام بسیاری کرد و در اکتساب علوم انجماعه میکوشید گویند که نوبتے سلطان مریض گردیده و مشرف بهلاکت گشت دران حال جوگی آمده

سکه وخطبه بنام خود کرده سلطان شمس الدین خطاب کرد و از ابتدائے ۷۴۷ھ رواج اسلام گردید مدت سلطنت او سه سال و چند ماه ❖

سلطان جمشید بن سلطان شمس الدین عرف شاه میر بحکومت ان ولایت بعد پدر متمکن گشت مدت سه سال[1] و دو ماه ❖

سلطان علی شیر علاء الدین بن سلطان شمس الدین بعد فوت برادر مسند آرائے حکومت گردید مدت او دوازده سال و هفت ماه ❖

سلطان شهاب الدین عرف شراشامک بن شمس الدین مدت بست سال ❖

سلطان قطب الدین عرف هندال بن سلطان شمس الدین یازده سال و پنجماه[2] ❖

سلطان سکندر بت شکن عرف شکار بن سلطان قطب الدین در ۷۸۵ھ بر مسند فرمان روائی متمکن گردید و بشکستن بت و انداختن تبخانه شغل عظیم داشت نوبتے تبخانه مهادیو را که در نزدیکی کشمیر بود انداخت لوحے ازان برامد و خط هندی بران ظاهر گشت نوشته بود که بعد یک هزار و یک صد سال سکندر نامی این تبخانه را خواهد انداخت سلطان مذکور بعد اطلاع بر ایمعنی افسوس بسیار کرد و گفت کاشکے این لوح بر دروازه می بود تا من این تبخانه را نمی انداختم و قول منجمان باطل شدی۔

القصه سلطان خیلی متعصب بود اکثر برهمنان را بعد انداختن تبخانها بزور مسلمان کرد و بسبب شکستن بتها او را سلطان سکندر بت شکن گفتندے وقتے که حضرت صاحبقران امیر تیمور گورگان در هندوستان نزول اقبال فرمودند فیلے برائے سلطان فرستاده بودند او باعث شرف و افتخار دانسته مراسم اطاعت و انقیاد بجا آورد و پیشکشهائے لائقه ارسال داشت مدت حکومت او بست و دو سال[3] و سه ماه ❖

---

(۱) یک سال و دو ماه۔ تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۳۸ و طبقات اکبری صفحه ۵۹۸ ❖

(۲) پانزده سال و پنج ماه۔ تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۳۹ و طبقات اکبری صفحه ۵۹۹ ❖

(۳) بست و دو سال و نه ماه۔ تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۴۱ و طبقات اکبری صفحه ۶۰۰ ❖

در نیاید دست از و غا و هیجا باز ندارند بنابران لشکر فیروزی اثر کمر همت بر لبسته متوجه کشمیر شدند چون نزدیک رسیدند محاربه سخت درمیان آمد کشمیریان مغلوب شده آمده ملاقات کردند و خطبه و سکه بنام نامی حضرت خاقان زمان مقرر کرده بالکل زعفران و ابریشم و جانوران شکاری که خلاصه محصول آن ولایت است در سرکار والا مقرر گردید یوسف خان بوساطت شاهرخ میرزا و راجه بهگونت داس بقدسی آستان رسیده سعادت ملازمت دریافته مورد عنایات والا گردید +

بر منتظران اخبار سلاطین مستور نماند که از بعضے تواریخ احوال کشمیر چنان بمطالعه درآمد که آن ولایت در تصرف راجها بود که باستقلال حکومت میکردند در ۷۱۵ه ساهو نامی که خود را شاه دین ظاهر از آل گرشاسپ بن نیک روز میگفت نوکر راجه سهدیو[1] که از نسل ارجن پاندو ان بود گردید مدت مدید خدمات لایقه بجا آورده اعتبار یافت چون سهدیو در گذشت پسر او راجه دیومن[2] بحکومت متمکن گشت شاه میر بن ساهو مذکور را وکیل السلطنت و صاحب مدار گردانید دو پسر او را که یکے جمشید و دیگر علی شیر نام داشت پیش آورده در کارهائے دخیل ساخت و شاه میر را دو پسر دیگر بود یکے را سراشانک و دیگرے را هندال نام بود و این هر دو صاحب داعیه بودند چون شاه میر و پسرانش اعتبار یافتند غلبه پیدا کرده سپاه و رعیت را بجانب خود کشیدند و بتقریبے از راجه رنجیدند و راجه انهارا از آمدن بخانه خود منع کرد شاه میر و پسران او از روے تسلط و استیلائے تمام پرگنات کشمیر را متصرف شده اکثر نوکران راجه را با خود متفق کرده روز بروز قوت و مکنت بهم رسانیدند و راجه زبون و مغلوب گشته در ۷۴۲ه بمرگ طبعی درگذشت و زوجه او کوتنا دیوی[3] نام قایم مقام گشت خواست که باستقلال حکومت نماید بشاه میر پیغام کرد که چندر پسر مارا بحکومت بردارد شاه میر قبول نکرده رانی بر سر او لشکر کشیده جنگ کرد چون ارادت الٰهی بران رفته بود که ازان ولایت حکومت هنود منقطع گردد و دین اسلام رواج یابد قضارا رانی کوتنا دیوی در جنگ مغلوب شده بدست کسان شاه میر گرفتار گردید و بالضرور اسلام قبول نموده در عقد نکاح شاه میر درآمد و شاه میر مظفر و منصور شده دران ولایت

(۱) راجه سبه دیو تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۳۷: راجه سر دیو طبقات اکبری صفحه ۵۹۶ +
(۲) پریچهت. در تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۳۷ و طبقات اکبری صفحه ۵۹۶ راجه رنجن نوشته +
(۳) کوتنا دی یا کوتنا دیو امادر تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۳۸ کوتاه دیو نوشته +

بے ادبی پسر خود متاسف بوده مکتوب معذرت اسلوب مشتمل اظہار اشوب جوانی و نادانی پسر خود مصحوب مولانائے حسینی بدرگاه والا فرستاد اگرچہ مولانائے حسینی بعد رسیدن بدرگاه فلک کارگاه بابتلائے امتلاء درگذشت اما انحضرت جواب مکتوب عبداللہ خان چنانچہ آئین بزرگان حقیقت اگاه باشد نوشتہ روانہ کردند و اساس اخلاص را استحکام دادند +

دربیان تسخیر ولایت دلکشائے کشمیر جنّت تاثیر

یوسف خان والی انجا ہموارہ اظہار اطاعت و انقیاد نموده پیشکشہا لایقہ ارسال میداشت و در سال سیم جلوس والا یعقوب خان نامی پسر خود را باپیشکش و تحایف فراوان بدرگاه والا فرستاد او چندگاه در حضور لامع النور قیام داشتہ بنا بر وحشتی کہ بخاطر داشت بے رخصت از حضور ساطع النور گریختہ بکشمیر رفت چون این معنی بعرض اقدس رسید فرمان بنام یوسف خان صادر شد کہ خیریت ذات و امنیت ولایت او درین است کہ خود آمده بملازمت مشرف شود والا پسر خود را باستان بوس مقدس بفرستد او عذرہائے زمیندارانہ در پیش درآورده عرضداشت ارسال نمود لہذا قصد آن ولایت بخاطر اشرف مصمم گشت و شاہرخ میرزا و راجہ بھگونت داس و شاه قلیخان محرم و دیگر امرا بر یخدمت تعین شدند چون براه بھنبر بسبب فراوانی برف و اشتداد سرما و صعوبت مسالک و دشواری جبال عبور عساکر اجلال مشکل بود باصلاح راہبران و دولتخواہان براه پکھلی روانہ شدند و بسختی و کسالہ تمام قطع راہہا دشوار نموده نزدیک کشمیر رسیدند یوسف خان در خود تاب مقاومت ندیده اراده داشت کہ بامرائے بادشاہی ملاقات نماید اما از بیم کشمیریان نمیتوانست آمد آخرالامر بہانہ دیدن جائے مجادلہ برامده بامرائے بادشاہی ملاقی شد کشمیریان از اطلاع امینی حسین چک را بحکومت برداشتہ اماده جنگ شدند درین اثنا یعقوب خان پسر یوسف خان از پدر جدا شده بکشمیر رفت کشمیریان ہمراہی حسین چک گذاشتہ پیش یعقوب خان آمده حاضر شدند و او را شاه اسمٰعیل خطاب داده سرکوہہا محکم ساختہ بقصد محاربہ بلشکر منصوره صفوف آراستند چون این معنی معروض عاکفان بارگاه فلک اشتباه گردید فرمان والاشان بنام شاہرخ میرزا و بھگونت داس بصدور پیوست کہ اگرچہ یوسف خان ملاقات کرده اما تا انکہ کشمیر متسخیر

تعین کرد ولایت بدخشان از تصرف ایشان برآورده حواله کسان خود نمود سلیمان میرزا و شاهرخ میرزا
هردو جلا وطن گشته بکابل رسیدند **بیت**

دولت همه از اتفاق خیزد — بی دولتی از نفاق خیزد

دران وقت محمد حکیم میرزا حیات بود چند مواضع از تومان لمغان بسیورغال سلیمان میرزا مقرر کرد
شاهرخ میرزا بودن در کابل اختیار نکرده بدرگاه والا رسیده مورد انواع عواطف گردید
و پس از چندی سلیمان میرزا نیز بوساطت راجه مانسنگه بجناب قدسی رسید و بعد سه سال
مسافر ملک بقا گردید اگرچه سلیمان میرزا در زمان بودن بکابل باعانت محمد حکیم میرزا لشکر فراوان
فراهم آورده بدفعات قصد بدخشان نمود اما کار پیش نرفت در سال سی و چهارم جلوس والا
محمد زمان نامی خود را فرزند شاهرخ میرزا وا نموده در بدخشان گرد شورش برانگیخت وا در با عبد المومن
پسر عبد الله خان والی توران بدفعات جنگ رو داد و هر دفع فتح نموده بدخشان را متصرف
شد و مدتی حکومت آن ولایت نمود آخر الامر عبد الله خان والی توران لشکر گران تعین کرد
محمد زمان را از بدخشان اخراج نموده ان ولایت را بتصرف خویش درآورد و محمد زمان از
بدخشان برآمده در کابل رسید نخست صورت اظهار نمود که روانه درگاه والا می شود و در
طن قصد فساد داشت دران وقت قاسم خان صوبه دار کابل در حضور مقدس بود محمد هاشم
پسر قاسم خان که به نیابت پدر در کابل بود از قصد او واقف شده باندک جنگ او را
دستگیر کرد همدرین اثنا قاسم خان از حضور بکابل رسید بمحمد زمان خان مدارات و تملقات
بسیار کرد اما او را در بند نگاه داشت و میخواست که روانه حضور ساطع النور سازد محمد زمان
قابو یافته قاسم خان را بقتل رسانیده درصدد کشتن محمد هاشم گردید او از قتل پدر واقف
گشته کسان خود را فراهم آورده محمد زمان را بقصاص خون پدر بسیاست تمام کشت و تمامی
بدخشیان که در کابل بودند علف تیغ بیدریغ شدند در رفع شورش محمد زمان خان ازان دیار
گردید و در بدخشان عبد المومن پسر عبد الله خان حاکم مستقل گشت چون بدست بادهٔ جوانی
و مدهوش شراب نادانی بود از روی گستاخی درخواست صبیه رضیه حضرت خاقانی نمود
چون ایلچی فرستاده از دریای بهت میگذشت قضارا کشتی از موج خیز دریا غرق شد
و نامه او که از روی گستاخی نوشته بود از نظر اقدس نگذشت بر زبان طوایف انام افتاد
که مگر باشاره آنحضرت بوده باشد و عجب نیست که چنین بوقوع آید عبد الله خان باستماع

بعد فوت ابراهیم میرزا چون شاهرخ میرزا پسر او کلان شد سلیمان میرزا را با شاهرخ میرزا نبیره خود صحبت برابر نگشت هر دو با یکدیگر عناد ورزیدند و کار به پرخاش کشیدند و بدفعات بهمدیگر ایشان جنگ درمیان آمد آخر الامر سلیمان میرزا هزیمت خورده در کابل رسید چندگاه پیش محمد حکیم میرزا که دران وقت حیات بود گذرانیده بدرگاه والا التجا آورد پنجاه هزار روپیه نقد و سامان سفر از حضور مقدس مرحمت گشت و فرمان متضمن استمالت بصدور پیوست میرزا بجمعیت خاطر از کابل روانه بدرگاه معلی گردید چون نزدیک دار السلطنت فتحپور رسید حکم شد که امرائے عالی قدر باستقبال بروند حسب الحکم اعلی تا سه کروهے فتحپور فیلان نامی کوه شکوه بسلاسل طلا و نقره و جلهائے دیبا و زربفت آراسته ایستاده کردند و درمیان دو فیل ارابه یوزها با پوشش مخملی و زربفت و زنجیر طلا و نقره و قلادهائے مرصع باز داشتند و عقب فیلان بسیل دو رویه از دلاوران رستم دل و مبارزان صف گسل آراستند و قورچیان بهرام نظام و یساولان صاحب اهتمام گذاشتند که احدی قدم از بسیل بیرون نتواند کرد و کوچهائے شهر را جاروب زده و آب پاشیده مصفا کردند و دکاکین آراسته بازار را آئین بستند بے شایبه تکلف کوچها از کثرت آراستگی و پیراستگی مانند خیابان گلشن گشت و دکانها از پوشش زربفت و انواع اقمشه زیباتر از باغ بهار گردید **بیت**

شهر را بسته سر بسر آئین — رنگ بستان گرفت روئے زمین

طوایف انام از شهر و نواحی در کوچه و بازار و طاقها و رواقها و راهها و پشت بامها برائے تماشا هجوم آوردند خاقان زمان بادشاهزاده والاشان با جلوه جمال و جاه و جلال با آرایش و پیرایش کمال بقصد ملاقات از شهر برآمدند چون نزدیک رسیدند اول سلیمان میرزا پیاده شده تسلیمات بجا آورد بعد ازان خاقان زمان از اسپ فرود آمده میرزا را از روئے الطاف در آغوش گرفتند و بمنزل آورده بعد ضیافت و مهمانداری بنوید کمک تسخیر بدخشان خورسند فرمودند بعد چند روز صوبه داری بنگاله تجویز شده میرزا قبول نکرد و بقصد زیارت مکه معظمه رخصت گشت هفتاد هزار روپیه خرچ راه مرحمت گردید میرزا بعد ادراک سعادت حج بهمان راه باز در بدخشان رسیده با شاهرخ میرزا جنگ کرده باز هزیمت خورده بعبدالله خان والی توران پناه برد عبدالله خان از نفاق ایشان واقف گشته لشکر

آخر الامر بشفاعت شاهزاده بار یافتند بموجب حکم والا هر چند تلاش شد نعش راجه بیربل بدست نیامد چون آنحضرت او را بسیار میخواستند تاسف انیمعنی بارها بر زبان مقدس گذشت همدرین اثنا میر قریش ایلچی عبد الله خان والی توران با نامه محبت و تنسوقات آن دیار بدرگاه والا رسید چون خاطر مقدس از واقعه راجه بیربل مکدر بود ایلچی مذکور دو سه روز بار نیافت بعد چند روز بملازمت اقدس مشرف گشت و نامه عبد الله خان از نظر انور گذرانید میر قریش را بانعام لایق سرفراز فرموده رخصت انصراف دادند و حکیم همام برادر حکیم ابو الفتح را همراه میر قریش نزد عبد الله خان فرستاد خواجه محمد تحویل داری بارخانه سوغات و میر صدر جهان برای پرسش واقعه سکندر خان پدر عبد الله خان همراه دادند و نامه والا از نتایج طبع وقاد زبده فضلای اکمل علامی شیخ ابو الفضل بعبد الله خان قلمی گردید چنانچه ان نامه مشهور است بعد تنظیم مهمات ان دیار و تنبیه و تادیب گردن کشان بدروزگار از ساحل دریای سند معاودت بهندوستان کردند و راجه تودرمل را بحضور طلبداشته راجه مانسنگه را بکابل تعین نمودند و باستیصال افغانان یوسف زئی اسمٰعیل قلیخان تعین گشت او بواقعی تادیب و تخریب انطایفه نمود اکثری سرداران فوطه در گردن انداخته آمده حاضر شدند بی شایبه تکلف قلع و قمع انجماعه که اسمٰعیل قلیخان نموده دیگری ننموده باشد چنانچه انیمعنی مشهور است که عورات یوسف زئیان عوض نان بفروخت رفتند +

در بیان رسیدن میرزا سلیمان والی بدخشان در حضور پرنور و تفرقه در بدخشان

سلسله او بحضرت صاحب قران امیر تیمور گورگان میرسد حکومت بدخشان باستقلال داشت و بارها از بدخشان لشکر بر سر کابل کشید و بمراتب شکست خورده رفت ابراهیم میرزا خلف او در شجاعت و دلاوری طاق و در فراست و دانشوری شهره آفاق بود چون ازین جهان فانی در گذشت سلیمان میرزا ازینجهت که ان خلف را بسیار دوست میداشت غم جان کاه رو داد و این رباعی حسب حال اوست رباعی

ای لعل بدخشان ز بدخشان رفتی — از سایه خورشید درخشان رفتی
در دهر چو خاتم سلیمان بودی — افسوس که از دست سلیمان رفتی

گذشت فیل واسپ وادم بریک دیگری افتادند وحادثهٔ عظیم روداد که گویا نمونهٔ رستخیز است
چون افغانان از هر طرف ریخته وجنگ کرده غالب آمدند زینخان از فرط غیرت ووفور شجاعت
خواست که جان نثار گردد اما خیرخواهان جلو گرفته اورا از آشوب گاه برآوردند دران تنگی چند
فیل واسپ وشتر وادم بر روی همدیگر افتاده بودند که راه عبور سوار دشوار بوده ناچار
زینخان پیاده شده بے راهه شتافت وبهزار دشواری افتان وخیزان بمنزل رسید
بسیاری از لشکریان را افغانان اسیر وقتل کردند وانقدر اسباب بدست آوردند که از برداشتن
آن عاجز شدند ودران روز چند هزار کس کشته شد واز خستگان حساب نیست ودران
زد وخورد راجه بیربل وحسن خان بهتی وراجه دهرمنکد وسنکرامخان وبعضے دیگر از بندهای
بادشاه شناس بکار آمدند ازانجا که راجه بیربل در شعر هندی ونزاکت فهم وجدت طبع و
فطرت بلند ومزاجدانی وتیز زبانی وسخن سنجی ونکته طرازی بینظیر بود چنانچه از اعاجیب
اشعار ونادرات گفتار ونکات غریبه ومضاحک ومطایبات عجیبه او که باعث انبساط
خواطر تواند بود تا حال مذکور محافل وزبان زد اهل روزگار است ونوعی همت عالی داشت
که بذل وسخاوت ادناے او پانصد مهر وهزار مهر بود ازینجهت که از عمده مصاحبان بزم انس
وزبده محرمان انجمن قدس بود وبمنصب سه هزاری سرفرازی داشت وقرب منزلتی که اورا
بجناب مقدس بوده دیگرے را نبود از کشته شدن چنین مصاحب ومساز ونديم همراز
که از وفور دانشش گره کشاے خاطر والا وصیقل نماے مرات ضمیر علیا بود عیش محفل قدسی
منغص گشت وبر خاطر اقدس سنوح این سانحه سخت گران آمد بے اختیار آب از دیده
فرو ریختند واه بلند برزبان آوردند تا دو شبان روز بمکیفات وغذاے لابد توجه نفرمودند
وبر زبان قدسی گذشت که از ابتداے جلوس مقدس تا حال که سنه سی ام است چنین غبار
کلفتے بر حاشیه خاطر والا ننشسته روز سویم شاهزاده سلطان مراد وراجه تودرمل را با
بسیاری از بهادران شهامت کیش براے قلع وقمع افاغنه یوسف زئی تعین فرمودند
چون این خدمت در خورشان شاهزاده رفیع المکان نبود از منزل دویم شاهزاده بموجب
حکم اعلی معاودت نموده راجه تودرمل بتخریب الجماعة مقرر شد وراجه مان سنگه که
باستیصال افغانان بارکی در کریوه خیبر رسیده بود برفاقت راجه تودرمل تعین گردید وزینخان
وحکیم ابوالفتح بحضور رسیده چند روز رخصت کورنش نیافتند ومورد عتاب شدند

خاقان زمان یتیم نوازی فرموده الطاف بیکران درحق فرزندان میرزا مبذول داشتند و نظر توجه و تربیت بر گماشتند و امرائے کابلی نیز بعز بساط بوس مشرف شده مورد عنایات شدند و راجه مان سنگه بصوبه داری کابل سرفرازی یافت +

دربیان کشته شدن راجه دانش و بیربل

چون ساحل دریائے سند مخیم خیام اجلال گشت زین خان کوکه را بالشکر گران باستیصال الوس یوسف زئی و تسخیر ولایت بجور و سواد تیراه تعین کردند و شیخ فرید بخاری بخشی برائے تاخت قبایل افغانان که در دشت بودند رخصت یافت شیخ بعد تاخت و تاراج معاودت نمود و زین خان بقلع و قمع افغانان کمر بسته داخل کوهستان شد بعرض والا رسید که تا آنکه فوج دیگر باعانت زینخان تعین نمیشود استیصال افغانان ممکن نیست راجه بیربل و شیخ ابوالفضل استدعائے اینخدمت نمودند آنحضرت قرعه بنام هردو انداختند قضارا قرعه بنام راجه بیربل برآمد لهذا راجه مذکور و حکیم ابوالفتح را بامداد زینخان رخصت فرمودند زینخان باتفاق و استصواب راجه نخستین بضبط بجور کمر بست و همت برگماشت کلان تران آنجا طناب عبودیت درگردن انداخته رعیت گیری اختیار کردند بعد ازان بر سر سواد تیراه لشکر کشی شد افغانان بر سر کریوه هجوم آورده ژاله صفت تیر و سنگ می باریدند زینخان بزور شمشیر از کریوه گذشته قلعه بنا کرده باستیصال الجماعة بدمال پرداخت اندرین اثنا درمیان زینخان و راجه بیربل تخالف و نفاق رو داد و مخاصمت بلند شد و گفتگوهائے منازعت درمیان آمد بیت

نزاع اینچنان آتشی برفروزد که از تاب آن هرچه باشد بسوزد

هرچند زینخان خواست که جمعی در قلعه گذاشته پیشتر روانه گردد راجه برامینی راضی نگشت و قرار یافت که از راهی که آمده اند باز مراجعت کنند بصلاح اینمعنی معاودت کردند راجه پیشتر آمده جائیکه قرار یافته بود فرود نیامد ازانجا روانه شد کسانیکه پیش آمده خیمه زده بودند ناگزیر به برداشتن خیام و بستن پرتال مشغول شدند زینخان از عقب آمده صورت حال بدین منوال دیده او هم براهی گردید افغانان سراسیمگی لشکر معاینه کرده از هر طرف هجوم آوردند و غریب شورشی پدید آمد نزدیک راه تنگ گردیده بود که دو سوار پهلو بهم نمیتوانستند

که جائے چندین سلاطین صاحب سکه و خطبه بود تمام تر در قبضه تصرف ما درآمده و سران روزگار روے نیاز بدرگاه والا آورده و می آرند و امرائے این دودمان رفیع مکان بجائے سلاطین والاشکوه نشسته حکومت میکنند ان برادر از چنین دولت چرا محروم و بے نصیب باشد اگرچه بزرگان کاردان برادر کهین را بمنزله فرزند گفته اند اما باعتقاد من بهم رسیدن فرزند احتمال دارد و برادر کجا بهم می تواند رسید لایق عقل و دانش ان برادر انکه از خواب غفلت بیدار گشته بملاقات خویش مسرور سازد و زیاده ازین ما را از دولت دیدار و خود را از دولت پایدار محروم ندارد محمد حکیم میرزا بنابر صحبت خوش آمدگویان خانه برانداز باوجود اینقدر عنایات بادشاهی و ورود فرمان تلطف آمیز هیچگونه فرمان پذیر و سخن شنو نگشت و باخود قرار داد که کریوه خیبر تا قلعه کابل مستحکم کرده اماده پیکار گردد یا براه بنگش رفته در هند شورش اندازد و میرزا همه برین اندیشه بود و کنکاشها در میان داشت که شاهزاده سلطان مراد برسم منقلا در نواحی کابل رسید و بمیرزا جنگ در میان آمد و میرزا شکست یافته بطرف غوربند شتافت و اراده آن کرد که بوالی توران پناه برده استمداد و استعانت نموده آید مقارن اینحال خاقان زمان نیز بکابل نزول اقبال فرموده سیر منازل قلعه و باغ و شهر نموده مسرت اندوز شدند با انکه محمد حکیم میرزا مصدر چندین تقصیرات شده بود از روے کمال تلطف کابل را باز بمیرزا مرحمت فرموده بهندوستان معاودت نمودند و میرزا باز بکابل رسیده بحکومت انولایت قیام ورزید ازانجا که میرزا مشغوف شراب بود از فرط باده پیمائی به بیماریهائے مزمنه مبتلا گردید و ازبسکه مغلوب طبیعت بوده خود را از شراب نتوانست ضبط کرد و در اندک مدت ساغر حیاتش لبریز گشت **بیت**

مبادا خردمند غرق شراب — کزین سیل شد قصر دولت خراب

بعد از ارتحال میرزا بمنزل بقا فرزندانش اراده داشتند که از کابل پیش عبد الله خان والی توران روند چون اینمعنی بعرض مقدس رسید از روے صله رحم فرمان استمالت صادر شد و راجه مان سنگه برائے دلداری پس ماندگان میرزا تعین گشت و رایات عالی نیز بسمت کابل نهضت فرموده چون عرصه راولپندی مورد سرادقات اقبال گردید راجه مان سنگه که بیشتر رخصت یافته بود کیقباد میرزا را یازده ساله و افراسیاب میرزا را چهار ساله پسران محمد حکیم میرزا را همراه خود گرفته در حضور مقدس رسید حضرت

بلند رسید چون در معاملات مردم را تنگ منودی وراه بدسلوکی پیمودی از خدمت تغیر گشته قید شده بود بعد چندگاه بهمان پایه سرفرازی یافت در ینولا از منصوبه معاندان باینحالت رسید اگرچه بر . باینها افتاده بود که راجه تودرمل بانی این منصوبه شده اما خلاف است شاید مردم دیگر اختراع کرده باشند بعد دور و ز از کشته شدن بے تقصیری او معروض مقدس گشت باعث تاسف خاطر اقدس گردید لیکن مردم از سخت گیری و تنگ گرفتگی او نجات یافته مسرور شدند

نظم

نباشے بکار جهان سخت گیر — که هر سخت گیرے بود سخت میر

باسان گذاری دمے برگذار — که اسان زید مرد آسان گذار

بالجمله انحضرت طے منازل نموده بر ساحل دریائے سند نزول اجلال واقبال فرمودند در مکانے که دریائے سنده و نیلاب ورود کابل باهم می پیوند و برائے قلعه متین حکم والا صادر شد وبرلب دریائے بر قلعه کوهچه برروے سنگ اساس قلعه نهاده عمارت آن از سنگ وخارا قرار یافت خاراتراشان فرهاد شعار در تراشیدن احجار دانایان نادره کار در طرح حصار وبنایان معمار تعمیر بروج ودیوار بدایع وصنایع بکار بردند درسال بست وششم جلوس والا شروع شده باهتمام خواجه شمس الدین خوافی در دو سال قلعه رفیع وشهر وسیع صورت تمامیت یافته باتک بنارس موسوم گردید بے شایبه تکلف قلعه ایست درغایت استواری که خندقش دریائے سنده ووثلیت در نهایت محکمی که در مالش بروے مخالفان بند بر خبست معتدل هوا درمیان هند وخراسان سرکوبی است بیم افزائے سرتابان وگردن کشان مهندس فکر صایب ومعمار راے اصابت خاقان زمان با وجود حصانت حصین پایان آن معبره دریا طرفه تجویز نموده که دم مساوات باسد سکندر میزند صادر ووارد تا انکه درون قلعه نرود راه عبور دران مکان بهروے او مسدود است

نظم

یکے قلعه برروے آن کوهسار — که دریاشده خندقش پایدار

ز رفعت رسیده بچرخ برین — بروجش بروج فلک را قرین

القصه ان حضرت بعد طرح انداختن قلعه اتک بنارس متوجه پیش شدند وازین منزل فرمان نصایح بنیان بمحمد حکیم میرزا صادر شد خلاصه مضمونش انکه وسعت اباد هندوستان

سنده عبور نموده بکابل رفت وکنور مان سنگه تا دریای سند تعاقب نموده برگشت چون
این جرات وجسارت کنور مان سنگه بعرض والا رسید مورد الطاف بیکران گردید بیکبارگی
بمنصب پنجهزاری سرفراز گشت درینولا میرزا از استماع خبر یورش امرای بنگاله که سکه و
خطبه بنام اومی خواستند که بکنند دلیر شده از کابل لشکر آراسته به پنجاب رسیده باعث
فتنه وفساد گردید واهل آن دیار را انار واضرار رسانید انحضرت از الله باس کوچ کرده قصد
مصمم نمودند که درین مرتبه در کابل رسیده میرزا انچنان تادیب کرده شود که آتش فتنه
مطلق منطفی گردد وفوجی برسم منقلا رخصت نمودند میرزا از طنطنه موکب والا امکان خود
در بودن پنجاب ندیده روانه کابل گردید افواج قاهره که عقب میرزا شتافته بود بشادمان خان
که از امرائے بزرگ میرزا بود جنگ نمود شادمان خان شکست یافته گریخت اسباب
وپرتال وامتعه واموال او ولشکریانش بدست بهادران لشکر فیروزی اثر آمد ونوشته چند بخط
منشی میرزا ومهر میرزا از پرتال شادمان خان بدست سردار فوج منصور افتاده بود وآن نوشتجات
بجنس بحضور والا ارسال داشته ازانجمله نوشته بنام خواجه شاه منصور دیوان بود که درجواب
عریضه او نگارش یافته آن حضرت از روی فراخ حوصلگی ونیکذاتی بر زبان نیاوردند وبخاطر قدسی
رسید که درچنین وقت مخالفان بجهت هدم اساس اعتماد دولتخواهان این چنین نوشتجات
میفرستند بار دیگر بعرض والا رسید که کسان خواجه شاه منصور که در پرگنه فیروزپور جاگیرش
می باشند اراده دارند که بمحمد حکیم میرزا ملحق شوند چون آمینی از خواجه استفسار رفت او انکار ورزید وطلب ضامن کردند
او در دادن ضامن نیز عذر نمود ظن غالب شد که فی الواقع قصد خواجه بطرز دیگر است
درینصورت بصلاح دولتخواهان متصل سرای کوت کچهوه که مابین شاه آباد وانباله است
خواجه را بحلق کشیدند این خواجه شاه منصور از اعیان شیراز بود وخدمت اشرف خوشبوی
خانه داشت وآن حضرت بمقتضای آدم شناسی نظر بر قابلیت او داشته او را
بسیار می خواستند ومظفر خان دیوان اعلی بنا بر کاردانی ووفور دانش او حسد می برد ناگزیر
ترک نوکری بادشاهی نموده پیش منعم خان خانخانان رفته نوکر گردید نوبتی منعم خان او را
برای عرض مطالب جاگیر از بنگاله بحضور مقدس فرستاده بود در التماس مطالب نقش
کاردانی او زیاده بخاطر اقدس درست شد بعد فوت منعم خان طلب حضور فرموده بحالی
منصب وزارت دیوان اعلی سرفراز فرمودند ودر کمتر زمانی با صابت رای بمراتب

معصوم خان کابلی و دیگر مخالفان مقرر ماند چون بعرض والا رسید کہ مخالفان بد سرشت بدفعات بشہباز خان جنگ کردہ غالب آمدہ اند و دران حدود رفع شورش نمیشود بلکہ روز بروز زیادہ میگردد لہذا بقصد استیصال انجماعۃ بدمال بدولت و اقبال خود متوجہ دیار شرقیہ شدند و شکار کنان ونخچیر افگنان قطع منازل فرمودند و درین سفر راجہ بیربل جشن عالی ترتیب داد ان حضرت دران مجلس تشریف بردہ پایہ قدر او افزودند و نیز در منزل راجہ تودرمل تشریف فرمودہ سرفرازی بخش آن وزیر اعظم شدند بعد رسیدن در مکانی کہ دریائے گنگ و جمن باہم اتصال یافتہ جوش یکتائی میزنند و باعتقاد اہل ہند از اماکن بزرگ است درمیان ہر دو دریائے قلعہ الہ باس و شہر بزرگ اساس نہادند چون در ایام بارش دریائے گنگ طغیان می نماید بند مستحکم در طول یک کردہ و عرض چہل درعہ و ارتفاع چہار درعہ مقرر گشت و آن حصار در نہایت متانت و حصانت و بند در غایت مستحکمی و استواری و شہر در کمال وسعت و فسحت در سال بست و ہشتم جلوس والا باتمام رسید و درین مکان بعرض ہمایون رسید کہ شہباز خان تبقویت طنطنہ نہضت موکب والا بمخالفان جنگ مردانہ وار نمودہ مظفر و منصور شدہ و معصوم خان کابلی وبہادر و دیگر مفسدان وخیم العاقبت ہزیمت خوردہ از ملک بادشاہی بدر رفتہ خود را در کنج خمول کشیدہ اند بنا بران از الہ باس معاودت فرمودہ بقصد رفع شورش محمد حکیم میرزا روانہ بسمت پنجاب شدند و بدولت و اقبال قطع منازل و طی مراحل در پیش نمودند *

دربیان بغی محمد حکیم میرزا برادر حضرت بادشاہ خاقان زمان

او در کابل بغی ورزیدہ بارہا از اب سند گذشتہ باعث ازار و اضرار اہل پنجاب میگردید و از صدمات عساکر منصورہ منہزم گشتہ باز رو بکابل می آورد نوبتے بلاہور رسیدہ بست و دو روز قلعہ را محاصرہ نمودہ راجہ بہگونت داس صوبہ دار لاہور پاسے ہمت افشردہ قلعہ را مستحکم داشت کنور مان سنگہ خلف راجہ مذکور کہ فوجدار سیالکوت بود احشام کوہی فراہم آوردہ باجمیعت فراوان ناگہان رسیدہ بمیرزا جنگ نمودہ غالب آمد و میرزا بے دست و پا گشتہ از دور قلعہ برخاستہ بے نیل مقصود راہی گشت و براہ جلال پور معمولہ حافظ آباد از دریائے چناب گذشتہ در بہیرہ رسیدہ و آن شہر را غارت و ویران ساختہ از راہ کمیت دریائے

مقرر کرده انجمن آراسته خواستند که خطبه بنام محمد حکیم میرزا برادر خورد آنحضرت که در کابل بود بخوانند دران وقت ناگهان باد بشدت تمام وزید و کون و مکان تیره و سیاه گردید شتداد باد یاد از رستخیز درداد و طوفان گرد و خاک نمونه آخرالزمان نمودار ساخت و نیز باران سخت بارید و اقبال عدو مال بادشاهی بساط نشاط انجماعت را در نوردید و انجمن بتفرقه و پراگندگی انجامید و آنچه مخالفان اندیشیده بودند بمنصه ظهور نرسید و همچنین در بهار بهادر نامی پسر سعید بدخشی علم بغی برافراشته سکه و خطبه بنام خود کرد **بیت**

بهادرالدین سلطان بن سعیدالدین شه سلطان ٭ پسر سلطان پدر سلطان زهی سلطان بن سلطان

چون اینمقدمات بعرض قدسی رسید راجه تودرمل را که بعد از مظفرخان دیوان اعلی مقرر شده بود با امرای دیگر تعیین فرمودند راجه بجناح استعجال رسیده در دفع شورش پرداخت و بصلاح دولتخواهان در حوالی منگیر حصار گلین احداث نموده دایره ساخته حقیقت احوال آن حدود بدرگاه مقدس معروضداشت خان اعظم میرزا کوکلتاش با لشکر گران رخصت گشت و عقب او شهباز خان نیز تعیین گردید از آوازه آمدن خان اعظم و شهباز خان در جمعیت مخالفان تفرقه افتاد از محاصره حصار گلین که راجه تودرمل ساخته بود برخاستند معصوم خان با دیگر باغیان بطرف بهار رو آورد افواج قاهره در بهار رسیده باتصال باغیان کمر همت بستند و همدرین اثنا معصوم خان فرنخودی(۱) و نیابت خان عرب و بهادر بطرف جونپور رو آورده بغی ورزیدند شهباز خان از بهار بر سر اهار رسید و در سلطان پور بلهری جنگ روی داد و از مشیت ایزدی شهباز خان شکست خورده رو بفرار نهاد درین وقت اقبال بادشاهی بکارسازی آمد چون در عوام شهرت یافته بود که معصوم خان فرنخودی در معرکه کشته شد لشکریانش ازین شهرت پراگنده شدند شهباز خان ازین خبر خود را جمع ساخته و جمعیت فراهم آورده در نزدیکی اوده رسیده باز معصوم خان فرنخودی جنگ نموده غالب آمد و پس ازان چنان شکست انچنین نصرت یافته رفع شورش نمود معصوم خان فرنخودی بعد شکست با چند کس بدر رفت و بعد چندگاه بموجب التماس شاهزاده بزرگ جرایم معصوم خان فرنخودی معاف فرموده بجاگیر لایق سرافراز گشت راجه تودرمل پس از حصول جمعیت خاطر از مهمات آمده باز بجناب والا رسیده مورد الطاف فراوان گردید و بعد چندگاه خان اعظم نیز از بنگاله در حضور مقدس آمد و شهباز خان باستیصال

---

(۱) معصوم خان فرنخودی ٭

خاطراز مہمات آن ولایت بحضور والا رسید پس از آمدن راجه در اندک مدت خان جهان برحمت حق پیوست مظفرخان دیوان اعلیٰ از حضور بصوبه داری بنگاله تعین گشت این مظفرخان که بخواجه مظفر مشهور بود در ابتدائے حال نوکر بیرامخان بود بعد تفرقه بیرامخان کروڑے پرگنه پرسرور تابع پنجاب گردید چون حقیقت قابلیت وکاروانی او بعرض والا رسید در حضور طلبداشته دیوان بیوتات فرمودند بمقتضائے کارطلبی در اسرع اوقات بپایهٔ دیوان اعلیٰ سرفرازی یافت ومدتے باین درجه ممتاز بود در ینولا بصوبه داری بنگاله رخصت گشت ودر آن ولایت رسیده بنظم ونسق امور پرداخت بعد چندگاه معصوم خان کابلے جاگیردار بهار از مقدمه داغ اسپ که دران نزدیکے مقرر شده بود عدول نموده شورش کرد به طیب دیوان ورائے پرکهوتم بخشی سرکار والا گفت وگو نموده سوار شد وهردو را قتل کرده وخانه هردو بغارت درآورده سربغی برافراخت وهمچنین در بنگاله باباخان قاقشال[1] ودیگران بسبب باریافت جاگیر بمظفرخان صوبه دار مخاصمت ورزیده باغی شدند و بمعصوم خان کابلی همداستان شده جمعیت فراهم آوردند وبسیاری از امرائے دیگر نیز از مظفرخان آزرده شده بمخالفان متفق گشتند ومیرزا شرف الدین حسین یزنه آنحضرت باآنحضرت مخالفت ورزیده بقصد مکه معظمه روانه شده بود وفتنه جوئے وواقعه طلبی شعار خود داشت در ولایت بنگاله شورش شنیده نیز از راه برگشته آمده بمخالفان ملحق گردید وشورشے عظیم روئے داد چون جمعیت ان بداختران بسیار بود مظفرخان تاب جنگ نیاورده در قلعه تانده متحصن گشت وباغیان برقلعه محاصره تنگ آورده بمظفرخان پیغام نمودند که آمده ملاقات نماید والا روانه مکه معظمه شود مظفرخان ضرورتاً شق ثانی قبول کرد انجماعه مقرر کردند که سیوم حصه از اموال خود بردارد ودیگر واگذارد مظفرخان بست هزار اشرفی پنهانی بمعصوم خان کابلی فرستاد که از عرض وناموس من دست بازدارد مخالفان ازینمعنی دلیر شده محاصره تنگ نمودند وقلعه تانده مفتوح کرده مظفرخان را بدست آورده بقتل رسانیدند واموال او بغارت بردند بست لک روپیه که در تالاب کور کرده بود بدست میرزا شرف الدین حسین افتاد اموال دیگر هریک از مخالفان بدست آورده متصرف شدند وبرتمام آن ولایت استیلا یافته هرکدام خطاب ومنصب برائے خود

(۱) باباقاقشال +

مظفر شاہ حبشی خواجہ سرا محمود شاہ را کشتہ بر مسند حکومت نشست یک سال[1] و پنجماہ ۔

سلطان علاء الدین کہ از نوکران مظفر شاہ بود بقا بوے کہ یافت آقائے خود را کشتہ بحکومت رسید مدت بست[2] سال ۔

نصیب[3] شاہ بن سلطان علاء الدین بعد پدر بر مسند حکومت قرار گرفت ہنگامے کہ حضرت ظہیر الدین بابر بادشاہ فتح ہندوستان نمودند سلطان محمود برادر سلطان ابراہیم لودی پیش نصیب شاہ پناہ بردہ دختر سلطان ابراہیم را در نکاح نصیب شاہ آورد بعد مدت چون شیر شاہ غالب آمد بنگالہ را از تصرف نصیب شاہ براوردداد در معرکہ زخمی شدہ ہزیمت خوردہ در حضور حضرت نصیر الدین محمد ہمایون بادشاہ رسیدہ استغاثہ نمود مدت حکومت نصیب شاہ چہاردہ[4] سال ۔

جہانگیر قلیخان از امرائے کبار ہمایون بادشاہ بود حضرت بادشاہ آن ولایت را از شیر شاہ برا وردہ باو دادند ۔

محمد خان المخاطب بہ بہادر خان کہ از امرائے بزرگ شیر شاہ بود شیر شاہ بعد فتح بر حضرت بادشاہ جہانگیر قلیخان را بعدم خانہ فرستادہ او را بران ولایت متمکن گردانید ۔

سلیمان[5] کرانی کہ از امرائے مشہور اسلام شاہ بود حکومت باستقلال یافت اگرچہ سکہ وخطبہ بنام خود نکردہ اما خود را حضرت اعلیٰ خطاب کردہ بود ۔

بایزید بن سلیمان بعد پدر قایم مقام گردید سیزدہ روز ۔

داؤد پسر دویم سلیمان دو سال ۔

در ۹۸۳ھ خان جہان و راجہ تودرمل داؤد را بہ قتل رسانیدہ آن ولایت را بالکل داخل ممالک محروسہ نمودند از ابتدائے ۶۰۰ھ لغایت سنہ مذکور کہ دو صد و سی و ہفت سال بود باشد ولایت بنگالہ از تصرف سلاطین دہلی بیرون ماند القصہ راجہ تودرمل بعد جمعیت

---

(۱) سہ سال و پنج ماہ ۔ تاریخ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۳۰۱ و طبقات اکبری صفحہ ۵۲۶ ۔

(۲) بست و ہفت سال ۔ تاریخ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۳۰۲ و طبقات اکبری صفحہ ۵۲۲ و ۵۲۶ ۔

(۳) نصیر شاہ ۔ طبقات اکبری صفحہ ۵۲۲ و ۵۲۶ ۔

(۴) یازدہ سال ۔ طبقات اکبری صفحہ ۵۲۲ ۔ (۵) سلیمان ۔

راجه کانس از زمینداران آن ولایت بود چون سلطان شمس الدین رحلت نموده وارثی ازو نماند راجه متسلط گشته بر مسند حکومت نشست مدت پنجسال وچند ماه[۱] +

سلطان جلال الدین بن راجه کانس برائے خلافت اسلام قبول کرده خطبه وسکه بنام خود کرد مدت نوزده سال[۲] وچند ماه +

سلطان احمد بن سلطان جلال الدین هفده[۳] سال +

سلطان ناصر الدین بن سلطان احمد هفت روز +

سلطان ناصر شاه از احفاد سلطان شمس الدین دو سال +

سلطان باربک شاه عرف ناصر غلام ناصر شاه قابو یافته سلطان ناصر شاه را کشته مسند آرائے حکومت گشت ثانی الحال امرائے اتفاق کرده او را کشتند مدت حکومت نوزده سال[۴] +

یوسف شاه برادر زاده باربک شاه هشت[۵] سال +

سلطان سکندر بعد چند روز امرائے اتفاق کرده او را معزول کردند +

فتح شاه نه سال[۶] وچند ماه +

نازک[۷] شاه خواجه سرا فتح شاه را کشته بر مسند حکومت نشست هرجا خوجه سرا بود طلبداشته پیش آورد دو ماه و پانزده روز +

فیروز شاه سه سال وچند ماه +

محمود شاه بن فیروز شاه یک سال وچند روز +

---

(۱) هفت سال۔ تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۰ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۴ +

(۲) هفده سال وچند ماه۔ تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۰ هفده سال طبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۴ +

(۳) شانزده سال۔ تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۰ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۴ +

(۴) هفده سال تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۰ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۵ +

(۵) هفت سال تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۰ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۲ وصفحه ۵۲۵ +

(۶) هفت سال و پنج ماه تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۰ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۵ +

(۷) سلطان باربک - تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۹ - باربک شاه طبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۴ +

ازان وقت فتنه وفساد از بنگاله رفع گردیده باعث امنیت گشت مصرع

چراغ فتح برافروختند ز آتش تیغ

پوشیده نماند که در بلاد بنگاله آغاز ظهور اسلام از ملک محمد بختیار که از امرائے بزرگ سلطان قطب الدین ایبک بود گردیده وازان زمان آن ولایت در تصرف سلطان دهلی گشت در سنه ۷۴۶(۱) قدر خان را که از جانب سلطان محمد شاه فخرالدین جونا بن سلطان غیاث الدین تغلق شاه بود فخرالدین نامی سلاحدار بقا بوے که یافت کشته بر مسند حکومت نشست و بر سلطان فخرالدین ملقب گشت مدت حکومت دوازده(۲) سال +

سلطان علاء الدین عرف ملک علی که عارض لشکر قدر خان بود با سلطان فخرالدین جنگ کرده غالب آمده او را بقتل رسانیده لوائے حکومت بر افراخت مدت سلطنت چهار(۳) سال و چهار ماه +

سلطان شمس الدین عرف حاجی الیاس نوکر سلطان علاء الدین سردار لشکر گردیده بر سر لکهنوتی رفته تمامی سپاه را از حسن وسلوک وتدبیر باخود متفق نموده از راه بر گشته بر سر علاء الدین آمد بعد از جنگ غالب گشته اقائے خود را مسافر ملک عدم گردانیده بر مسند حکومت متمکن گشت دران زمان فیروز شاه اورنگ آرائے خلافت دهلی بود دو مرتبه لشکر بر بنگاله تعیین کرده اما کارے از پیش نرفت مدت حکومت بست و یک(۴) سال +

سلطان سکندر بن سلطان شمس الدین دوازده(۵) سال +

سلطان غیاث الدین بن سلطان سکندر یازده(۶) سال و چند ماه +

سلطان السلاطین بن سلطان غیاث الدین یازده(۷) سال +

سلطان شمس الدین بن سلطان السلاطین پنج(۸) سال +

---

(۱) در تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۵ سنه ۷۳۹ نوشته - (۲) دو سال و چند ماه . فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۵ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۲

(۳) یک سال و پنج ماه تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۶ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۳ +

(۴) شانزده سال و چند ماه - تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۶ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۳ +

(۵) نه سال و چند ماه - تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۶ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۴ +

(۶) هفت سال و چند ماه - تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۷ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۴ +

(۷) هفت سال و چند ماه - تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۷ . ده سال . طبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۴ +

(۸) سه سال و چند ماه - تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۷ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۴ +

کشتی غرق گشتند وجمعی از کثرت انبوه بتلاش برامدن پایمال گردیدند وبندی که راه بیرون برامدن نیافتند خودرا از بروج دیوار قلعه انداخته بخندق نیستی ورشدند انحضرت سحرگاه برحقیقت واقف شده قلعه را با ولیائے دولت سپرده خود بدولت واقبال تعاقب فرموده اسپ سواره از دریائے پن پن گذشته تاشام سی کروه راه قطع کردند درین تگ و دو حسین خان پسر سلطان محمد عادل گرفتار گشته بقتل رسید و دیگر مخالفان نیز دران راه دستگیر گشته بعدم خانه دررسیدند واکثر گریخته جان بسلامت بردند نظم

مخالف گریزان براه گریز | سپه درعقب راند با تیغ تیز
گریزان شدندان دلیران همه | چوازشیر غرنده اهو رمه
چوان بد سگالان هزیمت شدند | سپه بے نیاز از غنیمت شدند
همه راکز دشت وزپشته بود | پر از خسته وکشته وپشته بود

ازانجا منعم خان خانخانان را بالشکر گران باستیصال داؤد بدمال وتسخیر بنگاله تعین کرده در پتنه معاودت فرمودند راجه تودرمل که درین مهم خدمت شایسته بتقدیم رسانیده بود بعنایات علم ونقاره سرفراز گشته برفاقت منعم خان مقرر گردید انحضرت بعد تنظیم امور ان دیار مراجعت فرموده ازراه اجمیر بعد زیارت روضه رضویه بدار السلطنت فتح پور نزول اجلال فرمودند حکم شد که از اجمیر تا فتح پور در هر کروه چاهے پخته ومناره بلند بجهت علامت کرده احداث کنند وسراپائے مینارهائے از شاخهائے آهو که شکار شده باشد زینت بخشند تا رهروان را اعتقادی و دلیلے بوده باشد در اندک فرصتے چاه ومناره برطبق حکم والا مرتب گردید القصه منعم خان در بنگاله رسیده با داؤد جنگ نمایان کرده زخمی گشت واکثر امرایان نثار شدند وباقبال بادشاهی داؤد مغلوب گشته بندگی درگاه والا قبول کرده پیشکش هائے لایقه وفیلان نامدار مصحوب پسر خود بجناب والا ارسال داشت وراجه تودرمل ازمهم بنگاله خاطرجمع نموده بحضور رسیده بمنصب اشرف دیوانی سرفرازی یافت بعد چندگاه چون منعم خان خانخانان بمرگ طبعی درگذشت و داؤد قابو یافته از عهده خود برگشته سر بشورش برداشت بعد معروض مقدس خانجهان وراجه تودرمل بر سر او تعین شدند ایشان در بنگاله رسیده بدفعات محاربات نمایان کرده مظفر ومنصور گشتند و داؤد دستگیر گشته بقتل رسید سر او را بدرگاه والا فرستاده مورد عنایات شدند

دربیان تسخیر ولایت پتنه و بنگاله

دران وقت سلیمان کرارانی که از امرائے بزرگ شیرشاه و اسلام شاه بود حکومت آن ولایت داشت و تا عهد خاقان زمان متسلط بود چون منعم خان خانخانان بحکومت دیار شرقیه معین گشت بدفعات بسلیمان مذکور جنگ درمیان آمد و سلیمان عاجز شده اطاعت بادشاهی قبول کرده خانخانان را ملاقات نموده تا ایام زندگی از انقیاد سر نتافت چون او قالب تهی کرد بایزید پسر کلانش بر مسند حکومت نشست و بعد چندروز مسافر ملک نیستی گردید پس از و داؤد پسر دویم سلیمان حاکم آن ولایت گشته دم استقلال زده سر از بندگی جناب والا برتافت منعم خان آماده جنگ شده قلعه پتنه را محاصره کرده بدرگاه والا عرضداشت نموده استدعائے مقدم مقدس کرد و در عین برسات که از کثرت اب و خلاب راهها مسدود بود رایات عالیات نهضت فرموده در حوالی پتنه نزول اجلال فرموده حکم بر محاصره قلعه شد داؤد در خود تاب مقاومت ندیده باظهار اطاعت ایلچی بجناب قدسی فرستاد چون ایلچی باستیلام عتبه فلک رتبه سرفرازی یافت حکم شد که داؤد ازین شقوق یکے را اختیار سازد اول با او تنها در رزمگاه آمده مبارزت نمائیم هر که فیروزمند شود ملک از و باشد و اگر دل برین ننهد از مردم خود که بمزید شجاعت مشهور باشد برگزیند تا نیز یکے از بهادران در برابر او فرستیم ازان هر دو دلاوران هر کس که ظفر یابد فتح از جانب او شود در صورتیکه این را هم قبول نکند یکے از فیلان نامی که بوفور جرات و بعظم جثه و تندخوے ممتاز بوده باشد در معرکه بفرستد تا نیز فیل را انتخاب کرده بجنگ او فرستیم هر کدام که غالب آید فیروزی از جانب او باشد چون ایلچی این احکام قدسی شنیده از حضور رخصت شده نزد او رسید و شقوق مسطوره گذارش نمود او هیچ یکے ازان قبول نه کرد مقارن اینحال حاجی پور که آن روے اب گنگ است و محاذی پتنه است بسعی بهادران نصرت مند مفتوح گردید و محاصره قلعه پتنه نیز تنگ شد افغانان نقش ادبار خود در آئینه روزگار خود دیده داؤد را که مست باده سرکشی بود طوعاً و کرهاً در کشتی انداخته بوقت شب روانه بنگاله شدند شورشی و وحشتی عظیم در قلعه پدید آمد بعضے افغانان از اضطراب دران تاریکی دریا را از کشتی ندانسته غریق بحر فنا شدند و فریقے که خود را در کشتی انداختند از فرط هجوم با

دیگر از سانحہ غریبہ کہ رو داد این است کہ فوجے از ملازمان سرکار والا برائے مالش سرتابان نواحی اکبرآباد تعین شدہ بود و باستمردان محاربہ درمیان آمد دران فوج دو برادر از قوم کھتری تردد رستمانہ می کردند قضارا یکے ازان ہر دو برادر دران کارزار کشتہ شد نعش اورا درخانہ او باکبرآباد آوردند و برادر دویم دران رزم ہمچنان تردد می کرد ازانجا کہ ہر دو برادر توامان بودند و نقاش قدرت قادر مطلق چہرہ ہر دو برادر بیک وتیرہ منقوش ساختہ و مصور حکمت الٰہی قامت و شبیہ ایشان بخامہ صنع بعینہ یکے بتصویر درآوردہ بود **بیت**

میان شان نبودہ فرق اندک   بعینہ ہر یکے چون ان دگر یک

بعد رسیدن نعش مذکور در خانہ چون خبر تحقیق نرسید کہ کدام کسے ازان ہر دو برادر کشتہ شد و شبیہ ہر دو بے تفاوت یکے بود عورات ہر دو برادر در شبہ افتادہ برائے سوختن مستعد شدند ان میگفت کہ شوہر من است ہمراہ این پیکر بیجان میسوزم و این میگفت کہ شوے من است برفاقت نعش خودرا خاکستر می سازم رفتہ رفتہ این مقدمہ نزد کوتوال شہر رجوع شد کوتوال این سانحہ را بعرض والا رسانید خاقان زمان آن ہر دو عورت را در حضور مقدس طلبداشتہ استکشاف حقیقت نمودند عورت برادر کلان کہ ازان تو امین ساعتے پیشتر تولید یافتہ بود گذارش نمود کہ بے شک شوہر من است مصداق اعتقاد من انکہ یک سال منقضی میشود کہ پسر دہ سالہ من فوت شدہ باینمرد غم فرزند عزیز بسیار بود شکم این را چاک سازند اگر بر جگر داغ فرزند داشتہ باشد شوہر من است بموجب حکم والا برائے امتحان گذاردہ جراحان کارشناس شکم میت را شگافتند سوراخے مانند زخم تیر بر جگرش ظاہر گشت چون این معنی بعرض اقدس رسید باعث تعجب گردید الحق غم فرو شدن فرزند دلبند تیر نیست جگردوز و آتشی است جانسوز بجگر تراشی خنجر آبدار است و در دل خراشی سنان خونخوار مقارن اینحال برادر دویم ہمراہ فوج مذکور بسلامت در شہر رسید ظاہر شد فے الواقع نعش شوہر ہمان عورت است و بر عقل و دانش ان زنکہ آفرین فرمودہ حکم برائے سوختن او صادر گشت و آن زن مردانہ وار باپیکر بیجان شوہر خویش ہمراہی نمودہ در آتش عشق و محبت خاکستر گردید **بیت**

خسروا در عشقبازی کم ز ہندو زن مباش
کز برائے مردہ سوزد زندہ جان خویش را

در بیان سوانح بدایع که در زمان انحضرت بوقوع آمد

درموضع بکهر راوت بیکا نام مقدم بود شخصے که با او عداوت داشت قابو یافته زخمی بر پشت و زخمی دیگر بر بناگوش او زد بهمان زخمها راوت مذکور قالب تهی کرد بعد چندگاه بخانه رام داس نام خویش او را پسر ولادت یافت که بر پشت و بناگوش او نشان زخم بود شهرت شد که راوت بیکا که از زخمها مرده بود باز بطریق تناسخ در عالم وجود آمده آن پسر نیز بحد تمیز رسیدن میگفت که من راوت بیکا ام و نشان ها صحیح میداد که مقرون بصدق باشد چون این سانحه غریبه بعرض والا رسیدان طفلک را بحضور اقدس طلبداشته بر حقیقت واقف شدند و گفتار بصدق پیوست دیگر نابینائی را بپایه سریر خلافت آوردند هرچه مردم بزبان میگفتند او دست زیر بغل کرده از بغل بیان میداد و بهمین طور اشعار میخواند بعضے تسخیر جن حمل بر دند و جمعی بچشم بندی وانمودند لیکن او از کثرت ورزش کار باینجا رسانیده بود دیگر شخصے را آوردند که از یک زوجه خود بست و یک پسر داشت و همه زنده بودند بر زبان گذشت که وقوع امثال این امور از قدرت ایزدی چه بعید دیگر شخصے را حاضر آوردند که نه گوش داشت و نه سوراخ گوش هرچه مردم می گفتند بے تفاوت می شنید دیگر درین ایام ستاره دو ذنب نمودار شد از نحوست آن در عراق و خراسان فتور عظیم رو داد دیگر درینوقت حضرت خاقان زمان روزے فرمودند که زبان دانی مردم از کثرت صحبت است بعضے از نزدیکان التماس نمودند که ادمیان را نطق فطریست انهمینی محتاج صحبت نیست ان حضرت جهت امتحان انهمینی در ویرانه عمارتی احداث نموده چند طفل نوزاد دران مکان گذاشتند و دایهائے زبان لبسته برائے شیر دادن تعیین فرمودند چون چهار ساله شدند حضرت خود بتماشائے انها تشریف بردند ازان پرورش یافتهائے وادی بے زبان حرفی ظاهر نشد مانند گنگان باواز نامشخص بے ارتباط حرف بر زبان می آوردند درینصورت گفتار انحضرت بامتحان رسید که فی الواقع زبان دانی از صحبت حاصل می شود چنانچه نوزادگان را صحبت مردم هر دیار که میسر شود زبان همان دیار یاد میگیرند قطع نظر از ادمیان که نطق جبلی دارند طوطی و شارک که حرف زنی خاصه انها نیست از صحبت ادمیان حرف سرا می شوند

بیت

هرچه درین عالم است از اثر صحبت است — ورنه کجا یافتی چوب بهائے نبات

برج عصمت بامشتری سلطنت قرین گردید راجه مجلس عالی ترتیب داده التماس مقدم مقدس نمود انحضرت بمراعات روابط نسبت التماس او را باجابت مقرون فرموده بمنزل او تشریف بردند راجه بین الاقران والامثال سرافتخار برافراخته مراسم نیاز وپیشکش بتقدیم رسانید واز احدی تا شاگرد پیشه اسم نویسی نموده خلعت بهرکدام ارزانی داشت وامرائے عظام را بلوازم ضیافت وگذرانیدن تحایف خوشنود گردانید وفیلان کوه پیکر واسپان بادنگ ادرد پرستاران پری پیکر وغلامان غلمان شعار وفراوان اکسون وقصب ودیبا وزربفت وشال و دیگر انواع اقمشه نادر وگوناگون اجناس هفت کشور وچندین عود وعنبر وحقه مشک اذفر وبسیاری درج یاقوت وگوهر واقسام زیور مرصع از جواهر زواهر بطریق جهیز سرانجام داد **نظم**

زدینار ویاقوت ومشک وعبیر | زدیبا وزربفت وخز وحریر
زچینی بسیج وخطائے پرند | گذشته زاندازه چون وچند
بسے جامهائے گرانمایه نیز | پرستار واسپ وزهرگونه چیز
بسے زیور وگوهر شاهوار | بسے خاتم وپاره گوشوار
بسے درج وصندوق باقفل زر | پر از لعل ویاقوت ودر وگهر
زپوشیدنی وزگستردنی | زهرچیز کان بود آوردنی
کت وخیمه وخرگه وگندلان | زهرگونه چندان که صد کاروان

سابقا از دخت راجه بهگونت داس سلطان خسرو خلف شاهزاده سلیم بعالم وجود آمده بود درینولا از بطن عفت سرشت صبیه موته راجه در سنه سی وششم جلوس والا مطابق سنه هزار هجری سلطان خورم که ثانی الحال زینت افزای سریر خلافت شده بشاهجهان بادشاه نامور گشت سعادت ولادت یافت بزم عیش وعشرت وانجمن انبساط ومسرت آراسته شد دست بذل وعطا کشاده داد جود وسخا دادند **نظم**

گلے بشگفت جان پرور درین باغ | که بویش صد گلستان را کند داغ
ازین شمشاد تن کازاد برخاست | زهفت اختر مبارکباد برخاست
نشاط آورنجست از تار ترانه | نوا پیچیده در مغز زمانه

مینمودند وبعنایت الہی و بیامن اعتقاد انحضرت ہم بانجام میرسید بلیت

ہرانکہ استعانت بدرویش برد ... اگر برفـریدون رود پیش برد

درصورت حصول ارزوے ولادت خلعت نذری لبستہ بودند کہ پیادہ قطع راہ نمودہ زیارت روضہ منورہ کنند درینولا کہ از تائیدات ایزدی خلف سعادت پیوند بعالم وجود آمد بایفائے نذر از دارالخلافت فتح پورسیکری تا اجمیر ہفت منزل وہر منزل دوازدہ کردہ پیادہ طے مسافت نمودہ مراسم زیارت بتقدیم رسانیدہ معاودت فرمودند ودراصل خاقان زمان خیلی پرقوت وقوے دل بودند جرات وجسارت کہ ازان شیر دل بوقوع آمدہ از بادشاہان دیگر کم نشان میدہند شیخ ابوالفضل دراکبرنامہ مینویسد کہ روزے بقصد زور ازمای پیادہ ازمتہرا روانہ شدہ آخر روز باکبرآباد رسیدند غیر از چند کس از نزدیکان ہم پائے نکردو نیز می نگارد کہ آن حضرت درسواری فیل نوعی ماہر بودند کہ احدی از فیلبانان ازمونکار انقدر مہارت نداشت ہنگامے کہ فیل مست عربدہ جو اوم کش فیلبانان راکشتہ باعث آشوب شہر میشد انحضرت روبروے آن فیل رفتہ بیدریغ پائے عظمت بردندانش نہادہ سواری شدند وآن را بجنگ فیل ہمسراو می انداختند وبارہا درمین جنگ فیلان مست بنابر ازمودن جرات خود ازین فیل جستہ بر فیل دیگر میرفتند وموجب حیرت نظارگیان میگردند●

ازدواج شاہزادہ سلطان سلیم باصبیہ موتہ راجہ وولادت سلطان خرم یعنی شاہجہان

چون حضرت خاقان زمان روابط انتساب براجہامربوط کردند انہا باوجود مخالفت مذہب ازین نسبتہا سرفرازی دانستہ ازہرطرف این راہ واکردند بعد ازانکہ شاہزادہ سلطان سلیم بحد بلوغ رسید اگرچہ سابقاً صبیہ راجہ بہگونت داس ولد راجہ بہارامل درحبالہ نکاح آن نونہال حدیقہ خلافت درامدہ بود اما درینولا صبیہ موتہ راجہ ولد رائے مال دیو مرزبان جودہپور کہ بوسعت ولایت وکثرت لشکر سرامد چندین راجہاوالاشان بود درعقد ازدواج آن گوہر تاجداری درامدہ ماہ آسمان سعادت باخورشید فلک خلافت قران یافت وزہرہ

قبول نکرد و آخر الامر سرفرازی خویش درین دانسته صبیه رضیه خودرا درعقد ازدواج حضرت خاقان زمان درآورد **نظم**

بروزے کہ طالع برومند بود — نظرہا سزاوار پیوند بود
جهاندار بر رسم آبائے خویش — پری چہرہ را کرد ہمتائے خویش

ولادت باسعادت شاہزادہ سلطان سلیم یعنی جہانگیر بادشاہ و رفتن خاقان زمان پیادہ با جمیر بایفائے نذر

چون آنحضرت آرزوئے خلف سعادت سرشت بسیار داشتند وعقدہ این تمنا نمی کشود و درخت امید شگوفہ میکرد اما بثمر مراد مثمر نمی شد ابر تمنا قطرہ درصدف میریخت لیکن مروارید خواہش حاصل نمیگشت **نظم**

نخلش بہوائے میوہ پیوست — میکرد شگوفہ دنمی بست
از قطرہ ابر او شدی پر — دربطن صدف نمیشدی در

برائے حصول این مدعا بجناب شیخ سلیم کہ از نزدیکان درگاہ کبریا ومستجاب الدعوات بود ودر قصبہ سیکری اقامت داشت التجا آوردند حسب الاشارہ آنخدا آگاہ در نزدیکی قصبہ مذکور عمارات بادشاہانہ احداث نمودہ بفتح پور موسوم کردہ دارالخلافت قرار دادند بعنایت سبحانی وبہ برکات دعائے درویش درسال چہاردہم جلوس والا مطابق ۹۷۷ھ ہجری از بطن عفت سرشت خلاصہ عفایف روزگار صبیہ راجہ بہارامل خلف فرخندہ اختر والاگہر سعادت ولادت یافت **بیت**

یکے غنچہ از باغ دولت دمید — کزان سان گلے چشم گیتی ندید

نام آن مولود مسعود بمناسب اسم درویش خدا اندیش سلطان سلیم نہادند کہ ثانی الحال بعد رحلت خاقان زمان اورنگ آرائے خلافت گشتہ بجہانگیر بادشاہ نامور گشت چنانچہ بجائے خود تحریر می درآید چون آن حضرت بروضہ منورہ خواجہ معین الدین چشتی کہ از واصلان حق ونزدیکان حی مطلق اند ودر ۶۳۳ھ جہان گذران را پدرود کردہ درخطہ اجمیر آسودہ ہستند اعتقاد تمام داشتند ہمے کہ رومیداد بزیارت روضہ رضویہ رفتہ استمداد انجاح مراد

آن عشرت طبیعت تصور نمودن چه بیخردیست واهل نفوس و ذی حیات را که هر یک جان عزیز دارد برائے تماشا که دمی بیش نیست معدوم ساختن چه بیرحمی است **بیت**

میازار موری که دانه کش است — که جان دارد و جان شیرین خوش است

بنا بر امثال درین امور بعضی اهل اسلام که خالی از تعصب نبودند خاقان زمان را به برگشتگی از دین متهم ساخته انواع سخن سازی می نمودند خصوص مولانائے عبد الله سلطان پوری که از اسلام شاه افغان خطاب شیخ الاسلامی یافته و از خاقان زمان بمخدوم الملک مخاطب شده بود و شیخ عبد النبی صدر کل نسبت آن حضرت سخنان دور از کار بسیار میگفتند و بهمین سبب برخاسته بمکه معظمه رفتند چون باز بهندوستان آمدند حکم شد که هر دو را قید کنند مخدوم الملک از فرط بیم قالب تهی کرد و شیخ عبد النبی را حواله شیخ ابو الفضل کردند او در زندان فوت شد از نیجهت که با هم عداوت داشتند بر زبانها افتاد که شیخ ابو الفضل او را خفه کرده کشت القصه بتقدیم شرایط اسلام و ادائے اداب بسادات عظام که از انحضرت بوقوع آمده بود از دیگر سلاطین کم بظهور رسیده باشد **بیت**

بدانش بزرگ و بهمت بلند — ببازو دلیر و بدل هوشمند

نه رایش به تدبیر محتاج غیر — نه امضائے رایش بجز محض خیر

دربیان انتساب حضرت خاقان زمان براجها و روسائے هندوستان

در زمانیکه بادشاه غفران پناه بایران تشریف بردند شاه طهماسپ در تقریب استفسار تفرقه هندوستان گفته بود که چون حضرت ظهیر الدین محمد بابر بادشاه خلافت هند از تصرف افغانان برگرفته بودند و دران ملک بیگانه اگر بزمینداران عمده انتساب و اشتباک بمیان می آمد در وقت تفرقه ممد و معاون میشدند و بدین نمط در سلطنت اختلال رو نمیداد لهذا بادشاه غفران پناه چون مرتبه دویم سریر آرائے خلافت شدند این مطلب را مخطور خاطر مقدس داشتند لیکن میسر نگشت بعد ازانکه اورنگ جهانبانی از جلوس خاقان زمان زینت یافت بحصول این مامول توجه عالی مصروف داشت دخت برادر حسن خان میواتی را که از عمده زمینداران هند بود در حرم سرائے سرفراز فرمودند بعد ازانکه براجه بهارامل کچهواهه که عمده ترین راجها بود بدین مطلب حکم شد او بسبب مخالفت مذهب

دویم امرداد ماه الهی عنصر قدسی را بطلا و سیم و اقسام چیزها و گوناگون اشیا وزن کرده ان
اشیا را باهل احتیاج خیرات نمایند همین هر دو روز آن فیض بخش عالم مانند نیر اعظم برج میزان
را از اشعات جمال عنصر اقدس تجلی امود میساختند و در رنگ قمر منبع نور بیت سعود ترازو را
از لمعات انوار وجود مقدس فروغ اگین میگردانیدند و پله میزان را از جواهر غریبه و اشیای
نادره بر می آمودند فقرا و مساکین و تهیدستان و محتاجین از فرط بذل و نوال بادشاه دریادل
از زر و دینار مستغنی و بے نیاز می شدند نظم

ترازو چشم در ره داشت تا سال
مگر آید در برش خورشید اقبال

شرایین سعادت را پسندید
ازو چشم ترازو مردمی دید

ترازو را چنینها نگونه انباشت
که او را پنجه خورشید بر داشت

و حکم شد که در ماه شمسی در ان تاریخ مرتکب غذای حیوانی نشوند و هر سال بعد وزن انقدر
روز که موافق عدد سنین عمر گرامی باشد گوشت تناول نفرمایند و دران ایام در کل ممالک
جاندار را نیازارند و بدین تقریب گاوکشی که نزد اهل هند از امور مذمومه و جرایم عظیمه است
از تمام ممالک محروسه منع کردند و میفرمودند که ترک گوشت بارها بخاطرم میرسد اما از شماتت
مردم نتوان ازان احتراز نمود چرا که گوشت از شاخ درخت بر نمی آید و همچو نباتات از زمین
بر نمیخیزد محض از بدن جانداران پیدا می شود با وجود انواع اغذیه و اقسام نعمت‌ها که از نعمت
خانه واهب حقیقی برای آدمی عطا شده بجهت اندکی حظ نفسانی که تا آنکه گوشت بر زبان
است مزه و لذت می دهد قصد جانداران کردن چه سخت دلی است و سینه خود را
که مخزن اسرار ایزدیست گورستان حیوانات کردن چه بے مهریست با وجود اینهمه
بیرون آمدن ان از راه بول دو مرتبه که پیدایش آن اول است درینصورت ترک گوشت
خوردن بوجوه اولی‌تر است بیت

اگر لذت ترک لذت بدانی
دگر خواهش ترک لذت بخوانی

و نیز میفرمودند که مشغله شکار محض خونخواری و جفاکاری و عین بیدادی و جلادیست سنگین
دلان خدا ناترس بمقتضای هواپرستی و نفس دوستی برای تشحیذ خاطر و لذت نفسانیت
را تماشا قرار داده قصد جانداران میکنند و چندین بیگناهان را در خرابستان عدم میفرستند
و نمیدانند که این صور غریبه و پیکر عجیبه از بدایع و صنایع صانع حقیقی آراستگی یافته در انعدام

نشو و مسلمین و هنود و گبر و ترسا و دیگر اهل مذاهب با یکدیگر در مقام صلح کل بوده هر کدام بدین و آئین خویش پرستار آفریدگار باشند بیت

از یک چراغ کعبه و بتخانه روشن است   در حیرتم که دشمنی کفر و دین چراست

بنا بر صلح کل که مجبول و مفطور آنحضرت بود در هر شب جمعه که غازه سعادت بر رو دارد دانشوران جمیع ادیان و فضلائے تمامی ملل از اهل سنن و شیعه و یهود و نصاریٰ و مسلمان و گبر و ترسا و فرنگی و ارمنی و زندیق و دیگر مذاهب که در ولایت ایران و توران و روم و آن طرف شایع است و براهمه و جتر برن و جین و بوده و دیگر مشارب که در ممالک هندوستان رواج دارد در چهار ایوان که بهمین قصد تعمیر یافته بود فراهم آورده مقدمات خاص عقلی و نقلی هر مذهب بسمع رضا اصغا میفرمودند و نقد حقیقت و معرفت بر محک تمیز میرسانیدند و فضلائے آن مذاهب را بهمدیگر بمباحثه درآورده خود در امر حق منصف میشدند بیت

جنگ هفتاد و دو ملت همه عذر بپذیر   چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند

برائے دریافت حقیقت دین و آئین اهل هند کتاب مهابهارت را که بر اکثر اصول و فروع معتقدات براهمه اشتمال دارد و متضمن کهنگی عالم و عالمیان و قدم جهان و جهانیان است و درین کشور معتبر و بزرگ تر ازان کتابی نیست حسب الحکم والا باهتمام غیاث الدین علی نقیب خان و ملا سلطان و عبد القادر بفارسی مترجم کرده برزم نامه موسوم گردانیده از نظر اقدس گذرانید و شیخ ابو الفضل خطبه آنرا بعبارت متین بقلم درآورد و همچنین بعضے کتب هندی دیگر نیز بموجب امر والا ترجمه گردید و بارها بر زبان مقدس گذشت که از وزیدن تند باد تقلید چراغ امتیاز افسرده شده و همه کس بے آنکه غور در اصل کار نمایند و بتحقیق مذاهب پردازند هر چه از پدر و استاد و آشنا و همسایه و خویش و اقارب شنیده و دیده انا علی مذهب والسنته والطریقه را پرستش ایزدی انگاشته مخالف آن را کفر می پندارند اگر اندکی پژوهش بکار برند و دیده امتیاز باز گردد راه گرائے مرحله تقلید و تعصب نشوند بیت

گفت و گوئے کفر و دین آخر بیک جا میکشد   خواب یک خوابست باشد مختلف تعبیرها

و مقرر فرمودند که در هر سال دو مرتبه یکے پنجم رجب که روز ولادت آنحضرت بود و دیگر

اسفندار ماه الٰہی کہ ہمگی شش ماہ بودہ باشد این مہم انصرام پذیرفت مصرع
ظفر ملازم و دولت قرین نصرت یار

در بیان معاف کردن جزیہ و طریقہ صلح کل ورزیدن

در وسعت آباد ہندوستان مقدار مبلغ آن چندانست کہ محاسبان روزگار از عہدہ ضبط آن نتوانند بر آمد بمقتضائے حق شناسی بر زبان مقدس گذشت کہ مقرر کردن جزیہ بجہت آن بود کہ ہموارہ مبلغ معتدبہ در خزانہ موجود باشد و باعث تقویت سپاہ اسلام و شکست مخالفان مذہب گردد ہرگاہ کہ بیامن اقبال روز افزون ہزاران گنج در خزاین والا فراہم آمدہ و جمیع راجہائے و رایان ہندوستان سر بر خط اطاعت نہادہ باشند چہ گنجایش کہ باین تکلیف زیر دستان و مسکینان را آزار رسانیدہ شود چنانچہ ملا شیری در زمانے کہ راجہ مان سنگہ بتسخیر ولایت کوہستان پنجاب و تادیب راجہائے آن دیار تعین شدہ بود گفتہ و این قطعہ نادر حسب حال آمدہ **قطعہ**

شہا فرمان فرستادی براجہ | کہ سازد ہندوان کوہ را رام
چنان رونق گرفت از عدل تو دین | کہ ہندو می زند شمشیر اسلام

ازانجا کہ بادشاہان پیشین بمقتضائے تعصب دین و مخالفت مذہب در آزار و اضرار کفار میکوشیدند و آن فریق را در اخذ جزیہ خوار و زار مینمودند و ستمگاری و دل آزاری را کار میفرمودند و آن را صواب تصور نمودہ از عبادت می شمردند انحضرت از توفیقات خدا داد و وفور عقل معاش و معاد مسند آرائے صلح کل بودہ طوایف انام و طبقات خلایق را بنظر تلطف دیدہ بر زبان فیض بنیان آوردند کہ مبدع جہان ابر خلایق مختلف المشارب و متنوعہ المذاہب در فیض کشودہ و انواع الطاف شامل حال آفریدہائے خویش مبذول داشتہ بس بر ذمت ہمت بادشاہان والا شکوہ کہ ظلال ایزد متعال ہستند لازم و واجب کہ تخالف و تنازع دین منظور نداشتہ بندہائے خدا را بیک نظر دیدہ عنایات خاص مانند پرتو آفتاب کہ بہر نیک و بد یکسان می تابد بہمگنان مساوات مرعی دارند درینصورت حکم شد کہ از تاریخ حال ہیچکس از حکام ممالک بعلت طلب جزیہ کہ ہشت سال بائین سلاطین پیشین بضبط در آمدہ مزاحم حال زیر دستان

بولایت رانا میشود پدر من یورش پادشاہے از سعی من نخواهد دانست باین واهمه از لشکر
فیروزی اثر گریخت چون فرار نمود بعرض والا رسید تادیب وتخریب رانا بطریق اولی
بر ذمت والا لازم امداد دهول پور بسمت ولایت رانا متوجه شدند ودر حوالی قلعه چتور
رسیده انحصار راکه در حصانت ومتانت شهره آفاق است محاصره کردند وچند ماه علی التواتر
جنگ توپ وتفنگ در میان آمد وزرای آنحضرت برای دیدن مورچلها سوار شدند
بعرض رسید که از روزن قلعه چند مرتبه شخصے بندوق سر داده واسپی بامل مورچل رسید
خاقان زمان بندوق خاصه بدست اقدس گرفته بسوے آن روزن سر دادند بقدرت
ایزدی تیر بهدف رسید بزبان مقدس گذشت که دست اقدس چنان سبک مینماید
چنانچه در شکارگاه و بندوق بشکار میرسد و دست سبک مینماید همانا که این بندوق کارگر شده
ثانی الحال خبر رسید که برادرزاده جیمل[1] که سردار قلعه بود وازان ضرب کشته شد وتفنگ
دست مبارک به نشانه رسید نظم

در معرکه این تفنگ فریادرس است | خصم افگن وگرم خوی آتش نفس است
موقوف اشاره است در کشتن خصم | موئی نگهی زگوشه چشم بس است

چون محاصره بامتداد کشید و کار پیش نرفت بموجب حکم والا دو نقب درون قلعه ساختند
وهر دو نقب را از باروت پر کردند یکے را آتش دادند و دیگرے را موقوف داشتند
چون سرهاے هر دو نقب پایان قلعه باهم اتصال یافته بودند قضارا آتش بهر دو نقب
خورد ولشکر بادشاهی که نزدیک نقب دویمی غافل بود بسیار ضائع شد القصه چون اقبال
بادشاهی قوی بود قلعه مفتوح گردید بعد جنگ بسیار وترددات بیشمار جیمل وفتاکه از
امرائے بزرگ رانا بودند کشته شدند آنحضرت بعد فتح قلعه ونصب قلعه دار بفرخی
وفیروزی ازانجا معاودت نموده بخطه دلکشاے اجمیر نزول اجلال فرمودند در زمان
سابق سلطان علاء الدین خلجی بالشکر فراوان مدت متمادی قلعه مذکور را محاصره کرده وبسیاری از
لشکریان خود را بکشتن داده کارے از پیش نه برده بفریب وخدیعت رتن سین حاکم انجارا
قید نموده بدهلی آورده بود ودرینولا از اقبال عدیم المثال آنحضرت در اندک مدت چنین
قلعه آسمانی ارتفاع افتتاح یافت از ابتدائے نصف شهریور ماه الٰهی لغایت اوسط

---

(۱) در اکبرنامه دفتر دوم صفحه ۳۲۰ جیمل نوشته۔

می نمود و اظهار آشفتگی میکرد در مینولا بے آنکه حرفے ناملایم سر بر زند بموجب آنکه دہ خاطر گشته عزیمت زیارت بیت المقدس مصمم نموده از گجرات روانه مشد و جام و بهادر را که عمده زمینداران آن ولایت بودند ظاهر ساخت که داعیه آنست که از سند بدرگاه آسمان جاه شتابم چون بسومنات رسید دیوان و بخشی سرکار والا را که در انصوبه بودند محبوس ساخت و برلب دریاے شور رسیده با فرزندان و اهلیه و نقد و جنس خود بر جهاز نشست چون اینمعنی بعرض والا رسید باعث آزردگی خاطر مقدس گردید و فرمان عاطفت صادر گشت و از روے عنایت محال و جاگیر او را مسلم داشتند خان اعظم از بسکه شوق کعبة الله غالب داشت پذیراے نصایح نگردیده روانه گشت بعد ادراک سعادت زیارت که منتهاے تمناے خاطرش بود سال دویم معاودت نموده بگجرات رسیده بموجب حکم اقدس باستان مقدس رسیده شرف اندوز سعادت ملازمت والا گردید آنحضرت از روے کمال عنایات و نوازش که شامل حال او بود در آغوش گرفتند و در اندک مدت بمنصب عالی و وکالت سرفراز فرمودند و مهر اقدس حواله او گردند و در آخرها بمنصب هفت هزاری سرفراز گشت اولا ضابطه منصب امرا زیاده از پنجهزاری نبود اول شخصے که بمنصب هفت هزاری سرفرازی یافته خان اعظم بود اینهمه عنایات اعلی نسبت بحال او از ینجهت مصروف بود که جیجی انگه والده شریفه و دایه حضرت خاقان زمان بود و خاطر داشت آن پرده نشین نقاب عصمت بسیار میکردند و خان اعظم نیز از دانش و فرزانگی و شجاعت و مردانگی یگانه روزگار بود و بلیت

بدانش بزرگ و بهمت بلند
بیاز و دلیر و بدل هوشمند

دربیان تسخیر قلعه چتور

در زمانیکه میرزایان در مالوه شورش داشتند و آنحضرت بدفع فتنه انها متوجه بودند در منزل دهول پور تابع اکبرآباد بر زبان مقدس گذشت که تمامی زمینداران هندوستان بملازمت رسیدند مگر رانا اودیسنگه تاحال بملازمت نرسیده بخاطر مقدس میرسد که نخستین استیصال رانا نموده بعد ازان بطرف مالوه نهضت فرمائیم سکت سنگ پسر رانا دران زمان بحضور اقدس بود بخاطر آورد که اگر نهضت رایات عالی

غریق بحر فنا گردید مدت سلطنت یازده سال و یازده روز +

سلطان میران شاه خواهرزاده سلطان بهادر شاه که از جانب سلطان حاکم اسیر و برهان پور بود چون از اولاد بهادر شاه هیچکس نماند او غالب آمده بر مسند حکومت نشست مدت یکماه و پانزده روز +

سلطان محمود شاه بن لطیف خان بن سلطان مظفر شاه هژده سال و پانزده روز +

احمد شاه عرف رضی الملک از اولاد سلطان احمد شاه بانی احمد آباد باتفاق امرا بر مسند حکومت نشسته سکه و خطبه بنام خود کرد مدت حکومت سه سال و چند ماه و بقولے هشت سال +

سلطان مظفر شاه بن سلطان محمود شاه بن لطیف خان بن سلطان مظفر شاه چون از اولاد سلاطین مذکوره که قابلیت سلطنت داشته باشد احدی نماند اعتماد خان خواجه سرا که مدار علیه سلطنت بود نتهو نام طفل خورد سال را در مجلس آورده قسم یاد کرد که این پسر سلطان محمود شاه است مادر او جاریه بود چون حامله گردید برائے اسقاط حمل حواله من کرد چون حمل او زیاده از پنجماه شده بود لهذا سقط نگردید این طفل زائید و من این را پنهانی پرورش میکردم الحال که سوائے این طفل وارثی نیست متابعت ناگزیر است همه کس قبول کرده او را بسلطنت برداشته سلطان مظفر خطاب دادند عاقبت الامر بدست کنهان خان اعظم کوکلتاش گرفتار آمده خود را خود کشت چنانچه بقلم آمده ایام حکومت شانزده سال و چند ماه از ابتدائے سنه ۸۰۳ لغایت سنه ۹۸۳ ولایت گجرات یکصد و هفتاد و چهار سال از تصرف سلاطین دهلی بیرون مانده بود درینولا داخل ممالک محروسه گردیده بتصرف اولیائے دولت درامد +

دربیان روانه شدن خان اعظم بمکه معظمه

باوجود تقدیم خدمات لایقه و مشمول عنایت مقدسه بود بسبب اذان حضرت ازرده خاطر می بود و بسبب تعصب مذهب با شیخ ابو الفضل خصومت بسیار داشت اکثر امری برخلاف خواهش او در حضور والا سر بر میزد از غمازی و بدگوئی شیخ تصور

پسندیده که لایق حال بوده باشد در خدمت سلطان بظهور رسیده سلطان مایوس شده ازانجا بطرف مالوا رفت و بعد آن بقنوج آمد چون حضرت صاحبقران بعد تسخیر هندوستان متوجه سمرقند شدند و اقبال خان باز دہلی متصرف گشت تاتار خان به پدر خود گفت که بعنایت الٰہی لشکر فراوان و استعداد تمام داریم بهتر است که از اقبال خان انتقام گیریم و دہلی ازو مستخلص گردانیم که سلطنت میراث کسے نیست ظفر خان اینمعنی قبول کرد و خود را از حکومت باز داشته گوشه اختیار کرد و حشم و خدم و اسباب حکومت و ولایت به پسر خود داد۔

سلطان محمد عرف تاتار خان خلف اعظم همایون ظفر خان در سنه[1] سکه و خطبه بنام خود کرده بر تخت خلافت جلوس نموده شمس الدین دندانی برادر اعظم همایون را پایه وزارت داد و او سلطان را زهر داده کشت مدت سلطنت دو ماه و چند روز۔

سلطان مظفر شاه[1] عرف اعظم همایون بعد مسموم گردیدن خلف خویش سکه و خطبه بنام خود کرد ایام حکومت سه سال و هشت ماه و بست روز۔

سلطان احمد شاه بن سلطان محمد تاتار خان بن سلطان مظفر شاه که احمد آباد بنا کرده اوست سی و دو سال و شش ماه و بست روز۔

سلطان محمد شاه بن سلطان احمد شاه هفت سال و چهار ماه۔

سلطان قطب الدین احمد شاه بن سلطان محمد شاه هفت سال و شش ماه و سیزده روز۔

سلطان داؤد شاه بن سلطان قطب الدین احمد شاه هفت روز۔

سلطان محمود شاه بن سلطان محمد شاه پنجاه و پنج سال و یازده روز۔

سلطان مظفر شاه بن سلطان محمود شاه چهارده سال و نه ماه۔

سلطان سکندر شاه بن سلطان مظفر شاه دو ماه و شانزده روز۔

سلطان محمود شاه بن سلطان مظفر شاه چهار ماه۔

سلطان بهادر شاه بن سلطان مظفر شاه از حضرت نصیر الدین محمد همایون بادشاه شکست یافته در جزیره دریائے شور پیش فرنگیان رفت فرنگیان میخواستند که او را دستگیر کنند او ازانجا گریخته در غراب نشسته میخواست که بجهاز در آید قضارا در دریائے شور افتاده

(۱) سنه ستة و ثمانمائة. طبقات اکبری صفحه ۳۴۸۔

(۱) در سنه ۸۰۹ ظفر خان خطبه بنام خود کرده خویش را مظفر شاه خواند. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۱۸۰۔

تهی بود مغزش از آن چون سبو — بدست خود افشرد خود را گلو

چکار آید از دست بدکیش را — بجز آنکه آتش زند خویش را

بعد پنج شش سال دیگر بهادر نام پسر کلان سلطان مظفر دران طرف آمده سر بشورش بر داشته بود در اندک فرصت خود را در زاویه خمول کشید **بیت**

بلی هر جا شود مهر آشکارا — سها را جز نهان بودن چه یارا

پوشیده نماند که سلطان فیروزشاه در ایام سلطنت سلطان غیاث الدین تغلق شاه م خود نوبتے بطریق شکار از دهلی بر آمده اتفاقاً صید افگنان از لشکر خود جدا افتاده تنها اسپ سوار در دیهی از دیهات بهو در متصل تهانیسر رسید چون آثار سرداری و سروری از ناصیه حال او ظاهر بود سندا مقدم انجا مراسم خدمتگاری و مهمانداری بجا آورد فیروز شاه شب بآرام و آسایش تمام گذرانیده از سندا مذکور نهایت خوشوقت و رضامند گشت بعد زانکه بسلطنت رسید سندا مذکور را بشرف اسلام مشرف ساخته وجیه الملک خطاب اده پیش آورد رفته رفته وجیه الملک از امرائے بزرگ گردید بعد سلطان فیروز شاه ون سلطان محمد شاه پسرش تخت نشین خلافت گشت ظفر خان بن وجیه الملک را خطاب هایون داده بحکومت گجرات سرفراز کرده چتر و بارگاه سرخ که مخصوص بسلاطین است رخصت کرد ظفر خان دران ولایت رسیده به نظام مفرح المخاطب براستی خان حاکم جا که از ظلم او مظلومان دادخواه بودند جنگ کرده نظام مفرح در عرصه کارزار کشته ند ظفر خان بعد فتح تمامی بلاد گجرات بتصرف در آورده بر دلهائے که از دشنه ظلم نظام فرح مجروح بودند مرهم التفات و عنایت نهاده جمهور سکنه و عموم متوطنه را از خود راضی د در سنه ۷۹۹ چون سلطان محمد شاه ودیعت حیات سپرد و امور سلطنت اختلال یرفت تاتار خان بن ظفر خان که بوزارت سلطان ناصر الدین محمود بن سلطان محمد شاه رشده بود بسبب غلبه اقبال خان از دهلی فرار نموده پیش پدر بگجرات رسید ظفر خان و خان در استعداد فراهم آوردن لشکر برائے انتقام از اقبال خان بودند درین اثنا رسید که حضرت صاحبقران امیر تیمور گورگان بنواحی دهلی نزول اجلال فرموده و عظیم دران دیار سر راه یافته و خلق کثیر ازین حادثه گریخته بجانب گجرات میرسید مقارن ال سلطان ناصر الدین محمود نیز از دهلی فرار نموده بگجرات رسید و از ظفر خان سلوک

تسلط یافته سکه و خطبه بنام سلطان مذکور گردید چون این معنی بعرض والا رسید سید میرزا خان ولد بیرامخان خانخانان را بحکومت آنولایت تعین فرمودند پیش ازانکه میرزا خان دران حدود برسد سلطان مظفر استیلا یافته تمامی آنملک را متصرف شده بود و قطب الدین محمد خان که در بهروچ بود عاجز گشته و قول گرفته بسلطان مظفر آمده ملاقات کرد سلطان از روی بدقولی و بدطینتی قطب الدین محمد خان و جلال الدین مسعود خواهرزاده او را مسافر ملک نیستی نمود و خزانه و اسباب امارت و بسیاری اموال انها بدست سلطان افتاد ازین خبر میرزا خان چست و چالاک شتافته در حوالی احمد آباد رسیده عرصه پیکار اراست و بعد جنگ بسیار باقبال بادشاهی فتح یافت و سلطان مظفر شکست خورده رو بهزیمت نهاد و در کنبهایت رفته باز لشکر فراهم آورده و میرزا خان برسر او در کنبهایت رفته محاربه سخت نموده نصرت یافت و سلطان مظفر گریخته از دریائے نربده گذشته بطرف دکن رفت و بجلدوی این فتح میرزا خان بخطاب خانخانانی که میراث پدرش بود و منصب پنجهزاری که دران زمان زیاده ازین منصب نبود سرفراز گشت و بعد هشت سال مظفر بامداد و اعانت جام که از عمده ترین زمینداران آنولایت بود و بمعاونت دولت خان زمیندار سورته و راجه کهنگار سی هزار سوار فراهم آورده باز بطرف احمدآباد آمده شورش نمود و دران وقت خان اعظم کوکلتاش از تغیر خانخانان بصوبه داری احمد آباد بمرتبه دویم سرفرازی یافته بود کمر همت بدافع این شورش و فساد بربست و جنگ عظیم درپیوست و هزار کس از مخالف و دو صد کس از خان اعظم در معرکه بقتل رسید و پانصد کس از کوکلتاش زخم برداشتند و هفتصد اسپ نیز افتاد بالاخر سلطان مظفر تاب نیاورده معه جام رو بفرار نهاد و سال دیگر قلعه جوناگڈه و سومنات و دوارکا و بنادر انطرف بشمشیر همت خان اعظم مفتوح گردید بعد ازان بجست و جوئے سلطان کمر همت بست سلطان مظفر در پناه بهارا زمیندار کچه درامد خان اعظم متوجه کچه گردید بهارا زبان عجز و نیاز کشوده اطاعت بادشاهی قبول کرد و جائیکه سلطان مظفر پنهان شده بود بکسان اعظم خان نشان داد چنانچه ازانجا سلطان مظفر را دستگیر کرده آوردند خان اعظم میخواست که او را بحضور مقدس روانه کند صبحی سلطان مظفر به بهانه وضو زیر درختی رفته استره که در شلوار خود پنهان داشت برآورده بر گلوے خود راند و جان بحق تسلیم کرد

نظم

ز اندیشه خام آن کج نهاد   سر و افسر و جاه بر باد داد

چشم فلک ندیده و نه بیند بعمر خویش | این فتحہا کہ شاہ زمان را میسر است
هر صبح کاسمان نهدش منتهائے کار | چون بنگری مقدمه فتح دیگر است

بالجملہ محمد حسین میرزا زخمی شدہ از معرکہ برآمدہ رو بفرار نہاد و بدست مبارزان لشکر منصور گرفتار گردیدہ دست بگردن بستہ در حضور اقدس آوردند او را از کثرت درد زخم و بسیاری تردد محاربہ و خجالت بہ اسیر درآمدن و مہابت و صلابت بادشاہی سخن از زبان بر نمی آمد واز غلبہ تعطش نزدیک بود کہ قالب تہی نماید آنحضرت ترحم فرمودہ آب خاصہ مرحمت فرمودند و میخواستند کہ در قلعہ محبوس نمایند لیکن بسعی راجہ بہگونت داس بپاسا رسید و نیز اختیار الملک کہ مصدر فساد همون بود بعد فرار ناگہان از اسپ افتادہ اسیر گشت سر او را جدا کردہ آوردند و عاقل حسین میرزا و دیگر لشکریان مخالف پراگندگیہا کشیدند و آنحضرت بفتح و فیروزی داخل احمد آباد شدند و تجدید انتظام پراگندگیہائے آنولایت نمودہ بعد یازدہ[1] روز معاودت فرمودند در عرض چہل روز رفتن و فتح کردن و تنظیم مہمات ممالک نمودن و بدار السلطنت فتحپور رسیدن اتفاق افتاد بعد چند سال گلرخ بیگم صبیہ کامران میرزا کہ در حبالہ زوجیت ابراہیم حسین میرزا بودہ در تفرقہ میرزایان مظفر حسین میرزا پسر خود را ہمراہ گرفتہ بطرف دکن رفتہ بود بعد رفع شورش میرزایان با پسر خود از دکن آمدہ در گجرات مصدر فساد گردید راجہ تودرمل کہ برائے تشخیص جمع صوبہ گجرات رسیدہ بود جنگ نمایان کردہ فیروزمند گشت و مخالف شکست خوردہ براہ کنبہایت بدر رفت اکثر مردم غنیم و عوراتی کہ لباس مردان پوشیدہ جنگ میکردند دستگیر شدند و مظفر حسین میرزا بطرف دکن روانہ شد راجے علیخان او را دستگیر کردہ بدرگاہ والا فرستاد و مدتے در قید ماند بعد سہ سال از قید برآوردہ صبیہ قدسیہ در عقد ازدواج او درآوردند از ابتدائے سال یازدہم جلوس والا لغایت سال بست سویم بمیرزایان جنگ درمیان ماند بعد دستگیر گردیدن مظفر حسین میرزا بالکل رفع فساد گردید و عرصہ آنملک از خس و خاشاک آشوب پاک شد بعد از چند سال چون خان اعظم را تغیر کردہ اعتماد خان گجراتی را بحکومت آنولایت سرفراز فرمودند سلطان مظفر عرف نتھو از اولاد سلطان بہادر کہ سابقاً از قید آنحضرت گریختہ رفتہ بود قابو یافتہ سر بشورش برداشتہ جمعیت فراہم آورد و اوباشان فتنہ ساز را دست اویز فساد گردیدہ با اعتماد خان جنگ کردہ غالب آمدند و شہر احمد آباد را غارت نمودند و بران ولایت

---

(۱) پانزدہ

مخالفان نشگافت **بیت**

غریو کوس بردہ پردہ گوش — دماغ دشمنان را بردہ از ہوش

محمد حسین مرزا از نزول موکب والا باین سرعت و استعجال بے سابقہ خبر واقف شدہ متعجب گشت و دست از محاصرہ قلعہ احمد آباد باز کشیدہ آمادہ پیکار گردید و درمیان ہر دو لشکر جنگ واقع شد و آتش کارزار اشتعال یافت **نظم**

چو خسرو صف میمنہ ساز کرد — بہ تیغ اژدہا را دہن باز کرد
صف میسرہ ہم بیاراست چست — یکی کوہ گوئے ز پولا درست
ہراول چنان کرد از پیشگاہ — کہ در حیرت افتاد خورشید و ماہ
ز قلبی کہ چون کوہ پولاد بود — پناہندہ را قلعہ آباد بود
در انگند خود را بان کارزار — چو شیری کہ گور افگند در شکار
براراست رزمی چو خورشید و ماہ — ندیداست ہرگز چنین رزمگاہ

بالجملہ آنحضرت بمقتضائے شجاعت و دلاورے ذاتی وہمت و دلیری فطری کہ باعث حیرت نظارگیان و عبرت معاندان تواند بود بنفس نفیس خویش کارپردازیہائے کہ از شان پادشاہان دور بودہ باشد بظہور رسانیدند یکے از بدگہران نزدیک رسیدہ شمشیر بر اسپ سواری خاصہ انداخت و اسپ مذکور چراغپا شد آنحضرت بدست ہمت نگاہداشتند و اورا نوعی برچہ زدند کہ از سلاح او درگذشت و مقہوری دیگر رسیدہ نیزہ بر حضرت حوالہ کرد حاضران حضور مقدس کار او را اتمام کردند چون سپاہ مخالف بست ہزار سوار بود و عساکر منصورہ ہشت ہزار سوار لشکر غنیم دلیرتر می آمد قضارا از جانب مخالف بان کہ آتش خوردہ بطرف لشکر فیروزی می آمد بہ زقوم زاری نتادم نمودہ بجانب لشکر خود بازگشت و خرمن ہستی بسیاری از لشکریان میرزا سوخت و انیمعنی باعث برہمزدگی لشکر مخالف گشت و ضمیمہ آن از ہیبت بان مذکور فیل غنیم کہ سرحلقہ فیلان بودہ و بر لشکر بادشاہی غالب می آمد رم خوردہ برگشت و انتظام لشکر خود را ویران ساخت و بتائیدات الٰہی این ہر دو مقدمہ باعث فتح و نصرت گردید ہرگاہ باقبال حضرت بادشاہ اولیائے دولت بطرفی کہ رو برا وردند ظفر و نصرت بحسب خواہش بمنصہ ظہور رسیدہ و بہمی کہ خود بدولت متوجہ شدند چگونہ فتح و فیروزی در پردہ توقف متواری تواند بود **نظم**

ز آب و ہوائے دران سرزمین | پدیدار شد دوزخ اندر زمین
و لے ساکنانش ہمہ اہل ہوش | ہمہ خوش معاش و ہمہ نغز پوش
ہمہ اہل دولت ہمہ خوب رو | ہمہ اہل دانش ہمہ نیک خو
ز حیرت دل من خراشیدہ گشت | بدوزخ رسیدند اہل بہشت

القصہ ہنگامے کہ آنحضرت احمد آباد نزول اقبال فرمودند ابراہیم حسین میرزا و مسعود حسین میرزا فرصت یافتہ بسمت اکبر آباد آمدہ رو بدہلی آوردند و از انجا بسنبھل رفتند حضرت خاقان زمان باستماع اینخبر از احمد آباد بسمت اکبر آباد نہضت فرمودند ابراہیم حسین میرزا و مسعود حسین میرزا باوازہ نہضت موکب والا از سنبھل روانہ شدہ براہ دیپالپور رو بہ پنجاب آوردند خانجہان حاکم پنجاب کہ مہم نگرکوت داشت وکار بہ نزدیک رسانیدہ بود براجہ انجا مصالحہ نمودہ باستیصال میرزایان روانہ شد و در حوالی تہتہہ تابع ملتان رسیدہ محاربہ نمود و باندک جنگ مسعود حسین میرزا دستگیر گردیدہ و ابراہیم حسین میرزا گریختہ انطرف ملتان در خانہ بلوچی متوارے گشت بلوچان او را بدست آوردہ بسعید خان حاکم ملتان سپردند و او بزخمی کہ در جنگ تہتہہ رسیدہ بود قالب تہی کرد و مسعود حسین میرزا را خانجہان بحضور مقدس فرستاد آنحضرت جان بخشی نمودہ محبوس فرمودند بعد چندگاہ بزندان عدم گرفتار شد و محمد حسین میرزا کہ در جنگ قصبہ سرنال منہزم شدہ بطرف دولت اباد دکن رفتہ بود از ان سمت باز در گجرات رسیدہ شورش نمود و باتفاق اختیار الملک گجراتی کہ از امرائے الملک بود محاصرہ قلعہ احمد آباد کرد و خان اعظم کوکلتاش تاب مقاومت نیاوردہ متحصن گردید چون اینمعنی بعرض والا رسید بحسب صلاح ملکی رسیدن بایلغار ضرور و لازم دانستہ بر جمازہ باد رفتار سوار شدہ و چندے از فدایان ہمراہ گرفتہ براہ فتح پور بایلغار روانہ شدند **نظم**

چو کوہے روان گشت بر پشت باد | عجب بین کہ بر باد کوہ ایستاد
یلان بر شتر ترکش اندر کمر | شتر چون شتر مرغ در زیر پر

اینہمہ مسافت بعید در عرصہ نہ روز نوردیدہ بے سابقہ خبر ناگہان در احمد آباد رسیدند مخالف کہ محاصرہ احمد آباد داشت اصلا از نزول موکب والا آگاہ نبود ناگاہ بیکبار کوس تند خروش و نقارہ رعد آواز بادشاہی نواختند از صدایش زہرہ حسودان گداخت و بعینہ

داده راجه را خلاص گردانید و درین تلاش از زخم بیشتر گردیده شد در اندک ایام از معالجات زخم اندمال یافت و شجاعت و جانبازی آنحضرت بر عالیان هویدا گشت **قطعه**

مرگ در چشم هر که خواهد بود — در شجاعت بزرگوار بود
هر که جان را عزیز میدارد — با جهانداریش چکار بود

بعد فتح قلعه سورت و جمعیت خاطر از سر انجام امور ان نواحی در احمد آباد نزول اقبال اتفاق افتاد آب و هوای آن شهر بر مزاج اقدس ناخوش آمد فرمودند در حیرتم که بانی این شهر را کدام لطافت و خوبی منظور نظر افتاده بود که درچنین سرزمین بے فیض به همه چیز شهر اساس نهاده بعد ازو دیگران را چه فایده ملحوظ بود که عمر گرانمایه درینجا گذرانیده اند هوایش با جمیع طبایع مخالف و ابش بتمامی امزجه ناگوار و زمینش کم اب و پُر ریگ و ان بوم گرد و غبارے بحدی دارد که در وقت شدت باد پشت دست محسوس نشود در ودخانه متصل شهر غیر از ایام بارش پیوسته خشک می باشد چاهها اکثر شور و تلخ تالاب ها که سواد شهر واقع است بصابون گاذران دوغ اب می شود مردم اعیان که بقدر بضاعتی دارند در ته خانهاے خود برکه ساخته تمام عمارت خانه را از چونه و گچ انچنان تقیه میکنند که آب باران پاک و صاف از تمام عمارت دران برکه میرسد و تمام سال ازان برکه اب میخورند مضرت آبے که هرگز هوا درو سرایت نکند و راه برامد بخار نداشته باشد ظاهر است برون شهر بجائے سبزه و ریاحین تمام صحرا از قوم زار است و نسیمی که از روے زقوم وزد فیض ان معلوم بالجمله تمام ان دیار زبون اب و هوا مظهر رنج و بلاست گویا که قطع دوزخ است که آفریدگار بروے زمین آورده لیکن از حسن دلاویز تمام آن مرز بوم پری خیز است مهوشان شیرین لب و گلعذاران سیم غبغب مانند شاهدان خلخ در نهایت خوبی و زیبائی و بمثال حوران جنت در غایت جمال و رعنائی و اهل آن دیار تمامی دولتمند و پاکیزه روزگار نیکو منظر فرخنده اطوار بسان درویشان ریاضت کیش بر جاده خداجوئے و حق پرستی و مانند ساکنان بهشتی وارسته از خطره افلاس و تنگدستی حیرانم که دران قطعه دوزخ حوران بهشت چگونه وارد شده اند و اهل دول دران دیار بلاخیر چه طور محفوظ هستند و چه نوع زندگانی صرف میکنند **نظم**

گجرات و تخریب میرزایان بخاطر قدسی مصمم نموده بدولت و سعادت متوجه آن سمت شدند
بعد رسیدن در حوالی گجرات سلطان مظفر عرف نتهو والی آنولایت را که از اولاد سلطان بهادر
طفل خوردسال بود و بسبب نافرمانی امرایان خویش و استیلائے میرزایان سراسیمه میگشت
دستگیر کرده آوردند آنحضرت از روے ترحم جان بخشی او فرموده در قید نگاهداشتند بعد
چندگاه او قابو یافته گریخته رفت اعتماد خان خواجه سرا که مدار آنولایت بر وی بود و دیگر
امرائے اندیار آمده بملازمت شرف اندوز شدند و بے جنگ آنملک مسخر گردید و
احمدآباد که جامع مصر است از فروغ قدوم میمنت لزوم رونق یافت و میرزا عزیز کوکلتاش
خان ولد خان اعظم شمس الدین محمد اتگه خان را بخطاب خان اعظم که موروثی او بود سرفراز
فرمودند و بصوبه داری گجرات مقرر کردند و بعد انتظام مهام گجرات در بندر کنبهایت سی کروهے
احمدآباد تشریف برده سیر دریائے شور نمودند و ازان سمت معاودت فرموده به
استیصال میرزایان متوجه شدند و در قصبه سرنال بنفس نفیس خویش بمیرزایان جنگ نمودند
آن بداختران تاب سطوت بادشاهی نیاورده منهزم گشتند و هر یکے بهر طرفے روانه شد
آنحضرت بعد فتح و ظفر بسمت سورت تشریف بردند در بنولا راجه علیخان برادر محمد خان
حاکم خاندیس ملازمت نموده مصدر خدمات گشت در حوالی سورت روزے از شجاعت
و مردانگی راجپوتان سخن درمیان آمد که جان در پیش این گروه قدری و قیمتی ندارد چنانچه
بعضے راجپوتان برچهه را که هر دو طرف سنان داشته باشد بدست یکے میدهند که
مضبوط گرفته بایستد و دو کس مردانه وابچشم سرهائے سنان هر دو طرف برچهه را محاذی
سینه خودها داشته رو برو میدوند حتی که سنانها در سینه هر دو درآمده از پشت میگذرد
و آن هر دو مردانه نزدیک یکدیگر رسیده با خودها تلاش مینمایند آنحضرت باستماع اینمعنی
فی الفور شمشیر خاصه را دسته بدیوار نهاده نوک تیغ بر شکم مبارک داشته فرمودند که
با خود همسر ندارم که بروش راجپوتان عمل آرم بهتر انکه بهمین شمشیر حمله کنم از ظهور این مقدمه
حاضران بساط عزت را غریب حالتے روے داد درینوقت راجه مانسنگه از روے
اخلاص چالاکی نموده چنان دستی بر شمشیر خاصه زد که از دست آنحضرت بر زمین افتاد و
قدرے مابین انگشت نر و سبابه خاقان زمان بریده شد آنحضرت از روے خشم راجه مانسنگه
را بر زمین انداخته زیر کردند و سید مظفر سلطان گستاخانه دست مجروح آنحضرت را تاب

دربیان شورش میرزایان و تادیب و تخریب اینها و تسخیر ولایت گجرات

ابراهیم حسین میرزا و محمد حسین میرزا و مسعود حسین میرزا و عاقل حسین میرزا پسران محمد سلطان میرزا که سلسله او بحضرت صاحبقران امیر تیمور گورگان میرسد بمقتضاے بدطینتی و بدخوے مصدر شورش میشدند و بخان زمان و بهادر خان سخن یکے نموده در ممالک محروسه خلل می انداختند و محمد سلطان میرزا پدر اینها بمقتضاے پیرانه سری در پرگنه اعظم پور سرکار سنبهل جاگیر خود میگذرانید درینولا که خان زمان و بهادر خان بمکافات کردار خود رسیدند میرزایان فتنه و فساد بر ذمت خودها گرفته باعث اختلال در ممالک شدند چون رایات عالیات بسمت پنجاب نهضت فرمود قابو یافته از سنبهل برامده دست بتاراج و تاخت دراز کردند و بعضے جاگیرداران را کشته مال و متاع و جاگیر اینها متصرف شدند و در دهلی رسیده قلعه را محاصره نمودند ازینمعنی باعث ازار و اضرار خلایق و شورش عظیم در ممالک محروسه گردید انحضرت از استماع این سانحه از پنجاب بسمت دهلی روانه گشتند مرزایان از خبر نهضت موکب عالی دست از محاصره قلعه دهلی برداشته بطرف مالوه رفتند و انولایت را از محمد قلی برلاس که یکے از امراے بادشاهی بود گرفته تا هند متصرف خود درآوردند و بعد نزول رایات عالیات اقبال در دهلی جیوش منصوره باستیصال میرزایان بدمال تعین کردند دران زمان سلطان محمود والی گجرات فوت شده بود و چنگیز خان غلام سلطان محمود دران ولایت علم ریاست می افراشت میرزایان تاب مقاومت عساکر بادشاهی نیاورده بودن در ولایت مالوه از حیز امکان خویش بیرون دانسته در گجرات رفته بچنگیز خان پناه بردند ازانجاکه اعتماد خان گجراتی که او هم از امراے سلطان محمود بود بر سر احمد آباد بچنگیز خان محاربه داشت چنگیز خان رسیدن میرزایان غنیمت دانسته بهروچ جاگیر ایشان مقرر کرد چون شرارت جبلی داشتند درانجا نیز صحبت اینها درست نگشت با چنگیز خان جنگ کرده بطرف خاندیس رفتند وازانجا باز بمالوه آمدند بعد ازانکه جهجار خان حبشی چنگیز خان را کشت و در ولایت گجرات خللے رو داد میرزایان از مالوه بار دیگر بسمت گجرات رفته قلعه چانپانیر و سورت بے جنگ گرفتند و پس ازان قلعه بهروچ را نیز متصرف شده قوت و مکنت بهم رسانیدند چون اینمقدمه بعرض والا رسید تسخیر ولایت

مخالفان بدمال قصد مصمم کرده از اکبرآباد یلغار فرموده چند شب و روز قطع راه نموده درحوالی پرگنہ بھگرفد ناگہان بر سر مخالفان رسیده محاربہ سخت رو داد آن ہر دو برا در دل بر مرگ نہاده جنگ رستمانہ کردند دران وقت ہمگی پانصد سوار و چند فیل درظل رایت اقبال بودند امامزاران لشکر تائیدات آلہی ہمراه بود قضارا درمیں جنگ اسپ بہادر خان چراغ پا گردیده اواز خانہ زین بر زمین افتاد بہادریان لشکر منصور رسیده اورا دستگیر کرده دست بر گردن بستہ بحضور اقدس آوردند آنحضرت فرمودند کہ اے بہادر خان من درحق تو چہ بد کرده بودیم کہ مصدر این فتنہ و فساد شدی او ہیچ جواب نداد بعد مبالغہ ہمین بر زبانش رفت کہ الحمد للہ علی کل حال درین اثنا شہباز خان بموجب حکم والاتن اورا از بار سر سبکدوش گردانید **نظم**

سرکش را ہمان دم زتن باز کرد | وزو دام را از تنش ساز کرد
سرکینہ جو از تن بد نہاد | بخنجر بہ برید و برگشت شاد

پس از ساعتے یکے از نوکران خان زمان را گرفتہ آوردند او ظاہر کرد کہ فیل یک دندان سرکار بادشاہی خان زمان را کشتہ واو درمعرکہ افتاده است حکم شد ہر کس کہ سر مغلی از حرام نمکان بیارد یک اشرفی و ہر کہ ہندوستانی بیارد یک روپیہ انعام یابد دنصیحے مردم سرہائے لشکریان مخالف را بریده می آوردند اشرفی و روپیہ انعام یافتند تا انکہ سر خان زمان آوردند انحضرت از پشت زین بر زمین آمده سر نیاز بسجدات شکر بے نیاز زمین ساکردند و سران ہر دو حرام نمک را بجانب اکبرآباد فرستادند و فتح نامہا باطراف ممالک محروسہ صادر فرمودند از ابتدائے سال سویم جلوس والانہایت سال یازدہم خلل این ہر دو برادران ماند در مینولا در مبادی سال دوازدہم ممالک محروسہ از فتنہ و آشوب انہا پاک شد واز شرارت انہا عالمیان خلاصی یافتند **نظم**

حق صاحب نمک تبہ کردن | بشکنند شخص را سر و گردن
با ولی نعمت ار برون اے | گر سپہری بسر نگون اے

لا اسنکر ورد

که خلاف مرضی مقدس بوده باشد بظهور میرسید ازانجمله شاهم بیگ نام ساربان پسرے بوسیله حسن صورت وقبول ظاهر درسلک قورچیان بادشاه غفران پناه انسلاک داشت خان زمان باو تعلقی وتعشقی ظاهر میساخت بعد رحلت آنحضرت خان زمان اورا ببلاغت ومدارات بجانب خود کشیده شیفتگی وآشفتگی بسیار ظاهر ساخت وکار بجائے رسید که پیش او کورنش وتسلیم کرده بادشاه هم میگفت چون این معنی بعرض مقدس رسید فرمان نصایح بنیان صادر گشت که ساربان پسر را بدرگاه والا بفرستد اما ان بدمست باده محبت وعشق اصلا متنبه نگشت بلکه اثار بدمستی زیاده ظاهر میکرد درینصورت خاطر مقدس ازو منحرف گشت وبعد مبالغه بسیار خان زمان ان پسرک را از پیش خود راند چون خان زمان آرام جان نامی لولی درحرم خود داشت وبموجب استدعائے شاهم بیگ آن زن نکاحے را باو بخشیده بود مدتے بزیر ران شاهم بیگ ماند بعد چندگاه او نیز آن زنکه را بعبد الرحمن نامی که از مخلصانش بوده وبالولی مذکور تعلق خاطر داشت داده بود درینولا که شاهم بیگ از خان زمان جدا گشت پیش عبد الرحمن مذکور در پرگنه نهر پور جاگیرش آمده روزگار خود میگذرانید روزے درحالت بدمستی از عبد الرحمن طلب لولی مسطور نمود او عذر درمیان آورد درین باب عنف وتعدی نموده عبد الرحمن را مقید ساخته لولی از خانه براورده گرفت برادران عبد الرحمن رسیده بمقتضائے حمیت جنگ کرده شاهم بیگ را بقتل رسانیدند چون این خبر بخان زمان رسید قتل شاهم بیگ را باشاره حضرت بادشاه تصور نموده صریح از اطاعت برتافت ازانجاکه بقوت شجاعت برسر افغان غالب آمده تا ولایت اوده درتصرف داشت وازروئے که پسر سلطان مبارز خان راکه افغانان اورا شیر شاه خطاب داده سر بشورش برداشته بودند شکست داده فیروزمند گشته بود مغرور گشته علانیه باغی گردید وبهادر خان برادرش نیز رفته باو ملحق شد واین هردو برادر مصدر شورش وفساد گردیده باعث اختلال در ممالک محروسه گشتند وحضرت بادشاه چندمرتبه بنفس نفیس خویش برسر انها میرفتند وجنگ درمیان می آمد وبوساطت امرائے بزرگ تقصیرات انان معاف میگشت چون قدر نعمت پروردگی وحق دولت رسیدگی نشناختند باوجود بذل عنایات والا پیوسته مصدر حرکات ناشایسته می شدند ودر ممالک محروسه خلل می انداختند بالضرور آنحضرت باستیصال آن

ان از آب درگذشت و ارتفاع بشصت درعه رسیده تا سر کنگره از سنگ تراشیده بنودند و این سنگهارا بطریق وصل دادند که از دور بنظر نظارگیان چنان مینماید که تمام قلعه از یک پارچه سنگ طراشیده اند و همچنین بنایان چابک دست وخاراتراشان قوی پنجه وآهنگران آهنین بازو ونجاران سخت کوش عمارت دل کشای ومنزل فرح افزای و دولت خانه والا را ترتیب دادند ونقاشان باریک بین ومصوران صنعت پرداز ببدایع صنایع ید طولی نموده در صورت کارسے نگار خانه چین وگل افروزی گلشن بهارین بر روے کار آوردند ودر عرض هشت سال قلعه متین وشهرے عظیم که خال رخسار بلاد روے زمین تواند شد صورت تمامیت یافته باکبرآباد موسوم گردید آن مصر اقبال در وسط ممالک محروسه واقع است فضاے دل کشایش پهلو بگلشن جنت می نهد و اعتدال هوایش از هواے فردوسی سبقت می برد بیت

هوایش دل کشا و روح پرور   فضایش جان فزا و فیض گستر

دربیان قتل علی قلیخان وبهادرخان

درزمانیکه بادشاه غفران پناه از عراق معاودت فرمودند درجمله لشکر شاه طهماسپ که بکمک وامداد آنحضرت تعین شده بود حیدر سلطان وعلی قلی وبهادرخان پسرانش تعین گشته بودند حیدر سلطان بعد فتح قندهار در وقت عزیمت آنحضرت بسمت کابل در اثناے راه بزحمت تپ برحمت حق پیوست وعلی قلی وبهادر پسران او در رکاب سعادت بوده مصدر خدمات پسندیده شدند وخطاب خانی یافتند بعد رحلت بادشاه جنت آرامگاه چون اورنگ خلافت بجلوس خاقان زمان رونق یافت وهیمون بقال ودیگر مخالفان بدمال مستاصل شدند علی قلی خان بخطاب خان زمانی سرفرازی یافت وسرکار سنبهل بجاگیر او مقرر گشت بمقتضاے شجاعت ذاتی بزور شمشیر وقوت مردانگی از سنبهل تا اوده وآنروے آب گنگ متصرف خود درآورد وبهادرخان برادرش نیز خدمات شایسته بجاآورده وکیل السلطنت ومدار الممالک گردیده ازانجاکه خان زمان از سعادت اصلی بهره ونصیبه نداشت بنابر صحبت بدذاتان که خراب ساز اساس دولت وبنیاد افگن پایه منزلت است سرتابی از اطاعت بادشاهی وآثار بغی ونافرمانی از و سر میزد وداهری

چون صفت آن ولایت بعرض مقدس رسید آصف خان[۱] و عبدالمجید و وزیر خان
برادرش از اولاد شیخ زین الدین خوافی که حضرت امیر تیمور باو اعتقاد تمام داشتند تسخیر
آن تعین شدند انها در انولایت رسیده صفوف مصاف آراستند و رانی درگاوتی
مسلح گشته فیل سواره در معرکه در آمده جنگ مردانه وار نمود و از دست خود تیر و تفنگ
زده بسیارے را کشت و کارهائے نمایان بظهور آورد و بالاخر آصف خان غالب آمده
فیروزمند گردید و لشکریان رانی اکثرے کشته و خسته گشتند و بقیة السیف سرگشته
بادیه هزیمت شدند رانی احوال خویش اینچنین دیده بزنار داری که بجائے فیلبان پیش
او نشسته بود گفت که بخنجر آبدار کار من تمام کن او جواب داد که از من بر مخدومه جرات
نمیتواند شد آن عورت که همت مردانه داشت بر زبان آورد که مردن بنیکنامی به از
زیستن بعار است این را گفت و بدست خود بخنجر خونخوار کار خود را تمام ساخت و بالکل
آنولایت بشمشیر همت آصف خان و وزیر خان مسخر گشت نقود و اجناس بسیاری که از
حد حصر و شمار زیاده باشد بقید ضبط در آمد گویند که قلعه چوراگذه مملو از خزاین و جواهر نفیس
و اجناس لطیف اندوخته چندین راجها و رایان بود و هیچکس از حکام انجا چیزے ازان را
تصرف نکرده بلکه هر کدام در ایام حکومت خویش مبلغی بران افزوده صد و یک صندوق
اشرفی طلا سوائے زر سفید و نقره و طلا و آلات و اقسام هیاکل و تماثیل و اصنام طلا و
دیگر انواع اجناس بیرون از حد حصر و قیاس و هزار فیل نامی بضبط در آمد آصف خان همه را
بتصرف خود در آورده چیزے ازانجمله بدرگاه والا نفرستاد و از فتح و ظفر اینچنین ملک وسیع
و تصرف این قدر دولت مغرور شده بغی ورزید آخر کار بدرگاه والا رسیده در مهم چتور
و دیگر مهمات مصدر خدمات گشت و آن ولایت بالکل در تصرف اولیائے دولت
در آمد.

دربیان قلعه تعمیر اکبرآباد

در سال دهم جلوس والا مطابق ۹۷۳ھ اساس نهادند هر روز چهار هزار اوستاد کار از
سنگتراش و معمار و آهنگر و نجار و مزدور کارگذار بکار پرداخته بعرض سی ذرعه بر آوردند و بنیاد

(۱) در تاریخ فرشته جلد اول صفحه ۲۵۴ آصف خان هروے نوشته.

دستگیر گردیده در قلعه بیانه زندانی گشت در زمانیکه بهرام خان رو گردان شده دران نواحی رسید اورا باز از زندانیان نجات داد دران وقت او بمکه معظمه رفت بعد چند سال باز بهندوستان آمده گرد شورش بر انگیخت چون کارے نتوانست پیش برد در کابل رفته ماه چوچک بیگم والده محمد حکیم میرزا را بفسون وفسانه فریفته همشیره میرزا را در عقد نکاح خود در آورده در کابل صاحب مدار جمیع کار گشت و مردم را بخود کشیده بقابوے وقت بیگم را بقتل رسانیده دم استقلال زد و بمرور ایام اکثرے امرائے بیگم را به نهانخانه عدم فرستاد و میرزا سلیمان حاکم بدخشان بر حقیقت حال واقف شده بموجب استدعائے محمد حکیم میرزا بر کابل لشکر کشید و ازینطرف شاه ابو المعالی فوج آراسته بقصد پیکار روانه گردید و بر کنار آب غوربند هر دو لشکر بهم پیوسته آماده کارزار شدند محمد حکیم میرزا که ازو بغایت تنگ بود در عین جنگ جلو ریز خود را بمیرزا سلیمان رسانید شاه ابو المعالی از مشاهده اینحال سراسیمه شده رو بفرار نهاد بدخشیان تعاقب کرده در موضع چاریکاران رسیده دستگیر نمودند میرزا سلیمان بعد فتح در کابل رسیده بعضے محال کابل بامرائے خود جاگیر داد و صبیه رضیه خود را در نکاح محمد حکیم میرزا در آورده معاودت به بدخشان نمود شاه ابو المعالی را زنجیر کرده نزد میرزا فرستاد از انجاکه سید زاده حق نعمت فراموش کرده مصدر امور ناشایسته شده بود میرزا اورا بقصاص خون والده کارد بحلق کشید **بیت**

نه هرگز شنیدم که در عمر خویش   که بد مرد را نیکی آید به پیش

در بیان ولایت گدهه[1] که انرا گوندواله[2] گویند

قبل ازین هیچکس از خواقین اسلام بران دست نیافته بود و رسم خیول سلاطین مسلمین دران دیار نرسیده درینولا راجه دلپت حاکم انجا فوت شد و هرنراین پسر او پنج ساله قایم مقام گردید رانی درگاوتی والده او بسبب خورد سالی پسر حکومت ولایت میکرد آن عورت در شجاعت و فراست یکتا بود و هنگام کارزار مردانه وار کارنامه بظهور رسانیدی و در شکار شیر را بخاک هلاک انداختی و بار عام داده امور حکومت بآیین نیک صورت دادی و در لوازم ملک داری و مراسم سرداری تدابیر صایبه بجا آوردی **بیت**

آن نه یک زن بود بل صد مرد بود   در شجاعت در فراست مرد بود

---

(۱) گدسه (۲) گوندوانه

در بیان رسیدن زخم بحضرت بادشاه

روزے انحضرت بزیارت روضه منوره شیخ نظام الدین اولیا قدس الله سره تشریف بردند هنگام مراجعت چون بمنار سوے شهر رسیدند یکے از خون گرفتها در کمین گاه بود تیرے بجانب انحضرت انداخت دبر کتف راست مبارک قریب بیک وجب فرو نشست غریو از نهاد حاضران برخاست وان سفاک را دستگیر کرده حاضر آوردند و در پے تفحص حال شدند حکم فرمودند که از تفتیش حال مباد امردم را ناحق در بلا اندازد جهان را از لوث هستی او پاک سازند فرمان پذیران همان دم اورا بقتل رسانیدند وانحضرت باوجود این چنین زخم سخت همان طور به تمکین وثبات تمام اسپ سواره بدولت خانه تشریف آوردند وحکما بمعالجه پرداختند در عرصه هفت روز زخم اندمال یافت وثانی الحال ظاهر گشت که آن بے سعادت قتلق[1] نام غلام شرف الدین حسین میرزا که از نزد انحضرت بود که اورا میرزا از روے بدطینتی بقصد انحضرت فرستاده بود لبزاے کردار ناهموار رسید نظم

آن را که خدا نگهدارد | آسیب کسے بر و نیارد
کارش همه بخت نیک سازد | در عرصه خود جان گدازد

در بیان کشته شدن شاه ابوالمعالی

او در زمان بادشاه جنت آرامگاه بوسیله حسن صوری وجمال ظاهری از مقربان درگاه بود و خود را از فرزندان حضرت بادشاه قرار میداد اگرچه حسن صورت داشت اما بد خود بد افعال بود بیت

حیف باشد که نکوروی نکو خوے نبود | رنگ آن گل بچه ارزد که در و بو نبود

وقتیکه در خطه کلانور سریر جهانبانی از جلوس ذات زینت یافت جمیع امراے دولت حاضر شدند او بعضے سخنان دور از کار اظهار نموده از آمدن در بزم والا عذر کرده بود بیرامخان خانخانان بهر تقدیر اورا دلاسا نموده طلبداشت و دران انجمن بموجب حکم والا محبوس کرده بلاهور فرستادند از غفلت کوتوال از لاهور گریخته رفت بعد مدت باز

---

(۱) قتلق فولاد - فرشته جلد اول صفحه ۲۵۳ و اکبرنامه دفتر دوم صفحه ۲۰۲ +

آمده ملاقات کردند اسلام شاه اهنارا دستگیر کرده بقلعه گوالیار فرستاد و سلطان آدم برادر سلطان سارنگ بر مسند حکومت نشسته متواتر جنگ کرده بقوت شجاعت ولایت خود مضبوط نگاهداشت و اسلام شاه بے نیل مقصود برگشت نوبتے اسلام شاه فرمان داد که زندان خانه گوالیار را کاواک کرده واز باروت انباشته آتش زنند فرمان پذیران بموجب الامر بعمل آوردند تمامی زندانیان و سلطان سارنگ از باروت بهوا پریده بعالم نیستی شتافتند بقدرت الٰہی کمال خان پسر سلطان سارنگ در گوشه زندانخانه سلامت ماند بیت

کان را که هست حفظ الٰہی نگاهبان ... از گردش سپهر نیاید بروزیان

بعد انقطاع رشته دولت افغانان کمال خان از قلعه گوالیار خلاصی یافته در بندگی درگاه والا آمده در جنگ هیمون و دیگر محاربات تردداتِ نمایان کرده مورد الطاف بادشاهی گشت واستدعائے ولایت موروثی خویش نمود فرمان والا بنام سلطان ادم صادر گشت که چون او در صورت دستگیر کردن کامران میرزا در خدمت حضرت بادشاه جنت آرام گاه مجرائے نیکو خدمتے بظهور رسانیده و دم از اطاعت این خاندان والاشان میزند از روے فضل و کرم نصف ولایت بر و مسلم داشته شد باید که نصف ولایت بعهده کمال خان که وارث املک است و خدمات شایسته بجا آورده واگذارد و سلطان ادم بمقتضائے برگشتگی بخت سر از حکم والا برتافته بموجب فرمان عالیشان بعمل نیاورد لهذا میر محمد خان کلان برادر اتگه خان و دیگر امرائے متعین پنجاب باستیصال آدم و اعانت کمال خان مامور شدند سلطان آدم قدم جرات از اندازه حد خود بیرون نهاده تا قصبه هیلان[1] این روے آب بهت رسیده بعساکر منصوره جنگ کرده منهزم گشت میر محمد خان متعاقب رفته تمام آن ولایت را بضبط در آورده داخل ممالک محروسه نمود حضرت خاقان زمان از روے کمال عنایت تمام و کمال املک بکمال خان مرحمت فرمودند و سلطان آدم بالکل اخراج شد بیت

بجائے که شیران برآرند چنگ ... چه یاران که روبه بالستند بجنگ

---

(۱) هلان یا هیلان ۔

مالوه شدند چون نزدیک قلعه گاگرون که تا حال مفتوح نشده بود رسیدند فرقه طرفته العین آن قلعه تسخیر در آورده متوجه پیش گردیدند ادهم خان که از نهضت موکب والا خبر نداشت وبقصد تسخیر قلعه مذکور از شهر سارنگپور بدر آمده بود ناگهان بے سابقه خبر رایات عالیات بنظرش در آمد عجالةً روانه شده بے اختیار از اسپ فرود آمده بملازمت مقدس مشرف گشت وانحضرت در سارنگپور نزول اقبال فرموده شب در منزل ادهم خان بسر بردند ولوازم پیشکش ونیاز بتقدیم رسانید روزے چند در انجا اقامت ورزیده بعد جمعیت خاطر از نظم ونسق آن ولایت ادهم خان را بدستور سابق بحال داشته معاودت بمستقر الخلافت آگره فرمودند بعد چندگاه عبد الله خان اوزبک بحکومت آن تعین گردید وادهم خان در حضور رسید چون مست باده دولت وجوانی ومدهوش شراب نادانی بود روزے در خاص عام بادشاهی به اتگه خان گفت وگو کرده او را بقتل رسانیده بقصد حضرت بادشاه عازم حرم سرائے خاص گردید انحضرت که در استراحت بودند از شور وغوغا بیدار گشته بیرون تشریف آورده رو برو ے ادهم خان آمدند وبکیفیت واقف شده چنان مشتے بر سرش زدند که مغز از کاسه سراه بیرون افتاد گویا ضرب گرز باو رسیده وحاضران حضور قدسی بموجب حکم والا ان سفاک بے باک را بسته از کنگره قلعه انداختند وجان بحق تسلیم کرد نظم

بباید سوختن زآتش خسی را | بجز دخارے خلد در دل کسی را
اگر سلطان نفرماید سیاست | زند هر کس بجز دلاف ریاست

دربیان تسخیر ولایت گکهران

این ولایت مابین دریائے بهت وسنده واقع است مرزبان آن ولایت بطور خود بودگاہے اطاعت فرمان روایئے دهلی نکرده دوز بعضے تواریخ نوشته اند که آن ولایت از قدیم داخل کشمیر بود سلطان محمود غزنوی آن را تسخیر در آورده بیکے از امرائے خویش که از کیان زادگان گکهر نام داشت سپرد از ان زمان نسل گکهران بران قابض بوده حکومت باستقلال کردند شیرشاه واسلام شاه مدتی بتسخیر آن ولایت ترددات نمودند وقلعه رهتاس را برسر حد احداث کردند تا جماعة گکهران عاجز شده مطیع شوند اصلا کار پیش نرفت آخر الامر بشرط آمدن سلطان سارنگ حاکم انجا صلح کردند چون سلطان سارنگ وکمال خان پسرش

سلطان بہادر شاہ والی گجرات سلطان محمود را در سعر کہ کشتہ ولایت مالوہ متصرف شد ایام حکومت او شش سال۔

ملوقادر شاہ از امرائے کبار سلاطین آن دیار بود بعد فوت سلطان بہادر شاہ کہ ولایت مالوہ از فرمان روایان خالی گردید و او غالب آمدہ سکہ و خطبہ بنام خود کرد و در زمانے کہ حضرت نصیر الدین محمد ہمایون بادشاہ بطرف مالوہ نہضت فرمودند شیر شاہ کہ درین ایام افاغنہ خروج او بود بہ ملوقادر شاہ نوشت کہ بطرف آگرہ آمدہ خلل اندازد و مہر بر رومی نامہ نمود او نیز جواب آن را نوشتہ مہر بر رومی رقیمہ کرد شیر شاہ ازین معنی برآشفت و بعد استیلا برد سواری کرد قادر شاہ تاب مقاومت نیاوردہ آمدہ ملاقات کرد عوض مالوہ ولایت لکھنوتی باو مقرر گشت روزے از منزل خود سوار شدہ بملاقات شیر شاہ میرفت جمعی از مغول کہ در معارک بدست کسان شیر شاہ اسیر شدہ بودند بتعمیر گوالیار بیلداری می کردند و مورچل می بستند قادر شاہ ہراسید کہ مبادا شیر شاہ بمن نیز ہمچنین سلوک نماید ازین ہراس گریختہ رفت ایام حکومت او شش سال و پنجماہ۔

شجاعت خان[۱] عرف شجاول خان افغان نایب شیر شاہ دوازدہ سال و یک ماہ۔

بازبہادر افغان عرف بازید خان بن شجاعت خان دہ سال و دہ ماہ و بست و سہ روز۔

از ابتدائے سنہ ۷۹۶ لغایت سنہ ۹۶۷ ہجری مدت یکصد و ہفتاد و یک سال ولایت مالوہ از حکومت سلاطین دہلی بیرون ماندہ درین مدت بعضے اصالتاً و بعضے وکالتاً دران ولایت حکومت کردند القصہ چون ادہم خان کامیاب فتح و نصرت گشت و خزاین و دفاین فراوان و چنین ولایت وسیع بدست او افتاد بخود مغرور گشتہ سر از اطاعت بادشاہی برتافت و انچہ از نقد و جنس و فیل خانہ و توپخانہ و حرمخانہ بازبہادر بدست آورد ہمہ را بتصرف خویش در آوردہ ازانجملہ چیزے بدرگاہ والا ارسال نداشت و بدستانہ سلوک درپیش نمودہ حق نعمت پروردگی و حقوق دولت رسیدگی را بر طاق نسیان نہادہ راہ پیمائے بادیہ انحراف و بغی گردید لاجرم حضرت بادشاہ خود بدولت متوجہ ولایت

---

(۱) شجاع خان۔ طبقات اکبری صفحہ ۴۲۵۔

مثل راجه بکرماجیت که مدار تاریخ اهل هند بر ابتدائے ظهور سلطنت اوست و راجه بهوج وغیر ذالک که تا حال حکایات نادره داوصاف حمیده انها بر زبان عالیان جاریست بحکومت آنولایت امتیاز داشته اند و از زمان سلطان محمود غزنوی ظهور اسلام دران دیار شده و از سلاطین دهلی سلطان غیاث الدین بلبن بران استیلا یافته ازان زمان در تصرف خواقین دهلی بوده چون سلطان محمد شاه بن سلطان فیروز شاه جمعی را که در ایام ادبارش رفاقت و همراهی کرده بودند بعد جلوس براورنگ جهانبانی رعایت کرده چهار کس را چهار ولایت داده و آن چهار کس بسلطنت رسیدند اعظم همایون ظفرخان بگجرات و خضرخان بملتان و دیپالپور و خواجه سرور خواجه جهان که خطاب سلطان الشرق یافته بود بجونپور و دلاور خان بمالوه چنانچه سابقاً بقید قلم درآمده۔

از ابتدائے سنه ۷۹۶ هجری دلاورخان بحکومت ولایت مالوه قیام داشت چون سلطان محمد شاه رحلت نمود و در هندوستان هرج و مرج بوقوع آمد و هر یک امرا بهرناحیت لوائے حکومت برافراشت دلاورخان نیز از مالی دهلی انحراف ورزیده بطریق سلاطین سلوک مالک داری نمود مدت حکومت بست و پنج سال۔

سلطان هوشنگ شاه بن دلاورخان سی سال۔

سلطان[1] محمود بن سلطان هوشنگ شاه یک سال و چند ماه۔

سلطان محمود خلجی امیرالامرائے سلطان هوشنگ شاه بود و خواهر او در حباله زوجیت سلطان محمود بوده سلطان را از ساقی زهر دهانیده بر مسند حکومت متمکن گشت و تمام ولایت بوندی و مار وار بزور شمشیر گرفت ایام حکومت سی و[2] دو سال۔

سلطان غیاث الدین بن سلطان محمود خلجی سی[3] سال۔

سلطان ناصرالدین بن غیاث الدین چهارده سال و چهار ماه و سه[4] روز۔

سلطان محمود بن سلطان ناصرالدین بست سال و دو ماه۔

---

(۱) محمد شاه۔ فرشته جلد دوم صفحه ۲۴۰

(۲) سی و چهار سال۔ فرشته جلد دوم صفحه ۲۵۴

(۳) سی و سه سال۔ فرشته جلد دوم صفحه ۲۵۸

(۴) یازده سال و چهار ماه و سه روز فرشته جلد دوم صفحه ۲۶۲

بجست وجوئے روپ متی معشوقه او فرستاد چون باز بهادر درهنگام انهزام کسان خود را برای جوهر وقتل حرمخانه خود برسم هندوستان که درچنین حوادث عورات را به تیغ بیدریغ میگذرانند ویادر محوطه آتش می سوزانند فرستاده بود آن سنگین دلان دیونژاد نقش چند لعبتان پری پیکر را باب تیغ از تخته هستی پاک شستند ورقم وجود بیگناهان از ورق روزگار یکدلک بیداد محو ساختند وسنگین دلی که برائے قتل روپ متی رسیده تیغ آخته چند زخم کرد هنوز کارش باتمام نرسیده بود که لشکر منصوره دررسید داد او اینقدر فرصت نشد که کار روپ متی باتمام رسانداں طاؤس نیم بسمل را پیش ادهم خان حاضر آوردند آن نازنین بخته کار التماس نمود که زخمهائے کاری دارم بالفعل مرا درخانه شخصے نگاهدارند بعد التیام جراحت بخدمت حاضر میشوم ادهم خان نظر بر جراحت هائے او داشته درخانه شیخ عمر درویش که بخداپرستی وتقوائے وریاضت دران دیار مشهور بود گذاشت روپ متی درمیان عورات واهل بیت درویش بسر برده معالجه نمود تا آنکه جراحت او اندمال یافت لیکن زخم درونی او که از فراق باز بهادر داشت بنا سور گرائیدا ری زخم شمشیر وتفنگ وجراحت گرز وسنگ مندمل میشود اما زخم عشق ومحبت ودرد هجر ومفارقت بصد مرهم افلاطونی وهزار داروے لقمانی التیام نمی پذیرد مصرع

زخم هجران نشود به زمداوائے حکیم

تا آنکه ادهم خان از غایت شوق پیوسته ازو خبر میگرفت وانتظار صبح وصال او می برد چون روپ متی صحت یافت واب بر سر ریخت وهیچگونه جائے عذر نماند التماس مشک وعنبر وکافور نمود تا خود را آراسته وخوشبوئیها بر بدن مالیده بخدمت شتابد ادهم خان که فریفته جمال وشیفته وصال او بود فی الفور کافور وخوشبوئیهائے دیگر فرستاد او در وفائے عشق باز بهادر کف دستے کافور خورده چادر بر سر کشیده چنان بخواب رفت که دیگر بیدار نگشت نظم

زن ز آتش عشق بیش سوزد | خاشاک ضعیف پیش سوزد
خوش آنکه براه عشق جان داد | عشق است که جان بآن توان داد

بر متر صدان اخبار پوشیده نماند که بلاد مالوه ملکی است وسیع وولایتی است آبادان وفراخ همه وقت حکام ذیشان دران دیار بوده اند وراجهائے کبار ورایان نامدار

بخندہ از ثریا نور میریخت | نمک از پستہ پر شور میریخت
بگلزار رخش از مشک داغی | گرفتہ آشیان زاغی بباغی
مکحل نرگسش از سرمہ ناز | ز مژگان بر جگرہا ناوک انداز
دو لعلش از تبسم در شکرریز | دہانش در تکلم شکر آمیز
بزیر چرخ کس پیدا نہ گردد | کہ رویش بیند و شیدا نہ گردد

باز بہادر نقد جان و دل در راہ محبتش فدا کردہ خود را گرفتار دام عشق او ساختہ تصانیف بے بدل و نقشہای بے نظیر کہ در زبان ہندی خود بست نام خود در وے متی دران اشعار لازم و ملزوم میکرد و شبانہ روز باستماع نغمہ و سرود اوقات عزیز را کہ معدوم البدل و مفقود العوض است ضائع میکرد ازانجا کہ سرود و نغمہ مردود اہل دلان پاک نہاد و مقبول ارباب فسق و فساد قوت بازوے ہوای نفس ہنگامہ آرای شہوت و ہوس پیشکار نفس امارہ و دستیار خواہش زیانکارہ بلند سازرایت بدمستی و شیدای علم افراز ہواپرستی و سودای الحق سرودیست کہ روغن بر آتش شہوت و بدکرداری انداختہ تار و پود عفت و پرہیزگاری برہم ساختہ و سرودیست کہ در دل بوالہوسان ہنگامہ بدمستی آراستہ و در باطن بد درونان علم ہواپرستی برافراشتہ ان مستغرق لجہ لذات نفسانی در سرود و نغمہ ہمیشہ اشتغال میداشت و دایم الخمر مے بود شبانہ در شراب و روزانہ در خواب بسر می برد از غفلت و بے پروائی روز از شب و شب از روز نمی شناخت

بیت

بنای دولت آنکس فلک خراب کند | کہ شام میخورد و صبحگاہ خواب کند

چون بدمستیہای او و پراگندگیہای ولایت بعرض مقدس رسید عساکر منصورہ بسرکردگی ادہم خان باستیصال آن بدمال و تسخیر ولایت مالوہ تعین فرمودند ادہم خان بعد طے مراحل در حوالی شہر سارنگ پور کہ دار الایالت او بود رسید باز بہادر کہ بغفلت و بدمستی زندگانی میکرد وقتے مطلع گردید کہ جیوش فیروزی شہر او را محاصرہ کرد بنا چار صفوف آراستہ آمادہ پیکار گردید و باندک زدہ خوردراہ فرار پیش گرفت ادہم خان بعد ہزیمت او بشہر در آمدہ بفراہم آوردن خزاین و دفاین خصوصا بہم رسانیدن دلبران عشوہ ساز و پاتران با کرشمہ و ناز مقید گشت بعد ضبط نقد و جنس و بدست آوردن حرمخانہ کسانرا

آن نشیمن بود بکشتی نشسته رفت هنگام مراجعت ازان نشیمن چون بکنار رسیده و از کشتی بر امد مبارک خان مذکور با چهل افغان دیگر رسیده چنان نمود که بقصد ملاقات میرود چون نزدیک رسیده چنان جمدهر بر پشت بیرامخان زد که از سینه بر امد و دیگرے شمشیر زده کارش تمام کرد جمعی از فقرا قالب خونے اورا که درجه شهادت یافته بود بر داشته در حوالی مقبره شیخ حسام الدین خلیفه شیخ نظام الدین اولیا بخاک سپردند بعد ازان استخوانش بمشهد مقدس رسیده این رباعی تاریخ شهادت اوست رباعی

بیرام بطواف کعبه چون بست احرام زرسید بکعبه کار او گشت تمام

تاریخ وفات او چو جستم از عقل گفتا که شهید شد محمد بیرام

میرزا عبد الرحیم پسر بیرام خان که سه ساله بود در حضور اقدس رسیده مورد الطاف بیکران گشت انحضرت دست نوازش بر فرق روزگارش انداخته بخطاب میرزا خانی سرفراز فرموده منظور نظر تربیت فرمودند رفته رفته بخطاب فرزند برخوردار خانخانان سپه سالار و منصب پنجهزاری که دران زمان زیاده ازان منصب و خطاب نبود فرق عزت برافراخت و مصدر کارهائے نمایان و خدمات شایان گردید چنانچه فتح ولایت گجرات و تهته و دکن اوکرده و بعد فوت راجه تودرمل نظم و نسق امور وزارت اعلی باو تعلق یافت و خانخانان که به نزاکت طبع و اشعار غریبه و همت عالی و سخاوت فطری و شجاعت ذاتی در هندوستان شهرت دارد همین است القصه چون بیرام خان از میان رفت انحضرت بنفس نفیس بسرانجام مهام خلافت و جهانداری و قلع و قمع عدوان و مخالفان متوجه شدند ❖

دربیان تسخیر ولایت مالوه

چون بازبهادر ولد شجاعت خان المشهور بسجاول خان افغان که از امرائے کبار شیرشاهی بود در ولایت مالوه حکومت باستقلال داشت او مستی جوانی و لذات جسمانی و صحبت زنان و مجالست نسوان بسر بردی و بسیاری از اناث صاحب جمال و دلبران با غنج و دلال فراهم آورده بمشتهیات نفسے و مستحظات بهیمی پرداختی از جمله ان نازنینان روپمتی نام معشوقه بود که نغمه حسن و حسن نغمه او شور در عالم انداخته و صیت خوبی و طنطنه محبوبی او در اطراف عالم و اکناف گیتی رسیده بود منظم

آنحضرت میر شمس الدین محمد انکه خان را با امرائے دیگر بتدافع او تعین نمودند و رایات عالیات نیز از پے او از دہلی نہضت فرمودند انگه خان گرم و چست شتافته در رسید و در میان ستلج و بیاه در حوالی موضع گوناچور(۱) تابع پرگنه داورک اتفاق تلاقی عساکر طرفین افتاد و جنگ واقع شد محاربه عظیم روداد بیرامخان غالب آمده بر لشکر بادشاهی حمله آورد چون زمین شالے پایه بود گل ولائے بسیار داشت پائے لشکریان بیرامخان بفشرد و لشکریان انکه خان از مشاهده اینحال مخالفان را بشست تیر بردوختند و بسیاری را طعمه تیغ بیدریغ نمودند واکثرے را اسیر کردند بیرامخان از سنوح این سانحه تاب نیاورده منهزم گشت و در پناه راجه گنیش زمیندار داناپور که در کوه سوالک واقع است رفته در تلواره اقامت ورزید و فتح و نصرت نصیب اولیائے دولت قاهره گردید و این مژده در منزل سهرند بعرض والا رسید

بیت

صبح فیروزی دمید از مطلع امن و امان
در نسیم گلشن نصرت معطر گشت ملک

آنحضرت بعد دریافت نوید فتح و نصرت براه راست در لاهور تشریف برده بعد چند روز از انجا نهضت فرموده در حوالی تلواره نزول اقبال فرمودند کوهیان هجوم آورده بعد جنگ بسیار رو بهزیمت نهادند بیرامخان چون صورت ادبار در آمینه روزگار خود مشاهده کرد از ندامت و خجالت خویش بدرگاه والا معروض داشته استدعا نمود که معتمدی از حضور آمده دست او گرفته باستان قدسی حاضر سازد اولا مولانائے عبد الله سلطان پوری المشهور بمخدوم الملک بعد آن منعم خان تعین شد فرستاده ها بانواع دلاسا و دلدهی بیرامخان را آورده و رومال در گردن انداخته بملازمت اقدس حاضر کردند او در حضور والا گریه و زاری بسیار کرد انحضرت از روے شفقت رومال از گردنش دور نمودند و بدستور سابق حکم نشستن فرمودند در آخر مجلس از روے خوشوقتی رخصت سفر حجاز دادند پس از اتمام این مهم رایات عالیات متوجه دهلی گردید و بیرامخان روانه مکه معظمه شد و اینمقدمه در سال ششم جلوس والا روداد القصه چون بیرامخان بعد قطع مسافت در شهر پتن از مضافات احمدآباد گجرات رسید روزے چند بدفع ماندگی مقام نمود مبارک خان نامی افغان لوحانی که پدرش در جنگ ماچهی واره که افغانان را با بیرامخان روداده بود کشته شده نزد موسی خان حاکم انجا قیام داشت بانتقام خون پدر قصد بیرامخان بخاطر آورد اتفاقا روزے بیرامخان بسیر کولابے بزرگ که درمیان

(۱) کوناچور

سپرده و بر بعضے کارخانجات دیگر نیز دست تصرف دراز کرده مهندار روزے یکے از
فیلان مست سرکار والا بے اختیار فیلبان بر فیل بیرام خان دویده آن فیل را کشته بود
بیرمخان مراعات ادب منظور نداشته فیلبان بادشاهی را بقتل رسانید و نیز روزے بیرمخان
در کشتی نشسته سیر دریای جمنا می نمود یکے از فیلان سرکار والا در جوشش و خروش مستی بدریا
در آمده سرکشی آغاز کرد چون کشتی نزدیک رسید فیل بجانب کشتی دوید اگرچه فیلبان فیل
را بزور و قوت خود نگاهداشت اما از نیمچی بیرمخان را واهمه از طرف آنحضرت بخاطر راه یافت
آنحضرت باستماع اینخبر فیلبان را بسته نزد خان فرستاده اظهار عنایات فرمودند از انجا که ایام
ادبار او نزدیک رسیده بود سررشته ادب و حفظ توره از دست داده آن فیلبان بیگناه را ناحق
کشت و سوائے آن بمراتب نامناسب بے ادبی گردید **بیت**

چو بخت بد کسے را پیش آید کند کارے که کردن را نشاید

از سنوح اینچنین امور غیر مستحسن مزاج اقدس بر آشفت و ترک مدارا نموده در تدبیر دفع
شدند بعد چندگاه با چندی از امرا به بهانه شکار از آگره برآمده در دهلی رسیدند شهاب الدین احمد خان
صوبه دار دهلی این راز سربسته در میان آوردند فرامین جهان مطاع بامرائے که باطراف ممالک
بودند صادر شد که خاطر اقدس از بیرمخان متغیر شده امور سلطنت بر ذمت همت خود
گرفته هر کس آمده بدرگاه والا حاضر شود و میر شمس الدین محمد اتگه خان را از بهیره طلب داشته
علم و نقاره و تمن و طوغ و منصب بیرمخان بادمرحمت فرمودند و اکثر امرا از اطراف آمده حاضر
شدند و امرائے که نزد بیرمخان بودند ازو جدا شده در حضور مقدس رسیدند چون این خبر به
بیرمخان رسید عجز و نیاز و معذرت بسیار نوشت آنحضرت پیغام کردند که آمدن او در حضور
مناسب نیست بهتر آنست که روانه مکه معظمه شود و بعد ازانکه بخیریت مراجعت نماید زر و
الطاف بے اکناف خواهد شد بالضرور بیرمخان حسب ظاهر رخصت بسفر حجاز حاصل نموده
از آگره برآمد بعد رسیدن در میوات پسر سلطان سکندر افغان و غازی خان سور را که با
او بودند رخصت داد که در ممالک محروسه خلل اندازند و خود اراده پنجاب نمود آنحضرت باطلاع
اینخبر فرمان نصایح بنیان صادر فرمودند بیرمخان موعظت بادشاه در دل نیاورده به بیکانیر
رفته چندگاه پیش رائے کلیان مل زمیندار انجا بوده بسمت پنجاب روے آورد و بهیره
اندر وے کار خود بر داشته صریح بغی ورزیده براه بهتنده و بهتاره در پنجاب رسید

در حضور اقدس حاضر گرداند بموجب التماس او میر شمس الدین اتگه خان و مولانا ناصر الملک برای تسکین خاطر او در دنش رخصت یافتند او فرستاده را باعزاز دریافته التماس نمود که مصدر تقصیرات عظیمه شده ام روی آن ندارم که در حضور اقدس رسیده عذرخواهی نمایم بالفعل پسر خود را بعتبه فلک رتبه میفرستم بعد چندگاه خود نیز بجناب والا رسیده ناصیه سای عبودیت خواهم شد چون این معنی معروض مقدس گشت التماس او باجابت مقرون گردید و حکم شد که سلطان سکندر بطرف پتنه رفته آن ولایت را از افغانان برآورده متصرف شود و پسرش در حضور والا رسیده خدمت بجا آورد برین شرط سلطان سکندر پسر خود را بدرگاه والا فرستاده خود بسمت پتنه رفت و بعد دو سال در همان حدود مسافر ملک نیستی گردید در مفتح سال دویم از جلوس والا فتح قلعه مانکوت و اخراج سلطان سکندر و امنیت در ولایت پنجاب و حصول جمعیت خاطر اقدس از انتظام مهام آن دیار صورت بست ؛

در بیان بے اعتدالی ہائے خانخانان بیرام خان و اخراج او از ممالک محروسه

چون حضرت خاقان زمان بتقاضای عمر در امور جهانبانی کمتر اشتغال می ورزیدند و تمامی مهمات مالی و ملکی بیرام خان خانخانان وا گذاشتند اقتدار و رتبت خانخانان نهایت بلند گردید و از درجه وکالت و امیر الامرائی درگذشت و دست تصرفش در جمیع کارخانجات و در تمامی معاملات قوی مطلق گشت او قدر این دولت ندانسته مصدر بعضی امور نالایق و غیر مستحسن گردیده از روی ستم شریکی منصب های موفور و جاگیرهای معمور بملازمان خود تجویز نموده به بندهای بادشاهی سلوک ناپسندیده در پیش گرفت و آن حضرت را خورد سال تصور نموده نصرت بر مخالفان و نظم امور جهانبانی را از سعی خود میدانست و از گستاخیهای عظیمه او اتگه تردی بیگ خان را که از امرای کبار بود بے حکم اقدس بقتل رسانید و مصاحب بیگ را که از ملازمان والا بود بے اطلاع آنحضرت کشت و مولانا ناصر الملک که از وابستگان او بود بمقتضای خدمات پسندیده مورد عنایات اقدس گشته و آنحضرت او را بسیار میخواستند از منصب معزول کرده روانه کعبة الله نمود و همچنین با اکثر بندهای بادشاهی درشت پیش می آمد و فیل خانه سرکار والا گرفته خود بجود بملازمان خویش

تردوات نمایان و محاربات شایان شده بودند بخطاب لایق و جاگیر مناسب سرفراز گشته برائے نظم اطراف ممالک دستوری یافتند مولانائے ناصر الملک عرف پیر محمدؐ خان بضبط ولایت میوات تعین گشته پدر هیمون راکه پیر هشتاد ساله بود از قصبهٔ یواڑی مسکن او گرفته آوردند و ناصر الملک اورا رهنمائے دین اسلام کرد او جواب داد که هشتاد سال عمر گرانمایه در کیش خود بسر برده و بائین خویش آفریدگار را پرستش نموده اکنون که دمے بیش نیست چگونه ترک دین خود نموده اختیار دین دیگر نمایم ناصر الملک جواب اورا بزبان شمشیر حواله کرده اورا از هم گذرانید +

دربیان فتح قلعه مانکوٹ و اخراج سلطان سکندر و انقطاع سررشته افغانان از ملک

چون بعرض قدسی رسید که سلطان سکندر از کوهستان برآمده در ولایت پنجاب شروع تحصیل مال نموده و دران دیار فتنه و آشوب روداد آن حضرت قلع و قمع او ضرور دانسته از دار الملک دهلی بسمت پنجاب نهضت فرموده بعد قطع مراحل در قصبه و مهری که الحال بنور پور مشهور است اتفاق نزول اجلال افتاد راجه رام چند مرزبان نگرکوٹ و دیگر راجها درایان کوهستان بملازمت اقدس رسیده کمر خدمت بر بستند درانوقت حضرت از دیوان لسان الغیب تفاؤل جستند این بیت مژده رسان فتح و نصرت گشت بیت

سکندر را نمی بخشند آبے ‫ ‫ بزور و زر میسر نیست اینکار

ازین بشارت خوشوقت شده متوجه پیشتر شدند و پایان قلعه مانکوٹ که سلطان سکندر در آن متحصن بود نزول فرموده محاصره کردند و جنگ تفنگ بمیان آمد سلطان سکندر را از خبر کشته شدن هیمون بقال و فتح عساکر اقبال گسسته خاطر و شکسته بال بود در ینولا باو خبر رسید که سلطان محمدؐ عادل در نواحی پنار گده اقامت داشت خضر خان ولد سلطان محمدؐ خان سور سکه و خطبه بنام خود کرده و سلطان بهادر خطاب نموده بانتقام خون پدر خویش که در جنگ هیمون کشته شده بود بسلطان محمدؐ عادل جنگ کرده غالب آمد و سلطان محمدؐ عادل در رزمگاه کشته شد و هنگامه افغانان یکبارگی سرد شد ازین اخبار سلطان سکندر را دست و پا گردیده عنان همت از دست و قوت مردانگی از دل فرو هشته بجناب بادشاهی زبان عجز و انکسار کشوده استدعا نمود که یکے از بندهائے درگاه والا آمده دست گرفته مارا

کوچ فرموده بلشکر منقلانه پیوسته بود که نوید فتح و ظفر بعرض رسید و بعد از زمانے
شاه قلیخان هیمون را دست بر گردن بسته بملازمت حاضر آورد و موجب شادمانی خاطر
اقدس گردید هر چند هیمون بر افغانان جنگ کرده منصور شده دلیر و خیره گشته بود از
رعونت میگفت که هر گاه بر افغانانیکه لشکر بیکران داشتند فتح کرده باشم این بادشاه
خورد سال باین قلت لشکر کجا تاب مقاومت تواند آورد امانخوت او باعث وبال او گشت
و اقبال بادشاهی غالب آمده آن متکبر را دستگیر نمود **نظم**

بوم چه باشد که بچنگ دراز — طعمه برد از دهن جره باز
گیر که سگ هست بر آهو دلیر — پنجه نخواهد زدن آخر بشیر

بعد آمدنش در حضور اقدس هر چند از وسخن پرسیدند از حجاب خجالت یا از عدم قدرت
یا از شدت وجع زخم یا از غلبه صلابت بادشاهی نتوانست سخن سرا گشت **بیت**

کسے را که از بیم شد دل ز جا — توانائی پاسخ آرد کجا

بعضے از امرا التماس نمودند که آن حضرت از دست مبارک بقصد غزا و حصول ثواب
شمشیر بران مقهور اندازند فرمودند تیغ خود بخون اسیری آلودن نه از آئین مردی
است **بیت**

تیغ خود از خون این ملعون چرا رنگین کنم — چونکه رستم پیشه ام آن به که بر اعدا زنم

دران وقت بیرام خان نظر بر مرضی اقدس داشته بعرض رسانید **بیت**

چه حاجت تیغ شاهی را بخون هر کس آلودن — تو بنشین و اشارت کن بچشم یا با بروی

این را بگفت و پیشدستی نموده بصمصام خون آشام تن او را از بار سر ناپاک سبک جدا ساخت
و عرصه هندوستان را از خس و خاشاک وجود عصیان آلودش پاک گردانید سر او را بکابل
و تن او را بدهلی فرستاده بر دار کشیدند **بیت**

سنگ بدست و مار بر سر سنگ — نه ز دانش بود قیاس درنگ

آنحضرت بعد قتل هیمون باقبال باستقبال کمال روانه شده در دار الملک دهلی نزول اقبال
فرموده جشن شادمانی ترتیب دادند و بر سریر جهانبانی جلوس فرموده در فراهم آوردن
پراگندگی هائے امور سلطنت متوجه شدند و مجدداً سواد اعظم هندوستان از فروغ
معدلت و انوار عدالت رونقی تازه و انتظامی بے اندازه پذیرفت امرائے که مصدر

تقدیر بر و شکست افتاد بهرام خان او را بکر و فریب بمنزل خود آورده بقتل رسانیده معروض اقدس گردانید که هزیمت امرا و فتح هیمون محض از تغافل تردی بیگ خان رو داده از نهمت کشتن او عبرت دیگر امرائے بے همت دانست خاقان زمان اغماض فرموده چیزے بزبان نیاوردند وانا نجا متوجه پیشتر شدند و عساکر منصوره بسرکردگی سکندر خان اوزبک برسم منقلا دستوری یافت هیمون که از هزیمت بادشاهی و تسخیر آگره و دهلی خیره و دلیر شده دم نخوت میزد از استماع نهضت موکب والا از دهلی روانه گشت و توپخانه را که اعتقاد قوی او بود پیشتر از خود در حوالی پانی پت فرستاد که دران مکان نصب کرده اماده پیکار شوند مردم بادشاهی که برسم منقلا تعیین شده بودند جرات و جسارت نموده توپخانه او را بتصرف خویش در آوردند و اینمعنی موجب دل شکستگی بقال و دلاوری لشکر اقبال گردید هم درین اثنائے هیمون بدلیری تمام در حوالی پانی پت رسیده اتفاق کارزار افتاد دلیران قوی دل مانند شیران زنجیر گسل از طرفین داد مردی و مردانگی دادند و هنگامه جانفشانی و جانستانی گرم کردند برق صمصام خرمن هستی بسیاری را پاک بسوخت و شعله تیر جگردوز وجود اکثرے را بر دوخت هیمون غالب آمده فوج بادشاهی را شکست داده بر حوضه فیل در صدد فراهم آوردن یلجا گردید از انجا که منشی ارادت ازلی منشور خلافت ابدی بنام نامی بادشاه فلک بارگاه نگاشته و مهندس قدرت لم یزلی طغرائے سلطنت جاویدی باسم گرامی آنحضرت مثبت کرده بود قضارا تیر غضب الٰهی از شصت تقدیر جسته در حدقه چشم هیمون رسیده از کاسه سر او در گذشت و باد رعونت و پندارش از ان روزنه بیرون رفت و از غایت درد وجع خود را در صندوق حوضه فیل پنهان گردانید همراهانش چون سردار را ندیدند بیدل شده عنان عزیمت از دست داده متفرق گشتند و بعد فتح و نصرت شکست در ست بر لشکر او افتاد و عساکر بادشاهی که مغلوب گشته سراسیمه حال بود چون این عطیه غیبی مشاهده کردند پس از هزیمت عطف عنان نموده بتاراج اسباب و رخت و اسپ و فیل لشکر غنیم پرداختند ناگهان شاه قلیخان محرم نزدیک فیلے که هیمون بران نیم جان افتاده بود رسیده خواست که فیلبان را کشته فیل را که باساز مکلف بود بدست آورد فیلبان از بیم جان امان خواسته بودن هیمون در حوضه ان فیل نشان داده شاه قلیخان ازین مژده خوشوقت شده فیلبان را مهربانی نموده ان فیل را با فیلان دیگر گرفته روانه گردید رایات عالی از سرائے کهرونده

محتاج بود ملک به پیرایهٔ چنین　　آخر مراد ملک روا کرد کردگار

دران ایام عمر گرامی سیزده سال و هشت ماه و بست و هشت روز بود بهرام خان خانان مدار المهالک وکیل سلطنت گردیده حل و عقد مهات و قبض و بسط معاملات در قبضه اقتدار و کف اختیار او باز گشت بعد انجام لوازم جشن جلوس و تقدیم مراسم شادمانی برائے قلع و قمع سلطان سکندر از کلانور نهضت فرموده کوچ بکوچ پایان قلعه مانگوت رسیدند چون بسبب ایام برسات ترددات پیش نرفت بجهت مراعات حال سپاه انصرام این مهم چندروز موقوف داشته ازانجا معاودت فرموده در حدود جالندهر نزول اقبال فرمودند ❊

دربیان آمدن هیمون بقال بقصد محاربه با خاقان زمان و دستگیر گردیدن و بقتل رسیدن او

چون هیمون سپه‌سالار و مدار علیه سلطان محمد عادل با ابراهیم خان سور که مدعی سلطنت بود و نیز سلطان محمد حاکم بنگاله و دیگر افغانان که هر یک دعوے بادشاهی داشت بدفعات عرصه پیکار آراسته و در بست و دو جنگ سلطانی کارنامهائے رستمانه بظهور رسانید همه جا غالب آمده لوائے فتح و نصرت برافراشته بود از خبر شنقار بادشاه جنت آرامگاه خیال فاسد بخاطر آورده سلطان محمد عادل را طرف پتنه گذاشته رو باگره آورده قدم جرات پیش نهاد سکندر خان و قیاخان گنگ و دیگر امرائے بادشاهی را شکست داده آگره را متصرف گشت وازانجا بدلاوری و دلیری تمام بدهلی رسید تردی بیگ خان و دیگر امرائے بادشاهی که در دهلی بودند تاب مقاومت نیاورده باندک جنگ فرار نمودند آن بقال بدمال با پنجاه هزار سوار و هزار و پانصد فیل و پنجاه و یک توپ کلان و پانصد ضرب زن و دیگر توپ خانه گران پائے ثبات واستقرار در دهلی افشرد و اینمقدمه در مقام جالندهر بعرض والا رسید خاقان زمان که در صغر سن دانش پیرانه داشتند از استماع اینخبر مهم سلطان سکندر موقوف داشته از نواحی جالندهر بقصد استیصال بقال بے اعتدال نهضت فرمودند و امرائے بادشاهی از اطراف و جوانب بموجب طلب در حضور اقدس آمده حاضر شدند تردی بیگ خان که از هیمون شکست یافته دهلی را گذاشته بود در ساحت سهرند بملازمت رسید چون بهرام خان خانخانان او را هم چشم خود میدانست در مینولا که بحسب

پرهیزگار و ریاضت کیشان نیکوکار و تفصیل مقابر و مزار و تعریف بتخانه و معابد هر دیار و ارباب نغمه ساز و انواع اهل دانش و هنرپرداز و تعریف هندوستان بهشت نشان و اوضاع و اطوار و دین و آیین هندیان و دقایق حقایق کتب و دانش نامهای اهل این دیار است آن سر دفتر دانش وران بتحریر این هر سه دفتر آنچنان بهار پیرایی سخن رنگین و گلدسته آرای الفاظ مضامین شده که هیچ تاریخ نویس باین نمط ترتیب کتاب نکرده و کارستانی بروی کار نیاورده دستور العمل امور سلطنت و جهانبانی و کارنامه معاملات ملک رانی ساخته الحق نسخه ایست ناسخ نسخ روزگار و تاریخی است سر آمد تواریخ هر دیار از تعریف و توصیف و شرایف عبارات و لطایف استعارات و بلندی سخنات و رنگینی منشات و حسن مضامین نو آیین و معانی رنگین آن دیباچه دانش ارسطوی خرد و فراست و افلاطون عقل و کیاست عاجز و قاصر است و تاریخ خوانان ارباب دانش و صحف دانان اصحاب بینش از مطالعه آن بهره ور و نصیبه بر بوده بقدر امکان بشری و توان انسانی داد وصف داده هزاران تحسین و آفرین بر روح پاک آن صاعد مصاعد مغفرت سبحانی عارج معارج رحمت یزدانی میفرستند احتیاج نبود که تحریر حقیقت احوال این بادشاه والاجاه فضولی نماید لیکن برای سیرابی سخن درین کتاب نیز که فهرستی است از سلاطین هند شطری از خلاصه واقعات عظمی بقید تسطیر در آورده بر نظران وقایع ارمغانی ارزانی داشته می شود القصه چون حضرت محمد همایون بادشاه سمند زندگانی را ازین تنگنای ظلمانی بوسعت آباد عرصه نورانی جولان داد دران وقت شاهزاده محمد اکبر باستیصال سلطان سکندر که از قلعه مانکوت بر آمده بطرف لاهور فتیله فتنه می افروخت بالشکر گران متوجه پنجاب شده بودند در منزل ساحت قصبه کلانور خبر قضیه ناگزیر رسیده بعد تقدیم مراسم تعزیت بهمان خطه دلکشای نصف النهار جمعه سویم ربیع الثانی سنه ۹۶۳ هجری در ساعتی که افلاک در چندین ادوار انتظار آن می بردند در زمانیکه کواکب از بسیاری قرنات فرصت ان می جستند اورنگ خلافت بفر قدوم مقدس سرفرازی یافت و سریر سلطنت بفر پابوس اقدس سربلندی پذیرفت کوس شادی بلند آوازه گردید و طنطنه مبارکبادی بر السنه طوایف انام جاری شد

قطعه

هر خوشدلی که زاهل جهان فوت گشته بود   آنرا بیک لطیفه قضا کرد روزگار

ابوالفتح جلال الدین محمد اکبر بادشاه بن ہمایون بادشاه

اگرچه خواجه عطابیگ قزوینی در تاریخ اکبری و خواجه نظام الدین احمد در طبقات اکبری و شیخ الهداد فیضی منشی سرکار و شیخ فرید المخاطب بمرتضی خان در تاریخ اکبرشاهی و محمد شریف معتمد خان در اقبال نامه جهانگیری احوال سعادت اشتمال آن بادشاه قوی اقبال بشرح و بسط نگاشته داد سخنوری و نکته طرازی داده اند اما مجموعه کمالات صوریه مظهر حسنات معنویه جامع شرایف انسانی کشاف رموز معانی چمن پیرای بهارستان فصاحت و بلاغت زیبنت افزای نگارستان افادت و افاضت مقتدای ارباب علم و عمل پیشوای فضلای اکمل و فضل مصدر جزو کل کامیاب سعادت ابد و ازل علامی فهامی شیخ ابوالفضل روزنامچه واقعات آن بادشاه والاجاه و شمه از احوال بزرگان این سلسله علیه از پدر بزرگوار آن بادشاه فلک دستگاه تا حضرت آدم صفی الله علیه السلام پنجاه و یک تن گذشتگان ازین دار فنا و رفتگان دار الملک بقا بتحریر در آورده کتابی موسوم باکبرنامه مشتمل بر سه دفتر درست نموده دفتر نخستین نصف اول متضمن احوال بزرگان از حضرت آدم تا نصیر الدین محمد همایون بادشاه بطریق اجمال و نصف اخیر محتوی بر جلوس مقدس این بادشاه بر اورنگ خلافت و واقعات هفده سال که بملازمان خویش محاربات روداده و انجماعه اهل بغی و انحراف تادیب و تخریب یافته و دفتر دویم مشعر بر تسخیر ولایت مالوه و گجرات و پتنه و بنگاله و اودیسه و کشمیر و بهکر و تهته و قندهار و برهانپور و خاندیس و سایر ولایت دکن و دیگر ممالک و استیصال و فرمان پذیری حکام آن ولایت و واقعات از ابتدای سال هژدهم لغایت سال چهل و هفتم جلوس والا دفتر سویم مشتمل بر خصوصیات ماند و بود بادشاه والادرجات و حقیقت حالات صوبجات با قید حدود و اتصالات و دستور جمیع کارخانجات و ضوابط پرگنات ممالک محروسه با قید اراضی و جنس کامل و ناقص و ربع و شرح و باریافت محصول و قوام زمیندار و مقدار پیاده و سوار و قلاع و محال هر اقطاع و قوانین مناصب و شرح هر منصب دار و اسامی ملازمان سرکار از امرای عالی مقدار و وزرای ذوی الاقتدار و ندمای هوشیار و فضلای بلاغت شعار و علمای نامدار و پزشکان حکمت دثار و حکمای آزموده کار و نجمای کامل عیار و ستاره شماران کرامت آثار و درویشان

بهر کارے زیز دان یاریت باد ・ زعمر و ملک برخور داریت باد

شاهزاده جوان بخت بعد رخصت از حضور والا قطع مراحل نموده در حوالی قصبه کلانور نزول اجلال فرمودند سلطان سکندر از آوازه انتهاض موکب منصور دست از تصرف پرگنات باز کشیده در قلعه مانکوت که مامن او بود رفته متحصن گردید ازانجا که بقا خاصه آفریدگار و فنا نصیبه آفریده است هر کس که خلعت حیات پوشیده بناچار در کارگاه ممات عریان خواهد گشت یعنی چون زمان رحلت حضرت بادشاه نزدیک رسید در روزے که مظنه طلوع زهرهٔ بود بوقت شام بعزم دیدن آن کوکب نورانی بر بالائے کتاب خانه برامده لحظه ایستاده قصد فرود آمدن نمودند دران وقت موذن شروع بانگ نماز کرد انحضرت بتعظیم اذان در زینه دویم اراده نشستن کردند درجات زینه صفا که سنگ لغزیده داشت در زمان نشستن از پا در آمده بسر در آمدند واز نردبان فرود افتاده بزمین رسیدند وضرب سخت بشقیقه راست رسیده به بیهوشی منجر گشتند هرچند اطبا و حکما بمعالجه پرداختند فایده بران مترتب نگردید بالاخر داعی حق را لبیک گویان بریاض رضوان خرامیدند نعش حضرت اقدس در کیلوکهری معزالدین کیقباد مدفون کرده مقبره متضمن عمارات عالیه احداث نمودند چنانچه شخصے در تعریف مقبره گفته است

بیت

هر که میخواهد که بیند شکل فردوس برین ・ گو بیا آن قصروان باغ همایون را ببین

شعرائے والا فطرت وفضلائے بلند فکرت در تاریخ وفات انحضرت اگرچه اشعار رنگین و ابیات بدرت تضمین گفته داد سخنوری داده اند اما این شعر بغایت نادر و موقع و برجا آمده است **قطعه**

همایون بادشاهِ شاه عادل ・ که فیض خاص او بر عام افتاد
بنائے دولتش چون یافت رفعت ・ اساس عمرش از انجام افتاد
چو خورشید جهانتاب از بلندی ・ بپایان در نماز شام افتاد
جهان تاریک شد در چشم مردم ・ خلل در کار خاص و عام افتاد
قضا از بهر تاریخش رقم زد ・ همایون بادشاه از بام افتاد

مدت سلطنت مرتبه اوّل ده سال و مرتبه دویم ده ماه ٭

سهرند آمده بر گرد معسکر خندقی برآورده آماده پیکار گردید خانخانان شهر را محکم کرده بقدر مقدور تردد میکرد و عرایض نیاز متضمن روداد بدرگاه والا ارسال داشته استدعائے مقدم مقدس نمود آنحضرت باوجود عارضه قولنج از لاهور نهضت فرموده بعد قطع مراحل در سهرند نزول اقبال فرمودند و صفوف پیکار آراسته مقابل غنیم که اضعاف مضاعف از لشکر بادشاهی بود در آمدند هر روز جنگ توپ و تفنگ درمیان می آمد بعد چهل روز جنگ صف اتفاق افتاد ازانجاکه کارفرمایان قضا و قدر منشور سلطنت ابدی این خاندان والاشان در دیوان کده تقدیر مثبت کرده بودند بحکم قادر مطلق فتح و ظفر نصیب اولیائے دولت گردید و شکست بر افغانان افتاد سلطان سکندر از معرکه برآمده رو بفرار نهاده در کوه سوالک آمده بقلعه مانکوت اقامت ورزید شاه ابوالمعالی را بالشکر گران از سهرند بجانب لاهور تعین فرمودند که اگر سلطان سکندر از کوه برآید بمدافعه او بپاید و نیز مهمات ولایت پنجاب را تمشیت دهد و آنحضرت بفتح و فیروزی از سهرند روانه شده بپایئے تخت دهلی نزول اجلال فرمودند بار دیگر اکثر بلاد هندوستان بقبضه تصرف در آمده باعث امن و امان گردید و امرا که درین مهم مصدر ترددات شده بودند بجاگیرهائے لایقه سرفرازی یافتند و سکه و خطبه بتجدید بنام اقدس رواج یافت و آب رفته در جو آمد و مراد خفته بیدار شد درهائے بسته مفتوح گردید و دملهائے خسته دوا پذیرفت بوستان خزانی را بهار گل کرد شب دیجور را سحر پدیدار گشت بقیه این سال فرخنده بعیش و عشرت در دارالملک دهلی گذرانیدند و گلشن خلافت را از جویبار داد و دهش آب دادند در اثنائے این حال بعرض مقدس رسید که سلطان سکندر از کوهستان برآمده بر پرگنات پنجاب دست تصرف دراز کرده تا پرگنه جهاری[۱] و بتاله شروع تحصیل مال نموده و از شاه ابوالمعالی ازینجهت که با سپاه همراهی خود سلوک ناهنجار دارد مدافع غنیم نمی شود روز بروز قوی میگردد آنحضرت حسب الصلاح ارکان دولت برائے رفع این شورش شاهزاده کامگار نامدار فرخنده اختر محمد اکبر را با بهرام خان خانخانان روانه فرمودند و در وقت رخصت انواع الطاف پدرانه و عطوفت بزرگانه نسبت بحال شاهزاده مصروف داشته این قطعه بر زبان مقدس آوردند

نظم

چراغے چون تو اندر دودمانم چرا روشن نباشد چشم جانم

(۱) جهاری

آمدن حضرت ہمایون بادشاہ بتسخیر ہندوستان و فتح بر افغانان و رحلت نمودن

بازاز جہان

چون در کابل شنیدند کہ در ہندوستان بہر اقطار افغانان لوائے حکومت بر افراشتند و ہر کدام دم استقلال میزنند و در ہند ملوک طوائف شدند در ینصورت آنحضرت در سنہ ۹۶۲ بساعت مختار کہ حرکات افلاک بان افتخار کنند و نظرات کواکب بان مباہات نماید بہندوستان نہضت فرمودند **نظم**

نظرہائے طالع سزاوار بود ۔۔۔ زمانے کہ با کفر فی یار بود

سعادت بغیر وز لیش راہبر ۔۔۔ روان شد باقبال فتح و ظفر

جنود ملک در پیش حرز جان ۔۔۔ سعود فلک نصرتش راضمان

منعم خان بحکومت و حراست کابل نصب گردید و در روز نہضت الویہ عالیہ از کابل دیوان لسان الغیب حاضر کردہ تفاول جستند ازین بیت بشارت نصرت داد **بیت**

زانکہ با زاغ و زغن شہپر ہمت نبود ۔۔۔ دولت از مرغ ہمایون طلب و سایہ او

القصہ آنحضرت معہ شاہزادہ محمد اکبر با سہ ہزار سوار براہ بہرہ روانہ شدہ کوچ بکوچ قطع مسافت نمودہ بلاہور رسیدند افغانان از طنطنہ نہضت موکب عالی پراگندہ شدند و لاہور بے جنگ تصرف اولیائے دولت در آمد **بیت**

بہ از بیکران لشکر و کار سخت ۔۔۔ چو لشکر بود اندک و یار بخت

بعد رسیدن بلاہور افواج قاہرہ بسرکردگی بہرام خان خانخانان بجانب جالندہر و ہرہانہ تعین فرمودند و مرتبہ دران نواحی جنگ درمیان آمد و ظفر و نصرت نصیب اولیائے دولت گردید بعد آن خانخانان از دریائے ستلج عبور نمودہ در حوالی ماچھی وارہ بوقت شب با افاغنہ جنگ عظیم نمود و بارادت الٰہی شکست بر افغانان افتاد فیل و اسپ و دیگر اسباب بدست بہادران فیروزمند در آمدہ خانخانان بعد فتح در سہرند رسیدہ طرح اقامت انداخت و درینوقت سلطان سکندر از استماع خبر غلبہ لشکر منصور و شکست نوکران خود از آگرہ کوچ کردہ با ہشتاد ہزار سوار و فیلان و توپخانہ بسیار در نزدیکی

ملقب ساخته بر سر ابراهیم خان رفت لشکر ابراهیم خان هفتاد هزار سوار بود و سکندر خان ده[1] هزار سوار داشت بهمدیگر جنگ واقع شد بتائیدات سبحانی سلطان سکندر بر و غالب آمده اگره و دهلی متصرف گشت و از سنده[2] تا دریائے گنگ بتصرف او در آمد میخواست که شرق رویه رفته مدعیان حکومت را از میان برداشته دعوے انفرا[3]د نماید لیکن بسبب شهرت توجه محمد همایون بادشاه از کابل بسمت هندوستان در اگره متوقف ماند و هیمون بقال از جانب سلطان محمد عادل با لشکر بسیار و پانصد فیل نامدار و توپ خانه بے شمار آمده با ابراهیم خان جنگ کرده مظفر و منصور گردید و بعد حصول جمعیت خاطر ازین طرف بر سر محمد خان سور حاکم بنگاله که علم مخالفت برافراشته بطرف جونپور و کالپی و اگره راهی شده بود رفته با سلطان محمد عادل رفیق گردید و در موضع چهپر گهته[4] دوازده کروهے کالپی مجادله عظیم نمود قضا را محمد خان شکست یافته در رزمگاه کشته شد و کار هیمون بقال بالاتر گشت چون در اگره سلطان سکندر استیلا داشت هیمون مقاومت با سلطان سکندر از اندازه قوت خویش بیرون دانسته اراده اگره فسخ نموده بجانب بهار و بنگاله روانه گشت دیگر مقدمات سلطان محمد عادل همین جا گذاشته شد حقیقت کشته شدن او و هیمون و دیگران در عهد سلطنت محمد اکبر بادشاه تحریر خواهد آمد اکنون ذکر آمدن محمد همایون بادشاه برائے تسخیر هندوستان و جنگ کردن با سکندر و مظفر و منصور گردیدن و انقطاع رشته سلطنت افغانان بقلم آوردن ضرور است مدت حکومت سلطان محمد عادل قریب دو سال و از ابتدائے شیر شاه لغایت سلطان محمد عادل چهار تن شانزده سال ٭

---

(۱) ده ٭

(۲) اب سنده ٭

(۳) انها فرد نماید (۴) چهپر کند یا چتر کند ٭

مددگار شد اعتبار یافته از معتمدان گشت و در اکثر امور ملکی و مالی دخیل شد بعد ازانکه سلطان محمد عادل سریر آرائے خلافت گشت ہیمون معتمد علیہ گردید و رفتہ رفتہ جمیع مہمات ملکی و مالی باو رجوع شد چند گاہ بخطاب بسنت رائے مخاطب شد بعد ان راجہ بکرماجیت خطاب یافتہ کار سلطنت از پیش برد اگرچہ اسم سلطنت بر سلطان بود اما تمامے کاروبار جہانبانی بہیمون تعلق داشت نظم و نسق امور مملکت و عزل و نصب حکام ممالک و داد و ستد جاگیرہا و بند و بست عساکر باختیار او بود فیل خانہ و خزانہ شیرشاہ و اسلام شاہ در قبض و تصرف او درآمد گویند بدقیافہ و کریہ منظر و کوتہ قد و دراز اندیشہ بود سواری اسپ بمیدانست و شمشیر بر کمر نمی بست ہمیشہ سواری فیل میکرد و انچنان بہرہ از شجاعت و دلاوری داشت کہ از طرف سلطان محمد عادل با افغانے کہ مدعی سلطنت بود بیست و دو جنگ نمودہ بقوت دلیری و مردانگی مظفر و منصور گشت و نوعے از عقل و دانش بہرہ مند بود کہ تدبیر فرمان روائی و کشورکشائی و قواعد جہانبانی و گیتی ستانی انچہ او کردہ دیگرسے نکردہ باشد جمیع افغانان مطیع و منقاد او بودند و اصلا سر از خط اطاعت او بیرون نمی بردند **بیت**

نظام ہر کار روشن شود شمع ہمہ اسباب دولت می شود جمع

القصہ بعد چند گاہ افغانان از سلطان محمد عادل برگشتہ ہر یکے بہر ناحی بغی ورزیدہ بہر طرف فتنہ و فساد برخاست شاہ محمد فرملی و سکندر خان پسرش پیش سلطان گفتہ و گوسے ناہموار کردہ بسیاری را کشتند و انہا برگشتہ شدند تاج خان برادر سلیمان کرارانی در دیوان خاص از حکم سلطان عدول نمودہ از گوالیار گریختہ بر کنار دریائے گنگ رفتہ جمعیت فراہم آوردہ لوائے مخالفت برافراشت ہیمون بقال بالشکر بسیار و فیلان بیشمار رفتہ او را شکست داد ابراہیم خان سور کہ خواہر او در عقد نکاح سلطان محمد عادل بود و از بنی اعمام شیرشاہ بود مخالفت ورزیدہ اکثر پرگنات نواحی دہلی را متصرف گشت و بسیاری امرا را با خود متفق گردانید سلطان محمد عادل تاب نیاوردہ بطرف چنارہ گدہ رفت احمد خان سور کہ برادرزادہ و داماد شیرشاہ و خواہر دیگر سلطان محمد عادل در خانہ او بود خود را سلطان سکندر

مدت سلطنت او هشت سال و دو ماه و هشت روز ٭

فیروزشاه عرف شاهزاده فیروزخان بن اسلام شاه

بعد رحلت اسلام شاه ارکان دولت و اعیان سلطنت فیروزخان را که در عمر ده سالگی بود بر تخت خلافت نشاندند سابقاً اسلام شاه به بی بی بائی[1] منکوحه خود میگفت که مرگ این فرزند از مبارزخان برادرتست اگر برادر خود را میخواهی از فرزند دست خود بشو بهتر آنست که این خار از میان بردار بی بی جواب میداد که برادر من مبارزخان بعیش و عشرت میگذراند او را به بادشاهی کاری نیست انا نجا که سخن بادشاهان بادشاه سخن است آنچه اسلام شاه گفته بود از مبارزخان بمنصه ظهور رسید یعنی بعد جلوس فیروزخان بر تخت مبارزخان بطمع سلطنت قصد خواهرزاده خود کرده هرچند بی بی بائی خواهرش گریه و الحاح نمود و گفت این طفلک را بجائے می برم تو بادشاهی کن و زنهار قصد پسر من مکن آن بے رحم سنگدل قبول نه کرده فیروزشاه را باقبیح ترین وجوه کشت و بدنامی ابد برائے خود حاصل نمود مدت سلطنت فیروزشاه سه روز ٭

سلطان محمد عادل عرف مبارزخان عدلی بن نظام خان برادرزاده شیر شاه

در سنه ۹۶۰[2] بر تخت خلافت جلوس نموده سکه و خطبه بنام خود کرده بسلطان محمد عادل مخاطب گشت و ابواب خزاین کشوده مانند سلطان تغلق شاه دست بذل و نوال کشاده طریقه سخاوت پیش کرد و شمشیرخان برادر خورد و خواص خان را که غلام زاده شیر شاه بود وزیر اعظم و مدار علیه ممالک ساخت و هیمون بقال ساکن ریواری بیش او اعتبار یافت این هیمون در ابتدائے حال در پس کوچها گردان به بے سرمایگی نمک شور فروختی بعد ازان در اردوے اسلام شاه دکان داری میکرد و بعد چندے بلطایف الحیل مودی اسلام شاه گردید چون طالع او

---

(۱) بی بی بائی (۲) سنه ۹۶۱ ٭

ادییان مقرر کرد ہر توپ را ہزار دو ہزار ادم می کشیدند بعد رسیدن بلاہور خبر یافت کہ بادشاہ بعد دستگیر کردن کامران میرزا از کنار دریاے سندہ باز بکابل مراجعت کرد اسلام شاہ از اطلاع این معنی و بعد حصول جمعیت از نظم و نسق اموران دیار معاودت نمود بخاطر داشت کہ چون لاہور شہریست بزرگ دراندک فرصت تجملات بادشاہی و سامان لشکرہا و سپاہ فراوان و یراق و سلاح و دیگر اسباب جنگ بہم میرسد و محل در امدن مغل از کابل است ان شہر را خراب کردہ مانکوت را کہ درکوہ سوالک قلعہ احداث کردہ اوست دار السلطنت گرداند مانکوت قلعہ ایست متضمن چہار قلعہ استوار بر فراز کوہہا مقارن بہم و لمتامی الانقلاع اسمانی ارتفاع بنظر نظارگیان از یک قلعہ زیادہ در نمی اید لشکرہا را بان وصول مشکل و بر تقدیر وصول دست برساکنان ان قلعہ یافتن دشوار ابہاے گوارا فسرا وان دارد و اذوق چندانکہ خواہد میسر **نظم**

حصارے چو گردون گردان بلند کہ رفعت ز برجش بود بہرہ مند
نیاید سر او بگردون فرو کہ سرکوب گردون بود برج او

لیکن این ارادہ او صورت نہ بست و برحمت دانہ دنبل کہ بر مقعد او براءمد دگو الیار برحمت حق پیوست بغایت نیک ذات و نیکو صفات بود قوانین سلطنت و قواعد عدالت مانند پدر والا قدر مرعی میداشت در عہد او از اقویا بر ضعفا ستم نمیرسید از نیلاب تا بنگالہ درمیان سراہا کہ شیر شاہ احداث کردہ بود یکیک سراے دیگر تعمیر نمودہ بدستور پدر رفیع قدر براے مسافران طعام از سرکار خویش مقرر کرد و قانون گویان پرگنات براے نگاہداشت سر رشتہ کاغذ از نقیر و قطمیر و بیان حال رعایا و تدبیر ابادی و افزونی مزروعات و مشورت ضبط حاصلات و گذارش حقیقت ہر نیک و بد اختراع اوست ملک گیری و جہانداری و انصاف و عدالت و انتظام مہام جہان بنوعے کہ ازین پدر و پسر بمنصہ ظہور رسیدہ از سلاطین گذشتہ کم نشان میدہند اخر رفتند و اسم نیکی و نیک نہادی خود ہا در جہان گذاشتند **بیت**

نیک و بد چون ہمہ بباید مرد خنک انکس کہ گوے نیکی برد

---

(۱) اسمی جزو کل +

بسلطان ادم گکھر بپناه برد و اہل و عیال و مادرش در دست مردم بادشاہی
اسیر شدند بعد ان اسلام شاه بر سر گکھران نهضت نمود سلطان ادم اما دچپکا
گشته بارہا محاربات درمیان آورده تا سال ییاق[۱] رو داد اخرالامر سلطان ادم عاجز
شده عذرہا خواست و اعظم ہمایون را ازانجا براورد و او فرار نموده بطرف
کشمیر رفت اسلام شاه اندکی تعاقب نموده برگشت دران ایام شخصے در تنگی راه شمشیر
بر سر اسلام شاه انداخت اما کارگر نشد بادشاه از غایت چستی و چالاکی برو غالب
امده بدست خود او را بقتل رسانید بالجملہ چون فتنه و فساد ازان دیار برطرف شد
و امن و امان پدید امد اسلام شاه ازان نواحی خاطر جمع نموده براه دامنه کوه روانه دہلی
گردید چون نزدیک جمون بقصبه بن رسید خبر امد که کامران میرزا برادر خورد ہمایون بادشاه
در کابل از برادر کلان شکست یافته باستدعاسے کمک امده نزدیک خیمه گاه بادشاہی
رسیده اسلام شاه او از خان پسر خود را مع مولانا عبد الله سلطان پوری باستقبال
فرستاد اینہا رفته میرزا را اوردند چون میرزا در حضور رسیده ایستاد اسلام شاه
از روے رعونت یا بواسطہ خفت مرزا متوجه نگشت و عمداً تغافل کرد حسب الامر
او میر توزک باواز بلند گفت که قبله عالم مقدم زاده کابل مجرا میکنند و این لفظ
را سه مرتبه تکرار کرد و باعث ہتک ابروے میرزا گردید بالاخر اسلام شاه
بتعظیم نیم قیامے به میرزا ملاقات کرد و ازین معنی زیاده خفت مرزا گردید و چرا نگردد
که از قبله و کعبه خود روگردان گشته بدشمن جانی التجا اورده بود چون ازانجا کوچ
گشت بطریق نظربند میرزا ہمراه برد و میرزا از راه قابو یافته گریخت و براه کوه
سوالک بجن و مشاق مالا یطاق پیش سلطان ادم گکھر رسید و سلطان او را دستگیر
کرده نزد ہمایون بادشاه رسانید چنانچه سابقاً سمت تحریر یافت القصه
سلطان اسلام شاه چون در دہلی رسید شہرت گشت که بادشاه براے دستگیر
کردن کامران میرزا از اب سنده گذشته ازین خبر اسلام شاه از دہلی متوجه
لاہور گردید چون نزگاوان توپ خانه حاضر نبودند براے چرا با ماکن دور دست
رفته بودند از روے شتاب زدگی براے کشیدن عرابہاے توپ خانه

(۱) ده سال ییاق

او را بدر برد **نظم**

ان را که خدا نگاهدارد　　آسیب کسے بر و نه ارد
کارش همه بخت نیک سازد　　در غصه حسود جان گدازد

القصه نیازیان گریخته در دهنکوت نزدیک ولایت روه اقامت ورزیدند و اسلام شاه تا رهتاس تعاقب نموده بگوالیار رسیده روزے شجاعت خان را شخصے ناگهان زخم زده بود او وقوع این معنی باشاره اسلام شاه تصور نموده متوهم گردید و از حضور گریخته بمالوه رفت عیسی خان را با هشت هزار سوار تعاقب او تعین کرد او رفته چند مرتبه محاربه نموده شجاعت خان را عاجز ساخته بالضرور شجاعت خان اطاعت قبول کرده در حضور امد و بعد چند گاه مورد عنایت گشته بحکومت مالوه باز سرفرازی یافت چون ظاهر شد که اعظم همایون در دهنکوت اقامت ورزیده دران نواحی مصدر فتنه و فساد شد و اختلال در امور ان دیار راه یافته بنابر رفع این شورش خواجه ویس را که از عمده امرائے والاشان بود با بست هزار سوار تعین نمودند چون فتنه اندوزان جمعیت فراوان داشتند و اسباب نبرد زیاده خواجه در اول جنگ شکست یافته از دیو راه انها و اعظم همایون بعد فتح تا سهرند تعاقب خواجه ویس نموده و لشکر یانش بر قصبات و دیهات پنجاب دست تطاول دراز کرده بند و مواشی و مال مسکنه اندیار غارت نمودند و شورشے عظیم در پنجاب و حالتے غریب بر ساکنان اندیار رو داد از انجا که مالش کردن کسان عصیان سرشت که کلاه گوشه استکبار کج نهاده دماغ شوریدگی دارند و انداختن فتنه اندوزان جرایم ورد که باعث اختلال امور مملکت شوند بر ذمت همت سلاطین والا اقتدار لازم است تا غبار اشوب از راه مملکت و غم غشغشه از دل خلایق برامده موجب امنیت روزگار گردد بنابر این اندیشه اسلام شاه بالشکر گران و توپ خانه فراوان از دهلی متوجه دفع نیازیان گردید اعظم همایون که سرخیل جماعة سرکشان بود تاب نیاورده گریخته در دهنکوت رفته متحصن گشت لشکر بادشاهی قلعه را گرد گرفته اسباب قلعه گیری مهیا کردند و متواتر جنگ توپ و تفنگ درمیان امد و شکست بر مخالفان افتاد اعظم همایون گریخته در کوهستان گکهران رفته

بر ترغیب امدن شاهزاده رفیق دیگران بود واز اسلام شاه هراس داشت ازانجا گریخته در لاهور پیش اعظم همایون رسید او قطب خان را بموجب حکم قید کرده بحضور فرستاد تا اسلام شاه او را با چهار کس دیگر قید کرده در قلعه گوالیار محبوس گردانید چون اسلام شاه در رعیت پروری و عدالت گستری و خداشناسی و ایزد پرستی بے نظیر بود اما سپاهی را بغایت تنگ وازرده میداشت و طریقه اوان بود که هرکرا از روے اعتراض ائه نوکری برطرف کردی جاگیرش تغیر داده مقرر نمودی که او با جمعیت خود حاضر بوده بدستور سابق خدمت میکرده باشد درصورتے که اندکی در تقدیم خدمت از وتهاون شدی مورد عتاب گردیدی بلکه با فرزندان بسیاست رسیدی نظم

سپه را در اسودگی خوش بدار | که در حالت سختی آید بکار
سپاهش که کارش نباشد به برگ | کجا روزهیجا نهند دل بمرگ
بهائے سرخویشتن مے خورند | نه انصاف باشد که سختی برند
چو دارند گنج از سپاهی دریغ | دریغ ایدش دست بردن به تیغ
چه مردی کند در صف کارزار | که دستش تهی باشد از روزگار
همان به که لشکر بجان پروری | که سلطان به لشکر کند سروری

از وقوع چنین امور بعضے امرا منحرف شدند و اعظم همایون عرف هیبت خان[(۱)] نیز در لاهور رایت مخالفت برافراشت واز جانب لاهور و خواص خان وعیسی خان از طرف کمایون در انباله متصل سهرند رسیده مشورت کردند که شاهزاده عادل خان را طلبداشته بسلطنت باید برداشت اعظم همایون این معنی را قبول نکرد وخود اراده خلافت میداشت خواص خان رنجیده بے جنگ برخاسته رفت وعیسی خان خود را پیش اسلام شاه رسانید و اعظم همایون و دیگر نیازیان بر ناله[(۲)] متصل انباله صفوف مصاف اراسته باسلام شاه اماده پیکار شدند و باندک جنگ منهزم گشته نتیجه حرام نمکی یافتند و بهر طرف متفرق گشتند سعید خان برادر اعظم همایون خواست در زمره مردمانی که مبارک باد فتح میدادند رفته قصد اسلام شاه نماید فیلبانے ازین معنی واقف شده در وقت امدنش دران مردم نیزه زده

بردند اسلام شاه ان امرارا فرستاد که تسلی خاطر شاهزاده نموده بیارند بعد ازان که اسلام شاه از کالنجر به اگره رسیده شاهزاده عادل خان نیز از رنتنبهور امد وقرار بر ملاقات طرفین افتاد اسلام شاه بخاطر اورد که سلطنت نه امریست که از دست باید داد و دولت و جاه نه چیزیست که بکسی باید سپرد درینصورت عذر اندیشیده مقرر کرد که زیاده از دو سه کس در قلعه همراه شاهزاده نیایند چون تقدیر نرفته بود که این اندیشه پیش رود در وقت امدن شاهزاده جمعی کثیر درون قلعه رفتند اسلام شاه بالضرور اظهار اخلاص و برادری نموده گفت که تا حال افغانان را نگاهداشته شد اکنون بشما می سپارم انگاه دست شاهزاده را گرفته بر تخت نشاند و چاپلوسیها نمود ازانجا که شاهزاده بعیش و عشرت میل تمام داشت قبول سلطنت نکرده اسلام شاه را بر تخت نشانیده اول خود سلام کرد و مبارک باد گفت پس ازان دیگران سلام کردند و همانوقت شاهزاده رخصت شده در بیانه رفت اسلام شاه با وجود چنین سلوک که از برادر کلان بوقوع امد از و خاطر جمع نداشت و از بے اتفاقے بعضے امرا هراسمند می بود بنابران جولانه طلا بدست غازی خان محلی فرستاد که شاهزاده را مقید کرده بیارد شاهزاده بعد اطلاع این معنی نزد خواص خان در میوات رفته از نقض عهد اسلام شاه اورا مطلع گردانید ازین معنی خواص خان براشفته غازی خان محلی را طلبداشته همان زنجیر در پائے او انداخته لوائے مخالفت برافراشت و امرایان موافق را رفیق خود کرده با لشکر بسیار روانه اگره گردید قطب خان و دیگر امرا که در عهد شیر شاه رفیق بودند از اسلام شاه رنجیده شاهزاده عادل خان را ترغیب سلطنت نمودند اسلام شاه بتدارک این شورش پرداخته قطب خان وغیره را تسکین کرده با خود متفق گردانید شاهزاده باتفاق خواص خان و دیگر امرا در نواحی اگره امده صفوف پیکار اراست و در طرفین جنگ ترازو شده بارادت الهی شاهزاده شکست یافته بطرف پتنه رفت بعد ازان احوال شاهزاده بکسے معلوم نیست و خواص خان و عیسے خان هزیمت خورده بجانب کوه کمایون رفتند و اکثر اوقات از کوه برامده و امن کوه که تعلق به بادشاه داشت تاراج میکردند بعد چندگاه قطب خان با عساکر گران برسران تعین گردید انانجا که قطب خان

سلطنت یافتم مشهور است که در روز داخل شدن شیرشاه در دہلی عورتے سبزه فروش برزبان آورد که دہلی شوہر یافت اما پیر چون این سخن بگوش شیرشاه رسید جوانانه اسپ را تند کرد بازان زن عیار گفت پیر است اما ظریف القصه شیرشاه در آخرہا برائے تسخیر قلعه کالنجر رسیده محاصره نمود سرکوب و ساباط ترتیب داده حقه ہاے دار دار آتش داده درون قلعه انداختن آغاز کرد اتفاقاً یک حقه بر دیوار تصادم نموده برگشت و در دیگر حقها افتاد آتش در گرفت بسیاری از لشکریان بادشاہی ضایع شدند شیرشاه ہم که نزدیک بود سوخته شد تا انکه اندک رمقے داشت ترتیب جنگ بردم خود میگفت در آخر ہمان روز قلعه مفتوح گشت و روح شیرشاه نیز از حصار بدن ہمان روز بر آمد و باعث ہزاران تاسف و فراوان غم خیرخواہان گردید قطعه

شیرشه انکه از صلابت او — شیر و بز آب را بہم می خورد
چونکه رفت از جہان بدار بقا — یافت تاریخ او ز آتش مرد

مدت حکومت او بست سال و کثرے ازانجمله پانزده سال در امارت و پنج سال و دو ماه در سلطنت ہندوستان ❖

اسلام شاه المشہور سلیم شاه عرف شاہزاده جلال خان بن شیرشاه

چون واقعه ناگزیر شیرشاه رو داد ارکان دولت و اعیان حضرت مشورت کردند که شاہزاده عادل خان خلف بزرگ در قلعه رنتنبهور دور دست است و وجود بادشاه برائے پاسبانی سپاه و رعیت ضرور و الا زود تر فتنه بر می خیزد و اختلال در ممالک راه می یابد ناگزیر شاہزاده جلال خان خلف خورد را که در ریون تابع پتنه بود طلب داشتند و او بجناح استعجال در پایان قلعه کالنجر در سنه ۹۵۲ھ بر تخت خلافت جلوس نموده و سکه و خطبه بنام خود کرده اسلام شاه خطاب گردانید و به برادر بزرگ نامه نگاشت که برائے تسکین فتنه و آشوب محافظت سپاه نموده ام مرا بجز اطاعت چاره نیست شاہزاده عادل خان در جواب نوشت اگر گفتار بکردار پیوندی و فروغ راستی داری باید که خواص خان و چهار امرا را بفرستید تا آمده تسکین من نموده

باز امدم **نظم**

دلتا شیر عدلست ارام ملک ... که از عدل حاصل شود کام ملک
ترا زین به اخسر چه حاصل شود ... که نامت شہنشاه عادل شود
چو نوشیروان عدل کرد اختیار ... کنون نام نیک است از و یادگار

در زمان سلطنت اکثر احکام اختراع کرده مدار کار بر قوانین سلطان علاء الدین خلجی که در تاریخ فیروز شاهی مندرج است نهاد و داغ اسپ را که پیش ازین سلطان علاء الدین مقرر کرده بود و رایج نه گشت مجدد انرا رواج داد و هزار و پانصد کروه از بنگاله تا رهتاس پنجاب بفاصله دو دو کروه سراها اباد کرده در هر سرا دو دو اسپ که نام داکچوکی باشد نصب نمود و در دو سه روز خبر بنگاله برهتاس میرسید و مقرر بود وقتیکه شیر شاه در دولتخانه وا الهراسئے خود مایده گستردی اواز نقاره مشدی چون سراها نزدیک نزدیک بود در طرفة العین تمامی سراها از بنگاله تا رهتاس پنجاب و دیگر شاهراهہائے ممالک مردم خبردار گشته نقاره نواختندی و در هر سرا همان وقت از سرکار بادشاهی بمسافرین مسلمین طعام و بهندوان ارد و روغن دیگر دادندے و عالم عالم مسافران از مایده افضال ان بادشاه دریا نوال معده خواهش برامودندے مترددین تهیدست از قوت درماندگی نه کشیدندے **بیت**

شربت جودش مزاج تنگدستی را دوا ... خسته افلاس را فیض عطایش غمگسار

و در شاهراه بهر دو جانب درخت میوه دار نشاندند تا متردوان در سایه ان باسایش و ارامش امد وشد نمایند و از اثمار ان اشجار بے ممانعت بهره یاب شوند مقرر کرده بود که از نیلاب تا دهلی دیهات افغانان دو رویه اباد سازند تا سد راه مغول از سمت کابل بوده باشد در عهد سلطنت او امنیت بحدی بود که اگر زالی سبد طلا داشتی و در صحرا خواب کردی حاجت پاسبان نبود **قطعه**

اگر یک تن بر دهچون مهر انور ... ز مشرق تا بمغرب طشت از زر
نیارد هیچ عور از ورع و پرهیز ... که در طشت زر او بنگرد تیز

گویند چون اینه دیدی تا سفت خوردی که بنماز شام بمنزل رسیدم یعنی در وقت پیری

رائے مسطور مشتمل بر استمالت و دلجوئے و در مادہ محبوس کردن رائے مذکور نوشتہ عمداً
آن خطوط را بدست کسان رائے در آوردہ ازین معنی دل رائے مال دیو را از اعیان دولت
او برگردانیدہ در لشکر او خلل انداخت و علی التواتر جنگ کردہ فتح یافت و اجمیر را
بتسخیر در آوردہ بدہلی مراجعت نمود چون حاجی بیگم حرم خاص ہمایون بادشاہ در جنگ بھوجپور
تہتہ در قید آمدہ بود شیر شاہ از روے نیکذاتی آن عفیفہ بحرمت و اعزاز تمام مامون و
مصئون میداشت بعد از انکہ خبر رسید کہ بادشاہ از عراق و خراسان معاودت
نمودہ در کابل رسید ندان عفت قباب را باحترام تمام پیش بادشاہ در کابل
رسانید و نیک نامی و نیک مردی خود بر عالمیان ظاہر گردانید القصہ شیر شاہ
بغایت نیک ذات و فرخندہ صفات در عقل و دانش و تدبیر ملک گیری و جہانداری
بے نظیر بود در رفاہیت رعایا و اسودگی خلایق ہمت بر کمال داشت در احیائے
مراسم عدل و داد و افشائے لوازم بذل و سخا گوئے سبقت از نوشیروان عادل
بردہ در محکمہ عدالت خویش و بیگانہ را مساوی میدانست و سایر الناس را بیک نظر
میدید گویند روزے شاہزادہ عادل خان کہ از ہمہ کلان بود فیل سوار از کوچہ آگرہ
میگذشت بقال زنی در خانہ خود کہ دیوار کوتاہ داشت برہنہ بغسل مشغول بود چون نظر
شاہزادہ بران زن جمیلہ برہنہ افتاد بیرہ پان بسوی او انداخت و نگاہ کردہ ازان کوچہ
گذشت ازانجا کہ ان عورت در عصمت ثابت بود از ینکہ مرد بیگانہ او را برہنہ
دید خواست کہ خود را ہلاک گرداند ہمدران اثنائے شوہرش امدہ برین حال
واقف گردید و عورت را بحرف و حکایت از ہلاکت باز داشت وان بیرہ پان را
گرفتہ در جرگہ فریادیان داخل شدہ حقیقت حال را بعرض شیر شاہ رسانیدان
بادشاہ عدالت پناہ بر ماجرائے احوال بقال واقف گشتہ افسوس بسیار کرد و بمقتضائے
انصاف سنجی حکم کرد کہ این بقال را فیل سوار کردہ زن عادل خان را پیش او حاضر
سازند تا مستغیث ہمین بیرہ پان را کہ بدست دارد بسوے او اندازد امرا و وزرا
ہر چند در موقوف این حکم التماس کردند منظور نگشت و فرمود کہ نزدیک من در عدالت
فرزند و رعیت برابر است کسے روا باشد کہ فرزندان ما با رعایا چنین سلوک
ناہنجار کنند اخر الامر بقال راضی شد و عرض نمود کہ بحق خود رسیدم و از فریاد

نهاده برهتاس موسوم گردانیده ده هزار سوار برائے سد راه لشکر بادشاهی و مالش گکهران در آنجا گذاشت چنانچه آن قلعه را خلف او اسلام شاه با تمام رسانید القصه شیر خان بعد تنظیم و تنسیق جهات اندیار بآگره رسیده در ۹۴۷ سنه سکه و خطبه بنام خود نموده شیر شاه خطاب کرد و این بیت بر سجع نقش بست :- **بیت**

شه الله باقی ترا باد دائم ... همان شیر شه بن حسن سور قایم

چون راجه پورن مل مرزبان رای سیین لوائے استیلا و غلبه برافراشته اکثر پرگنات نواحی را متصرف شده از روے هوا پرستی و نفس دوستی دو هزار عورت مسلمه هندیه را در حرم سرائے خود در زمره پاتران و رقاصان انتظام داده بود شیر شاه باصغای اینمعنی بمقتضائے حمیت اسلام و ائین سلطنت بتادیب آن خود سر هوا پرست و تسخیر قلعه رایسین کمر همت بربست و علم نهضت برافراشته در آن دیار رسیده قلعه را گرد گرفت بعد امتداد ایام محاصره و محاربات متواتره راجه پورن مل عاجز شده صلح کرد و پس از گرفتن قول و قرار آمده ملازمت نمود علمائ دین فتوی دادند که چون این کافر زنان مسلمه در خانه خود داد با وجود قول قتل او مطابق امر شرعیه لازم است شیر شاه بقصد حصول ثواب فوج آراسته جنگ انداخت راجپوتان دل برمرگ نهاده کارستانی کردند که داستان رستم بازیچه شد مانند پروانه بے محابا خود را بر دم شمشیر و دندان فیل زده هلاک شدند و زنان و فرزندان راجو هر نمودند و بسیاری را از لشکریان شیر شاه کشتند و **نظم**

دها ده برآمد ز هر دو سپاه ... تو گفتی برآمیخت خورشید و ماه

چکاچاک برخاست از هر دو سوی ... ز خون شد همه رزمگه جوئے جوی

آخر الامر راجه پورن مل کارنامه تهور بظهور رسانیده با اکثرے از مردم خویش در جنگ کشته شد چنانچه داستان دلاوری و مردانگی او تا حال در اشعار هندیه باکناف گیتی مشهور است شیر شاه بعد تسخیر قلعه رایسین و قتل پورن مل در آگره رسیده بیمار گشت و عارضه صعب کشید بعد صحت و شفا بر رائے مالدیو حاکم اجمیر و جودهپور و میرته که پنجاه هزار سوار در ظل رایت او بود سواری کرد و دیدفعات جنگ درمیان آمد چون کار بجنگ پیش نرفت شیر شاه فریبی بخاطر آورده مکاتیب از راجپوتان سردار متضمن اطاعت بادشاهی و انحراف از رائے مال دیو و مناشیر خود بجانب راجپوتان ارکان دو

اسپ نشد تا بجنگ انداختن چه رسد آن خفتگان بستر بے پروائی و نشستگان خیام غفلت اکثر به خوابگاه فنا غنودند و بسیاری بیابان نورد هزیمت شدند. **نظم**

یکے داشت سر در هوائے نگار | که با جانفشانیش افتاد کار
یکے جامه مید وخت همدوش تن | که شد جامه اش جانشین کفن
یکے می شد از باده عشرت پرست | که از بادهٔ مرگ گردید مست
یکے گوش بر نغمهٔ چنگ داشت | که اندر مقام عدم پا گذاشت
یکے نرد بازیش بود آرزو | که شد تختهٔ نرد تابوت او
یکے خواست زینها دیگر گریخت | گریزنده هر سو همه رخت ریخت
یکے ترکش انگند و دیگر کلاه | گریزان گرفتند بے راه راه
بر آمد از انجا یگه رستخیز | همه بر گرفتند راه گریز
گریزان سپاه گروها گروه | نهادند رخ سوئے دریا وکوه
نمودند شاه و سپه جمله پشت | در آن راه بادی در آمد بمشت
نه تاج و نه تخت و نه دولت بجا | نه اسپان نه مردان جنگی بپا
زبس غارت الجه[1] و چار پا | دران دشت شد بر سپه تنگ جا

بفرمان بادشاه حقیقی فتح و نصرت نصیب شیر خان گردید و بادشاه شکست خورده بهزاران تعب و محن در آگره رسید بعد یک سال افواج فراهم آورده باز در قنوج آمده جنگ کرد درین مرتبه بتائیدات الهی و معاضدات نامتناهی شیر خان منظفر و منصور گشت :- **بیت**

به نیروی مردی و فرهنگ خویش | بگردون برافراشت اورنگ خویش

بادشاه منهزم گشته نتوانست در آگره و دهلی اقامت ورزید در لاهور رسیده چند روز مقام کرده بسمت ملتان و تهته رفت و شیر خان بعد چنین فتح عظیم تا لاهور تکاپش کرده و از انجاکه خواص خان غلام خود را که مقدمة الجیش و قوت بازو او بود و در شجاعت و مردانگی طاق و در سخاوت و نیک نامی اشتهره افاق چنانچه تا حال در هندوستان کارنامهائے او را درسرود و نغمه می سرایند بالشکر گران بتعاقب بادشاه فرستاد تا ملتان و اوچ تعاقب نموده معاودت کرد و شیر خان تهتهه تعلقه گکهران رفته برگشت و متصل کوه بالناته قلعهٔ بنیاد

[1] امتعه

در خود تاب مقاومت ندیده از بنگاله بطرف بهار کهند رفت و براجه چنتامن برهمن حاکم قلعه رهتاس پیغام کرد که چون مغل از عقب میرسد اگر از روے مروت در قلعه بجهت اهل و عیال جا دهی احسان است که تا باقی عمر برگردن خواهد بود درین طور ایام نکبت تلطف همسایگان ضرور است بچنین حرف و حکایت چاپلوسی و نیرنگ سازی راجه ساده لوح را که زبان او بارشش در رسیده بود فریفت او قبول کرد که اهل و عیال او در قلعه در آیند آنگاه شیر خان یکهزار دولی ترتیب داده در هر دولی جوانان مردانه را انتخاب کرده مسلح نشاندند و در چند دولی که پیش بود عورات درا اورده روانه ساخت دربانان قلعه کسان راجه تفحص دولی ها مشغول شدند در چند دولی عورات را دیدند شیر خان براجه پیغام کرد که مستورات را نمیتوان نمود و ننگ ستر نتوان قبول کرد راجه که ستاره دولتش نزدیک بغروب رسیده بود از ساده لوحی منع نه نمود که مزاحمت نسازند چون دولیها بالتمام بقلعه در آمد افغانان قوی جنگ و جوانان باساز جنگ از دولی ها برآمده متوجه خانه راجه شدند و جمعی خود را بدروازه قلعه رسانیدند و شیر خان نیز با فواج مسلح مستعد شده خود را بدروازه قلعه رسانید و بسیاری از کسان راجه بقتل در آمدند و در نهایت آسانی قلعه بدست آمد چون این چنین قلعه آسمانی ارتفاع که از مبادی بنائے آن هیچ نزدی از فرمان روایان بران استیلا نیافته و در هندوستان نظیران کم نشان میدهند بتسخیر در امد شیر خان کلید بیت المقصود بدست آورده اهل و عیال خود در ادران بامن گذاشته بجمعیت خاطر درپے کار خود گردید و بادشاه در بنگاله رفته بعیش و عشرت بر داخت و ایام برسات درمیان آمد شیر خان راه بنگاله مسدود ساخته نگذاشت که خبر بادشاه رسد غله بلشکر بادشاهی برسد بعد از انکه بادشاه از بنگاله مراجعت کرده در مقام بهوج پور تهتهه به کنار دریائے گنگ اتفاق اقامت افتاد شیر خان نیز بالشکر عظیم آمده خیمه انداخت بحرف حکایت بحسب ظاهر صلح کرده روزها میگذرانید و در باطن خنگ جنگ را جولان میداد تا آنکه جمعی از پیاده مردم زبون را با اسباب آتش بازی روبرو لشکر بادشاهی گذاشته خود دو منزل عقب رفته نشست از انجا که امرے از پرده غیب بظهور پیوستنی بود منصوبه چنان نشست که لشکر بادشاهی در کمال غفلت میگذرانید شیر خان در لشکر گاه خود شبگیر کرده ناگهان صبحی بر خیمه گاه بادشاهی در رسید و تیغ بے دریغ بخونریزی و لشکر کشی از نیام همت مردانگی بر کشاد و لشکر بادشاهی را فرصت زین کردن

شیر خان مدار الملک او بود بعد فوت او حکومت ولایت بهار باستقلال کمال یافت و اطراف
آن ولایت بزور شمشیر و قوت اقبال در حیطهٔ تصرف آورده شوکت و حشمت پیدا کرده خیال
تسخیر بنگاله در خاطرش افتاد در آن نواحی منجمی بود عالی فطرت والا دانش در دقیقه شناسی طلوع
و غروب ستارگان و شرف و هبوط اختران و انصالات انجم با خود ها و نظرات کواکب با یک
دیگر و احکام نتایج هر یک اشتغال کمال و با براز رازآسمانی و اظهار اسرار سرنوشت انسانی مهارت
تمام داشت مانند سروش غیب حقیقت حال و استقبال ظاهر می کرد و دم گذارش احوال افلاک و زمین سحر میمون بیت

دقیقه سنج خرد پرور و ستاره شناس   اشاره فهم بلند اختر و همایون فال

شیر خان در باب ساعت برائے تسخیر بنگاله بآن منجم ارسطوی شیم التجا آورد او ساعتی فرخنده
که برائے حصول نصرت و فیروزی مختار بوده باشد انتخاب کرده نوشته داد بتائیدات الهی
در آن ساعت سعید شیر خان بر بنگاله یورش نموده بتسخیر در آورد و نیز چون تاج خان
افغان حاکم چنار گده را پسران حبشی از اسباب کشتند شیر خان مساة (۱) لاڈو ملکه منکوحه ناکح
تاج خان را بفسون و فریب در عقد نکاح خود آورده قلعه مذکوره را متصرف شد و بر تمام ملک شرقیه
استیلا آورد و همدرین نزدیکی ۹۳۲ حضرت ظهیر الدین محمد بابر بادشاه مرتحل مرحله بقا شد و
حضرت نصیر الدین محمد همایون بادشاه سریر آرائے خلافت گشتند سلطان محمود بن سلطان
سکندر لودی به پتنه آمده مسند آرائے حکومت گشت شیر خان متابعت او اختیار کرده
باتفاق یک دیگر در جونپور رفته آن نواحی را از امرائے بادشاهی تخلیص نموده بعد چندگاه لشکر
بادشاهی جونپور را ازو باز گرفت چون سلطان محمود در سنه ۹۴۵ در اودیسه بمرگ طبعی در گذشت
شیر خان بلا شرکت غیری بر پتنه و بنگاله دست تصرف یافته قوت و مکنت بهم رسانید و بر ملک
بادشاهی شروع تاخت نمود بعد از انکه بادشاه بدفع او متوجه شدند او صلح (۲) آشنا در میان آورده
قطب خان عرف عبد الرشید پسر خود را با فوج بملازمت گذاشت که در خدمت حاضر بوده باشد
چنانچه قطب خان در مهم گجرات بر کاب بود از انجا گریخته پیش پدر آمد چون بادشاه را در مهم
گجرات مدت مدید گذشت شیر خان فرصت یافته اکثر بلاد بتصرف خود در آورد و پس از انکه
ممالک گجرات مفتوح گشت و افواج بادشاهی بر شیر خان تعین گردید و بادشاه نیز متوجه
شده بعد تسخیر قلعه چنار گده روانه بنگاله شدند شیر خان که در بنگاله قیام داشت باستماع توجه بادشاهی

---

(۱) لاڈو ملکه (۲) آشنا

اورنگ آرائے خلافت ہندوستان شدند فرید خان پیش بہار خان[1] ولد دریا خان که ولایت پتنه متصرف شده خود را سلطان محمد خطاب کرده اسم سلطنت بر خود بسته بود رفته نوکر گردید و مصدر خدمات پسندیده گشت نوبتی در حضور سلطان محمد در شکارگاه از روے جرأت و دلیری شیری بشمشیر زد او فرید خان را شیر خان خطاب داده پیش آورده وزبروز رتبه اش بلند گردانید و بعد چندگاه وکالت پسر خود بشیر خان مقرر کرده بجاگیرها فرستاد چون صحبت شیر خان سور آنجا درست نشد نزد سلطان جنید برلاس که از اعاظم امراے بابری و خواهر حضرت بادشاه در حباله زوجیت او بود در مانک پور رفته نوکر گردید بحسب اتفاق سلطان جنید برلاس بملازمت بادشاه آمد شیر خان همراه او بود وضع اطوار بادشاهی دیده بایاران خود میگفت که مغل را از هندوستان برآوردن آسانست چه مغل خود بمعاملات نمیرسد و بشکار و عیش و عشرت مشغول است و مدار معاملات بوزرا میگذارد عیب افغان همین است که با خود اتفاق ندارند اگر مرا دست دهد باهم متفق بوده مغل را بدر سازیم یاران ازین معنی خنده و استهزا میکردند روزے سلطان جنید بر مایده خاص بادشاهی حسب الامر والا حاضر شد شیر خان نیز دران مجلس حاضر بود طبق ماهیچه پیش شیر خان نهادند او خود را از خوردن آن عاجز یافته کارد کشیده ماهیچه را پاره پاره ساخته بقاشقی خوردن گرفت چون نظر بادشاه بران افتاد برینحال واقف شده پسندیده بمیر خلیفه وزیر فرمود که این افغان عزیب کارے کرده از همان روز بنظر عزت منظور گشت نوبتی سلطان جنید شیر خان را با دو افغان دیگر برائے سرفرازی از نظر اقدس درآورد از انجا که رائے عالم آرائے بادشاهان پرتویست از شعشعه انوار ایزدی انچه بعد از سرانجام کار بمنصه ظهور میرسد بر مرآت ضمایر صافیه شان اول جلوه گرمے گردد از غایت عاقبت بینی و نهایت آگاهی صورت واقعه را پیش از وقوع بمیزان عقل روشن مے سنجند حضرت بادشاه آن دو افغان را لنوازش فرموده در باب شیر خان حکم شد که چشمان این افغان شوخ مینماید این را دستگیر کنند شیر خان از بسکه عنایات ایزد متعال شامل حال سعادت اشتمال او بود و جامه افغان قضا خلعت سلطنت بر بالاے او دوخته بودند حکم بادشاهی به تفرس دریافته پیش از انکه او را قید کنند فرصت را غنیمت دانسته بدر رفت باز بملازمت سلطان محمد در پتنه رسیده صاحب اعتبار گشت چون پسر سلطان محمد فوت شده بود و وارثی که قابلیت سلطنت داشته باشد نداشت

---

(۱) بهادر خان ۱۲ منه

ہمان وقت بیدار گشته این خواب سعادت انتساب بشوہر خویش گذارش نمود حسن خان بے تامل وتحمل تازیانہ چند بان عفیفہ زد کہ آن کد بانو متعجب گشتہ استفسار نمود کہ من خواب خود بیان کردم تازیانہ زدن ومرابی تقصیر ازار دادن از چہ راہ است فرمود کہ این خواب مژدہ میدہد بر مقدم خلف قوی طالع ازانجا کہ بزرگان آزمودہ کار فرمودہ اند کہ اگر خواب نیک نمودار شود بعد بیداری دران شب باز خواب نباید کرد تا نتیجہ آن خواب زایل نگردد ازین جہت تازیانہ زدم کہ ار دز دآن بقیہ شب ترا خواب نگیرد القصہ در سعادت ترین اوقات آن خلف مسعود بعالم وجود آمد چون چہار سالہ گردید روزے طفلانہ گریہ کنان درمی از پدر خویش میطلبید درویش صاحب حال وقال دانائے اسرار حال ومال فرید خان را بدین حال دیدہ بخندید وباواز بلند گفت سبحان اللہ بادشاہ ہندوستان بطلب درمی گریہ مے نماید حسن خان از کلام درویش خدا اندیش واقف گشتہ بغایت مسرور گشت واین معنی را مصداق خواب نیک آن عفیفہ تصور نمودہ بیقین دانست کہ این خلف سعادت مند برتبہ والا کامیاب خواہد شد چون آن والا اختر بحد تمیز رسید علامات ریاست از فراست او ظاہر وآیات ایالت از بسالت او باہر اطوار جہانداری از فرط خبرداری او واضح واثار بادشاہی از وفور آگاہی او لایح بود القصہ چون جمال خان حاکم جونپور حسن خان را پیش آورد پرگنہ سہسرام وتانده از توابع رہتاس بجاگیر او مرحمت نمودہ پانصد سوار ہمراہش مقرر کرد فرید خان داروغہ جاگیر پدر خود گشتہ از روے تدبیر صائب وفکر نقاب وعقل خداداد ودانش مادرزاد بنظم ونسق معاملات وبندوبست مہمات بواقعی کردہ در تہذیب وتادیب گردن کشان وقلع وقمع سرتابان وامنیت برایا در رفاہیت رعایا وافزونی زراعت وازدیاد حاصلات وآبادی دیہات مساعی جمیلہ بکار برد چنانچہ جاگیر آباد گشت ومحصول افزون آمد سرکشان ازو در ہراس بودہ تن بمال گذاری ورعیت گری دادند ہمچنان فرید خان بہ تحصیل علم قیام ورزید عربی تا کافیہ وفارسی گلستان وبوستان وسکندرنامہ ودیگر کتب معروف خواندہ بود بعد ازانکہ حسن خان ودیعت حیات سپرد فرید خان وبرادران او را مدتے بر جاگیر مناقشہ ماند چون فرید خان از ہمہ برادران اعیانی وعلاتی کلان و در عقل ودانش وشجاعت ومردانگی سرآمد بود خدمت حکام بجا آوردہ مورد تحسین وآفرین وشمول عنایات مے شد درین مناقشہ ہم گنان رعایت او مے نمودند بعد ازانکہ سلطان ابراہیم لودی کشتہ شد وظہیر الدین محمد بابر بادشاہ

فردوس مکانی محمد بابر بادشاہ در زمان رحلت وصیت فرمودہ بودند کہ این برادران بایک دیگر قصد جان نکنند آن حضرت قصد جان میرزا نکردہ بصلاح دولت خواہان نیک اندیش و تقاضائے وقت میل در چشم کشیدہ ہر دو چشم میرزا را کہ دیدہ بان جان و دل بودند از بصارت معزول کردہ فروغ از دیدہ برگرفتند و رخصت مکہ معظمہ دادند میرزا در آن مکان شریف رسیدہ بعد دریافت سہ حج در سنہ ۹۶۴ ہمان طرف وودیعت حیات سپرد القصہ بعد رخصت میرزا آنحضرت در کابل رسیدہ بعیش و عشرت پرداختند و دامن دولت معلی کہ غبار آلودہ حوادث بود بچشمہ افضال الٰہی شست و شو یافت و جمیع کافر نعمتان بسزائے نیات و اعمال خود رسیدند و خرمن عمر و دولت ایشان بہ برق قہر ایزدی سوختہ شد و نشان ہستی ایشان از صفحۂ روزگار ستردہ گشت چنانچہ مصاعب و متاعب عسر و موارد و مطالع یسر جابجا موافق ترتیب زمانی و تنسیق مکانی گذارش یافت اکنون شمہ از احوال سعادت اشتمال شیر شاہ بتحریر در آوردن و ترتیب این نسخہ نمودن و برائے مترصدان اخبار سلاطین ارمغانی آمادہ کردن ناگزیراست

شیرشاہ عرف فرید خان افغان سور

در زمانے کہ سلطان بہلول لودی فرمان روائے ہندوستان بود ابراہیم جد فرید خان یعنی شیر شاہ کہ سوداگرے اسپان میکرد از ولایت روہ آمدہ نوکرے امرا اختیار نمود و در موضع نملکہ تابع نارنول توطن گزید و در عہد خلافت سکندر بن سلطان بہلول پیش جمال خان حاکم جونپور نوکر گشت بعد فوت او حسن خان خلف او کہ پدر فرید خان بود نزد جمال خان بودہ رشد و کاردانی خود ظاہر ساخت روز بروز ترقی پیش آمداد شد و چرا ترقی او نشود کہ کار فرمایان قضا و قدر سلطنت ہندوستان بنام خلف سعادت پیوندش مقرر کردہ بودند مقرر است کہ ہرگاہ زمان ولادت باسعادت بادشاہ قوی طالع نزدیک میرسد ناظمان سلسلہ علوی در نزدیکی آن از مقدم میمنت توامش بشارات فرخندہ اشارات بمنصہ ظہور جلوہ گرمے سازند مصداق این معنی آنکہ در ایامے کہ والدہ شریفہ فرید خان بعنصر گرامی آن خلف مسعود حاملہ بود در عالم خواب[1] مشاہدہ نمود کہ ماہ منیر از آسمان فرود آمدہ در کنار آن عفیفہ شد مصرعہ

راحت ہمہ وجوہ بخشند این خواب

---

(۱) شملہ۔ اکبر نامہ دفتر اول صفحہ ۱۸۷ (۲) باختر

بعد ہزیمت خود را چار ضرب زدہ قلندرانہ از راہ دہ سیر بطرف جوئے شاہی کہ الحال موسوم به جلال آباد داست روبنہادہ باعانت افغانان خلیل و مہمند دوسہ مرتبہ جمعیت یکجا کردہ بافواج بادشاہی کہ برسر او تعین شدہ بود کارزار نمودہ شکست یافت آنحضرت برائے دفع شورش از کابل نہضت فرمودند چون نزدیک گند مک رسیدند کامران میرزا باعداد احشام افاغنہ شبخون آوردہ کارنا ساختہ بدر رفت دران شبخون میرزا ہندال از دست افغانی ناوانستہ بدرجہ شہادت رسید باعث فراوان غم خاطر اقدس گشت و نزدیک مزار پدر بزرگوار در گذرگاہ کابل مدفون کردند بالجملہ آنحضرت در موضع جہسود از توابع بینک نہار تا انقضائے ایام زمستان اقامت فرمودند چون زمستان باخر رسید و صولت سرما روبکمی آورد برسر افغانان کہ کامران میرزا در پناہ آنہا رفتہ بود یورش کردند در پیش بلاغ پاسی از شب گذشتہ جنگ رو داد اکثر افغانان بوحشت آباد عدم رفتند و کامران میرزا از انجا گریختہ بدر رفت و رایات اعلےٰ از ان طرف خاطر جمع نمودہ بکابل معاودت فرمودند کامران میرزا بستوہ آمدہ رو بہندوستان نہاد و پیش سلیم خان ولد شیر خان کہ بعد از فوت پدر تخت نشین ہندوستان شدہ بود دران وقت در پنجاب ہم جمون داشت در مقام قصبہ بن رسید سلیم خان پسر خود آواز خان و مولانائے عبداللہ سلطان پوری و دیگرامرا باستقبال فرستادہ در آن قصبہ بایکدیگر ملاقات کردند سلیم خان بعد انفراغ مہم جمون میرزا را ہمراہ گرفتہ عازم دہلی گردید و میخواست کہ او را دستگیر نماید میرزا ازین معنی آگاہ گشتہ از منزل ماچھی وارہ فرصت یافتہ یوسف آفتابچی را در جامہ خواب خود گذاشتہ فرار نمودہ براجہ کہبات کہ ہشت گروہی سہرند واقع است پناہ برد درانجا چون اتفاق نیفتاد نزد راجہ کہلواز راجہائی کوہستان بکثرت جمعیت و ولایت ممتاز بود رفت چون او ہم جانداد در دو لی افتادہ بہ نگر کوت رسید و از انجا در جمون آمد درانجا ہم نتوانست اقامت در زید بمشقت بسیار پیش سلطان ادم گکہر کہ دران زمان ببادشاہ نیایش نداشت و بطور خود حکومت میکرد رسید سلطان آدم گکہر میرزا را نگاہداشتہ عرضداشت بجناب والا متضمن استدعائے مقدم مقدس نمود آنحضرت معہ شاہزادہ محمد اکبر براہ نیکشاب متوجہ شدند و از آب سندہ گذشتند سلطان آدم شرائط دولت خواہی بجا آوردہ کامران میرزا را ہمراہ گرفتہ در مقام برہالہ بخدمت آن حضرت آورد و از انجا کہ میرزا مصدر تقصیرات عظیمہ شدہ بود و آنحضرت از بے اعتدالی او تنگ و لشکریان بجان آمدہ بودند و چون حضرت

سپرد ہمایون سادہ لوحی جبہ خاصہ را در راہ انداختہ روانہ گشت چون نزدیک کہمرد رسید نزول اقبال واقع شد شخصے ازانطرف دریا آواز داد کہ اے کاردانان درمیان شما ہیچ خبر بادشاہ است آنحضرت فرمودند کہ چہ میگوی و درمیان شما خبر بادشاہ چگونہ ہست او جواب داد کہ خبر چنان است کہ بادشاہ زخمی شدہ ازمعرکہ برآمدہ دیگر کسے ایشان را ندیدہ آنحضرت روے اقدس باو دہ نمودند ازین معنی باعث تسلی او گردید مردم کامران میرزا جبہ خاصہ را کہ از راہ بدست آنہا افتاد پیش میرزا آوردہ بودند میرزا گذشتن آنحضرت ازین جہان فانی تصور نمودہ بغایت کامران وشادمان شد و گفت **بیت**

وی حیات پس از مردن چنان دشمن   گمان برم کہ ز صد سال زندگانی بہ

ازانجا بکابل آوردہ قلعہ را تسخیر درآوردہ شاہزادہ محمد اکبر را مقید ساخت بعد سہ ماہ آنحضرت سامان لشکر نمودہ متوجہ کابل شدند کامران میرزا باستماع اینخبر کسان خود را در قلعہ گذاشتہ و شاہزادہ محمد اکبر را مقید باخود گرفتہ بقصد پیکار روانہ شد آنحضرت ازروے رافت وعطوفت منشور اعلے المتضمن نصایح ارجمند کہ گوشوارہ گوش ہوش تواند بود صادر فرمودند میرزا درجواب نوشت کہ چنانچہ قندہار بحضرت تعلق دارد کابل بمن تعلق گیرد باین شرط صلح مے نمایم باز آنحضرت نوشتند کہ اگر راستی و درستی را آہنگ مصمم است صبیہ رضیہ خود را بعقد مناکحت شاہزادہ محمد اکبر درارد و تا کابل را بانہا عنایت فرمودہ ما و شما در تسخیر ہندوستان کمر ہمت بندیم میرزا میخواست کہ این معنے را قبول نماید اما امراے منافق میرزا را ازراہ بردہ امادہ جنگ نمودند در نزدیکے چاریکاران محاربہ عظیم رو یداد کامران میرزا تاب مقاومت نیاوردہ رو بہزیمت نہادہ خود را در افغانستان کشید و میرزا عسکری در قید آمد و فتح ونصرت نصیب آنحضرت گردید **بیت**

زفیروزی شاہ لشکر شکن   سپہ را دگر جان درآمد بتن

شاہزادہ محمد اکبر کہ در قید کامران میرزا بود بملازمت اقدس مشرف گشت و موجب ہزاران شادکامی گردید مقرر شد کہ من بعد شاہزادہ از رکاب اعلی جدا نشود آنحضرت ازانجا روانہ کابل شدند میرزا عسکری را مسلسل نزد میرزا سلیمان در بدخشان فرستادند کہ براہ بلخ روانہ مکہ معظمہ گرداند چنانچہ میرزا عسکری خجلت زدہ ازجناب والا روانہ کعبۃ اللہ گردید در سنہ ۹۶۵ درمیان مکہ وشام مسافت زندگی قطع نمود و کامران میرزا

بمیدان کارزار درآمده چپقلشهای مردانه نمودند و شکست بر لشکر مخالف افتاد پیر محمد خان صورت حال برین منوال دیده از معرکه برآمده منهزم گشت آنحضرت داعیه تعاقب مخالف و تسخیر بلخ مصمم داشتند اما از بے اتفاقی امرا این اراده بظهور نرسید و کار تمام شده ناتمام ماند همدرین اثنا شهرت مخالفت کامران میرزا و عزیمت او بسمت کابل بر زبانها افتاد و بحسب صلاح وقت تسخیر بلخ موقوف داشته روانه کابل شدند و در سعادت ترین اوقات داخل قلعه کابل شدند و بعیش و عشرت اشتغال ورزیدند کامران میرزا از کولاب بر سر بدخشان و آن نواحی لشکر کشیده بمیرزا سلیمان و میرزا هندال جنگ نمود و در انجا کارے نساخته رو بکابل آورد آنحضرت از استماع اینخبر متوجه دفع او گشته در قبچاق متصل غوربند هر دو لشکر باهم پیوستند و آتش کارزار مشتعل گشت جوانان کارطلب که تشنه جگر زلال جانستانی بودند قدم در دائره دار و گیر آورده دمار از روزگار اشقیا برآوردند و یلان کارگذار رخش رستمی در میدان کارزار جولان داده در خونریزی اعدا تیغ جانستان را آبدادند.

نظم

بپیوست جنگی گزآن سان نشان | ندا کرد گردان گردن کشان
همه ریگ شد زیر لعل اندرون | چو کرپاس آهار داده بخون
بیابان بکردار جیحون ز خون | یکے بے سر و دیگری سرنگون

چون آنحضرت بر پشته ایستاده اندازه کار نوکران موافق و منافق بچشم آدم شناس خویش مے نمودند و دیدند که اکثر امرائے خاک ادبار بر فرق روزگار خود بیخته بجانب کامران میرزا روانه شدند و بعضے در استعداد زمین بوس هستند و معامله دگرگون گردید از مشاهده اینحال ستان جانستان از سر قهر و غلبه و غضب بدست اقدس گرفته بفوج مخالف تاختند ناگهان تیرے بر اسپ خاصه رسید و لشکر غنیم غالب آمد و لشکریان آنحضرت مغلوب شده رو بفرار نهادند.

نظم

چو بینی که لشکر همه پشت داد | تو تنها مده جان شیرین بباد
چو بینی که یاران نباشند یار | هزیمت ز میدان غنیمت شمار

بالضرور آنحضرت عنان تاب گشته بجانب ضحاک تشریف بردند و بسبب ضعف و بسیاری ترد و جبه خاصه از بالائے والائے خویش فرود آورده به یکے از خدمتگاران

جدا شده قریب سه هزار سوار از کابل فرار نموده در بدخشان پیوستند آنحضرت بعد فرار آنجماعت بدمایه برائے دفع شورش کامران میرزا و دفع امرائے کافر نعمت از کابل روانه شدند در وقت عزیمت آن سمت یادگار ناصر میرزا را که سر فتنه فتنه اندوزان در قلعه کابل محبوس بود مسافر ملک عدم نمودند **بیت**

آتشے را که خلق ازو سوزد — جز بکشتن علاج نتوان کرد

بعد قطع مراحل در نزدیکے طایقان رسیده بکامران میرزا جنگ کرده مظفر شدند میرزا تاب نیاورده رو بهزیمت نهاده در قلعه طائقان رفته متحصن گشت و آنحضرت محاصره قلعه نموده کار بر وتنگ نمودند میرزا عاجز شده قبول اطاعت کرده استدعای رخصت مکه معظمه نمود و از قلعه برآمده عازم شد و امرا که از کابل فرار نموده بودند همه را دستگیر نموده شمشیر و ترکش در گردن هر کدام انداخته بحضور اقدس آوردند حضرت از روے عاطفت و مرحمت قلم عفو بر جرائم آنجماعت عصیان منزل کشیده هر کدام را بعنایت خاص سرافراز نمودند بعد پنج روز کامران میرزا که عازم خانه کعبه بود از راه معاودت نموده بملازمت اقدس مشرف شده مورد هزاران عنایات گشت آنحضرت اولا بطریق توره میرزا را دریافته بعد آن برادرانه ملاقات نموده در کنار گرفته گریه ها کردند چون ازان باز که در نواحی لاهور جدا از هم شده بودند مفارقت در میان بود بعد از نه سال ملاقات بهم رو داده بود بزم عیش و عشرت آراسته شد و داد انتعاش و مسرت داده آمد چون مجلس آخر شد کولاب و بعضے محال از ولایت بدخشان بکامران میرزا مرحمت فرموده و عسکری میرزا را که در قندهار قید کرده بودند و تا حال در زندان مکافات بود خلاص نموده حواله میرزا کامران کردند و در همان طرف جاگیر داده بفتح و فیروزی بکابل معاودت فرمودند بعد انتظام مهام کابل و حصول عیش و کامرانی در سنه ۹۵۶ بتسخیر بلخ یورش فرموده با جمعیت شایسته متوجه آن سمت شدند و منشور عالی در باب طلب کامران میرزا و دیگر مرزایان که در انحدود بودند صادر گشت میرزایان و امرایان بالشکر شایسته آمده ملازمت کردند و کامران میرزا از آمدن به لطائف الحیل گذرانید آنحضرت کوچ بکوچ روانه شدند بعد رسیدن در ایبک باندک جنگ قلعه را انتزاع نمودند بعد آن در نواحی بلخ نزول اقبال اتفاق افتاد پیر محمد خان والی آنجا صفوف آراسته آماده مصاف گشت و بجنگ عظیم در پیوست بهادران شجاعت نشان و یلان افغانستان

شده در کابل رسیده قلعه را محاصره کردند و کار بر متحصنان قلعه تنگ آمد کامران میرزا دست جور و جفا بر عیال امرائے بادشاہی کہ درون قلعه مانده و آن امرا بر کاب مقدس بودند دراز کرده زنان امرا را به پستان بسته از کنگره قلعه آویخت و بچگان صغیر را سر از تن جدا کرده در سور چهاهائے بادشاہی انداخت تا امرا از دیدن اینحال از رکاب والا جدا شوند از انجا که امرا اخلاص در زیده فاکیش بودند باوجود بے ستری زنان و کشته شدن بچگان خود ها بر محاصره قلعه ثابت بودند و داد مردانگی میدادند چون کامران میرزا دید که درین صورت هم کار پیش نمیرود از روے بیرحمی و سنگدلی شاہزاده محمد اکبر را که در قلعه کابل مانده بدست میرزا در آمده بود محاذے توپخانہ بادشاہی بر کنگره قلعه آویخت حفظ و حمایت ایزدی و حسن صیانت صمدی شامل حال فرخنده مال گردید و اصلا آسیبی و گزندے بآن تازه نهال چمن دولت و اقبال نرسید آری کسے را که لطف الهی کافل احوال دولت اشتمال بوده باشد داعیه داهیه بداندیشان چگونه پیش میرود و آن کس را که سلطنت و سروری از کارفرمایان قضا و قدر در ازل مقرر کرده باشند بدخواهی بدخواهان چه مضرت تواند رسانید پرتوی آفتاب تائیدات الهی چون بر ساحت سعادت مقبلے تابد از غبار بدخواهی مخالفان پوشیده نگردد و نسیم بهار رحمت نامتناهی اگر بر چمن اقبال دولتمندی وزد با سیب خزان خواهش حسودان نقصان نپذیرد: **نظم**

آن را که خدا نگاه دارد | در سنگ ز آسمان ببارد
حاشا که برو رسد گزندے | آشفته شود ز ناپسندی

کامران میرزا با وجود اینچنین اعمال نکوهیده کاری پیش نتوانست برد آخر الامر بیدست و پا شده از قلعه برآمده روبهزیمت نهاد و آنحضرت بفتح و فیروزی داخل قلعه گشته شاہزاده محمد اکبر را در آغوش گرفته بزم شادمانی و ابتهاج برآراسته داد عیش و ارتیاح دادند کامران میرزا بعد هزیمت در بلخ رفته به پیر محمد خان والی توران التجا آورده استمداد و استعانت نمود پیر محمد خان رسیدن میرزا مغتنم دانسته لوازم مهمانداری بجا آورده بطریق کمک همراه میرزا بر سر بدخشان آمد و پس از محاربه بدخشان را از میرزا سلیمان مستخلص نموده کامران میرزا را بانجا نصب کرده بالکه خویش معاودت نمود بعضے امرا اتفاق سرشت واقعه طلب از استماع تصرف کامران میرزا بدخشان از آنحضرت

بعد فتح و نصرت قلعه قندهار را بکسان شاه حواله کنند بموجب قرارداد قلعه را به بداغ خان که سر
آمد امرای کمکی بود سپردند و دران نزدیکی شاهزاده سلطان مراد خلف شاه برحمت حق
پیوست و بداغ خان از روی ستمگاری طریقه مردم آزاری در پیش نمود آنحضرت نظر بر بیدادی
او داشته قلعه را بزور از و انتزاع کرده بکسان خود سپردند و معذرتی ازین وادی
بشاه نوشتند و بعد تنظیم و تنسیق مهمات قندهار متوجه کابل شدند و کامران میرزا
از قلعه کابل برآمده باندک جنگ رو بفرار نهاده بطرف غزنین رفت و از انجا پیش شاه
حسین میرزا ارغون حاکم تهته رسید آنحضرت بفتح و فیروزی داخل قلعه کابل گشته بدیدار
مظهر انوار خلف سعادت اطوار یعنی شاهزاده محمد اکبر که پیش کامران میرزا در قلعه کابل
بود و میرزا در زمان برآمدن برای جنگ آن نور حدقه اقبال را همانجا گذاشته رفت کامیاب
بهجت و سرور شدند و جشن شادمانی و کامرانی ترتیب داده بواسطه امتحان شعور آن نور
حدقه سلطنت والده ماجده ایشان را در میان عفایف دیگر ایستاده کردند و آن ثمره شجره
دولت را فرمودند که والده خود را بشناس با آنکه از مبادی ولادت با سعادت تا غایت
حال که سن شریف بچهار سال رسیده بود و از والده شریفه جدا شده بمقتضای
شعور خداداد که از ناصیه حال آن نونهال گلشن اقبال روشن بود بی تأمل و بی تحاشا
در چندین عصمتیان بکنار والده ماجده در آمد از مشاهده این حال ندرت اشتمال غریو از عصابیم
حریم قدسی برخاست و آنحضرت بورشگفت مائده الطاف ایزدی شامل حال آن تازه
شجر چمن اجلال تصور کردند القصه چندگاه در کابل داد عیش و عشرت داده شاهزاده
را در کابل گذاشته متوجه بدخشان شدند و قلعه بدخشان را گرد گرفته بمیرزا سلیمان حاکم
آنجا جنگ کرده مظفر و منصور گشتند و در آن حدود طبیعت اقدس از مرکز اعتدال انحراف
ورزیده عارضه صعب عارض حال گشت حتی که چند روز غش و بیهوشی رو داده خبرهای
ناخوش بر السنه خاص و عام جاری گردید بعد چند روز افاقت عاید حال خیر مآل گردید
و انوار صحت بر چهره نورانی هویدا گشت عالم آشفته تسکین یافت و کارهای برهم خورده
انتظام پذیرفت کامران میرزا ازین خبر مسرور گشته از حاکم تهته کمک گرفته بجناح استعجال
راهی گردید و ناگهان در کابل رسیده قلعه را تسخیر در آورد و انواع ظلم و ستم بر مردم
نموده اکثری را بناحق کشت چون این معنی بمسامع آنحضرت رسید از بدخشان متوجه

دو صاحب قرآن در یکی بزم گاه — قران کرده باهم چو خورشید و ماه
دو سعد فلک را یکی برج جا — دو والا گوهر را یکی درج جا
دو کوکب که ذیشان فلک رست ازین — بهم در یکی عرصه چون فرقدین
دو چشم جهان بین بهم هم عنان — بهم چون دو ابرو تواضع کنان
دو نور بصر چشم اقبال را — دو عید مبارک مه و سال را

از هر نوع مقدمات خداطلبی و خداجوئی و سخنان اخلاص و محبت در میان آمد در اثنای مکالمه شاه والاجاه پرسید که سبب شکست و بر آمدن از هندوستان چه شد آن حضرت گفتند که از بیوفائی همراهان و بی اتفاقی برادران سلطنت هندوستان از دست رفت ازین سخن بهرام میرزا برادر شاه ازرده خاطر شده کمر عناد بر بست و شاه را بران آورد که آنحضرت را ضائع گرداند اما سلطان خانم خواهر شاه و قاضی جهان که وزیر ممالک بود و دیگر بعضے مصاحبان دولت خواهی آنحضرت نموده سخنان عاقبت اندیشی بشاه گفتند و نقار از خاطر شاه برادر و ندبه فعات بزم نشاط و طرب که لائق بادشاهان والاقدر بوده باشد باهم آراسته شد و بمراتب باتفاق یکدیگر تماشائے شکار قمرغه باعث انبساط گردید آنحضرت قریب سه ساله بعیش و عشرت در آن سرزمین گذرانیدند شاه والاهمت مراسم اخلاص و محبت بجا آورده فرمود که ما را برادر خود تصور نموده ممد و معاون دانند و انچه امداد و اعانت مطلوب باشد بے تکلف بحسب آرزو بظهور رسانیم و آنقدر کمک که در کار شود سرانجام گردانم و اگر خود ما را باید رفت بطریق کمک همراه شویم عاقبت الامر شاه والاجاه جمیع اسباب سلطنت مهیا ساخته شاهزاده سلطان مراد میرزا خلف خود را باد دوازده هزار سوار کمک آن حضرت مقرر کرده و برائے متابعت یک منزل همراه آنحضرت تشریف آورده از یک دگر وداع شدند و آنحضرت از انجا روانه شده سیر اردبیل و تبریز نموده و زیارت مزارات بزرگان اندیار کرده بعد قطع منازل و طے مراحل با لشکر شاهی در حوالی قندهار نزول اقبال فرموده محاصره نمودند میرزا عسکری در قلعه متحصن بوده بمراسم قلعه داری سعی نمود چون محاصره بامتداد کشید بعد سه ماه عاجز گشته بوسیله مهد علیا خانزاده بیگم همشیره حضرت محمد بابر بادشاه که کامران میرزا برائے شفاعت از کابل در قندهار فرستاده بود ملاقات نموده کلید قلعه بنظر گذرانید آنحضرت قلعه را متصرف شده او را در قید نگاهداشتند انچه که با شاه طهماسپ قرار یافته بود

فیروزه نمودند در دامغان چشمه ایست که اگرچه چیز پلید درون آن افتد در هوا طوفان
پیدا شود و از شورش باد و خاک هوا تیره گردد این تماشا را نیز بچشم عبرت بین مشاهده کردند در
کارخانهٔ حکیم صنائع و بدائع خواص و تاثیرات اشیار چندانست که بعبارت ادراک و اوهام
احاطهٔ آن توان کرد بعد سیر اماکن متوجه پیشتر شدند چون نزدیک دارالسلطنت شاه والا
جاه رسیدند از اردوی شاهی ارکان دولت و اعیان سلطنت و امرائے نامدار و موزرای
ذوی الاقتدار و اکابر و اهالی و اعاظم و موالی باستقبال برآمدند چون نزدیک رسیدند
شاه عالی جاه نیز از شهر برآمد در میان انهر و سلطانیه با این بزرگان ملاقات نمود و از روی
مردمی و مروت ذاتی در تعظیم و تکریم دقیقه فرو نگذاشت و طوئے عظیم ترتیب داده لوازم ضیافت
و مهمانداری بنوعی که لائق حال طرفین تواند بود بوقوع آمد و هر روز مجلس تازه بتازه آراسته
می شد و روز بروز از دیاد مواد مودت و وداد افزود مگر دید شامیانهائے زربفت و مخمل
پا چه باف بر پا کردند و خرگاه منقش و خیمه هائے مزین نصیب نمودند و گلیمهائے ابریشمی و قالینها
قیمتی در ایوانهائے وسیع گسترده داد عیش و عشرت داد و انواع تحف و هدایا از اسپان
عراقی انتخابی با زینهائے طلا مرصع و عنانهائے و زین پوشهائے فاخره مکلل و مرتب
و استرهائے بروعی آراسته و پیراسته و شترها بدیعه پیکر از قسم ماده و نر با پوششهائے
گرامی و چندین شمشیر بجواهر و همیانهائے نقود و قماشهائے نفیس و پوستینهای کیش
و خلعات سنجاب و جامهائے پوشیدنی از اجناس زربفت و مخمل پارچه و اطلس و مشجر فرنگی
و یزدی و کاشی چندین طشت و آفتابه و شمعدان زر و نقره مرصع بیواقیت و لالی و چندین
طبقهائے طلا و نقره و خرگاههائے مزین و بساطهائے اعلیٰ که در کلانی و خوبی نادره روزگار
بود و سایر اسباب بادشاهانه بنظر اقدس گذرانید و جمیع ملازمان رکاب دولت را از نقد و
جنس بقدر حال هر یک جدا جدا اعانت فرمود حضرت بادشاه نیز در آن جشن عالی الماس
گران بها که خراج ملکها و اقلیمهائے تواند بود و دویست و پنجاه لعل بدخشانی برسم
ارمغانی بنظر شاه در آوردند که بے شائبهٔ تکلف از وقت در آمدن بارگاه شاهی تا زمان
برآمدن از آن ملک بهر اسم و رسمی که از سرکار خاصه منتسبان شاهی خرج شده
بود زیاده از آن باضعاف مضاعفه پاداش شد و موجب مسرت شاه والا جاه گردید

نظم

وچند روز مجلس عالی باهم دیگر اتفاق افتاد:-

درشاه راه تفرید و تجرید هشیار و انه مکه معظمه شوند باین نیت بحاکم تهته صلح کرده روانه شدند
چون در حوالی قندهار رسیدند میرزا عسکری که از جانب میرزا کامران در انجا بود در قلعه
داری مراتب احتیاط بجا آورده آماده جنگ گردید و نظر بر کمی لشکر بادشاهی نموده خیال
فاسد بخود راه داده خواست که آنحضرت را دستگیر نماید آنحضرت بمقتضائے وقت صلاح جنگ ندیده دست از تسخیر
قندهار باز داشته متوجه پیش شدند بعد رفتن یک منزل از قندهار میرزا عسکری برامده قصد کرد آنحضرت از استماع اینخبر بسرعت بر سمند
تیز رفتار برآمده با متعلقان حرم سرا بدر رفتند میرزا عسکری بر خیمه گاه رسیده اردوی معلے
را غارت کرده شاهزاده محمد اکبر را که بدست میرزا افتاده بود در قندهار آورد و بعد چندگاه
پیش کامران مرزا بکابل فرستاد القصه چون بمقتضائے غوامض حکمت الهی و دقائق مصلحت
ازلی که در ضمن هر نامرادی چندین اسباب مراد و سر انجام مے یابد نقش مراد بر تخته آرزو
نشست و عیار جواهر نامرادی مرموم گرفته اند و بے اخلاصی لشکر و بدمردمی برادران و بے
خردی اقربا و نامساعدے روزگار مشاهده افتاد خواستند که در لباس تجرد قدم شوق
در بادیه گذارند و حلقه کعبه مراد و سررشته دامن مقصود بدست آورند یا گوشه عزلت
اختیار کرده از دیده اخوان زمان بر کران باشند لیکن بالحاح و زاری همراهان و خاطر
داشت امرا که درین سفر پرخطر مراسم وفاداری بتقدیم رسانیده بودند فسخ آن
اراده نموده متوجه خراسان و عراق شدند و غره ذی قعده سنه ۹۵۰ در هرات رسیدند محمد خان
حاکم هرات بموجب فرمان عالیشان شاه طهماسپ والئی ایران مراسم مهمانداری و لوازم
خدمت گذاری بجا آورد و حسب الامر شاهی شاهزاده سلطان میرزا از هرات باستقبال برآمده
از اسپ فرود آمد و لوازم بزرگداشت تجمل و احترام بظهور رسانیده بحضرت بادشاه
ملاقات نمود و جمیع اسباب سلطنت و مایحتاج سفر از هر قسم سرانجام کرد که تا محل ملاقات
شاه والاجاه هیچ چیز احتیاج نگردد چندگاه در هرات مقام فرموده بعد سیر تمامی سیرگاها
و باغات و زیارت مرقد منور خواجه عبدالله انصاری و دیگر مراقد اولیائے عظام کوچ
کرده براه جام زیارت مزار حضرت زنده فیل احمد جام نموده از انجا در مشهد طوس رسیده
بزیارت روضه رضویه امام علی موسی رضا رحمة الله علیه فائز گشتند شاه قلی استجلو حاکم
آنجا بقدر مقدور در لوازم خدمت گذاری سعی نموده و همچنین بموجب حکم شاهی حکام امصار
و بلاد و قصبات که در راه بودند حتی الامکان خدمت مے نمودند در نیشاپور سیرگاه ان

---

(۱) عبدالقادر

بگاه تشنگی چون قطرهٔ آب　　بچشم خویشتن ابی ندیدند
زمام آبرو از دست دادند　　ز بی آبی به بیتابی فتادند

بهزاران مشقت و تعب در حصار امرکوت نزول اقبال واقع شد رانا پرشاد حاکم آنجا مقدم عالی سعادت خود دانسته شرائط خدمت بتقدیم رسانید بعد رسیدن در آن حصار سعادت انحصار پنجم رجب سنه ۹۴۹ اختر دولت از برج سعادت طلوع فرمود و گوهر اقبال از درج اجلال ظهور نمود یعنے ولادت باسعادت بادشاهزاده محمد اکبر از خدر مقدسه شرف عصائم جهان فخر عفایف دوران حمیده بانو بیگم که نسبت پاک آن عفیفه از مانی بزیده اولیای عظام حضرت زنده فیل احمد جام میرسد و حضرت بادشاه بعد رسیدن در نواحی تهتهه در حباله ازدواج در آورده بودند اتفاق افتاد چمن مراد نهالها از زیب و منداها آراسته شد و ریاض امال به نسیم مرام شگفته گشت در شبستان اقبال شمعی که کاشانه امید از فروغ وجودش منور گردد روشن شد و نخل دولت بثمری که ذائقه تمنا را لذت مراد بخشد مثمر گردید آسمان بقدوم ولادتش بر زمین حسد برد و زمین بمقدم کرامتش بر آسمان فخر جست گسستگی خاطرها را ذریعه انتظام در رسید و شکستگی دلها را وسیله ظهور مومیائی بحصول انجامید غمهای بے تفرقه بشادمانیها مبدل گشت و رنج بے جمعیتی را دوائے جمعیت حاصل شد کوس شادمانی بلند آوازه گشت و خروش مبارکبادی بگوش فلک پیوست بزم فرخ و انجمن بهجت آرا استند وانجمن طرب و مسرت بپیراستند

غزل

ریاض عیش را دیگر بهار دلکشا آمد　　بفرق عشرت از نو سایه بال هما آمد
ز تولید مبارک اختری صد گونه عشرت شد　　برائے خاطر افسردگان آب بقا آمد
ز روی کوکب مقصود چشم بخت روشن شد　　دعای مستجاب از آسمان حاجت روا آمد
کنون از باغ بهروزی گل شادی بدامان شد　　نهال خوشدلی را موسم نشو و نما آمد

منجمان والا فکرت و ستاره شناسان عالی فطرت از مطالعه زائچه اقبال به بیداری بخت و بلندی طالع و خلود عهود سلطنت و ارتقائے قدر و دولت و بقائے عمر و منزلت آن مولود مسعود بشارت دادند آنحضرت مراسم حمد و سپاس بدرگاه واهب العطایا بتقدیم رسانید و چندگاه در آن سرزمین بسر برده دل از آن حدود برداشتند داعیه بر آن زدند که بقندهار تشریف برده پردگیان سرادق عصمت را در آنجا گذاشته قدم آرزو

بنا چار توقف در لاہور اصلاح حال ندیده برکنار آب چناب رسیدند وازانجا با ہندال میرزا و یادگار ناصر میرزا بسر عم خود متوجہ شده براه ملتان در بهکر رسیدند وخواص خان غلام شیرخان با عساکر گران تا ملتان واد چ تعاقب آنحضرت نموده برگشت بعد ازانکہ آنحضرت در بهکر نزول فرمودند ہندال میرزا بے رخصت آنحضرت برخاسته بقندهار رفت وآنحضرت مدتے در نواحی بهکر طرح اقامت انداخت منشور عنایت بسلطان محمود مرزبان آنجا نوشته د رهنمون ملازمت نمودند واو را توفیق ادراک سعادت ملازمت راهبر نگشت وبه لطائف الحیل گذرانید بعد چندگاه بسمت تهته متوجه شدند بعد رسیدن در نزدیکی تهته مدتے با شاه حسین میرزا ارغون والی آنجا جنگ درمیان آمد ارغونیان راه رسیدن رسد غله در لشکر بادشاہی مسدود ساختند وآنچنان بر مردم شاہی کار تنگ شد که اکثر بر گوشت حیوانات میگذرانید وضمیمه آن والی تهته از روی فریب وفسون بیادگار ناصر میرزا نوشت که چون پیر وضعیف شده ام وسوائے دختر وارثے ندارم چه خوش باشد که صبیه من در عقد مناکحت تو در آید ودرین وقت عصائے پیری من باشے میرزائے ساده لوح عقل معامله شناسی نداشت ازین معنے خاک بے وفائی بر فرق روزگار خود انداخته ازان حضرت اختیار جدائی نمود چون از بواعث مذکوره دران حدود کار پیش نرفت بالضرور از تهته عنان سمند عزیمت بجانب ولایت رائے مالدیو که از راجهائے ہندوستان بکثرت جمعیت ووسعت ولایت ممتاز بود برتافتند ودر اوچ تابع ملتان آمده براه بیکانیر متوجه جوده پور که دارالایالت رائے مالدیو بود شدند چون بده کروہی جوده پور رسیدند بعرض رسید که رائی مالدیو بمقتضائے اندیشه ناقص زمیندارانه خوف شیرخان خیال فاسد در سر دارد لهذا رسیدن پیش او از لوازم احتیاط وحزم بعید دانسته کسان معتبر برائے تحقیق این مقدمه بطریق اخفا فرستادند جاسوسان خبر آوردند که فی الواقع فکر او بطرز دیگر است بالضرور ازانجا معاودت نمودند چون بادیه ریگستان طے بایستی کرد شتر سواره براه جیسلمیر روانه گشتند:-

بیت

اشتران جمله از پے پرواز :: چون شتر مرغ پر بر آوردند

در راه سه روز وشب آب نیافتند وازبے آبی وبے فلکی اکثر مردم تلف شدند:- قطعه

والبته بخواهش او بار شکست بر لشکر بادشاهی افتاد مانند عساکر سحاب از صولت باد بهر طرف پراگنده و متفرق گشت و شیر خان غالب آمده مظفر و منصور گردید آنحضرت بر تقدیر ایزدی نظر داشته و پراگندگی لشکر معاینه کرده بودن در معرکه صلاح وقت ندیده فیل سواره از آب گنگ عبور کرده بکنار رسیدند چون کناره بلند بود بدستیاری میر شمس الدین محمد غزنوی که در جمله نوکران کامران میرزا همراه لشکر بادشاهی بود بالا آمدند و بجلدوی همین خدمت میر شمس الدین محمد به اتگگی شاهزاده محمد اکبر سرفراز گشته بود و در عهد خلافت شاهزاده میر مذکور و تمام قبیله او بدولت عظیم کامیاب گشت چنانچه در جای خویش گذارش خواهد یافت بالجمله حضرت بادشاه بهزاران محن و مشاق در آگره رسیدند و در آنجا توقف صلاح ندانسته راهی شدند و بعد قطع مسافت در لاهور تشریف آوردند و با برادران مجلس مشورت آراسته شد و از هر طرف کنگاش در میان آمد هر یک از برادران موافق مرضی خویش بر خلاف رضای آنحضرت سخنان بر زبان آوردند آن حضرت فرمودند که حضرت فردوس مکانی یعنی بادشاه جنت آرامگاه هندوستان را بچه مشقت گرفته بودند اگر از بی اتفاقی شما امروز از حیطه تصرف برآید بادشاهان روی زمین شما را چه خواهند گفت و من که تنها بر سر غنیم بروم اگر بعنایت الهی فتح و نصرت رو میدهد شما بچه روی مارا باز خواهند دید و اگر عیاذا بالله معامله بطرز دیگر می گردد شما را کنج سلامت در هندوستان مشکل است چون کامران میرزا را شیر خان از روی خدیعت امیدوار کرده بود که ولایت لاهور برو مسلم داشته باشد خود را از معاونت بادشاه باز کشیده از ینجهت کامران میرزا صلاح جنگ آنحضرت را نداده باتفاق عسکری میرزا روانه کابل گردید بعد رسیدن بکابل غزنین و قندهار و بدخشان در تصرف خود آورده و سکه و خطبه بنام خود کرده بزم کامرانی آراست و میرزا حیدر کاشغری خاله زاده حضرت بادشاه جنت آرامگاه که از کاشغر آمده در آگره بملازمت اعلی رسیده بود از رخصت آن حضرت به کشمیر رفته آن ولایت را بزور شمشیر و قوت شجاعت مسخر گردانید اولا بصلاح کشمیریان سکه و خطبه بنام نازک شاه والی آنجا بحال داشت و بعد چند سال که آن حضرت از عراق معاودت فرمودند بر روس منابر کشمیر خطبه و بر وجوه دنانیر سکه همایونی مقرر ساخت بالجمله چون آن حضرت دیدند که برادران ترک برادری کردند و نوکران مسلک بیوفائی پیمودند و گردش فلک بر مراد خود نیست و معاند غالب است

هرچه بخاطر داشت احکام خویش جاری کرد گویند که از چرم مشک خود دراهم و دنانیر کرده و باب طلا و نقره بران اسم خویش رقم بسته رائج گردانید چنانچه اینمعنی تاحال زبان زد مردم است هندال میرزا که باغوائے بعضے امرا بغی ورزیده بود شرمنده و سرافگنده آمده ملازمت نمود عسکری میرزا نیز از بیانه بخدمت رسید و کامران میرزا برادر خورد آنحضرت باستماع چنین فترات[1] از لاهور آمده بملازمت سعادت اندوز گشت امابسبب اجلاس سقا بر تخت سلطنت چنین شکایت برچنین حکایت انداخت چون مجلس کنگاش آراسته گشت کامران میرزا که حسد فطری و عداوت جبلی داشت اظهار تمارض نموده روانه لاهور شد و از جمله بست هزار سوار که همراه داشت سه هزار سوار بخدمت آنحضرت گذاشت و درچنین وقت که معاند غالب بود و هنگام اظهار مراسم برادری و نیک اندیشی بود توفیق رفاقت نیافت نظم

چو یک دل نباشند اعیان شاه — شود کار شاه و رعیت تباه

ز ارکان دولت نزیبد نزاع — ستیزنده ارد علے الانقطاع

آنحضرت باز در سنه ۹۴۷ با یک لک سوار از اگره بدفع شراره شرارات و فتیله فتنه متوجه شدند شیرخان نیز با پنجاه هزار سوار و توزک و تجمل بسیار و توپخانه و دیگر اسباب پیکار ازان طرف دررسید و رحوالی قنوج هردو لشکر بهم پیوستند و متواتر محاربه سخت رو داد جوانان کار و یلان کارزار که شیران بیشه هیجا و نهنگان دریائے وغا بودند داد مردانگی و جلادت دادند و مبارزان طرفین کارنامها بظهور آوردند که رستم و افراسیاب بر ایشان آفرین کردند و ثنا خوان گردیدند نظم

شد از باد کین آتش جنگ تیز — قضا فتنه خفته را گفت خیز

نظم

زمین گشت باآب تیغ آشنا — درودند صد کشت مردم گیا

بهارید چندان نم خون ز تیغ — که باران نبارد بسالی ز میغ

چو باران نیسان بهنگام جنگ — بباریدزان پاره سنگے خدنگ

برافروخت آتش نر دریائی آب — تو گفتی که دارد قیامت شتاب

بارادت بادشاه حقیقی که زمام اختیار جمیع امور بدست قدرت اوست و نصرت و هزیمت

(۱) افراط تفریط

اکثرے علف تیغ بیدریغ شدند و بسیاری بدریا افتاده غرق گشتند و بقیه سر در بیابان نهادند آنحضرت حال لشکر بدین منوال دیده و گردش فلکی بآئین ناهنجار معاینه کرده بنا چار اسپ در دریائے گنگ انداختند چون دریا طغیان بود بسبب شدت سیلاب و تندی آب از اسپ جدا شدند درین حال سقائے سرکار رسیده دست آنحضرت گرفت فرمودند چه نام داری التماس نمود که نام من نظام است و در سقایان سرکار نوکرم فرمودند که نظام اولیائے القصه بدستیاری آن سقائے خضر کردار ازان موج خیز جانکاه سلامت بکناره آمده بسقا قرار دادند که چون بدار الخلافه آگره نزول اقبال شود او را نیمروز بر تخت سلطنت بنشانند ازانجا بهزاران تاب و عنا باگره رسیدند و خلاصه مخدرات استار اقبال و نقاوه منظهرات مکامن اجلال حاجی بیگم حرم خاص آنحضرت در قید شیرخان افتاد ازانجا که حفظ و صیانت الهی کافل حال و ضامن مال بود ساحت حریم حرم عفت را عواصف خیال بداندیشان نتوانست پیمود و غبار اندیشه تیره جانان بر حواشی سرادقات عصمت نتوانست نشست شیرخان اهلیت و آدمیت بجا آورده آن پرده نشین نقاب عفت را باعزاز و اکرام تمام بخدمت آنحضرت رسانید و این واقعه در ۹۴۶ سنه برکنار دریائے گنگ در بهوج پور تتهره رو داد اینهمه شکست از غفلت و بے پروائی آنحضرت بوقوع آمد فرموده بزرگان تجربه کار است که اگر حشر و اکفران روائے بدن عنصری است آسیب بیدانشی و بے تمیزی رسید از تندرستی حواس خمسه که فرمان پذیر او هستند چه برمے آید همچنان بادشاه را اگر بر شناسائے کار و امتیاز نیک و بد سگالش نبود از امرائے شجاعت کیش و وزرائے صلاح اندیش چه مے کشاید:۔ **نظم**[۱]

کسے را که حزمش نباشد درست | بنائے مهمش بود سخت وسست
چو نبود بتدبیر اندیشه دکار | ندامت کشد آخر از روزگار

القصه آنحضرت در آگره رسیده بفراهم آوردن لشکر و انتظام پراگندگیهای احوال سپاه ساعی شدند درآن وقت سقائے خضروش آمده حاضر گشت او را بموجب قرار داد نیمروز بر تخت سلطنت اجلاس داده سلطان نیمروزه گردانیدند بموجب حکم والا تمامی امرا حاضر شده مراسم فرمان پذیری بتقدیم رسانیدند و او در زمان جلوس بر تخت

(۱) دو نیم روزه ۱۲ عزمش

خبر گیری ممالک مسدود گشت حکم شد که احدی خبر ناخوشی بعرض نرساند مقرر است هر کرا روز ادبار پیش آید و زمان نکبت نزدیک شود نخستین عقل او تیره گردد و اندیشه او تباه شود سود خود در زیان اندیشد و از کردار شایسته دور و با مور ناشایسته نزدیک گردد

بیت

چو بخت بد کسے را پیش آید   کند کارے که کردن را نشاید

درین صورت شیر خان فرصت یافته قوت بسیار بهم رسانیده لشکر گران فراهم آورده اطراف ممالک تصرف در آورد و خلل عظیم در ملک بادشاهی راه یافت بعضے امرا از غفلت بادشاه بے رخصت برخاسته با آگره آمدند و باغوائے آن طائفه باغیه هندال میرزا در آگره بغی ورزیده خطبه و سکّه بنام خود کرد چون اخبار اختلال ممالک و بغی میرزا در لشکر والا رسید هیچ کس را یارائے آن نبود که بعرض اقدس تواند رسانید بالاخر خیر اندیشان ضرور دانسته حقیقت تسلط شیر خان و بغی میرزا هندال و برهم زدگی امور ملک و عدم رسیدن رسد غلات مفصل التماس کردند در عین برسات از بنگاله نهضت کردند از طغیانی دریا و شدت سیلاب و کثرت آب و خلاب طرفه حالت برلشکریان و اهل اردو روی داد آدمیان و اسپان چون جانوران آبی شنا کردند و شتران و فیلان چون کشتی ها طوفان نوردی مے نمودند اکثر پرتال در ابها غرق شده و بسیارے چار پا در خلابها تلف گشت چون موکب والا در بهوج پور تهته کنار دریاے گنگ رسید شیر خان با لشکر بسیار و استعداد و سامان تمام آمده در نزدیکے لشکر بادشاهی اقامت ورزید و از روے مکر و خدیعت پیغام اطاعت و انقیاد مے فرستاد و چند گاه بهمین ائین و قیل و قال مے گذرانید

بیت

بر تواضعهای دشمن تکیه کردن ابلهی است   پای بوس سیل از پا افگند دیوار را

از انجا که به سبب نارسیدگی غلات و دیگر اجناس و آتلاف اسپان و دیگر چار پا سپاهیان بادشاهی بے سامان شده استعداد و پیکار نداشتند و بغفلت میگذرانیدند شیر خان بر احوال پر اختلال لشکر بادشاهی واقف گشته صورت ظفر در آئینه روزگار خود معائنه کرد ناگهان صبحی با استعداد و کمال تاختن آورد و لشکر بادشاهی را که از مکران مکار و شعبده فلک ناهنجار غافل بود فرصت آن نشد که اسپان را زین کنند تا به پرداختن کارزار چه رسد

رونهاد سخن سازان بعرض رسانیدند که میرزا خیال سلطنت در سر دارد لهذا آنحضرت
از مندسور نهضت فرموده روانه بطرف آگره شدند و میرزا عسکری که از جانب گجرات مے آمد
بے سابقه خبر ناگهان در راه ملازمت نمود آنحضرت بمقتضائے اہلیت چیزے بر روے میرزا
برزبان نیاوردند چون محمد زمان مرزا باشاره سلطان بهادر از گجرات براه ریگستان بجانب لاهور آمده
شورانگیز گردیده بود عساکر قاهره بر سر او تعین شد میرزا تاب نیاورده باز بگجرات رجعت
نمود و آنحضرت باز باستیصال سلطان بهادر قصد مصمم نموده نهضت فرمودند و عساکر
منصوره بیشتر تعین کردند و بدفعات مجادلات درمیان آمد سلطان بهادر شکست یافته در جزیره
پیش فرنگیان رفت چون نقش غدر و خداع از ناصیه حال فرنگیان برخواند میخواست که
ازانجا بگریزد هر وقت برآمدن بر غراب در دریائے شور افتاده غریق لجه فنا گشت
و ولایت گجرات از فتنه و فساد پاک شده بتصرف اولیائے دولت در آمد و آن
حضرت ازآن دیار خاطر جمع نموده بهر محل امرا نصب کرده باگره تشریف آوردند چون شیر خان
افغان به سبب بودن رایات والا بسمت گجرات قابو یافته ولایت جونپور و بهار و قلعه رهتاس
و چناوه متصرف شده قوت و مکنت بهم رسانیده بر ملک بادشاهی مے تاخت و باعث آزار
و انزاء خلائق میشد روز بروز لشکر گرد او جمع مے گشت لهذا اندفاع فتنه او لازم دانسته
متوجه ولایت شرقیه شدند و قلعه چناوه را باندک محاصره از کسان شیر خان به تسخیر
در آورده متوجه بیشتر شدند شیر خان از آوازه نهضت موکب والا در خود تاب
مقاومت و مقابله ندیده بسمت بنگاله بدر رفت و بحاکم آنجا جنگ کرده او را شکست
داده بنگاله را متصرف گشت و در آنجا اقامت ورزید نصیب شاه والئے بنگاله بعد
هزیمت از شیر خان زخمی شده بدرگاه والا رسیده استغاثه نمود آنحضرت برائے رفع
شورش آن بے اعتدال قصد مصمم نموده کوچ بکوچ قطع منازل کرده در بنگاله نزول
اقبال فرمودند شیر خان تاب سطوت جلال لشکر اقبال نیاورده جلال خان پسر خود را
در بنگاله گذاشته در جهارکهند رفت پسرش نیز از تصادم افواج بادشاهی تاب مقاومت
ندیده ازانجا روانه شده پیش پدر رفت و آنحضرت هوائے بنگاله را که ایام برسات
بود خوش فرموده طرح اقامت انداختند و هر روز جشن نموده بعیش و عشرت
پرداخته غافل و بے پروا بودند ابواب فرح و انبساط کشاده گردید بدر اهلے

گران و مبارزان جانستان تعین کردند هر دو لشکر باهم پیوسته کارزار نمودند چون اقبالِ
بادشاهی قوی بود و شمشیر این سلسله علیه بر فرقه افغانان غالب تاتارخان با اکثرے
از رفیقان خویش در معرکه کشته شد زیرا که سلطان بهادر جرات و بے اعتدالے کرده بود بمقتضاے
حمیت دین و سلطنت گوشمال آن بے اعتدال لازم دانسته از آگره نهضت فرمودند

قطعه

نماند از گزندگے تو به ۔۔۔ گرگ تا نشکنند دندانش
نکند مار ترک زخم زدن ۔۔۔ تا نه کوبند سر بسندانش

ازان طرف سلطان بهادر از محاصرهٔ قلعه چتور برخاسته بقصد پیکار عازم گشت
هر دو لشکر در ساحت مندسور بهم پیوستند و علے التواتر محاربه روداد سلطان بهادر تاب
نیاورده منهزم گشت اکثر گجراتیان در آن روز کشته و خسته شدند و آنحضرت قصد استیصال
او صمیم کرده تعاقب نمودند سلطان بهادر در هیچ جا در الکه خود نتوانست اقامت کرد در
جزیرهٔ دریاے شور رفته پنهان شد آن حضرت تا کنهایت رفته تمامی بلاد آن ولایت
را بضبط در آورده بعد مقرر کردن امرا در هر محل معاودت فرمودند قلعه چانپانیر را که در حصانت
و متانت مشهور است گرد گرفتند کسان سلطان بهادر در نگاهداشت آن قلعه محاربات متواتر
نموده داد مردی و مردانگی و تدبیر و فرزانگی دادند چون محاصره با متداد کشید روزے آنحضرت
به بهانه شکار بر آمده دوران قلعه مشاهده فرموده از گوشه نزدیک قلعه رسیده میخهاے
فولادی بر دیوار قلعه نصب کرده بنفس نفیس خویش با چندی دیگر بر قلعه تصاعد کرده اندرون قلعه
رفتند و دروازه را کشادند و جمعی از لشکر منصور داخل قلعه گشته اکثری اهل قلعه را علف تیغ بیدریغ
نمودند آن قلعه متین را بعد محاربه سخت بتسخیر در آوردند و آن قدر خزانه و امتعه و اشیا بدست
لشکریان بادشاهی افتاد که تا یکسال محتاج استحصال مال جاگیر نه شدند بعد فتح انحصار مند
سور رسیده ولایت گجرات را بجاگیر میرزا عسکری که برادر خورد حقیقی آنحضرت بود
مرحمت فرمودند میرزا در آن ولایت رفته بعیش و عشرت پرداخت و در ضبط و ربط ملک
تقید نساخت سلطان بهادر قابو یافته از جزیره بر آمده باز در گجرات رسید میرزا
عسکری با وجود بسیاری لشکر و سامان جنگ این چنین ولایت را که به ترددات موفور
بدست آمده بود از روے بے همتی مفت از دست داده بدون جنگ بسمت آگره

سبحانی شاداب ازلی و شبستان امالش از شمع اعطاف یزدانی نوریاب لم یزلی و وجود باجودش بمقتضاے اخلاق حسنه مقبول و طبع پسندیده اش بعدالت گستری و رعیت پروری مجبول و شعشعه عدلش ظلمت سوز ظلم و ستم و بارقه تیغش آتش افروز در خرمن هستی مفسدان ظالم بوده باشد **نظم**

بود کامش از شاهی و برترے — رعیت نوازی و دین پروری
باحسان کند خاطر خلق شاد — جهان یکسر آباد دارد ز داد

چون صانعان قضا خلعت این امر عظمی بر بالاے والاے آنحضرت دوخته مترصد این وقت مسعود زمان محمود بودند خواهش میر خلیفه پیش نرفت امراے عظام بالاتفاق یکدیگر در سنه ۹۳۷ آنحضرت را در بست و چهار سالگی زینت افروز سریر جهانبانی نمودند مواجب سپاه بدستور سابق بحال داشته اکثری را باضافه سرفراز فرمودند و ولایات و اقطاع بمیرزایان قسمت گشت و بعد از تنظیم امور جهانبانی بجانب قلعه کالنجر نهضت شد راجه آنجا تاب مقاومت نیاورده مراسم انقیاد بجا آورده دوازده من طلا پیشکش گذرانید چون سلطان محمود بن سلطان سکندر لودے بسمت جونپور علم سرداری برافراشته بود لشکر ظفر پیکر باستیصال او نامزد کرده باگره معاودت کردند سلطان محمود تاب صدمات عساکر والا نیاورده بسمت پتنه و بنگاله رفت و بعد چند سال در همان طرف بمرگ طبعی درگذشت چون محمد زمان میرزا داماد حضرت بادشاه جنت آرامگاه اراده بغی داشت او را بدست آورده در قلعه بیانه محبوس کردند و حکم شد که میل در چشم او بکشند چون تقدیر بران رفته بود که چشمش از بینش معزول العمل نگردد او فرمان عباسی ظاهر کرده ازین امر نجات یافت و بتقابوے وقت از قید قلعه مذکور برآمده پیش سلطان بهادر والئ گجرات رفت آنحضرت باستماع این خبر مکتوب محبت اسلوب بسلطان بهادر نوشتند که او را در حضور بفرستند یا او را از ملک خویش بدر سازند آن مدهوش باده بیخبری جواب نا ملایم برنگاشت از انجا که سلطان علاء الدین ولد سلطان بهلول لودی و تاتار خان پسرش نوکر سلطان بهادر بودند باغواے آنها سلطان بهادر بر قلعه چتور مهم کرد و تاتار خان را با لشکر گران و مبارزان جانستان بطرف ملک بادشاهی فرستاد و از روے جسارت و جرات آمده قلعه بیانه بتسخیر در آورده رو باگره نهادن حضرت براے دفع این شورش هندال میرزا برادر خورد خود را با لشکر

مسیحا نفس در دوا سازی و علاج پردازی کوشیدند اثر صحت و شفا بمنصهٔ ظهور نرسید و کار از معالجات درگذشت و اشتداد عارضه بامتداد کشید و حکما دست از معالجه باز داشتند آخر الامر بصلاح دانایان تجربه کار و خیر اندیشان درگاه بر آن قرار یافت که چون صورت شفا در آئینه دوا نمودار نیست آنچه از امتعه نفیسه و اشیائے خلاصه گران بها که بهتر ازان در سرکار والا متصور نباشد موجود است به نیت صحت شاهزاده تصدق باید کرد شاید از فضل حکیم حقیقی شفا نصیب شود برین تقدیر الماس گران بها بیش قیمت که والده سلطان ابراهیم گذرانیده بود بهتر ازان هیچ چیز گران بها در خزانه والا موجود نبود برائے تصدق تجویز کردند حضرت بادشاه بعد از تامل بر زبان مقدس آوردند که همایون از جان عزیز تر است مال دنیا چه خواهد بود که صدقات توان نمود من خود را صدقهٔ ان نور حدقه می نمایم همان زمان برخاستند و گرد چهار پایه شاهزاده گردیدند بقدرت قادر علے الاطلاق که عنان زندگی و مرگ عالمیان و ظهور بیماری و شفائے جهانیان بقبضهٔ قدرت و دست حکمت اوست همان وقت بلا توقف انوار صحت و شفا بر چهره نورانی شاهزاده و آثار عارضه در ذات والا حضرت بادشاه نمودار گشت و باعث تعجب نظارگیان گردید و در اندک مدت شاهزاده تندرست شد و حضرت بادشاه روز بروز بیمار تر گشته در عمر چهل و نه سال و بقولے پنجاه سالگی این جهان فانی را پدرود کردند و نعش مبارک آنحضرت را بکابل برده در گذرگاه بر لب آبجوئے بخاک سپردند مدت سلطنت سی و هشت سال از انجمله در هندوستان پنج سال و پنج روز

حضرت نصیر الدین محمد همایون بادشاه بن ظهیر الدین محمد بابر بادشاه

امیر نظام الدین میر خلیفه که ناظم امور سلطنت و مدار علیه مملکت بود از شاهزاده محمد همایون میرزا بیمناک و هراسان بود نمیخواست که بوجود فایض الجود سریر خلافت زینت پذیرد و مافی الضمیر آنکه خواجه مهدی داماد حضرت بادشاه جنت آرامگاه را که سخی و باذل و پر همت و دریا دل بود و با میر خلیفه و بعضے امرا اتفاق داشت بسلطنت بردارد و خواجه مذکور بامید این معنے طمطراق عجبی بر روئے کار آورده مستعد اجلاس اورنگ جهانبانی گردید با سلطنت نامیست که بسعی و تلاش شخصے و یا بامداد و اعانت کسے میسر تواند شد شائسته سریر خلافت جهانبانی و سزاوار افسر سلطنت و کشورستانی اقبال مندی تواند بود که بوستان اقبالش از جویبار الطاف

هفت سال ◆

سلطان حسین بن سلطان محمود

سه ساله بود امرای دولت خواه آن طفلک را در ۹۲۵ھ به مسند حکومت نشاندند و مراسم اطاعت بجا آوردند بعد چند روز قوام خان و لشکر خان لنگاه که سردار قوم و صاحب جمعیت بودند تخلف ورزیده اکثر محال ملتان متصرف شدند و میرزا شاه حسین ارغون ملحق گشته با سلطان حسین جنگ کرده لوای فتح برافراشتند و ملتان را بتسخیر در آورده شهر را غارت نمودند شهریان از هفت ساله تا هفتاد ساله در بند افتادند و سلطان حسین نیز محبوس گشته بعد چندگاه بعدم خانه شتافت و ملتان آنچنان خراب شد که بخاطر هیچکس نبود که باز اباد گردد مدت سلطنت سلطان حسین که محض برای اسم بود هفت[1] سال ۔

میرزا شاه حسین ارغون

در ۹۳۲ھ فتح نموده شمس الدین نام غلام خود را بحراست ملتان مقرر کرده لشکر خان لنگاه را پیش او گذاشت لشکر خان کار مالی و ملکی از پیش برده غالب آمد بعد چندگاه شمس الدین را از میان برداشته خود لوای حکومت برافراشت و دم استقلال زد درین ولا که لاهور و ملتان از حضور حضرت بادشاه بجاگیر شاهزاده کامران میرزا مقرر گشت شاهزاده بعد رسیدن در لاهور لشکر خان را از ملتان طلب داشته جاگیر دیگر مرحمت کرد و در ملتان کسان خود نصب گردانید در آن ولایت چهار سال حکومت میرزا شاه حسین ارغون ماند و از ابتدای ۸۵۷ھ تا غایت ۹۳۷ھ مدت هشتاد سال آن ولایت از تصرف فرمان دهان دهلی بیرون بود درینولا داخل کشور دهلی گردید و شاهزاده کامران میرزا بر آن قابض گشت -

درین ایام بعرض والا رسید که شاهزاده محمد همایون میرزا را که بنظم ونسق دیار سنبل متوجه شده بود بیماری صعب روداده حکم شد که بدهلی آمده ازانجا براه دریا بحضور والا رسد شاهزاده بموجب حکم والا بعجل آورده در آگره رسید امراض مختلفه و عوارض متضاده که معالجه یکی باعث تزاید دیگری باشد حادث گشت [illegible] و طبیبان

---

(۱) هشت سال ◆

لشکر یانش سه ستیر بر غنیم زد یکبارگی که سی هزار تیر علی التواتر بر لشکر بابر شاه رسید تاب نیاورده رو بفرار نهاد و تا قصبه چنیوت اصلا عنان نکشید و گماشته سلطان حسین را که در چنیوت بود بعد جنگ بدست آورده بعدم خانه فرستاد دربن ایام ملک سهراب دودائی پدر اسمعیل خان و فتح خان با قوم و قبیله خود از نواحی کچ و مکران بخدمت سلطان حسین آمدند سلطان مقدم ایشان را غنیمت دانسته از قلعه کوت کروز تا دهنکوت بملک سهراب جاگیر داد از شنیدن این معنی موج بسیار از کچ و مکران بخدمت سلطان حسین رسیدند بقیه ولایت کناره دریای سند به بلوچان مقرر گردید رفته رفته از سیت پور تا دهنکوت به بلوچان قرار یافت چنانچه از آن ایام آن ولایت در تصرف اولاد ملک سهراب است چون صیت نیکنامی سلطان حسین باکناف ممالک مشهور گشت جام بایزید و جام ابراهیم از بنام سند حاکم ولایت تهته رنجیده بخدمت سلطان حسین پیوستند سلطان ایشان را پیش آورده رعایت ها نموده فراخور حال جاگیر مقرر کرد بعد فوت سلطان بهلول سلطان سکندر والی دهلی با سلطان مصالحه نموده مقرر کرد که طرفین بر ولایت خود قانع بوده بر حدود یکدیگر یورش نکنند چون سلطان حسین پیر و ضعیف شد پسر خود را سلطان فیروز شاه خطاب کرده خطبه بنام او کرد ازین جهت که خلق آزار و ستمگار بود عماد الملک وزیر او را زهر داده کشت درین صورت سلطان باز خطبه بنام خود کرد و سلطان محمود پسر سلطان فیروز شاه را ولی عهد گردانید و عماد الملک را بانتقام خون پسر خود باتفاق جام بایزید بعدم خانه فرستاد بعد چند روز سلطان حسین باجل طبیعی برحمت حق پیوست مدت سلطنت او بست و دو سال

سلطان محمود بن فیروز شاه بن سلطان حسین

در ۹۰۸ قایم مقام جد گردید چون خورد سال بود ارذال پرست شد اوباش و اجلاف گرد او فراهم آمدند و اوقات بتمسخر و استهزا مصروف می شد ازین جهت اشراف و اکابر از صحبت او دوری جستند هنگامی که ظهیر الدین محمد بابر بادشاه به قصد تسخیر هندوستان از کابل نهضت فرمودند بعد رسیدن در پنجاب بمیرزا شاه حسین ارغون حاکم تهته منشور والا صادر گشت که ملتان در جاگیر او مرحمت شد آنرا بتصرف در آورده در آبادانی ملک و رفاهیت رعایا کوشد میرزا شاه حسین ارغون از تهته آمده بسلطان محمود جنگ کرد و چند گاه در طرفین مجادله و مقابله ماند درین اثنا سلطان محمود درگذشت مدت سلطنت او بست و

ملازمان شیخ یوسف را بقصد وصایا حاضر ساخته در حضور آنجماعه استفراغ نموده از دهان خون بر آورد و باین فریب خویشان و برادران خود را بجهت وداع و اظهار وصیت از بیرون شهر درون قلعه طلب داشت چون ملازمان شیخ یوسف حال او را بدینموال دیدند از آمدن مردم او درون قلعه مضائقه نکردند بدین تقریب اکثر مردم او بقلعه در آمدند و بعد از زمانے سر از بستر بیماری برداشته تمام منتسبان خود یکجا کرده معتمدان را بحراست هر چهار دروازه تعین کرد تا نگذارند که نوکران شیخ یوسف از قلعه شهر وار ک درآیند آنگاه در خلوت سرائے شیخ رفته کسان خود بهر طرف نصب کرد و شیخ را بدست آورده قید کرده سر سلطنت بر داشت و سلطان قطب الدین خطاب کرده سکه و خطبه بنام خود نمود مدت سلطنت شیخ یوسف دو سال

سلطان قطب الدین عرف رائے سنهره لنگاه

در سنه ۸۵۹ سکه و خطبه بنام خود کرده بامور فرمان روائے پرداخت شیخ یوسف بقابوے که یافت از قید فرار نموده پیش سلطان بهلول لودهی در دهلی رفت سلطان بهلول رسیدن شیخ مغتنم دانسته خوش وقت گردید کمال احترام بجا آورده دختر خود در عقد مناکحت شیخ عبد الله خلف شیخ مذکور در آورد القصه سلطان قطب الدین فرمان روائے ولایت ملتان باستقلال تمام حسب مدعائے نموده باجل طبعی در گذشت مدت سلطنت او شانزده سال

سلطان حسین بن سلطان قطب الدین

در سنه ۸۷۴ قائم مقام پدر گشت چون صاحب تردد و دلاور بود بقوت شجاعت و مردانگی قلعه شور را از تصرف غازیخان بتسخیر در آورد و بعد چندگاه چنیوت را نیز از ملک ماچهی کهوکهر گماشته سیدخان گرفت و در سرع اقات تا کروکوت و دهنکوت متصرف شد سلطان بهلول لودهی بتحریک شیخ یوسف باربک شاه پسر خود را با تاتارخان حاکم پنجاب بر سر سلطان حسین فرستاد هم درین اثنائے برادر حقیقی سلطان حسین بغی ورزیده خود را سلطان شهاب الدین خطاب کرده سر بشورش بر داشت سلطان نیز بمقابله بر آمده بعد محاربه برادر خود را دستگیر گردانید باربک شاه و تاتارخان در نزدیکی ملتان رسیده صفوف پیکار آراستند سلطان حسین با ده هزار سوار و پیاده آماده آماده کارزار گردیده هر یک از

تر گردید و در امور ممالک زیاده بر ہمزدگی رو داد و اختلال کمال راہ یافت و بہر طرف سرکشان سر برکشیدند
ولایت ملتان بنا بر تواتر و توالی ترصدمات مغول کہ ہر سال از جانب کابل بر آمدہ تاخت و تاراج
میکردند از حاکم خالی ماند اعیان و ارکان این ولایت و اہالی و موالی شہر باہم مشورت کردند
کہ بدون حاکم کار این مملکت مختل گشتہ برائے حراست خلایق و نظم امور مملکت وجود
حاکم ناگزیر است ہمگنان متفق اللفظ والمعنی بودہ شیخ یوسف قریشی را کہ از اولاد مشائخ
دریائے حقیقت عارف معارف طریقت سر حلقہ اولیائے مخدوم العالم شیخ بہاؤ الدین ذکریا
قدس اللہ سرہ بود بسلطنت ولایت ملتان برداشتند شیخ یوسف فرمان روائے آن ولایت
باستقلال یافتہ در ۸۵۵ھ سکہ و خطبہ بنام خود کرد و درویشی را بجہانبانی ہمرنگ و ولایت
را بسلطنت ہم سنگ گردانیدہ قلوب رعایا را بخود رام ساخت و امور فرمان روائے را رونقی
و رواجی تازہ داد بعد چندگاہ رائے سنہرہ[1] کہ سردار جماعت لنگاہان بود و قصبہ سیوی باو تعلق
داشت بشیخ یوسف پیغام نمود کہ سلطان بہلول لودی بر سلطان علاؤ الدین غالب آمدہ
سکہ و خطبہ بنام خود کردہ بر تخت دہلی نشستہ و بر اطراف ممالک متصرف شدہ متسلط میشود
مبادا بر ملتان لشکر کشد. درچنین وقت خبرداری و ہوشیاری و حراست ولایت ضرورت
اگر ما را از جملہ دولت خواہان و لشکریان خود دانند و جماعۂ لنگاہان را کہ خدمت طلب و سپاہی
درست ہستند پیش ازند تقدیم خدمات بجان کوشیدہ شود شیخ ایمعنی را قبول کردہ مشار الیہ
را پیش آوردہ بانتظام امور جہانبانی رفیق گردانید رائے سنہرہ کمر خدمت بر میان
جان بستہ بواسطہ استحکام نیک اندیشی و دولت خواہی دختر خود را در عقد نکاح شیخ در آوردہ
ہمیشہ اتحاف تحائف لایقہ بدختر خود مے نمود و گاہ گاہے برائے دیدن رفتہ در سفبستان
شیخ میرفت نوبتی جمیع مردم خود را در ملتان در آوردہ التماس کرد کہ جمعیت ما را بنظر قدسی
در آوردہ فراخور ان خدمت فرمایند شیخ سادہ لوح از مکر و خداع غافل بودہ تفقدات نمود
رائے سنہرہ بعد از انکہ سال واجب بنظر شیخ در آوردہ بابیک خدمتگاری بجہت ملاقات دختر
آمدہ نشست خدمتگار بموجب اشارہ او بزغالہ را در گوشہ بکار درسانید خون آن گرم در پیالہ
انداختہ آورد آن مکار پیالہ خون سا و ر ع درکشید و بعد از زمانی از روئے غریب فریاد
بر آورد کہ در شکم درد غالب آمد و زمان زمان جزع و فزع زیادہ مے کرد و قریب نیم شب

[1] سنہرہ یا سنبہرہ اما در تاریخ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۳۲۲ رائے سہرہ و در طبقات اکبری صفحہ ۶۳۹ رائے سہرہ نوشتہ

کجا صعوه را این میسر شود | که با باز روزے برابر شود
کبوتر که پهلو زند با عقاب | بقصد سر خویش دارد شتاب
شغال ار کند پنجه بازه شیر | سر بخت خود را در آرد بزیر
بجائے که شیران در آیند بجنگ | چه یارائے روبه که آیند بجنگ

آنحضرت بعد چنین فتح سجدات حمد بیکران بدرگاه حضرت واجب العطایا بتقدیم رسانیده در اگر و معاودت فرموده بتدبیرات صائب خس و خاشاک اهل خلاف و طغیان از عرصه ممالک پاک رفتند و اکناف گیتی و اقطار هندوستان در حیطه تصرف اولیائے دولت در آمد و هنگامه افغانان از طرف قنوج برهم خورده و امرائے کابلی از ظهور چنین فتوحات دل نهاد خدمت شده حسب المدعائے اقطاع یافتند و دل از کابل بر کشیدند عالم برهم خورده انتظام تازه یافت مهام سلطنت بنظام آمد مراسم انبساط بظهور پیوست لوازم داد و دهش به تقدیم رسید کوته حوصله ها را فراخے مسرت پدید آمد ساده دلان هیچمدان را سر رشته دانش بدست افتاد همت والا به ترفیه احوال رعایا و آبادی ملک مصروف گشت شاهزاده محمد همایون میرزا را برائے انتظام پراگندگی هائے سنبهل فرستادند و شاهزاده کامران میرزا را لاهور و ملتان جاگیر مرحمت فرموده از کابل طلب داشتند شاهزاده از کابل بلاهور آمد و ولایت ملتان که از مدت متمادی از تصرف سلاطین دهلی بدر رفته بود بحسن تدبیر و شمشیر همت شاهزاده کامران میرزا و بتائید اقبال لایزال حضرت بادشاه بتسخیر در آمد

بر خوانندگان اخبار ممالک پوشیده نماند که از بعضے تواریخ بدین نمط بمطالعه این خاکسار در آمده که در ولایت ملتان آغاز ظهور اسلام در سنه نود و نه هجری از محمد قاسم در زمان حجاج بن یوسف است بعد آن سلطان محمود غزنوی آن ولایت را از تصرف قرامطه ملاحده بر آورده رواج اسلام داد پس از آن شهاب الدین سلطان غوری بر هندوستان فتح یافت ولایت ملتان نیز در تصرف سلطان در آمد از ابتدائے ۵۰۰ سنه هجری لغایت ۸۵۰ سنه آن ولایت در تصرف سلاطین دهلی ماند چون به سبب سستی سلطان محمد شاه که از نژاد رایات اعلے خضر خان فرمان روائے دهلی بود در هندوستان ملوک طوائف گردید و در هر اکناف امرا سر از اطاعت بر تافتند حاکم ولایت ملتان نیز دم استقلال زد و از حکم سلطان محمد شاه انحراف ورزید چون نوبت سلطنت به سلطان علاء الدین ولد سلطان محمد شاه رسید او از پدر هم سست

اکثرے قصد معاودت کروند و ورزان کنگش بعرض رسانیدند که چون مخالفان از هر طرف هجوم آورده اند و تا حال ملک بواقعی ضبط نشده است بهتر که چند قلعه استحکام داده بولایت پنجاب رفته اقامت باید ورزید و مترصد لطیفهٔ غیبی باید بود حضرت پادشاه فرمودند که این چنین ملکتے را بمشقت تمام گرفته و خلق کثیر که شریک ملت بودند بقتل داده باشیم امروز از بیش کافری غزا نا کرده و عذر شرعی بدست نیاورده اگر معاودت نمایم پادشاهان اطراف بچه زبان یاد کنند قطع نظر ازین در عرصهٔ محشر چه عذر توانم گفت هیهات هیهات وقت آنست که همت را با شجاعت همدوش دلیری را با دلاوری هم آغوش نموده کارزار مردانه باید نمود اگر بتائیدات الهی فتح مے شود غازی مے شویم و اگر گشته میگردیم درجه شهادت مے یابیم و دیگر انواع سخنان مردانه و نصایح عالی همتانه برزبان آورده آن جماعة را دل دادند و همت بخشیدند همگنان قبول کرده دل برمرگ نهاده از اگره برآمدند و صفوف مصاف آراستند از آن اطراف رانا سانگا نیز آمده آماده پیکار گشت بهادران قوی دل چون شیران زنجیر گسل بررزمگاه درآمده کوششے و کششے نمودند که نظارگیان را ذکر رستم و افراسیاب از یاد رفت بلکه روح اسفندیار و سهراب از فراز آسمان تحسین گرگه دید: نظم

بجنبش درآمد دو لشکر چو کوه   ازان جنبش آمد زمین در ستوه
ز پولاد پوشان لشکر شکن   تن کوه لرزید بر خویشتن
ز باریدن تیر همچون تگرگ   بهر گوشه برخاست طوفان مرگ
زهر جا دلیران زورآوران   کشیدند شمشیر کین از میان
ز خون جوی پا شد روان بکران   یکے جانفشان و یکے جانستان

چون تائیدات ازلی و تمدیدات لم یزلی قرین حال فرخنده مال اولیائے دولت بود صبح فیروزی از مطلع اقبال دمید و چهرهٔ ظفر بحسب خواهش نمودار گردید رانا سانگا نیز چون پشه از وزش باد گریزان و مانند دیوار از تند سیل افتان رو بهزیمت نهاد و بصد محنت و مشقت افتان و خیزان به بیوت خویش رسید و لشکر بانش علف تیغ بیدریغ شدند و از خون مخالفان عرصه کارزار لاله زار گشت: نظم

اگر ماهی از سنگ خارا بود   شکار نهنگان دریا بود

بطریق سیورغال مقرر گشت والدہ سلطان ممنون عنایت بے غایت گردیدہ یک قطعہ الماس کہ ہشت مثقال وزن داشت وتخمینا سمران جواہر شناس قیمت آن نصف خرچ روزمرہ ربع مسکون بود میگفتند کہ آن الماس از خزانہ سلطان علاء الدین است کہ اورا از اولاد راجہ بکرماجیت بدست آمدہ بود پیش کش حضرت بادشاہ نمود القصہ آنحضرت در آگرہ نزول اجلال فرمودہ بانتظام مہام پرداخت وتمام ایام برسات کہ بمقتضائے نزاہت ہوا و شمامت عام وتازگی روزگار و سرسبزی زمین ورسیدگی میوہائے بہار ہندوستان است بعیش وعشرت گذرانیدند واز عدل وانصاف جہانرا رونق بخشیدند واز بخشش وبخشائش جہانیان را کامیاب فرمودند۔ **بیت**

اسودہ جہان بدولت او افروخت نظر بطلعت او

چون ایام برسات بانقضا رسیدہ ابر از بارش شبانہ روزے آرمیدہ چہرہ آسمان از حجاب سحاب وروے زمین از نقاب آب نمودار گردید لطافت ہوا پردہ ابر از میان افلاکیان وخاکیان برکشید شدت آفتاب وسورش گرما کہ ساکنان خطہ وجود ومتوطنان عالم شہود را در تپ وتاب داشت فرونشست اہل روزگار کہ از کثرت آب وخلاب وفرط تاب آفتاب پائے تردد در دامان تعطیل کشیدہ بودند کمر ہمت بہ تحصیل مقاصد بربستند موسم نزد جوانان شجاعت شعار وزمان جولان گری بادپایان برق رفتار در رسید آنحضرت بعد روز دسہرہ کہ آن ہندی جشن است باستیصال مخالفان بے اعتدال وپامال معاندان بدمال متوجہ شدند بہترین اثنا رانا سانگا کہ از راجہائے عظیم الشان ہندوستان بود باغوائے حسن خان میواتی بالشکر فراوان ولتوپخانہ بے پایان بجرات وجسارت تمام از مکان خود روانہ شدہ در بیانہ کہ متصل آگرہ واقع است بقصد محاربہ با آنحضرت در رسید دبیز جمعی افغانان کہ باسلطان ابراہیم ہم مخالفت داشتند باپنجاہ ہزار سوار وفیلان بسیار از جانب قنوج خروج کردہ بہار خان[1] ولد دریا خان را بسلطنت برداشتہ سلطان محمد لقب کردند وشورش عظیم بہرطرف برخاست ودر اقطار ممالک فتنہ وفساد رو داد امرائے کابلی کہ خوپذیر دیار سرد سیر بودند چہ از ستوہ آمدن بافراط گرما وچہ از بسیاری ترددات محاربات وچہ از غلبہ رانا سانگا وافغانان وچہ از بے ہمتی خودہا

ن [1] بہادر خاں

نهاده بدر رفتند **نظم**

ز انگونه پیکار آمد پدید | که مشروح گردد بگفت و شنید
ز بس کشتگان شد زمین ناپدید | تو گفتی که روز قیامت رسید
در آن ره ز بس کز عدو کشته شد | بیابان همه پشته بر پشته شد
شدا و کشته بر گشته بالا و پست | بتاراج جان مرگ بگشاد دست
ز بس کشته افتاد در کوه و دشت | جهان گفت بس بس که از حد گذشت
گر این جنگ رستم بدیدی بخواب | شدی از نهیبش دل و زهره آب

بالجمله بتایدات الهی فتحی که بادشاهان پیشین را میسر نشده بود و مقدمه تمام فتوحات هندوستان تواند شد چهره ظهور بر افروخت و خرمن دولت و حیات سلطان ابراهیم از برق تیغ آنحضرت پاک بسوخت بعد ظهور چنین فتح شگرف حضرت بادشاه جبین نیاز بر زمین عجز نهاده سجدات شکر و سپاس به درگاه بادشاه حقیقی بجا آورده متوجه دهلی شدند و در آن مصر جامع که تخت گاه سلاطین هند است رسیده سکه و خطبه بنام نامی خویش نمودند **قطعه**

ظهیر الدین محمد شاه بابر | سکندر شوکت و بهرام صولت
بدولت کرد فتح خطه هند | که تاریخ آمدش فتح بدولت

در هائے خزائن که گرد آورده چندین سلاطین بود کشوده هفتاد لک تنکه سکندری بشاهزاده محمد همایون میرزا و یک خانه خزینه بے آنکه تحقیق شود ضمیمه انعام فرمودند و ده لک تنکه بهر یک امرا مرحمت شد و تمامے یکه جوانان بلکه مردم اردوے معلی از انعام کامیاب شدند و بشاهزاده هائے کامگار و پردگیان شبستان اقبال که در کابل بودند بقدر تفاوت درجات نقد و جنس روانه کردند بعد تنظیم و تنسیق امور دهلی متوجه اگره گشتند و دران مصر دلکشا بجهت تنظم و نسق مالی و ملکی طرح اقامت افگندند سوائے دهلی و اگره باطراف ممالک افغانان لواے مخالفت مے افراشتند آخر الامر بتدابیر صائبه و افکار ثاقبه آنحضرت بمرور ایام اکثر مخالفان سر بر خط اطاعت و انقیاد نهادند و هر کس بقدر مراتب مشمول عواطف گردید و امرائے قدیم و جدید را در خور حال اقطاع مرحمت شد و از شمول عواطف والا والده فرزندان و وابستگان سلطان ابراهیم را مشمول عنایات ساخته اموال و خزاین خاصه ایشان را با ایشان مرحمت فرمودند و اضافه بر آن هفت لک تنکه از ممر انشفاق بوالده سلطان

همدستش و دلبری را با جان بازی هم آغوش کرده حمله آوردند و داد مردانگی و مردی داده
بسان رستم و افراسیاب و مانند اسفندیار و سهراب بجنگ پرداختند **نظم**

دو دست او بریده بکوشش برون | بهر دست شان تیغ الماس گون
بهر جا که بازو برافراختے | سر فیل را زیر انداختے
بیک زخم خرطوم میشد جدا | تو گوئی که از کوه افتاد اژدها
بپاشید خرطوم فیلان ز تیغ | تو گوئی همه مار بارد ز میغ

متکفلان توپخانه از طرفین بتوپهائے زلزله افگن و ضرب زنبورهائے کوه شکن آتش در دادند از صعوبت صدا تزلزل در زمین و آسمان افتاد و غریو تحیر از کون و مکان برخاست زهره مستمعان شگافته شد و گوش شنوندگان انباشته گشت خرمن هستی بسیاری از بوارق ضرب آنها سوخته گردید و دود اجل در دماغ اکثرے پیچید از کثرت دود و دخان عرصه منبر و نوعی تاریک شد که تا زمان متحیره آدمی و اسپ محسوس نمی گشت و فرط بخار مانند ابر سیاه سطح هوا را بنهج تیره ساخت که گویا شب دیجور نقاب ظلمت بر رخ روز انداخته و دود مانند دیوانگان ژولیده مو مضطربانه برروے زمین مے دوید و دخان در رنگ گرد باد بپایئے شتاب باوج فلک مے پیچید. **نظم**

ز بس دود کامد فراز از فرود | سیه شد بیک بار چرخ کبود
چنان دود شد سوی گردون شتاب | که شد چشمهائی کواکب پر آب

از انجا که ارادت ازلی و مشیت لم یزلی بران رفته بود که رشته سلطنت لودیان منقطع گردد و ممالک هندوستان در ظل رایات عنایت این خاندان والاشان مورد امن و امان شود مرغان قضا گریبان جان سلطان بدست اجل گرفته بمقابله بهادران لشکر اقبال که چون سد روئین لباس آهنین آراسته و بزیور فتح و نصرت پیراسته بودند کشیده آوردند از سر دو طرف مبارزان شهامت نشان داد جانفشانی و جانستانی دادند و مراسم قتال و جدال بتقدیم رسانیدند و کارزار عظیم رو داد و آتش پیکار مشتعل شد بالا آخر نسیم فتح و ظفر از مهب اقبال وزید و غنچه مراد در گلبن آمال شگفته گردید و سلطان ابراهیم ناگهان در گوشه گشته شد و اکثرے از لشکر یانش علف تیغ بیدریغ گشته طعمه زاغ و زغن گردیدند پنج شش هزار آدم نزدیک نعش سلطان مقتول گشته افتادند و بقیة السیف منهزم گشته سر در بیابان

بانباله رسیده ازان منزل شاهزاده محمد همایون میرزا را بتسخیر حصار فیروزه رخصت فرمودند شاهزاده جوان بخت درآن سرزمین رفته داد مردانگی و دلاوری داده آن نواحی را مسخر گردانیده بملازمت رسید و بجلدوی اینخدمت حصار فیروزه و یک کرور تنکه نقد بشاهزاده مرحمت شد و در منزل انباله خبر رسید که سلطان ابراهیم ایک لک سوار و توپخانه بسیار و هزار فیل کوه شکوه بقصد جنگ از دهلی برآمده منزل بمنزل مے آید آن حضرت از انباله راهی گشته بعد قطع منازل و طے مراحل در والی شهر پانی پت رسیده نزول اقبال فرمودند سلطان ابراهیم نیز در نواحی آن شهر رسیده در استعداد پیکار گردید هر روز از طرفین دلاوران جنگ آور داد مردانگی میدادند و مجاهدان لشکر بادشاهی بتائیدات الهی غالب می آمدند و بتحسین و آفرین مے شدند سلطان ابراهیم باشوکت وحشمت بسیار و مهابت و صلابت تمام بقصد جنگ و محاربت بر فیل اسمان شکوه سوار گشته رو در معرکه آورد :.

بیت

چو از خاک بر باد صرصر نشست	براهیم گفتی براذر نشست

افغانان دران کارزار فیلان کوه کردار انتخاب کرده بکجیم و دیگر سلاح آراسته بر لشکر بادشاهی سر دادند آن عفریت پیکران از تندخوئی عربده جوئے بهر طرف که میدویدند صف مغلیه را برهم میکردند و بهر جانب که روے آوردند تورک[1] جمعیت مغلان از هم میگسیختند از صدمات فیلان بادتنگ اسپان مغلان که هرگز چنین مهیب صورت ندیده بودند تاب پناوردہ پیش نے توانستند رفت و هر کس که از دلاوران لشکر بادشاهی بجرات و جبارت پیش میرفت بخرطوم فیلان گرفتار شده بخاک برابر میشد :.

نظم

چو جنبید خرطوم فیلان مست	در اعضائے مغلان درآمد شکست
ز خرطوم فیلان پر عربده	بلائے سیه زآسمان آمده
ز دندان بزخم آتش انگیختند	همه خاک با خون در آمیختند
یکے را بدندان برآویخته	یکے را بزانو در آمیخته

دراینوقت حضرت بادشاه نظر بر لشکریان خویش انداخته و غلبه فیلان و اضطراب بسیار دران ملاحظه کرده سخنان عنایت امود و مقدرات همت بخش بر زبان مقدس آورده فرمودند که اے مردان بکوشید تا جامهٔ زنان نپوشید همگنان کمر همت بسته ولادری را باجان نثاری

(۱) سلک جمعیت ترک

بندراول عرف ملتان مرتبه سوم در سنه ۹۲۵ بهیره پنجاب مرتبه چهارم در سنه ۹۳۰ تا لاهور و دیپال پور مرتبه
پنجم در سنه ۹۳۲ چون از بدسلوکی و بیدادی سلطان ابراهیم اکثر امرا برگشت و در اکناف بلاد فتنه
و فساد برخاست و در هر طرف نوکران سلطان بغی ورزیده دولت خان و غازی خان
از لاهور عرضداشت مشتمل استدعای تشریف آوردن بخدمت حضرت پادشاه نوشته
و بعد آن دولت خان از لاهور روانه کابل گشت لهذا قصد هندوستان فرموده بعضی امرا را
پیش از خود بلاهور و دیگر اماکن اطراف فرستادند آنحضرت نیز بدولت و اقبال نهضت
فرموده مانند خورشید از برجی به برجی و همچو کواکب از مکانی بمکانی قطع منازل نموده برکنار
آب سندر رسیده بهالت(۱) واجب لشکر منصور بنظر والا در آوردند عدد سوار و پیاده از سپاهی
و سوداگر و اکابر و مسافر بده هزار رسید درین اثنا خبر آمد که دولت خان و غازیخان از عهود
مواثیق برگشته چهل هزار سوار و پیاده جمع کرده حصار کلانور را متصرف شده اند و با امرای
بادشاهی که پیشتر در لاهور رسیده بودند عزم جنگ دارند و از مردم بادشاهی سیالکوت
نیز انتزاع نموده اند آن حضرت باستماع این خبر بسرعت متوجه شده برکنار آب چناب
حوالی قصبه بهلول پور نزول اجلال فرمودند و حکم شد که سیالکوت را خراب کرده ساکنان
آن جا را در بهلول پور آباد گردانند از انجا پیشتر روانه شدند اتفاقاً پیش ازین چند روز عالم خان
و دیگر امرای سلطان ابراهیم منحرف شده لوای مخالفت برافراشته قریب چهل هزار سوار یکجا
شده بسلطان آماده پیکار گشته عازم دهلی گردیده بودند سلطان بمقابله آنها برآمد آن مردم
بجنگ روز صلاح ندیده شبخون آورده بسیاری از لشکریان سلطان کشته و خسته
گردیدند روز دیگر محاربه سخت نموده منهدم شدند بعد رسیدن در سهرند خبر نزول
رایات عالیات حضرت بادشاه در حدود سیالکوت شنیده ملازم درگاه والا شدند و بادراک
سعادت ملازمت مسرور و الطاف بیکران گردیدند آن حضرت از سیالکوت متوجه پیشتر شده
براه پرسرور بکلانور تشریف بردند و از انجا کوچ فرموده قلعه ملوت بتسخیر در آوردند و غازیخان
که از عهد برگشته بود و از روی خجالت قرار بر ملازمت نمیدید بالاخر نادم گشته بملازمت
رسید بحسب صلاح دولت خواهان دولت خان را با رفیقانش در قلعه ملوت محبوس
نمودند در همان حبس مرغ روح او از قفس بدن پرواز نمود آن حضرت از انجا روانه شده

---

(۱) المعروف سپا ۱۲۵

به گلاسے کنم نفس مشکین تا کنم سیب سرخ را تحسین
وصف زرد الو اگر کنم بنیاد سازم اول دل و زبان را شاد
دم نیارم زدن ز شفتالو کین سخن را دگر بود پہلو
چون درآیم بوصف آلوچه فکرتم گم بود درین کوچه
سرخ آلو میرس و الوانش تا نیاے بجشت بستانش
کرد بیدانه توت طبع نواز مرغ دلہا اسیر دام نیاز
وصف انگور اگر بنظم آرم مست گرود خرد ز گفتارم
شکر انگور از شکر خوشتر کام امید ازو پر از شکر
صاحبے صاحبان دانش را صاحبے دلپذیر روح افزا
ور حسینی سخن چه گویم راست دل عشاق ازو به برگ نواست
ور بوصف انار پردازم حقه طبع پر گہر سازم
آلو انگور و فندق و امرود چون کنم تا ز وصف ہر یک بود
یادم آید چه گویم از بادام چشم آن سرو قد سیم اندام
دہنم ہمچو پسته ماند باز لب کنم تا نہان بماند راز

در ایام بودن آنحضرت بخطۀ دل کشاے کابل سنه ۹۱۱ زلزلۀ عظیم واقع شد فصیلہای قلعه و اکثر منازل بالاے حصار و عمارات شہر از شدت زلزله افتاد و خانہاے موضع لمغان بالتمام انہدام یافت سی و سه مرتبه زمین در یک روز جنبش اندا اساس عمر بسیاری مردم و دیگر ذیحیات فرو ریخت و تا یک ماه شب و روز یک دو سه مرتبه زمین در تزلزل بود و در میان لمغان و یک توت(۱) پارچه زمینی که عرض آن یک گتھه بانس یعنی شصت درع بریده یک تیر انداز پایان رفت و از جاے بریده چشمہای آب پیدا شد و از استرغچ تا میدان قریب شش فرسخ آنچنان زمین شگافت که بعضے از اطراف او برابر فیل بلند شده بود در آغاز زلزله از سر کوہہا گرد و باد بشدت تمام برخاست و آثار قیامت نمودار شد در ہمین سال در ہندوستان نیز زلزلۀ عظیم عام شده بود بالجمله آنحضرت در کابل بوده بمقتضاے دلاوری فطری و جرأت ذاتی کمر ہمت بتسخیر ہندوستان بستند و پنج مرتبه از کابل یورش فرمودند مرتبه اول در سنه ۹۱۲ تا تربله(۲) از توابع ملتان مرتبه دویم در سنه ۹۱۳ براه جوزد کابل تا نواحی

(۱) ہمیشان و یک توت - اکبرنامه دفتر اول صفحه ۸۹ (۲) برنیه +

بافلاک سخن میگوید وکوه سرکوبش از غایت بلندی باسمان همسری مے جوید فضاے نگارینش از خلد برین نمونه وسواد بهارینش از روضه رضوان نسخه زمینش سراسر اشجار و فواکه خیز باغهاے سیرابش همه نزهت انگیز و باد بهاریش دلهاے افسرده را اعجاز عیسوی بکار مے برد وهواے نوروزیش بجانهاے پژمرده مانند دم مسیحاے شگفتگی مے بخشد شیرین کاری میوهاے رنگارنگ ولذت بخشی فواکه هاے گوناگون هندوستانیان را کابلے میسازد وسازگاری هوا وخوشگواری آب اهل هند را هواے هند از دل مے براندازد

نظم

حق نگهدار شهر کابل باد ... این چمن تا جهان است پرگل باد
در هواے بهار او شاید ... که بتن روح رفته باز آید

آنحضرت از هواے کابل بغایت خوشوقت شده آنرا دار السلطنت قرار دادند ودر ایامے که مشاطه صبا عروس جهان را هر هفت میکرد ودایه نوروزی شاهد روزگار را زیب وزینت میداد وابر بهاری گلشن گیتی را ابروے می بخشید واز نسیم مسیحاے نفس در ابدان نباتات روح میدمید بموجب حکم والا متصل شهر باغی مطبوع ودل کشا وگلشنی مسرت بخش ونزهت افزا طرح افگندند که از طراوت ونضارت دم مساوات بباغ جنت میزد وجوے از گذرگاه آورده در آن نزهت کده روان کردند که وزیعه طراوت دایمی تواند بود نگارین گلشنی که اگر بگلشن خلد برین نسبت داده آید لائق ورنگین گلبنے که اگر ببوستان بهشت تشبیه کرده شود بنفس الامر موافق دیده در تماشایش چون دیدهٔ نرگس از حیرت باز میماند وزبان در بیان ثنایش بسان سوسن حرف زدن نے تواند سرو سفید ارش از نهایت بلندی سر بفلک کشیده دارد و عرعر وچنارش از غایت بالاے شاخ باسمان مے برآرد وهر درخت جوان بخت از بسیارے اثمار چون پیران پشت خمیده ومیوه حلاوت اندوز مانند حلواے بهشتی بے حرارت آتش در رسیده ودرختان نوخیزش مانند قامت شاهدان سهی بالا دلاویز ونونهالان سبز قبا بسان دلبران سبز پوش مسرت انگیز

نظم

خاکش از بوے خوش عبیر سرشت ... میوهایش چو میوهاے بهشت
میوه چند زان کنم تعداد ... تا دهد میوه بار شاخ مراد
گر زانواع سیب یاد آرم ... نه توانم که جمله بشمارم

ونخشب داشت درخطه اندجان که تخت گاه فرغانه است به سبب شکستن جبر که عمارت سلطانی
برآن بود در ۸۹۹ه و در عمر سی و نه سالگی برحمت حق پیوست درآن وقت سلطان احمد میرزا برادر
کلان عمر شیخ میرزا سلطنت سمرقند داشت بر سر اندجان لشکر کشیده مدتے محاصره نمود
باراوت اہلی لشکر بابر بسر لشکریانش غلبه آورد واکثر مردم وچارپا تلف شدند ازینجهت ازانجا خایب
وخاسر باز گشت ۞

حضرت ظهیر الدین محمد بابر بادشاه بن عمر شیخ میرزا

در دوازده سالگی ۸۹۹ه در اندجان بر سریر سلطنت نشسته یازده سال در ماوراءالنهر
باسلاطین چغتا و اوزبک محاربات سخت نمود وسه نوبت بر سلطان احمد میرزا عموے خود
غالب آمده فتح سمرقند کرد ازانجا که مشیت ازلے برآن رفته بود که گوهر یکتائی اقبال آنحضرت
بمنصه ظهور رسانیده شود وکشور هندوستان به پرتو آفتاب عالمتاب شرق دولت گردد
واز شعشعه نیر جهان افروز این سلسله علیه اقلیم هند فروغ جاوید پذیرد آخر کار درآن دیار
فتح الیابی که درخور همت آنحضرت نگشت ناگزیر از سمرقند برآمده با معدودے روانه شد و
دور بدخشان رسیده بخسرو شاه جنگ نموده فتح یافت وازانجا بکابل آمده از محمد مقیم
ولد ذوالنون ارغون که او با عبدالرزاق میرزا ابن الغ میرزا بن ابوسعید عم زاده آنحضرت
جنگ کرده مظفر شده از مدتے بر کابل تصرف داشت مستخلص نمود و محمد مقیم شکست
خورده از کابل پیش شاه بیگ برادر خود که حکومت قندهار داشت رفت و آنحضرت باستقلال
کمال مسند آرائے کابل و بدخشان گردیده بعیش وعشرت اشتغال ورزید ازین پیش
اولاد حضرت صاحبقران را میرزا گفتندی درینولا آنحضرت خود را بادشاه خطاب کرده جشن
مسرت وکامرانی وبزم بهجت وشادمانی آراست تمام ایام بهار کابل بفرح وسرور گذشت
وهوائے آن خطه دلکشائی بر مزاج اقدس سازگاری نمود وفواکه وآب گوارا افتاد بے
شائبه تکلف تعریف وتوصیف کابل جنت مثل از کالبد بیان وقالب شرح افزون است
شهریست بزرگ بجمیع حویلهائے آراسته وبعمارات عالیه پیراسته مصریست سترگ
از سواد هفت کشور معمور واجناس عزیزه ربع مسکون مملو بازار مسقف بآئین دل پذیر تعمیر
یافته ورشته دکاکین مانند نظم جواهر انتظام پذیرفته قلعه آهنین بنیادش از زبان لنگر بابا

کله داری که سرکش بود و بے باک | سرش را باکله افگند بر خاک
خسان را پاک کردے ہر دیارے | بگلذار زمین نگذاشت خارے

مدت سی و پنج سال سلطنت باستقلال کمال کرده در ۸۰۷ سنه در مکان ابدار[1] ہفتاد فرسخی از سمرقند که متوجه فتح خطا بودند در عمر ہفتاد و یک سالگے به بیماری سخت رحلت نمود ـ منظم

سلطان تمر آنکه مثل او شاه نبود | در ہفت و صد و سی شش آمد بوجود
در ہفتصد و ہفتاد و دویم کرد جلوس | در ہشتصد و ہفت کرد عالم پدرود

جلال الدین میران شاه میرزا:ـ پسر سویم حضرت صاحبقران حکومت عراقین و آذربایجان و دیار بکر و شام داشت در ۸۱۰ سنه با قرا یوسف ترکمان در حوالی تبریز جنگ کرده درجه شہادت یافت:ـ

سلطان محمد میرزا:ـ پسر دویم جلال الدین میران شاه میرزا در خدمت خلیل سلطان میرزا برادر کلان خود که فرمان روائے توران بود به سپه سالاری و سرداری میگذرانید چون خلیل سلطان میرزا بجانب خراسان رفت در صحبت میرزا الغ بیگ ولد شاه رخ میرزا ابن حضرت صاحبقران که بنی عم بوده باشد میگذرانید میرزا الغ بیگ در علم نجوم مہارت کمال داشت حقیقت گردش افلاک و شرف و ہبوط کواکب از صفحات آسمان میخواند و بدون مشاہده کتب نجوم از کمال اشتغال از تخریج و تدخیل ستارگان به بروج و خصوصیات نتایج آن خبر میداد و بے اظہار اسرار و ابراز رازہا از سرایر نہانخانه دلہائے مردم و احوال حال و مال ہرکدام بمعرض بیان مے آورد و اکثر احکام زیچ در صدبرد دانشمندان این علم از میرزا یادگار است و در کتب نجوم مرقوم القصه سلطان محمد میرزا که ہمراه الغ بیگ میرزا میگذرانید با جل طبعی درگذشت:ـ

سلطان ابو سعید میرزا۔ ولد سلطان محمد میرزا در بست و پنج سالگے سریر آرائے سلطنت گردید ہیزده سال حکومت ترکستان و ماوراءالنہر و بدخشان و کابل و غزنین و قندہار و حدود ہندوستان نموده در آخر عمر عراق نیز گرفت در ۸۷۳ سنه از اتفاقات که دردادد در قید ازون حسن ولد میرزا یوسف حاکم آذربائیجان افتاد یادگار میرزا نبیره چہارم شاہرخ میرزا که نوکر او بود سلطان را بقتل رسانید:ـ

سلطان عمر شیخ میرزا:ـ پسر چہارم ابو سعید میرزا حکومت فرغانه و ولایت اوزجند[2]

---

(۱) ابدار اہاہار پا در اکبرنامه دفتر اول صفحه ۸۰ موضع اترار نوشته (۲) اوزجند ـ اکبرنامه دفتر اول صفحه ۸۳

بآئین فرمان دہی داشت میل — شدندی برش کودکان خیل خیل
یکے نصب گشتے برسم وزیر — دگر چو امیران خدمت پذیر
ز چوب وزنی ادمی ساختے — بکارے ز ہر سو برو تاختے
چنان فرض کردی کہ فرمان تخت — بہ بر عفو در آوردی او راز تخت
چو روشن شدی جرم بر کہترش — بریدی دہر نیزہ کردی سرش
سزا گفتی این است بر کہتران — بہ پیچند دیگر سر از مہتران
بجد بود مانند بازے او — بہ بازی شدی سرفرازے او
شب و روز در رزم بود و شکار — دل و جان در اندیشۂ کارزار

القصہ در خدمت ترمہ شیرین خان[1] والئے توران از نسل چنگیز خان کہ باہم جدی بود آن حضرت بسر مے بردند و بمقتضائے شجاعت ذاتی و دلاوری گوہرے روز بروز بر رتبۂ بلند فائز مے شدند حتی کہ پایۂ قدر آن حضرت از جمیع امرائے عالی گشت و بدرجہ امیر الامرائے پیوستند و در تاریخے کہ امیر طراغان[2] پدر بزرگوار ایشان کہ ترک امارت کردہ در گوشۂ قناعت بیاد رب العباد اشتغال داشت ودیعت حیات سپرد آن حضرت در بست و پنج سالگی بود بمدد از روشنی کوکب و بلندی طالع و ارجمندی بخت و یاوری اقبال در سنہ ۷۷۱ ہجری بعد فوت ترمہ شیرین خان والی توران در خطہ دلکشائے بلخ بر سریر فرمان روائے و تخت جہانبانی جلوس فرمودہ سکہ و خطبہ بنام خود کردند و سمرقند را دار السلطنت قرار دادہ لوائے عالم گیری و گیتی آرائے برافراختند و کوس جہان ستانی و مملکت پیرائے بلند آوازہ ساختند چنانکہ در اندک زمانے ولایت ماوراء النہر و خوارزم و ترکستان و خراسان و عراقین و آذربائیجان و فارس و مازندران و گرگان و دیار بکر و خوزستان و مصر و شام و روم و کابلستان و زابلستان و گرجستان و ہندوستان و دیگر ولایت در حوزۂ تسخیر در آوردہ بر روش منابر جمیع ممالک خطبہ و بر وجوہ دراہم و دنانیر سکہ بنام نامی رواج دادہ فرمان روایان روئے زمین را فرمان پذیر خویش گردانید۔

نظم

ولایت ضبط گشت از قاف تا قاف — ستمگاران فرو مردند ز اطراف
نماند اندر جہان صاحب کلاہے — کہ در پیشش نرفت از دیدہ راہے

---

(۱) ترمشیرین خان۔ اکبرنامہ دفتر اول صفحہ ۸۰ (۲) امیر طراغای۔ اکبرنامہ دفتر اول صفحہ ۷۹

محمد بابر بادشاه در کابل رفته پناه برد واستدعای تشریف شریف بهندوستان نمود چنانچه حضرت بادشاه باعظمت وتمکنت وشوکت وحشمت تمام بهندوستان آمده درمقام پانی پت جنگ کرده منظفر ومنصور شدند وسلطان ابراهیم درآن کارزار کشته شد ایام سلطنت از هفت سال از ابتدائے سلطان بهلول تا اقامت سلطان ابراهیم سه تن مدت هفتاد ویکسال وپنج ماه وهشت روز جهانبانی کردند ازینجا سلسله لودیان منقطع گردید رباعی

بیا بگوی که پرویز از زمانه چه خورد | برو بپرس که کسری ز روزگار چه برد
گرو گرفت ممالک بدیگری بگذاشت | درو نهاده خزائن بدیگرے بسپرد

حضرت ظهیر الدین محمد بابر بادشاه بن عمر شیخ میرزا بن ابوسعید میرزا بن سلطان محمد میرزا بن جلال الدین میران شاه میرزا بن حضرت صاحب قران امیر تیمور گورگان وذکر تیمور هم درین ست

بر منتظران اخبار سلاطین ومترصدان اسمار خواقین پوشیده ومستور نماند که ایزد سبحانه وجل شانه بمقتضائے حکم محکم وامر مبرم خویش نظام مهام عالم وعالمیان وسرانجام امور جهان وجهانیان را ضبطے که باید ودر صورتے که شاید بحسب ارادت ازلی ومصلحت لم یزلی بمنصه ظهور مے آرد وهر بنده را در خور استحقاق ذاتی واستعداد جبلی گوهرے او به مرتبه از مراتب خاص رسانیده تشریفے که سزاوار بالائے والائے او می باشد کرامت میفرماید چون کارفرمایان قضا وقدر سلطنت هفت اقلیم در مکامن قوه برائے حضرت صاحبقران امیر تیمور گورگان ودیعت نهاده بودند در ایام رضاع الوار سرداری وسروری از پیشانی نورانی آن حضرت واضح واطوار خلافت ورعیت پروری ار خطوط دست والا لایح بود وبعد از انکه سن مبارک بحد تمیز رسید از ریاض حرکات وسکنات بوے سلطنت وجهانداری چون نکهت ریاحین از نسیم بهاری میدمید واز مجازی گفتار وکردار نور جهانبانی مانند بارقه برق از ابر آذری میدرخشید اگر باهمرازان وهمسران در بازی مے بودند غیر از حکایات حکم رانی وفرمان روائے بر زبان نمے آوردند ودر بازیها هم محض لشکرکشی وصف آرائے می بود نظم

ببازی اگر تیرش آهنگ بود | حدیثش ز دیهیم واورنگ بود

جهت امرا آزرده خاطر می بودند مهابت و صلابت سلطان که در ابتدائے بود از دل امرا زایل گردید و اختلال در کار سلطنت راه یافت از تلون طبیعت بادشاهان پر حذر باید بود گاہے بسلامے برنجند و زمانے بدشنامی خلعت دهند اگر در مقام عنایت باشند از نهر تقصیر درگذرند و اگر عتاب کنند بے گناهی را بشهرستان عدم فرستند و اگر بنده نوازی فرمایند گناهگاران را نوید نجات دهند و اگر بر اعراض آیند مخلصان راسخ الاعتقاد را از ذروه عزت بخاک اندازند القصه میان بهویه(۱) را که از سادات عظام و وزرائے کرام بود بدون وقوع تقصیر مقید ساخت و غیر از ظهور جرمی که از و قتل لازم آید آن بے گناه را باغوائے بداندیشان بقتل رسانید گویند که میان بهویه نوعی دانش و همت افرا داشت که روزے سلطان سکندر دانه غله موتهه که در مسجد جامع بنظرش در آمده بود برداشته بدست میان بهویه داد او کورنشات بجا آورده بمقتضائے فکرت بلند بخاطر آورد که چون این سعادت دست بوس بادشاه یافته فکرے باید کرد که حیات ابدی یابد آنرا در باغچه نشیمن خود کاشته مراسم حزم و احتیاط در پرورش آن بکار برد از و چند خوشه برآمد چون پخته شد زیاده از دو صد دانه بهم رسید همچنین چند سال علے التواتر کاشته و حاصلات آن سال بسال بهم رسانیده مبلغے فراوان پیدا کرد و از ان مبلغها در شهر دهلی مسجدی بعمارت متین احداث نموده حقیقت این دانه و احداث مسجد بعرض رسانید سلطان بر عقل و دانش او آفرین کرده بعنایات بادشاهانه و افزائش مواجب سرافراز گردانید و آن مسجد باسم موتهه موسوم گشت و تا حال در دهلی قائم است و بهمان نام شهرت دارد بالجمله سلطان چنین وزیر صائب تدبیر را ناحق کشت و اعظم همایون شروانی را که محاصره گوالیار داشت در اگره طلبیده قید کرد اسلام خان پسر او که حاکم مانک پور بود سر بغے بر داشته چهل هزار سوار و پانصد زنجیر فیل یکجا کرده آماده پیکار گردید و پیغام نمود که اگر اعظم همایون را از قید خلاص سازند دست از مخالفت برداشته شود سلطان این معنے را قبول نکرد و لشکر بر سر او تعین نمود مقابله و مقاتله عظیم در میان آمد و اسلام خان در معرکه کشته شد و اعظم همایون در زندان خانه وفات یافت. بهار خان(۲) پسر دریا خان در بهار بغی ورزیده قریب یک لک سوار یکجا کرده تا ولایت سنبهل متصرف شده خود را سلطان محمد خطاب کرده سکه و خطبه بنام خود نمود و همچنین بهر طرف افغانان رو گردان شده علم مخالفت برافراشتند و دولت خان لودی مخالفت ورزیده از لاهور پیش حضرت ظهیر الدین

(۱) بهوه تاریخ فرشته جلد اول صفحه ۱۹۱ ابهورا نوشته (۲) بهادر خان یا شهباز خان ۔

خورد سلطان بود اغوا نموده مدعی سلطنت ساختند آخر الامر همان امرا درمیان آمده مقرر کردند که تا سرحد جونپور در تصرف سلطان بوده باشد و در جونپور شاهزاده جلال خان بر مسند حکومت نشیند که در یک[1] ملک دو بادشاه راست نیاید و در یک نیام دو شمشیر نگنجند * نظم

بزم دو جمشید مقامے که دید | جائے دو شمشیر نیامی که دید
تنگ بود مملکتے بر دو شاه | کس نشنیده فلکے با دو ماه

بعد رخصت شاهزاده بطرف جونپور وزرائے عالی دانش این مصلحت را نه پسندیدند سلطان فرمان[2] بطلب شاهزاده فرستاد که بعضے مصلحت بازرو بر و باید کرد شاهزاده درجواب گفت که چون در ساعت نیک برآمده ام بالفعل بمنزل مقصود روانه مے شوم و راضی باین نگشته و عذرها درمیان آورده راهی گشت و قطع منازل نموده داخل جونپور گردید و مسند آرائے حکومت شد سلطان امرائے آن دیار را امیدوار الطاف بیکران نموده از شاهزاده برگردانید درین صورت شاهزاده پرده از روے کار برداشته علانیه کوس مخالفت نواخته در آن ولایت سکه و خطبه بنام خود کرد و سلطان جلال الدین خطاب کرده لشکر فراهم آورده مستعد بجنگ گردید و با اعظم همایون شروانی که از امرائے کبار صاحب جمعیت بود اتفاق نموده آماده پیکار گردید چون سلطان بدفع این شورش یورش نمود اعظم همایون تاب نیاورده و بیچاره شده از شاهزاده جدا گشته آمده ملازمت نمود شاهزاده نیز نادم گشته میخواست که بملازمت برسد لیکن سلطان قبول نکرد و شاهزاده براجه بکرماجیت ولد راجه مان حاکم گوالیار پناه برد اعظم همایون شروانی با سی هزار سوار و سیصد زنجیر فیل و توپخانه بسیار بر سر گوالیار تعین شد شاهزاده تاب نیاورده از گوالیار برآمده بطرف مالوه رفت و از انجا بولایت گوندوانه در آمد گوندوان از روے نامردی و بیمروتی شاهزاده را دستگیر نموده پیش سلطان فرستادند و سلطان او را بقلعه هانسی روانه کرده از روے بیرحمی در راه قتل کنانید نظم

شربت سلطنت و جاه چنان شیرین است | که شهان از پئے آن خون برادر ریزند
خون آزرده دلان زینپئے ملک مریز | که ترا نیز همان جرعه بساغر ریزند

چون سلطان نوجوان بود کاریکه پسندیده خردوران و لایق بادشاهان نباشد بے مشورت وزرا مے نمود و اعیان دولت را بتقصیرات سهل بلکه بدون تقصیر قید زندان مے کرد ازین

(1) اما ندانستند که بادشاهی بشرکت راست نیاید (2) کسان *

بهر دو دست فرمان گرفته بر سر مے نہاد ہمانجا یا در مسجد جامع بر سر منبر ہر جا کہ حکم صادر مے شد می خواند
و واقعات ولایات و پرگنات ہر روز رسیدی و از سوانح آن ممالک مطلع شدی بالاخر سلطان
بیماری سخت رو داده راه نفس بستہ شد و قطرۂ آب درون حلق نرفتے از ہمان بیماری گذشت

نظم

سکندر کہ بر عالمے حکم داشت — در آن دم کہ میرفت دنیا گذاشت
میسر نبودش کزان عالمے — ستانند مہلت دہندش دمی
سکندر شہ ہفت کشور نماند — نماند کسے چون سکندر نماند

مدت سلطنت بست و شش[1] سال و پنج ماه

سلطان ابراہیم بن سلطان سکندر بن سلطان بہلول

تخت مرصع و مکلل بجواہر نفیسہ آبدار و لولوی عزیبہ شاہوار آراستند و انواع
گلہائے مرصع از گوہر درخشان و لعل بدخشان بر آن تعبیہ نمودند کہ تماشائے صورت بر گل
سیرابش ہوش نظارگیان مے ربود و مشاہده زیبائے و رعنائے آن ابواب حیرت بر روے
تماشائیان مے کشود نظم

تخت نگویم کہ سپہر بلند — ہفت سر پایہ از شرفش بہره مند
کرو جہان را بسکونت حذرم — ثابت مطلق بہ ثبات[2] قدم
صدقدم ایدجم و خاقان بہ پیش — او نرود یک قدم از جائے خویش
پاشش چہار و سکندر رائے گشت — کر لب ہر کند مستکر[3] پائے گشت
شیشہ مرصع[4] بہ بساط زمین — بر سر او شہ شده ذانونشین

در ۹۲۵[5] سلطان بر آن تخت جلوس نموده سکہ و خطبہ بنام خود رواج داد و نقش ضبط
و تسلط و صلابت برامرا از پدر ہم زیاده بود و احدی را از ارکان دولت مجال نبود کہ سر مو تخلف
از امر تواند نمود از انجاکہ واقعہ طلبان سیہ باطن برائے گرمی ہنگامہ خویش نمیخواہند کہ فرمان
روائے مستقل و متسلط بوده باشد لہذا بعضے امرائے شاہزاده جلال خان را کہ برادر

(۱) بست و ہشت سال و پنج ماه فرشتہ جلد اول صفحہ ۱۸۶ (۲) لمعات - (۳) اساطہ - (۴) مربع (۵) سنہ ۹۲۳
فرشتہ جلد اول صفحہ ۱۸۸ ۱۲

از اغسال و از حمام باز باید داشت سلطان بر علما برآشفت که طرف کفار میگیرید علما گفتند که آنچه
در کتب اسلاف نوشته اند از اظهار آن باکی نیست بالجمله سلطان خیلے متعصب بود کفار را
در اهانت و ذلت داشتے مقرر کرده بود که هندوان اندکے پارچه نیله بر جامه خود متصل کتف
پیوند کنند تا اطاعت اسلام بظهور رسد و علامت هنود ظاهر گردد کتب هندوان را هر جا نزد
هر کس که مے یافتند مے سوختند یا در آب مے انداختند و هر کس که از کفار دستار مے بست جزیه
بقرار اعلے از و مے گرفتند ازین جهت اکثر هندوان اندکے پارچه نیله بر سر مے بستند و
ترک بستن دستار نمودند و در خفت و ذلت مے بودند و آن چنان خوار و ذلیل شدند که از قوت
روزمره عاجز و درمانده بودند نوبتے زناردار ی را تهمت اسلام کرده بودند سلطان تمامی
علما و فضلائے ممالک محروسه جمع کرده دعوائے بر و ثابت نمود چون اسلام قبول نه
کرد او را بقتل رسانید نداول کسے که از سلاطین هندوستان هندوان را خوار و نزار
داشته و بدعوی اسلام برهمن را کشته او بود در رعایت اهل اسلام بسیار کردے و
بستحقان در روز عاشوره و عیدا و خیرات بسیار نمودے در مساجد و مدارس امام و موذن و خطیب
و مدرس مقرر کرده وظائف این جماعه از سرکار مرحمت کردے خبرداری نسبت باحوال رعیت
و سپاه بجائے رسانید که خصوصیات خانه مردم باو رسیدی بعضے اوقات شبانه لباس سلطنت
از بر انداخته تنها در کوچه و بازار رفته از حقیقت احوال امرا و دیگر خلائق مطلع شدی مردم ظن
مے بردند که سلطان بجن آشناست که چنین اخبار مخفیه میرسانند و بعضے مے گفتند که چراغی
از طلسمات بدست سلطان افتاده بود که از افروختن آن عالم اجنه ظاهر مے شد و کیفیت روے
زمین و احوال روزمره سلاطین ممالک و خصوصیات عالم و عالمیان بے کم و زیاد اظهار میکرد
و خزائن و نیز اشیائے دیگر ممالک بموجب طلب سلطان حاضر مے نمود بالجمله سلطان
خیلے هوشیار و صاحب دانش بود بر امرائے ضبط درست داشت اگر جائے لشکر تعین میکرد
هر روز دو فرمان متضمن تدبیر و ترتیب عساکر و آراستن صفوف جرنغار و برنغار و هراول و
قراول و چنداول و آئین کارزار و پیش بردن کار و حمله بر مخالف و محاصره قلعه بنام سردار فوج
میفرستاد و نوکر النفس را مجال نبود که احدے از ضوابط و حکمش تخالف تواند ورزید اسباب
ڈاک چوکی آنجا موجود داشت امرائے سرحد که فرمان صادر مے شد دو سه کروه استقبال
میکرد و صف بسته شخصے که فرمان مے آورد بران صفه مے ایستاد و امرا زیر صفه ایستاده

سلطان از همانجا بر باربک شاه برادر کلان خود که در جونپور بود رفته پس از محاربه فتح نموده آن ولایت را بدستور سابق بر برادر خود بحال داشته سکه و خطبه بنام خود کرد و نیز با سلطان حسین والی جونپور که از سلطان بهلول شکست خورده و دردست رفته بود او را اکثر اوقات با باربک شاه مجادله می بود جنگ متواتر نموده مظفر و منصور گشت آورده اند که چون نوبت سلطنت دهلی به سلطان محمد شاه بن سلطان فیروز شاه رسید ملک سرور خواجه سرا را که خطاب خواجه جهانی داشت بسلطان الشرق مخاطب ساخته جونپور و آن حدود بجاگیرش مقرر کرده رخصت گردانید چون سلطان محمد شاه را شوکت و صلابت نماند سلطان الشرق استیلا یافته پرگنه کول واتاوه و کنپله و بهرایچ و رابری و بهار و ترهت وغیره از جانب دهلی در تصرف آورده حکومت باستقلال کرد و در سنه ۷۹۶ سکه و خطبه بنام خود نموده آن ولایت را رونقی تازه داد بعد چندی باجل طبعی درگذشت مدت سلطنت او شانزده سال

سلطان مبارک شاه پسر خوانده سلطان الشرق یک سال و چند ماه

سلطان ابراهیم شرقی بن سلطان مبارک شاه چهل سال و چند ماه.

سلطان محمود بن سلطان ابراهیم شرقی سی و یکسال

سلطان محمد شاه بن سلطان محمود شاه سه سال و پنج ماه.

سلطان حسین بن سلطان محمد شاه یازده سال

درین ولا که سلطان سکندر غالب آمده آن ولایت را از سلطان حسین تخلیص نمود اگرچه سابقاً سلطان بهلول بر آن ملک فتح کرده بکسان خود سپرده بود لیکن بواقعی به ضبط در نیامده و درین مرتبه سلطان مظفر و منصور گشته بالکل آن ولایت را بالضبط در آورده و آن ممالک که از تصرف سلاطین دهلی بدر رفته بود بعد یکصد و دو سال ضمیمه ولایت دهلی گردید القصه سلطان سلطنت باستقلال تمام کرد و مراسم عدل و انصاف بتقدیم رسانید و عهد او نرخ غلات ارزان ماند و رعایا برایا با امنیت و جمعیت بکار و پیشه خود اشتغال داشتند بترویج امور شرعیه و تقیید احکام اسلام بسیار مقید بود و تعصب دینی خیلی داشت از اکثر اماکن بت خانها منهدم ساخته مساجد و مدارس تعمیر نمود و در متهرا و دیگر امکنه هندوان را از غسل منع کرد و نگذاشت که کسی از کفار در متهرا برسم کفر سر و ریش تواند تراشید و میخواست که بتخانهای تهانیسر را انهدام نماید علما گفتند که انداختن بتخانهای قدیم جایز نیست اما کفار را

از پسران سلطان مرحوم برادرده گمان خود سپرد وازین بیوفائی و بیمروتی را بر خود روا داشت **بیت**

منسوخ شد مروت و معدوم شد وفا | زین هر دو نام ماند چو عنقا و کیمیا

واز انجا بدهلی آمده روز بروز قوت و مکنت بهم سانیده سلطنت بامراد کرد ظاهر آراسته و باطن پیراسته بود بمتابعت شریعت غرا کمال تقید داشتے و در کل حال سلوک بر مسالک شرعیه و دین پروری نمودے و در داد و عدل مبالغه فرمودے بیشتر اوقات بمصاحبت علما و مجالست فقرا گذرانیدے و تفقد احوال فقیران و مسکینان کردے بالاخر در موضع ملاوتی از اعمال سکیت بمرگ طبعی جهان فانی را پدرود کرد **نظم**

بهشتصد و نود و هشت رفت از عالم[1] | خدیو ملک ستان و جهان کشا بهلول

به تیغ ملک ستان بود لیک دفع اجل | بود محال بشمشیر و خنجر مصقول

مدت سلطنت او سی و هشت سال و هشت ماه و هشت روز ❖

سلطان سکندر عرف شاهزاده نظام خان بن سلطان بهلول

بعضے امرا میخواستند که شاه زاده باربک خلف کلان سلطان مرحوم را سر برا را گردانند و برخے بر سلطنت اعظم همایون نبیره سلطان رضامند بودند والده سلطان سکندر که زرگر زاده بود نزدیک سلطان مرحوم از جمیع خوانین قرب و منزلت زیاده داشت و اکثر امرای در حکم او بودند در باب پسر خود پیغام نمود عیسے خان بودے پسر عم سلطان مرحوم که بکیفیت ظاهری چون شیر و شکر و در باطن بسان آب و آتش بود دشنامها داده گفت که پسر زرگری زاده را چگونه بسلطنت بر داریم باوجود باربک شاه که اصالت و نجابت دارد و آن خفت قبول کنیم خانخانان فرملی که از امرائے نامدار بود گفت دور نما از رحلت سلطان مرحوم گذشته مناسب نیست که باهلیه سلطان دشنام دهی عیسے خان گفت تو نوکر هستی ترا چه میرسد که در سخنان خویش و اقارب دخل کنی خانخانان بر آشفت و گفت نوکر سلطان نظام خان هستیم این را بگفت و از انجا برخاسته با جمیع امرا اتفاق کرده شاهزاده نظام خان را سلطان سکندر خطاب داده و در سنه ۸۹۴ بقصبه جلالی بر تخت خلافت متمکن ساخته سکه و خطبه بنام او کردند

---

[1] سنه ۸۹۴. فرشته جلد اول صفحه ۳۲۸ ❖

همی تا برآید به تدبیر کار | مدارائے دشمن به از کارزار
اگر فیل زوری وگر شیر جنگ | به نزدیک من صلح بهتر ز جنگ
کند عاقل اندر ره صلح سیر | تو این راه میرو که از صلح خیر

چون سلطان محمود درگذشت و سلطان حسین خلف او بحکومت جونپور متمکن شد با سلطان بهلول محاربات درمیان آمد و از طرفین مساوات می گذشت نوبتے سلطان حسین باغوائے سلطان ملکه جهان بنت سلطان علاء الدین که در حباله ازدواج و نکاح او بود بایک لک سوار و چهل هزار پیاده و چهار صد فیل و توپخانه فراوان بر دهلی سواری کرد سلطان بهلول بنابر پاس نمک هر چند بملکه جهان عجز و نیاز کرد که نیابتا از طرف والد بزرگ وار ایشان می باشم و اطاعت قبول مینمایم بر من سواری نکنید ملکه جهان بگوش اجابت اصغا نکرد و سلطان حسین را طوعاً وکرهاً بر جنگ آماده کرد بالضرور سلطان بهلول با پانزده هزار سوار آمده صفوف مصاف آراسته کارزار مردانه و پیکار رستمانه نمود از انجا که قوی اقبال و بیدار بخت بود با وجود اندک لشکر مظفر و منصور گشت منظم

چو لشکر بود اندک و یار بخت | به از بیکران لشکر و کار سخت
که در جنگ فیروزی از اختر است | نه از گنج و بسیاری لشکر است

سلطان حسین شکست یافته منهزم گردید ملکه جهان دستگیر شد سلطان بهلول از روے مردمی و مروت ان بانو را باعزاز و احترام پیش سلطان حسین فرستاد بعد آن هفت مرتبه سلطان را با سلطان حسین محاربات رو داده چند مرتبه صلح درمیان آمد و بارها سلطان حسین شکست یافته بطرف قنوج و پتنه رفت بمرتبه آخرین شکست فاحش خورده با ماکن و ور دست رفت و سلطان بهلول در جونپور رسیده سکه و خطبه بنام خود کرده آن ولایت را بمبارک خان لوحانی که از امرائے بزرگ بود داده بدهلی معاودت کرد درین اثنائے سلطان علاء الدین که در بداؤن گوشه اختیار کرده بود از تاریخ بودن انجا بعد بست سال باجل طبعی درگذشت سلطان بهلول که بمقابله سلطان حسین در افتاده رفته بود برائے تعزیت سلطان علاء الدین در بداؤن رسیده بعد ادائے مراسم ماتم پرسی بداؤن را

باشند دیگر مرتبه افغانان بموجب اشاره سلطان دربانان را لت زده بزور اندرون در آمدند و گفتند که ما یان شل بهلول نوکر خان هستیم از سلام چرا محروم باشیم چون غوغاے وشور گردید خان از حال پرسید گفتند که افغانان سلطان را دشنام کنان می آیند و میگویند که ما هم نوکر خان هستیم بهلول اندرون رفته ما چرا اندرون نرویم و سلام نکنیم خان فرمود که همه را بگذارند تا اندرون بیایند افغانان هجوم کرده در آمدند و پهلوے هر خدمت گار حمید خان دو نفر ایستادند چون سلطان دید که افغانان بسیار آمدند و میتوانند که از عهده کار ایشان برایند اشاره نمود درینوقت قطب خان بنی عم سلطان زنجیر از بغل برآورده پیش حمید خان نهاده گفت که مصلحت درینست که شما را چند روز در گوشه باید بود بجهت حق نمک قصد تو نمیکنم القصه حمید خان را محبوس کرده بکسان خود سپرد و سلطان دہلی را با خزاین و دفاین و کارخانجات و جمیع اسباب سلطنت و جهانداری بے مانع مخالفت متصرف شد در ۸۵۵ھ سکه و خطبه بنام خود کرده بسلطان علاء الدین که در بداؤن بود عرضداشت نمود که چون پرورده نمک پدر شمائیم در معنی بوکالت شما کار سلطنت را که از دست رفته بود رواج میدهم نام شما از خطبه بدر نمی افگنم سلطان در جواب نوشت که پدر من ترا فرزند گفته بود ترا بجاے برادر دانسته سلطنت بتو گذاشتم و بر بداؤن قناعت کردم بالجمله سلطان بهلول کامران و کامیاب شده بانتظام مهام جهانداری قیام ورزید بعضے امرا که بسلطنت او راضی نبودند سلطان محمود والی جونپور را طلبداشته تحریص سلطنت دہلی نمودند او بالشکر گران و سامان پیکار آمده دہلی را محاصره کرد سلطان بجانب ملتان راهی شده بود باستماع اینخبر از دیپالپور معاودت نموده رو بدار السلطنت نهاد بعد رسیدن در نریله با سلطان محمود اتفاق کارزار افتاد سلطان محمود شکست یافته بجانب جونپور رفت مرتبه دویم باز سلطان محمود بر دہلی لشکر کشید بعد مقابله و مقاتله قرار یافت که انچه محال در تصرف سلطان مبارک شاه بادشاه دہلی بود متعلق سلطان بهلول باشد و هرچه از اماکن انطرف سلطان ابراهیم والی جونپور در تصرف داشت سلطان محمود متصرف گردد باین صلح هر دو بادشاه بولایت خویش برگشتند و بشرط مذکور تیغ کارزار در نیام کشیدند نظم

در ینوقت سلطان محمد شاه ودیعت حیات سپرد و سلطان علاء الدین بر تخت جهانبانی نشست **بیت**

نہ ہے ملک و دولت کہ سر در نشیب | پدر رفت و پائے پسر در رکیب

بسبب سستی و نارسائی سلطان علاء الدین در اطراف ممالک طوایف الملوک شده بودند و خود بر بداؤن اکتفا کرده در انجا می گذرانید حمید خان وزیر که سلطان باغوائے امرا قصد قتل او کرده بود بحیله از بداؤن برآمده بدہلی رسیده زنان و دختران سلطان را بیحرمت کرده سر برہنہ از حصار دہلی بدر نمود و تمامی خزاین و اسباب سلطنت را متصرف گشت سلطان از بے ہمتی انتقام نگرفت چنانچہ سابقا نوشته شده حمید خان بعد رسیدن دہلی سلطان بہلول را برائے خلافت از سہرند طلبداشت چون سلطان بدہلی آمد حمید خان بعد از عہد و پیمان مکالید حصار را حوالہ کرد و از انجا که حمید خان مکنت و قوت بسیار داشت سلطان بنابر صلاح وقت با و مدارا نموده ہر روز بسلام رفتی روزے حمید خان در خانہ سلطان مہمان شد افغانان باشارت سلطان دران مجلس بعضے حرکات کہ از عقل دور و بہ بیخردی نزدیک باشد بظہور رسانیدند تا در نظر حمید خان سہل نمودار شوند و رعب و دہشت اہنا از مردم بر طرف گردد تا انکہ بعضے کفش خود را بر کمر بستند و بعضے کفشہا را بر طاق بالائے سر حمید خان گذاشتند حمید خان پرسید کہ این چہ عمل است گفتند انہ ملاحظہ دزد و محافظت مینایم بعده گفتند کہ بساط شما عجب رنگہا دارد اگر یک گلیم عنایت شود کلاه و طاقیہ برائے فرزندان خود ساختہ تحفہ بفرستیم حمید خان تبسم نموده گفت کہ قماشہائے خوب برائے فرزندان شما انعام خواہم داد چون خوانہائے خوشبوئے بمجلس آوردند بعضے افغانان چونہ را لیسیدند و گلہائے را خوردند بعضے بیره پان بے آنکہ واکنند با برگہائے دیگر خوردند و بعضے بیره را واکرده چونہ تنہا خوردند چون دہن سوخت بیره را از دست انداختند حمید خان فرمود چرا چنین کردند سلطان بہلول گفت کہ مردم روستائی و کوه نشین و بیقید ہستند در میان مردمان کم مانده اند غیرے از مردن و خوردن کارے ندارند روز دیگر سلطان بخانہ حمید خان مہمان شد قرار داد چنان بود کہ ہرگاه سلطان پیش حمید خان بیاید چند کس ہمراه شوند و اکثر ہمراہان بیرون

ملک بہلول درجواب گفت کہ اگر این قضیہ بوقوع خواہد یافت سودائے مفت است والا خدمت
درویش خدا اندیش کردم **بیت**

سالکان راہ ہمت چو ارادت بینند ‌‌‌‌‌‌‌‌ ملک کاوس و فریدون بگدامی بخشند

القصہ ملک را بموجب اشارت درویش کہ از صغر سن بخاطر داشت و اغوائے اشارات جسرتہ کھوکھر چنانچہ نوشتہ شد مرغ ہوائے سلطنت در آشیان دماغ بیضہ نہاد چون در عہد سلطنت سلطان مبارک شاہ اسلام خان عرف ملک شہ در جنگ شیخ علی کابلی درجہ شہادت یافت چنانچہ گذارشش رفتہ ملک بہلول قائم مقام عم خود گردیدہ عارج معارج دولت گشت آخر کار بمرتبہ امیر الامرائے رسید چون سلطان محمد شاہ زینت افروز سریر جہانبانی گردید ملک بہلول را شجاع و دلاور کارگذار دانستہ پیش آورد و خانخانان خطاب دادہ او را فرزند خواند در اندک مدت بہ سببی از سلطان محمد شاہ ازردہ گشتہ روگردان شد قطب خان ولد اسلام خان کہ خود را ہم چشم ملک بہلول میدانست و باہم بنی عم بودند از متابعت ملک بہلول انحراف ورزیدہ نزد محمد شاہ بسرداری حسام خان عم فتاجی (?) شرقی لشکر گران بر سر ملک بہلول آوردہ در موضع گدتالع بوریہ سادہورہ درمیان طرفین جنگ واقع شدہ بتائیدات الہی ملک بہلول فتح نمود حسام خان شکست یافتہ بدہلی رفت وکوکب طالع ملک بہلول اوج گیر ترقیات گشت و بخدمت سلطان محمد شاہ نوشت کہ اگر حسام خان را بقتل رسانند و منصب وزارت بحمید خان بدہند فرمان برداری و خدمت گذاری بجا مے آرم سلطان بے آنکہ تامل نماید حسام خان را برطرف نمودہ حمید خان را بمرتبہ وزارت سرافراز گردانید ازین معنے ملک بہلول زیادہ خیرہ گردید و قوت و مکنت گرفتہ بتدریج سہرند و سنام ولاہور و دیپالپور و حصار فیروزہ و دیگر امکنہ بزور متصرف شدہ کمال غلبہ و استیلا یافت و بقصد دہلی رفتہ محاصرہ نمود چون تسخیر دہلی میسر نشد بسہرند مراجعت کردہ خود را سلطان بہلول خطاب نمودہ سکہ و خطبہ بانتزاع[1] دہلی گذاشت و از بشارت درویش میدانست کہ تحقیق سلطنت میسر خواہد شد باخود مسرور و خوش وقت بودہ زبان حال باین معنے مترنم داشت. **نظم**

بشارات مخدوم عالم پناہ ‌‌‌‌‌‌‌‌ مرا منتظر دارد این جایگاہ
مراد اد آن شہ بہ شاہی نوید ‌‌‌‌‌‌‌‌ ہمیدارم از حق تعالے امید

---

(۱) بر تسلط ۱۲

یافت و برادران دیگر همراه او بودند ملک کالا پدر سلطان بهلول از جانب اسلام خان برادر خود حاکم دورالہ تابع سهرند گردید و با افغانان نیازی تبقریبی جنگ کرده گشته شد دران وقت سلطان بهلول درشکم مادر بود بارادت الهی در نزدیک وضع حمل ناگهان سقف خانه افتاد مادرش جان بحق تسلیم کرد چون حمل از هشت ماه گذشته بود شکم او را شگافتند سلطان بهلول که رمقے از حیات داشت زنده بر آمد چون یک ماه شد پیش اسلام خان در سهرند آوردند از انجا که سلطنت هندوستان نصیب آن طفل بود و انتظام جشان قضا و قدر در تربیت و پرورش او بودند اسلام خان نظر الطاف بر آن یتیم گماشته برای پرورش حواله دایه نموده به بهلول موسوم گردانید افغانان از روے حقارت او را بلو گفتندے چون بحدے تمیز و بلوغ رسید آثار رشد و کاردانی از ناصیه حال فرخنده مال ظاهر و اطوار سروری و سرداری از طرز و وضع او باهر بود اسلام خان نجابت جوهری و فراست طبعی برادرزاده خویش مشاهده کرده او را بفرزندی خود گرفت و دختر فرخنده اختر خود را در عقد مناکحت او در آورد و روز بروز بپایه بلند رسانیدند گویند روزے ملک بهلول با دو رفیق خود در سامانه رسید و در انجا سید[1] ابن نام درویشے صاحب حال و قال از نزدیکان درگاه ایزد متعال اقامت داشت انوار تجلیات خداشناسی از ناصیه حال او ظاهر و آثار اشراقات ایزد پرستی از اقوال او باهر محاسن سفید بر گرد چهرهٔ نورانیش بر سپید کاری او گواهی داده از تن خاکستر آلودش نور معنی بسان شمع از پردهٔ فانوس جلوه گر گردیده

نظم

ضمیرش مظهر نور الهی | شناسائے سفیدی و سیاهی
دلش آئینه صاف معانی | درو پیدا همه راز نهانی
بهر حرفی فلک را گیسر پرواز | بهر کارے قضا را محرم راز
چو بنشیند مراقب دیده برهم | ببندد دیده دل از دو عالم

آن درویش مقبول الفعال و دانائے اسرار حال و مال بسوے ملک بهلول نظر کرده نگاه لطف فرموده بر زبان آورد که از شما کسی هست که بادشاهی دهلی بدو هزار تنکه بخرد ملک بهلول فی الحال یکهزار و سیصد[2] تنکه نقد و خود موجود داشت پیش درویش نهاد آن بزرگوار قبول کرده گفت که سلطنت هندوستان مبارک باشد همراهانش تمسخر و استهزا کردند

---

(۱) بندرابن (۲) ششصد

حسام خان شهر را متصرف گشت و در حرم سرائے سلطان در آمده زنان و دختران سلطان و دیگر پردگیان راکه در دہلی بودند بانواع فضیحت و خواری سر برہنه کرده از شهر بدر نمود و تمامی خزائن و دفائن تصرف گشت سلطان از استماع این خبر و ازین خفت و اہانت غیرت بخاطر نیاورده و بهانه برسات نموده از انتقام اغماض کرد حمید خان این معنے را غنیمت دانسته خواست که اسم سروری و سلطنت بر دیگری بوده باشد و خود مدار علیه گردد باین خیال ملک بهلول را برائے سلطنت طلبداشته ملک بهلول از دیپال پور در دہلی آمده قابض گشت و از انجا جمعیت خود گذاشته باز بدیپال پور رفته در مقام اجتماع جمعیت شده بسلطان عرضداشت نمود که چون حمید خان بی اعتدالی نموده بانتقام آن بر سر او میروم و بدولتخواہی سلطان تردد مینایم سلطان در جواب نوشت که چون پدر من ترا پسر خوانده است و بجائے برادر هستی و مرا سر و برگ تردد نیست بیک پرگنه بداؤن قناعت کرده سلطنت بتو گذاشتم ملک بهلول روز بروز قوت بهم سانیده قبائے بادشاهی برقامت خود راست میکرد و از دیپال پور در دہلی آمده بر تخت خلافت جلوس نمود **بلیت**

چو بیند که از دو ہا نیست رنج خردمند نگذارد از دست گنج

بعد مدت بسیار سلطان علاء الدین در بداؤن با جل طبعی درگذشت مدت سلطنت که محض برائے اسم بود هشت سال و سه ماه و حکومت بداؤن بست و هشت سال از ابتدائے رایات اعلی حضر خان تا سلطان علاء الدین چهار تن مدت سی و نه سال و هفت ماه و شانزده روز سلطنت و جهانبانی نمودند *

سلطان بهلول لودی افغان المخاطب بخانخانان

ملک بهرام جد بزرگوار سلطان بهلول از ثقات مردی بود در عهد سلطان فیروز شاه از برادران خود رنجیده در ملتان آمده نوکر ملک مردان حاکم آنجا که امرائے فیروز شاهی بود گردید او را پنج پسر بود ملک شاه و ملک کالا و ملک فیروز و ملک محمد و ملک خواجه این هر پنج برادر بعد رحلت پدر در ملتان سکونت داشتند ملک شاه که از همه کلان بود نوکر خضر خان گردید و در جنگ اقبال خان که با حضر خان روداد تردد نمایان کرده اقبال خان را کشت و بجلدوی این خدمت خطاب اسلام خانی یافته روز بروز بر تبه بلند فایض گردید و آخر کار بحکومت سهرند سرافرازی

سست تر است و از سستی عمل سلطان تمامی گردن کشان و واقعه طلبان نزدیک و دور جاده پیمائے تمرد شده از ادائے مالواجب سر باز داشتند و امرائے هر صوبه و مکان و فوجدار هر امکنه انحراف ورزیده علم مخالفت برافراشتند و در هر مکان ملوک طوائف گردید و سلاطین دکن و مالوه و گجرات و جونپور و بنگاله تسخیر دهلی کمر همت بر بستند در لاهور و دیپالپور و سهرند تا پانی پت ملک بهلول دم استقلال می زد و در حوالی دهلی تا سرائے لاددا احمد خان میواتی تصرف داشت و در سنبهل تا گذر خواجه خضر که از دهلی نزدیک است بهادر خان لودی[۱] متسلط بود و کول و جلالی و دیگر قصبات را عیلخان و راپری و چندوار را قطب الدین خان لودی و بهونگانو و کنپله را رائے پرتاب پانه را داؤد خان داشتند و همچنین هر کس هر مکان در تصرف داشت و غیر از دهلی و بداؤن متعلق سلطان نبود بعد چندگاه سلطان بجانب بیانه روانه شد در اثنائے راه خبر رسید که والی جونپور بقصد دهلی می آید سلطان بے آنکه بتحقیق صدق و کذب اینخبر پردازد از راه معاودت کرده به دهلی آمد حسام خان عرف حاجی شرقی وزیر بعرض رسانید که بمجرد آوازه دروغ مراجعت لایق حال سلطنت نبود سلطان از و آزرده خاطر گشت بعد آن بجانب بداؤن نهضت فرمود مدتے در آنجا اقامت ورزیده بدهلی آمد و بداؤن را خوش کرده خواست که آن را دار السلطنت مقرر کرده دایماً همانجا بوده باشد حسام خان از روے اخلاص و نیکو خواهی بعرض رسانید که دهلی را گذاشتن و بداؤن را تختگاه کردن صلاح دولت نیست سلطان ازین سخن زیاده رنجیده او را از خود جدا ساخته در دهلی گذاشت و هر دو برادران خود را یکے را شحنه شهر و دیگرے را امیر کوهی مقرر کرده در دهلی تعین کرد

نظم

چو نبود بتدبیر و اندیشه کار — ندامت کشد آخر از روزگار
کسے سر برارد بعالم بلند — که در کار عالم بود هوشمند
کسے را که عزمش نباشد درست — بنائے مهمش بود سخت سست

بالجمله در ۸۵۳ه سلطان بجانب بداؤن رفته باندک ولایت قناعت کرده بعیش و عشرت اشتغال ورزید بعد چندگاه درمیان هر دو برادران سلطان که در دهلی بودند مخالفت رو داد و با یکدیگر جنگ کردند یکے از انها کشته شد روز دویم مردم شهر هجوم آورده باغوائے حسام خان دیگرے را بالقصاص کشتند درینوقت سلطان بسخن ارباب فتنه و فساد قصد قتل حمید خان که وزیر الملک بود نمود او از بداؤن فرار نموده در دهلی آمده بالتفاق

روزے شمشیر باعلم کردہ بر سراپردہ سلطان بجرات و دلیری تمام امد و جنگ سخت گردید چون اجل ملک سرور رسیدہ بود دران معرکہ کشتہ شد و رفیقانش نیز قتل و اسیر شدند و سلطان انتقام خون پدگرفت در ۸۳۳ھ سلطان بملتان رسیدہ مزارات مشائخ را طواف نمودہ فوجی بر سر جسرتہ کہوکہر تعین کردہ بدہلی رجعت کرد درین ایام جماعۃ لنگاہ در ملتان ابغی ورزیدہ لوائے سروری بر افراشت و نیز سلطان محمود والی مالوہ باغوائے میماتیان بر سر دہلی آمد سلطان پسر خود را معہ ملک بہلول لودی بجنگ او فرستاد پسر سلطان بموجب اشارہ پدر صلح درمیان اورد سلطان محمود بالکہ خویش مراجعت نمود و این صلح باعث زبونی و بدنفسی سلطان گردید بیت

بجائے کہ بدخواہ خونی بود ۔۔۔ تواضع نمودن ز بونی بود

ملک بہلول بمقتضائے شجاعت و مردانگی کہ در نہاد او متمکن بود این صلح پسند نکردہ تعاقب سلطان محمود کردہ اسباب و پرتال او بغارت آورد سلطان را این جرات و جسارت ملک بہلول پسند آمد و اورا از روے نوازش و مہربانی فرزند خواند و بخطاب خانخانی سرفراز فرمودہ ولایت لاہور و دیپالپور باو ارزانی داشت و برائے دفع شورش جسرتہ کہوکہر تعین نمود جسرتہ با ملک بہلول صلح نمودہ بنوید سلطنت دہلی مژدہ داد نظر بر زبونی سلطان و اتفاق جسرتہ از ہمین روز ملک بہلول را ہوائے بادشاہی در سر افتاد در مقام فراہم اوردن لشکر گردید از اطراف و جوانب افغانان را طلبیدہ نگاہداشت در اندک مدتے بسیاری از افغانان بر وگرد آمدند از روے تسلط بعضی پرگنات سوائے جاگیر خود متصرف گشت و باندک سبب ظاہری با سلطان مخالفت ورزیدہ باکمال شوکت و مکنت بر سر دہلی آمد مدتے محاصرہ نمودہ بے نیل مقصود برگشت و کار سلطان روز بروز زبونی و سستی پذیرفت و کار بجائے رسید کہ امرایانی کہ در بست کرہای ار السلطنت بودند سر از طاعت پیچیدہ دم استقلال زوند و در اطراف ممالک اختلال گردید و تحصیل خراج خلل افتاد بالاخر سلطان باجل طبعی درگذشت مدت سلطنت یازدہ سال و یک ماہ و چند روز۔

سلطان علاءالدین بن سلطان محمد شاہ بن سلطان مبارک شاہ بن رایات اعلی خضر خان

در ۸۴۹ھ بر تخت خلافت جلوس نمود ملک بہلول المخاطب بخانخانان و دیگر ارکان دولت بیعت کردند در اندک مدت از وضع و اطوار سلطان ظاہر گشت کہ از پدر ہم

کرده خلایق کثیر اسیر نموده بلاهور رسیده قلعه را متصرف گشت و دوازده هزار سوار انتخابی برائے محافظت گذاشته بتسخیر دیپالپور رفته فتح نمود سلطان از استماع این خبر از دهلی بسرعت آمد و مستعد جنگ گردید شیخ علی تاب نیاورده بجانب کابل روانه گشت و سلطان از تلنبه(۱) دریائے راوی گذشته قلعه شور را که برادرزاده شیخ علی در تصرف داشت محاصره کرد او تاب نیاورده عاجز شده دختر خود را به پسر سلطان داده صلح نمود سلطان از مهم شور و لاهور و ان نواحی خاطر جمع نموده بدهلی مراجعت کرد چون ملک سرور وزیر در وقت محاربه و مجادله با شیخ علی چندان تردد نکرد و کم پائے نمود لهذا ملک کمال الدین را در امور وزارت شریک نمودند و پایه ملک سرور در تنزل و رتبه کمال الدین روز بروز زیاده می شد بزرگان فرموده اند نظم

نه یک کس تواند که سازد دو کار — که آن را پسند ندارد ارباب هوش
دو کس را مفرمائے یک کار نیز — که دیگے بشرکت نیاید بجوش

ملک سرور از رده شده باتفاق بعضی امرا که با سلطان مخالف و با او موافق بودند قابو یافته سلطان را در وقتی که بمسجد جامع مبارک آباد برائے نماز رفته بود بقتل رسانید مدت سلطنت او سیزده سال و شانزده روز*

سلطان محمد شاه بن سلطان مبارک شاه بن رایات اعلی خضر خان

این خلف شاهزاده فرید بن رایات اعلی خضر خان است چون سلطان مبارک شاه فرزند نداشت او را بفرزندی خویش پرورش نموده بود در سنه ۸۳۷ در مبارک آباد بر اورنگ فرمانروائی جلوس نموده سکه و خطبه بنام خود کرد ملک سرور اگرچه بظاهر بیعت نمود اما اسباب سلطنت و خزاین و سلاح خانه و تور خانه و فیل خانه و دیگر کارخانجات در تصرف او بود و خطاب خانجهانی داشت درینوقت تسلط پیدا کرده بعضی از امرائے مبارک شاهی را بقتل رسانید و بعضی را در قید نگاهداشت و اکثر پرگنات در تصرف در آورده کسان را بتحصیل مالواجب تعین کرد از استیلائے او امرا بستوه آمده نزدیک ملک کمال الدین که کمال الملک خطاب یافته از امرائے بزرگ و در امور وزارت شریک بود اظهار تظلم نمودند او با امرائے اتفاق کرده برسر ملک سرور آمده آویزش رو داد ملک سرور در قلعه دهلی متحصن گردیده تا سه ماه محاربه نموده خود را محفوظ داشت

(۱) طلنبه فرشته جلد اول صفحه ۱۶۸*

سوای ولایت مقبوضه پدر کلانور و جالندهر متصرف شد چون سلطان بر ولایت میوات و پیانه
دراپرسی چندوار و دیگر ممالک لشکر کشیده بود از استماع خبر تسلط جسرته کهوکهر بعد فتح ان
ممالک در دهلی مراجعت نموده لشکر عظیم بر سر جسرته تعیین کرد و در نواحی جالندهر جنگ درمیان
آمد جسرته شکست یافته بمسکن خویش که بهکهر بوده باشد رفت چون سلطان بر خلاف قاعده
خضر خان والد بزرگوار خویش از اطاعت شاهرخ مرزا خلف حضرت صاحب قران انحراف
داشت ازین جهت شیخ علی که از جانب شاهرخ مرزا حکومت کابل داشت بموجب امر
میرزا بر هندوستان می تاخت در ۸۳۴ھ شیخ علی بموجب طلب ملک فولاد که یکی از امرایان
سلطان بوده و از اطاعت انحراف می ورزید در هند امده دست تاخت و تاراج برگشاد و
در نواحی جالندهر رسیده مال و امتعه خلایق به غنیمت برگرفت و لبسیاری را اسیر کرده در
لاهور اور و از انجا به تلواره و بعد ان در خطپور رفته از اب راوی گذشت و تا اب جهلم پرگنات
را خراب ساخت و متوجه ملتان گردید و ملک شه لودی عم سلطان بهلول لودی که حاکم دیپالپور بود
بشیخ علی جنگ کرده شهادت یافت سلطان از استماع این خبر لشکر گران از دهلی تعیین کرد و در
نواحی ملتان محاربه رو داد شیخ علی شکست خورده در شور[1] رفت در انجا نیز جنگ شد باز
شکست بشیخ علی افتاد و اسباب و اموال او بتاراج رفت و با معدودی از معرکه بر امده رو بکابل
نهاد و نیز سلطان را با سلطان هوشنگ خدیو مالوه بمراتب جنگ رو داده مظفر و منصور گشت
درین ایام جسرته کهوکهر قوت بهم رسانیده از اب جهلم و چناب و راوی و بیاه گذشته تا جالندهر
رسید ملک اسکندر که از جانب سلطان بر سر او تعیین شده بود در اندک مجادله شکست یافته
گرفتار گشت جسرته فتح یافته از جالندهر بلاهور آمده محاصره نمود همدرین اثنا شیخ علی باز از کابل
آمده حوالی لاهور و ملتان تاخت و تا سهرند تسلط نموده برگشت و انواع خرابی و حال مردم
و متوطنان اندیار راه یافت سلطان از استماع این حوادث بطرف لاهور و ملتان عزیمت نمود
و ملک سرور وزیر خود را مقدمه لشکر ساخت چون ملک سرور بسامانه رسید جسرته کوکهر از
این خبر محاصره لاهور گذاشته بمسکن خویش شتافت و ملک سکندر را که در جنگ جالندهر دستگیر
شده بود همراه برد و باز دو مرتبه از کوه بر امده در جالندهر و بجواره کوتهی رسیده فتنه و فساد
نمود و روز بروز قوت او زیاده گشت درینوقت شیخ علی باز از کابل آمده ولایت کنار بیاه تاراج

[1] سیوتر فرشته جلد اول صفحه ۱۶۷+

اسم سلطانی بر خود اطلاق نکرد و برایات اعلیٰ خود را مخاطب کرده باجل طبعی درگذشت **بیت**

ذات پاکش کہ بود خضر شعار　　بکرامات رفت بر سر کار

ایام سلطنت او هفت سال و سه ماه *

سلطان مبارک شاه بن رایات اعلیٰ خضر خان

بعد رحلت پدر والاقدر در سنه ۸۲۴ھ بر تخت خلافت جلوس نموده سکه و خطبه بنام خود کرد امرائے عظام و وزرائے کرام مراسم تهنیت و مبارکبادی تبقدیم رسانیدند هر یک را مواجب و جاگیر بدستور سابق بحال داشته بعضی را بقدر حالت اضافه مرحمت کرد چون شیخا کهوکهر از روے تسلط و استیلا سلطان شاه علی مرزبان کشمیر را که بر تهته فتح کرده غنیمت فراوان آورده بود دستگیر نموده مال و اسباب بسیار بهم رسانیده قوت و مکنت پیدا کرده بود از غرور کثرت جمعیت و فراوانی لشکر و خیرگی آنکه حاکم کشمیر در قید او افتاد بجرات و دلیری اراده تمام دهلی نمود و از آب ستلج گذشته تلوندی رائے کمال الدین مبین را غارت کرده از لودیانه تا روپر متصرف گشت از آنجا در سهرند آمده از سلطان شه[1] لودی حاکم آنجا جنگ نمود سلطان باستماع این خبر از دهلی برآمده در لودیانه رسید شیخا کهوکهر از آب گذشته مقابل سلطان بر لب دریا لشکرگاه ساخت تا چهل روز جنگ در میان آمد آخرالامر شیخا تاب نیاورده گریخت و سلطان تا آب چناب تعاقب نموده بسیاری را از سوار و پیاده بقتل رسانیده راجه بهیم زمیندار جمون بملازمت سلطان رسیده مراسم نیکوخواهی تبقدیم رسانید و لشکر بر سر بهکهر مسکن شیخا برده خراب گردانید سلطان از آنجا معاودت کرده در لاهور نزول اجلال فرموده دران مصر جامع طرح اقامت افگند و کسانی که از دست تطاول شیخا خراب و ویران شده بودند بدلاسا و استمالت آباد ساخت و در آبادی آن مصر توجه برگماشته حکم ترمیم و تعمیر قلعه فرمود از آنجا بدهلی مراجعت کرد شیخا فرصت یافته بار دیگر در لاهور آمده محاصره نمود چون کار پیش نرفت از آنجا بکلانور رسیده متصرف گشت و از آنجا روانه شده براجه بهیم جمووال که برائے کمک حاکم لاهور برآمده بود در آویخت و بعد محاربه داخل کوه گردید و باز در میان راجه بهیم و شیخا کارزار سخت رو داد و باراده الهی راجه مسطور در جنگ گاه کشته شد شیخا مال فراوان بدست آورده قوت و مکنت بهم رسانیده بملاهور و دیالپور تاخت و آن ولایت را در تصرف خود آورده بعد چندگاه ودیعت حیات سپرد و بعد او ملک جسرته پسرش متسلط گردید

(۱) رخته فرشته جلد اول صفحه ۳۰۶ و ۲ اسلام خان لودهی - فرشته جلد اول صفحه ۱۶۴ *

رایات عالی حضرت خضرخان بن ملک سلیمان پسر خوانده ملک مروان از امرائے کبار فیروزشاہی

چون ناصر الدین محمود شاہ رحلت نمود امرائے ہمدیگر اتفاق نمودہ دولت خان را کہ از امرائے کبار بود بسلطنت بر داشتہ بیعت کردند خضرخان از استماع این خبر لشکر فراوان بہم رسانیدہ از فتح پور تابع ملتان کہ دار الایالت او بود روانہ شدہ بدہلی آمدہ محاصرہ کرد تا چہار ماہ محاصرہ درمیان بود اگرچہ دولت خان مراسم قلعہ داری و مجادلہ بجا آورد اما ازینجہت کہ امرا ازو برگشتند نتوانست زیادہ ازین تاب آورد و چون سلطنت نصیب خضرخان از ازل مقرر بود دولتخان صورت حال بدینمنوال معاینہ نمودہ بالضرورت آمدہ ملازمت کرد خضرخان او را قید نمودہ در حصار فیروزہ فرستاد ہمانجا روح او از حصار بدن بدر رفت بالجملہ خضرخان مظفر و منصور گشتہ داخل قلعہ دہلی گردید در سنہ ۸۱۷ مہمات جہانبانی بعہدہ خود گرفت ازانجا کہ حضرت صاحبقران ہنگام نزول ہندوستان او را سرافراز فرمودہ بشارت سلطنت باو دادہ بودند ازینجہت خضرخان پیش آمد خود و کشایش کار و عروج بر معارج دولت و حکومت از برکات توجہات حضرت صاحب قران میدانست درینصورت سکہ و خطبہ بنام شاہرخ مرزا خلف حضرت صاحبقران رائج گردانید و مراسم وفاداری بظہور رسانید **بیت**

دلا ور وفا باش ثابت قدم که بے سکہ رائج نباشد درم

آخر کار سکہ و خطبہ بنام خود کردہ بر اکثر ممالک تصرف نمودہ حکومت باستقلال کرد و جمیع امرائے مطیع و منقاد خود گردانید و جمعی کہ در قرات نزول حضرت صاحب قران بے خانمان شدہ بودند در ایام حکومت او آمدہ اباد گشتند و مرفہ الحال شدہ دعائے خلود عہود سلطنت و بقائے عمر و حیات او میکردند و بکار پیشہ اشتغال داشتند این خضرخان سیدزادہ جوان صادق القول پسندیدہ اطوار صاحب دانش و پاکیزہ طینت و فرخندہ اخلاق و حمیدہ صفات و والا ہمت و فراخ حوصلہ بود شجاعت جبلی و سخاوت فطری و عدالت طبعی داشت در ترفیہ احوال رعایا و برایا کوشش بلیغ می نمود بزرگی حال دلیل بر بزرگی حسب و نسب او بود با وجود استعداد سلطنت و اسباب ملک گیری و ملک داری

در اندک زود خورد دستگیر شده بقتل رسید و نتیجه حرام نمکی و عهد شکنی عاید حال او گشت بیت

بنقض عهد دلیری مکن که چرخ فلک　　نتیجه عملت زود در کنار نهد

چون خبر کشته شدن اقبال خان در دهلی رسید دولت خان و اختیار خان لودی و دیگر امرائے که در دہلی بودند سلطان ناصر الدین محمود شاه را از قنوج طلبداشته در ماه جمادی الاول سنه ۸۰۹ بتجدید بر سریر خلافت نشاندند و دولت خان بالشکر فراوان بر سر بیرم خان که بعد بهرام خان در سامانه دم استقلال میزد آمده فتح نمود درین اثنائے خضر خان از ملتان بالشکر گران در سامانه و سهرند رسید دولت خان تاب مقاومت نیاورده پیش سلطان در دہلی رفت سلطان بے آنکه فکر خضر خان نماید و ازان طرف جمعیت حاصل کند بر سر سلطان ابراهیم بجانب مشرق رفت و بے نیل مقصود معاودت نمود سلطان ابراهیم تا دہلی تعاقب کرده بمکان خود رفت بعد ان سلطان ناصر الدین محمود شاه در برلی رفته آن را از مرجا[1] گماشته سلطان ابراهیم شاه مستخلص نموده ازانجا در سنبهل رسیده آن را نیز از تاتار خان افغان بتصرف خود در آورده اسد خان لودی را درانجا گذاشت بعد ان در حصار فیروزه آمده بر قوام خان گماشته خضر خان فتح نموده بدہلی مراجعت کرده و خضر خان سه مرتبه از ملتان لشکر فراهم آورده بر سر دہلی آمده با سلطان ناصر الدین محاربه کرده برگشته رفت چون درین ایام طوائف ملوک شده بود بهر طرف و نواحی امرا دم استقلال میزدند غیر از رهتک و بعضے محال دیگر ولایت میان دواب در تصرف سلطان نبود روزے برسم شکار بجانب کهتل رفته بدار السلطنت مراجعت کرد در راه بیماری صعب رو داد در اندک ایام بهمان بیماری درگذشت مدت سلطنت که غیر از نام نبود بست سال و دو ماه از ابتدائے سلطان غیاث الدین تغلق شاه عرف غازی الملک تا سلطان ناصر الدین محمود شاه هشت تن مدت نود و شش سال و دو ماه و یازده روز جهانبانی نمودند ازینجا سلسله سلطنت نسل ترکان که فرزندان و خویشان و غلامان سلطان شهاب الدین غوری بودند بست و چهار تن در صد و سی و سه سال جهانداری و ملک رانی کردند آخر شد +

---

(۱) میر ضیا +

پرداخت چه تا شیر در بیشه است چراگاه براهو فراخ نمیشود و تا باز در پرواز است دراج را پریدن اسان نگردد و بعد رسیدن در دهلی فوجی برسر اقبال خان که در برن بود تعیین کرد اقبال خان شبخون آورده آن فوج را شکست داده بزور و قوت کمال رو بدهلی آورد و سلطان نصرت شاه تاب نیاورده فیروزآباد را گذاشته باز بجانب میوات رفت و دهلی و فیروزآباد بتصرف اقبال خان درآمد و ولایت میان دوآب و محال حوالی شهر بزور شمشیر متصرف گشت و سایر بلاد هند در تصرف امرا ماند چنانچه ولایت گجرات در تصرف اعظم همایون ظفرخان و تاتارخان پسرش بود و لاهور و ملتان و دیپالپور تا نواحی سند را خضرخان و مهوبه و کالپی محمود خان پسر ملک زاده فیروز و قنوج و اوده و دلمو و سندیله و بهرائچ و بهار و جونپور را سلطان الشرق عرف خواجه جهان و بلاد مالوه دلاورخان و سامانه علیخان(1) و بیانه شمس الدین اوحدی متصرف بودند هر کدام دم استقلال میزدند و اطاعت یکدیگر نمیکردند در سنه ۸۰۳ سلطان ناصرالدین محمود شاه که از خوف حضرت صاحبقران بگجرات رفته بود بعد از جمعیت و امنیت بدهلی آمد اقبال خان استقبال نموده در قصر همایون جهان پناه فرود آورد اما چون عنان اختیار بدست اقبال خان بود با سلطان اتفاق نمی بود و وقتی که برسر سلطان ابراهیم پسر خوانده سلطان الشرق بجانب اوده لشکر کشید سلطان ناصرالدین محمود شاه را همراه خود برد چون بر سلطان ابراهیم نتوانست تسلط کرد جونپور را فتح نموده روانه دارالملک دهلی گردید دران وقت سلطان ناصرالدین محمود شاه که فی الحقیقت در قید اقبال خان بود فرصت یافته به بهانه شکار برآمده نزد سلطان ابراهیم رفت که بامداد و اعانت او شاید کاری تواند ساخت او اصلاً معاونت نکرد بلکه در مراسم مهمانداری هم نپرداخت سلطان ناصرالدین محمود شاه از نزد او مایوس شده در قنوج آمده شاهزاده هرنوی(2) را که از طرف سلطان ابراهیم در آنجا بود شکست داده قلعه قنوج را متصرف شد و علم سروری افراشت اقبال خان از استماع این خبر برسر سلطان ناصرالدین رفت چون قلعه استحکام داشت نتوانست دست بر دیافت ازانجا معاودت نموده باتفاق بهرام خان حاکم سامانه که از غلامان فیروزشاهی بود و بست هزار سوار موجود داشت برسر خضرخان بجانب دیپالپور و ملتان لشکر کشید بعد رسیدن در تلوندی تهاره رای داود و رای کمال الدین مئین زمینداران تهاره را که برای ملاقات آمده بودند قید کرده و بلطایف الحیل بهرام خان را نیز محبوس گردانید و بمقابله خضرخان روانه شد خضرخان نیز لشکر فراهم آورده بعزیمت محاربه از دیپالپور برآمده و طرفین را باهمدیگر کارزار روداد ازانجا که اقبال خان را بخت و اقبال پشت داده بود

---

(1) غالب خان + (2) هریوی +

بکشتند یا زنده کردند اسیر — زن و بچه شان انچه برنا و پیر
بغارت به بردند چیزے که بود — ز خشک و تر شان برآورد دود
بتاراج بردند بسیار چیز — بالچه گرفته بسے برده نیز

حضرت صاحبقران بعد فتح دہلی در عمارت سلطانی نزول اجلال فرموده بار عام دادند و حسب الحکم الاعلی خطیب خوش الحان بر سر منبر خطبه بنام نامی خواند و وجوه دراہم و دنانیر از اسم سامی از سکه تیموری سعادت پذیر شد بیت

چون سکه بنام شاه آراسته شد ÷ در چشم ستاره قدر مه کاسته شد

تا دو ماه دہلی پس از کوچ صاحبقران خراب مطلق ماند و ساکنان آن مصر که باطراف رفته بودند بتدریج آمده آباد شدند بالجمله حضرت صاحبقران بعد تاراج دہلی کوچ کرده بطرف میرٹھ رفتند وان دیار را تاخته مرد و زن و فرزندان ان نواحی اسیر و قتل نمودند و از انجا ہردوار گنگ نزول اجلال فرمودند این ہردوار گنگ مکانی است که دریائے گنگ از کوه سوالک از انجا بر می آید و اہل ہندان مکان را بزرگ دانسته در اوان معہود بقصد غسل آمده از دحام میکنند و دران مکان موے سر و ریش تراشیدن از آئین دین و استخوان مردگان درون گنگ انداختن رستگاری فرو رفتگان می پندارند و بعضے اوقات در انجا مجمعے عظیم میشود اتفاق دران زمان که حضرت صاحبقران در ہردوار نزول اجلال فرمودند دران مکان از دحام عظیم بود حکم والا برائے قتل عام بصدور پیوست اکثرے علف تیغ غازیان منصور شدند بقیه از بیم سیف گریخته داخل کوه گشتند ان حضرت از انجا کوچ فرموده براه دامن کوه سوالک در جمون رسیدند راجه جمون را دستگیر نموده بدین اسلام در آوردند از ہردوار تا جمون بست جہاد کردند دران نواحی خضر خان و دیگر امرائے ہندوستان آمده ملازمت نمودند غیر از خضر خان که نیک مرد و سید زاده بود ہمه را قید نمودند خضر خان را از روے عنایت نوازش ایالت لاہور و ملتان و دیپالپور مرحمت فرمودند و بر زبان وحی ترجمان گذشت که من سلطنت ہندوستان بخضر خان بخشیدیم چون موسم تابستان در رسید شدت حرارت و حدت آفتاب زمین و آسمان را مانند کوزه آہنگران آتشناک گردانید و لشکریان حضرت صاحبقران که خو پذیر ممالک سردسیر بودند از حرارت ہند عاجز شده تاب گرما نیاورده بالضرور حضرت صاحبقران از حدود ہندوستان کوچ فرموده از راه کابل متوجه دار السلطنت سمرقند شدند بعد ازان که حضرت صاحبقران از حدود ہندوستان بدر رفتند نصرت شاه سلطان که تاب صدمات عساکر منصوره نیاورده بجانب میوات گریخته رفته بود جمعیت فراہم آورده باز در دہلی آمده بامور جہانبانی

قوان ریگ هائے بیابان شمرد — وے لشکر شاه نتوان شمرد

القصه بعد قطع مراحل در دهلی نزول اجلال فرمودند و در راه هرکرا یافتند ته تیغ کشیدند و بسیاری را دستگیر نمودند حتی که تا رسیدن دهلی قریب پنجاه هزار کس اسیر شده بودند چون اقبال خان از شهر برامده برائے جنگ آماده گشت بر چهره اسیران بشاشت ظاهر شد درین وقت بعرض رسید که اسیرانی که در لشکر ظفر اثر هستند فتح اقبال خان استدعا نموده خوشحالی ها میکنند شعله غضب و قهر بادشاهی زبانه زد بصلاح دولتخواهان انهمه را بیکبار بقتل رسانیدند و متنفسے را زنده نگذاشتند و جوے خون روان گردید بالجمله اقبال خان از شهر برامده و حرکت المذبوحی کرده در حملهٔ اول گریخته بشهر درآمد غازیان شهامت کیش تعاقب نموده خلق کثیر را کشتند اکثر فیلان و اموال اقبال خان بدست بهادران لشکر منصور افتاد چون اقبال خان صورت احوال بدینمنوال دید تاب مقاومت نیاورده بوقت شب ترک عیال و اطفال نموده بدر رفت و در قصبه برن رسیده اقامت ورزید سلطان ناصرالدین محمود شاه که برائے سلطنت محض نمونه بود مضطرب قلبی از نزدیکان خود راه گجرات پیش گرفت **بیت**

بلے هرجا شود مهر آشکارا — سها را جز نهان بودن چه یارا

روز دیگر حضرت صاحبقران شهر را امان داده جمعی از ملازمان سرکار را بجهت تحصیل مال امانی تعین فرمودند بعضے مردم شهر از سخت گیری تحصیلداران در مقام ابا و انکار آمده چندی از مردم سرکار را کشتند همین باعث التهاب نایره قهر و غضب بادشاهی گردید حکم والا به قتل و اسیر اهل شهر بصدور پیوست دران روز بسیاری از خلایق اسیر شدند و اکثرے بقتل رسیدند و دهلی انچنان خراب شد که گویا ساکنان ان مصر اصلا آباد نبودند و نوعے تاراج و غارت گشت که هرگز چیزے از اسباب و اشیائے احدی نماند و بخلی بند و قید گردید که هر لشکرے را صد و پنجاه کس از مرد و زن و پیر و کودک اسیر و دستگیر شدند ادنی کسے را بست تقریر ده بدست آمده بود تا پانزده روز غارت و نهب درمیان آمد **نظم**

زبس غارت الچه و چارپا — دران شهر شد بر سپه تنگ جا
زبسیاری برده و خاسته — سراسر شده لشکر انباشته

بگشت وبخدمت سلطان رسیده ملازمت نمود سلطان را نمونه ساخته خود سلطنت میکرد و بر سر تاتارخان در پانی پت رفته اورا شکست داد اوپیش اعظم همایون ظفرخان پدر خود که حاکم گجرات بود رفت فیل وحشم واسباب ریاست تاتارخان بدست اقبال خان درامد دازانجا به دهلی مراجعت کرد چون درهندوستان از بدطینتی امرا هرج مرج روداد دامور سلطنت اختلال پذیرفت میرزا پیر محمد نبیره حضرت صاحب قران امیر تیمور گورگان ازجانب خراسان آمده از اب سند گذشت وحصار اوچ وملتان بتصرف در اورده چندروز درملتان توقف درزید حضرت صاحبقران نیز ازجانب کابل یورش هندوستان فرمودند وبدولت واقبال تشریف آورده درسنه ۸۰۱ قصبه را تاخته بملتان نزول اجلال فرمودند وکسانیرا که بدست میرزا پیر محمد اسیر شده بودند بقتل رسانیدند چون خبر به دهلی رسید اقبال خان بیمناک گشته درمقام فراهم آوردن جمیعت وسامان سپاه مقید گشت حضرت صاحبقران ازملتان نهضت فرموده براه ریگستان متوجه شدند بعد قطع مراحل درحوالی بهتنیر رسیده قلعه را محاصره نمودند پس از مجادله ومحاربه ان قلعه بتسخیر درامد ورائے دولچی مرزبان انجا باسیاری از همراهیان خود اسیر شده بیاسا رسید حضرت صاحبقران پس از تسخیر بهتنیر بسامانه آمده درعرصه آن قصبه بعرض سپاه فرمان دادند طول یسال که جائے ایستادن تو کراست شش فرسنگ بود وتخمین تجربه کاران هر فرسخ دوازده هزار سوار احاطه میکند پس سوائے توکر هفتاد ودو هزار سوار بوده باشد وعرض که محل ایستادن توکر توکر است کثرت لشکر وفراوانی سپاه ازین قیاس باید کرد

نظم

زهر جانبے رایتے شد پدید	روان فوج فوج از سپه در رسید
علمها بر افراخته رنگ رنگ	بر آورده تیغ خور از گرد رنگ
ز بس جوشش لشکر به بیراه وراه	بسیط زمین تنگ شد بر سپاه
نه بد بر زمین پشه را جایگاه	نه اندر هوا بادرا مانده راه
زگرد سواران هوا بست میغ	درخشنده چون برق فولاد تیغ
سپاهی ز هور وبلخ بے شمار	همه تیغ داران خنجر گذار

دارا ودولجین۔ ظفرنامه جلد دوم صفحه ۶۸

سلطان ناصر الدین محمود شاہ بن سلطان محمد شاہ

برادر خورد سلطان علاء الدین سکندر شاہ بعد رحلت برادر تخت نشین فرمان روائی گشتہ
در ۷۹۶ھ سکہ و خطبہ بنام خود نمودہ مواجب و جاگیر سپاہ بدستور سابق بحال داشت
و خواجہ سرور عرف خواجہ جہان راکہ سلطان محمد شاہ اورا سلطان الشرق خطاب دادہ
و ولایت جونپور را بجاگیرش مقرر کردہ بود از قنوج تا بہار ضمیمہ جاگیر سابق نمودہ او
استیلا یافتہ زمینداران آن دیار را مطیع و منقاد گردانیدہ سکہ و خطبہ بنام خود کرد۔
ہمدرین سال لشکر گران بہ دفع شیخا کھوکھر کہ لاہور را متصرف شدہ بود رخصت گشت
و شیخا دوازدہ کروہے لاہور محاربہ عظیم نمودہ شکست خوردہ در کوہ جمون رفت واز نواحی
لاہور رفع فساد گردید دریں ایام سلطان بجانب گوالیار حرکت کرد مقرب خان و ملو خان
کہ از امرائے کبار بودند در دہلی لوائے مخالفت برافراشتند سلطان باستماع اینخبر
مراجعت نمودہ در حوالی شہر رسیدہ محاصرہ نمود تا سہ ماہ جنگ درمیان ماند و حصار
دہلی بتصرف سلطان درآمد جماعۂ باغیہ نصرت شاہ بن فیروز خان بن سلطان فیروز شاہ را از میوات
طلبداشتہ در فیروز آباد بر تخت نشانیدہ و فضل اللہ بلخی عرف ملو خان کہ سر حلقہ اہل
بغی بود بخطاب اقبال خان مخاطب گشت درمیان دہلی و فیروز آباد جنگ میشد و بمساوات
میگذشت پرگنات میان دوآب و پانی پت و سونپت و جھجر و رہتک تابست کردہ
شہر در تصرف نصرت شاہ بود و غیر از حصار دہلی و خزانہ تعلق سلطان نماند امرا و ملوک
این ہر دو بادشاہ ہر یک ولایتی را متصرف شدہ دم استقلال میزدند و بطور خود حاکم
و فرمان روان بودند مدتے کاروبار ممالک پراگندہ و ابتر بود مصرع

پریشان شود کار ملک از دو شاہ

اقبال خان بخدمت نصرت شاہ اظہار ارادات خود نمودہ بر مزار شیخ قطب الدین
بختیار کاکی قدس اللہ سرہ کلام مجید درمیان آوردہ از طرفین عقد موافقت بستند
روز سویم اقبال خان از روے مکر و غدر خواست کہ نصرت شاہ را دستگیر نماید نصرت شاہ
بالضرور از حصار برآمدہ با معدودے پیش تاتار خان وزیر در پانی پت رسانید
و فیروز آباد در تصرف اقبال خان درآمد و او غالب آرہ مقرب خان راکہ ہم چشم او بود

بفرخی وسعادت دران دیار آمد ‌‌ ‌‌ ‌‌ ‌‌ بدان صفت که به بیت الشرف رسد خورشید

در ۷۹۲ھ مرتبہ ثانی بر تخت جہانبانی جلوس نمودہ سکہ وخطبہ بتجدید بنام خود نمود در اندک مدت غلامان فیروز شاہی کہ بدآموز بودند از سلطان رنجیدہ پیش سلطان ابوبکر شاہ درکوتلہ میوات رفتند سلطان محمد شاہ نظر بر بیوفائی وکوتہ خردی انجماعة داشتہ حکم کرد کہ از غلامان فیروز شاہی ہرکس کہ در دہلی بودہ باشد بدررود سہ روز مہلت است والا بقتل خواہد رسید ہرکہ بدر رفت سلامت ماند وہرکس کہ نتوانست رفت بقتل رسید ومشہور است بعضے مردم مے گفتند کہ ما اصیل ایم سلطان فرمود کہ ہرکہ از شما کہوکہر[1] درست بگوید اصیل است چون تلفظ نتوانستند اداکرد وزبان پورب وبنگالہ میگفتند دریںصورت کشتہ میشدند بدین تقریب اکثر مردم کہ اصیل بودند وزبان پورب داشتند ناحق کشتہ میشدند شاہزادہ ہمایون خان پسر سلطان از سامانہ آمدہ برخصت سلطان بالشکر گران بر سر سلطان ابوبکر شاہ رفت ودر نزدیکے کوتلہ میوات محاربہ وداد باندک جنگ وجدل سلطان ابوبکر شاہ بقید درآمدہ در قلعہ میرٹھہ محبوس گردید وہمانجا بمرگ طبعی درگذشت بعد از چندگاہ سلطان از دہلی برآمدہ بجانب قنوج ودلمو لشکر کشیدہ وسرکشان آن دیار را مالش دادہ بجالیسر رسید ودرانجا قلعہ بہ استحکام تمام احداث نمودہ بمحمد آباد موسوم گردانیدہ بہ دہلی رسیدہ در ۷۹۶ھ شاہزادہ ہمایون خان را بر سر شیخا کہوکہر کہ لاہور را متصرف شدہ بود با بسیاری امرا تعین کرد در اثنائے راہ خبر رسید کہ سلطان بمرگ طبعی درگذشت مدت سلطنت او شش سال وہفت ماہ ٭

سلطان علاء الدین سکندر شاہ عرف ہمایون شاہ بن سلطان محمد شاہ

بعد از استماع خبر رحلت پدر والا قدر عزیمت فتح لاہور کردہ مہم شیخا کہوکہر موقوف داشتہ از راہ برگشتہ بدہلی رسیدہ سریر آرائے خلافت گشت وبہ اندک مدت باجل طبعی ودیعت حیات سپرد ومدت سلطنت او یک ماہ وشانزدہ روز ٭

---

(۱) کہراکہری فرشتہ جلد اول صفحہ ۱۵۳ ٭

خیال سلطنت در سر دارد و او را دستگیر نموده بردار کشید و رفیقانش را علف تیغ بیدریغ
گردانید همدرین اثنا امیر صدهائے سامانه بغی ورزید ملک شه خوشدل حاکم آنجا را بر کنار
حوض کشتند و سر او را پیش شاهزاده محمد شاه در نگرکوت فرستاده او را تحریص آمدن نمودند
چنانچه شاهزاده از نگرکوت براه جالندهر بسامانه رسیده سکه و خطبه بنام خود کرد امیر صدها
و زمینداران آن نواحی بیعت نمودند قریب هشت هزار سوار و پیاده جمع کرده بدهلی آوردند
تا رسیدن بدهلی پنجاه هزار سوار جمع گردید چون لشکریان شاهزاده زمینداران ناآزموده کار
و غارتگران اوباش و عیار بودند و سلیقه جنگ و کارزار نمیدانستند باندک جنگ منهزم
شدند و شاهزاده شکست یافته با دوهزار سوار بولایت میان دو آب رفت بار دیگر پنجاه هزار
سوار فراهم آورده بامداد و اعانت حاکم قنوج دکنپله آمده مجادله نمود به امدادت سبحانی
درین مرتبه هزیمت خورده بجانب جالیسر رفت سلطان اندک تعاقب نموده مراجعت
نمود شاهزاده محمد شاه باهل ملتان و لاهور و دیگر امصار و بلاد فرامین نوشت که هر جا بندهائے
فیروزشاهی یابند بکشند در اکثر جا قتل عام و غارت تمام کردند طرفه هرج و مرج بخلایق
رو داد و راهها مسدود گشت و خانها خراب شدند اکثر رعایا از ادائے خراج انحراف
ورزید فتنه و فساد باطراف ممالک برخاست بالضرور سلطان بقصد استیصال شاهزاده
و دفع شورش و فساد بجانب جالیسر روان گردید شاهزاده ازانجا براه دیگر در دهلی آمده
و شاهزاده همایون خان بن شاهزاده محمد شاه از سامانه و سنام لشکر فراهم آورده بقصد دهلی
برآمده باز در جالیسر رفت بعد جنگ و کارزار بتحریک غلامان فیروزشاهی باز از جالیسر در دهلی
آمد درینمرتبه سلطان بے دست و پا گشته تاب جنگ نیاورده از دهلی برآمده بطرف
کوتله میوات رفت و رشته فرمان روائی او منقطع گردید مدت سلطنت یک سال و
شش ماه *

سلطان محمد شاه بن فیروز شاه

چون بموجب طلب غلامان فیروزشاهی از جالیسر روانه گشت پیش ازانکه در دهلی رسد
امرائے عظام شاهزاده خانخانان پسر میانگی سلطان را به دهلی برفیل سوار کرده چتر بر
سر او کشیدند پس از چندروز سلطان بدولت و اقبال در دهلی نزول اجلال نمود بیت

تغلق شاہ بن شاہزادہ فتح خاں نبیرہ خود را کہ پدر او در حیات سلطان ودیعت حیات سپردہ بود ولی عہد کردہ بسلطنت برداشت و در ابتدائے اوقات در عمر نود سال برگ طبعی برحمت حق پیوست و نام نیک خود را در عالیان گذاشت بیت

برد آخر و نیک نامی ببرد ۔۔۔ زہے زندگانی کہ نامش نمرد

از لفظ وفات فیروز شاہ تاریخ برمی آید با امیر تیمور گورگان ہم عصر بود مدت سلطنت سی ہشت سال ‡

سُلطان تغلق شاہ بن شاہزادہ فتح خان بن سلطان فیروز شاہ

بعد رحلت جد بزرگوار در ۷۹۰ھ در قصر فیروز آباد بر سریر فرمان روائی متمکن گشت و بر سر شاہزادہ محمد شاہ کہ در کوہ سرمور بود لشکر گران تعین نمود شاہزادہ تاب نیاوردہ از سرمور برآمدہ بطرف نگر کوٹ رفت و لشکر سلطان از تعاقبش دست باز کشیدہ مراجعت نمود سلطان از بسکہ نوجوان بود و نا آزمودہ کار باغوائے بعضے امرائے شاہزادہ ابوبکر خلف برادر حقیقی خود را مقید گردانیدہ شروع بعیش و عشرت و لذات جوانی نمود و کار سلطنت مہمل گذاشت و بغفلت کمال میگذرانید درین صورت ملک رکن الدین و دیگر امرائے باغوائے شاہزادہ ابوبکر برادر زادہ اش کہ محبوس بود خروج نمودہ ملک مبارک کبیر را کہ وزیر مدار السلطنہ بود بر دروازہ دولتخانہ کشتند سلطان ازین سانحہ واقف شدہ از دروازہ دیگر بدر رفت امرا تعاقب کردہ سلطان را معہ خانجہان کہ از جملہ مصاحبان بود بدست آوردہ بقتل رسانیدند و سر ایشان را بر ہمان دروازہ آویختند و شاہزادہ ابوبکر را از قید برآوردہ بسلطنت برداشتند ازین وادی شورشی کہ در دہلی رو دادہ بود زیادہ از یک روز نکشید و فتنہ فرو نشست و امنیت بظہور رسید مدت سلطنت او پنجاہ و سہ روز ‡

سُلطان ابوبکر بادشاہ بن ظفر خان بن شاہزادہ فتح خان بن سلطان فیروز شاہ

باتفاق اعیان دولت در ۷۹۱ھ بر تخت خلافت جلوس نمود و بعد چند روز چون سلطان ظاہر گشت کہ ملک رکن الدین جنیدی وزیر کہ از قتل سلطان غیاث الدین تغلق دلیر شدہ بود

پشت تو مانند کمان گشت کوز | خشک شده پوست بران ہچو توز
رشتهٔ اشک تو بدان گشت زه | ناوک آه تو بران نیز به
قد تو لام والف آمد عصا | هر دو پے نفی وجود تو لا
پا بدم مار زنا دیدنت | خلق بفریاد زنشنیدنت
موے سفید از اجل آرد پیام | پشت خم از مرگ رساند سلام

درینوقت سلطان که طاقت حرکت نداشت و قوائے بدنی و حواس ظاهری سست شده بود در ۷۸۹ه شاهزاده محمد خان را سلطان ناصر الدین والدنیا محمد شاه خطاب داده وکیل السلطنت و موتمن الخلافت کرده خزاین واقبال وحشم وخدم وجمیع کارخانجات اسباب جهانبانی حواله نموده خود براسم عبادت وطاعت که شعار عاقبت اندیشان خجسته فرجام و اطوار نیک سیرتان فرخنده انجام است اشتغال ورزید **نظم**

طاعت او نغز ترین پیشه | فکرت او مغز تر اندیشه
روے بمحراب عبادت بکن | کسب سلیهائے سعادت بکن
رو بیکے ار که فرخنده گیست | ترک دوئی کن که پراگندگیست
میوهٔ مقصود کی آرد درخت | تا نکند پائے بیک جائے سخت

روز جمعه خطبه بنام هر دو باد شاه خواندند و پیوسته همین طور خوانده می شد بعد چندگاه ملک[1] مفرح المخاطب براستی خان که حاکم گجرات بود و بتر صدهائے آن ولایت اتفاق کرده سکندر خان را که بتازگی حکومت آن دیار تعین شده بود بقتل رسانید سلطان محمد شاه چون به انتقام ان پرداخت ازینجهت رخنه تمام در امور ملکی راه یافت لشکریان سلطان فیروز شاه ازینمعنی حسد برده وحمل بر بے همتی و نامردی سلطان محمد شاه نموده مخالفت ورزیده سلطان محمد شاه باینها آماده جنگ گردید و در شهر دهلے هنگامه کارزار گرم گشت چون سلطان فیروز شاه نیز در جنگ گاه تشریف آورد سلطان محمد شاه تاب مقاومت نیاورده فرار نمود و بجانب کوه سرمور رفت **بیت**

دو جان هرگز بیک پیکر نگنجد | دو فرمان ده بیک کشور نگنجد

القصه سلطان فیروز شاه از محمد شاه خلف خود رنجیده اورا از ولیعهدی انداخت و نبیره خویش برادر زاده شاهزاده

---

(۱) فرحت الملک *

رعیت چو بیخ است سلطان درخت — درخت اے پسر باشد از بیخ سخت

سیاست را مطلق ترک داد و ہیچ مسلمانی را آزار نداد و از کثرت انعامات و ادرارات تالیف قلوب عامیان نمودہ محتاج سیاست نشدہ از برکات عدالتش راہ ظلم و تعدی بستہ گشت ہیچ آفریدہ در عہد سلطنت او آزار نیافت **بیت**

لطفش بکرم چارہ بیچارہ نکند — عدلش ستم از زمانہ اوارہ کند

فرزندان و وارثان کسانے را کہ سلطان محمد شاہ الف خان مرحوم بناحق کشتہ و قطع اعضا نمودہ بود بانعام و وظیفہ خوشنود کردہ خط ابرائے ذمہ سلطان مرحوم ازانجملہ گرفتہ بمہر اکابر و اشراف رسانیدہ در مقبرہ سلطان گذاشت تا در قیامت واسطہ عدم مواخذہ ازان عصیان گردد بمقتضائے نیکذاتی و نیک نیتی رفتن عورات مسلمہ و ہنود بر مزارات و بتخانہ منع کرد و اساس فسق و فجور و شراب و بنگ و دیگر مناہی منہدم گردانید و بہ نیت خیر اقسام عمارات از مساجد و مقابر و مدارس و خوانق و دار الشفا و رباط و کوشک و حوض و پل و باغات و منار و چاہ و حمام و غیر ذلک انقدر کہ سلاطین پیشین نکردہ بودند تعمیر نمود و در بعضے تواریخ نوشتہ اند کہ فیروز آباد و غیرہ سی شہر و چہل جامع مسجد پختہ و سی مدرسہ و بست خانقاہ و دویست رباط و صد نہر و صد کوشک و صد و پنجاہ چاہ و دہ حمام و پنج دار الشفا و صد مقبرہ و دہ مینار کلان و باغات بیشمار ازان بادشاہ تعمیر یافتہ و اکثرے ازان تاحال کہ زیادہ از سیصد سال منقضی میشود برجاست چنانچہ بر کوہچہ متصل دہلی علامات عمارات و عمودی موسوم بہمان نما کہ عوام الناس آنرا لاٹھہ فیروز شاہی گویند قریب شصت ذرع ارتفاع و سہ درعہ سطبر گویا از یک سنگ ساختہ اند و بیخ ان تا آب رسانیدہ باشند تاحال قایم است و از بس کہ استحکام تمام دارد مدت مدید دیگر برجا خواہد ماند **بیت**

جزائے حسن عمل بین کہ روزگار ہنوز — خراب می نکند بارگاہ کسرے را

چون سلطان بہ کبر سن رسید بہار جوانی را خزان پیری بے رونق گردانید ضعف شیب غالب آمد و توانائی شباب مغلوب گشت قالب قامت بسان کمان حلقہ بست و تیر جوانی برجست **نظم**

شکل کمان راست قدرت شرح دہ — بہر کمانِ تو عصا گشت زہ

تا بکمانت فلک این چلہ بست — تیر جوانیت برون شد ز شست

ہتہتہ نہضت نمود جام حاکم انجا بقوت کثرت اب و پناہ دریائے سند مدتے محاربہ نمود و کار از پیش نرفت بالضرور سلطان این مہم ملتوی گذاشتہ بگجرات رفت و ایام برسات دران دیار گذرانیدہ باز بطرف ہتہتہ رفت جام بعد محاربہ بسیار تاب نیاورده امان خواستہ ملازمت نمودہ پیشکش ہر سالہ قبول کرد سلطان بعد تنظیم و تنسیق مہمات ان دیار مراجعت بہ دہلی نمود و بہ انتظام مہام جہانبانی اشتغال ورزید بمقتضائے نیک ذاتی و حسن اخلاق فطری خلافت بعدالت کردہ ضوابط عدل و احسان و قواعد امن و امان بمیان جہانیان گذاشت از جملہ ضوابط او انکہ خراج ممالک موافق حاصلات و بقدر قوت رعایا طلب کردی اضافہ و توفیر معاف داشتی و سخن کسے در حق رعایا گوش نکردی و در انچہ آبادی و معموری رعیت بودی و آسیب بکسی نرسیدی بعمل آوردی **نظم**

شنیدم از بزرگان سخن سنج | کہ سلطان را رعیت بہتر از گنج
کزان خرج ارشود آخر سراید | وزین ہر لحظہ دخل نو در اید

و از اخذ محصول مثل گل فروشے و تیل گری و ماہی فروشی و نداقی و ریسمان فروشی و نخود بریان گری و دکاکانہ و قمار خانہ و دادبیگی و کوتوالی و قصابانہ و طوبانہ و نکاحانہ و دہریچہ و تولد پسر و حواونیشکر و روغن گران و پزادہ خشت و شیر و جغرات و کاہ و چراگاہ و ترازو کشی و فروعی و شکرانہ و جرمانہ و سازیدہا کہ روز شادی بخانہ مردم میروند و خرید و فروخت زمین و ظروف سفالے و کولہ استخوان ہندوان کہ بگنگ می برند و غیر ذلک کہ باعث آزار عامہ برایاست اجتناب داشت **بیت**

دل دوستان جمع بہتر ز گنج | خزینہ تہی بہ کہ مردم برنج

و بجہت اشتغال حکومت ولایات عمال متدین بہ امانت و خداترس و کارگذار تعین کردی و بہ ہیچ بدنفسے و شریرے را خدمت نفرمودی و از انجا کہ الناس علی دین ملوکھم گفتہ اند حکام پیروے احکام سلطان فرخندہ فرجام نمودہ قواعد عدالت و انصاف معمول داشتندے و احدی را مجال نبود کہ مرتکب ظلم تواند بود **نظم**

خداترس را بر رعیت گمار | کہ معمار ملک است و پرہیزگار
خدا وابران بندہ بخشایش است | کہ خلق از وجودش در آسایش است
مراعات دہقان کن از بہر خویش | کہ مزدور خوش دل کند کار بیش

گذاشته بودند که تا حال معبد اهل هند است و این راهوانی نامند سلطان این مقدمه را از علمائے براهمه استفسار نمود گذارش گویندگان و پرستیدن صورت نوشابه خلاف ظاهر گشت و از کتب براهمه که ابتدائے تصنیف ان معلوم نیست بتحقیق پیوست که انمکان از آغاز آفرینش معبود طوائف هنود است پرستش تمثال نوشابه با هل هند که در صحف قدیم انها بقلم در نیامده چه نسبت دارد سلطان بعد سیر کانگره ونگرکوت بمکان جوالامکهی و آن گروهے کانگره رسیده مکانے دید از عجایبات روزگار و بدایع قدرت آفریدگار حجره از سنگ تعمیر یافته از دیوارهائے آن شب و روز نوایر آتش زبانه میزند سوائے حجره از یک دو جائے دیگر نیز از زمین شعله پدیدار است دیده عقل از تماشائے آن حیران و مدرکه خرد در ادراک کماهی آن سرگردان بعضے اهل تعصب گذارش نمودند که درین مکان کان گوگرد است که از اثر حرارت ان نوایر بر میخیزد سلطان فرمود تا زمین را شگافتند بوے از گوگرد نیافتند و هر چند آب پاشیدند اصلا انطفائے آن آتش ندیدند سلطان از مشاهده ان حیران مانده فرمود که اگر کان گوگرد بودی اثر آن ظاهر شدی و بوئے ان بفرسنگها در دماغ عالمیان رسیدی همانا که از آثار قدرت قادر مطلق است که از آغاز آفرینش جهان این آتش افروخته می گردد قدرت هائے الهی کجا در احاطه فهم و ادراک عالمیان میتواند در آمد

مثنوی

نه آگاهی از و کام و زبان را — نه همراهی بد و نطق و بیان را
ز در کش گوشش جان را باد در مشت — ز حرفش دست دل را کونه انگشت
لباس فهم بر بالائے او تنگ — سمند عقل در صحرا او لنگ
ز گفتن بر تر است و از شنیدن — زبان زین گفتگو باید بریدن

دران مکان بسیاری از کتب براهمه سلف یافتند سلطان علمائے ان طایفه بحضور خویش طلبداشته مضامین آن را شنیده محظوظ گردید و فرمود که بعضے ازان کتب را ترجمه فارسی کنند تا مضمون بواقعی فهمیده شود چنانچه مولانائے اعز الدین خالد خانی کتابے در حکمت طبعی از ترجمه کتب قدیم در سلک نظم آورد و کتاب فیروزشاهی موسوم گردانید و سلطان انرا بغایت پسند نموده در صله آن بسیاری نقود از طلا و نقره و جامه و جاگیر مرحمت کرد و مضمون ان کتاب اکثر اوقات مذکور محفل قدسی می شد القصه سلطان بعد فتح نگرکوت بجانب

حوریان از پے نظارہ آن تشنہ رخصت آمد از رضوان

در پایان قلعہ بھون مکانی است پرستشگاہ اہل ہند در سالے دو مرتبہ یکے در ایام نوروزی در اوایل یا اواسط اسفندار دویم بعد انقضائے ایام برسات و آخر شہریور یا اوایل ماہ مہر کہ ہر دو ایام بہار اعتدال لیل و نہار مسرت بخش اہل روزگار تواند بود در دیشان اہل ریاضت و مرتاضان ارباب افاضت و طبقات خلایق و طواف انام مؤنث و مذکر صغیر و کبیر از اطراف ممالک راہ یکسالہ طے کردہ بقصد زیارت می آیند و قطع نظر از ہنود کہ بت پرستی آئین دین انہاست گروہا گروہ مسلمین مسافت بعید طے کردہ نذورات می آرند بحکمت ایزدی مرادات مردم بحصول می انجامد طرفہ تر آنکہ بعضے گنگ مادرزاد نوک زبان خود بریدہ پایان دیوار معبد شبانگاہ بر زمین میخوابند و بقدرت آلہی روز دیگر زبان انہا درست می شود و گویائے بہم میرسانند و بعضے سر خود بدست خود قطع میکنند و باز درست می گردد القصہ در ایام مذکورہ مجمعی عظیم اجتماع پذیرفتہ چندگروہے و فرسنگ انبوہے از خلایق و از دحام طبقات انام بیرون از حد قیاس میگردد و پرستش گری و نذرات گذاری بکار می برند و از نقد و جنس دران مکان بطریق نذر میرسد و بحدی انبارہا و تودہا میگردد کہ حساب دانان روزگار و گنجینہ داران کارگذار در حساب و شمار نمیتوانند اور د چند روز تماشائے بے بدل و ہنگامہ بے نظیر واسطہ افراط نشاط و انبساط و موجب ظہور و فور سرور نظارگیان می شود و نوعی تماشا بر روے کار می آید کہ افلاک را از نظارہ ان حسرت می افزاید و کواکب از دیدن آن انجمن شادکامی و کامرانی می آرایند **نظم**

همہ طرف جشن و ہمہ سو سرور بہر گوشہ صحبت بہر جا حضور

سرائے جہان انوائی سرود فرستادہ ہر دم بشادی درود

یمین و یسار و فراز و نشیب نباشد ہمہ جا جز آئین و زیب

جہانی بشادی برا راستہ در و بوم پر زیور و خواستہ

چہ در کوچہا و چہ بازارہا بزیور برامود دیوارہا

بائین بہ بستند بسے چار طاق کہ ہر یک بود رشک نیلی رواق

دران وقت کہ سلطان براجہ انجا صلح نمودہ قصد مراجعت داشت بعرض رسانیدند کہ وقتے کہ سلطان سکندر رومی درین مکان رسید صورت نوشابہ را در ینجا درست کردہ

بامور جهانبانی قیام ورزید و بر رعایا و برایا مژده رفاهیت داد و سهرند از سامانه جدا کرده تا ده کروهے داخل آن نموده پرگنه جداگانه مقرر ساخت و برلب دریائے ستلج و بیاه که یک جا میرود فیروز پور آباد گردانیده پرگنه علحده کرد و در نواحی هانسی قلعه احداث کرده بحصار فیروزه موسوم کرد و نهرے از دریائے جمنا حوالی سرمور براورده بان حصار رسانید همچنین چند نهر از دریائے مذکوره و دیگر دریاها براورده تا موجب نفع خلایق بوده باشد چون نهر سلیمه را آوردند سلطان بجهت دیدن آن سواری فرمود پنجاه هزار بیلدار بکندیدن اشتغال داشت ازمیان یک پشته استخوان فیل اگرچه فرسوده بود اما بغایت سطبر و هشت درعه طول و استخوان دست ادمی سه درعه برامد بتحقیق پیوست که در جنگ پاندوان و کوروان این آدم و فیل کشته شده بودند تا این زمانها استخوانها افتاده است بالجمله چون سلطان قصد ملک گیری داشت اکثر ممالک بزور شمشیر گرفت و بجانب نگرکوت لوائے عزیمت بر افراشت مسالک مهالک وکوهسار دشوار گذار طے کرده پایان قلعه کانگره نزول کرده مرکز وار گرده گرفت راجه آنجا متحصن بوده جنگ تیر و تفنگ درمیان آورده چون محاصره بامتداد کشید و کارے از پیش نرفت صلح درمیان آمد راجه انجا بملازمت رسید پیشکش گذرانیده سلطان اورا نوازش فرمود و نگرکوت را محمدآباد موسوم گردانید بے شایبه تکلف کانگره مکانی است خوش آب و هوا و سرزمینی است نشاط بخش دلها تمام کوه و صحرا مالامال ازگونه گونه گلهائے معطر و از نگار رنگ میوه حلاوت اما د گلشنی است بهجت افزا و قطعه بهشت است عشرت پیرا

نظم

چشم بد از زمین کانگره دور — که دمد زو گیاه عیش و سرور
سرزمینی که خلد از دست نشان — روح قدسی کند درو جولان
صدهزاران گل شگفته درو — فرح بیدار فتنه خفته درو
هر گلے گونه گونه از رنگے — بوے هر گل رسیده فرسنگے
ابهائے روان بسان گلاب — زیر سنگش بلطف در خوش آب
چون طرب گاه عرصه جنت — خالی از رنج غصه و محنت
خاک صحرائے آن خجسته مکان — شده برفرق خلق مشک افشان
سروقدان حصار متین — رشک افزای حسن حور لعین

سلطان فیروزشاہ باربک

چون سلطان محمد شاہ رحلت نمود پسر و اولاد و برادرش وارث نبود کہ بر تخت جہانبانی جلوس نماید ارکان دولت و اعیان سلطنت بہ اتفاق یکدیگر ملک فیروز باربک را کہ برادر زادہ سلطان غیاث الدین تغلق شاہ بود و پدرش رجب سالار ترک تعلقات نمودہ رتبہ ولایت داشت چنانچہ در ہندوستان تا حال مشہور است و اکثر خلائق از معتقدان او ہستند در عمر پنجاہ سالگی سنہ ۷۵۲ھ بر کنار دریائے سند بر سریر فرمانروائی جلوس دادہ سلطان فیروزشاہ خطاب کردہ سکہ و خطبہ رائج نمودند مثنوی

مخالف شکن شاہ فیروز بخت　　بہ فیروز فالی در آمد بہ تخت
نشاط نو انگیخت بر روزگار　　ز فیروزی دولت کامگار

سلطان بمخالفان آن نواحی صلح کردہ از انجا روانہ سمت دہلی گردید در اثنائے راہ بعرض رسید کہ احمد ایاز عرف خواجہ جہان کہ از مقربان سلطان محمد شاہ بود از استماع رحلت سلطان در دہلی بر تخت خلافت جلوس نمودہ سلطان غیاث الدین محمود خطاب خود کردہ سلطان احتمال بر حماقت او کردہ فرمان عفو تقصیرات بنام او صادر کرد او اولا از اطاعت انحراف ورزیدہ آخر الامر زیرا کہ امرائے آن نواحی با او اتفاق نکردند ندامت کشیدہ خود را لایق بار خلافت ندانستہ عرضداشت متضمن عجز و نیاز ارسال نمود چہ طعمہ شیران بیشہ کنجشکان کنج خانہ را نباید و راتبہ فیلان بہ لائے پشہ ضعیف ہمت بخرج نرود چون سلطان در نواحی ہانسی رسید احمد ایاز معہ توابع خود سر برہنہ کردہ و دستار در گردن انداختہ ملازمت کرد سلطان از روے التفات قلم عفو بر جریدہ جرایم او کشید و بجاگیر لایق سرافراز و سربلند گردانید بیت

بعنی کسانیکہ رہ بردہ اند　　بدی دیدہ و نیکوے کردہ اند

از انجا بفرخی و فیروزی در دار الملک رسیدہ نوید عدل و انصاف بجہانیان در داد امرا را از خطاب لایقہ و جاگیر مناسب سربلند ساخت و بشیخ صدر الدین از اولاد شیخ بہاء الدین ذکریا قدس اللہ سرہ خطاب شیخ الاسلامی دادہ بہ تقرب خویش جا داد ہم درین اثنا منشور ابو الفتح خلیفہ مصر در رسید سلطان خوشوقتی زیادہ از حد نمودہ باعث افتخار دانستہ

داد و نهایت تواضع بجا آورده در جلو پیاده روان شد و در شهر قبه ها بستند و لوازم شادی و شادمانی بظهور آوردند و بر منشور زرها نثار کردند بمحتاجان و مسکینان و مستحقان و تهیدستان دادند و خطبه بنام خلیفه خواندند و فرمودند که در طراز جامهاے زربفت و شرفات عمارات نام خلیفه فرسیتند بعد دو سال دیگر باز منشور نیابت و خلعت خاص و لواے حضرت امیر المومنین براے سلطان آمد پیاده به استقبال رفته منشور بر سر و لواے بر گردن نهاده در شهر آمده ایما مصحف و مشارق حدیث و منشور خلیفه در پیش نهاده هر حکم که صدار میکرد بخلیفه منسوب می ساخت و میگفت که حضرت امیر المومنین چنین حکم کرده اند مال فروان و جواهر گران بها و دیگر اشیا بطریق پیشکش بخدمت خلیفه براتب ارسال داشت مرتبه سویم نیز منشور رسید سلطان مراتب تعظیم و تکریم بجا آورد و چون مخدوم زاده بغداد بطریق سیر هندوستان آمد سلطان تا قصبه پالم نجگروبے دہلی استقبال کرده در شهر آورد و لک تنکه و یک پرگنه و کوشک سیری و حوضها و باغها در انعام مقرر کرد و هرگاه مخدوم زاده آمدی سلطان از تخت فرود آمده و چند قدم پیش رفته مخدوم زاده را پہلوے خود بر تخت جادادی القصه بعد ازانکه منشور خلیفه عباسی حاصل کرد سلطنت به استقلال داشته مجدداً در امور خلافت تقید ورزید در ولایت گجرات و دیوگیر و بهروچ[1] و سرنال و دیگر ممالک از سرحدها فتنه و فساد عظیم برخاست سلطان در گجرات رفته قریب دو سال دران دیار تردد و تلاش کرده تسکین فتن ننمود روزے از وزرا و ندما پرسید که در تواریخ چگونه نوشته اند اگر چنین فتنه بارو دهد پادشاه را چه باید کرد التماس کردند که تدارک این چنین شورش آنست که پسر یا برادر که قابل بوده باشد بجاے خود نصب کرده ترک سلطنت باید کرد والا ازعملی که باعث تنفر جهانیان است احتراز باید نمود سلطان فرمود که پسر و برادر ندارم که بسلطنت بردارم و ترک سیاست نمیتوانم کرد بالجمله بعد تسکین فتنه گجرات بطرف تهته رونهاد بعد رسیدن بچهار کروهی تهته از افراط مرض و غلبه زار و دیعت حیات سپرد و خلایق از ظلم او نجات یافت بیت

خرده مردکان عهد و جانها ۔ کند قهر خدا آتش دندانها

مدت سلطنت بست و شش سال +

(۱) سرد نج +

ان مصر ویران تر ظاهر گشت **بیت**

ان مصر و مملکت کہ تو دیدی خراب شد　　وان نیل مکرمت کہ شنیدی سراب شد

درینصورت سلطان اندکی نادم گشتہ با بادانی رعیت و افزونی زراعت توجہ بر گماشت ورعایا را از خزانہ سرکار مال میداد و بکار زراعت تاکید میکرد و بنابر امساک باران مزروعات نمی شد اکثر رعایا کہ زر از سرکار گرفتند و زراعت نکردند بقتل رسید بسبب امساک باران قحط عظیم رو داد گندم قیمت ادم پیدا کرد برنج ہمسنگ طلا گردید غلہ کمیاب چہ بلکہ نایاب شد و آدم آدم را میخورد و تہی دستان از گرسنگی ہلاک گشتند و قالب تہی کردند و مفلسان از فقر و فاقہ تنگ آمدہ جان بحق تسلیم کردند **نظم**

ہر کرا دیدار نان بودی ہوس　　قرص خور بر آسمان دیدی و بس

گشت زان تنگی جہان را تنگ دل　　گرسنہ نالان و حیران سنگ دل

درچنین وقت سلطان بے رحم واہن دل دروازہائے شہر بند کرد تا ہیچکس از شہریان بدر نرود و بدین تقریب اکثر عامہ خلایق ہلاک شدند و مواشی مردم نیز از عدم علف و غلہ تلف گردید بعد تخریب شہر و تہلیک شہریان حکم کرد کہ دروازہا واکنند تا مردمی کہ بر جر و کرہ نگاہداشتہ شد ہر جا کہ خواہند بروند و اکثر مردم با توابع و لواحق بجانب بنگالہ واندیا کہ در انطرف غلہ ارزان شنیدہ بودند بدر رفتند و حکایت ستمگاری و مردم آزاری سلطان بولایت دور و نزدیک بردند **نظم**

ستم بر ضعیفان مسکین مکن　　کہ ظالم بدوزخ رود بے سخن

غم زیر دستان بخور زینہار　　بترس از زبر دستی روزگار

نماند ستمگار بد روزگار　　بماند برو لعنت کردگار

چون در خاطر سلطان یقین شدہ بود کہ بدون اجازت خلیفہ عباس سلطنت روا نیست وارتکاب ان حرام است درمقام تبع خلفائے عباس مے بود و بارہا عرضداشت بخدمت خلیفہ مصر کہ از ال عباس بود متضمن بیعت واطاعت خود ارسال نمود و بجائے نام خود در سکہ نام خلیفہ نویسانیدہ در ۷۴۴ھ از خلیفہ منشور حکومت و نوازش وخلعت برائے سلطان آمد و سلطان با جمیع امرائے واعیان و مشایخ بہ استقبال رفت وپیادہ شدہ منشور بر سر نہادہ بر پائے حاجی صرصری کہ ان منشور آوردہ بود بوسہ ہا

چو دخلت نیست خرج آہستہ ترکن　　بدخل و خرج خود دایم نظر کن

دیگر ارادہ فاسد او آن بود کہ کوہ ہمانچل را تا دیار چین ضبط نماید درینصورت امرائے نامدار و خوانین بلند اقتدار نامزد کرد کہ ان جماعۃ درون کوہ رفتہ سعی موفورہ بکار برند و بدفعات کارزار و پیکار نمودند بسبب صعوبت کوہسار دشوار گذار وتنگی کریوہ واستواری جا و دشواری مداخل و مخارج وکثرت سپاہ ان ممالک کاری از پیش نرفت کوہیان غالب آمدہ بسیاری از لشکریان سلطان را کشتہ وخستہ نمودند قلیلے کہ سلامت ماندند رجعت نمودہ بہار سلطان بسیاست رسانید بیت

بادشاہے کہ طرح ظلم فگند　　پائے دیوار ملک خویش بکند

چون از سلطان چنین امور نا ملایم واحکام غیر معقول بصدور پیوست ودر کار ممالک اختلال راہ یافت وہر طرف فتنہ بیدار گشت وکار بجائے رسید کہ اکثر ولایات مضبوط از قبضہ تصرف بدر رفتہ بلکہ در دہلی کہ تختگاہ بود تمرد وعصیان شایع گردید وآمدن خراج وباج از اطراف ممالک منقطع گشت در ملتان ملک بہرام ابیہ کہ برادر خواندہ سلطان تغلق شاہ بود بغی ورزید سلطان باستماع این خبر از دولت آباد عرف دیوگیر بملتان آمد ملک بہرام صفوف آراستہ آمادہ پیکار گردید وباندک جنگ دستگیر گشتہ بقتل رسید سلطان خواست کہ اہل ملتان را قتل عام نماید بہ شفاعت شیخ الاسلام شیخ رکن الدین قدس اللہ سرہ نجات دادہ بہ دہلی مراجعت نمود درہمین ایام ولایت میان دواب از شدت وکثرت طلب خراج غیر معمول خراب شد اکثر رعایا خرمن ہا را آتش دادہ ومواشی وامتعہ خلاصہ گرفتہ بدر رفت سلطان فرمان داد کہ ہر کرا یابند بکشند وآن ولایت را بہ تاراج برند عمال خلق را ہیکشند وغارت مینمودند بعد ان سلطان برسم شکار در برن رفتہ تمام نواحی را تاراج ومتوطنان را علف تیغ بیدریغ نمود وسرہائے مردم را برکنگرہ ہائے قلعہ براویخت از انجا بطرف قنوج رفتہ وان دیار را تا ولایت موتہمہ[1] تاراج کردہ عالم عالم مردم بقتل در آورد وبہ ترہت رسیدہ آن ولایت را نیز خراب کردہ بسمت دہلی معاودت نمود تمام قصبات ودیہات کہ برسر راہ بود بسبب ظلم عمال وقحط سال خراب وبدحال دید وپیادگانی کہ در راہ برائے داکچوکی بودند ہمہ برخاستہ واثار ابادانی برطرف شدہ بنظر در آمد چون بدہلی رسید خراب تر وساکنان

---

(۱) دلمو۔ تاریخ فیروز شاہی مصنفہ ضیاء برنی صفحہ ۴۸۰ ۔

شهر اوجین را وسط جمیع ولایات خویش دانسته تختگاه نموده بود بهتر است که شهر اوجین دار السلطنت گردد و بعضی گفتند که دیوگیر دار الخلافت باید کرد چون هوای دکن بر مزاج سلطان موافقت کرده بود دیوگیر را که در زمان راجه بهوج دهارانگری گفتندی دولت آباد نام نهاده تختگاه خود مقرر گردانید و از دهلی تا دولت آباد سرایها در باطها احداث کرده غله خام برای مسافران منود و طعام پخته بجهت مسلین از سرکار مقرر ساخت و دو رویه رسته درختان در راه نشاندند تا مترددین برفاهیت قطع مسافت کنند و فرمود که باشندگان دهلی که در معموری وکثرت آبادی و وفور رونق رشک افزای دمشق و بغداد بود جلا وطن شده با اهل و عیال بدولت آباد انتقال نمایند چنانچه مصر دهلی ویران کرده سکنه آن را و متوطنان مضا وقصبات دیگر در دولت آباد دکن برد و خرج راه از خزانه سرکار داد و مبلغ کلی بانیکار صرف شد اکثر مردم که روانه شده بودند بدولت آباد نتوانست رسید و کسانیکه رسیدند نتوانستند استقامت ورزید ازین تغیر و تبدل تخسر قه تمام بحال بندهای خدا راه یافت بیت

سوخته دل سوختگان زد کباب　　کلبه محنت زدگان زد خراب

دیگر خامکاری او آنکه بفرمود تا مس ساده مانند طلا و نقره در دار الضرب سکه زنند و فلوس مس را بدستور تنکه زر و نقره رواج دهند و در خرید و فروخت معمول دارند تاجران ممالک مس را به دار الضرب می آوردند و مبلغ ها مسکوک میگردانیدند و امتعه و اسلحه میخریدند و باطراف میفرستادند و بسکه زر و نقره انجا میفروختند و متمتع و بهره ور میشدند و زرگران هر کس در خانه خود سکه میزدند و در بازار آورده می فروختند و بعد از چند گاه چنین شد که این حکم غیر معمول را در اماکن و در دست رواج نماند و مردم آن امکنه سکه مس را بعوض مس ساده میگرفتند نظم

نه هر که چهره برافروخت دلبری داند　　نه هر که آینه سازد سکندری داند
نه هر که طرف کله کج نهاد و تند نشست　　کلاه داری و آئین سروری داند

دیگر اندیشه باطل او این بود که خراسان و عراق و ترکستان و خوارزم بلکه سایر ولایات ربع مسکون تسخیر نماید باین تقریب سه لک و هفتاد هزار سوار نوکر کرد در سال اول مواجب سپاه بوصول رسید در سال دویم چون علوفه لشکر دادن نکرد فرصت آن نشد که آن مردم را کار فرماید تا به تسخیر ولایات چه رسد بیت

نایابی میزان عدل سنگ بر سینه می زد **بیت**

زظلمش هیچکس سالم نخفته   کدامین سینه کان ظالم نخسته

قتل مردم وهدم بنیان انسان مجبول ومفطور او بود وهرگاه عواصف قهر ونائره غضب قیامت انگیز او زبانه میزد غیر از ریختن خون وسوختن قصر وجود آدمیان انطفا نمی پذیرفت ودستی که سموم شوم غیظ وصرصر سیاست او می وزید جهان را از وجود انسان خالی می ساخت وهنگامی که در خاص وعام می نشست وتعذیب وتادیب مردم از بریدن دست وپا وبینی وگوش ومیل کشیدن در چشم وکوفتن استخوانهای اعضا بمیخ کوب وسنگ وسوختن اندام زندگان بآتش وزدن سلم آهنی بر دست وپا وسینه وکشیدن پوست ودوپاره ساختن آدمی ودر ته فیل انداختن وبردار کشیدن وسایر اوامر جور وجفا را کار فرمودی وعرصه خاص وعام را بخون مردم رنگین نمودی ومردم هر طایفه از صوفی و قلندر ولشکری ونویسنده وعمال ورعیت وتاجر را باندک تقصیر وکمتر لغزش سیاست عظیم کردی وشیخزاده جام را که کلمه از ظلم او بر زبان آورده بود بناحق کشت وهمچنان بسیاری مردم را بستمگاری بی صدور تقصیرات بقتل رسانید **بیت**

نه بینی کس کز وزخمی نخورده   نه صد کس بر یکی رحمی نکرده

میخواست که ضوابط سلاطین پیشین منسوخ ساخته احکام مجدده اختراع نماید ونمیتوانست هر روز ضابطه تازه وحکمی جدید اصدار می فرمود چون احکام او خلاف قرار داد اسلاف واز جاده عقل ودانش دور بود موجب تنفر عام می شد وعمال در اجرای آن عاجز می شدند وبانواع عقوبت ماخوذ میگشتند واگر بنفاذ میرسانیدند عامه خلایق مستاصل می شدند وخلل عظیم در کار مملکت راه می یافت وضوابط چند مقرر ساخت از انجمله یکی آنکه خراج تمام ولایت میان دواب یکی بده قرار داده واین امر باعث استیصال رعایا گردید وکار زراعت معطل ماند وامور بادشاهی تنزل یافت **نظم**

خرابی زبیداد بیند جهان   چو بستان خرم زباد خزان

بظلم جای که گردد دراز   نه بینی لب مردم از خنده باز

دیگر با وزرای خود مشورت کرد که دار الخلافت در وسط الارض ممالک محروسه بوده باشد بعضی گذارش نمودند که چون بکرماجیت که این همه ممالک در تصرف داشت

نمودی و در اجتناب مناهی و مسکرات و سایر امور انچه اسم معصیت بران اطلاق دارد کوشش بجا آوردی و در علم تاریخ و حکمت و معقولات و نظم و انشا و غیر ذلک مهارت تمام داشتی و در تسخیر و ضبط ممالک سعی بلیغ بکار بردی چنانچه ولایت گجرات و مالوه و دیوگر و کنپله و دهور سمندر و ترهت و لکهنوتی و ستارگام در اندک مدت تسخیر در آورد و انضباط حکم خویش نوعی داشت که احدی را مجال تخلف نبود و در داد و دهش و بخشش و بخشایش عالی همت بود در طرفته العین تمام خزانه را خواستی که بیک کس انعام نماید بخشش تمام عمر حاتم که بسخاوت مشهور است کمترین عطاے یکروزه او بود در وقت بذل و عطا و هنگام جود و سخا غنی و فقیر و صغیر و کبیر پیر و جوان قوی و ناتوان مقیم و مسافر مسلم و کافر یگانه و بیگانه برابر بود و تاتار خان حاکم ستارگام را بهرام خان خطاب داده دریکروز صد فیل و هزار اسپ و یک کرور تنکه زر سرخ بخشید و ملک سنجر بدخشی را هشتاد لک تنکه و ملک الملوک عماد الدین را هفتاد لک تنکه و ملک عز الدین را چهل لک تنکه بخشیده و ملک غزنوی را هر سال یک کرور تنکه میداد و روزے بها در شاه ستارگامی را بطرق رخصت میکرد حکم کرد که انچه در خزانه موجود است همه را باو بدهند همچنان کردند و در خزانه چیزے نگذاشتند روزے مولاناے جلال الدین حسام قصیده در مدح سلطان اورد چون مطلع ان را خواند چندین هزار صره انعام داد و فرمود که زیاده ازین مخوان که من از عهده صله ان نمیتوانم برامد القصه چنانچه در سخاوت بے نظیر بود همچنان در ظلم و ستم ثانی نداشت سرامد ظالمان دهر و سر حلقه ستمگاران عصر مخترع قوانین جور و ستم مبدع ائین بیداد و ظلم بادی مبادی بیدادی و بانی مبانی جور رانی بود کدام ظلم است که در کارخانه بدخوئی خود مهیا نداشت و کدام ستم که در کارخانه جفا جوئے او موجود نبود کف سرمایه دار چون دست چنار تهی میگردید تن پیرایه شیخ چون سر دیوار عریان می ماند و دوکان بزاز مانند خانه بخیل تخته بندی بود و تنور خباز بسان دیگدان مفلس سرد میشد سوزن خیاط چون پاے رشته برا ورده حرکت نداشت و کمان نداف مثل گلو سر بسته آواز نمیداد حداد از جور اهنین دلان سر بر سندان میکوفت و قنادان از جفاے آتش زبانان زهراب می خورد گازر در مرگ عافیت جامه می درید رنگریز بر فوت جمعیت جامه سیاه می پوشید حمال از گرانی بار ظلم پشت به دیوار نهاد بقال از

آن عمارت را از طلسم پا داشت چون طلسم را بعد آمدن سلطان بشکست آن عمارت از پا درافتاد و حاجی محمد قندهاری نوشته که در وقت دست شستن سلطان ناگاه برق جانکاه از آسمان افتاد و آن قصر فرو نشست و بعضے نگاشته اند که سلطان فیلان کوه شکوه از بنگاله آورده بود برائے نمودن به شاهزاده الغ خان حکم کرده بود که ان فیلان را بدوانند چون عمارت قصر تازه بود از صدمه فیلے از پا درافتاد و بعضے مینویسند که دران وقت زلزله عظیم آمد و آن قصر درافتاد شیخ رکن الدین ملتانی برائے ملاقات سلطان دران قصر رفته بود بر مزدا یا بجهت زود برخاستن میگفت اما سلطان تفهم نکرد چون شیخ برخاست قصر برنشست و انچه بتحقیق پیوسته آنست که چون سلطان از قدوة الاصفیا شیخ نظام الدین اولیا رنجیدگی داشت بعد نزول دران منزل به شیخ پیغام کرده بود که هرگاه من داخل دهلی شوم شیخ ازان شهر بدر رود و حضرت شیخ فرمودند که هنوز دهلی دور است و این سخن درمیان اهل هند مشهور است که گفته اند مصرعه

که مقبول را رد نباشد سخن

درهمین سال شیخ نظام الدین اولیا و امیر خسرو دهلوی از تنگنائے جسمانی بعالم جاودانی شتافتند مدت سلطنت سلطان چهار سال و دو ماه +

سلطان محمد شاه الغ خان عرف فخر الدین جونا بن سلطان غیاث الدین تغلق شاه

بعد رحلت پدر والاقدر در ۷۲۵ھ بر سریر فرمان روائی تمکن گزیده کوس شادی بلند آوازه گشت و دلخطه مبارکبادی از خاص و عام برخاست بازار و کوچه آراستند و شهر را بزیب و زینت پیراستند و داد سرور و شادمانی در دادند و زرها به انعام و به بخشش ایثار کردند بیت

مجلسے چون چمن بهار سرشت رشک فرمائے بوستان بهشت

سلطان از عجایب مخلوقات و جامع اضداد بود گاه خواستی که چون سلطان سکندر رومی اقالیم سبعه مسخر سازد و گاه همت بر گماشتی که مانند حضرت سلیمان جن و انس در دایره اطاعت او درآیند و گاه ارزوے ان کردی که سلطنت را با نبوت جمع کرده احکام شرعیه و ملکیه از خود نفاذ گرداند و گاه در نماز و روزه و ترویج احکام شریعت محمدی صلعم قیام

ونام تمرد وبغی از مملکت بر افتاد وراه آمد مغل نوعی مسدود گشت که در عهد سلطان اصلا
مغول در هندوستان رو نکرده وبساختن عمارات رغبت بسیار داشت قلعه تغلق آباد
در نزدیکی دهلی به استحکام تمام بنا کرد خیلے نیکذات وفرشته صفات بود بیشتر اوقات بعبادت
صرف نمودی وگرد مسکرات نگشتی و در منع ابواب ممنوعه مبالغه کردی بر فاهیت رعایا
وبرایا وآبادی بلاد وامصار وامنیت مسالک ومشارع وآمد وشد تاجر ومسافر وارزانی
نرخ غله وضبط حاصلات از قرار حق ونفس الامر وتادیب مفسدان ومتمردان وتخریب
دزدان ورهزنان مساعی جمیله بکار بردی بعد از چندگاه سلطان به لکهنوتی عرف بنگاله رفت
دران ولایت ناصر الدین ولد سلطان غیاث الدین بلبن پدر سلطان معز الدین کیقباد حکومت
داشت چنانچه بتحریر آمده سلطان حقوق نمک آن خاندان بجا آورده از روے قدردانی
آن ولایت را بدستور سابق بر ناصر الدین مسلم داشت وازانجا معاودت نموده بجانب
سنارگام نهضت فرمود بهادر شاه حاکم انجا از کو بسیاری فیل وحشم دم استقلال میزد
سلطان بعد محاربه سخت فتح وظفر نموده بهادر شاه را دستگیر کرده وازانجا به ترهت رفته مظفر
گشت وقلعه ترهت که بغایت متین بود به تسخیر در آورد نظم

هر آنکس که دارد درانجا نشست — بروکس نیاید بتدبیر دست
زسوے زمین ایمن است از خلل — مگر ز آسمان تیغ بارد اجل

القصه سلطان بفتح وفیروزی ازان سمت مراجعت به دار الملک دهلی نمود شاهزاده الف خان
عرف فخر الدین جونا که در تختگاه مانده بود در سه کروهے تغلق آباد قصری بعمارت مطبوع
براے ضیافت سلطان احداث نموده لوازم ضیافت مهیا کرد سلطان بعد رسیدن دران
قصر فرود آمده مجلس آراست و داد عیش وعشرت داده واز گوناگون طعام ورنگارنگ
نعمت مایده کشید وچون از تناول انفراغ حاصل کرد مردم دانستند که سلطان بسرعت
ازینجا سوار خواهد شد همگنان دست شسته بر آمدند وسلطان دران قصر دست می شست
که بارادت الهی آن قصر مانند خیمه حباب از صدمه باد درهم شکست یا فیل مست شراب
از پا در افتاد سلطان با پنج کس دیگر دست از جان شسته زیر خاک وخشت بخفتند
در بعضی تواریخ نوشته که الف خان عمارت آن قصر را که ضرور نبود عمداً چنین ساخته بود
که زود بیفتد وکار سلطان باتمام رسد وصدر جهان گجراتی در تاریخ خودمی نویسد که الف خان

حقوق نمک کافر نعمتان را کشته ام از فرزندان و اولادان هر دو بادشاه هر کسے که مانده است حاضر سازند تا بر تخت سلطنت نشانیده ما همه کمر خدمت به بندیم در صورتے که از اولاد آن هر دو بادشاه هیچکس نمانده باشد هر کرا لایق دانند بسلطنت بردارند همگنان متفق اللفظ والمعنی گفتند که از فرزندان آن هر دو بادشاه احدی نمانده و تو حق نعمت بجا آورده انتقام خون ولی نعمت گرفته لائق بادشاهی بهتر از تو کیست تمامی امرا باتفاق یکدیگر بیعت کردند و سلطان را بر سریر خلافت اجلاس داده زمین خدمت بوسیدند و گفتند **نظم**

که این تاج شاهی ترا میرسد ... بغیر از تو دیگر کرا میرسد
اگر بر نشینی تو بر تختگاه ... بسر بر نهی خسروانی کلاه
که هستی تو در عدل چون مهر و ماه ... ترا زیبد این تخت و کلاه
برائے تو ما جان سپاری کنیم ... وفائے ترا حق گذاری کنیم
اشارت ز تو جان فشانی ز ما ... ز تو خسروی پهلوانی ز ما

القصه در سنه ۷۲۰ھ[1] سلطان بر سریر سلطانی جلوس نموده تاج خسروی بر سر نهاده سکه و خطبه بنام خود نمود و در کوشک لعل بودن خود قرار داده ندائے عدل و انصاف در داد فتنه هائے بیدار شده باز در خواب رفت و کار جهانداری را رونق تازه پدید آمد در یک هفته مصالح جهانبانی آنچنان صورت سر انجام یافت که سلاطین دیگر با لهانه کرده بودند **بیت**

نظام حال زمانه قوام کار جهان ... تمام گشت به اقبال شهریار زمان

از بقیه عیال و نسل سلطان علاء الدین و سلطان قطب الدین هر کس هر جا بود تفقد احوال نموده وظایف و ادرارات مقرر گردانید و امرا مناسب احوال هر کدام اقطاع مرحمت کرده اکثر را رخصت نشستن داد و زرهائے که خسرو خان در حالت اضطرار بمردم ایثار کرده بود باز یافت نموده داخل خزانه ساخت و هر کس در ایصال اینقسم زر تهاون نمودی در شدت تعذیب افتادی و انچه خسرو خان به لشکریان داده بود یکساله در مواجب ایشان وضع نموده باقی را در دفتر فاضلات بنام انجامه نوشتند و در سنوات مستقبله بتدریج در علوفه انها حساب کرده در مواجب مردم که از زمان سلطان قطب الدین تفاوت راه یافته بود در میزان بمقتضائے عدل و انصاف در داغ اسپ و قسمت جاگیر سو سبت پدید آمد

(۱) سنه ۷۲۱ھ تاریخ فرشته جلد اول صفحه ۱۲۹ - سنه ۷۲۰ھ تاریخ فیروز شاهی ضیاء الدین برنی صفحه ۴۲۵ -

چو باد خزانی در آمد بباغ زمانه دہد جائے بلبل بزاغ

ازانجا کہ روضہ خلد مسکن بوم نشاید و در باغ ارم آشیانہ زاغ نباید یعنی لایق بادشاہی احاد والناس فرومایہ نباشد تا چندین شرط گرامی در فردے از افراد انسانی فراہم نیاید بدین مرتبہ والا کہ عطیہ ایست عظمی از حضرت کبریا سزاوار نتواند بود چون غازی الملک کہ از امرائے کبار سلطان علاء الدین صاحب جمعیت و قبیلہ دار بود و حکومت دیپالپور داشت از فخر الدین جونا خلف خود کہ بحیلہ از خسرو خان جدا شدہ بود و نزد پدر رسیدہ ماجرائے نمک حرامی خسرو خان و کشتہ شدن سلطان واقف گشت بہ اتفاق بہرام حاکم ملتان و اوچ کمر انتقام بستہ بلشکر بیکران متوجہ شدہ در دہلی رسیدہ خسرو خان افواج آراستہ آمادہ جنگ گردید و آتش محاربہ مشتعل گشت خسرو خان با فواج بسیار باندک کارزار شکست خوردہ گریخت در روز دیگر بدست لشکریان غازی الملک اسیر گردید چون در حضور غازی الملک آوردند بلا تغافل بقتل رسید **بیت**

چراغے کان فرو خواہد نشستن کند در وقت مردن خانہ روشن

اکثر رفیقان خسرو خان خصوصاً کسانیکہ در قسمت حرمہائے سلطان قطب الدین شریک بودند ہمہ بقتل رسیدند بعد ازان غازی الملک در کوشک ہزار ستون رسیدہ بتعزیت سلطان قطب الدین و برادرانش گریہ وزاری نمودہ فاتحہ خواند چنانچہ امیر خسرو بزبان پنجاب بعبارات مرغوب مقدمہ جنگ غازی الملک تغلق شاہ و ناصر الدین خسرو خان گفتہ کہ آن را بزبان ہندوار گویند مدت سلطنت ناصر الدین خسرو خان چہار ماہ و چند روز *

سلطان غیاث الدین تغلق شاہ عرف غازی الملک

پدر سلطان ترک نژاد باسم تغلق از غلامان سلطان غیاث الدین بلبن و مادرا و از قوم جت پنجاب بود چون کوکب بخت بیدار و اختر طالع ہوشیار سلطان اوج گرا گردید بقوت شجاعت و مردانگی و زور فراست و فرزانگی در جرگہ امرائے نامدار سرافرازی یافتہ در عہد خلافت سلطان علاء الدین و سلطان قطب الدین بہم پیش آمد در ینولا کہ بمقتضائے دلاوری و دلیری خسرو خان نمک حرام را بقتل رسانیدہ انتقام خون ولی نعمت گرفت باواز بلند گفت کہ من پروردہ نعمت سلطان علاء الدین و سلطان قطب الدین ہستم بجہت ادائے

جنگیده اندازین غوغا از دست درینحال جاهر مذکور با جمعیت تمام بر قصر هزار ستون شده پاسبانان را بقتل رسانید سلطان بر حقیقت واقف گشته بجانب حرم سرا دوید خسرو خان از عقب دویده دستار و موے سلطان را گرفت و باهم در آویخته زیر و زبر شدند درینوقت جاهر مذکور رسیده بدشنه خونریز پهلوے سلطان را شگافته بر زمین انداخت و سران مظلوم را از تن جدا کرده از بام هزار ستون بزیر افگند و اندرون حرم رفته شاهزاده فرید خان و منگو خان پسران علاءالدین را که صغیر بودند بستم از ما دران جدا کرده گردن زدند و دست بتاراج کشادند و انچه یافتند گرفتند و بعضے امرا و ملازمان سلطان را که مخالف بودند همانوقت بدست آورده بقتل رسانیدند و اکثرے را درهمان شب طلبداشته بر بام هزار ستون نگاهداشتند و قید و زندان نمودند **نظم**

کسے را که نبود شرف در نهاد | نباشد عجب گر بود بدنهاد
سر ناکسان را برافراشتن | وز ایشان امید بهی داشتن
سر رشته خویش گم کردنست | بجیب اندرون مار پروردنست
دگر زندگانی توقع مدار | که در جیب و دامن دهی جائے مار

دران حال یکے از مخدومان گفت که سلطان علاءالدین خاندان عم و ولی نعمت خود یعنی سلطان جلال الدین را بر انداخت درینولا که خاندان او بر می افتد عجب نیست که باد مقابله میرود **بیت**

نکو را نیک بد را بد شمار است | بپاداش عمل گیتی بکار است

مدت سلطنت چهار سال و چهار ماه از سلطان جلال الدین تا سلطان قطب الدین چهار تن خلجی مدت سی و چهار سال و یازده ماه جهانبانی نمودند +

سلطان ناصرالدین عرف خسرو خان

بعد قتل سلطان قطب الدین مبارک شاه سکه و خطبه بنام خود کرده بسلطان ناصرالدین مخاطب گشته و حرمهاے سلطان را در میان برادران قسمت نموده منکوحه سلطان را در نکاح خود آورد و چون اکثر برادران او هندو بودند شعار اسلام تنزل نمود و رسوم هنود رونق درواج یافت بت پرستی و تخریب مساجد شایع گشت **بیت**

دولتخانه حواله خسروخان کنند و فرمود که از تو و برادران تو معتمدتر کیست اهتمام دولتخانه بعهده تست القصه چون درون و بیرون درگاه سلطانی متصرف او و برادران او درآمد اجتماعه فوج فوج و توپ توپ با یراق و اسلحه شب با ور در نابیحابا در دولتخانه آمد و رفت داشتند و اندرون جناب والا جمع می شدند و قابوئے وقتے می طلبیدند رفته رفته این معنی بر تمامی مردم ظاهر گشت که آن سیه درون در چه کار است و امرا با خودها و از گونه دانستند اما از مجلسی که سلطان را با او بود یقین میدانستند که اگر بعرض رسانند سلطان گوینده را گرفته با او خواهد سپرد و درینصورت او را غالب مطلق و خودها را مغلوب محض میدیدند و هیچکس دم نمیتوانست زد روزے قاضی خان که در خط نویسانیدن اوستاد سلطان بود از جان خود گذشته و بخون خود دست شسته نیکو خواهی سلطان و سلامتی جان و مال و خیریت بلاد و عباد درین دانسته کیفیت را بعرض رسانید و از خیال فاسد او اطلاع داد لیکن از آن سخنان سلطان هیچ اثر نکرد و سود مند نیامد بلکه بجواب درشت و الفاظ نا ملایم معاتب گشت بعد از زمانی که خسروخان آمد انچه از قاضی خان شنیده بود همه را نزد او بیان نمود آن مکار غدار به تکلیف خود را در گریه آورده گفت از بسکه سلطان بمن التفات و عنایت دارند نزدیکان درگاه حسد می برند و مارا نمیخواهند امروز یا فرداست که مرا متهم ساخته بکشتن دهند من خود را از کشتگان میدانم سلطان را گریه آن مکار اثر کرد و او را در کنار گرفته گریها نمود و بوسه بر لب و رخساره او زده گفت که اگر تمام عالم یکجا شوند و در حق تو بد گویند من گوش بسخن احدی نخواهم کرد و مرا هوائے محبت تو از عالم مستغنی ساخته بیتو عالم بکار نمی آید **نظم**

بلے چون دلبری با جان در آمیخت　　　نیارد جان از و پیوند بگسیخت

برد پیوند جان از تن بیکدم　　　ولے با او بود پیوند محکم

بعد از چند گاه چون ربعی از شب بگذشت قاضی خان که محافظت درگاه بعهده او بود از بام هزار ستون فرود آمده در تفحص حال دروازها گردید خسروخان از پیش سلطان آمده قاضی خان را بسخن مشغول ساخت و بیره پان در دست او داده قاضی خان را غفلت اجل در ربوده بود درینوقت جاهر نام برادر خسروخان رسیده قاضی خان را بزخم خنجر بر خاک هلاک انداخت و غریو از مردم برخاست چون غلغله بگوش سلطان رسید سبب غوغا پرسید خسروخان آمده بعرض رسانید که اسپان طویله خاص واشده باهم

در قلعه گوالیار محبوس نموده بود معه سلطان شهاب الدین برادر عینی که او نیز همانجا در قید بود بقتل رسانید و ازینجهت که خضر خان مرید پیشوائے اهل الله شیخ نظام الدین اولیا بود شیخ را مخلص او دانسته زبان طعن بر کشاد و حسد و عداوت ورزید بیت

چون خدا خواهد که پرده کس درد   میلش اندر طعنه پاکان زند

و مردم را از آمدن بمنزل ایشان منع کرده بے ادبانه پیش آمد و شیخزاده جام را که از مخالفان شیخ بود بتقرب خود اختصاص داده و بار یافته درگاه سبحانی شیخ رکن الدین ملتانی را بتعصب شیخ نزد خود طلبداشته و از غرور جوانی بکس مشورت نمیکردی و سخن احدی در گوش بنا وردی اگر کسے از روے دولت خواهی و نیک اندیشی حرفے گفتی بدشنام معاتب شدی و امرا را باندک گناه بلکه بعضی را بدون گناه تعذیر و تعذیب نمودی بل بقتل رسانیدی و لباس و زیور زنان پوشیده در مجلس آمدی و زنان رزاله و محتاله و مسخره و هزاله را بالاے کوشک هزار ستون طلبیده با امرائے کبار بطریق هزل و ممازحت و مضاحکت و مطایبت اهانت و استخفاف کردی و دایم الخمر بوده بعیش و عشرت اشتغال داشتی بعد چندگاه ظفر خان حاکم گجرات را که از امرائے والاقدر بود در حضور طلبداشته باغوائے خسرو خان بقتل رسانید و بجائے او خسرو خان را حکومت گجرات که وطن قدیم او بود داده رخصت نمود او در گجرات رفته استقلال کمال بهم رسانیده بمقتضائے سفله منشی و خوردسالی و بیدانشی و تنگ ظرفی و کم حوصلگی ارادہ دبنی نموده امرائے متعینه با او رفاقت نکردند خسرو خان نظر برانکه مبادا پرده از روے کار ناهنجار او برداشته شود باستعجال از گجرات پیش سلطان در دهلی آمده شکایت امرا نمود برائے خاطر داشت او اکثرے از امرا بکمی مواجب و برطرفی خدمت معاتب شدند و خسرو خان نوعی بر سلطان غالب آمد که اگر کسے از مصاحبان بسلطان حرف نا ملایم اندبعرض میرسانید باجابت مقرون نمی شد بلکه آن را سلطان پیش خسرو خان بیان نمودی و گوینده بزجر و ملامت معاتب میگشت ازینجهت تمامی امرا مغلوب شدند و خسرو خان غالب گشته در حصول مطالب گرم تر گردید روزے از مکر و غدر بعرض رسانید که چون همه وقت در حضور بخدمت قیام میدارم و شب ها در پیشخانه میگذارم بعضے از اقارب من که بامید مراحم سلطانی از گجرات آمده اند بداعیه ملاقات می آیند دربانان در تحخانه نمیگذارند سلطان فرمان داد که کلید قفے

کسے بندیان رابود دستگیر	کہ خود بودہ باشد بہ بندی اسیر
نگہ کن بر احوال زندانیان	کہ ممکن بود بے گنہ درمیان

چون نوجوان بود و ناتجربہ کار کار مروائے سلطنت وبادہ پیمائی شباب وہم نشینی نا اہلان و دوستی خوش آمد گویان چراغ خرد اورا فرونشاندند و دیدہ مصلحت بین اورا بدبین ساخت بمقتضائے ہواپرستی ونفس دوستی حسن نامی خدمت گار بچہ راکہ درحسن صورت وجمال ظاہری بے نظیر بود منظور نظر خود داشت وشیفتہ وفریفتہ او گردیدہ ساعتے بے اونمی بود اورا خسروخان خطاب دادہ بمنصب وزارت سرفراز گردانید بادشاہان والاقدر فرمان روایان دانش ور این منصب والاوامر عظمی بشخصے کہ بدانش وبینش وراستی ودرستی ونیک نہادی ومعاملہ دانی واصالت گوہری ونجابت فطری وصفات قدسی وشایستگی اعمال وستودگی افعال وفرخندگی اطوار وپسندیدگی اوضاع موصوف باشد تجویز میکنند نہ انکہ ہیچو بیخردی وخوردسالی وناتجربہ کاری فرومایہ بدسرشتی را بدین پایہ بلند ورتبہ ارجمند نامزد مینمایند وبنیاد دولت خودرا از پا فگنند بزرگان گفتہ اند **نظم**

درختے کہ تلخست اورا سرشت	گرش درنشانی بباغ بہشت
ور از جوئے خلدش بہنگام آب	بہ بیخ انگبین ریزی وشہد ناب
سرانجام گوہر بکار آورد	ہمان میوہ تلخ بار آورد
اگر بیضہ زاغ ظلمت سرشت	نہی زیر طاؤس باغ بہشت
بہنگام ان بچہ پروردنش	ز انجیر جنت دہی ارزنش
شود عاقبت بچہ زاغ زاغ	بر درنج بیہودہ طاؤس باغ

ازانجاکہ تقدیر قادر برحق بران رفتہ بود کہ خسروخان اساس دولت سلطان را از پا فگند بلکہ بنیاد سلطنت خاندان او پراگندہ گردد ان طفل بدگہر را مدار علیہ سلطنت وصاحب مدار امور جہانبانی نمود **بیت**

چو بخت بدکسے را پیش آید	کند کارے کہ گردن را نشاید

بالجملہ سلطان محروم العقل ناقص الدرک مہات مالی وملکی بمشورت خسروخان درپیش نمود وباغوائے او خضرخان وشادیخان برادران علاتی خودرا کہ ملک نایب میل درچشم کشیدہ

جنس سرخ رو نتواند بود و شجرهٔ امیدش که بر ملک بے برگ و شاخ بوده باشد و نداست که مهرهٔ مراد بر او پیوسته در ششدر غم نشسته و کعبتین مقصودش از دست فروهشته باشد و چه پر است که قامران مطعون جهانیان و ملوم عالیان بوده باشند مهرهٔ مقصودش طے مراحل نموده سلامت بقرارگاه نیستواند رسید و دایماً در قمارخانه روزگار خسران زده و بازی از دست داده باشد چنانچه آخر حال را جہل و پاندان همین بازی ملک و مال از دست داده آوارهٔ دشت ادبار و سرگشته صحرا افتقار شده نمو دانش وران کاردان و خرد پروران سعادت نشان چنین اشتغال در هنگام کلالت مزاج و ملالت طبع که از کثرت امور مرجوعه بهم رسد تجویز نموده اند این بخیر د این بازیها از مقاصد عظمیٰ دانسته همواره اوقات گرامی را که بدل ندارد باین صرف نمودی خصوص بقمار سولهوین که یکے از بازیها چه پر است بر بام هزارستون با خواجه سرایان درگاه بیشتر اشتغال داشتی **بیت**

مکن عمر ضایع ببازی قمار که این فعل بد هست در روزگار

چون امرا از ملک نایب بغایت تنگ آمده بودند با خودها اتفاق کرده او را بقتل رسانیدند و سلطان را دستگیر کرده درگوالیار محبوس کردند مدت سلطنت که محض برائے گفتن بود سه ماه و چند روز۔

سلطان قطب الدین مبارک شاه عرف مبارک خان برادر حقیقی سلطان شهاب الدین بن سلطان علاء الدین

چون سلطان باغوائے ملک نایب در زندان خانه می بود امرا باتفاق یکدیگر بعد قتل ملک نایب و حبس سلطان شهاب الدین او را از زندان برآورده در ششتم سریر اعلائے خلافت نمودند جمیع امرا از خاص و عام مراسم تهنیت و مبارکباد بجا آورده تجویز شرایط عیش و کامرانی و لوازم عشرت و شادمانی بتقدیم رسانیدند سلطان از انجهت که چندگاه در زندان بود بمجرد جلوس بر اورنگ جهانبانی بنابر ادائے مراسم شکر و سپاس ایزدی تمامی زندانیان را که در دهلی و قلعجات و دردست و نزدیک و امصار و بلاد ممالک محروسه محبس بودند حکم تخلیص نموده مناشیر مطاعه تمام بنام حکام اطراف درماده خلاصی انجماعة صادر گردانید منظم

خویش مشورت نمودی چنانچه خضر خان و شادی خان پسران سلطان مرحوم را که برادران غیر مادری سلطان بودند میل در چشم کشیده و مادر خضر خان را در قید کرده نقد و جنس او را خود متصرف شده مبارک خان برادر حقیقی سلطان را در قید نگاه داشته اراده میل کشیدن او نیز بخاطرش بود اما ارادت الٰهی بران رفته که سریر سلطنت را رونق بخشد داعیه آن بد اندیش پیش نرفت و نتوانست او را از پیش معزول کرد چون تسلط بسیار داشت سلطنت را از خود دانسته کسی را بخاطر نمی آورد و با فعال بد و کردار نکوهیده صرف اوقات مینمود مدام الخمر بوده شراب را بافراط رسانید اگرچه طبیعت پردازان میگسار و نفس پروران باده خوار از شراب چندین فواید گفته در وصف ان دفترها نوشته اند اما باده آبی است آتش افروز شهرستان هستی و آتشی است آب ده شجره مدهوشی و بدمستی کارفرمای خونریزی و جفاکاری انجمن آرای بوالهوسی و بدکرداری بر همزن معرکه عقل و دانائی گرم کن هنگامه بدگوئی و هرزه درائی پرده برانداز حیا و شرم نگون ساز رایت مدار او از رم بنیاد زندگی را البست و خرمن هستی را آتش چراغ خرد را باد است و چشمه دولت را خاک آتش اشتهار را منطفی می‌سازد و جویبار شهوت را تهی میکند در دنیا بدنام میکند و در آخرت نافرجام از کار دنیا باز میدارد و عقوبت عقبیٰ بر روی کار می آرد اگر باده پیمائی کار نیک است اهل ارتکاب چرا در اخفای آن میکوشند اگر منتج حسنات بودی بزرگان پیشین و حال چگونه روا نمیداشتند و چرا آن را مذموم می انگاشتند بیت

باده خوری گر شمر فی داشتی ‌ ‌ ‌ ‌ ‌ ‌ اهل دلان کی هتو بگذاشتی

و همچنان بقمار بازی که مذموم ترین کارهاست تضییع اوقات نمودی و ببازی شطرنج و غیر ذالک صرف روزگار نمودی شطرنج دریامی است ناپیدا کنار خونخوار که شناوران غرقه لجه فکر و اندیشه می باشد شاه دانش و عقل او دایماً در بند بلای مات وزیر تدبیرش از کجروی مصدر هزار افات فیل خواهش او در معرکه تمنا لنگ اسپ تیز رویش در جولانگاه مقصود تنگ و رخ از قبله مراد برتافته و پیاده وار در بدر بروی پیشه خود ساخته همیشه در بساط غم و الم بازی خود بر می سازد و گنجفه ایست که دستارش را هرچند تاج دولت بر سر و شمشیر ثروت در کمر و غلام زر سفید بیشتر و نهال مرادش بیش بر باشد اما از کثرت شغل این بازی برات دولت از چنگ او بدر رود و قماش عیش بجوی نیرزد و در ابنای

او مغل در هندوستان مزاحمت نتوانست رسانید مردم اینمعنی را از برکات توجهات پیشوای ارباب طریقت مقتدای اصحاب حقیقت سلطان العارفین برهان المحققین مفتاح کنوز معرفت سبحانی کشاف رموز شناخت ربانی قدوه باریافتگان درگاه کبریا شیخ نظام الدین اولیا تصور میکردند سلطان اگرچه بظاهر ملاقات شیخ نمیکرد اما استمداد از باطن قدسی مواطن نموده بارسال رسل و رسایل و اتحاف تحف و تحایف مراسم اخلاص و اعتقاد بجا می اورد فتوحاتی که باطراف ممالک بسلطان میسر شده و عمارتی کاو کرده و خزاین فراوان که او داشت هیچ یکی از سلاطین ماضیه را دست نداده ضوابط و قوانین سلطنت که او کرده هیچکس از خواقین نکرده شعرای صاحب سخن و مورخان والا ادراک و منجمان بلند فکرت و رمالان سحر افرین و طبیبان و حکیمان مسیحا نفس و ندیمان خوش گفتار و اصحاب نغمه بی نظیر و دیگر هنرمندان بی بدل و وزرای صاحب تدبیر و امرای ذالاشوکت در عهد او فراهم آمده بودند سلطان العارفین شیخ قطب الدین و قدوة الاصفیا شیخ نظام الدین اولیا و زبدة الواصلین شیخ صدر الدین عارف و شیخ رکن الدین ملتانی در زمان او بودند و سرامد شعرا امیر خسرو دهلوی بود دهزار تنکه زر مواجب از سرکار بادشاهی می یافت و خمسه بنام سلطان درست کرده سلطان در ریاضت و طاعت و ادای مفرضات و نوافل و صیام و تقدیم مراسم اسلام القدر تقید داشت که او را از جنس ملایک گفتندی از انجا که ملک نایب وزیر مدار علیه و وکیل السلطنت و منظور نظر سلطان بود قابو یافته سلطان را مسموم گردانید و بعضی میگویند که بزحمت استسقا بر حمت حق پیوست مدت سلطنت بست سال و سه ماه ❖

سلطان شهاب الدین بن سلطان علاء الدین

چون ملک نایب متسلط بود از تمامی پسران سلطان مرحوم سلطان شهاب الدین را که خورد سال بود برگزیده در ۷۱۶ بر تخت سلطنت اجلاس داده هر روز از حرم سرا بیرون آورده بربام هزارستون بر تخت نشانده بار دادی و خود بانتظام مهام قیام ورزیدی و بازان طفلک را اندرون حرم نزد مادرش فرستادی از انجاکه ملک نایب بدسرشت و بدطینت و نمک حرام و ناحق شناس بود دایما برای انداختن خاندان سلطان علاء الدین با مصلحان

در بازی رسم این اغا فات گه برد شود گهی شود مات
قلب است قمار زمانه بگریز ازین قمار خانه

سلطان از سنوح این سانحه غریبه از مواصلت آن نازنین محروم گشته دست تحسر بدندان تفکر گزید و گفت **بیت**

دریغا که در دست من نیست کار که ارم بکف حلقه زلف یار

چنانچه این قصه رائے در اطراف ممالک معروف و مشهور است و کتابی مسمی به پدماوت مشتمل بر قصه رائے رتن سین در زبان فرس و هند درست شده القصه سلطان بعد وقوع این امور در خود قوت ندیده که انتقام از رائے رتن سین بگیرد و تسخیر قلعه چتور لشکر کشد و نیز با وجود قدرت عمداً تغافل کرد روزے از ندما پرسید که باعث وقوع آفات و حوادث در ملک چه باشد التماس کردند که سبب ظهور آفات چهار چیز است اول بیخبری بادشاه از نیک و بد احوال خلایق دویم شراب خوردن علی الدوام سویم محبت امرا با یکدیگر چهارم زر دادن بر ذایل سلطان را این سخن بغایت پسند آمد فی الحال از شراب خوردن تایب گشته نوعی تاکید کرد که از تمام ولایت رسم شراب خوردن رفع گردید و اکثر مردم که با وجود منع جرات بر خوردن شراب مینمودند بقتل میرسیدند و مال و ملک مردم اراذل را در خالصه گرفته تا رفع فساد گردید و امرا را از اختلاط یکدیگر و ضیافت کردن با همدیگر باز داشت و خود بامور جهانبانی پرداخته و مراسم خبرداری بجا آورده ضابطه چند در باب بازیافت محصول بحکم مساحت و کاغذ پتواری و عدم خیانت اهل قلم و عمال اختراع نمود و چودهریان و مقدمان را که مال ریزه رعایا میخوردند انچنان ضبط نمود که دامی از رعایا نتوانستند گرفت بلکه نوعی خراب شدند که زنان انها در خانه مردم مزدوری کرده قوت خود حاصل میکردند و نرخ غلات بحضور خود مقرر میکرد انچنان که در عهد سلطنت او نرخ یکے مانده اصلا کمی و زیادتی رو نداد و در نرخ و قیمت پارچه و اسپ و غیر ذلک نوعی پرداخت که بایع و مشترے خسارت نکشید داغ اسپ و داگچوکی و واقعه نگاری ادا اختراع کرده چند مرتبه لشکر چنگیزخانی از ماوراء النهر در نواحی دهلی رسیده شکست خورده رفت و سلطان به نهجی تهانجات در حدود و مدد آمد لشکر مخالف نصب کرد و تدبیرات صایب نمود که در زمان خلافت

باستماع اینخبر درباب استخلاص رائے فکر اندیشیده سلطان شرده وصال داد یکهزار وسیصد دوله مرتب گردانید ودر هر دوله مردان کارزار ومبارزان کارگذار با یراق وصلاح نشانیده باهر دوله دو خدمتگار وچهار کهار ودو هزار سوار بطریق بدرقه مقرر گردانید که همگی وتمامی نه هزار کس جرار وصاحب پیکار بوده باشد ومحفه خالی پر تکلف باساز مرصع بزیب وزینت تمام که پداوت متصور تواند نمود درمیان دوله کرده روانه دهلی ساخت وخود بشبستان عصمت درچیتور مانده منتظر نوید غیبی بود سلطان که بادل مالامال ارزوے وصال ودیده لبالب انتظار دیدار بود باستماع شرده قدوم میمنت لزوم ان نازنین ماه جبین منبسط وفرح ناک گردید وازهر منزل ومقام خبر طلب داشته برشاهراه ترصد دیده بازمیداشت وغافل ازشعبدهٔ فلک پر تذویر وحیله ان زن باتدبیر القصه لشکر با دوله هاطی منازل وقطع مراحل نموده در حوالی دهلی رسیده نزول نمودند سرداران لشکر بموجب تلقین ان بانو پر فراست اززبان ان عصمت قباب بسلطان پیغام کردند که چون درعقد مناکحت رائے رتن سین هستم ومدتے درتصرف او بوده ام الحال که سلطان خواستگاری این فدویه نمود تا انکه رائے اجازت ندهد بموجب امر شریعت غرا بر سلطان حلال نیستم رائےرادر ینجا بفرستند تا ازو اجازت بگیرم ودر مشکوے معلی مشرف شوم سلطان که بمقتضائے کمال ارزو برشاخ انتظار بسان طاؤس همه تن دیده شده بود بے توقف وتحاشی وبلاتعلل وتاملی رائے را خلاص داده همراه کسان خود روانه ساخت بمجرد انکه رائے به لشکر خود ملحق گردید جوانان شجاعت نشان کمبان سلطان بجنگ پیش آمده اکثرے رابقتل درآوردند سلطان برا ینمعنی آگاهی یافته سواری نمود وآتش کارزار مشتعل شد بسیاری ازطرفین علف تیغ آتشبار گشتند ورائے رتن سین قابو یافته ازجنگ گاه برامده بمسکن خویش راهی گردید بخیریت وسلامتی بچیتور رسید فلک شعبده نیرنگ ساز وگردون حیله باز درهر ساعت هزار منصوبه تزویر ازشطرنج مکاید باخته ارباب اشتیاق را بفریب تازه بازی میدهد وهر لحظه ابواب حیرت برروے افادت اصحاب شوق می کشاید وشیشه تمنا را بسنگ یاس ونومیدی میشکند نظم

درچرخ به بین وگرم سرکش | صد بوالعجبی بهر نوردش
ازراز جهان جریده بکشای | وزهر بن موے دیده بکشای

بسیار که تفصیل آن بطول میکشد او را در عقد از دواج آورده بمنتهای تمنائے خویش واصل شده با آن نازنین رجعت وطن خود نموده از استیلائے عشق لبته زنجیر زلف مشکین و خسته تیر مژگان خونین بسوخته برق نگاه کو فتنه عشوه هائے جانکاه او بود و بے زحمت اغیار با او تمار محبت می باخت و نقد دل و جان را بازی میداد هر دو با همدیگر نوعی اخلاص و یکتادلی داشتند که گویا صانع ازلی از یک روح دو لخت کرده در دو قالب انداخته و کشاورز ازلم یزلی یکدانه را دو نیم ساخته در دو مزرع کاشته از استماع پیغام سلطان آتش خشم در نهاد رائے رتن سین افتاد چون موئے سوخته پیچ و تاب خورده مانند مار افگار بر خود پیچیده و فرستاده هائے سلطان را استخفاف نموده رخصت گردانید چون کسان سلطان بے نیل مقصود مراجعت کردند و حقیقت را بعرض رسانیدند و از نافرمانی رائے رتن سین چه مقتضائے حمیت سلطنت و چه از ان نازنین سطوت جلال، قهرمانی و چشم خشم سلطانی در جوش و خروش آمد برائے تادیب و تخریب رائے رتن سین و تسخیر قلعه چتور و قصد وصال آن نازنین ماه تمثال لشکر کشیده از انجا که قلعه چتور در حصانت و متانت مشهور آفاق است کمند اندیشه بکنگره ارتفاع ان نیرسد و مرغ خیال به بلند پروازی دیواران قصاعد نتواند کرد و رائے رتن سین بقوت قلعه و تقویت لشکر خود آماده جنگ گردید سلطان در پایان حصار رسیده مرکز وار گرد گرفت ساباط و دمدمه درست کرد و توپ هائے کوه شکن و ضرب زنهائے زلزله افگن بقلعه نشینان زدند چند جا نقب زده از باروت پر کرده آتش دادند و دیگر تدبیر قلعه گیری بجا آوردند هیچ کارگر نگشت چون محاصره بامتداد کشید و محاربه سخت درمیان آمد و از هر دو طرف لشکر بسیار تلف گشت و کارے از پیش نرفت بالضرور صلح درمیان آمد و ملاقات یکدیگر اتفاق افتاد

منظوم

هیچ کارے ز صلح بهتر نیست — بهتر از صلح کار دیگر نیست
صلح باشد صلاح اهل فلاح — زان سبب گفته اند صلح صلاح

اول سلطان درون قلعه رفته مهمان رائے شد بعد آن رائے بموجب قرار داد پیش سلطان آمد بجبر دیگه رائے در مجلس رسید سلطان از عهود و مواثیق برگشته قول و قسم بر طاق نسیان نهاده رائے را قید کرده در دهلی آورد و رهائے او برآمدن پدماوت منحصر داشت ان زن که بتدبیر صایب شهره آفاق و فکر دور اندیشش گوئے سبقت از مردان کاردان می برد

خورشید با اینهمه نور وضیا از آغاز صبح عارضش لمعه بوام میگیرد و ماه منبع انوار از چهره اکش فروغ میخواهد نظم

قدش نخلی ز رحمت آفریده — ز لبستان لطافت سر کشیده
ز نخدانش که سیم بے زکاتست — درو چاہے پر از آب حیات است
ز لبستان ارم رویش نمونه — درو گلها شگفته گونه گونه
دو پستان هر یکے چون قبه نور — حباب خاسته از عین کافور
میانش موے بلکه از موے نیمی — ز باریکی بروانه موے بیمی
نیارستی کمر از موے لبستن — کزان مو بود لنشن از هم گسستن
بزیر چرخ کس پیدا نه گردد — که رویش بیند و شیدا نه گردد

از استماع اوصاف حسن و خوبی آن نازنین غایبانه سلطان عشق بر کشور دل سلطان آلتیا آورد ولوائے محبت به ساحت سینه بر افراخت وکوس آرزو در عرصه خاطر بلند آوازه ساخت و در هر ضلع از اضلاع دل و در هر قطع از اقطاع ضمیر کارزمایان شوق و فرمان روایان شغف نصب کرده سراپائے مملکت وجود را در زیر فرمان خود آورده صفحه خاطر را الطغرائے غرائے شیدائے وسویدائے ضمیر را به نگین خاتم سودائے زینت بخشیده نظم امور جهانبانی منود نظم

نه تنها عشق از دیدار خیزد — بسا کین دولت از گفتار خیزد
در آید جلوه حسن از ره گوش — ز جان آرام برباید ز دل هوش
ز دیدن هیچ اثرے در میانه — کند عاشق کسان را غایبانه
بدیدن میلش افزون وار شنیدن — بلے باشد شنیدن تخم دیدن

بالجمله سلطان از فرط آرزو و فرط تمناکسان خود را بطلب آن نازنین خورشید جبین نزد رائے رتن سین فرستاد از انجا که رائے مذکور در ابتدائے حال از استماع خوبیهائے آن ماه لقا غایبانه خود را در نرد عشق و محبتش باخته از مسند حکومت برخاسته بصحرائے طلبگاریش پا انداخته ام از ریاست و ایالت ترک کرده بار زوے ادراک وصال آن خورشید تمثال صحرا گرد و ذره نورد گشته حشم وخدم و دولت و اسباب کمنت غریق دریائے ادبار گردانیده تنها یمن و متاق ومتعب کالا یطاق ده سنگدیپ مسکن آن دل فریب رسیده بعد سر گذشت

بدان سمت بگذرد و بعد مراجعت معلوم نیست کسانیکه نایب باشند منقاد شوند یا نشوند این زمانه را مانند سلطان سکندر رومی نتوان تصور نمود در انوقت مثل ارسطا طالیس وزیر بود که بقوت فکر و اصابت رائے او تسخیر اقالیم آسان می شدی سلطان را بالفعل بلاد هندوستان مثل قلعه رنتهنبور و چتور و چندیری و مالوه جانب شرقیه تا آب سرجو و سوالک تالمعان که پناه متمردان و کهف دزدان و رهزنان است تسخیر باید کرد و سامانه و دیپالپور و ملتان که در امد مغل است مستحکم باید نمود و از مداومت شراب و شکار اجتناب باید ورزید ازانجاکه ملک علاوالملک مقبول القول و درست سخن و زبان آور بود گفتارش در دل اثر کرد و تمامی سخنان اورا پسندیده بر عقل و دانش ملک آفرین کرد و از احداث دین خود ترک نمود و قصد تسخیر اقالیم سبعه از دل انداخته بانتزاع ممالک هند توجه نمود چون دران زمان همیر دیو از نسل رائے پتهورا لواے تکبر در رنتهنبور می افراخت سلطان بجانب او نهضت فرمود روزے در اثناے راه بشکارگاه قرعه اکتخان برادرزاده سلطان قصد کرده بتیر سلطان را مجروح ساخت و سلطان را که بر زمین آمده بود مرده انگاشته در لشکرگاه رسیده بر تخت نشست و آوازه انداخت که سلطان را بقتل رسانیده ام سلطان که از کثرت درد زخم بیهوش شده بود در ساعت بافاقت آمده زخم خود بسته جانب لشکر شتافته بسراپرده درامد و امرا بر سر اکتخان تعین کرد اینها رفته سر اورا بریده آوردند و منگو و برادرزاده سلطان که در بداؤن بودند و حاجی مولا نامی در دهلی بغی ورزیدند افواج باستیصال آن نا عاقبت اندیشان رخصت گشت اینها بے جنگ و جدل دستگیر شدند برادرزاده ها را میل در چشم کشیده و حاجی مولا را بقتل رسانید القصه سلطان در رنتهنبور رسیده محاصره قلعه نمود بعد مدت آن قلعه مفتوح گردید و همیر دیو را با قوم و قبیله او بقتل رسانیده بدهلی مراجعت کرد بعد آن بقصد تسخیر قلعه چتور مصمم نمود چون سلطان شنید که رائے رتن سین مرزبان چتور پدماوت نام نازنین در شبستان خود دارد که حسن و جمال او از قالب بیان افزونست پری از مشاهده جمال او از حسن خویش بری گشته و حور بر شک خوبی او در کنج تواری مستور شده آفتاب از بهر نظاره آن هر صبح سر از دریچه مشرق می برارد و ماهتاب خود را از حلقه بگوشانش می شمارد در خسارش بحدی تابان که در شب تار مردم گمان برند که مگر صبح صادق از افق مشرق دمید و سیمایش نوعی درخشان که اگر از پرده ظلام نظر بران افتد طلوع ماه متصور می شود

رکن الدین قدس سرہ آمدہ ملاقات کردند الف خان بمقتضای اهلیت و مردمی شرایط
تعظیم بجا آوردہ ایشان را همراہ خود بدہلی آورد سلطان حق نشناختند و بی رحمی کردہ هر دو
مرزی زادہ و همراهان ایشان را میل کشیدہ محبوس گردانید بعد آن بر سر گجرات لشکر عظیم تعیین
کردہ بمحاربه و مجادله بسیار آن ولایت را مفتوح کردہ بت سومنات را در دہلی آوردہ در زمین
فرو برد تا پای سپر خلایق گردید در سال دویم لشکر مغل از ماوراء النهر در حوالی دہلی رسید شهر
را محاصرہ کرد خلایق کثیر از قصبات و قریات در شهر آمدہ هجوم کردند در مساجد و محلات
و کوچه و بازار جای نشستن نماندہ و راہ کوچها مسدود شد و همه چیزها گرانی گرفت سلطان
مستعد شدہ بجنگ پیش آمد بعد مقابله و مقاتله مغل منهزم گشت و آتش فتنه و فساد منطفی
گردید چون سلطان از اطراف ممالک خاطر جمع نمود و شریکی در ملک و خدشه در نظم
امور ممالک نماند و اکثر بلاد بتسخیر در آمد و قوت و مکنت کمال بهم رسیدہ خیالات فاسدہ
بخاطرش راہ یافت ارادہ کرد که دین و شریعت خود اختراع نماید و چار امرا الف خان
و ظفر خان و نصرت خان و الغ خان باشند چهار یار مقرر سازد که نام او بر صفحه روزگار
تا قیامت باند و نیز میخواست که دہلی را بیکی از معتمدان خود سپردہ مانند اسکندر رومی
بتسخیر اقالیم ربع مسکون پردازد فرمود تا او را اسکندر ثانی در خطبه بخوانند و در سکه نیز همین
نمط نوشتند مصاحبان و حریفان مجلس را یارای آن نبود که حرفی خلاف مرضی او
بر زبان توانند آورد همگنان از ملاحظه درشت خوئی و خشن مزاجی او بر سخنان واهی تصدیق
نمودہ بر علو همت و بلند پردازی او تحسین مینمودند ملک علاء الملک که از امرای بزرگ بود
و پیش سلطان اعتبار تمام داشت و درست کرداری و راست گفتاری شعار او بود
سخنان سنجیدہ و حکایات پسندیدہ درمیان آوردہ بمقدمات عقلی و روایات نقلی خاطر
نشان سلطان ساخت که اگرچه احداث شریعت و دین او وی تراست لیکن نتیجه این
ارادہ فاسد خرابی ملک و سلطنت و ندامت دنیا و آخرت است این نه امریست که رواج
تواند گرفت و مردم توانند قبول کرد نظم

هر که عیب تو گفت یار تو اوست — وانکه پوشیدہ داشت مار تو اوست
گرچه زشت است تلخ گفتن حق — شور بختی است هم نهفتن حق

و در باب تسخیر اقالیم گفت که اگر سلطان دہلی را گذاشته باقلیم دیگر برود و مدتی بدان

رسانید و چتر سلطانی بر سر علاء الدین برافراشته ندائے سلطنت در دادند ازانجا کہ ایزد تعالیٰ منتقم حقیقی است سزائے بدکرداری درکنارش میرسد **مثنوی**

اگر بدکنی چشم نیکی مدار   کہ ہرگز نیارد گز انگور بار

نہ ہرگز شنیدیم در عمر خویش   کہ بد مرد را نیکی آید بہ پیش

چو ابلیس بد کرد نیکی ندید   بر پاک ناید ز تخم پلید

قاتلان سلطان در اندک زمان ببلائے عظیم گرفتار شدند محمود سالم در اندک زمانی مبروص شد واندامش جوشیده از ہم پاشید و نیز اختیار الدین دیوانہ شده بمکافات بدکرداری رسید علاء الدین کافر نعمت اگرچہ بر تخت فرمان روائی نشست اما بپاداش این کردار ہمہ گرفتار شده نام ونشان او ونسل او نماند **مثنوی**

بکون ومکان چیزے از خیر وشر   زکفران نعمت بدان شوم تر

زکفران نعمت چہ آید جز این   کہ نقصان عمر است خسران دین

مدت سلطنت ہفت سال ویک ماه وبست روز ❊

سلطان علاء الدین برادر زاده وداماد سلطان جلال الدین خلجی

بعد ازانکہ سلطان جلال الدین بہ قتل رسید سلطان با شصت ہزار سوار از کره روانہ شده دہلی رسیده امرائے خورد وبزرگ بیعت کردند در سنہ ۶۹۶ سریر خلافت وفرمان روائی از جلوس سلطان زینت یافت وکوشک لعل را دار السلطنت گردانید وامرارا بقدر حال ہرکدام خطاب وجاگیر مرحمت ساخت چون نوجوان بود بلہو ولعب مقید گشتہ بعیش وعشرت پرداخت ودست بذل ونوال کشاده خزانہ بانعام مردم صرف کرد ودر عہد او شراب در کوچہ وبازار سبیل گردید بعد چندگاه چہل ہزار سوار بسرداری الف خان وظفر خان برائے دفع رکن الدین وابراہیم پسران سلطان جلال الدین کہ بعد قضیہ پدر از دہلی گریختہ بملتان رفتہ بودند تعین ساخت **بیت**

سر وارث ملک ما بر تن است   تن ملک را فتنہ پیراہن است

امرائے مذکور رفتہ ملتان را محاصره کردند پسران سلطان مرحوم تاب نیاورده بوسیلہ دانائی اسرار کونی واٰگہی جویائے رموز سفیدی وسیاہی زبدة العارفین قدوة الواصلین شیخ

وا قسام امتعه و اقمشه و غیر ذلک انقدر غنیمت که عقل از حصر و ضبط آن عاجز گرد و بدست او فتاد و روز بروز قوت و شوکت او زیاده گشت و آثار بغی و انحراف از و بظهور رسید هرچند وزرا بسلطان گفتند که علاج واقعه پیش از وقوع بهتر است تا حال علاء الدین استقلال نیافته فکر ز و د باید کرد **نظم**

سر چشمه باید گرفتن به میل | چو پر شد نشاید گذشتن به پیل
کنون کوشش کاب از کمر درگذشت | نه انگه که سیلاب از سر گذشت

سلطان از بسکه علاء الدین را دوست میداشت التماس وزرا با جابت مقرون نمیکرد و میگفت که علاء الدین فرزند و پرورده نعمت من است هرگز از و بغی بوقوع نخواهد آمد چون سلطان را اجل نزدیک رسید با چندی از خواص و یک هزار سوار بکشتی درآمده بجانب کوره روانه شد ملک علاء الدین از خبر نهضت سلطان مستعد شده مابین کوره و مانک پور فرود آمد چون سلطان نزدیک رسید برادر خود را باستقبال فرستاد برادرش در حضور رسیده افسون کرد و غدر خوانده التماس نمود که علاء الدین هراسان و بیمناک شده میخواست که آواره دشت تباهی گردد من اورا ازین اراده باز آورده ام الحال که سلطان تشریف آورده اند اگر لشکریان را مسلح خواهد دید اغلب که متوهم شده بدررود سلطان نگفته او چند کس همراه گرفته و سلاح از تن انها دور کرده در کشتی نشسته مصحف میخواند تا کشتی بکنار آب رسید سلطان از کشتی فرود آمد و ملک علاء الدین آمده ملازمت کرده در پای سلطان افتاد و سلطان از روی شفقت و مرحمت طپانچه بر رخساره او زده فرمود که من این همه تربیت در حق تو کرده و ترا بزرگ گردانیده همواره در نظر من از فرزندان عزیز بوده اکنون در حق تو چه بدی خواهم اندیشید این را گفت و دست علاء الدین گرفته بجانب کشتی کشید درین اثنا محمود سالم که از اجلاف سامانه بود و در شرارت و بدنفسی مشهور چنانچه گفته اند **بیت**

ذره آتش ز بهر سوختن صدخانه بس | وز برای تلف عالم مگس از سامانه بس

باشارت علاء الدین سلطان را بشمشیر زخمی ساخت سلطان زخم خورده بجانب کشتی دوید و گفت ای علا الدین بدبخت چه کردی بعد ازان اختیار الدین که پرورده نعمت سلطان بود از عقب آمده سلطان را دست انداخته بر زمین زد و سرش بریده نزد علاء الدین آورده بر نیزه کرد و در کره مانک پور گردانید و چندی از مخصوصان سلطان را که در کشتی بودند بقتل

عالم رخت اقامت بر بست و مسرت روزگار از دل عالمیان رفت باغ بمنزلہ راغ و خیابان نمونہ بیابان شد متوطنان خطہ بوستان و ساکنان بلدہ گلستان زار و نزار گشتند اشجار را از نہایت عطشان از زبان ہر برگ فریاد العطش برآمد و زراعات از تشنہ لبی سرنگون گشتہ بطلب آب سجدہ نیاز بجا آوردند و رودخانہا سراب و مرغ از ماہی بے تاب گردید و انگیرہا و غدیرہا بے آب و بذرگران را چشم پر آب شد تہیدستان از بے سرمایگی دل سرد گشت و ارباب احتکار را بازار گرم نرخ غلات مانند شاہد کنعان گران گردید ہمہ کس برائے خریداریش زلیخا وار گردید ہرچند بازارش گرمی میکرد مجگران سردی میکردند گندم بسان آدم گران بہا گشت و کنجد بسان خال خوبان کمیاب شد نخود را ہمہ کس بجود میکشید و برنج برنج تمام بدست می آمد اہل احتکار از فروخت موٹ موت خود می انگاشتند و آب را مانند ابحیات در ظلمات نگاہ میداشتند دانہ غلہ حکم قراضہ زر پیدا کردہ مانند مروارید عزیز گردید القصہ در دہلی قحط عظیم روداد و مردم غربا از تہیدستی و گرسنگی در بازار و کوچہا قالب تہی میکردند و اکثرے از فرط جوع خود را در دریائے جمنا انداختہ غریق بحر فنا می شدند و از فقدان غلہ اکثر مردم سگ و گربہ را بر خود حلال میدانستند بلکہ از شدت اشتہا گوشت آدم مباح می انگاشتند عبادت کیشان را پاے ثبات از جادہ ورع و پرہیزگاری لغزیدہ و طاعت اندیشان را امتیاز در حلال و حرام نماند **بیت**

خون خوردہ ہمہ بسان شمشیر   از گرسنگی شدہ ز جان سیر

درسنہ ۶۹۳[1] مغول چنگیزی بالشکر گران عازم پنجاب گشت سلطان باستماع این خبر عساکر بسیار و توپخانہ بے شمار بدفع الطایفہ متوجہ گردید چون طرفین بہم پیوستند مغل چون غلبہ سلطان معاینہ کرد صلح نمودہ و سردار ایشان کہ قرابت ہلاکو خان بود آمدہ ملاقات کرد و با چند امرائے دیگر مسلمان گردید سلطان او را پسر خواند و بدامادی خود سرفراز گردانید و غیاث پور مسکن ایشان مقرر کرد چنانچہ آن معمورہ را مغل پورہ و مغلان آنرا نومسلم خواندندی و بعد چندگاہ ملک علاءالدین را کہ داماد و برادرزادہ و پروردہ نعمت سلطان بود بولایت کورہ[2] رخصت نمود او در کورہ رسیدہ باطراف ممالک می تاخت و در حدود دیوگدہ رفتہ فتح نمود و چہل زنجیر فیل و ہزار اسپ و بسیاری از طلا و نقرہ و اقسام مروارید

(۱) سنہ ۶۹۱ فرشتہ جلد اول صفحہ ۹۴۔ (۲) کرہ ۶

غلط گفتم ای یار فرخنده خوی — که نفع است در آهن و سنگ و روی
چنین آدمی مرده به ننگ را — که بر وی فضیلت بود سنگ را

در ایام سلطنت شخصی را که سلطان کشته آن بود که سیدی موله نام درویش در دهلی آمده اقامت ورزیده و خانقاه عظیم تیار نموده مبلغی کلی در عمارت آن صرف شد و ابواب اطعام و انعام برروی مردم کشوده هر روز هزار من میده و پانصد من سلوخ و سیصد من شکر و دو صد من روغن زرد و بهمین دستور دیگر مصالح خرچ کردی و هر روز دو نوبت مایده کشیدی و خاص و عام بران مایده حاضر شدندی و خود غیر از نان خشک تناول نکردی و از کسی چیزی نگرفتی و از کثرت خرچ و بذل مهمان داری و عدم دخل او مردم حمل بر کیمیا و سیمیا بردندی اکثر امرائی و ملوک مرید او شدند و خانخانان پسر بزرگ سلطان هم مرید و معتقد او گردید بعضی مردم بسلطان گفتند که این درویش از اجتماع و ازدحام خلایق خیال سلطنت در سر دارد و قصد سلطان مکنون خاطرش هست از انجا که چمن آرایان دانش و گلشن پیرایان بینش بادشاهی را بمنزله باغبانی قرار داده اند چنانچه باغبان با دانش و بینش باغ را به ترتیب چمن و خیابان و آرایش و پیرایش اشجار باثمار و شاداب داشتن بقدر اعتدال و ناپسندیدن انبوه و قطع اغصان زیادتی و قمع درخت خاردار میکوشند همچنان بادشاه عدالت پیشه را لازم که در آبادی و معموری مملکت و رفاهیت و آسودگی رعیت خویش آوردن و بر افراختن مخلصان عقیدت پرست و استیصال و بر انداختن مخالفان بدسرشت مساعی جمیله بکار برده و هرگاه فتنه اندوزان شبه کار باهم یکدل و یکجهت شوند بلا تعلل و توقف در قلع و قمع انها کوشند و هر جا کثرت هجوم و وفور ازدحام بی ضرورت گردد هر چند ناملایم از انها بظهور نرسد بنا بر رفع وسوسه خاطر خویش و مصالح ملکی آن هجوم را متفرق سازند و بنیاد ازدحام را از پا بر اندازند بنا برین اندیشه سلطان و امرائی و دیگر مردم را که معتقدان درویش بودند بهانه بکارها تعین کرده باطراف پراگنده گردانید و درویش را دستگیر کرده در پای فیل بست بعقوبت تمام بکشت بحکمت ایزدی دران روز ابر سیاه و باد تند برخاست و طوفان گرد و خاک برامد و عالم تاریک گردید و موجب تعجب عالمیان گشت و دران سال باران نگردید و فلک بسان ممسکان طریقه امساک ورزیده دست از تراوش باز کشید و آفتاب در سطوت جلال گرم خو گردید و نوع

چون سالها نوکری سلطان بلبن کرده حقوق نعمت او بر گردن ما بسیار است امروز که ملک او را متصرف شده ام اگر اعوان و انصار او بکشم کمال بے انصافی و بیمروتی باشد خصوص که باین مرتبه پیش من آمده نظم

گنهگار را عذر نسیان بده | چو زنهار خواهد تو زنهار ده
بدی را مکافات کردن بدی | بر مرد صورت بود بخردی
همین کسانیکه سبے برده اند | بدی دیده و نیکوے کرده اند

القصه سلطان خیلی خدا ترس و رحیم دل بود بازار موری رضا مید او بارها دزدان و رهزنان را گرفته آوردند سوگند داده خلاص میکرد که من بعد دزدی و رهزنی نکنند یک مرتبه هزار نفر دزد و قطاع الطریق که مصدر تقصیرات و باعث آزار و اضرار مخلوقات شده واجب القتل و مستوجب تعذیب بودند پیش سلطان آوردند از انجمله یکے را هم نکشت و سیاست نکرد و همه را رها کرده در مدت سلطنت مصادره و مکابره و طمع در مال مردم و تنبیه و تادیب ناحق و سیاست و تعذیب بموجب و بند و زندان بیحساب که شعار نا خدا ترسان ظلم پرست و جباران جور سرشت است از و بوقوع نیامده میگفت که اگرچه در معرکه و جنگ لشکری را توانم بر هم زد و خون ریز نیا نمود اما چون آدمی گرفتار را پیش می آوردند بقتل او نمیتوانم اقدام کرد و در عوض جرمی که از نزدیکان و نوکران بوقوع می آمد هیچ یکے را تادیب و بند نمی نمود منظومہ

چو قدرت داد ایزد بر گنهگار | بعفو کوشش بنده کن تا بنده گردد
که مجرم کشته افعال خویشست | چو بوے عفو یابد زنده گردد

نوبتے سلطان بر قلعه رنتهنبور مهم کرد چند گاه محاصره کرده دست از تسخیر آن باز داشته مراجعت نمود و گفت گرفتن این قلعه برون یک کس هم نمی ارزد بالفرض اگر این حصار گرفتم بندهائے خدا را کشتن دادم فردا که زنان بیوه و طفلان یتیم انها پیش من بیایند و نظر من بر انها افتد دران زمان مرا چه حالت باشد و فتح این قلعه بر من تلخ تر از زهر گردد نظم

درون پراگندگان جمع دار | که جمعیت باشد از روزگار
کسے گوے دولت ز دنیا ربود | که در بند آسایش خلق بود
اگر نفع کس در نهاد تو نیست | چنین اهن[1] و سنگ خارا یکیست

[1] گوهر آدم۔

وان دگر در لباس گلناری + تازه گلدسته دسته پنداری + وان دگر جامه نیلگون کرده + سر زجیب فلک برون کرده

همچنان جشن چراغان ترتیب داده وهزار کشتی دو طبقه و سه طبقه در آب جمنا بانواع چراغ واقسام شمع آراستند ونیز برکنار دریا وگرد پیش دولتخانه چراغ بندی نمودند و دیوارهای چوب تعبیه کرده بکمال آراستگی بران ترتیب چراغان دادند درخت ونهال چراغان دلپذیر بروی کار آورده مسرت افزای تماشائیان شدند که از فروضیای مشعلهای آسمان بی لمعان وشموع افلاک بی لموع گردید واشعه انوار زمین و آسمان را منور ولمعات فروغ کون ومکان را روشن ساخت نظم

شب نشاط چو شد اوج گیر پایه نور | رساند تاب چراغان نسب باتش طور
چو روز ساخته روشن چراغ چرب زبان | هر آنچه بود شب تیره را بدل مستور
نشان شب نتوان یافت غیر دود چراغ | زبسکه نور تجلی فگنده طرح حضور

ونیز هنگامه آتش بازی گرم کرده ماهتابی دم مساوات بماهتاب میزد وگل ریزها واز گلزار ابراهیم میداد و باغ از گل آتشین بهار بروی کار می آورد وستاره بسیارهای فلک سر میکشیدند هوای در هوا باسمان میرسید و گوناگون پیکرهای کاغذی ورنگارنگ لعبت های چوبین بقوت آتش زور باروت انواع بازیها وکار پردازیها نمودار ساخت بیت

مجلس از نور طرب بهره یاب | جلوه گاه صدمه وصد آفتاب

بالجمله بعد تقدیم مراسم جشن به انتظام مهام ممالک پرداخت واز عدالت گستری ورعیت پروری رعایا وبرایا را از خود خوشنود ساخت امرای خورد وبزرگ از جشن معاشرت و پسندیدگی اطوار سلطان راضی وشاکر گشته کمر خدمت برمیان جان بستند وهمگنان بقدر حال مواجب وجاگیر یافتند هر کرا جاگیر مقرر گشت هرچند او مصدر تقصیرات شد اصلا تغیر وتبدیل بدان راه نیافت مجموعه کمالات صوری ومعنوی حضرت امیر خسرو دهلوی بخدمت مصحف داری سلطان قیام داشتی وهر روز غزلی تازه آورده درصله ان انعام یافتی چون ملک چهجو برادرزاده سلطان غیاث الدین بلبن را ولایت کوره بدستور سابق نامزد شده بود او دران ولایت قیام داشت سال دویم لوای بغی برافراخته سکه وخطبه بنام خود کرده بالشکر گران بجانب دهلی رو آورد سلطان باصغای این خبر خانخانان پسر خود را باعساکر بیشمار وامرای نامدار بدفع این شورش فرستاد باهمدیگر جنگ پیوست ملک چهجو شکست یافته با امرای بلبن که رفیق او بودند گرفتار گشت چون اسیران را بدهلی آورده بنظر سلطان گذرانیدند انجماعه را از شتران فرو آورده دوشاخها از گردن هرکدام برداشتند وبحمام برده سر وریش انها شستند وخلعت های خاص پوشانیده در مجلس آورده نشاندند وملک چهجو را در محفه نشانده بملتان فرستاده فرمود که او را بحرمت در خانه نگاهداشته اسباب عیش وعشرت مهیا کنند وزرا ازین نوازش درحق انجمع واجب القتل حیران ماندند ازینگونه سخنان بعرض سلطان رسانیدند سلطان جواب داد که هفتاد سال گذشته خون مسلمانان نریخته الحال که پیر شده وایام زندگانی باخر رسیده چگونه بریختن خون مسلمانان اجازت دهم

همه شهر از زیور و زرنگار | برآراسته همچو باغ بهار
چه در کوچه‌ها و چه بازارها | بزیور برآموده دیوارها
دو رسته دوکانها همه سربسر | بیاراسته مردم پیشه‌ور
ز زربفت و دیبا و اکسون قصب | همی بود بازار مظهر طرب
یمین و یسار و فراز و نشیب | نه بد هیچ پیدا جز آئین زیب

سلطان بکمال شوکت و حشمت عظمت و جلالت و با توزک و تجملات تمام بر فیل کوه شکوه سوار گردید با امرای نامدار و لشکر بیرون از حد حصر و شمار از کیلوکهرے روانه بشهر دهلی گشت از هر کران مانند ابر فیسان زر و سیم ریختند و هنگامه بخشش و بخشایش گرم گردید دامن و جیب تهی دستان مالامال گشت و مفلسان را توانگری و نمود نظم

درم ریختند از کران تا کران | هوا گشت ابر جواهر فشان
فرو ریخت چون قطره ابر بهار | زر و گوهر و لولوے شاهوار
ز بس گوهر و زر که افشانده شد | ز بر چیدنش دستها مانده شد

بدین نمط و آئین سلطان درون شهر دهلی رفته داخل دولتخانه گشت و دو رکعت نماز خوانده بر تخت سلطانی جلوس نمود و گفت سالها پیش این تخت سجده کرده‌ایم امروز که پائے بران نهاده از عهده شکر الطاف ذی الکناف ایزدی چگونه توان برآمد نظم

سپاس خداوند بخشنده را | که موجود کرد از عدم بنده را
کرا قوت وصف احسان اوست | که اوصاف مستغرق شان اوست
اگر شکر حق تا بروز شمار | گذاری نباشد یکے از هزار

کوس شادی بلند آوازه گشت و تهنیت و مبارکبادی بر زبانها جاری شد صدائے نائے و نفیر دلهائے دلگیر را شادمان ساخت جشن عیش و کامرانی فرخ افزائے عالمیان گردید بارگاه رفیع زیباتر از دیبائے زرنگار برافراشتند و بساط وسیع رنگین‌تر از گلشن بهار بگسترد ند آلات طرب و انبساط و مواد سرور و نشاط مهیا گشت نغمه پردازان قمری نوا باواز خوش و سرود دلکش مجلسیان را محو بیخودی نمودند و ترانه سنجان تار نواز باواز چنگ سحر آهنگ بر روے انجمنیان ابواب خوشی کشودند رامشگران جادو ساز از چرخ و جنبش دلها را جنبانیدند و خنیاگران سحر پرداز از گردش و رقص صبر و قرار مردم را رقصانیدند نازنینان انواع حلل بر تن آراستند و گلعذاران رنگارنگ کسوت پیراستند نظم

نازنینان بناز کوشیدند | جامه رنگ رنگ پوشیدند
آن دگر جامه لاله‌گون کرده | که تو گوئی هزار خون کرده
وان دگر جامه سبز کرده ببر | همچو گل درمیان سبزه تر
وان دگر رفت در قبائے سفید | همچو شاخ شگوفه از امید
وان دگر جامه کرده عنبر فام | رفت چون آفتاب چاشت بشام
وان دگر زرد گشت خلعت او | پرتو افگند مهر بر سر او

چون کوکب عمر و دولت سلطان نزدیک بغروب گردید در سلوک پسندیدۀ او تفاوت شده و دو هتک عزت امرا و دیگر مردم و ریختن خون ناحق طریق بیدانشی پیمود که فرمودۀ بزرگان آزمون کار است هر کرا روز ادبار و زمان نکبت در رسد تحسین عقل او تیره گردد و اندیشه او تباه شود و سود خود در زیان اندیشد از کردار شایسته دور ماند و از شاهراه نیکوکاری بر کرانه رود **بیت**

چو بخت بد کسے را پیش آید — کند کارے که کردن را نشاید

القصه سلطان از روے مستی جوانی امیر الامرا فخر الدین را بزهر کشت و ملک جلال الدین فیروز که عارض ممالک بود از سامانه طلب داشته مدار علیه امور سلطنت ساخت درین اثنا سلطان را از افراط شراب مرض لقوه و فالج رو داد و از کار رفت امرا باتفاق یکدیگر کیومرث پسر سلطان را که خورد سال بود از حرم بیرون آورده بسلطنت برداشته سلطان شمس الدین خطاب نهادند ملک جلال الدین بحسب صلاح چند روز اطاعت آن طفلک بجا آورده آخر الامر باتفاق ارکان دولت طفل مذکور را در قید کرده شخصے را که پدر او بتقریبی حسب الامر سلطان بقتل رسیده بود برائے انتقام برداشته در کیلوکهری فرستاده او رفته سلطان را که رمقی از حیات باقی داشت چند لگد زده در دریائے جمنا انداخت مدت سلطنت سه سال و سه ماه از سلطان شهاب الدین غوری لغایت سلطان معز الدین کیقباد یازده تن از نسل سلطان غوری مدت یکصد و یک سال و یازده ماه و هفت روز سلطنت کردند۔

سلطان جلال الدین فیروز خلجی از نسل خالج خان[۱] داماد چنگیز خان

عارض ممالک بود که بزبان عرف بخشی گویند و بخطاب شایسته خانی سرفرازی داشت بمقتضائے رشد و کاردانی مدار علیه امور سلطنت گردید روز بروز رتبه او بلند شده تسلط پیدا کرد و باتفاق امرائے خورد و بزرگ سلطان معز الدین کیقباد را از میان برداشته در سنه ۶۸۹ه بخلعت خلافت مخلع گردید امرائے مخالف و موافق طوعاً و کرهاً بیعت کردند چون ارکان شهر بجانب سلطان راغب نبودند ازینجهت داخل شهر نگشت و بر تختے که سلطان پیشین جلوس میکردند نشست و در کیلوکهری بودن اختیار کرد و شهر نو و قلعه از سنگ تجویز کرده شروع باحداث نمود بعد از انکه استقلال تمام یافت و آوازه نیکذاتی و فرخنده صفاتی و ایزد پرستی و خداشناسی و حلم و حیا و عدل و انصاف سلطان در اکناف گیتی مشهور گشت مردم شهر از خورد و بزرگ آمده بیعت کردند و استدعائے نزول در شهر دهلی نمودند حسب الحکم و الا کارپردازان امور سلطنت شهر را آئین بستند و بازار را تزئین نمودند بالوان قصب و رنگا رنگ فی بیاد کاکین آراستند و به انواع زربفت و اقسام مشجر هر دو رسته بیراستند زینت شهر در نظر نظارگیان زیباتر از گلشن بهار نمود و زیبائے بازار در دیده تماشائیان رنگین تر از گلزار در آمد و کوچهائے از غایت آراستگی مانند خیابان باغ زیبا در گردید و پشت بامهائے و غرفها بهجوم خلایق بسان افلاک پر از کواکب نمودار گشت **نظم**

---

(۱) خالج خان۔ اما در تاریخ فرشته جلد اول صفحه ۸۸ قالج خان نوشته۔

جان بدو تن بود یکے از نخست　　صورت تن نیز یکے شد درست

چرخ بکف کرده طبقهائے نور　　فاتحه میخواند بر ایشان ز دور

چون روز وداع نزدیک رسید پدر بزرگوار گفت اگر بادشاه را آنقدر خزانه نباشد که در روز غلبه خصمان لشکر خود را امداد نماید یا در قحط و بلا رعایا و برایا را امداد کند او را بادشاه نتوان گفت و دیگر انواع نصایح خرد افزا و مواعظ هوش بخش در باب معموری بلاد و امصار و آبادی رعایا مالگذار و پیش آوردن مبارزان کارگذار کارزار و نوازش سپاهیان جان نثار و قلع و قمع مفسدان اهل استکبار و تقویت و جمعیت ضعیفان زار و نزار و ترک از صحبت نااهلان بدکردار و احتراز از افعال ناهنجار و اشتغال بیاد آفریدگار و دیگر مقدمات بسیار از بسیار و کمالات هزار در هزار بر زبان آورده پسر را در کنار گرفت و وداع کرد و آهسته درباب جدا کردن امیر الامرا فخر الدین گفت و با دیدهٔ منسکب و دل ملتهب از یکدیگر جدا شدند و این بیت بر زبان پدر رفت **بیت**

کاش نبودی دو سه روزی وصال　　تا نشدی دیده اسیر خیال

اگرچه پدر و پسر بقصد ملاقات آمدند و از مواصلت یکدیگر بهره مند و خورسند شدند اما از کتاب قران السعدین که مصدر کمالات صوری و معنوی امیر خسرو دهلوی در ذکر ملاقی این هر دو بادشاه از طبع نادره پرواز در سلک نظم کشیده ظاهر میشود که پدر بقصد تسخیر دهلی از لکهنوتی عرف بنگاله یورش نموده و پسر به فیلان از دهلی عازم گشته بود و بعد ملاقات همدیگر صلح نموده به اماکن خودها معاودت کردند القصه سلطان بعد رخصت پدر بزرگوار خویش بدار السلطنت رسیده بموجب نصایح و مواعظ که بقلم آمده چند روز خود را از عیش و عشرت و شرب شراب باز داشته اما چون در فطرت عیاش بود روزے لولی بچه نازنین ماه جبین زیبا روئے که خوبان جهان را عاشق حسن خویش نموده و مشکین موئے که بازار نافهائے تاتار را کاسد ساخته تاب دندانش عقد پروین و مروارید را بے آب کرده و آهوئے چشم مستش شیر دلان را مانند خرگوش بخواب برده به آراستگی و پیراستگی تمام و ناز و کرشمه تمام ناگهان حاضر گردید **نظم**

زغازه رنگ گل را تازگی داد ✦ لطافت را بلند آوازگی داد ✦ ز وسمه ابروان را کار پرداخت ✦ هلال عید را قوس قزح ساخت ✦ بغوله بسته موے عنبرین را ✦ گره در یکدگر زد مشک چین را ✦ کحل ساخت چشم از سر مناز ✦ سیکا ریے بمردم کرد آغاز ✦ نهاد از عنبر تر جا بجا خال ✦ بجانان کرد عرض صورت حال ✦ بدستان داد سیمین پنجه را رنگ ✦ گزان دستان دلی ارد فرهنگ ✦

سلطان از نظارهٔ جمال آن عیار پرکار و مشاهدهٔ حرکات دلفریب آن ماه غدار الصلیح پد بر طاق نسیان نهاده متاع صبر و شکیب بر باد داده بان توبه شکن صحبت داشته بدستور سابق بعیش و عشرت پرداخته از امور سلطنت غافل و عاطل گردید **بیت**

هر خدنگے که ز دان شوخ ادا از سر ناز　　سینه خود چه بیست بگرمیست که از جان بگذشت

کثرت سراپرده وخیمه بسیاری بارگاه وخرگاه پوشیده گشت و از رنگارنگ سراوقات وگوناگون تجملات هردوطرف کنار دریا در نظر نظارگیان زیباتر از گلشن مطرا گردید **نظم**

بسیط زمین در سراپرده گم — در و بارگه رشک چرخ نهم

زده هرطرف خیمه وسایبان — سه فرسنگ راه از کران تا کران

سراپرده از دیبه زرنگار — در وخیمه و خرگه بی شمار

جهان بر سراپرده و بارگاه — گذشته سر خرگه از اوج ماه

زبس خرگه وخیمه وسایبان — زمین کرده از آسمان رونهان

سه روزه بشورت ملاقات وارسال مکاتبات گذشت آخرالامر قراریافت که پسر برتخت نشیند و پدر آمده شرایط تعظیم بجا آورده ملاقات نماید چنانچه سلطان ناصرالدین بموجب قرارداد از دریا عبور نموده در جلوه گاه از اسپ فرودآمده سه جا شرایط زمین بوس بجا آورده چون برابر تخت رسید فرزند تاب نیاورده بے اختیار از تخت فرودآمده در پاے پدر افتاده یکدیگر را درکنار گرفته گریه ها کردند حاضران را نیز از مشاهده این حال آب از چشم مترشح گردید پدر دست پسر گرفته برتخت نشاند وخواست که پیش تخت بایستد پسر از روے اهلیت و بنابر اداے اداب پدر را باخود برتخت نشانیده باادب تمام پیش پدر نشست ولوازم نیاز و مراسم سرِ بکار رفت بهمین اسلوب چند روز متواتر پدر بخانه پسر آمده هردو بادشاه باخودها صحبت داشتند و مجلس ها آراستند دادِ عیش وعشرت دادند وهنگامه بخشش وبخشایش پیراستند **نظم**

نور دو خورشید شده در قران — انجمن انجم فلک از هر کران

هر دو بیک تن چو دو پیکر شدند — بر فلک تخت چو مه بر شدند

گشت به برجی دو قمر جاگیر — گشت مزین بد و سلطان سریر

برج شرف گردد و اختر یکے — سلک نسب گردد دو گوهر یکے

روے زمین فر دو جمشید یافت — چشم جهان نور دو خورشید یافت

گلشن دولت بدو گل تازه شد — صوت دو بلبل بیک آوازه شد

کشت زمین آب دو باران چشید — مغز جهان بوے دو بستان شمید

گشت یکے غم بدو دل خاسته — گشت بیک جان دو تن آراسته

یکدگر آورده باغوش تنگ — هردو نمودند زمانے درنگ

چون گل و غنچه که جهد از خزان — دور نشدند ازین و این ازان

خویش باغوای ایمردم است اگر با خودها اتفاق کرده مکر وغدری اندیشند تدارک آن مشکل خواهد بود از اشتعال اینمقال مزاج سلطان از امرای مغل منحرف گشت ورخصت بقتل ایشان داد تا امیرالامرا همه را یکروز بقتل رسانید وخانمان ایشان را بتاراج برد وبعضی ملوک بلبن را که با امرای مغل قرابت وصداقت داشتند محبوس ساخته در قلعجات فرستاد وخواجه خضرخان را که از جمله وزرا بود بگناهی دروغ متهم کرده بر خر نشانده تشهیر نمود وازینمعنی تسلط امیرالامرا بر جمیع امرا زیاده شد چون ناصرالدین بغراخان در لکهنوتی هواپرستی ونفس دوستی سلطان که خلف او بود وتسلط امیرالامرا شنید مکتوبی مشتمل بر شوق به پسر نوشته تحریص بر ملاقات نمود که ای پسر از روی دیدار مظهر انوارت در وسعت آباد خاطر توطن گزیده وتمنای لقای فرحت افزایت در مهد طبیعت آرمیده فرط عشق ومحبت آتشی در سینه اندوهگین برافروخته واندوه هجران بطریقی با ومعادن آن گشته سراپای کلبه جان ودل را فرا گرفته هرچند از چشمه چشم آب می پاشد وبخیال وصال باطفای آن میکوشد زیاده شعله افروز میگردد وباعث اضطراری ودل آزاری میشود خدا را زیاده ازین مارا در محنت جدائی نگذارد ودیدار مرا غنیمت شمارد **نظم**

نهال عمر بی برگیست بی تو   حیات جاودان مرگیست بی تو
اگر در پنبه گردد آتش افروز   نه همچون سوز هجران باشد آن سوز
اگر هر بند تن باید جدائی   نباشد درد چون درد جدائی
اگر هر بند تن یابد جدا کرد   نه چون درد جدائی باشد آن درد

چون این نامه در کیلوکهری نزد سلطان رسید از مطالعه مکتوب پدر بزرگوار خویش منبسط گشت وآنرا بر دیده نهاده طوعاً وکرهاً آماده مواصلت گشته فرس آرزو در جولانگاه ملاقات دوانید واز بسیاری شوق وآرزومندی پاسخ آن مراسله نوشته روانه کرد خلاصه مضمونش آنکه ای پدر احزان هجران بر جان بریان استیلا گرفته ونیران حرمان در جگر سوزان استیلا پذیرفته اگر عشر عشیرش بسنگ خارا برسد چون شیشه سنگ خورده صدپاره گردد واگر شمه ازان بکوه افتد مانند کوه برف بگداز در آید **نظم**

من همچو توکشته فراقم   جفتم بغمت گر از تو طاقم
بیوصل تو زندگانیم چیست   صد خنده مرگ بر چنین زیست
این روز وشبی که می گذارم   از عمر چگونه بر شمارم
یکدم نرود غمت زیادم   تا ظن نبری که بی تو شادم

بالجمله بعد سوال وجواب مکاتیب شوق اسالیب قرار ملاقات یکدیگر داده پدر از لکهنوتی وپسر از دهلی عازم شده بر دریای سرجو رسیده بر هر دو کنار لشکر هر دو سلطان اقامت ورزیده وبسیط زمین از

وسیرت دیونظیر مردم از دیدن شان نفرت پذیر سطبری لبہاے آنہا از درعۂ شرعی افزون و دندان دراز چون گذار از لبہا بیرون از زشتی خوے سگ را عقب گذاشته و به زشت گوئی خر را بفریاد درآورده بسجنت موی خرس را منفعل ساخته و به بدروئے دیو را در پرده خجالت انداخته هر کس بصورت آن دیو نژادان چشم کشادے بے اختیار لاحول بر زبانش رفتی و هر که آواز ناخوش آنان شنیدے بے شایبه تکلف پرده گوش او بر دریدے **نظم**

چهرهٔ شان دبه نم یافته — جاے بجا کنجلک و چم تافته

بینی پر رخنه چو گور خراب — یا چو تنورے که ز طوفان پر آب

موے زبینی شده بر لب فراز — بر لب شان داده بغایت دراز

روے چو آتش کله از پشم میش — آتش سوزان شده از پشم خویش

گرد زنخ شان ز محاسن کنار — اهلِ زنخ را بمحاسن چه کار

از سپشان سینه سفید و سیاه — کاسته کنجد به زمین تباه

روغن اگر خلق ز کنجد چشید — کنجد شان روغن از یشان کشید

بر تن شان از سپشان بیشمار — پشت چون کیمخت شده دانه دار

پشت چو کیمخت سگ از درفش — چرم قفا گاه سزاوار کفش

خورده سگ و خوک بدندان بد — هر همه دندان خورد و بخورد

قصه شنیدیم هم از یشان که گر — این بکند قے بخورد آن دِگر

مایهٔ شان از خورش زشت قے — وانکه به بیند قیش آید به پے

ازانجا که بزرگان والا دانش شرارت انگیزان مردم آزار را بعدم خانه فرستادن صلاح ملکی می اندیشند وسیاست و تادیب جماعة واجب التخریب را باعث آرامش خلائق مے دانند درینصورت سلطان بحسب صلاح وزرا درباب جماعة مغول حکم سیاست فرمود بعضے را پامال فیلان کوه تمثال کردند و برخی را به شمشیر خون آشام گذرانیدند و فریقی را نیم اندام در زمین فرو برده زخم نمودند و لختی را سر و ریش تراشیده تشهیر فرمودند چندی را مانند خیمه چارمیخ کردانیدند و جمعی را مانند میخ در خاک کردند و مشتی را مثل طناب گهابر تافتند و بندے را چون ستون طوق در گردن انداختند و هیچو با دربیه گوشها شگافتند **مثنوی**

بخور مردم آزار را خون و مال . — که از مرغ بدکنده به پر و بال

جهان سوز را کشته بهتر چراغ — یکے به در آتش نه خلقی بداغ

امیرالامرائے فخرالدین التماس نمود که اکثرے از امرائے سرکار از قوم مغل هستند آمدن مغول از ولایت

دو سمه ابروی شاهد بیغمی فروشوی از صفحه دل وساوس تعلقات پاک ساز لوحه ضمیر از لوث خطرات برهم ساز سلسله بی نوائی و تنگدستی و اپرداز خاطر از خطره هستی و نیستی آرامگاهش شیشه سیر گاهش ایاغ خرامیدُ در دل نشینندہ در دماغ آبی است آتشین صفات و آتشی است همسر آبحیات تلخیست زاده شکر هوش افزا بیست بصورت سکر عیار لیست برای جوهر کمالات انسانی دار و ئیست باعث ظهور فواید ابدانی یعنی روی کهربائی را گونه لعل بدخشانی و چهره زعفرانی را رنگ ارغوانی میدهد معده فاسد را صفائی و طبیعت رنجور را شفای می بخشد مزاج منحرف را معتدل آتش غریزی را مشتعل مینماید اشتهای افسرده را تازه شهوت پژمرده افروخته میکند عقد قولنج و فالج میکشاید رنج بادی و بلغمی میرباید بیمار از تندرستی می افزاید پیر را نیز جوانی رومیدهد **نظم**

دل تیره را روشنائی می است | که اکوفت غم مومیائی می است
بدل می کند بیدلان را دلیر | پدیدار دارد زروبهان کار شیر
دو چندان کند قوت مرد را | کند سرخ چون لاله زرد را
بخاموش چهره زبانی دهد | بفرتوت قوت جوانی دهد

القصه چون سلطان بمقتضای ایام عنفوان جوانی بعشرت و کامرانی پرداخت خزانه که اساس سلطنت و قوت بازوی خلافت است بجخشش و انعام لولی و مسخره و مطرب و مطربه صرف گردانید و از روی خوردسالی و نادانی کارهای جهانبانی بقبضه اختیار امیر الامرا فخر الدین گذاشته و باغوای کیخسرو عم خود را از ملتان طلبداشت او انقیاد امر بجا آورده عازم درگاه گردید چون در رهتک رسید آن بیگناه را ناحق بقتل رسانید **مصرع**

بادشاهان از پی یک مصلحت صد خون کنند

درین ایام مغول چنگیزی در نواحی لاهور رسیده دست بغارت و تاراج دراز کرده قصبات و دیهات را خراب مطلق نمودند خانها انداختند و لها برداشتند مردم کشتند زن و بچه شان بستند آتش فتنه و فساد برافروختند آبادیهای آن نواحی را سوختند سلطان از استماع این خبر باربک و خانجهان را که از امرای بزرگ بودند با لشکر گران بدفع این فتنه تعیین کرد عساکر منصوره در نواحی لاهور رسید و با مغول محاربه سخت رو داد از کثرت بارش تیر کمان نمودار ابر عظیم بود و دو عرصه کارزار دیگر مبارزان دلیر نیستان پر شیر مینمود آب تیغ موج طوفان خیز برانگیخت و آتش سنان شراره فتنه با پنبه آمیخت **بیت**

ببارید چندان نم خون ز تیغ | که باران ببارد بهنگام ز میغ

بالاخر شکست بر لشکر مغل افتاد و بسیار از بسیار بقتل رسیدند و هزار در هزار اسیر شدند امرای سلطان مظفر و منصور شده بدهلی مراجعت نمودند و غلغلهٔ اسیران به نظر سلطان در آوردند هر یکی را از انجماعه در صورت

تعلیم انبساط دوستدارش را تاج خورمی بر سر و شمشیر بیغمی در کمر زر سفید بیشتر و چندین غلام بر در و نهال مرادش بیش بر و قماشش کامیابی زنگارنگ و برات کامرانی در چنگ می باشد و در انجمن دوستان سرخروے حاصل مینماید و شجره از روے اعدایش در باب مقصود کمتر آید مثل مشهور است که دو بادشاه در اقلیمے نگنجند چنانچه در بانے شطرنج بر عرصه بساط آماده گردیدن دوشاه براۓ هیجاد آراستن صفوف و غاولشکر از طرفین و در آویختن بایکدیگر و غالب گردیدن یکے بر دیگرے معاینه میشود اما گنجفه از بدایع صنایع اهل دانش است که هشت بادشاه باهشت وزیر بمدار او از امیدگی تمام بریک عرصه مقام گرفته بے جنگ و پیکار کار پردازیهای نمایند و بے آویزش دستیزه دلهاۓ ارباب بازی را می ربایند و نیز بازی نرد است که بر تخته اش نقش مراد جلوه ظهور دارد و زیاده بسان خال خوبان دلها را فرحت می آرد د آویزش او چهره آراۓ شادکامی و شغله اش بیرون او ر مهره از ششدر ناکامی کمبینتش مخبر نقوش مرادات و خانهایش مرکز مهرهاۓ مقصودات ارباب عطالت را شگرف مشغله الیست داپر داز از وسوسه هیواۓ واهل ملالت را سترگ دست آویزیست غمگساری و غمزداۓ قامران از اشتغال آن کامران و طالبان از بازی آن شادمان و نیز چوپر از عجایب بازیهاۓ هندوستان طرب پیراۓ انجمن قامران هر چهار طرف ان گویا خیابانست مانند باغ بهار دلکشا یا چهار چمن است باکمال آراستگی مطرا فروغ شمع بزم ارباب دولت ضیاۓ چراغ مجلس ارباب ثروت در اصل این بازی است از زمان قدیم اسم بانی مبانی از صحف متقدمین و کتب متاخرین یافته میشود پس چنانچه آغاز آفرینش جهان از مدرکه عقول بیرون است همچنان ابتداۓ این بازی نیز از احاطه فهم افزون لطایف شرایف آن زاید الوصف است دوستدارش در قمارخانه روزگار مهره مقصود میتواند ربود و داناۓ ماهیت دقایق حقایق آن بر حریفان خویش غالب میتواند بود چنانچه کودلان بوسیله همین بازی برپاندوان غالب آمده ملک و مال از انها بدست آوردند القصه سلطان کسب انتعاش نموده ازین اسباب طرب حصول شادمانیها نمود نظم

حاصل شده زبهجت ابواب شادمانی آماده مهیا انواع کامرانی

باوجود اینهمه اشتغال دایم الخمر بوده سیر عالم مینمود و طریق باده پیمائی و میگساری می پیمود و ایمنی را نتیجه زندگانی و سرمایه کامرانی میدانست الحق باده انیست منظهر سرور و خورمی

شیرین او از نغمہ خوش و سرود دلکش محفل مسرت می پیراستند چنگیان ارغنون ساز وطنبور چیان زمزمہ پرداز از زبان ناز نغمات دل نواز و اصوات غمگداز می کشیدند الحق سرود است کہ چہرہ اسرار حسن وجمال خوبرویان برافروختہ واز آتش عشق ومحبت وسواس عاشقان سوختہ سرود است کہ نقاب از درون عشاق بر انداختہ و رازہاے نہانی اہل محبت آشکارا ساختہ سرود است کہ بیدلان را بستہ زنجیر عشق میدارد وطایران را نہ ہواد وحشیان را از صحرا بدام می آرد سرود است کہ دلہاے حزین را دلگشن سراے انبساط ہنمائی مینماید وخاطرہاے غمگین را ابواب فرح ونشاط می کشاید اگر سرود نبودی شادیہاے روزگار زندگانی نداشتی واگر نغمہ از پردہ بیرون نیامدی بسا اسرار عشاق در کتم عدم پوشیدہ ماندی علمیست ہزار در ہزار ودریاے است ناپیدا کنار نظم

نخبشی علم نغمہ خوش علمی است | چشمہا چشمہ میشود از وی
باد در بندی دساید ازین | تار گویا ہمی شود از وی

ہمچنان آلات لہو ولعب داد وات سرور وطرب از قسم شطرنج ودیگر اسباب بازی در مجلس عالی دلنوازی میکرد فی الواقع شطرنج بازیست از عجایبات روزگار مرغوب طبیع بادشاہان والا اقتدار ہنگامہ آرای دانش وفرہنگ معرکہ پیراے پیکار وجنگ علم افراز معارک پژوہی بلند ساز رایت والا شکوہی سنگ فسان خنجر داناے مصقلہ مرات خرد بخشی وہوش افزای قوت بازوے دانشوران تعویذ گلوے خرد پروران اگرچہ بساطش در عرض وطول زیادہ از یکدست وخانہایش افزون از چہار وشصت نیست اما عرصہ منصوبہ بازیش فراخ تر از روے زمین وحساب خانہاش بلند تر از چرخ برین است طالبش در پردہ بازی مشق منصوبہ سازی مینماید ودر صورت رزم ہنگامہ بزم می آراید ودست دارش را نشان حصول مرادات وسیع شاہ کامرانش را در عرصہ روزگار رایات رفیع وزیر تدبیرش گوے مراد در خم چوگان فیل ارادتش در معارک مقصود دوان اسپ خواہش او در جولانگاہ دریافت مقاصد خوشخرام رخ امیدش نمودار در آئینہ مرام پیادہ مرادش رتبہ وزارت می یابد ومنصوبہ دلش بازی اعدا بردہ مات میگرداند ہمچنان گنجفہ نگار خانہ الیست مظہر چندین صور دلفریب وکارگاہی است مشعر بر بسیاری نقوش بازینت وزیب اوراقش ہر یک لوحہ زرین است سر مشق طرب ونشاط وورق ورق تختہ زنگین است براے

معزالدین کیقباد ولد ناصرالدین بغراخان را که هزده ساله بود در سنه ۶۸۶ بر سریر فرمان روائی اجلاس داده امور جهانبانی باختیار خود گرفته زیاده تسلط پیدا کرد حل وعقد معاملات وقبض وبسط مهمات وعزل ونصب حکام وتعیین مواجب سپاه باو باز گشت وسلطان تمامی مهام سلطنت بامیرالامرا حواله کرده خود بعیش وکامرانی پرداخت واز دارالملک دهلی برآمده در کیلوکهری برکنار دریای جمنا عمارات دلکشا متضمن اماکن فرح افزا یعنی ایوانهای دلکش ومکانهای فیض بخش ونشیمنهای دلنشین ومنازل لطافت آگین وقصرهای بلند وکوشکهای دلپسند وحوضهای مالامال ونهرهای ملبب از آب زلال وفوارهای نزهت پیرا وتالابهای طراوت اما وباغ مطبوع مشتمل گلستان دلاویز وبوستان بهجت انگیز ودرختان سایه گستر ومیوه دار واشجار سرو چنار ونهال سیب وانار برکنار جویبار احداث نموده دارالسلطنت خود گردانید نظم

صفای خانهایش صبح اقبال — فضای صحنهایش گنج آمال
دران درهم درانجا هفت خانه — چو هفت اورنگ بی مثل زمانه
مرصع چل ستون از زر پرداخت — ز وحش وطیر زیبا شکلها ساخت
ز روزنهاش نور بخت تابان — ز درها قاصد دولت شتابان
زعکس شمع اشش خور برد پایه — محال از وی درون خانه سایه
دمید از آب کلک نیک بختان — زنخلستان دیوارش گلستان
بهر شاخ ازان مرغان نشسته — ولیکن از نوا منقار بسته
بهر اغصان زصنعت بود طیار — زمرد بال مرغ لعل منقار
بنام ایزد درختان سبز وخرم — ندیده هرگز از باد خزان غم
ز طاوسان زرین صحن او پر — بدمهای مرصع در تبختر

سلطان در ایام شاهزادگی در صحبت معلمان دمو دهان بوده بتحصیل وتکمیل علم وادب استغال داشت وبنا بر خوف از جد بزرگوار لذات نفسانی وشهوات جوانی میسر نبود درینولا که بر اورنگ خلافت جلوس نموده مطلق العنان گردیده از غلبه عنفوان جوانی بعیش وکامرانی مشغول گشت خوبرویان وخوش گویان ونغز آوازان ونغمه پردازان از اطراف ممالک آمده وایما در حضور بوده انجمن طرب می آراستند سرایندگان قمری نوا وترانه سنجان

اگرچه واقعه بس هایل است و جان فرسا — بصبر کوش که کس نگذرد ز حکم خدا

درین وقت عمر سلطان از هشتاد گذشته بود ضعف پیری قوایش را ضعیف ساخته بود و ناتوانی شیب اعضایش را ناتوان گردانیده حادثهٔ رحلت فرزند دلبند ضمیمهٔ آن گردید اگرچه برائے انتظام مهام سلطنت در اظهار قوت و توانائی تکلیف نمودی اما آثار زبونی و شکستگی که درین مصیبت بحال سلطان راه یافته بود نمودار گشتی و روز بروز کارش در تنزل بودی کیخسرو پور شاهزاده مرحوم را در ملتان تعین کرده چتر و دورباش مرحمت نمود و ناصرالدین بغراخان خلف خورد خود را از لکهنوتی عرف بنگاله در دهلی طلب داشته گفت که فراق برادر بزرگ تو مرا رنجور و ضعیف ساخته می بینم که وقت ارتحال نزدیک رسیده درینوقت از من جدائی تو که مالک ملک هستی از مصلحت دور است پسر تو کیقباد و پسر برادر مرحوم تو کیخسرو خورد سال هستند و از تجارب دنیا بیگانه اگر ملک بدست ایشان افتد از غلبه جوانی و هواپرستی از عهده محافظت ملک و قوانین جهانبانی نتوانند برآمد و هر که در دهلی بر تخت خلافت جلوس نماید ترا اطاعت او باید کرد و اگر تو بر تخت جلوس کنی همه مطیع و منقاد تو خواهند شد چون سلطان را اندک شفا پدید آمد ناصرالدین بغراخان با وجود اینهمه نصایح که سلطان برائے بهبود او میگفت زیراکه بنواحی لکهنوتی رغبت تمام داشت و هوائے ان دیار او را موافقت مینمود به بهانه شکار بے رخصت سلطان روانه لکهنوتی گردید در اصل ناصرالدین از سلطنت بے نصیب بود و آثار ناقابلیت از و هویدا و الا چه گنجایش داشته باشد که در چنین هنگام با وجود مبالغه پدر تختگاه را گذاشته روانه انسمت شود و هنوز ناصرالدین به لکهنوتی نرسیده بود که سلطان برحمت حق پیوست و برائے سلطنت کیخسرو خلف شاهزاده محمد سلطان مرحوم بامرا وصیت کرد مدت سلطنت بست سال و سه ماه

سلطان معزالدین کیقباد بن ناصرالدین بغراخان بن السلطان غیاث الدین بلبن

اگرچه سلطان غیاث الدین بلبن مرحوم وصیت کرده بود که کیخسرو نبیره سلطان که در ملتان قیام داشت و درینولا بحضور آمده بود سریر آرائے خلافت گردد اما چون امیرالامرا فخرالدین با او سوالمزاج بود او را بحیله باز روانه ملتان نمود و ناصرالدین بغراخان خلف سلطان مغفور در لکهنوتی بعیش و عشرت اشتغال داشت امیرالامرا که خیلے متسلط بود بصلاح امرا

موجب قرار داد چون شیخ را تکلیف طلاق برائے آن ملکہ روزگار نمودند خاتون والا دانش گفت کہ من از خانہ آن فاسق برامدہ بجناب افادت پناہ رو آوردہ ام خدا را روا مدار کہ باز بدست او گرفتار شوم درینصورت شیخ گفت کہ در ہمت و وفا از عورت کم نتوان بود باوجود مبالغات شاہزادہ آن را طلاق نداد و در تصرف خویش نگاہداشت شاہزادہ ازہمین بر اشفت و در مقام انتقام گردید مقرر است کہ ہر کس کہ با درویشان خدا شناس درافتد زود کہ بنیاد زندگی و دولت او بر افتد ازانجا کہ شیخ از باریافتگان درگاہ ایزدی بود شاہزادہ را عداوت شیخ باعث انقطاع رشتہ بقا گردید اتفاقاً درہمین نزدیکی لشکر مغول در نواحی لاہور و ملتان دست باضرار و بازار خلایق کشادہ شاہزادہ بالضرور از ملتان برامدہ برائے دفع این شورش شتافت بقضائے الٰہی باندک جنگ بشہادت رسید اکمل الشعرا امیر خسرو دہلوی کہ ہمراہ شاہزادہ بود بدست مغول اسیر گردید و در بلخ رفتہ ازانجا نجات یافتہ باز بہندوستان آمد القصہ چون خبر شہادت شاہزادہ بسلطان رسید ازبسکہ بشاہزادہ الفت داشت ازین قصہ دلکوب غم آشوب خرکش دلخراش و نوحہ جگر تراش برادر د و صد گونہ دردمندی و جان کنی و ہزار نوع سینہ خراشی و دل شکنی پیرامون خاطر سلطان گردید و فرمود کہ باعث استیلائے غموم و ہجوم ہموم آنست کہ آن تازہ سرو چمن کامرانی در عین بہار زندگانی و شگوفہ جوانی بہ سخت باد تیز دانی از پا افتاد و آن لالہ سیراب گلشن رعنائی در کمال برنائی و زیبائی از حدت تموز آفتاب غضب کبریائی ذلول و خشک گردید

نظم

دریغا کہ باغ بہار جوانی — فرو ریخت از تند باد خزانی

دریغ الف سہی سرو بالا کہ او را — ز بالا فتادان بلا ناگہانی

ترا باید اے گل بصد پارہ کردن — کنون گرگشائی لب از شادمانی

این داستان جانکاہ را دلی باید سخت تر از سنگ تا بشرح تواند آورد و این قصہ جانسوز را جانی باید قوی تر از آہن تا بیان تواند نمود

بیت

رفت آنکہ بود کار جہان برقرار ازو — رفت آنکہ بود خانہ ملک استوار ازو

آخر الامر نظر بر آنکہ ہیچکس از خلقت خلعت زندگانی ابدی نپوشیدہ و احدی از ممکنات آب حیات دایمی ننوشیدہ صابر و شکیبا گشت

بیت

تمام برائے نسق ونظام مہام ملتان تعین شد او بمقتضائے ستودگی اوصاف نسبت به برادران نزد سلطان عزیز بود بہمه وقت با اہل فضایل وکمال مصاحبت ومجالست داشتی وہمیشه تحصیل وتکمیل اخلاق حسنه ہمت گماشتی وتخم ستوده منشی در مزرعه نیکنامی کاشتی **بیت**

بسال خورد ولیکن بجود وفضل بزرگ　　بعقل پیر ولیکن بروزگار جوان

ابلغ البلغا وافصح الفصحا وافضل الفضلا واشعر الشعرا واعلم العلما واکمل العقلا جامع الکمالات صوری ومعنوی امیر خسرو دہلوی وامیر حسن در ملتان بخدمت شاہزاده بودند ودر سلک ندما موجب انعام می یافتند چون صیت فضایل وکمالات وفرخندگی خصایل وملکات عمده مشایخ کبار زبده عارفان نامدار مقتدائے خداشناسان پیشوائے ایزد پرستان خورشید ادج ولایت مہر سپہر ہدایت دانائے اسرار حقیقی ومجازی شیخ مصلح الدین محمد سعدی شیرازی رحمة الله علیه بگوش شاہزاده رسید دو نوبت از ملتان کسان بخود رابطلب شیخ در شیراز فرستاده ومبلغہائے خرچ راه ارسال نموده خواست که در ملتان برائے شیخ خانقاه ساخته دیہات وقف نماید شیخ بواسطه ضعف پیری نتوانست رسید ہر دو نوبت سفینه متضمن اشعار دل پذیر یعنی نسخه گلستان وبوستان بخط خویش نوشته نزد شاہزاده فرستاد وعذر ناآمدن خود وسفارش اکمل الشعرا امیر خسرو ضمیمه ان نمود از ان وقت ہر دو کتاب متبرک در ہندوستان رواج یافت گویند یکے از دختران سلطان شمس الدین مرحوم در حباله مزاوجت شاہزاده بود اتفاقاً در حالت مستی طلاق بر زبان شاہزاده رفت از انجا که غیر از حلاله علاجے نبود بنابر انقیاد امر شریعت غرا ان عورت را در عقد معاقدت مرکز دایره صدق ویقین محیط نقطه توکل وتمکین زبده خداشناسان حق بین اسوه یزدان پرستان اہل دین شیخ صدر الدین ابن قافله سالار شاہراه حقیقت مشعله دار مسالک طریقت مظاہر انوار تجلیات الہی مشاہده اسرار اشراقات نامتناہی عمده باریافتگان درگاه احدیت زبده واصلان بارگاه صمدیت سر حلقه اولیائے مراد اصفیائے مخدوم العالم شیخ بہاء الدین ذکریا قدس الله سره در آوردند شیخ آن گوہر درج سلطنت دُر دریائے عظمت را بخانه آورده صحبت داشته گشت آرزو را آب طراوت داد و در صدف تمنا قطره مباشرت انداخت **بیت**

گوہر که نند بدست خاک　　از سفتن ان کی ایدش باک

التخریب نکردند و اغماض نمودند و ایمعنی موجب خیرگی و دلیری انجماعه گردید در نیولا سلطان قلع و قمع انها بر مهمات دیگر مقدم دانسته جنگهارا تمام منقطع ساخته ان بدنهادان را علف تیغ بیدریغ گردانیده و حصار شهر بنائے محکم نهاده در حوالی شهر تهانجات نصب ساخت دزمین بهان تهانه دارامان منقسم نمود که هرکس از تهانه خود خبردار بوده در تادیب و تخریب رهزنان و دزدان مساعی جمیله بکار برد **نظم**

ببر دست دزد و سر راه زن | که ایمن شود راه بر مرد و زن
هر آنکس که بر دزد رحمت کند | ببازوے خود کاروان میزند
چو ره گشت ایمن شود کاروان | ز بهر تجارت بهر سود دان
چو رهزن خرروستائی برد | ملک باج ده یک چرا میخورد

چون مردم قوم کاتهیر بجانب امروهه و بداؤن مصدر فتنه و فساد شد سلطان خود را بدان سمت تشریف ارزانی برده حکم قتل و غارت کرد از جنس مرد هر که بهشت سالگی رسیده بود علف تیغ بیدریغ نمودند و غیر از زنان و طفلان خورد سال زنده نه گذاشتند **بیت**

گنه بود مردم ستمکاره را | چه تاوان زن و طفل بیچاره را

از انجا بفتح فیروزی معاودت بدهلی نمود روزے وزرا و کارپردازان امور دفترخانه بعرض رسانیدند که در مواضع جاگیر سپاه باب اختلاف بسیار است سلطان فرمود کسانیکه پیر هستند و از کار مانده جاگیر انها بازیافت کرده مدد معاش مقرر کنند ان جماعه بخدمت امیر الامرا فخر الدین التجا آوردند و تحفه بردند که جاگیر بدستور سابق بحال بوده باشد امیر الامرا تحفه قبول نکرد چه اگر رشوت بگیرم در سخن و التماس من برکت نخواهد بود فی الحال بخدمت سلطان رفته سرجیب تفکر بایستاد سلطان باعث اندوه تاکی استفسار فرمود او التماس نمود که پیران را سلطان برطرف کرده جاگیر بازیافت نموده اند در فکر شده ام که اگر در قیامت نسر پیران را رد کنند حال ما چه خواهد بود سلطان ترحم کرده فرمود که بجسب استدعاے امیر الامرا جاگیران مردم بحال دارند **بیت**

سخن که از طمع پاک و ز غرض خالیست | اگر بسنگ بگوے در و اثر گردد

شاهزاده محمد سلطان بصفات حمیده و ایات پسندیده متصف و ولیعهد سلطنت بود مملکت سنده با توابع و لواحق و مضافات ان جاگیر شاهزاده مقرر گردید با جمعی از امرا و مردم دانا باستعداد

چون هزار عیب فراوان بود مرغ زبر دست سلیمان بود
وای بران آدمی بیخبر کو کم ازان مرغ بود در هنر

قرادلان بیشه گرد و میر شکاران هامون نورد و صیادان بازدار و دیگر عمله و فعله شکار را نزد سلطان رتبه بزرگ بود تا هشت کروهے حوالی دهلی محافظت شکار کردندی و دران بیشه نخچیر فراهم آوردندی هزار سوار با یک هزار تیرانداز مصالح کار شکار دایماً در رکاب سعادت بودندی و طعام از مایده خاص یافتندی سلطان در ایام زمستان هر روز سحرگاهان سوار شدی و تا قصبه ریواری هبشتری رفته شکار کرده شامگاهان بشهر معاودت نمودی و شب بیرون نماندی چون خبر مواظبت سلطان برائے شکار بهلاکو خان والی بغداد رسید گفت که سلطان بلبن بادشاه پخته کار است بظاهر بخلایق مینماید که بشکار میرود و در معنی ورزش سواری و مراسم ملک داری و آگاهی بر احوال سپاه و رعیت بجای آرد و لشکر خود را تو زک میدهد سلطان از اصغائے این سخن خوشوقت شد و بر فراست بلاکو خان آفرین کرد و گفت که قواعد ملک داری کسانی دانند که ملک گیری و جهانبانی کرده باشند چون سلطان را اسباب سلطنت و شوکت مهیا گردید امرا و وزرا التماس کردند که باوجود اینهمه قوت و قدرت ولایت گجرات و مالوه و دیگر بلاد مسخر کردن لایق است سلطان جواب داد که چون مغل همیشه بر ولایت پنجاب تاخت مینماید از دهلی ببلاد دور دست رفتن مناسب نیست قول سلطان سلف است که ملک خود را مضبوط در امن و امان داشتن بهتر ازان است که بملک دیگران تاختن سابقا از غفلت و بے پروائی پسران سلطان شمس الدین در جمیع امور جهانبانی اختلال رو داد و ضوابط خلافت را اثری و رونقی نمانده بود حتی که جماعة میواتیان در حوالی شهر بسبب جنگلهائے و انبوه بیشه تمرد و فساد بیش کرده رهزنی مینمودند شبها بدرون قلعه در آمده خانهائے مردم را نقب زده مال و امتعه بدزدی میبردند بلکه بطریق ڈاکه آمده به زبردستی غارت میکردند و سراهائے نزدیکی شهر به غلبه و قهر تاراج مینمودند و از هر چهار طرف مسالک مسدود گشته سوداگران را مجال آمد و شد نبود دروازه هائے شهر از خوف آن حرامخواران بوقت نماز عصر می بستند بعد نماز ندگور هیچکس را یارائے بر آمدن از شهر نبود بارها میواتیان بر سر حوض سلطان آمده سقایان و داهان آبکش را مزاحمت رسانیدند و پسران شمس الدین از بے پروائی و غفلت تادیب انجماعه واجب

بام آشیانه خویش گردیده زمزمه دل کش و نوائے دل فریب بر میکشند گویا ترانهٔ باربد لیست که مستمعان را دل می رباید و جان می بخشد و یا نغمه داؤد است که شنوندگان را حیرت می افزاید و عشرت می دهد چون بقصد دانه چینی فرو می آیند عرصه زمین را رشک گلشن می سازند گوئے گلهائے رنگارنگ است که در چمن بهار شگفته تماشائیان را مایل خود ساخته و در زمان بال کشائی چون اوج گرا میشوند سطح هوا پر از کواکب می نمایند و از نهایت بالا روے آب از چشمه خورشید میخورند و دانه از خوشه پروین می چینند و از بلند پروازی همزبان کواکب میگردند و تماشائے افلاک می بینند اگر چه اهل زمین را با اهل آسمان راه سخن مسدود و در روابط محبت مفقود است اما زهی این خاکیان که با فلکیان راه سخن دارند و روابط اخلاص بظهور می آرند نظم

هر پری پیکرے بجلوه ناز | راست چون مرغ شوق در پرواز
گرم خو همچو مغز برنایان | تیزرو همچو عقل دانایان
ره نوردان آسمان و زمین | دانه چینان خوشه پروین
همه گرم بلند پروازی | از فلک برده گوئے دربازی

همچنان سلطان را میل بشکار بسیار بود پلنگ برق آهنگ و باز قوی چنگ و سیاه گوش سخت کوش و آهو آهو گیر و شاهین و کوهیله بے نظیر و باز آسمان پرواز و جره هنر پرداز و بحری موج خیز و سره صنعت انگیز و چرغ فولاد چنگ و باشه و شکره تیزبال و دیگر انواع جانوران شکاری فراهم آورده زهے این مشتی پر که از وفور هنر پروری و نادره کاری زبر دست سلاطین والا اقتدار و مرغوب قلوب خواقین نامدار شده اند بادشاهان والا شکوه از عشق و محبت این طایران از تخت سلطنت و اورنگ خلافت برخاسته صحرانورد و هامون گرد می شوند و از مشاهدات تیز پروازیها و نادره کاریها انشراح و ارتیاح حاصل مینمایند باز بلند پرواز نوعی دراج را میگیرد که دلهائے عشاق را نگاه دلبران ماهرو شاهین ندرت تضمین کلنگ را چنان بچنگ می آرد که هوش را کرشمه نازنینان فرخنده خو چرغ زبان دعائے اهل دلان فلک پیما و بحری مانند فکر دانایان اوج گرا نظم

باز بدست ملکان می پرید | چون نپرد هر که چنان جائے دید
اشکره گشت همین دستگاه | از هنر خویش زبر دست شاه

نه در شهر مخزن[1] نه در کوه و دشت | خیانت در اندیشه کس گذشت
امان در زمانش بحدے رسید | که منسوخ شد رسم قفل و کلید
به تیر و بے مردی و فرهنگ خویش | بگردون برافراشت اورنگ خویش
باین دانش و رائے و ایمن و فر | گمان در نیاید که باشد بشر

با وجود این همه اعمال حسنه و افعال مستحسنه در باب بغی و اهل طغیان خدا پرستی را بگوشه گذاشته کمال جباری و قهاری کردی و سر سوزن از رسوم جباری فرو نگذاشتی و بواسطه بغی یک کس لشکری و شهری و ملکی را بر انداختی و مصالح ملکی بر همه مقدم داشتی

نظم

اگر آتش قهر افروختی | بیک شعله زان کشورے سوختی
بکوه ار زکین سایه انداختی | چو یخ پیش خورشید بگداختی
بخشم ار سوے چرخ کردی نگاه | شدی تیره رخسار خورشید و ماه

ازانجا که سلطان بجانوران میل بسیار داشت طوطی گویا و شارک سخن سرا و قمری خوش الحان و بلبل هزار داستان و کوکله زمزمه ساز و دیگر طیور دل نواز که بوسیله سخنات خوش و اصوات دلکش از بنی نوع خودها شرف و کرامت دارند و از سخن طرازی و زمزمه پردازی عزیز دلها و محبوب خاطرها و انیس صحبت ها و جلیس مجلسها اند و سر طایران خوش پیکر و نیک منظر که صناع آفریدگار بانواع نقش و نگار مزین ساخته مثل طاؤس زیبا فرح افزا که چهره شاهد سرور از آئینه او مشاهده میتوان کرد و دراج خوش مزاج که از نظاره جمال او زبان بسبحان قدرت بدایع آفرین توانکشاد و مرغ زرین زینت تضمین و کبک فرخنده آئین و امثال آن باعث طرب خاطر قدسی بود و اعظم از تماشائے فرحت پیرا کبوتران پری زاد بود ند الحق آن مرغان بلند پرواز تیز پر فلک سیر ملک سیر از کمال خوبی گوئے سبقت از طیور روزگار برده واز وفور لطافت طایران جهان را برده خود کرده طاؤس که بزیبائے شهره آفاق است برائے نظاره ایشان همه تن دیده گشته عندلیب بهشت که به نغمه طرازی مشهور است بزمزمه سازی شان آفرین کرده همائے هماناکه همایونی از بال همایون اتان گرفته و عقاب ماناکه بلند روے از بلند پروازی اینها آموخته از مشاهده جمال بیمثال انطایران فرخ فال پری از حسن خویش بری گشته خود در کنج تواری مستور شده چون رونق افزائی کابک و پشت

---
(۱) رہزن ؟

سلطان یک بار به او همزبانی نماید بسیاری از نقد و جنس پیشکش کند چون این معنی بعرض سلطان رسید پذیرائے نیافت و فرمود که از همزبانی با امیر بازار مهابت سلطانی از دل عوام زایل می شود چه گنجایش که بطمع زر با این مردم همزبان شوم القصه سلطان مظهر اوصاف پسندیده و مصدر سیرت حمیده بود امرا را از وقوع تقصیر تازیانه زدی و بقصاص رسانیدی صلابت و دهشت او در دل امرا قوی بود ارکان دولت و غربا در معاملات و مناقشات در عدالت او مساوی بودندی و در جمیع امور عدل را کار فرمودی و از قهر و سیاست احدی را قدرت نبود که قدم از جادهٔ اطاعت بیرون نهد و در صحبت اهل وعظ حاضر شدی و موعظه شنیدی و رقت کردی و اوامر و نواهی را کماینبغی رعایت نمودی و ضوابط و قوانین مملکت را که در ایام فرمانروائے پسران سلطان شمس الدین مختل و مندرس شده بود تجدید استحکام و استقامت دادی و مبانی عدل و رافت را اساس نهادی **نظم**

عدل نوریست کزو ملک منور گردد | وز نسیمش همه آفاق معطر گردد
عدل پیش آر و مراد دل درویش برار | تا ترا انچه مراد است میسر گردد

و وقتے که سلطان در مسافرت بر سرابی و یا خلابی و یا ناله و یا قنطره رسیدی امرائے بزرگ را فرمودی تا چوب ها در دست گرفته اهتمام نمودندی اول مریضان و پیران و عورتان و طفلان و چارپایان لاغر را بی مزاحمت گذرانیدی و تمامی فیلان و دیگر دواب سرکار را برائے گذرانیدن خلایق گذاشتی و در اینچنین امکنه چند روز توقف کردی تا مردم بسهولیت گذشتندی در ایام خانی اگرچه بشراب خوردن و جشن ساختن و امرا و ملوک را مهمان گرفتن و قمار باختن و زرها باهل مجلس صرف کردن و ندیمان بذله گو و شیرین سخن و مطربان خوش آواز را در محفل راه دادن رغبت تمام داشت اما بعد ازانکه سریرارای خلافت گشت از تمام ملاهی تایب گردید و با دائے فرایض و نماز تهجد و اشراق و چاشت و دیگر نوافل و موافقت جمعه و جماعت قیام داشتی و اصلا بیوضو نبودی و در خانهائے بزرگان رفتی و بعد از نماز جمعه زیارت مقابر کردی و بر جنازهٔ اکابر حاضر شدی و بتعزیت رفتی پسران و خویشان میت را انعام دادی و وظایف بحال داشتی **نظم**

بدانش بزرگ و بهمت بلند | بباز و دلیر و بدل هوشمند
نزایش بتدبیر محتاج غیر | نه امضائے رایش بجز امر خیر

واصل گشت مدت سلطنت او نوزده سال و سه ماه و هفت روز +

سُلطان غیاث الدین بلبن عُرف الف خان بنده و داماد سُلطان شمس الدین

چون سلطان ناصر الدین ودیعت حیات سپرد و از اولاد او وارثی که جانشین سریر خلافت بوده باشد نبود درین صورت تمامی امرا از خورد و بزرگ اتفاق کرده الف خان را که مدار المهام ممالک بود بسلطنت بر داشته بسلطان غیاث الدین مخاطب کردند در سنه ۶۶۶ هجری بالانشین سریر فرمان روائی و سایه گزین چتر گیتی کشائے گشته سکه و خطبه را رواج داد بغایت دانا و پخته کار و صاحب تجربه و وقار بود تمامی کارها از روے فهمیدگی و سنجیدگی کردی و باگاهی و هوشیاری مهام مرجوعه بنظام آوردی **مثنوی**

چه نیکو متاعیست کار آگهی | گزین نقد عالم مبادا تهی
کسے سر برارد بعالم بلند | که در کار عالم بود هوشمند

کار عالم و ممالک جز بمردم اکابر نفرمودی اشرار و مخاذیل و اراذل و اباطل را بکارها دخل ندادی تا نسبت صلاح و تقوی بر کسے مشخص نشدی عمل نفرمودی و در تنقیح حسب و نسب مبالغه نمودی و اگر بعد سپرد عمل در کسے نقص ذاتی و صفاتی ظاهر گشتی فے الحال تغیر دادی **قطعه**

نه هر هوشمند روشن رائے | بفرومایه کار هائے خطیر
بوریا باف گرچه بافنده است | نبرندش به کارگاه حریر

و میفرمود که جمله مردم را بیک نظر نباید دید موازنه حال هر یک نگاه باید داشت اگر نوکر اصیل و نجیب را بے اعتبار و خوار داشته بدگهر و فرومایه را نوازش و سرافراز باید کرد همچنان است که سلاح سرپا انداختن و اسلحه پا را بر سر بستن و کار شمشیر بکارد و کارستان را بسوزن کردن و کار دست را بپا و کار گوش را به بینی فرمودن **بیت**

بود پا از برائے ره سپردن | نباید دیده را چون پا شمردن

بالجمله تا آخر عمر با سفلهائے ایام همزبانی نکرد و اراذل و اهل هزل را در مجلس خود راه نداد گویند فخر نامی رئیس بازار که سالها خدمت درگاه کرده بود بمقربان درگاه التجا آورد که اگر

مادرزاد آنچنان قواعد نیابت و شرایط وکالت بتقدیم رسانید که رعایا وبرایا در مهاد امن وامان درآمد وجمیع امور مالی وملکی رونقی تازه ورواجی نیک یافت واحدی از امرائے ایارائے تصرف درکار مملکت نماند وسلطان نیز عدالت گستر ورعیت پرور ودرویش طینت وملکی طویت بوده در رفاهیت وآسودگی رعیت همت هاهمت والانهمت مصروف داشتی درعهد خلافت او ملک آباد ورعایا ولشکر دلشاد گردید وصیت نیکنامی وگلبانگ رعیت پروری این بادشاه ووزیر در اکناف گیتی انتشار یافت **بیت**

وزیر چنین شهریاری چنان　　　جهان چون نگیرد قرار چنان

ازبسکه سلطان حق پرست وایزد شناس بود خراج وباج ممالک درمواجب سپاه وننذر درویشان خدا آگاه ووظایف وادرار فضلا وعلما وبذل مستحقان وانعام مسکینان وزیردستان وصرف عمارات مساجد وخانقاه وقنطره ومنازل وسرائے برائے مسافران وباغات وبرادردن انهار وغیر ذالک که از آثار سعادت واسباب ذکر جمیل است خرج کردی وبرائے ذات خود تصرف ننمودی ودرسالے دو مصحف بخط خود نوشته وجه قیمت آن راقوت ساختی نوبتی یکے از نوکران سلطان سرکار مصحف که بخط سلطان بود از روے خوش آمد بقیمت گران خرید چون انمعنی بگوش سلطان رسید منع کرد که آینده مصحف بخط من علانیه فروخت نکنند بطریق اخفائے نمطے که احدی واقف نشود میفروخته باشند تا درجه قوت حلال اختلال روند هد وازین رو که سلطان درویش نهاد وفرخ نزاد بود هیچ کنیزے وخادمه سوائے منکوحه خود نداشت واو برائے سلطان طعام می پخت روزے آن ملکه جهان التماس نمود که بسبب پختن طعام دست من آزار می یابد وتصدیع مالایطاق میشود چه خوش باشد که کنیزے خریده شود او به پختن طعام قیام ورزد وازمیعنی هیچ قصوری نیست سلطان جواب داد که بیت المال حق سپاه ومساکین ومستحقین است مرا نمیرسد که چیزے ازان برائے خود صرف کنم ودامے خرید نمایم صبر کن تا خدا ایتعالے ترا در آخرت نتیجه این مشقت خواهد داد **نظم**

تنا با نفس کافر کیش کاریست　　　بدام اورکه این طرفه شکاریست
اگر مار سیه در آستین است　　　به از نفسے که با تو همنشین است

بالجمله سلطان بعدالت وانصاف جهانبانی نموده ببرگ طبعی درگذشت وبه بهشت برین

او راضی نشدند سلطان علاء الدین را که آثار رشد از ناصیه حال او ظاهر بود از قید برآورده در سنه ۶۳۹ بر سریر جهانبانی اجلاس دادند ناصر الدین و جلال الدین پسران شمس الدین را که در زندانخانه محبوس بودند خلاص کرده ناصر الدین را ولایت بهرایچ و جلال الدین را ولایت قنوج نامزد کرده رخصت دادند ملک نظام الملک را که در امور سلطنت کلیه دخل داشت بقتل درآورده بپاداش کفران نعمتی رسانیدند نظم

بچشم خویش دیدم در گذرگاه | که زد مرغی بجان موری راه
هنوز از صید منقارش نپرداخت | که مرغی دیگر آمد کار او ساخت
چو بد کردی مباش ایمن ز آفات | که واجب شد طبیعت را مکافات
درین فیروزهٔ ایوان پر آفات | بدی را هم بدی باشد مکافات
ز نیکی نیک بینی وز بدی غم | ز جو جو دید و گندم ز گندم

بعد چندگاه سلطان از طریقه عدالت و نصفت انحراف ورزیده آئین اخذ و قتل درپیش کرد جمیع امرا از و برگشتند و باخود اتفاق کرده ناصر الدین را که آثار قابلیت و حق شناسی از ناصیه حال او ظاهر و اطوار خدا دانی و ایزد پرستی از مقال او باهر بود از بهرایچ طلب داشته بر تخت فرماندهی اجلاس دادند سلطان علاء الدین را مسلسل در قیدگاه داشتند چنانچه در زندانخانه مرغ روح او از قفس تن پرواز نمود مدت سلطنت چهار سال و یک ماه و یک روز ✤

سلطان ناصر الدین ولد سلطان شمس الدین

سلطان در سنه ۶۴۴ از بهرایچ آمده تاج خلافت بر سر نهاده سکه و خطبه بنام خود رواج داد ملک غیاث الدین بلبن را که بنده و داماد سلطان شمس الدین بود منصب وزارت داده بخطاب الغ خانی و عطائے چتر و دورباش سرافراز گردانید و مدار المهام تمام سلطنت برائے رزین او تفویض نمود و صدف گوش او بجواهر زواهر نصایح و لالی متلالی مواعظه در باده رعیت پروری و معدلت گستری برامود فرمود که اختیار مهام جهانبانی و مدار نظام امور ملک رانی بدست تو دادم کارے نکنی که فردائے قیامت بدرگاه عدالت بادشاه حقیقی مرا و ترا شرمساری و انفعال گرداند الغ خان بلبن بمقتضائے فراست خداداد و عقل

متفرق گردانید و ملک بدر الدین سنقر را بجانب بداؤن فرستاد و قاضی جلال الدین کاشانی را
از قضا معزول گردانید بعد از چند ماه که ملک بدر الدین از بداؤن بدرگاه آمد سلطان اورا و ملک
تاج الدین موسٰی را بقتل در آورد و قاضی شمس الدین که قاضی مهر پوره بود در پائے پیل انداخت
و ازینمعنی سبب زیادتی وہم و ہراس مردم گشت در اثنائے این حال روز دوشنبه شانزدہم
جمادی الآخر سنه تسع و ثلثین و ستمائه افواج مغول چنگیزی آمده لاہور را محاصره کردند ملک
قراقش که حاکم لاہور بود چون در مردم موافقت ندید نیم شبے از لاہور برامده بجانب دہلی
رفت و شہر لاہور از ستم چنگیز خانیان خراب و نابود شد و خلق کثیر اسیر و گرفتار گشت
چون این خبر به سلطان معز الدین رسید امرا را بر در قصر سپید جمع فرموده بیعت تازه کرد
ملک نظام الملک وزیر مملکت را با امرائے دیگر جہت دفع شر مغول بجانب لاہور فرستاد
چون لشکر برلب آب بیاه که قریب قصبه سلطان پور است رسید نظام الملک که در باطن
با سلطان منافق بود امرا را از سلطان برگردانیده بنیاد مکر و غدر نموده عرضداشت کرد
که از دست این جماعت منافق که ہمراه من کرده اند کارے نخواہد آمد و این فتنه تسکین نخواہد
یافت مگر سلطان باین طرف نہضت فرماید سلطان از روے سادگی و اعتمادی که برا و داشت
در جواب نوشت که این جماعت کشتنی و سیاست کردنی اند بوقتش بسزا خواہند رسید
چند روز مدارا نمایند نظام الملک آن فرمان را با مرائے لشکر نموده ہمه را با خود متفق گردانید
چون سلطان باین حال اطلاع یافت خدمت شیخ الاسلام قطب الدین بختیار اوشی را برائے
تسلی امرا فرستاد امرا بہیچ وجه مطمئن خاطر نشدند و شیخ برگشته بدہلی آمد بعد ازان نظام
الملک و سائر امرا بقصد دفع سلطان معز الدین بدہلی آمدند و سلطان معز الدین را محاصره کردند
ہر روز جنگ مے انداختند چون مردم شہر با امرا متفق بودند روز دوشنبه ہشتم ماه ذیقعده
سال مذکور دہلی را گرفته سلطان معز الدین بہرام شاه را چند روز محبوس گردانیده بقتل آوردند
مدت سلطنت او دو سال و یک ماه و پانزده روز

سلطان علاء الدین مسعود شاه

چون سلطان معز الدین بہرام شاه را نظام الملک کورمنک بقتل درآورد و ملک معز الدین[1] بلبن
امیر الامرا از روے تسلطی که داشت بر تخت خلافت جلوس نمود ارکان دولت بر سلطنت

---
(۱) معز الدین اسمٰعیل +

مدت باتفاق امرا بترتیب عساکر پرداخته عنان عزیمت بصوب دہلی معطوف ساخت سلطان معز الدین بہرام شاہ کہ جانشین اورنگ فرمانروائی شدہ بود لشکر عظیم بعزم مقابلہ ومقاتلہ درمقابلہ سلطان رضیہ فرستادہ ہنگامہ آرائے نبرد وکارزار گردید درہنگام مقابلہ طرفین وزد وخورد بسیار درنواحی کیتھل لشکریان سلطان رضیہ رو بہزیمت نہادند وسلطان رضیہ وملک اختیار الدین بدست زمینداران آن ضلع دستگیر آمدہ بتاریخ بست وپنجم ماہ ربیع الاول سنہ ۶۳۷ رحلت گزین عالم جاودانی گردیدند مدت سلطنت سلطان رضیہ سہ سال وشش ماہ وشش روز +

سلطان معز الدین بہرام شاہ بن سلطان شمس الدین التمش

روز دوشنبہ بست وہشتم ماہ رمضان سنہ ۶۳۷ سلطان معز الدین بہرام شاہ باتفاق اکابر وامرا وملوک بر سریر سلطنت جلوس فرمود چون ملک اختیار الدین باتفاق وزیر مملکت نظام الملک مہذب الدین جمیع امور مملکت را ازپیش خود گرفت وہمشیرہ سلطان معز الدین را کہ سابق منکوحہ قاضی اختیار الدین بود درحبالہ نکاح درآوردہ یک فیل بزرگ بر درخانہ خود می بست چون دران زمان غیر از سلاطین دیگرے فیل نمیداشت ازینمعنی مقوی بدگمانی بادشد سلطان معز الدین چندے از فدائیان خود را فرمود تا ملک اختیار الدین را بزخم کارد شہید ساختند وملک مہذب الدین را نیز دو زخم بر پہلو زدند واو زندہ بدر رفت بعد ازان ملک بدر الدین سنقر رومی امیر حاجب گشت وتمام امور مملکت را موافق رسم وقانون قدیم انتظام داد اتفاقاً ملک بدر الدین سنقر باغوائے جمیع از اہل فتنہ درانقلاب ملک باصدور واعیان وقت مشاورت نمودند روز دوشنبہ ہفدہم ماہ صفر درخانہ صدر الملک تاج الدین کہ مشرف ممالک بود ہمہ اکابر فراہم آمدہ درباب تبدیل سلطنت سخن کردند وصدر الملک تاج الدین را بطلب نظام الملک فرستادند کہ او نیز شریک مصلحت شود صدر الملک فی الفور سلطان معز الدین را ازین حال اطلاع دادہ یک کس اعتمادی سلطان را درگوشہ پنہان داشت خود بخدمت نظام الملک آمدہ از اجماع قاضی جلال الدین کاشانی وقاضی کبیر الدین وشیخ محمد شامی ومردمی کہ آنجا بودند اخبار کرد نظام الملک دفع الوقت نمودہ آمدن خود را بوقت دیگر انداخت صدر الملک حقیقت حال را بوسیلہ خادم سلطان کہ پنہان داشتہ بود بخدمت سلطان معروض داشت سلطان ہمان ساعت بر سر آن جماعت رفتہ ایشان را

نموده اند که جنگ سلطان دستگیر گشت و بعد چند گاه سلطان و مادرش در زندان خانه فوت شدند ایام سلطنت او یکسال و شش ماه و هشت روز +

سلطان بی بی رضیه بنت سلطان شمس الدین التمش

در ۶۳۴ھ باتفاق امرا و وزرا اورنگ آرائے خلافت گشته سکه و خطبه بنام خود درواج داد و بتدابیر صائبه وافکار ثاقبه تنظیم امور خلافت و جهانداری و تنسیق مهام ملکی و مالی بعنوانی که لائق هوشمندان و الاخرد بوده باشد در پیش نمود نظام الملک محمد چندیکه بوزارت امتیاز داشت باتفاق اکثر امرایان که از اطراف بدرگاه سلطان رضیه آمده بودند حقوق نعمت را بکفران انحرات عقوق ساخته طریق بغی بیموده سلوک مخالفت و ناهنجاری در پیش کرد و با امرائے دیگر که از پیشگاه حضور بیرون بودند نامها نوشته ترغیب بد اندیشی نمود ملک نصیر الدین تاشی جاگیردار اوده که بسلطان رضیه موافقت داشت بعزم مدد و اعانت سلطان رو بدهلی آورد امرائے مخالف به اندیشه تباه استقبالش نموده اورا دستگیر ساختند و او از ضعف بدن این جهان گذران را پدرود کرد سلطان رضیه از معائنه این حال بتدابیر صائبه خود جمعیت مخالفان را پریشان گردانید و هریکے بجوانب رو بگریز نهادند نظام الملک در کوه سرمور درآمده رخت هستی خود را ازین جهان فانی بر بست و امر وزارت بخواجه مهذب که نائب نظام الملک بود تفویض یافت و بخطاب نظام الملک ملقب شد و امیران دیگر با نتظام ممالک دستوری یافتند و ملک اختیار الدین سکین امیر حاجب شده بوفور دانش و رسوخ اعتقاد آنچنان تقرب بهم رسانید که هنگام سواری دست در بغل سلطان رضیه انداخته سوار مینمود سلطان رضیه که در شجاعت و عدالت از مردان بهره وافی داشت لباس مردانه در بر و کلاه خسروانه بر سر نهاده سریرائے سلطنت شدی و بار عام دادے بعد ازان که خاطرش از انتظام این ممالک اطمینان یافت باعساکر بسیار جانب سهرند نهضت نمود در اثنائے راه امرائے ترک بر او خروج کرده جمال الدین یاقوت حبشی را که امیر الامرا شده بود از قید حیات نجات دادند و سلطان رضیه را در قلعه سهرند محبوس ساختند و معز الدین بهرام شاه بن سلطان شمس الدین را بپادشاهی برداشته دهلی را متصرف او در آوردند درین وقت ملک اختیار الدین التونیه که بحکومت سهرند ممتاز بود سلطان رضیه را در عقد ازدواج خود کشید سلطان رضیه در اندک

آوردہ تیغہا کشیدہ بقصد سلطان نمودہ چندے را بقتل رسانیدند و سلطان ازانجا بسلامت برامد وان ناعاقبت اندیشان تعاقب کردہ نتوانستند دست بر سلطان رسانید و خلق کثیر بربامہا و دروازہا برامدہ ان طایفہ را بزخم تیر و تفنگ و خشت و سنگ ہلاک نمودند سلطان در دولتخانہ رسیدہ بانتقام بے اندامیہاے انجماعہ اکثر را علف تیغ بیدریغ نمود و بالجملہ سلطانی باستقلال کردہ بعدالت و نصفت زندگانی مے نمود و رعایا و برایا را خوشنود گردانیدہ باجل طبعی درگذشت مدت سلطنت لوبست و ہشت سال و یکماہ *

سلطان رکن الدین فیروز شاہ بن سلطان شمس الدین التمش

بعد پدر والا قدر در سنہ ۶۲۶ بر تخت خلافت جلوس نمود چون بہرہ از عقل و قابلیت از سلطنت نداشت کثرات لذات نفسانی و افراط اختلاط جسمانی و ہوائے عشرت و کامرانی و کامروائے ایام جوانی اورا از امور جہانبانی باز داشت و خزانہ در انعام لولیان و ارذال و مسخرہ و مطرب و مطربہ صرف میکرد و بے پروائی و لاؤبالی زلیست می نمود چون خبری از احوال سپاہ و رعیت خبرنے گرفت و دایم الخمر بودہ شرب شراب بافراط رسانید اگرچہ اسم سلطنت بر سلطان بود اما بی بی شاہ ترکان والدہ او کہ کنیزک ترکیہ بود نظر بے پروائی و ناقابلیت پسر خود داشتہ سرانجام مہام ملکی و مالی بر ذمہ ہمت خود گرفتہ ناظمہ امور جہانبانی گشت و بمقتضائے کوتہ اندیشی کہ در سرشت زنان مخمر است حرمہائے سلطان شمس الدین را کہ ہیچشم او بودند آزار و اضرار رسانید و قطب الدین پسر سلطان را بے گناہ قتل نمود و بعضی امور ناشایستہ کہ سزاوار از خاندان بادشاہان نباشد از وبظہور رسید ارکان دولت نظر بربے پروائی و نارسائی سلطان و تسلط و استیلائے مادرش داشتہ باخود اتفاق کردہ از و برگشتند و ملک اعز الدین ایاز حاکم ملتان را تحریک سلطنت دہلی نمودہ طلبداشتند و او از ملتان لشکر گران فراہم آوردہ عازم دہلی گشت سلطان نیز بقصد مقابلہ از دہلی برامدہ در کہرام رسیدہ پیش ازانکہ ملک اعز الدین ایاز برسد امرائے از سلطان انحراف ورزیدہ در دہلی رفتہ بی بی رضیہ بنت سلطان شمس الدین را بر تخت نشاندہ سکہ و خطبہ بنام او کردند و بی بی شاہ ترکان را مقید ساختند سلطان باستماع این خبر از کہرام رجعت نمودہ در کیلوکہڑی رسیدہ آمادہ جنگ گردید و بی بی رضیہ فوجی از بہادران شجاعت پیشہ بر سر او از دہلی تعین

ملک از لاهور در حوالی دہلی آمده صف آراسته باندک محاربه فرار نمود مدت سلطنت قریب یکسال +

سلطان شمس الدین عرف ملک التمش[۱]

او را سلطان قطب الدین ایبک از ملک جیتل خریده بفرزندی گرفته دختر خود را در مناکحت او درآورده بود بعد فتح گوالیار امارت آنجا باو ارزانی داشت پس ازان برن وآن نواحی بدو تفویض نموده بتدریج ولایت بداؤن ضمیمه حکومت او گردانید چون علامات شجاعت و مردانگی وایات فراست وفرزانگی از و بمنصه ظهور رسید وبارها در حضور ترددات مردانه بجا آورده آخر کار بپایه امیر الامرائے رسید وخط آزادی از سلطان یافت بعد ازانکه سلطان قطب الدین درگذشت واز سلطان آرام شاه امور خلافت تمشیت نیافت باتفاق امیر اسمٰعیل سپه سالار و دیگر ارکان دولت از بداؤن آمده ۶۰۷ھ بر تخت جهانبانی جلوس نموده بخطاب سلطان شمس الدین مخاطب گشت التمش ازانگویند که در شب خسوف متولد شود چون صاحب تردد وشجاع بود بزور شمشیر اکثر ممالک در حیطه تصرف آورده فرمانروای باستقلال نمود دران زمان چنگیز خان فرمانروائی خوارزم وترکستان بود وسلطان جلال الدین از پیش چنگیز خان منهزم گشته برسر لاهور آمده محاصره نمود سلطان بالشکر بسیار از لاهور رسیده مقابله نمود جلال الدین تاب نیاورده بطرف سند وسیوستان بدر رفت در ۶۲۶ھ ایلچی عرب جامه خلافت جهت سلطان آورد وسلطان مراسم اطاعت بجا آورده فرحت وشادمانی نهایت کرد چند روز شهر را آرایش داد وکوس شادی نواخت در ۶۳۱ھ بر ولایت مالوه یورش نموده مظفر گشت وبتخانه مهاکال که از مدت سیصد سال تعمیر یافته در غایت متانت وحصانت بود خراب ساخته ازبنیاد برانداخت وتمثال راجه بکرماجیت ودیگر بت ها را آورده بر در مسجد جامع دهلی بر زمین فرو برد تا لگدکوب خلایق گردد القصه در طاعت وعبادت مولع بود ودر هر جمعه مسجد جامع رفته باداے فرایض ونوافل قیام ورزیدی ووعظ شنیدی ورقت کردی ودر هر باب خداپرستی بکار بردی روزے ملحدان دهلی اتفاق کرده روز جمعه ناگهان بمسجد هجوم

---

[۱] در کتبه ها وسکه جات این پادشاه نامش ایلتتمش نوشته است که در ترکی محافظ سلطنت را میگویند +

چتر و تجملات بادشاہی برائے قطب الدین فرستادہ بخطاب سلطانی مخاطب ساخت
این سلطان در بخشش و بخشایش داد سخاوت و جوانمردی دادے و مستحقان را زیادہ از خواہش
عطا نمودی دست جود و سخایش گرد افلاس از چہرہ مفلسان بر افشاندی و ابر کرم و عطایش
غبار یاس از صفحہ حال تنگدستان فرو نشاندی سخاوتش دامن و جیب آرزومندان برا مودی
ہمتش ارباب عسرت را از آرزو و نیاز بے نیاز فرمودی **بیت**

باہمت او حوصلہ دریا تنگ | بارفعت او مرتبہ گردون پست

چون لکہا باہل احتیاج انعام دادی ازینجہت در ہند اورا لکہہ بخش گفتندی درمیان او و
تاج الدین یلدوز کہ یکے از بندہائے خاص سلطان شہاب الدین بود و بعد سلطان در غزنین
اسم سلطنت بر و اطلاق یافتہ بود بر سر لاہور مخاصمت و منازعت گردید و قصد یکدیگر کردہ
آتش محاربہ برافروختند و از طرفین صفہا آراستہ بجنگ پرداختند بہادران جانفشان تیغہا
آختہ اسپان انداختند و تیرہا برتافتند و جانہا شگافتند **نظم**

مسلح مکمل زآہن جوان | چو معنی در الفاظ مغلق نہان

دران رزم تیرے کہ از شست جست | چو مضمون برجستہ در دل نشست

بالآخر تاج الدین تاب مقاومت نیاوردہ منہزم گشتہ در کرمان اقامت ورزید و سلطان مظفر
و منصور شدہ باستقلال کمال بسلطنت پرداخت در سنہ در چوگان بازی از اسپ
افتادہ گوئے زندگی بجولانگاہ آخرت رسانید مدت بست سال حکومت ہندوستان نمود
از انجملہ سلطنت غزنین چہار سال ۞

سلطان آرام شاہ پسر خواندہ سلطان قطب الدین

چون سلطان مرحوم پسر صلبی کہ سزاوار جہانبانی تواند بود نداشت ارکان دولت باتفاق
یکدیگر آرام بخش پسر خواندہ سلطان را کہ سوائے او وارثی نبود بحکم وراثت در سنہ در خطہ
دل کشائے لاہور بر اورنگ فرماندہی اجلاس دادہ سلطان آرام شاہ خطاب کردند باطراف
ممالک احکام و مناشیر صادر گشت و نوید عدالت و نصفت بخلایق رسید درین اثنائے
امیر علی اسمٰعیل حاکم دہلی باتفاق جمعی از امرائے ملک التمش را از بداؤن طلب داشت و
ملک در دہلی رسیدہ قلعہ را در تصرف خویش درآورد سلطان آرام شاہ از استماع آمدن

در سرانجام مہمات جہانبانی وانتظام معاملات ملک ستانی مقید گردید و در اسرع اوقات قلعہ دہلی و میرتھہ تسخیر نمودہ بہر جا حکام نصب گردانید و در سال دویم قلعہ کول نیز مسخر کرد و قلعہ گوالیار وبداؤن و دیگر قلاع فتح کردہ بر سر گجرات رفتہ انتقام شکست سلطان کہ سابقاً تحریر در آمدہ از رائے بہیم دیو گجراتی گرفتہ انولایت را تاخت و تاراج نمودہ بفتح و نصرت بدہلی مراجعت کردہ خطبہ و سکہ بنام سلطان رواج داد ازان تاریخ شہر دہلی دار الخلافت سلاطین مسلمین مقرر گردیدہ مرتبہ نہم در ۵۹۶ھ باز سلطان از غزنین بہند آمدہ ولایت قنوج رامفتوح کردہ صید زنجیر فیل و دیگر اموال غنیمت گرفتہ برگشت چون سلطان غیاث الدین برادر کلان سلطان کہ اسم سلطان بر دبو وجہان گذران راپدر رود کرد سلطان از روے جوانمردی و والاہمتی ولایت غور و ترکستان و خوارزم و دیگر ممالک بوارثان قسمت کردہ خود بر ولایت غزنین قناعت نمود مرتبہ دہم چون سلطان شنید کہ در نواحی لاہور طایفہ کہوکہران عصیان ورزیدہ فتیلہ فتنہ و شرارہ شرارت برافروختہ اند لہذا برائے تادیب ان گروہ از غزنین رد بلاہور آورد ملک قطب الدین نیز از دہلی بخدمت سلطان رسیدہ باتفاق یکدیگر گوشمال انجماعتہ بدمال بے اعتدال کردند سلطان بعد تنبیہ انفرقہ و تنظیم امور ملکیہ از لاہور معاودت بغزنین نمودہ چون نزدیک رسید در دیہی از دیہات توابع غزنین از دست فدائے کہوکہر کہ برکاب سلطان رفتہ بود باتفاقی کہ رو داد درجہ شہادت یافت گویند کہ خزانہ بسیار از طلا و نقرہ و جواہر زواہر از وماند و ازانجملہ پانصد من الماس کہ از جواہر نفیسہ است بقلم در آمد و دیگر اموال از ہمین قیاس باید کرد **بیت**

دریاب کنون کہ نعمتت ہست بدست　　　کین دولت و ملک میرود دست بدست

پانزدہ نوبت سلطان برہندوستان یورش کرد و دو مرتبہ شکست خورد و دیگر ہر مرتبہ بفتح و نصرت کامیاب گشت چنانچہ تفصیل آن بقلم در آمدہ تا آخر عمر سی و دو سال سلطنت نمود ازانجملہ فرمانروائی ہندوستان پانزدہ سال و دو ماہ **سلطان قطب الدین ایبک** غلام زرخرید سلطان شہاب الدین نیاباً حکومت ہندوستان داشت بعد ازانکہ سلطان درجہ شہادت یافت از دہلی برآمدہ در لاہور رسید اصالتاً سریر آرائے خلافت گشت ویازدہم ربیع الاول ۶۰۳ھ سکہ و خطبہ بنام خود کرد چون انگشت خنصر او شکستہ بود ازینجہت اورا ایبک گفتندے سلطان غیاث الدین محمود برادرزادہ سلطان شہاب الدین از فیروزہ کوہ

صف ترکان رسید بهر مصاف تیغ برکرد هند وان زغلاف
ترک وهند وبهم درافتادند دادمردی و مردی دادند
جو یهائے زخون چوگشت روان سران کشتگان بسیل دوان
هند و وترک بسکه کشته شده دشت هموار پشته پشته شده
از قضا ترک چیره دست افتاد لشکر هند را شکست افتاد

چون مشیت قادر علی الاطلاق بران شد که سلسله جهانبانی هندوستان از فرقه هنود منقطع گردد واین مملکت درظل سلطنت وسایه عدالت فرمان روایان مسلمین درآید ودر ممالک هند رواج اسلام بمنصه ظهور رسد نسیم فتح ونصرت بر اشجار علام اقبال سلطان وزیدو نهال دولت رائے پتهورا درعواصف ادبار از بیخ وبن افتاد یعنے رائے پتهورا ناگهان دررزمگاه دستگیر گشته بقتل رسید ولشکریانش جمعی علف تیغ خون آشام مبارزان ظفرجام گردیده وفریقی بسنان جان ستان بهادران نصرت نشان جان درداد وبسیاری را خرمن هستی از آتش توپ وتفنگ پاک سوخت واکثرے پامال فیلان کوه تمثال شدند و خلق انبوه بدست شجاعت مندان نصرت منش گرفتار گشتند وکهانڈے رائے برادر رائے پتهورا که سپه سالار بود هزیمت را غنیمت دانسته بصد سعی وتلاش جان خودرا ازان مهلکه سلامت برد

چنان بیمناک وهراسان گریخت که زنار را از گرانی گسیخت

قلعه سرستی که تلاوری بوده باشد وهانسی واجمیر که دارالملک رائے پتهورا بود بتصرف کسان سلطان درآمد مال وامتعه ان قلاع بدست بهادران فیروزمند افتاد وسلطان بعد فتح چندروز درهمان سرزمین اقامت ورزیده درفراهم آوردن پراگندگیهائے ممالک وامن وامان شارع ومسالک وبخشیدن مرهم بر جراحت هائے قلوب رعایا وبرایا و تسکین ولهائے کافه خلایق وانتظام مهام ملکی ومالی مساعی جمیله بکار برده پس از حصول جمعیت خاطر از سرانجام امور مملکت وکارهائے سپاه ورعیت ملک قطب الدین ایبک را که غلام برگزیده او بود درقصبه کهرام هفتاد کروهے دهلی نایب سلطنت گذاشته خود براه کوه سوالک روان شد اکثر محال کوهستان را غارت کرده غنیمت فراوان بدست آورده بغزنین رفت بعد معاودت سلطان ملک قطب الدین ایبک نیابتاً

ازانجاکه آفتاب مراد از مطلع امید بر ترقی مے آید و شاهد مرام از پرده آرزو بناز و کرشمه چهره میکشاید قانونی است قدیم که ایزد جهان آرا چون میخواهد که برگزیده خود را بر فراز تخت فرمان روائے متمکن سازد از مبادی حال آن نیکبخت را مورد محن و مشاق گردانیده در زمان معهود ابواب ادراک مقصود بر روے او میکشاید **مثنوی**

درین دیر کهن رسمیست دیرین | که بے تلخی نباشد عیش شیرین
نیفتد در جهاں کس را بلائے | که ناید زان بلا بوئے عطائے

اگرچه درین محاربه سلطان جلادت ها کرده مراتب تهور بجا آورد اما چون در مشیت ایزدی فتح و نصرت بر وقت دیگر موقوف بود درین مرتبه بر لشکر سلطان شکست افتاد و کهاندی رائے برادر رائے پتهورا که حاکم دهلی بود غالب آمد فیل سوار حمله آورده با سلطان در او یخت و بازوے سلطان را بضرب نیزه مجروح ساخت نزدیک بود که سلطان از شدت درد زخم بیهوش شده از اسپ فرو افتد درین وقت غلام خلج بچه در رسید عقب سلطان بر اسپ نشسته از رزمگاه بیرون آمده در لشکرگاه رسیده سلطان را بسلامت بمنزل رسانید و رفع غوغائے که از زخمی شدن سلطان و نارسیدن در منزل در خلائق بود نمود و سلطان زیاده ازان صلاح جنگ ندیده ازانجا معاودت کرده بهزار تعب و محنت در غزنین رسید و رائے پتهورا بعد فتح در سهرند آمده قلعه را از کسان سلطان بعد محاصره یکسال و یکماه تسخیر نموده بکسان خود سپرد مرتبه هشتم در ۵۸۸ باز سلطان بلشکر گران متوجه هندوستان گردید و در همان موضع نراین که سابقا جنگ شده بود نزول عساکر طرفین اتفاق افتاد هنگام صبح که شاه چرخ برین مهر چهارم سپهر تیغ ظلمت سوز بقصد انتقام هندوی تیره روزگار شب از نیام گیتی کشیده لشکر کافرکیش ظلام رو بانهزام داد و اعلام سیه فام جنود لیل از پرتو ماهچه رایات انوار سلطان نهار رو بحجاب نوازی نهاد دلاوران جنگ جو و بهادران پرخاش خو با همدیگر پیوستند و جنگی که از داستان رستم داستانی(۱) بوده باشد و کارنامه افراسیاب تواند بود بروے کار آوردند و روح آن پهلوانان را بر فلک برین ثناخوان خود گردانیدند گاہے ترکان جلادت کیش جرات و جسارت نموده بر هندوان غالب می شدند و گاہے هندوان تهور اندیش از دلاوری و دلیری بر ترکان غلبه می آوردند **نظم**

---

(۱) نشانی ۞

وخسته گردانید **بیت**

تا کِ تیر و چاکا چاکِ شمشیر — دریده مغز پیل و زهره شیر

قضارا رائے بهیم دیو غالب آمده فتح یافته بسیاری از لشکریان سلطان را علف تیغ بیدریغ نموده و سلطان هزیمت خورده بهزاران رنج و تعب رجعت نموده بغزنین رسید مرتبه سوم در سنه ۵۷۵ لوائے توجه بسمت لاهور برافراشت سلطان ملک خسرو از نسل سلطان محمود غزنوی که شمه از احوال او بتحریر در آمده حکومت لاهور داشت بعد محاصره و محاربه فتح قلعه نزدیک رسید خسرو ملک عاجز شده پسر خود را بایک زنجیر فیل بطریق پیشکش فرستاده صلح نمود و سلطان پیشکش هر ساله مقرر کرده بغزنین معاودت نمود مرتبه چهارم در سنه ۵۷۸ بر سر دیول که بتهته مشهور است رفته تمام ولایت در کنار دریائے سنده بضبط در آورد و نفایس و نوادران دیار با مال بسیار گرفته برگشت مرتبه پنجم در سنه ۵۸۰ باز بولایت لاهور آمده محاصره و مجادله نمود خسرو ملک تاب نیاورده در قلعه لاهور متحصن گردید سلطان نواحی لاهور غارت کرده درمیان دریائے راوی و چناب قلعه سیالکوت را که بنائے آن از قدیم است و شکست و ریخت که در ارکان آن راه یافته بود بتجدید و ترمیم تعمیر نموده نایب خود را گذاشته برگشت و خسرو ملک باتفاق طایفه کهوکهران مدتے محاصره قلعه سیالکوت نموده بے نیل مقصود بلاهور عود کرد مرتبه ششم در سنه ۵۸۲ باز سلطان از غزنین بلاهور آمد و خسرو ملک بعد تحصن عاجز شده غیر از احضار چاره ندانسته بملازمت سلطان رسید و او را سلطان با خود در غزنین برد و در لاهور نایب خود نصب کرد و خسرو ملک در همانجا رحلۀ زندگی قطع نمود مرتبه هفتم در سنه ۵۸۷ سلطان باز بهندوستان آمده قلعه سهرند (۱) را که دران زمان دار الایالت راجهائے عظیم الشان بود بدست آورده یک هزار و دویست سوار درانجا گذاشته در موضع نراین که الحال آن را تلاوری گویند رسید رائے پتهورا فرمانروائے هندوستان با لشکر گران و توپخانه فراوان بران سرزمین آمده صفوف مصاف آراسته هر دو لشکر بهم مقابل گشته داد مردانگی دادند **نظم**

دو ابر از دو سو در خروش آمدند — دو دریائے در موج و جوش آمدند
برامد ز هر دو سپه بوق کوس — زمین آهنین شد سپهر آبنوس
ز بس کشته و خسته و ریخته — زمین شد چو دریائے آویخته

---

(۱) قلعه بهتنده فرشته جلد اول صفحه ۵۷۔

خسرو شاه بن بهرام شاه چون اورنگ آرائے فرمان روائی گشت سلطان علاء الدین
حسین غوری غالب آمده غزنین را از دست خلاص نموده در تصرف خویش آورد و خسرو شاه
هزیمت خورده از ملک موروثی خویش برآمده رو بهندوستان نهاد و لاهور را به تسخیر در آورد و
تا آخر عمر بحکومت ولایت پنجاب قیام ورزیده در ۵۵۵ھ در خطه لاهور چراغ زندگانی او از
تند باد اجل فسرده شد مدت سلطنت او پنجاه و هشت سال ۔

سلطان خسرو ملک بن خسرو شاه بعد رحلت پدر بر مسند حکومت ولایت
پنجاب متمکن گشت چون سلطان شهاب الدین برادر سلطان غیاث الدین بن سلطان علاء الدین
غوری از جانب برادر کلان خویش نیابتاً در غزنین می بود و بمقتضائے کار طلبی بر اطراف
ممالک لشکر میکشید کمر همت به تسخیر هندوستان بسته علی التواتر بر لاهور یورش کرده
خسرو ملک را بمحاربه و مجادله عاجز گردانید آخر الامر خسرو ملک تاب نیاورده در ۵۸۲ھ هجری
نزد سلطان شهاب الدین در غزنین رفته همان طرف ودیعت حیات سپرد مدت حکومت
او در لاهور بست و هشت سال از ابتدائے سلطان ناصر الدین سبکتگین تا خسرو ملک
هفت تن مدت دو صد و هفتده سال سلطنت غزنین و بلاد هندوستان کردند ۔

سلطان شهاب الدین عرف معز الدین محمد

برادر کلان او سلطان شمس الدین مشهور بغیاث الدین ولد سلطان علاء الدین حسین خلافت
غور داشت سلطان شهاب الدین از جانب برادر کلان خود بر غزنین لشکر کشیده در سنه ۵۶۹ھ
فتح نموده نیابتاً بحکومت آن ولایت قیام ورزید چون شجاعت مند و کار طلب و دلاور و صاحب
اقبال بود کمر تردد بر بسته قصد جهانگیری و ممالک ستانی نمود مرتبه اول ولایت ملتان
از تصرف قرامطه و اوچ را از قوم بهاتیه به تسخیر در آورده نایب خود را گذاشته بغزنین مراجعت کرد
مرتبه دویم در سنه ۵۷۴ھ باز در ملتان و اوچ آمده براه ریگستان عزیمت گجرات کرد
رائے بهیم دیو مرزبان آن ولایت لشکر فراهم آورده صفوف مصاف آراست و جنگ عظیم
روداد چون لشکر سلطان از مسافت بعید رسیده مانده و رنجور شده بود و معهذا از قطع
مسافت ریگستان رنج بے آبی و تعب بے علفی کشیده و لشکر رائے بهیم دیو فراوان و
تازه زور بود جنود سلطان را بزخم تیر و دم شمشیر و نوک سنان و ضرب بندوق کشته

بایزدبیچون است سلطان ازبسکه دلش درسلسله دنیابند و در گرداب تعلق غرق بود فرمود که اقسام امتعه وانواع اقمشه واجناس غریبه واشیائی عجیبه و جواهر زواهر بے نظیر ولولوے لالائے دلپذیر والات طلا ونقره وادوات مرصع ومزینه وسایر خزاین و کارخانجات وتمامی اسباب تجملات انچه موجود است همه را از نظر بگذرانند فرمان پذیران حسب الامر بعمل آورده تمامی نقود واجناس در پیشگاه نظر برچیدند سلطان نظر بران انداخته دانگی بکسی نداد و از مفارقت آن حسرت خورده رحلت کرد **نظم**

زر ونعمت اکنون بده کان تست — که بعد از تو بیرون ز فرمان تست
پریشان کن امروز گنجینه چست — که فردا کلیدش نه در دست تست
کسی گوئے دولت ز دنیا برد — که با خود نصیبی بعقبے برد
تو با خود ببر توشهٔ خویشتن — که شفقت نیاید ز فرزند و زن
غم خویش در زندگی خور که خویش — بمرده نپردازد از حرص خویش
بغمخوارگی چون سر انگشت من — نخارد کسے در جهان پشت من

مدت سلطنت سی وپنجسال ❊

امیر مسعود بن سلطان محمود بعد رحلت پدر والا قدر زینت افزائے اورنگ خلافت گردید امابرهندوستان یورش نتوانست کرد ❊

امیر ابوسعید بن امیر مسعود از شش برادر کلان تر بعد پدر سریرارائے فرمان روائی گشته عدالت ونصفت را رواج داد دو مرتبه برهندوستان یورش نمود لیکن چندان دست نیافت بعد انهدام بتخانه وبعضی امکنه معاودت کرد ❊

بهرام شاه برادر امیر ابوسعید پس از برادر کلان اورنگ نشین جهانبانی گشته برهندوستان یورش نمود بعضے بلاد وامصار که پدر و برادر کلانش مسخر نکرده بودند بزور شمشیر به تسخیر درآورده امرائے خویش دران اماکن نصب کرده مروج قوانین اسلام گردید اما سلطنت او درهندوستان بقا نیافت و در ضبط ممالک ایران وتوران ومحاربه بسلاطین ان دیار بسر برد کتاب مخزن اسرار از تصنیف مولانائے نظام الدین گنجوی وکلیله ودمنه تالیف علامه نصرالله مستوفی در عهد او درست شد واو در سنه ۵۴۷ ازینجهان فانی درگذشت ❊

کہنہ و فرسودہ را رنگین نمودن و از وچشم نوی داشتن از عقل دور است و از گل پژمردہ امید شگفتگی کردن بہ بیخردی نزدیک بالفرض اگر از خضاب ریش تقلید جوانی میشود فرسودگی تن وژولیدگی چہرہ وگم گشتگی احساس حواس وکم شدگی قوائے بدن وخمیدگی قامت دلیلی است قاطع وحجتی است ساطع بر رسیدگی عمر با آخر رباعی

چون پیر شدی کار جوان نتوان کرد — پیری است نہ کافری نہان نتوان کرد
در ظلمت شب ہر انچہ کردی کردی — در روشنی روز ہمان نتوان کرد

القصہ چون سلطان را ایام شباب در گذشت وعہد شیب نمودار گشت و در باغ جوانی خزان پیری در رسید حواس صوری کمی پذیرفت و در قوائے بدنی تفاوت ظاہر گشت جوانی کوس رحلت نواخت ضعف وناتوانی طرح اقامت انداخت بیت

جوانی بود خوبی آدمی — چو خوبی رود کی بود خورمی

بنائے عمر اگر ہمہ بآبحیات رسیدہ آخر خلل پذیرد ودم حیات اگر ہمہ بفیض مسیحا فیض یافتہ بر باد میرود در دیوان کدہ ازل منشور حیات جاوید بنام احدی مرقوم نگشتہ وطغرائے زندگی ابد بر اسم ہیچکس ثبت نشدہ ہمگنان را ازین دار فنا بمنزل بقا باید شتافت وہمہ کس را در جولانگاہ آخرت بباید تاخت درین صورت سلطان در ۱۲۱ھ بعلت دق وزحمت ضیق النفس اورنگ خلافت خالی کردہ سمند زندگانی در جولانگاہ مرگ تاخت واز شہرستان ہستی بجانب نیستی نقارہ رحیل نواخت نظم

دگرگون شدہ آسمان وزمین — ز فوت شہنشاہ دنیا ودین
دل خلق شد ز آتش غم کباب — بنائے جہان از حوادث خراب
ہمہ کرد جامہ سیاہ وکبود — ز خون دل از چشمہا راند رود
ہمہ بر سر افشاند از غصہ خاک — چو خامہ ہمہ سینہا کردہ چاک
گریبان جان چاک ز صبحدم — ببریدہ شب زلف پر پیچ وخم
روان گشت از چشمہا رود خون — ز خون گشت روے زمین لالہ گون
ز آہ وز فریاد پر شد جہان — بگردون گردان براند فغان
ز دل رفت صبر وز سر رفت ہوش — برآمد ز جا نہا فغان وخروش

گویند در زمان سکرات ممات کہ زمان ترک از تعلقات دنیائے دون ووقت توجہ

معلوم کرده زلیخاوار عاشق آن یوسف دیدار گردیده بلباس فقیری در بدخشان رسیده ایاز را بصورتی که در عالم مثال مشاهده کرده بود شناخته بقیمت گران خریده در غزنین آورده باو نرد عشق و محبت باخت و بعضی شعرا نوشته اند که ایاز اگرچه حسن صوری و جمال ظاهری چندان نداشت لیکن در اخلاق پسندیده طاق و باوصاف گزیده شهره آفاق بود و از حسن سیر جانفزائی و دلربائی مینمود و از نیکو خصایل مردم را شیفته و فریفته میکرد این همه شیفتگی سلطان بر سیرت نیک خصایل فرخنده و ادای خجسته و خوی حمیده او بود **منظومه**

نیکی مردم نه بنکو روئیست　　خوی نکو مایهٔ نیکوئیست
هر که در و سیرت نیکو بود　　آدمی از آدمیان او بود

بالجمله سلطان چون بحد کهولت رسید و موی سفید در محاسن پدیدار گردید بصلاح حکما برای حسن افزائی چهرهٔ نورانی خویش شروع بخضاب نمود بی شایبه تکلف و مداخله تصلف خضاب در ایام شیب رونق افزای شبابست و چهره پژمرده را ذریعه آب و تاب محاسن سفید را حسن افروز جوانی و عهد پیری را سرمایه مسرت و کامرانی موی کافوری را کسوت آرای عنبرین و ریش برف نمار اخلعت پیرای مشکین چمن افسرده را جویبار است و بوستان خزانی را نسیم بهار از تاثیر آن آب رفته در جوی برنای باز می آید و جوانی خفته چهره بیداری می آراید پیری آمده رخت اقامت می بندد و جوانی رفته صورت معاودت می پیوندد تاثیرات آبحیات دارد که در پیری رونق جوانی بروی کار می آرد معجزات خضر در وی مرکوز است که کهنگی را زیب و زینت نوی می بخشد **منظومه**

جوانی چون نسیم نوبهار است　　ولی بر رنگ و بوی گل سوار است
اگر دریافتی بر دانشت بوس　　وگر غافل شدی افسوس افسوس

اگرچه حکیمان والا دانش و هنر پیشگان خردمنش برای موی سفید خضاب طرفه صناع و نادره اختراع کرده اند اما قانون گویان اقلیم وجود در نسخه نکمر و شهود چنین دستور العمل بقلم آورده که چون از کشور بدن عالمیان بهار ربیع جوانی منقضی گردید و خریف پیری در رسید و عزل عمل شباب و نصب احکام شیب در میان آمد عود جوانی بیرون از حیز امکانی است جمعی بوالهوس مغلوب نفس که در ایام پیری ریش را رنگ کردن نشاط جوانی تصور کرده اند فی الحقیقت نور را در ظلمت می پوشند و صبح را بشام مبدل می کنند حسن محاسن را بی رونق و زیب چهره را زایل میسازند در موسم خزان جویبار در باغ روان کرده توقع رونق بهار داشتن محض ابلهی است و در زراعت قابل در داب دادن و امید سرسبزی نمودن واهی و پارچه

کنعان مقابل کرده آید سزاست و همه کس شیفته و فریفته گشته مائل به خریداری آن گوهر درج دلداری شده قیمت آنرا از قیمت شاهد کنعانی گذرانیدند تا آنکه صیت حسن و خوبی آن سرو بوستان محبوبی در گوش سلطان رسید سوداگر را معه آن سلطان ملک جمال طلبداشت و بمجرد مشاهده مبتلا و مشتاق گشته عنان اختیار از دست داد و بمقتضائے فریفتگی و شیفتگی ان را بقیمت گران انچه سوداگر میخواست بلکه زیاده بران خرید و انیس انجمن خاص و جلیس مجلس اختصاص گردانید و شیفته خوے وا و بخته دام موے او گشت حسن ادایش سحر سازی و فرخنده لقایش دلنوازی بکار برد تکلم شیرینش راحت افزائے روح روان و خنده نمکینش مسرت پیرائے دل و جان گردید زلف عنبرینش زنجیر خرد کاکل مشکینش سلسله عقل شده و عشقش بر کشور دل کوس فتح نواخت و محبتش در ساحت سینه لوائے ظفر برافراخت تیر نگاهش بجگر دوزی پر داخت و خدنگ مژگانش جان را خسته و مجروح ساخت الحق عشق است پرده برانداز شرم و حیا برهم زن امتیاز چون و چرا دامنش از لوث کفو و ناکفو مبرا ساحتش از خس و خاشاک حسب و نسب معرا العل را با خذف وصل میدهد و حصیر را با حریر پیوند میکند بدرگاهش شاه و درویش برابر و در حضرتش خواجه و غلام همسر نظم

این عشق که هست بیخود از خویش — نه شاه شناسد و نه درویش
این عشق ز دل چو بست محمل — نه گام شمارد و نه منزل
عشق است گر یافته بمستی — دست همه را بخیره دستی
چون عشق رسد با تشین تاب — صد زهره آهنین کند آب
عشق است هزار شعله در تاب — عقل است هزار پنبه در آب

القصه سلطان عاشق وضع و اطوار و شیفته حسن ان ماه دیدار گردید و اورا بر تمامی خدام و حشم برگزیده ما مور امر و محکوم حکمش گشت اشعار رنگین و ابیات ندرت تضمین در محمود نامه و دیگر رساله از عشق و محبت او گفته سوز درونی و راز نهانی خویش بعرصه ظهور آورده چنانچه قصه عشق و نیاز سلطان و حسن و ناز ایاز مشهور است و در اکثر کتب مسطور علی الخصوص مولانا زلالی این داستان را بائین شایسته و مضامین نادره تحریر در آورده چهره آرائے فطرت بلند و صور پیرائے فکرت ارجمند خویش گشته اما مولانا می نویسد که سلطان ان ماه دل فریب را در خواب دیده و بودن آن لعل کان دلبری را در بدخشان در همان خواب

مولانا در شعر خود فردوسی مینوشت چون از اتفاقات در غزنین رسید و حقیقت فضل و کمال او بسلطان ظاهر گردید اورا در صحبت خود جا داده پایه قدرش از فضلاے ان عصر بلند ساخت و بنگارش شاهنامه امر فرمود مولانا بمقتضاے دانش و الاحسب الامر سلطان عالیقدر شاهنامه مشتملبر احوال سلاطین کیان و فرمانروایان ایران و توران و دلاوری و دلیری و شجاعت و مردانگی رستم و اسفندیار و افراسیاب و سهراب و دیگر پهلوانان نامدار بشصت هزار بیت در مدت سی سال درست کرده اگرچه در عهد سلطان کتاب نظم و نثر بسیار از طبع شعراے نامدار بعرصه ظهور آمده اما شاهنامه را اشعار رنگین و حسن مضامین و مقدمات ندرت آئین و حکایات لطافت آگین نزاهت دیگر دارد و مرغوب طبایع سلاطین عظام و مالوف قلوب طوایف انام است و شعراے والا فطرت در تعریف و توصیف این کتاب اشعار بسیار گفته اند از انجمله انکه

بیت

هر آنکس که شهنامه خوانی کند … اگر زن بود پهلوانی کند

و سلطان اگرچه چندین هزار غلام داشت اما سرامد ایشان ملک ایاز بود که سلطان در کمند عشق او گرفتاری داشت گویند که این ایاز خلف والی کشمیر بود بعمر ده سالی همراه پدر خویش در شکارگاه رسید جمعی از عیاران آدم دزد بقابوے که یافتند ایاز را بدست آورده ازان ولایت بدر رفتند و در بدخشان رسیده ان لعل درج شاهی بدست سوداگری بقیمت خاطرخواه فروختند و از تقدیرات قادر مطلق شاهزاده بغلامی منسوب گشت وان سوداگر اگرچه اقسام اجناس نفیسه و انواع اشیاے غریبه دز واهر جواهر شاهوار و دُرر غررابدار و غلامان غلمان شعار و کنیزان پری دیدار با خود داشت اما نظر بر حسن و جمال ایاز قیمت ان را از جمیع اسباب و اشیاے زیاده بخاطر اورده او را از جان عزیزتر داشته در تربیت و پرورش توجه بر می گماشت بقصد تجارت از بدخشان در غزنین رسیده رحل اقامت انداخت و رخت سوداگری در چارسوے بیع نمودار ساخت و دران مصر شهرت یافت که تاجرے باقسام اجناس نادره و اسباب گرانمایه رسیده و غلامی همراه دارد که نظر صورت بین بنظاره آن تاب نیارد ازین خبر خورد و بزرگ و وضیع و شریف بقصد دیدن ان ماه فلک دلبری هجوم آورده نظاره آن ماه پاره مبتلا و مفتون می شدند و بزبان می آوردند که بے شایبه تکلف اگر چهره نورانی ان بماه آسمان نسبت داده شود روا است واگر در حسن و خوبی به یوسف

لشکر عظیم بجانب ملتان و سنده کشیده تا چهار هزار کشتی ساختند و بر هر کشتی سه شاخ آهن درکمال قوت و حدت مضبوط کرده یکے بر پیشانی و دو بهر دو پهلو پرداختند چنانچه هرچه مقابل این شاخها آمدی خورد شکستی و منعدم گشتی ان کشتیها را در آب سرداده و جوانان را با تیر و کمان و بندوق و قاروره نشانده رو باستیصال معاند ادر دوان مردم خبردار شده اهل و عیال و اطفال خود را بجزایر فرستاده جریده بمقابل نشستند و جنگ عظیم درپیوست اکثرے ازانجماعه که مقابله کشتیها آمدند کشته شدند یا غرقه بحر فنا گشتند سلطان بعد استیصال دگو شمال انجماعه بدمال بغزنین معاودت کرد القصه سلطان باخلاق حمیده مخلق و بصفات فرخنده موصوف بود بشجاعت جبلے و دلاوری اصلی ممالک ستانی و جهانگیری مینمود و بسپه آرائی و تیغ گذاری مخالفان را منکوب و مغلوب و مقهور میکرد برعیت پروری و دادگستری عالم را رونق می بخشید و بعدالت و رزی و انصاف پژوهی ستمگاران را بسزا و ستمدیدگان را بمدعا میرسانید بخطاپوشی و عطاپاشی مجرمان را نوید بخشش میداد و بسخاوت سنجی و زربخشی مفلسان را توانگر میساخت دینداری و پرهیزگاری شیمه قویه او بود در ترویج احکام شریعت غرا و اجرای اوامر ملت بیضا سجیه رضیه داشت تعصب دین نوعی در ضمیر منیرش مضمر بود که بقصد حصول ثواب دوازده نوبت بهندوستان یورش نموده لوائے فتح و نصرت برافراشته مراتب جهاد و غزا بظهور رسانید از نجهت اهل اسلام او را غازی گفتندے و از بسکه نیت صاف و همت عالی و حوصله فراخ و شجاعت ذاتی و بخت بلند و طالع ارجمند داشت بهر طرف که رو داد ظفر و فیروزمندی بطریق استقبال پیش آمد **نظم**

هرجا که جنیبتش رسیده اقبال برهنه پا دویده

شیران جهان شکار کرده در مورچگان کنار کرده

عزمش بظفر هزبر در نخجیر دولت بقیاس شیر در زنجیر

در سخندانی و نکته فهمی و لطیفه گوئی و مدعا شناسی نظیر خود نداشت و شعر متین و مضامین رنگین میگفت و فضیلت و علمیت در دست داشت فضلا و شعرا را اعزاز و احترام میکرد و بانجماعه رعایت و احسان بسیار مینمود سر امد فضلائے روزگار و سر دفتر شعرائے نامدار مولانائے حسن بود که در شعر خود فردوسی تخلص مینمود وجه تسمیه انکه در شهر طوس حاکم انجا باغی ترتیب داده فردوسی نام نهاده بود و پدر مولانا باغبانی ان باغ داشت بدین تقریب

سپاهی به بسیاری از ریگ بیش   گذشته گهه مردی از جان خویش
ندیده کسے پشت ایشان بجنگ   بچستی چو باد و چو کوه از درنگ

انتظام بخشان لشکر و بخشیان شهامت سیر بائین پسندیده عرض لشکر بنظر عالی در آوردند ازان منزل سلطان کوچ بکوچ راهی گردیده بعد طے راه دور و دراز در شهر نهراله که طنطنهٔ موکب سلطان سکنه انجا فرار کرده بودند رسید شهر را خالی یافته علمها ازانجا برداشته راه سومنات یعنی پاتن پیش گرفت چون دران سرزمین نزول لشکر ظفر اثر اتفاق افتاد اهل آن شهر در دامن سومنات برروے کشیده اماده جنگ شدند بها دران لشکر دلیران صفدر بقدم همت و علم نهمت بر معارج قلعه کشائی طریقه عروج پیش گرفته داخل قلعه شده بجنگ و تردد بسیار مفتوح کردند لوازم غارت و تاراج بعمل آمد و خلق کثیر قتل و اسیر گشت بتخانها از بنیاد برکندند و سنگ سومنات را پارچه پارچه کرده پاره ان را بغزنین برده بر در مسجد گذاشته که پے سپر خلایق گردد. القصه سلطان پس از جهاد ازانجا لواے مراجعت برافراشت بیرم دیو راجه عظیم الشان بر سر راه بود از امدن سلطان آگاه بوده سد راه گشت و انواع دست برد نمود اکثرے را کشته و خسته مال و امتعه فراوان تاراج نمود چون لشکر سلطان از مسافت بعید آمده و از ایام امتداد سفر و بسیاری جنگ که در سومنات و دیگر جاها که رو داد مانده و عاجز شده بود سلطان بمقتضاے وقت صلاح جنگ ندیده طرح داده براه ریگستان متوجه ملتان گردید و راه صحراے پرتاب و بے اب پیش آمد ریگ توده ها چون کوره آهنگران در تپ و تاب بود و شدت سموم کار آتش مینمود اگر طایرے در هوا پریدے از اثرے حرارت کباب شدی و اگر وحشی دران گذشتی از کثرت حرارت بیجان شدی کسے را اب بجز سراب منظر نیامدی و بجز دانهاے ریگ دانه غله بدست نیفتادے **مثنوی**

بنوده اب او جز اشک نوامید   بنوده نان او جز قرص خورشید
نه در وی سایه جز از شب تار   نه در وی بسترے جز بستر خار

بسبب بے آبے و بے غلگی و بے علفی لشکریان سلطان تعب و عنا کشیدند و اکثرے از تشنگی و گرسنگی راه صحراے عدم پیش گرفتند سلطان بفراوان محنت و رنج بغزنین رسید مرتبه دوازدهم در اواخر سنه ۴۱۷ بعزیمت تابش جتی که در وقت مراجعت از سومنات بر کناره دریاے سنده به لشکریان سلطان بے ادبی کرده بودند و آزار و اضرار رسانیده

وجسارت ترکان اهل قلعه تعجب نمودند وعبرت پذیرفتند راجه نندا شعر هندی بعبارات متین واستعارات رنگین که پسندیده شعر فهمان خردگزین وگزیده سخندان دانش آئین بوده باشد در مدح سلطان نوشته ارسال داشت زبان دانان هند مضمون ان را بعرض رسانیدند سلطان مسرت اندوز گشته تحسین نمود وبجلدوی ان منشور حکومت پانزده قلعه ضمیمه کالنجر نموده باتحف دیگر مرحمت فرمود وراجه نندا نیز مال بسیار وجواهر بیشمار در عوض ان بخدمت سلطان مرسل نمود وسلطان بعد صلح بغزنین معاودت کرد مرتبه یازدهم باز لشکر بهندوستان کشیده بقصد تسخیر سومنات لوائے توجه برافراخت این سومنات شهریست بزرگ برساحل دریائے محیط وبتخانه مشهور معبد براهمه بتان زرین درین بتخانه بسیار وبزرگ ترین بت راسومنات نامند گویند که در زمان پیغمبران بت را از خانه کعبه براورده درانجا گذاشته اند ودر کتب سلف اهل هند مرقوم است که ان بت از زمان کرشن که چهار هزار سال منقضی شده معبود ومقبول براهمه است بالجمله از غزنین روانه شده قطع منازل وطی مراحل پیش نمود دراثنائے راه حکم بر عرض لشکر بصدور پیوست بتقدیم این امر یساولان جدکار وقورچیان کارگزار تعیین شدند درعرصه چون عرصه امید در غایت وسعت ومانند ساحت امل در نهایت فسحت سپاهی چون قطرات امطار در نیسان واذر وهمچو اوراق واز هار اشجار در فصل بهار برون از حد حصر وشمار ذوے مکنت واقتدار آورده فوج فوج سواران شیر افگن وتومان تومان یلان صف شکن در رنگ جوهرهائے شمشیر در اهن نشسته واسپان وفیلان را در برگستوان پنهان کرده صف ها آراستند وعلمهائے رنگین به ترتیب پسندیده برافراشتند از آمینه فیلان آفتاب در دل شب پدیدار گشت واز کثرت غبار علم درفشان بمثال شمع در فانوس نمودار شد نظم

شده اندران عرصه کارزار — مه بر علم منخسف از غبار
علمها سر از اوج کرده برون — شده آسمان خانه چل ستون
زسم ستوران دران پهن دشت — زمین شش شد وآسمان گشت هشت
یلان سر افسنه از گیتی فروز — سواران جنگ آور وکینه توز
همه با دل شیر ونیروی ببر — زنوک سنان شان خراشیده ابر

(۱) فتح ۹

اتفاقاً بدرگاه مجیب الدعوات خضوع و عجز وخشوع سلطان باجابت مقرون گشت و بمشیت ایزدی همان شب خوفی عظیم بخاطر نندا راه یافت تمام اسباب دالات را همانجا گذاشته بی جنگ با مخصوصان خویش راه فرار پیش گرفت روز دیگر سلطان بر حقیقت کار اطلاع یافته سوار شده کمین گاه هاے املاک جسته و بے لشکر او را ملاحظه کرده از مکر و خدیعت خاطر جمع نموده در شهر رفته دست بغارت و تاراج کشاده عالم عالم غنیمت بدست لشکریان افتاد و در بیشه پانصد و هشتاد زنجیر فیل از فیلان لشکر راجه نندا یافته ضمیمه غنایم نموده بغزنین رفت مرتبه نهم در سنه ۴۱۲ سلطان قصد کشمیر نموده قلعه لوه کوت را محاصره کرده چون بسبب استحکام و ارتفاع قلعه دست بتسخیر ان نرسید بجانب لاهور و بانگر روان شد غنیمت فراوان بدست آورده با فتح و ظفر سعادت معاودت نموده مرتبه دهم باز قصد ولایت نندا کرد بعد رسیدن بقلعه گوالیار براے تسخیر آن محاصره نموده از انجا که قلعه گوالیار در استواری و محکمی کارنامه ایست از فرمان دهان پیشین و یادگاریست از کارا گاهان متقدمین طایر اولوالاجنحه خرد برگرد شرفات ان نتواند پرید و سمند تیز رو خیال در فضاے انتزاع ان نمیتواند جولان نمود نظم

یکے قلعه بر روے آن کوهسار — برآورده سر تا بچرخ چهار
بر و مرغ اندیشه را راه نیست — کس از کار و کردارش آگاه نیست

بالضرور سلطان بحاکم انجا صلح کرده سی و پنج زنجیر فیل پیشکش گرفته متوجه قلعه کالنجر مسکن راجه نندا گردید بعد رسیدن بانجا قلعه کالنجر را از لشکر محاصره محیط گردانید ند قلعه مسطور بمتانت و استحکام در هندوستان نظیر ندارد تسخیران غیر از بازوے اقبال صورت نه بندد و جز بقوت سرپنجه بخت فتح نتوان کرد نظم

حصارے چو گردون گردان بلند — که رفعت ز برجش بود بهره مند[1]
دهد قلعه دارش بگردون جواب — کند دیده بانی او آفتاب

چون محاصره بامتداد کشید راجه نندا با وجود محکمی قلعه عاجز شده سیصد زنجیر فیل پیشکش قبول کرده زنهار خواست و فیلان پیشکش را بے فیلبانان از اندرون قلعه سر دادند بفرموده سلطان ترکان شهامت نشان بچستی و چالاکی بران فیلان سوار شده ایل کردند از نظاره این جرات

---

[1] درجش +

عربده جو تند خو صفدر عفریت پیکر اگر به بلندی و بالائی بکوه نسبت کرده شود لایق و اگر به تندی و تیزروی بباد تشبیه داده اید بنفس الامر موافق در پردلی و صف شکنی و دلاوری و جنگ آوری انگشت نمائے روزگار بود **نظم**

تیز رو و تیز دو و تیز گام | خوش روش خوش منش و خوش خرام
هم حرکاتش متناسب به هم | هم خطواتش بتقارب بهم

سلطان انرا بقیمت گران خریداری میکرد و میسر نمی شد بحسب اتفاق آن فیل مست شبی از فیلبانان راے مذکور گریخته بسراپرده سلطان قریب شد سلطان آن بدست اورده خوشحالیها نموده خداداد نام نهاد چون بغزنین رسید و غنایم سفر قنوج بشمار درامد پنج لک و بست هزار درم و پنجاه و سه هزار برده و سیصد و پنجاه فیل بقلم درامد مرتبه ششم چون سلطان شنید که راجه نندا حاکم کالنجر کوره حاکم قنوج را بنابر انکه او سلطان را اطاعت و انقیاد نموده بود بقتل رسانیده سلطان را این سخن ناپسند آمده باستیصال نندا قصد مصمم ساخت و در سنه ۴۱۲ متوجه هندوستان گردید چون باب جمنا رسیده راجه نروجیپال که چند مرتبه از صدمه لشکر سلطان گریخته بود بامداد و اعانت راجه نندا سد راه گشته بمقابله لشکر سلطان برامد چون اب عمیق درمیان بود بحکم سلطان نتوانست کسی از آب گذشت اتفاقا هشت نفر غلام بیکباره آب بازی کرده از دریا گذشته لشکر راجه نروجیپال را از روے جرات و دلاوری درهم شکسته و از عقب اینها نیز بسیاری دیگر تیز تر عبور کرده جنگ کردند راجه نروجیپال هزیمت خورده با چند کس بدر رفت و غلامان سلطان بشهری که دران نواحی بود درآمده دست بغارت دراز کردند و بتخانها را مسمار نمودند سلطان بعد فتح ازانجا بولایت نندا اورد گویند سی و شش هزار سوار و صد و چهل و پنجاه هزار پیاده و سی صد و چهل فیل پیش نندا بود سلطان با توزک و تجمل برابر او نزول نموده پیغام اطاعت و اسلام کرد راجه نندا گردن از فرمان برتافته بجنگ قرار داد و سلطان بر بلندی ایستاد و کثرت لشکر غنیم بنظر در آورده در خود تاب مقاومت ندیده از امدن پشیمان گردید و جبین نیاز بر زمین خشوع نهاده از حضرت ایزد بے نیاز و داور بے انباز درخواست فتح و نصرت نمود **نظم**

اے که خواهی کز بلا جان واخری | روے خود را در تضرع آوری
کین تضرع را بر حق قدرها ست | ان بها کانجاست دیگر جا کجاست

نیاورده بی جنگ رو بفرار نهاده شهر را خالی ساخت لشکریان سلطان در شهر خالی رسیده انچه یافتند غارت کردند و بت ها شکستند و بتخانه ها انداختند و بت چکرسوم را بغزنین برده بفرموده سلطان بر درگاه نهادند تا پی سپر خلایق گردد

بیت
چون برار د مهمات کس	که نتواند از خویش راندن مگس
نه نیروی دستش نه رفتار پای	وگر لعبتی بر نخیزد ز جای

مرتبه ششم بر سر قلعه نندنه که بر کوه بالناته است لشکر کشید راجه نروجیپال مردان کاری بمحافظت قلعه گذاشته خود در کوهسار دشوار گذار کشمیر در امد سلطان قلعه نندنه را محاصره کرده در نقب ساباط و سرکوب و سایر اسباب قلعه گیری شروع نمود اهل قلعه عاجز شده امان خواسته مکالیه سپردند بعد تسخیر قلعه و بدست آوردن اسباب و اموال رو بدره کشمیر متعاقب راجه نروجیپال نهاد بسبب صعوبت مداخل و دشواری مخارج دست سلطان براجه مذکور نرسید اما غنیمت فراوان بدست آمد و بسیاری از کفار را رهنمائی دین اسلام نموده رواج احکام شرعیه دران دیار داده مراجعت نموده مرتبه هفتم در ۴۰۹ه بعزم تسخیر ولایت قنوج هفت دریای هولناک گذشت چون بسرحد قنوج رسیده کوره نام حاکم انجا اطاعت قبول نموده پیشکش داد ازانجا در برن رسیده هردت والی انجا قلعه را بقوم خویش سپرده بگوشه خزید اهل قلعه تاب مقاومت نیاورده ده هزار بار هزار دام که دو لک و پنجاه هزار روپیه بوده باشد و چند فیل پیشکش داده امان یافتند سلطان ازانجا بقلعه مهابن بر کنار دریای جمنا رسید کلچند حاکم انجا فیل سواره میخواست که از اب بگذرد لشکریان سلطان رسیده اورا دستگیر کردند او خود را بخنجر ابدار هلاک گردانید بیت

زیستن چون بکام خصم بود	مردن از زیستن بسی بهتر

بعد تسخیر قلعه مهابن بشهر متهرا که شهریست بزرگ مشتمل بر چندین بتخانهای عظیم و مولد کرشن بن بسدیو که باعتقاد اهل هند محل حلول ایزد تعالی است و اند کان را از اماکن دیگر شریفتر میدانند رسید هیچکس بجنگ پیش نیامد تمام ان شهر را غارت کرده بتخانها را سوختند و انداختند و مال فراوان بغارت بردند و یک بت زرین را شکستند که وزن آن نود و هشت هزار و سیصد مثقال پخته بود و یک پاره یاقوت کحلی یافتند که چهارصد و پنجاه مثقال وزن داشت گویند که چندرلای حاکم انجا فیلی داشت به غایت قوی هیکل عظیم شکل

نمودار گشت هوائی از بلند پروازی پیغام سرور محفل والا با فلاکیان رسانیدن گنج هوائی در هوائی منتشر گشته بسان گنج قارون زیاده از حصر و شمار گردید پار یعنی تونکه بر دار دیوانگان سیه مست بر خاستن و افتادن و صدا نمودن اغاز کرد هوشنگ یعنی چکچو در مانند تند خویان بر جستن و دویدن و بر خود پیچیدن بنیاد نمود هوائی اگر بر هوا میرفت از شرارت ذاتی مردم آزاری مینمود و هوچپه اگر پایش در زمین نمی افشردند از تند خوئی با فلاک می پیچید بالجمله تماشائی بجلوه گاه ظهور رسید که فلک هزاران چشم بنظاره اش کشود و انجم بدیدن ان انجمن راست

نظم

عجب بزم گاهی بشد افلاک تاب که کم بیندش چشم گیتی بخواب

بنظاره اش دیده مدهوش گشت خرد بی زبان و زبان گوش گشت

سلطان بعد فتح قلعه مسطور و حصول هزاران طرب و سرور به غزنین مراجعت نمود مرتبه چهارم در سنه ۳۹۶ قصد ملتان نموده تمامی آن ولایت را بتصرف در آورد و قرامطه ملاحده که دران ولایت بودند دستگیر شدند بعضی را دست در گردن بسته در پای فیلان کوه پیکر انداختند و جمعی را که دست رد بر احکام شرعیه می نهادند بید دست و پا ساختند و برخی را که سر از حکم شرع می پیچیدند سر از تن جدا کردند و فریقی را که از خود بینی گوش بر اوامر سلطان نداشتند بینی و گوش بریدند و طایفه که سر انگشت بر حرف خطا نهادند نقش انگشت برچانیدند نظم

اگر سلطان نفرماید سیاست ✻ زند هر کس بخود لاف ریاست ✻ بلا بر هم زند روی زمین را ✻ نه دولت را بقا باشد نه دین را و داود بن نصیر حاکم انجا را اسیر کرده در قلعه غورک محبوس نمودند او همانجا بمرگ طبعی درگذشت و سلطان بعد فتح انولایت بغزنین مراجعت نمود مرتبه پنجم در سنه ۴۰۲ سلطان شنید که در هندوستان تهانیسر شهریست قدیم و در نزدیکی آن کولابیست بس عظیم که باعتقاد اهل هند آغاز آفرینش عالمیان درانجا شده وان را از امکنه شریفه دانسته تغسیل دران کولاب از مثوبات عظمی و گسیختن پیوند عنصری دران مکان نتیجه رستگاری عقبی میدانند و بتخانه کلان و چکرسوم نام بت درانست کفار آن را می پرستند درین صورت بقصد جهاد لشکر فراهم آورده متوجه تهانیسر گردید راجه نرو جپال[1] حاکم انجا ازین حال واقف گشته ایلچی فرستاده پیغام نمود که اگر سلطان ازین عزیمت باز گردد پنجاه زنجیر فیل پیشکش بدهم سلطان بران التفات نکرده در تهانیسر رسید راجه مذکور تاب مقاومت

(۱) نرو جپال یا نندو جیپال

زسهم تیر سم ماہ انور | نہ ابر تیرہ تا ور دی بروں سر
زبیم لشکر بیر جسم بہمن | گریزان آتش اندر سنگ واہن
بدریا ماہی از حسرت برافد | کہ ہم کاشانہ باشد با سمندر

درچنین موسم سلطان در سنہ ۳۹۹ھ مرتبہ سوم باز بہندوستان آمدہ با راجہ انند پال کارزار نمودہ اورا شکست داد دسی زنجیر فیل غنیمت بدست اورد ہ ازانجا بقلعہ بہیم نگر رسیدہ انتزاع نمود چند تخت طلا ونقرہ وخزانہ فراوان والماس گران بہا و دیگر نوادر ونفایس کہ ازان قلعہ بدست آمدہ بود ہمہ را در میدان وسیع بفرمودہ سلطان چیدند وسپاہ و رعیت از تفرج ان انبساط حاصل کردند در زمان بودن دران قلعہ جشن فرح وطرب آراستہ برائے چراغ افروزی حکم عالی لصدور پیوست صاحب اہتمامان چابک دست و کارکنان چست بموجب امر علیہ برچار دیوار باغ چراغ بندی نمودند وبہر درخت بلند زنگارنگ فانوس دل پسند آویختند وبرجویہائے مسلسل ہزاران شمع بانواع صور و اشکال افروختند وبرکنار جدول لگن ہائے زرین ونہال ہائے تلون کاغذی پرداختند بمثلی کہ در زیبائے نمونہ نگارخانہ چین نمودار گشت ودرخوشنمائی نسخہ بہشت برین بظہور پیوست دود چراغ چون زلف بتان نمایان گردید گل چراغ مانند رخسارہ خوبان تازہ روے نمود شمع چون سرو قامت یار دل ربائی کرد وچراغ چون جبین شگفتہ دل دار مسرت افزائی بکار برد

نظم

نہال شمع گل لبستی دران باغ | باینی کہ کردی لالہ را داغ
فروغش از مہ تابان زیادہ | کزو گشتی تجلی رو کشادہ
چراغ از روشنی بالائے دیوار | چو انجم برسر کرسی نمودار
زتنویر چراغ صحن گلشن | بسان آسمان در روز روشن

ونیز اوستادان نادرہ کار وکاری گران صنعت شعار انواع آتشبازی حاضر آوردہ ہنگامہ تماشائی گرم کردند ماہتابی مانند ماہ نخشب روشن گشتہ معجزہ بدبیضا بروے کار اورد شب افروز از نور ضیا شب افروزی تجلی طور بظہور رسانید گلریز مانند چشم عاشقان اشک ریز گلہائے آتشین ریخت چرخی لبسان صوفیان صاحب وجد وحال در چرخ دگر دش آمد ستارہ چون شہاب ثاقب ہمسری بکواکب نمود ودر رنگ ستارہ دم دار

درد ناک کشید **نظم**

خلایق از حرارت گشت بیتاب ز گرمی کار آتش میکند آب
ز باد گرم پنداری بیابان بدنیا دوزخی گشته نمایان
چنان خورشید را هنگامه شد گرم که از افسانه اش فواره شد نرم
شده خون از حرارت در بدن خشک چو در ناف غزالان ختن مشک
زمین چون دیگ در آتش خروشان میان استخوانها مغز جوشان
صدف را در میان بحر ذخار گهر در سینه همچون دانه نار

درچنین موسم لشکریان سلطان تاب هوائے گرم ملتان نیاورده التماس مراجعت نمودند بالضرور سلطان ازانجا متوجه غزنین شده تمام ایام بهار دران مصر دار الخلافت لعیش و عشرت گذرانید چون ایام زمستان دررسید فرمان روائی شتا بدبه کوکبه کمال آمد وجنود سرما بر سکنه افلاک و متوطنه خاک متسلط گردید از اشتداد سرما افتاب عالمتاب خودرا اکثرے در لحاف ابری پیچید و ماه جهان افروز بیشترے در دامن محاق میخزید هوا از هجوم ابر انچنان تاریک گشت که فلک باوجود مشعل ماه وشیوع کواکب نمودار نمی شد سحاب چندان کافور باری نمود که مزاج آفتاب باوجود حرارت فطری سرد تر از کافور شد از استیلاے برودت روز درهم پیچیده پست وکوتاه گردیده وشب در لحاف عنبرین خودرا دراز کشید از صلابت و مهابت شتا افلاکیان در نقاب سحاب متواری شدند واز سطوت جلال سرما لرزه بر اندام خاکیان افتاد عجوزه آسمان از ابر عنبرین مقنعه بر روے انداخت زال زمین از برف کافوری نقاب تعبیه ساخت لبسیاری غمام برنه فلک فلک دهم افزود وکثرت برف بر هفت زمین زمین هشتم افزون نمود کوه و دشت و مسالک و مشارع زیر برف پنهان گشت اهل روزگار جابجا زندانی گشته پاے تردد در دامان تعطیل کشید از سختی هواے سرما حواس از احساس وقوی از کار باز ماند دست را دستگاه بیرون شدن از استین وپارا پامیردی بر امدن از دامان نماند دست مانند مار در سوراخ استین میخزید وپا همچو صید خودرا در غار دامان می پوشید باوجود درازی شب سرما بر سرجهانیان دست درازی نمود باوجود کوتهی روز غلبه برودت بر عالمیان هیچ کوتاهی نکرد **نظم**

ز سرما در متا شیر گردون کرمساز دابر تن خودپوست دا ژدن

نمودہ راجہ بے حمیت را سرداری گلو گرفتہ نخچیر آسا بر خاک ہلاک انداخت **بیت**

سخت است پس از جاہ تحکم بردن　　خو کردہ بناز جور مردم بردن

سراورا از تن جدا کردہ پیش سلطان آوردند سلطان از نمینی خوشحالی ہا نمودہ تیغ بیدریغ بر توابع ولواحق او راندہ خلق کثیر را بقتل رسانید وغنیمت فراوان از نفایس ونوادر ہندوستان بدست آوردہ از انجا بسمت غزنین معاودت نمود از جملہ غنایم دو صد وہشتاد زنجیر فیل بود چون در ملتان داؤد بن نصیر علیحدہ حکومت داشت سلطان را حمیت دین بران داشت کہ براہ ملتان متوجہ شدہ ان ملک را ازو انتزاع نماید درین صورت بعزیمت ملتان از تہتہہ راہ راست از دست دادہ براہ مخالف بنابرانکہ حاکم انجا خبردار نشود وناگہان بر سر او رسید سوارے کرد راجہ انندپال بن راجہ جیپال کہ بر سر راہ بود در مقام مخالفت شد از طرفین صفوف مصاف آراستہ گشت ونبرد مردانہ رو داد از انجا کہ سلطان قوے اقبال بود بہر طرف کہ روے عزیمت می کرد فتح ونصرت استقبال می نمود راجہ انندپال تاب صدمات لشکر سلطان نیاوردہ منہزم شد وخود را در کوہستان کشمیر کشید چون بسبب جبال مرتفعہ ومحال مشکلہ وتراکم اشجار وتواحم کریوہ عبور لشکر در انجا دشوار بود سلطان دست از تعاقبش کشیدہ در ملتان رسیدہ حاکم انجا را ایل ومنقاد کردہ ہشت ہزار درم ہر سال برو مقرر کردہ احکام شرعیہ را رواج داد چون موسم تابستان بسطوت وجلال در رسید شدت حرارت وحدت تموز کون ومکان را آتش ناک گردانید از اشتداد گرما وافراط ہوا چشم خورشید یرقان براورد وبر جرم قمر داغ سفید بر امد رخسارہ مریخ سرخی نمودار کرد بر چہرہ کیوان تیرگی پدیدار گشت فلک تیرہ دنگ گشتہ بزحمت جدر از کواکب ابلہ تن نمایان ساخت سحاب کہ اب از رگ او خشک شد از غلبہ تعطش خود را در معاذ جبال انداخت افتاب بتیاب گشتہ در دریاے مغرب فرو رفت وماہتاب بسان تودہ برف تن بگداختگی در داد کوہ ودشت مانند کوزہ آہنگران آتشناک گردید سنگہا کار آتش بروے کار آورد ریگ تودہا چون ریگ گلخن بتافت وغدیرہا وابگیرہا بے آب ومرغ وماہی بتیاب گشت عرق از ہر بن موے ادمیان بسان فوارہ بیرون دوید ومغز ور کاسہ سر عالیان مانند مرجل خورشید جوشید باد سموم کار تیر بر ہدف جان بکار برد افراط حرارت بدن مردم متوم وار بگداخت آوردہ زمین از گرد باد آتشین برا وردہ فلک از رعد فغان

سلطنت از سر انداخت صد برگ برگ حیات و یاسمن نقد زندگی درباخت لاله در آتش حسرت سوخت و کنول در آب افسوس غرق گشت نرگس چشم درهم پوشید سوسن زبان درکام کشید زنبق بخستگی دماغ درگذشت بنفشه جامه ماتمی دربرکرد چنار در ماتم گلشن دست تاسف مالید سفیدا مانند ماتم زدگان سر برهنه گردید سرو آه بلند کشید صنوبر موی برکندید زردالو از غم زرد گشت شفتالو لب از غصه گزید نار خون ناب خورد آلو بالو اشک خونین بارید ناشپاتی روی بهی ندید سیب را آسیب الم رسید عندلیب هزار افغان دردناک براورد فاخته و قمری خروش دل خراش برکشید جویباری که مانند اقبالمندان بخت بیدار ابدی داشت و چندین نگار سرو و چنار درکنارش بود از برگشتگی روزگار گرفتار ادبار گشته نقد روان از دست داد فواره که از خزانه داری گردن فرازی نموده گلهائے سیمین بر فرق خویش نثار میکرد بسان بید دلتان شرمسار گشته زبان درکام کشید چاه که همچو نیک بختان کریم النفس و مانند دولتمندان ارباب سخاوت فیض بخش بود از خجالت و انفعال در زمین فرو رفت آب که دمی از جریان بی ایستاد و بجوش و خروش گرم رفتار در گنده یخ پائے بند گشته صورت سنگ برگرفت

نظم

یخ گنده بپائے آب گشته — گلزار زروے خراب گشته
چون آتش مرده لاله را خو — چون نبض فسرده در چمن جو
گشتند بروز تیره بختان — مجنون برهنه سر درختان
از مرغ فغان سرد برخاست — در چشمه غنچه گرد برخاست
هم غاذیه نافه در وحل ماند — هم نامیه از سر عمل ماند
گردید چمن به بلبلان تنگ — بشکست زروے بوستان رنگ
بازار گل و بهار بشکست — هنگامه روزگار بشکست
صرصر به نشاط راهزن شد — در برهنه سازی چمن شد

درچنین موسم که هوائے غزنین درکمال برودت بود سلطان مرتبه دویم قصد هندوستان نموده از راه ملتان درحوالی تهنهه رسید لجه نجے رائے با وجود کثرت لشکر و فیلان کوه پیکر و متانت قلعه و صعوبت جائے از روے بی همتی و بی تدبیری لشکر خود را مقابله سلطان گذاشته بجانب سند روان شد لشکریان سلطان باستماع این خبر تعاقب کرده او را دستگیر

ساخت ونزاهت شمیم بطراوت مزاج آزردگان روزگار پرداخت فصل ربیع نضارت
بخش حدیقه کون ومکان گشت وباد بهاری سرسبز ساز ریاض زمین وزمان گردید ماه رمضان
المبارک بفرخی وفرخندگی بانقضا رسیده هلال فرخ فال علم نورانی براوج فلک افراخته
بزبان حال مژده مبارک باد عید ونوید تهنیت این روز سعید بعالم وعالمیان رسانید از لمعات
طلوع این نیر جهان افروز دیده منتظران روشن واز اشراقات نوران منبع انوار ساحت احوال
مترصدان فروغ آگین گردید وعبادت کیشان اهل صیام وطاعت اندیشان لیالی وایام را
مراد خاطر خواه بحصول پیوست روزه داران ارباب ریاضت وصومعه گذاران اصحاب
افاضت امرام دل حاصل گشت شادی عید ضمیمه موسم بهار وذریعه مسرت اهل روزگار گردید
عالم وعالمیان را دو دروازه شادمانی کشوده ودو گلشن کامرانی جلوه نمود ودو نهال امال برومند
گشت ودو شاهد مقصود در آغوش رسید ودو چشم مراد ضیا پذیرفت ودو گوهر مقاصد انجلا یافت
ودو انجمن فرحت آراسته گشت ودو محفل طرب پیراسته شد رباعی

گذشت ماه مبارک رسید روز سعید　　هلال عید علم بر سپهر کشید
شده زبرکت انوار ماه نورفشان　　هزار گونه شادی نصیب اهل جهان

درچنین موسم سلطان ازقلعه هنتنده براه بغزنین مراجعت نمود تمام ایام بهار بعیش و
کامرانی ومسرت وشادمانی دران تخت گاه گذرانید چون موسم بهار جان بخش منقضی گردید
وزمان خزان دررسید گلشن روزگار که از فیض بخشی نسیم شگفته وتازه روبود از جفا کاری
باد جان گزائی بیطراوت گشت تجملات زیبائی وسامان دل کشائی چمن لگدکوب وپامال
ستمگران خزان شد وصحن گلشن که از شگفته روئے بروضه رضوان دم مساوات میزد مانند
دشت کربلا پر مخافت وبلا گردید در چشم نظارگیان باغ بمنزله راغ وخیابان نمونه بیابان
نمود ونازنینان گلبن وگلعذاران چمن که بشاگی نسیم فروردی دلفریب تماشائیان بودند
ازستمکاری وی جلا وطن شدند متوطنان خطه بوستان وساکنان بلده گلستان که از پیشگاه
عنایت سلطان نوروزی خلعت هائے رنگین یافته بودا از غارت گری بهمن عریان گشتند
ودرختان میوه دار واشجار با ثمار که بمثل اهل دول دم تونگری میزدند از ترکتازی غارتگران
خزان مفلس وتهیدست شدند تاکه از خوشه انگور همچو ارباب ثروت کیسه وهمیان پر داشت
همه را بتاگران زمستان بغارت بردند گل خسرو خلعت خسروی از برو گل عباسی تاج

بلند قصد پرواز کند اگر زاغ متمند بر هوا دعوی پریدن نماید بے شک شکار شاهین قضا ست وگاہے کہ شیر دلیر بقصد نخچیر برخیزد اگر روباه حقیر با و ستیزد لا محاله خون خویش بر خاک ریزد۔

مثنوی

گوزنے که در شهر شیران بود　　بمرگ خودش خانه ویران بود
اگر ماهی از سنگ خارا بود　　شکار نهنگان دریا بود

گویند که در گردن راجه حمایل بود که بزبان هند مالا نامند مرصع بجواهر وزواهر گران بها و مکلل بدرر غرر یکتا که هر گوهر آن مانند چراغ فلک روشن تر و قیمت هر جواهر بخراج مملکت برابر

بیت

بچندان لعل و گوهر شد بران صرف　　که گنجد در سر هر نقطه و هر حرف

مبصران جوهر شناس و مقیمان خرد اساس قیمت ان رایک لک و هشتاد هزار دینار کرده بود و همچنین در گردن پسران و برادرانش حمایل هائے قیمتی مرصع بود که در آب و تاب گرداز کوکب می برد و هر همه در جمله غنایم بخزانه سلطان رسید دازانجا بعد فتح رو بهندوستان کرد و اکثری بلاد بتسخیر در آورده در بهتنده که دار الحکومت راجه جیپال بود رسیده مسخر کرد و در اکثر اماکن تعمیر مسجد نموده بترویج مراسم اسلام اساس دینداری محکم ساخت و چندگاه دران نواحی بعیش و عشرت پرداخت چون کوکب بهار در رسید گل خسرو بدعوئے خسروی لشکر کشید و گل عباسی بقصد بادشاهی صفوف آراسته لاله فوج در فوج خیمه سرخ پیراست سوسن خنجر آبدار نمودار ساخت غنچه نمود اری پیکان پرداخت جویبار تیغ از نیام بر کشید و سرو رایت خود را بلند گردانید گلگون گل و سبز خنگ سبزه در فضائے گلشن بجولانگری آمده باد پائے باد و ریزش ابر در جولانگاه هوا و هوس سبک رفتار شد

نظم

بهار آمد بعشرت پائے کوبان　　ز باد صبحگاهی جائے روبان
جهان شد از خوشی چون گل شگفته　　عروس دهر در زیور نهفته
شگوفه بر سر شاخ درختان　　بزیبائے چو روے نیک بختان
ریاحین صف زده در باغ و بستان　　نسیم صبحدم در هر گلستان

دران وقت که موسم بهار عشرت نثار ابواب نشاط بر روے روزگار کشود و اعتدال هوا اسباب انبساط بر رخ اهل عالم افزود و لطافت نسیم دماغ افسردگان جهان را معطر

سلطان محمود بن سلطان ناصر الدین سبکتگین

بعد از آنکه سلطان ناصر الدین سبکتگین ودیعت حیات سپرد و امیر اسمٰعیل پسر بزرگ بر تخت جهانبانی جلوس نمود سلطان محمود را از میراث پدر محروم گردانید سلطان محمود تاب جور وجفای برادر کلان نیاورده بیاوری بخت بیدار و امداد طالع هوشیار که او را فرمان روائے روے زمین بایستی کرد آماده پیکار گشته بر اسمٰعیل غالب آمد در سنه ۳۸۷[1] در خطه عشرت آگین غزنین زیب افروز اورنگ خلافت گشت و ارکان دولت و اعیان مملکت رجوع شده کمر عبودیت بر بستند و سلطان بمقتضائے دلیری خدا داد و دلاوری مادر زاد تیغ عالمگیری بر میان مبارزت بسته و رایت جهان ستانی در عرصه شجاعت بر افراخته بر بلخ و بخارا داور نیمروز[2] و خوارزم و ترکستان و عراق و خراسان و سایر بلاد ایران و توران لشکر کشیده مظفر و منصور گشت و عرصه روزگار از خس و خاشاک مخالفان پاک گردانید چون طنطنه جهانگیری و ملک آرائی و دبدبه عدو گزائے و قلعه کشائے و آوازه عدالت گستری و دین داری و غلغله عبادت اندیشی و پرهیزگاری او در اطراف گیتی مشهور گشت خلیفه بغداد از استماع اوصاف فرخنده او خلعت بس فاخره که پیش ازین احدی از خلفا بهیچ یکے از سلاطین نفرستاده بود برائے سلطان مرسول[3] نموده یمین الدوله و امین الملت لقب کرد **بیت**

نظام حال زمانه قوام کار جهان | تمام گشته باقبال شهریار روان

بمقتضائے مراسم دین داری بقصد جهاد کمر همت به تسخیر هندوستان بسته مرتبه اول در سنه ۳۹۱ یورش نموده راجه جیپال نیز بعزم مقابله ره گرا گشته در پشاور بکتب سلف فرشاور[4] و پرشاور و بگرام نوشته اند رسیده معرکه کارزار بیاراست هر دو لشکر باهمدیگر پیوسته و صفوف آراسته در او بختند و داد مردانگی دادند **بیت**

دلیران ستادند پا کرده سخت | ستادن بیاموخت زیشان درخت

از درخشیدن برق شمشیر آتش بار و باریدن تیر شعله کردار اکثری از طرفین حریق آتش بلا و غریق بحر فنا گشتند بالآخر سلطان مظفر و منصور گشته پنج هزار کفار دران کارزار علف تیغ خونخوار نمود و راجه جیپال با پانزده نفر از پسر و برادر خویش اسیر گشته بقتل رسید جائے که شهباز همت

---

(۱) سنه ۳۸۹ - (۲) نیمروز - (۳) مرسل - (۴) وشاور .

رفتار بماند **نظم**

دست کشیده همه در آستین	پای کشان شد همه در پوستین
دست نکش مفلس مردم زیاد	کش خنکی دست کشیدن نداد
گرم شده از مدد جامه مرد	مردم بیجامه بجا ماند سرد
گوکه ز سرما کش رهاند خدا	لرزه گرفته همه را دست و پا
وگدگ دندان برهنه تنان	چون شغف چوبک چوبک زنان

القصه سلطان بدین تدبیر صایب غالب گشت و مطلق استیلا یافت و راجه جیپال مغلوب شده احوال لشکریان خود بدین منوال دیده از روی اضطرار بناچار در مصلحت زد و قرار انکه پنجاه زنجیر فیل با نقد فراوان بطریق پیشکش بخدمت سلطان بفرستند. بدین قرار داد چندین از معتبران خود را برسم یرغمال پیش سلطان گذاشته معتمدان سلطان را برای تسلیم وجه پیشکش همراه گرفته رخصت بالکه خویش نمود پس از رسیدن بمسکن خود از قرار داد برگشته کسانی سلطان را که برای سپردن فیل و مال همراه آورده بود بمبادله مردم خود که نزد سلطان گذاشته امده گرو بندی کرد سلطان باستماع این خبر بعزم انتقام و پاداش بدعهدی راجه بر هندوستان لشکر کشید راجه جیپال با یک لک سوار و پیاده بیشمار و فیلان بسیار بمقابله شتافت و هر دو لشکر در نواحی لمغان با هم پیوسته جنگ عظیم کردند دلیران شجاعت پیشه و مبارزان شهامت اندیشه از طرفین داد مردی و مردانگی دادند و کارنامه رستمانه بجا آوردند **نظم**

کوس از غم سروران لشکر	میزد بدریغ دست بر سر
مرگ آمده در کمین جانها	جا کرده بگوشه کمانها

آخر کار سلطان رایت فتح برافراخته غنیمت بسیار از برده و مال و فیل بدست آورده بغزنین مراجعت کرده راجه جیپال هزیمت خورده بهندوستان آمد و تا لمغانات بتصرف سلطان درامده سکه و خطبه او رواج یافت ازانجا که فنا لازمه ممکنات و بقا خاصه واجب است بالاخر ستاره زندگانی سلطان بهبوط ارتحال انتقال یافت **بیت**

هر که آمد بجهان اهل فنا خواهد بود	وانکه پاینده و باقیست خدا خواهد بود

مدت سلطنت او بیست سال بود ۝

ایام در هندوستان طوائف الملوک شده بود یکی فرمان روا استقلال نداشت القصه راجه جےپال بقصد مدافعه با بسیاری لشکر وفیلان صفدر به سر غزنین رفت سلطان بدریافت این خبر با لشکر بسیار دمسبار زان جرار در حد و دو لایت خویش رسیده آماده پیکار گردید و درمیان هر دو لشکر مقابله ومقاتله وجدال وقتال رو داد و دلاوران جنگ جو ومتهوران پرخاش خو همت را با شجاعت هم آغوش و پردلی را با مردانگی دوش بدوش نموده کارزار مردانه نمودند۔

بیت

چنان خواست رزمی که بالا و پست | فتاده یلان همچو از باده مست
تن پردلان چاک از پیش و پس | در دل نمایان چو مرغ از قفس

اکثری از طرفین جنگ مردانه کرده بر خاک هلاک افتادند راجه جیپال بزور مردانگی و قوت صمصام غالب آمد سلطان چون دید که کار شمشیر پیش نمیرود خرد را پیشوای دلیری و تدبیر را رهنمای دلاوری ساخت **بیت**

چو نتوان عدو را بقوت شکست | به تدبیر باید در فتنه بست

یعنی دران نواحی چشمه بود که اگر بحسب اتفاقات چرک یا قاذورات درون ان افتادی برف عظیم باریدی سلطان فرمود تا دران چشمه قاذورات انداختند قادر مطلق که در وسعت اباد قدرتش وقوع امثال این امور بدیع نیست باد و برف سخت گردید وزیدن تند باد وغریدن ابر رعد و باریدن برف باشتداد و امتداد کشید **رباعی**

زبرف گشته زمین همچو صفحه کافور | زابر مانده جهان همچو گنبد بے نور
هوا زغایت سرما چنان نمود اثر | که برد خاصیت از طبع مردم محرور

از وقوع این حال لشکریان راجه جیپال بعضی از تندی باد زندگانی بر باد دادند بعضی از شدت باران غرقه سیل فنا شدند و برخی را از کثرت برف زندگانی گداز شد وبعضی را از برق نبات خرمن حیات پاک سوخت بدین آئین اکثری از ادم واسپ وفیل و دیگر ذی حیات تباه گشتند کسانیکه ماندند چون هندوستان زابوند و بگرما خو داشتند مغلوب جنود سرما شدند از شدت هوای سرد حواس از احساس و قوا از کار خود باز ماند دست را دستگاه کارزار پا را پامردی

بیت

بکارے کہ اقبال یاری کند — زاول اساسش بخوبی نہند

ودر ۳۶۶ھ ہجرے برسریر خلافت جلوس نمودہ باصابت فکر ورزانت رائے مہام جہانداری بنظام آوردہ باحیائے مراسم عدل و داد ورفع لوازم فتن وفساد پرداخت ورایت عالمگیری درعرصۂ دلاوری برافراشتہ اکثر ممالک بزور تیغ جہان ستانی بہ تسخیر درآورد وچون این نسخہ مشتمل بر حقیقت احوال فرمان روایان ہند است ازین جہت از ارقام ماجرائے ولایت ایران وتوران کہ سلطان درفتوحات آن ممالک کارنامجات نمودہ عنان خامہ برتافتہ بہ تحریر حقیقت ہندوستان مے پردازد کہ سلطان بقصد جہاد ازغزنین بارہا بسمت ہند تاخت آورد ودر ۳۶۷ھ اکثر بلاد مسخر گردانید اول کسے کہ در ہندوستان رواج اسلام داد وبنیاد وتعمیر مساجد نہادہ او بود چون از نژاد ترک بودہ مسلین را در ہند بہ ہمین سبب ترک مے گویند واز ہمین جہت حکام را نیز ترک مے نامند القصہ سلطان ہموارہ در بلاد ہند ترک تازی میکرد وساکنان این دیار از تاخت علے التواترش عاجز وستوہ مے شدند واموال وامتعہ وزن وبچہ آنہا بغارت میرفت

نظم

ہمے تاخت بر ہند بہر صواب — شدی ہند از ترک تازش خراب

گویند کہ درآن زمان راجہ جے پال بر ممالک ہند حکومت داشت اگرچہ تاریخ نویسان ہند در جملہ فرمان روایان دہلی راجہ جے پال را درج نہ کردہ اند اما ازین جہت کہ دارالایالت او قلعہ بلبندہ[1] بمطالعہ درآمدہ ظاہرا ولایت سامانہ وپنجاب وغیرہ ذلک سوائے دہلی درتصرف او خواہد بود ترک تازی سلطان ناصرالدین ازین جہت پیش مے رفت کہ درآن

---

(۱) بہتندہ

ہمان بہتر کہ کمند اندیشہ از قصر اشتغال این گفتگو ہا کہ از امکان دریافت این ہیچمدان بیرون است باز داشتہ عنان شبدیز خامہ مدعا نگار را بسمت مطلبی کہ در پیش است منعطف گرداند بالجملہ چون احوال جماعۂ ہنود فرمان روایان ہندوستان بطریق اجمال بقدر فہمیدگی خویش بقید قلم درآورد واکنون اندکے از حقیقت سلاطین مسلمین کہ از کتب معتبرہ بمطالعہ درآمدہ بتحریر درآوردن ضرور است اگرچہ سلطان شہاب الدین غوری رائے پتہورا راکشتہ بر سلطنت ہندوستان استقلال یافت و از ابتدائے فتح و نصرت او حکومت ہنود منقطع گشتہ اما چون در ممالک ہند ظہور اسلام از سلطان ناصر الدین است بنا بر آن ابتدائے فرمان روایان اسلام از سلاطین مسطور ضمیمہ این نسخہ نمودہ شد+

ناصر الدین سبکتگین

او از غلامان نصیر و تیقے سامانی فرمان روائے خراسان بود بعد شیر بخدمت منصور بن نوح پیوستہ بمقتضائے آثار رشد و کار طلبی کہ از ناصیہ حال او شیوع و بنا بر انوار کواکب طالع کہ از افق اقبال سطوع داشت برتبہ امیر الامرائے و سپہ سالاری رسیدہ مصدر امور سترگ و کارہائے شگرف گردید در آخر حال از جانب ابو اسحٰق والئے بخارا بحکومت غزنین نصب گشت بعد ازانکہ ستارہ زندگی ابو اسحٰق بہبوط فنا درآمد آفتاب بخت ناصر الدین از شرق دولت طلوع نمودہ اوج گرائی جہانبانی گردید یعنے ابو اسحاق غیر از دوار ثے کہ قایم مقامش تواند شد نداشت و از امرائے صاحب شوکتے کہ نظم امور ملک تواند نمود ہنود سپاہ و رعیت چون انوار بختیاری از لوحہ پیشانی او لایح و آثار تاجداری از خطوط دست او واضح دیدند ہم گنان رجوع آوردہ کمر اطاعت بر بستند

تدریس مدرس وقلم افادت شیم در مدرس بیان احوال سلاطین مسلمین

ایزد بے نیاز و قادر بے انباز فاعل مختار است چیزے کہ خواہش او می باشد از پردہ خفا بمنصہ بروز مے آرد و امرے کہ ارادت او مے شود از مکمن قوة بجلائے فعل میسر ساند و ہر چہ مے خواہد مے آفریند و از آفرینش ہر کہ رامے خواہد مے گزیند بدرگاہ کبریایش حسب ونسب اعتبار ندارد و بہ بارگاہ والایش دین و مذہب منظور نیست چراغ آفتاب عنایت او بر صفحہ حال ہر کہ مے تابد ظاہر و باطنش نورانی میگرداند و دست نوازش او بر فرق ہر کہ میرسد از حضیض خمول باوج عزت و افتخار عروج مے نماید و از آفریدہا کہ مجبور و معذور اند کرا قدرت آن است کہ دست رو بر قدرت آفریدگار تواند زد و از قبول ارادت صمدی زبان عدول تواند کشاد چون مشیت قادر مطلق جل جلالہ اقتضائے آن کرد کہ سلسلہ فرمان روائے ہندوستان از فرقہ ہنود کہ از آغاز آفرینش وارث سلطنت این مملکت ہستند منقطع گردد و این ممالک در ظل رایت جماعتہ مسلمین در آید و در ہندوستان رواج اسلام پدیدار شود سلاطین کہ بمذہب و دین و زبان و آئین ہندیان ہیچ نسبت نداشتند از ولایت و در دست آمدہ بزور بازوے اقبال و قوت سرپنجہ طالع لایزال این ممالک را انتزاع کردہ نقش وجود ہنود را کہ اباعنجد مسند آرائے حکومت و سلطنت بودند باب شمشیر ابدار از صفحہ روزگار پاک شستند و خرمن ہستی عدوان کہ مخالف مذہب و مدعی سلطنت بودند بہ برق سیف جان ستان خاکستر ساختند

مثنوی

سر رشتہ قدرت الٰہی ... ہر کس نکند گرہ کشائی
بے جنبش امر ایزد شتان ... برگی نجہد درین گلستان

نمود و از روے مشورت اوصاف تیر اندازی رائے پتھورا نزد سلطان نمود سلطان به تماشائے آن میل کرده برائے پتھورا تیر و کمان بدست داده بموجب مصلحتے که باچاندا باد فروش درمیان آورده بود سلطان را بر اداز تیر دوز کرده کارش باتمام رسانید درآن وقت هواخواهان سلطان رائے پتھورا و چاندارا از هم گذرانیدند لیکن در تواریخ فارسی کشته شدن رائے پتھورا در رزمگاه بکنار تلاوڑی نوشته اند و بقتل رسیدن سلطان شهاب الدین غوری بعد از مدت از دست فدائے کهوکهر و باختلافات بسیار ظاهر مے شود والله اعلم بالصواب بالجمله بعد کشته شدن رائے پتھورا حکومت هنود از هندوستان منقطع گشته بسلاطین مسلمین انتقال یافت از ابتدائے راجه جدهشتر پاندوان لغایت رائے پتھورا بموجب نسخه راج ترنگنی یکصد و بست تن از اقوام هنود مدت چهار هزار و چهار صد و هشت سال فرمان روائے نموده هرکدام مرحله پیمائے طریق عدم شد از انجا که منشیان ارادت ایزد سبحان منشور خلود عهد زندگانی بر صفحه حال هیچ مخلوقے مرقوم نه ساخته و طغرائے دوام ایام حیات بنام هیچ ممکن الوجودے ثبت نکرده اند همه را شربت اجل نوشیدنی و طریق عدم نوردیدنی و پیوند عنصری بریدنی و رخت رحلت پوشیدنی است ۔

نظم

آنکه اوج فلک نشیمن ساخت — عاقبت زیر خاک مسکن ساخت
آنکه برفرق تاج از زر کرد — در لحد رفت و خاک بر سر کرد
آنکه گهواره ساخت مسکن خویش — رفت تابوت کرد مامن خویش
هیچ کس در جهان قدم نزند — که قدم جانب عدم نزند
تا توانی دل از جهان بگسل — رشته از بهر این و آن بگسل
جاودان نیست عالم فانی — تو درین جا ودان کجا مانی
روئے در ملک جاودانی کن — ترک این کنج دیر فانی کن
پائے در دام هیچ هیچ منه — همه هیچ اند دل بهیچ منه

وشورتے اندیشید چاند اباد فروش راکه از دمسازان ماهری بود به نیابتش پیش راجه جی چند تعین ساخت وخود با برخے از مردم گزیده باٸین ملازمان همراه چاندا شد و بعد رسیدن در قنوج پخته کاری ومردانگی دخت راجه بدست آورده بایلغار خود را به دهلی رسانید وراجه جے چند آگاه گشته بقصد پیکار فوجها آراست ملازمان راٸے پاٸے همت در میدان محکم گذاشته محاربه عظیم کردند هفت هزار کس در آن کارزار از طرفین کشته شد القصه راٸے پتهورا چنین نازنین را بدست آورده گردش فلک برمراد خویش انگاشت وبا او آن چنان محبت قلبی ورزید که اکثر اوقات بشکوے دولت بسر بروے وگرامی انفاس را به طبیعت دوستی نا بایست گذرانیدے و بکار ملک وسپاه نه پرداختے چون سالے بدین حال گذشت سلطان شهاب الدین غوری ازین داستان واقف شده باراده یگانگت با راجه جے چند طرح آشتی و دوستی انداخت بمرتبه هشتم در سنه هزار و دو صد وسی وسه بکرماجیت مطابق پانصد وهشتاد و هشت هجری که چهل ونه سال از فرمان رواٸے راٸے پتهورا منقضی شده بود لشکر فراهم آورده بقصد ملک ستانی برآمد وبسیاری محال برگرفت وهیچ کس را یاراے نبود که از آمدن سلطان براٸے پتهورا برگذارد آخر الامر ارکان دولت به مشورت یکدگر چاند اباد فروش را درون حرم سرا فرستاد آن عفت منش را از حقیقت کار آگهی دادند راٸے از غرورانکه بارها سلطان را شکست داده برو نصرت یافته بود رسیدن سلطان چندان بخاطر نیاورده قدرے لشکر یکجا کرده به پیکار درآمد سلطان صفوف آراسته روبرو گردید وراجه جے چند که هر بار کمک میکرد درین مرتبه بقصد انتقام خویش با لشکر بسیار آمده مددگار سلطان گشت وآتش محاربه اشتعال گرفت دوران رزمگاه راٸے پتهورا بدست کسان سلطان گرفتار شد وسلطان او را دستگیر نموده به غزنین برد وپیل دژخیمان کشید چاند اباد فروش از حقیقت منشی ووفاداری به غزنین شتافت وبه ملازمت سلطان رسیده نوازش یافت وبراٸے پتهورا ملاقات کرده در زندان دمسازی

راجها مطالعه شده آمد چنین است که تفصیل آن تحریر در آورده اما از دفتر سویم اکبرنامه و
بعضی نسخه دیگر چنان ظاهر میشود که در سنه چهار صد و بست و هم بکرماجیت راجه اننگ پال
تونور رایت فرمان روائی برافراخت و در نزدیکی اندرپت شهر دهلی آباد ساخت او و اولادش
بست تن مدت چهار صد و نوزده سال و یک ماه و بست و هفت روز کامرانی کردند بالاخر
راجه پرتهی راج نبیره بستم او را بالدیو چوهان محاربه رو داد و دران کارزار کشته شد و در سنه
هشت صد و چهل و هشت بکرماجیت فرمان روائی از قوم تونور برآمده به قوم چوهان قرار گرفت
و راجه بلدیو و اولادش هفت تن مدت سی صد و هشتاد و پنج سال و هفت ماه سلطنت
کردند چون نوبت حکومت برائی پتهورا نبیره هفتم رائی بلدیو چوهان رسید سلطان
شهاب الدین غوری هفت مرتبه یورش کرده هنگامه پیکار آراسته و هر مرتبه
شکست خورده و بدر رفت اما داعیهٔ تدبیر تسخیر این ملک در پیش داشت گویند
راجه جی چند راتهور مرزبان قنوج بر اکثر راجها غالب آمده سگالش جگ راجسو که
شرح آن سابقاً تحریر در آمده فراپیش گرفت و در سرانجام سامان آن گردید و نیز اراده کرد که
دران انجمن دخت خود را بمهین راجه پیوند دهد بدین تقریب راجها اطراف ممالک را طلب
داشت رائی پتهورا نیز بموجب طلب او داعیه آن سمت نمود ناگهان بر زبان یکی از نوکرانش
گذشت که با وجود رائی پتهورا این جگ از جی چند بدیع است و چه گنجایش که رائی
خود دران جگ تشریف فرمایند از استماع این سخن رائی پتهورا را آتش غیرت در دل افروخته
شد و فسخ عزیمت آن سمت نمود راجه جی چند ازین خبر برآشفته اراده محاربه نمود اما بنابر نزدیکی
ساعت جگ توقف کرد و بصلاح دانشوران بنابر سرانجام این جشن پیکر رائی پتهورا را از طلا
ساخته بدربانی برنشاند رائی پتهورا ازین آگهی یافته مانند مار بر خود پیچید و با پانصد مرد گزیده
ایلغار کرده ناگهانی بدان هنگامه پیوست و تمثال خود را از دروازه بر داشت و کارزار
کرده بسیاری را کشت و برگشت راجه جی چند به صورت جگ بانصرام رسانید
اما دخترش احدی را در آن انجمن از راجها که از اطراف ممالک آمده بودند
قبول نکرده از دریافت مردانگی و جوانمردی رائی پتهورا آرزومند وصال او گشته
پدرش ازین معنی رنجیده از مشکوی خویش بیرون کرده برائی او منزل
جدا ساخت رائی ازین آگهی مشتاق گشته بخواهش پیوند او ساعی گردید

انتی آغاز جوانی زمان شورش نفس اماره و طبیعت زیان کاره بلند ساز رایت بدمستی و شیدائی عالم افروز هواپرستی و سودائے آتش افروز شہوت و بدکاری پردہ سوز عفت و پرہیزگاری قوت بازوے ہوا و ہوس ہنگامہ آرائے تمنائے نفس آشوبگاہ رعونت و تکبر عجب افزائے دانایان دام گہرہ زن عصیان پارسا فطرت موجب ضلالت عقلیان عالی فکر است **نظم**

شاہی و جوانی این دو مستی ۔۔۔ کاتش فگن سر بر ہستی

خوش آنکہ بہ این فراخ دستی ۔۔۔ ہشیار بود بہ این دو مستی

ازانجا کہ سلطنت بغفلت راست نیاید و حکومت تباہ اندیشان فرجام مرمت پذیر ید و ہمہ کارہا نافرجام باشد در اندک مدتے جہانبانی از دست او بدر رفت و آوارہ دشت ادبار گشتہ درگذشت مدت سلطنت ہشت سال و پنج ماہ از ابتدائے راجہ دیب سنگہ تا راجہ جیون سنگہ شش کس مدت یک صد و سی و نہ سال جہانبانی نمود ۔

راجہ پرتھی راج المشہور رائے پتھورا

چون ارادت فرمان روائے حقیقی برین شد کہ رائے پتھورا مرزبان ولایت بیراتھ کہ براجہ جیون سنگہ نیایش داشت بسلطنت عظمیٰ کامیاب گردد راجہ جیون سنگہ از روے بیخردی بالضرورتے کہ بود داد تمامی ارکان دولت را با لشکر فراوان در کوہستان کہ مسکن اعدا داد[۱] فرستاد و خود با چندے از حواشی در دار السلطنت ماندہ بغفلت میگذرانید رائے پتھورا از استماع تنہائی راجہ با لشکر جرار ناگہانی رسیدہ رایت کارزار برافروخت راجہ جیون سنگہ کہ لشکر سامان پیکار نداشت تاب نیاوردہ رو بفرار نہادہ خود را در کوہستان دشوار گذار کشید آخر الامر جان طرف پیمانہ عنصری لبریز کردہ رائے پتھورا کوس نصرت نواختہ سریر آرائے فرمان روائے گردید **بیت**

چو بیند کہ از ماندنش حاصل نیست رنج ۔۔۔ خردمند نگذارد از دست گنج

چون پانزدہ سال از فرمان روائے او گذشت سلطان شہاب الدین غوری از غزنین بدفعات آمدہ محاربہ نمود آخر کار در موضع نراین عرف تلاوڑی او را اسیر فرمودہ ملک آخرت نمود و اورنگ آرائے خلافت ہندوستان گشت از نسخہ راجاولی و راج ترنگنی آنچہ احوال

(۱) گرامت ۔

سلطنت یازده سال وسه ماه ابتدائے راجہ دہی سین لغایت راجہ داموذرسین دوازده تن مدت یکصد و پنجاه سال جہانبانی نمودند۔

راجہ دیپ سنگھ کوہی

درآن ایام والئی ولایت کوہستان سوالک بود سپاہ بسیار و بعدالت اشتہار داشت ارکان دولت و اعیان ولایت راجہ داموذرسین کہ از بدسلوکی و مردم آزارے والی خویش بتنگ بودند در کوہستان رفتہ حقیقت احوال خویش و ستم رسیدگی رعایا و برایا و سراسیمگی و بی اتفاقی خدم و حشم گذارش نمودہ راجہ دیپ سنگہ را ترغیب و تحریص فرمان روائے اندرپت نمودند او بمجرد دریافت این نوید طبل شادی نواختہ مانند شہباز بلند پرواز بطمع طعمہ بالشکرانبوہ از فراز کوہ بران سرزمین رسیدہ آن کبوتر آشیان نشین غفلت و بے پروائی را صید چنگل بازو اقبال نمودہ در قفس حبس در آوردہ بجانگاہی انداخت و در ساعت سعید بر سریر جہانداری جلوس نمودہ حدیقۂ روزگار را کہ از خزان بیدادگری بے رونقی گرفتہ بود بجوئبار عدالت طراوت و نضارت بخشید مدت سلطنت بست و ہفت سال و دو ماہ۔

راجہ رن سنگہ بن راجہ دیپ سنگہ بعد پدر جہان آرا و ممالک پیرا گشتہ بمرگ طبعی رخت ہستی بربست مدت بست و دو سال و پنجاہ جہانبانی نمود۔

راجہ راج سنگہ بن راجہ رن سنگہ براورنگ عالم آرائے جلوس نمودہ بسان پدر و جد بزرگوار خویش دولت و عدالت را رواج داد و سپاہ و رعیت را خوشنود گردانیدہ نیک نام گردید مدت سلطنت نہ سال و ہشت ماہ

راجہ نرسنگہ بن راجہ راج سنگہ زیب افزائے تخت جہانداری گشتہ بعدالت گستری نیکنامی جاوید اندوخت مدت سلطنت چہل و شش سال و یک ماہ

راجہ ہرسنگہ[1] بن راجہ نرسنگہ زیب پیرائے سریر شہریاری شدہ رعایا را مسرور و مملکت را معمور داشت مدت سلطنت بست و پنج سال و سہ ماہ۔

راجہ جیون سنگہ بن راجہ ہرسنگہ چون جانشین اورنگ سلطنت گردید بمقتضائے عنفوان جوانی بعیش و کامرانی پرداخت و بے پروائے و لاوبالی شعار خود ساخت

---

(۱) ہری سنگہ

راجہ لکھمی سین بن راجہ نارائن سین مدت بست وشش سال و یازدہ ماہ وبسط معموری جہان گردیدہ ازجہان برفت

راجہ داموودر سین بن راجہ لکھمی سین۔ چون بر تخت سلطنت جلوس نمودہ استقلال یافت بمقتضائے بدمستی جوانی ومدہوشئے نادانی از آئین قوانین اسلاف انحراف ورزیدہ ازجادۂ قویم عدل وانصاف برگشت وطریقہ ظلم واعتساف در پیش کرد ودر مجلس او اشرار بدکردار واراذل ناانبدیدہ اطوار راہ یافتہ اورا از طریق وشیق عدالت ونیکوکاری گردانیدہ رہنمائے کردار نکوہیدہ و شعار ناگزیدہ شد نہ آدمی را مصاحبت مصاحب بد وزبون از افعال شائستہ واعمال بائستہ برکران مے دارد چنانچہ باد خزان گلستان را از طراوت ونضارت باز میدارد

قطعہ

صحبت مفسدان و بدفعلان ... مردم نیک را تباہ کند
ھر کہ با دیگ ہم نشین گردد ... جامۂ خویش را سیاہ کند

راجہ مذکور چہ از شرارت ذاتی خویش وچہ از صحبت نکوہیدگان فرمائیہ افعال نکوہیدہ پیش نہاد نمود وملازمان دولت خواہ ومنتسبان درگاہ را از حبس وبند وخفت منصب وہتک عزت از خود آزردہ گردانید وزیردستان وخراج گذاران را بہبیداد گرے وستمگرے رنجانید ارباب فتنہ وفساد واہل ظلم وبیداد نظر براو ضاع واطوارش نمودہ رہ سپر طریق جفاکاری ومردم آزاری شدہ دست تعدی وتطاول بر مال ضعفا وغربا و ارباب حرفہ وپیشہ وراز کردند۔

قطعہ

اگر ز باغ رعیت ملک خورد سیبے ... برآورند غلامان او درخت از بیخ
بہ نیم بیضہ کہ سلطان ستم روا دارد ... زنند لشکریانش ہزار مرغ بہ سیخ

ازانجا کہ طراوت ورونق باغ روزگار وابستہ بجویبار عدالت بادشاہان واللافتدار است وپژمردگی گلزار گیتی از سموم ظلم جفاکاران بیدادشعار درانداک فرصتے امصار وبلاد ممالک خراب وبے رونق گشت وآبادیہا بخرابی وویرانی گرائید خراج مملکت رو بکمی نہاد عشرت وشادمانی ازجہانیان رخت ہستی بربست

بیت

بظلم جائے کہ گردد دراز ... نہ بینے لب مردم ازخندہ باز
درین صورت سلطنتش رو بزوال نہاد واو بہ نتیجہ اعمال بد بجانکاہے خود افتاد ودت

بالشکر گران و سپاه بیکران بجناح استعجال طے منازل نمودہ در اندرپت رسید و شخصے که وارث سریر بودہ و کمر مخالفت بند و نبود ازین جهت بے منازعت غیری بر تخت جهانبانی جلوس نمودہ جهان را زیر نگین خویش در آورد و امرا و وزرا رجوع آوردہ کمر اطاعت بر بستند

بیت

جهان را ندارند طے کد خدائے ۔ کیے میرود دیگر آید بجائے

مدتے جهانبانی بکامرانی نمودہ برگ طبعی در گذشت مدت سلطنت هژدہ سال و چهار ماہ جهانداری نمودہ رحلت کرد

راجه بلاول سین بن راجه دہی سین۔ مدت دوازدہ سال و چهار ماہ جهانداری نمودہ رحلت کرد۔

راجه کنور سین بن راجه بلاول سین۔ مدت پانزدہ سال و هشت ماہ جهان آرائے گردیدہ ارتحال نمود۔

راجه مادھو سین بن راجه کنور سین مدت پانزدہ سال و چهار ماہ بجهانگیرے پرداخته ودیعت حیات سپرد۔

راجه سور سین بن راجه مادھو سین۔ مدت بست سال و دو ماہ بجهانستانی مشغول بودہ رخت هستی بر بست۔

راجه بهیم سین بن راجه سور سین مدت پنج سال و دو ماہ بجهانبانی اشتغال ورزیدہ پیمانه عمر لبریز کرد۔

راجه کانک سین بن راجه بهیم سین مدت چهار سال و نه ماہ جهان پیرائے نمودہ قالب حیات تهی کرد

راجه هری سین بن راجه کانک سین مدت دوازدہ سال و دو ماہ جهان افروزی نمودہ صحیفه زندگانی ته کرد۔

راجه کهن سین بن راجه هری سین۔ مدت هشت سال و یازدہ ماہ باعث رونق جهان گشته سر رشته عمر گسیخت

راجه نراین سین بن راجه کهن سین۔ مدت دو سال و سه ماہ ذریعه آبادی جهان بودہ پیوند زندگانی بر شکست۔

باطن حقیقت مواطنش راهی یافت وشاهد رعنائے تعلقات هر چند باراستگی و پیراستگی کمال منودار مے شد در حرم سرائے بے تعلق او قبول نے افتاد چه هرکس را که جذبه الهی بخود کشیده باشد بامور دنیوی چه کار وانکس را که گلشن سرائے حقیقت راه یافته بخارستان تعلق چه نسبت الحق وارستگی دولت است بے بدل و نعمتے است عدیم المثل هر که در کنج انزوا سر بزانوے تنهائی نهاد هر آئینه گذارش در شهرستان عرفان افتاد وانکس را که در گوشه تجرید معتکف گشت بیشک در حقیقت آباد جمعیت آرامش یافت والاگهان بوسیله آزادگی از حادثات دنیا و خطرات مافیها رستگاری یافته واهل دلان بذریعه بے تعلق عارف معارف حضرت باری شده خوشادلی که از ظلمت آباد تعلقات بیرون رفته بنورستان آزادگی خرامش نماید و فرخا سعادت مندی که از حضیض گرفتاری دنیا برآمده صاعد مصاعد عرفان ایزدی گردد القصه آن سالک مسالک حقیقت بمقتضائے توفیقات خداداد دوارستگی مادر نهاد کسوت سلطنت از بر انداخته ورداے آزادگی بر دوش گرفته رو بصحرا نهاد فی الحقیقت در بدل سفال رنگین جواهر زواهر بدست آورده وعوض خذف ریزه در رعزر در بر گرفت نے نے غلطم ذره را با خورشید درخشان مبادلت کرد وقطره را با دریائے عمان معاوضت نمود **مثنوے**

کسے کز بار دنیا شد سبکدوش | کشد ناظوره عقبے در آغوش
زجانش سر برارد لمعه نور | چو نار سوسوے از نخله طور
شناسد کنج خلوت مامن خویش | کشد چون کوه پا در دامن خویش
محال آمد بدون ترک وتجرید | سلوک راه منزل گاه توحید
نباشد تا ز دنیا قطع پیوند | نهال دین کجا گردد برومند

مدت سلطنت راجه مهاپدم شش سال وهشت ماه وازابتداے راجه هر پدم لغایت راجه مهاپدم چهار تن پنجاه وسه سال سلطنت نمودند

راجه وهی سین که از بنگاله آمده سریر آرای گردید

چون در اکناف عالم شهرت یافت که فرمان روائے اندرپت ترک تعلق نموده گوشه انزوا پذیرفته واورنگ جهانبانی خالی افتاد هرکدام از حکام بقصد تسخیر آن ولایت کمر تردد بر بست ودرصدد فراهم آوردن عساکر گردید راجه وهی سین والئ ولایت بنگاله بر همه تقدیم جسته

هیهات باحیات کسے درجہان نماند — از دست مرگ ہیچ کسے در امان نماند
ہر بلبلے کہ آمدہ در باغ این جہان — فریاد کرد رفت و درین بوستان نماند

راجہ ہرپریم کہ از درویشی بپادشاہی رسید

چون مملکت از فرمان روائے خالی گردید واحدی از وارثان راجہ گوبند چند والی بیم دیوے نماند ارکان دولت و اعیان مملکت باہمدیگر عقد موافقت بستہ مشورت نمودند کہ برائے نظام مہام مملکت و فراہم آوردن پراگندگیہائے ولایت وجود فرمان روائے ناگزیر است درین صورت ہرپریم درویش خدا اندیش را کہ ردائے آزادگی بر دوش و کلاہ وارستگی بر تارک داشت و بریاضت و عبادت مشہور بود و اکثر خلائق مرید و معتقد او بودند و بسیاری از ارکان دولت با او اعتقاد تمام داشتند از لباس پارسائی برآوردہ بخلعت بادشاہی مخلع کردند و بجائے کلاہ درویشے تاج بادشاہی بر سر نہادند و عوض سجادہ ریاضت سریر سلطنت حاضر آوردند و گدائے را بجہان آرائے سعادتمند نمودند و ہمہ متفق اللفظ والمعنے مطیع و منقاد شدند و او کامیاب امر سلطنت شدہ بمرگ طبعی درگذشت مدت فرمان دہی ہفت سال و پنج ماہ۔

راجہ گوبند پریم بن راجہ ہرپریم بعد پدر سریر آرائے فرمان روائے جہانبانی گشتہ مسافر ملک عدم گردید مدت سلطنت بست(۱) سال و سہ ماہ

راجہ گوپال پریم بن راجہ گوبند پریم زیب افزائے اورنگ فرمان روائے و جہان کشائی گشتہ ودیعت حیات سپرد مدت سلطنت پانزدہ سال و سہ ماہ

راجہ مہاپریم بن راجہ گوپال پریم۔ بعد جلوس بر تخت جہانداری اگرچہ بحسب ظاہر بامور سلطنت و کاربار مملکت مے پرداخت لیکن در باطن متوجہ بمبدائے فیاض بودہ از تعلقات دنیوی نفرت و کراہیت کمال داشت و ہمیشہ با درویشان خدا اندیش و آزادگان ریاضت کیش کہ از امور دنیویہ وارستہ بودند صحبت داشتہ خاطر خداشناس را بامور سلطنت آلودہ نے ساخت و از بسکہ وارستگی منظور و آزادگی مجبول او بود جمیلہ دنیا ہرچند رخسارہ جمال خود را بخط و خال فتنہ انگیز آراستہ در پیش گاہ نظرش جلوہ میداد در شبستان

---

(۱) بست و سہ سال و سہ ماہ

فرمان روائے گشتہ براطراف ممالک رایت حکومت بلند ساخت وکوس فرمان روائے درعرصہ روزگار نواخت لیکن سلطنت او چندان بقائیافت و در اندک مدتے بعالم بقاشتافت مدت سلطنت ہمگی دوسال

راجہ بکرم چند بن راجہ تلوکچند مدت بست ودو سال وسہ ماہ رایت جہان کشائی درساحت فرمان روائے بلند ساخت

راجہ کانک چند بن بکرم چند مدت چہار سال وسہ ماہ بکامرانی وکامیابی بامر سلطنت پرداخت

راجہ رامچند بن راجہ کانک چند مدت چہارده سال و یازده ماه کوس عالم آرائے درعرصہ ممالک پیرائے نواخت۔

راجہ ادہر چند بن راجہ رامچند۔ مدت ھـﮋده سال و دو ماه سمند کامرانی درمیدان جہانبانی تاخت۔

راجہ کلیان چند بن راجہ ادہر چند۔ مدت پانزده سال وہفت ماه روغن حکومت درچراغ کامیابی انداخت۔

راجہ بھیم چند بن راجہ کلیان چند مدت ہزده سال وسہ ماه درقلعہ کشائی وعدو گزائی شمشیر ہمت آخت۔

راجہ بوه چند بن راجہ بھیم چند مدت بست وپنج سال و پنجاه بعدالت گستری وسخاوت ورزی رعاو برایارانواخت۔

راجہ گوبند چند بن راجہ بوه چند مدت بست و دو سال و دو ماه رایات گیتی ستانی درعرصہ جہانبانی افراخت

مسماۃ رانی بھیم دیوی منکوحہ راجہ گوبند چند بعد رحلت راجہ گوبند چند پسرکہ قایم معاشش بوده انتظام مہام جہانداری تواند نبود نا بدامرائے عالی نژاد ووزرائے نیک نہاد بمقتضائے وفاداری وحق نمک شناسی مخدومہ خودرا بر سریر سلطنت اجلاس داده درانقیاد وامتثال اوامر قدسیہ اوکمر ہمت بربستند ودقیقہ از دقایق از امر عالیہ اش فرو نمیگذاشتند دراندک مدتے آن پرده نشین سرادق عصمت نقاب گزین تتق عدم گردید مدت سلطنت ہمگی یکسال از ابتدائے راجہ تلوکچند لغایت سماتے بھیم دیوی ده تن مدت یکصد وچہل وپنج سال سلطنت کردند رباعی

راجہ بھیم پال بن راجہ ہری پال۔ مدت سی و یک سال و دو ماہ جہان آرا و مملکت پیرا بود
راجہ مدن پال بن راجہ بھیم پال۔ مدت سی و ہفت سال و نہ ماہ گیتی پیرائی نمود
راجہ کرم پال بن راجہ مدن پال۔ مدت چہل و پنج سال و پنج ماہ کامیاب فرمانروائی گشت
راجہ بکرم پال بن راجہ کرم پال چون عالم گیرے و ملک ستانی شعار خود داشت
وحکام اکناف عالم را محکوم کردہ خراج میگرفت ازین جہت بہر طرف لشکرے کشید و بزور
بازوے اقبال مظفر و منصور مے گردید بھمین آئین مدت مدید جہان آرائی و مملکت کشائی نمودہ
بکامرانی وکام ستانی فرمان روائے وجہانبانی کرد بحکم بادشاہ حقیقی چون ایام زندگانیش
باخر رسید و ارادت الہی بران شد کہ سلطنت بقومی دیگر منتقل گردد راجہ مذکور بمقتضاے تسلطی
کہ داشت درعونتے کہ در و مضمر بود بر سر راجہ تلوک چند والی بہرائچ لشکر کشید راجہ تلوک چند نیز
صفوف آراستہ بمقابلہ در آمد تیغ زنان چون حلقہ ہائے زرہ فراہم آمدند تیراندازان بسان تیرہائے
ترکش یکدستہ شدند و کمان داران مانند ابروے خوبان بہم پیوستند و خنجر گذاران بمثال
مژگان محبوبان صف بستند چون صفوف طرفین آراستہ گردید بہادران شیر افگن دلیرانہ
و دلاورانہ در رزمگاہ رسیدہ جنگی نمودند کہ از کشتگان انبار ہائے نیل بالا پدید آمد و از خستگان
تودہ ہائے کوہ اسا نمایان گشت از دست قلم کردہ حساب بانگشتان پا رسید و از پائے بریدہ
قلم در دست محاسب لرزید از خون بہادران جوہائے روان گردید و قالب مردگان دران خون
چون بط بالائے آب میدوید و روح از بدن چون مرغ از قفس پرواز مے نمود و سر از تن چون
ثمر از شجر فرو مے افتاد بمشیت ایزدی درآن معرکہ راجہ بکرم پال شکست یافتہ کشتہ شد و مدت سلطنت
او چہل و چہار سال و سہ ماہ و از ابتداے راجہ سمندر پال لغایت راجہ بکرم پال شانزدہ تن مدت
سی صد و چہل و سہ سال فرمان روائے کردند و ازینجا سلسلہ جوگی منقطع گردید۔ و امر
سلطنت بدیگران رسید۔ **بیت**

عالم ہمہ ہیچ و کار عالم ہمہ ہیچ ۔۔۔ اے ہیچ زبہر ہیچ در ہیچ مپیچ

راجہ تلوک چند از بہرائچ آمدہ فرمان روا گشت بر قبیلے از ولایت بہرائچ
حکومت داشت وگاہ گاہے بفرمان روائے اندرپت خراج میداد درینولا کہ کوکب طالعش
از افق اقبال طلوع نمود بر بیجو بکرم پال فرمان روائے کہ بکثرت عساکر جرار در بسیاری فیلان
نامدار بر حکام اکناف گیتی حکومت مے کرد فتح یافتہ در اندرپت رسیدہ و جانشین سریر

سفال رنگین فروخت و مروارید عالی را در بدل خذف ریزه از دست داد یعنے درویشے را بپادشاہی بدل کرد و خدا طلبی را بدنیا طلبی معاوضہ نمود **نظم**

مبادا دل آن فرومایہ شاد | کہ از بہر دنیا دہد دین بباد
کجا عقل باشرع فتوی دہد | کہ اہل خرد دین بدنیا دہد
خداوند دانش غم دین خورد | کہ دنیا بہر حال مے بگذرد

اگرچہ سمند پال برائے حصول مطلب فرمان روائے محن و شاق بسیار کشیدہ کامیاب و کامروا گشت اما آخر الامر رہ نورد ملک عدم گردید **بیت**

عمر چنین آدمی بے خبر | خاک بسر کرد کہ خاکش بسر

مدت سلطنت بست و چہار سال و دو ماہ

راجہ چندر پال بن راجہ سمندر پال۔ مدت چہل سال و پنجاہ بامر سلطنت پرداخت
راجہ نین پال بن راجہ چندر پال۔ مدت پنجاہ و یک سال و پنج ماہ کوس جہانبانی نواخت۔

راجہ دیس پال بن راجہ نین پال مدت چہل و ہفت سال و دو ماہ بفرمان روائے قیام نمود۔

راجہ نرسنگہ پال بن راجہ دیس پال مدت سی و ہفت سال فرمانروائی کرد۔
راجہ سوبہہ پال بن راجہ نرسنگہ پال۔ مدت سی و ہفت سال و یازدہ ماہ فرمان روائے نمود۔

راجہ لکھہ پال بن راجہ سوبہہ پال مدت سی و ہشت سال و سہ ماہ طریق جہان آرائے نمود۔

راجہ گوبند پال بن راجہ لکھہ پال مدت بست و ہفت و سال و شش ماہ سلطنت راند
راجہ انبرت پال بن راجہ گوبند پال۔ مدت سی و نہ سال و دو ماہ مملکت آرا گشت۔
راجہ بینی پال بن راجہ انبرت پال۔ مدت پنجاہ و پنج سال و سہ ماہ کمر بجہانکشائے بربست
راجہ مہی پال بن راجہ بینی پال مدت بست و چہار سال و نہ ماہ سریر جہانبانی را زیب داد
راجہ ہر پال بن راجہ مہی پال۔ مدت چہل و ہشت سال و ہشت ماہ قلاع حصینہ برکشاد

فرستادہ بر تخت جہانبانی جلوس نمود چنانچہ در ولادت بکرماجیت اختلاف بسیار است ہم چنان در مردن او نیز اختلاف دارد **بیت**

گر تا قیامت زندۂ آخر فنا آخر فنا ۔۔۔ ور ہمچو خور تابندۂ آخر فنا آخر فنا

مدت عمر راجہ یکہزار و یکصد سال ازانجملہ جہانبانی وی نود و سہ سال۔

راجہ سمندر پال کہ از حضیض گدائی بہ سریر بادشاہی رسید در بدایت حال بحسب صورت بعبادت شاق و ریاضات ما لایطاق قیام مے ورزید اما در عالم معنی بہرہ از خداشناسی و ایزد پرستی نداشت وغیر از اسم درویشے برنامیہ حال او نقشے دیگر نبود برہنگی و عریانی نہ برائے عبادات یزدانی بلکہ از روے ریا و اغراض نفسانی بود چنانچہ در ظاہر بدن عنصری بخاکستر آلودہ مرات باطن نیز از زنگ ہوا و ہوس اندودہ داشت ہم چنانکہ در صورت خراب حال بود در معنے نیز خراب تر بود از روے ریا کاری دست خود را برداشتہ مایل باسمان میداشت فی الحقیقت باغراض نفسانیہ دست درازی میکرد مہر خموشی برلب نہادہ تکلم نے کرد اما بزبان بے زبانی استدعاے مقاصد دنیوی مے نمود روے بسوی آسمان گذاشتہ چشم مے پوشید لیکن ہزاران چشم دل برشاہراہ مطالب صوریہ مے کشاد و در ہر دو پاے رسن انداختہ بر درخت معکوس مے شد فی الواقعہ روے ارادت از آفریدگار بر تافتہ کار برعکس مے کرد اگرچہ بہ پا ایستادہ عبادت مے نمود اما ہزاران حرص و طمع در دل مے نشاند از نیرنگ سازی تسخیر قلوب مے نمود طوائف انام را منقاد و معتقد مے ساخت طفلان مردم را مے فریبیت و خادم و مرید خویش میکرد و دو کانچہ طبابت و دواسازی آراستہ خاکستر میداد و زر ہا مے گرفت و بچرب زبانی شعبدہ انگیزی مینمود و بہ بہانہ سیماب سازی و کیمیاگرے خانمان سادہ لوحان بے خرد را بغارت مے برد **منظومہ**

در لباس ظاہری شیخ بزرگ ۔۔۔ در طریق باطنی بدتر ز گرگ

از زبان صد ذکر در دل صد دغا ۔۔۔ ماند در دعوے بعید از مدعا

ظاہر آراے دوکان دارے بود ۔۔۔ باطن آرائے چہ پرکارے بود

ازین عبادت و ریاضت مرادش آن بود کہ بسلطنت جہانبانی کامیاب شود آخر الامر بنمطے کہ تحریر در آمدہ بمراد خاطر فایز گشتہ از گلشن سرائے وارستگی بخارستان پابستگی در آمد و از نورستان آزادگی در ظلمت آباد گرفتاری در رسید لعل بدخشانی را در عوض

چه خوش باغیست باغ زندگانی　　گر ایمن بودے از باد خزانی

درین حال سمندر پال جوگی که در سحر و جادو و طلسمات و نیرنجات و فریفته کردن و تسخیر در آوردن دلهائے مردم و نیرنگسازی و افسون پردازی سرآمد جوگیان والا دانش بود و در علم خلع بدن نیز دستگاهی داشت در صحبت راجه راه یافته بفسون و فسانه راجه را فریفته گردانید و نیز دلهائے امرا و وزرا و ارکان و اعیان دولت را بتسخیر در آورده د نوعے تسلط پیدا کرد که راجه و ارکان دولت از امرش سر مو تفاوت نے کردند روزے بتزویر و خدایع براجه گفت که چون بدن عنصری تو از غایت پیری اندراس یافته و از غایت نحافت طاقت حرکت نمانده علم خلع بدن از من بیاموز و این جامه کهنه یعنے بدن پیر را گذاشته در پیکر جوانی که تازه روح جدا ازو شده باشد در آمده مجدد از تمتعات جوانی و لذات جسمانی کامیاب شو ازین جهت که زندگانی راجه بسر رسیده بود باوجود آن قدر عقل و دانش بسحر جوگی مسخر و در کید او قید گشته علم خلع بدن ازو آموخته روح خود را در پیکر جوان که تازه ودیعت حیات سپرده بود انتقال کرد جوگی سحر ساز دران وقت بلاتوقف بعلمی که میدانست روح خود را در قالب راجه داخل کرده آن جوان را که روح راجه در و آمده بود به قتل رسانید و جانشین سریر فرمان روائے گشت **بیت**

بسا ایستاده در آمد ز پائے　　که افتادگانش گرفتند جائے

اگرچه حکایت انتقال روح جوگی در بدن راجه مشهور است اما عقلای صائب رای آن را قبول نمی دارند چه روح از پیری و جوانی و ضعف و ناتوانی فارغ است و پیر و جوان و خورد و کلان و تندرست و ناتوان بودن بابدان تعلق دارد هرگاه به سبب پیری راجه قوائے بدنی و حواس ظاهری زوال پذیرفته باشد در صورت انتقال جوگی در آن بدن حواس و قوئی که اندراس یافته بود چگونه جوان گردیده بود نیز دلیل دیگر آنست که اگر روح جوگی در پیکر راجه منتقل شدی او را سمندر پال نام نه نهادندی و بدستور سابق راجه بکرماجیت گفتندے که بدن و شکل و صورت او قایم بود همانا که حکایت خلع بدن جوگی فروغی از صدق ندارد مخفی اراجیف است چون سمندر پال انیس صحبت و جلیس مجلس راجه گردیده از سحر و جادو تسلط یافته بود بعد ازانکه راجه بمرگ طبعی در گذشت و یا او را سالباهن کشت جوگی باتفاق ارکان دولت سریر آرا گشت یا باتفاقے که روداد جوگی راجه را بعدم خانه

وممالک ستانی مشهور گشت تاریخ جلوس او بر اورنگ فرمان روائے مالوه بقولے روز تسخیر ولایت دہلی وکشتن راجه سکونت بسنه سه ہزار وچهل وچهار راجه جدہشتر در دفاتر اہل ہند ونقاویم این کشور ثبت گردید چنانچه تا تسوید این نسخه یکہزار وہفصد وپنجاه وسه از سنه او منقضی میگردد وبهجی که گند ہرپ سین گفته بود نام راجه بھرتهری وراجه بکرماجیت تاحال بر صفحه روزگار تازه است تا انقراض زمان یادگار خواهد بود **بیت**

دولت جاوید یافت ہرکه نکونام زیست ۔۔۔ کز عقبش ذکر خیر زنده کند نام را

ازانجاکه دنیا سرابیست تشنه فریب ومنزلے است پر فراز ونشیب گلے است با خار وملی است پر خمار ہرکرا از درجات ترقیات فایز ساخت عاقبت بدرکات تمنزلات انداخت وآنرا که از گلشن جوانی کامرانی بخشید عاقبت در خارستان پیرے بارلیش گردانید **بیت**

ہرکرا شربتی چشاند شام ۔۔۔ صبح زہرے بجام او ریزد

در اکبر نامه چنین مے نویسند که چون بکرماجیت را عمر باخر رسید بقصد جهانگیری نهضت کرد ودر دکن با سالباہن مرزبان انجا اتفاق محاربه افتاد بدست سالباہن اسیر گردیده التجا آورد که اکنون مارا بقتل میرسانی ارزوے من آنست که تاریخ وسنه من از دفاتر روزگار منعدم نشود وسالباہن استدعاے اورا قبول کرده بکرماجیت را بقتل رسانید وسنه اورا بدستور سابق بحال داشت که تاحال در دفاتر روزگار رواج دارد وسنه سالباہن ہم ازین است که ہمچو راجه بکرماجیت والاشان را دستگیر کرده بقتل رسانید ودر نسخه راجاولی وراج ترنگنی این مقدمه را بقلم نیاورده مردن راجه بکرماجیت از دست سمندرپال جوگی نوشته اند بدین صورت چون مدت مدید راجه بکرماجیت کامیاب دولت وکامرانی وکامروا تمتعات جوانی گشت گلشن جوانی را خزان پیری در رسید سرو قامتش از صدمه شیب برخمید وگل عارضش از سموم ضعف پژمردگی گرفت وچهره نورانیش از زنگ وتنجک بے رونقی پذیرفت سلک مروارید دندانش از ہم گسیخت چراغ بصیرتش دو عین بعبارت فروریخت تن از توانائے وگوش از شنوائی خالی ماند حواس از احساس واعضا از قوے تهی گشت سر از مغز ومغز از عقل وعقل از تمیز باز ماند قوت از دست ودست از کار وکار از اختیار بیرون رفت واز زندگی غیر از نام واز بدن غیر از تحرک نماند در تن بجز استخوان وبر استخوان جز پوست نمود نمے گشت **بیت**

برآمد بہ یقین پیوست کہ از تاثیرات این اورنگ جہانبانی طفلے خورد سال عدالت وحکم رانی مے کرد راجہ بھوج از مشاہدہ آن تخت خوش وقت شدہ در دار السلطنت آوردہ خواست کہ بران جلوس نماید گویند کہ سی و دو صورت زیبا بران تخت منقوش بود بقدرت ایزد متعال صورتے از جملہ آن قصا وپر بزبان آمدہ گفت کہ اے راجہ بھوج این سریر سلطنت از راجہ بکرماجیت است تو وقتے برین قدم گذار کہ بسان آن راجہ مصدر امور سترگ شوی راجہ بھوج بزبان آمدن پیکر تصویر حیران گشتہ استفسار نمود کہ کدام کار عجیب از راجہ بکرماجیت بوقوع آمدہ آن پیکر حکایت عجیب از راجہ بکرماجیت کہ در حالت فرمان روائے مرتکب امر شگرف شدہ بود بیان کرد و بہمین عنوان ہر یک ازان تصویرات بے جان سی و دو حکایات نادرہ گذارش نمودہ حیرت افزائے راجہ بھوج شدند و بیج پنڈت وزیرش کہ در فضائل کمالات مشہور وقت خویش بود آن حکایات عجیبہ را بزبان سنسکرت تحریر در آوردہ کتاب مسمے بسنگھاسن بتیسی درست کردہ وازان زمان تا حال آن حکایات غرایب در اطراف ممالک مشہور گشتہ بے شائبہ تکلف استماع آن باعث تعجب مے شود وعقل بشری در حیرت مے افتد کہ آن راجہ والا ہمت چگونہ قادر برارتکاب چنین امور مشکلہ گردیدہ کہ از اندازہ قدرت بشریت زیادہ است. **بیت**

امثال این غریب دگر ہم عزیب تر بسیار کردہ ہمت آن راجہ دادگر

از انجاکہ دانشمندان روزگار ووالاخردان ہر دیار مقرر کردہ اند کہ ہر کس از فرمان روایان گیتی ستان مصدر امور سترگ ومظہر کارہائے شگرف شود بجہانگیری وعالم آرائے وعدالت ونصفت عدیم النظیر گردد تاریخ جلوس او براورنگ جہانبانی وایادر اطراف ممالک شائع گردد کہ ہر آئینہ موجب نظام سررشتہ داد وسند جہانبانان وقوم سلسلہ امور عالیان تواند بود چندین راجہائے عظیم الشان ورایان رفیع المکان وخواتین(۱) عالی مقدار وسلاطین بلند اقتدار در ہندوستان گذشتہ تاریخ ہر ایک ازانہا تا ایام فرمان روائے مشہور بود وبعد انقضائے حکومت شان چنانچہ آنہا از صفحہ ہستی رو بعالم نیستی آوردند تاریخ انان نیز منعدم گردید مگر تاریخ راجہ جد ہشتر یائد وان کہ مخلوق باخلاق مسطورہ بود تا حال مشہور است چنانچہ سابقا تحریر درآمد چون راجہ بکرماجیت بصفات ستودہ در حاجت روائے خلایق

(۱) خواقین ۱۲

دارد. تسخیر در آورده راجه سکونت را در معرکه کشته تا کابل و آن ممالک بسکه خویش رائج ساخت
چنانچه مقدمه کشته شدن راجه سکونت سابقاً گذشته و از بس که تائیدات یزدانی و تمدیدات
صمدانی قرین حال فرخنده مال آن ملکی نژاد بود و نیت بخیر و همت عالی داشت حاجات ارباب حوائج
و مرادات اهل احتیاج بخوشترین وجهی بانجام می رسانید و احدی از درگاه عالیش محروم و
ناامید نمی رفت اگر شخصی مهمی و مطلبی که سرانجام آن از اندازه قوت بشری و احاطه دریافت
عقلی بیرون بوده باشد پیش او رجوع آوردی از علو همتی و فراخ حوصلگی بوجه احسن سرانجام
دادی چنانچه بسیاری از حکایات غریبه و مقدمات عجیبه در حاجت روائی محتاجین
و کام بخشی مساکین و جلائل شمائل و جزائل خصائل آن نامدار در محافل سلاطین عالی مقدار
و بر زبان اهل روزگار مذکور و در صحف اکناف عالم مندرج و مسطور است علی الخصوص
نسخه سنگهاسن بتیسی محتوی بر احوال فرخنده مال او مشهور و موجب تصنیف این نسخه بطرز غریب
نوشته اند که چون راجه بکرماجیت ازین جهان فانی بعالم جاودانی رحلت نمود بعد تمادی
ایام در سنه ۵۴۲ راجه بهوج که او هم بمحاسن صفات و مکارم ایات متصف بود بر حکومت ولایت
مالوه استقلال یافت و وزیری برج پندت نام از فرط دانش کلید عقل راجه و مدار علیه ملک او
بود چنانچه حکایات بدایع آن راجه و وزیرش نیز شهرت تمام دارد اتفاقاً راجه بهوج بقصد شکار
بصحرا رفته بود دید که جمعی از طفلان خورد سال کودکی را بادشاه یکی را وزیر و دیگری را
کوتوال و سائر عمله و فعله سلطنت قرار داده طفلانه ببازی پرداخته اند و آن شاه طفلان
بر پشته نشسته بسان بادشاهان بصلابت و مهابت در اجرای اوامر حکومت و احکام عدالت
می پردازد و از رسیدن راجه اصلاً پروای نکرد و مشهور شده بود که آن فرمانروای
بازیچه در مقدمه دزدی لعل بی بها آنچنان معدلت را کار فرموده که از هیچ بادشاهی
رفیع الشان بروی کار نیامد چنانچه این داستان مشهور است راجه بهوج از شنیدن
این مقدمه و دیدن حکم رانی آن طفل متعجب گشت و از روی غیرت فرمود که آن را نزدیک
بیارند چون از آن پشته فرود آوردند شکوه راجه بر وی غالب آمد طفلانه در گریه و زاری
افتاد حسب الامر راجه آن را بر آن پشته بردند بدستور اولین شان حکومت در وی پیدا
شد و هراس راجه از دلش ناپدید گشت راجه فرمود که وقوع این امر از تاثیرات این پشته
است بر طبق حکم عالی چون آن پشته را بشگافتند تختی مرصع در غایت زیبائی و رعنائی

ارغوانی کردند و از زعفران پاشی مجلسیان گونهٔ زر در گرفت و پان گلعذاران را در چمن حسن سرخرو نمود و تیل مشکین مویان را آب و تاب داده گلاب گرویان را آبروی تازه بخشید عطر نگهت بخش دماغ اهل بزم گردید ارگجه از لطافت چون عشق صندلی بدنان در سینه جا کرد لخلخه چون نسیم بهار مشام جان را معطر ساخت بخورهای مشک پرور دماغ افروز گیتی شد بخارهای عنبر اسود مشام عالم معنبر گردانید عطریات ارواح را قوت بخشید و از شمامهای جانی تازه بقالب دمید صبا نافه کشا بود و هوا لخلخه سا نسیم عطر انگیز بود و شمیم عنبر بیز **بیت**

زبس نکهت بزم سیرفت دور ... فلک نافه مشک بود از بخور

القصه بعد زیب پذیری سریر فرمان روائی از جلوس آن راجه فلک درجه امرای والاشان و وزرای کاردان از حسن سلوک و سپاه و رعیت از نیکوی معاشرت و غربا و زیردستان از عدالت و فقرا و مساکین از سخاوت او خورسند و بهجت مند شدند معدلت را روز بازار گرم گردید نصفت آئین تازه یافت مدح و ثنای آن نیک اختر بر زبان صغار و کبار جاری و دعای بقای آن فرخنده سیر بر السنه اهل روزگار ساری گشت در ایام حکومت او باران بر وقت باریدن گرفت و اصلا قحط و وبا رو نداد و در ولایت او احدی مفلس و گرسنه نماند هیچکس در مال غیری دست نینداخت راه ظلم و ستم مسدود و رهزنی و دزدی نابود گردید **منظوم**

زعدلش جهان را چنان امن گشت ... که ایمن شد از خائنان کوه و دشت
امان در زمانش بجائی رسید ... که منسوخ شد رسم قفل و کلید

و آن والاگوهر بمقتضای وفور فراست و فرزانگی بر دقایق سایر صنایع مدققه و مشکله و حقائق جمیع علوم متعارفه و غیر متعارفه واقف بود و بر السنه مختلفه سکنه اکناف عالم و بر زبان وحش و طیر اطلاع داشت و از وفور آگهی بر اسرار افلاکیان و سرایر ضمایر خاکیان پی می برد و از امور ماضی و حال و استقبال اطلاع میداد **بیت**

خرده بینی که شناسای ازل تا ابد است ... مو بمویش هنر و حرف بحرفش خرد است

از بسکه شجاعت فطری و مبارزت جوهری داشت بزور پنجه بازوی مردانگی و قوت فرط فرزانگی تمامی ممالک وسیع دکن و اودیسه و بنگ و بهار و گجرات و سومنات را فتح کرده فرمان روایان آن ممالک را فرمان پذیر خویش گردانید و در اواخرها ولایت اندرپت که اکنون به دهلی شهرت

که فی الواقع بکرماجیت است که رانی او را اخراج کرده بود و بسبب انقضای تمادی ایام شناخته نمی شود ازین مژده جان فزا بغایت اتفصلی خوش وقت شده مراتب حمد و سپاس بجناب حضرت صمدیت بجا آوردند که تسلط و تظلم عفریت آدم خوار رفع گشت و وارث این ملک براورنگ جهانبانی متمکن گردید ارکان دولت و اعیان مملکت و جمهور سکنه و عموم متوطنه اوجین کمر اطاعت و عبودیت بر میان جان بسته و در اقدام اوامر قدسیه و احکام مطاعه قیام ورزیدند و دران خطه دل کشا و معموره فرح افزا در هر کوچه و برزن و در هر خانه و بازار جشن عیش و شادی آراسته و بزم مبارکی و مبارکبادی پیراسته شد حدیقه مرادات عالمیان شگفتگی پذیرفت و روضه حاجات جهانیان گل گل شگفت و باغ جهان رونق از سر گرفت و گلشن روزگار طراوت بتازگی یافت و زمین و زمان را وقت خوش شد و کون و مکان را مسرت رو داد و عالم پیر را جوانی پدید آمد و جهان دلگیر را شادمانی حاصل گردید **بیت**

زمانه بزم عشرت ساز کرده — فلک دریای بهجت باز کرده
نواسازان نواها ساز کردند — سرود بیغمی آغاز کردند
ز لبس عیش و نشاط و شادمانی — جهان را تازه شد رسم جوانی

سرایندگان خوش نوا و مطربان شیرین ادا با آواز دل نواز و اصوات روح پرور از دلها را در ربودند و چنگیان ارغنون ساز و طنبور چیان خوش آواز زبان تار نغمات دل نواز بر کشیده دل فریبی را کار فرمودند و رامشگران مهر عذار و نازنینان خورشید دیدار هنگامه رقص گرم کرده بچرخ در آمدند که فلک از حیرت تماشا قطب وار بر جا باند و از چستی و چالاکی پاکوفتند که زمین آسمان کردار در جنبش در آمد و از صدای دستک مرغ خرد را از آشیانه دماغ پرواز دادند و از گردش حلقه چشم عشوه سنج صبر و قرار از دلها در گردش آوردند **بیت**

هر گردش چشم دل ربائی — بر گردش دل زند صلائی

صدای نقاره شادی و خروش کوس مبارکبادی مسرت پیرای دلهای غمگین گردید و آواز نفیر و غلغله نای بچرخ هفتمین پیچید **نظم**

خروش کوس و بانگ نای برخاست — زمین چون آسمان از جای برخاست
جهان گردید یکسر خورمی دوست — فلک را بر درید از خورمی پوست

چون ایام هولی بود که آن جشنی هندی است مشهور از گلال افشانی تمام انجمن گلشن

جهانبانی اجلاس نموده زیب و زینت داد واعیان و ارکان کمر اطاعت بربسته هر کدام بقدر مراتب بجلے خود ایستاده در تقدیم او امر عالیه تقید ورزیدند حسب الحکم اعلےٰ انواع خوردنیهاے حلاوت اموده شربت هاے لذت اندود آورده بر دروازه قلعه که راه آمدن عفریت بود آماده و مهیا کردند و انوار بادشاهی از ناصیه احوال سعادت اشتمال او معائنه کرده تمام روز بوظائف دعوات سلامتی ذات فرخنده صفات موظف شدند عفریت بعادت معهود بوقت شب بقلعه در آمده اقسام خوردنیهاے دیده بمیل تمام خورده از لذت آن خوشوقت گردید بعد ازان اندرون رفته دید که جوانے زیبا منظر بر تخت نشسته است بکرماجیت بمجرد دیدن عفریت از تخت برخاسته به پیکار او تیار گردیده بدلاوری و دلیری تمام آمده در آویخت هر دو باهم کشتی گرفته گاهے عفریت غالب مے شد و گاهے بکرماجیت او را مغلوب میکرد چون کار از کشتی و جنگ مشتی درگذشت بکرماجیت خواست که باشمشیر آبدار کار آن نابکار باتمام رساند عفریت او را زبردست و قوی جنگ و دلاور و آماده جنگ دانسته بخاطر آورد که باین جوان در جنگ بس نمیتواند آمد همان بهتر که صلح کرده شود و راه نجات جسته اید درین صورت دست از مجادله باز داشته بزبان آورد که اے جوان نسبت دیگران تو ضیافت من خوب بجا آوردی بحلاوت آن جان بخشی نو کرده بلکه برائے خاطر داشت تو تمام سکنه این شهر را از جان گذاشته بهل کردم و بالو تعقد محبت بستم اکنون ازین جا بدر رفته بجائے دیگر مے روم سلطنت این ولایت بتوارزانی باد که سوائے تو دیگری قابلیت این امر جلیل القدر ندارد و هرگاه مهمے بتو روے دهد مارا یاد خواهی کرد که بلا توقف حاضر شده مراسم رفاقت بتقدیم رسانم بکرماجیت گفت عوض خون مردم قصد هلاک تو داشتم اکنون را بطه محبت درمیان آوردے بهل ترا کردم چون فیما بین روابط اخلاص مربوط شده ازینجا بدر شو هر گاه که ضرور خواهد بود ترا البته یاد داشته خواهد شد بعد چنین محاورات عفریت ازانجا بدر رفت و سحرگاه که مردم درون قلعه آمدند بکرماجیت را زنده دیده حیران ماندند و بر زندگانی آن مسافر شادمانی ها کرده در تمام شهر اطلاع دادند امرا و وزرا دران مکان رسیده بر حقیقت سلامت ماندن آن جوان بزور و قوت خویش و رفع بلیه عفریت مردم خواه ازان شهر واقف شده باخود اندیشیدند که این قدر قوت و قدرت از اندازه حال مردم این زمانه زیاده است همانا که این جوان از نژاد ملائک یا از صلب فرمان روایان بلند اقبال و یا بکرماجیت برادر راجه بهرتهری خواهد بود چون استفسار احوال نمودند ظاهر گشت

چنانچه سابقاً تحریر در آمده در گجرات رفته نوکر نجاره شد دران فریق رفیق سفر بود
چون شب نقاب ظلام بر عالمیان انداخت شغالان بعادت خویش فریاد نمودند از انجمله
شغالی بزبان خود گفت که بعد دو سه ساعت آدم مرده درین دریا مے آید چهار لعل بے بها
در کمرش و یک فیروزه قیمتی در انگشتری او ست هر کس که آن مرده را بر آورده بخورد دن من دهد
سلطنت روئے زمین نصیب او شود بکر ماجیت بمقتضائے دانش خداداد بر همه اسرار السنه
مختلفه وحوش وطیور اطلاع داشت آواز شغال استماع نموده فی الفور بدریا در آمده منتظر گردید
بعد دو ساعت دید که مرده در آب مے آید شنا کرده آن را بر گرفت واز بر آمدن لعل و
فیروزه از ان پیکر بیجان بر صدق گفتار شغال که مانند سروش غیب آواز داده بود تصدیق
کرده آن مرده را بر کناره دریا انداخت تا طعمه شغال راست گو شود و بر قول آن ملهم غیبی اعتبار
کرده امیدوار سلطنت گردید بروز دیگر برائے تماشاے شهر اوجین که مسکن مالوف او بود در هر کوچه
بازار گشت مے کرد تا آنکه سیر کنان بر دروازه کلالے در رسیده دید که تجملات بادشاهی
بر درگاه او حاضر است ارکان دولت وطبقات خلائق از دحام آورده اند ومے خواهند که پسر
کلال را که بموجب قرارداد عضر بهت نوبت او بود بر فیل سوار کرده برسم معهود بجانب تخت گاه
برند پدر و مادرش گریه کنان وموئے کنان ونوحه زنان وخاک بر سر افگنان بر دروازه ایستاده
اند بکرماجیت از مشاهده این حال حیران گشت که ایا رجوع تجملات سلطانی چیست ودر شادی
گریه ونوحه از بهر کیست چون استفسار حقیقت نمود بر این معنے واقف گشته بر احوال پیری
کلال وجوانی پسرش ترحم نموده گفت که اے پیر مرد زنهار غم مخور وناله مکن که بجائے پسر تو من
پیش دیو حاضر مے شوم واز تائیدات ایزد متعال اور امی کشم تا خلق الله از ظلم او نجات یابد و مارا
ثواب حاصل گردد درصورتے که او مارا مے کشد بهشت نصیب من خواهد شد که عوض غیری
خود را کشتن مے دهم کلال ودیگر مردمان گفتند که مایان را چگونه لایق باشد که مسافرے را بناحق
طعمه دیو مردم خوار گردانیم بر تقدیرے که امروز ترا عوض کلال زاده بفرستیم فردا عوض دیگری
را که خواهیم فرستاد همان بهتر که بامکین دیگران کلال زاده هم بنوبت خویش رفته حاضر شود بکرماجیت
درین وادے مطارحه بسیار نموده مبالغه از حد گذرانید ونوبت کلال زاده بر خود گرفت وبا ئین
معتبر کسوت بادشاهانه بر خود راست کرده عطریه نفیسه مالیده سلاح ویراق در بر انداخته
بر فیل کوه شکوه سوار شده بتوزک وتجمل تمام شادیانه نوازان در قلعه رفته بر سریر

خود بسلامت بر دند دشہر اوجین کہ در آبادی و معمورے بر روے زمین ثانی نداشت و در رونق و زیبائے دم مساوات بشہر اندر میزد ویران و بے رونق گردید آرے ولایت بے والی و ملک بے مالک حکم تن بے سر دارد۔ **بیت**

جہان بے جہانبان تن بے سر است ۔ تن بے سر از خاک رہ کمتر است

چون بسیاری از اہل شہر اوجین طعمہ دیو مردم خوار گردید اعیان و ارکان بشورت یک دیگر بعفریت النّاس نمودند کہ برائے خوراک خویش نوبت قرار دہد تا یک کس بنوبت خویش حاضر شدہ دران روز ذریعہ عدم اتلاف[1] دیگران گردد دیو این معنے قبول نمودہ فرمود کہ ہر روز یکے از شہریان بنوبت خود بمکان حاکم نشین رسیدہ بر تخت سلطنت جلوس نماید و تجملات جہانبانی با در جو ع شود و آن کس تمام آن روز در اجرائے احکام حکومت و دارو گیر بسر برد و امرا و وزرا و طوائف انام در اطاعت او باشند چون روز باخر رسید در وقت شب آن فرمان رواے یکروزہ خوراک من بودہ باشد ہم گنان بحسب ضرور این امر جلیل القدر قبول نمودہ نوبت بر اہل شہر قرار دادند ہر روز یک کس نوبت بنوبت بادشاہ یک روزہ شدہ لقمہ دیو آدمی خوار مے شد و جمیع شہریان بسان مرغان مطبخ محبوس مطمورہ ہلاکت و آمادہ مرگ بودند اللہ اللہ اگر نظر بر احوال جہانیان انداختہ شود بہمین آئین تمامی ذی حیات و اہل نفوس را کہ بر عرصہ روزگار بوجود آمدہ اند بنوبت خویش پنجہ عفریت اجل و چنگل دیو مرگ گرفتار باید شد و ہیچ کس را رخصت اقامت دائمی و اجازت سلامت ابدی ندادہ اند خوشا دل آگہی کہ بر کار و بار دنیا و ما فیہا نظر نکردہ و خود را آمادہ مرگ انگاشتہ اوقات عزیز را کہ بدل ندارد دنیا در رب العباد صرف نماید و بطالت و کسالت نگذراند

نظم

جہان اے برادر نماند بکس ۔ دل اندر جہان آفرین بند و بس
مکن تکیہ بر ملک دنیا و پشت ۔ کہ او چون تو بسیار پروردہ کشت

القصہ چون مدتے بہمین نمط منقضے گردید از اتفاقات حسنہ جماعۃ بقلہ غلہ کہ بزبان عرف بنجارہ گویند از جانب ولایت گجرات در نزدیکے شہر اوجین رسیدہ بر لب دریائے منزل ساخت و بکرماجیت برادر راجہ بہرتہری کہ بموجب اغوائے رانی اخراج یافتہ بود۔

---

(۱) اہلاک

آن عورت نمود رانی برزبان آورد که ثبات محبت و فرط عصمت زنان پارسا گوہر اقتضائے آن دارد که بعد مردن شوہر محتاج سوختن نگشته بلاتعلل قالب تہی نماید راجه این سخن در خاطر داشته برائے امتحان دعوائے رانئے که درین وادی داشت تدبیرے مے انگیخت روزے کسان بموجب تلقین راجه از شکارگاه نالان و فریاد کنان تند و تیز در شہر آمده برزبان آوردند که راجه را با دیو محاربه رو داده دیو غالب آمده راجه را بر خاک ہلاک انداخت و این خبر برانی رسانیده کسوت خاصه که بخون آلوده آورده بودند برائے تصدیق گذرانیدند رانی که در عشق و محبت ثابت قدم بود و راسخ دم امتیاز بر صدق و کذب نکرده بمجرد استماع این خبر قالب تہی نموده دعویٰ خود را که در محبت داشت باثبات رسانیده نیک نامی جاوید یافت

بیت

خوش آنکه براه عشق جان داد　　عشق است که جان با و توان داد

و در بعضے نسخه چنان نوشته اند که راجه بهرتهری دو زوجه داشت و در دام عشق ہر دو گرفتار بود عورتے که از تقریب محبت میراخور از بام افتاده بود و قالب تہی کرد انگ سینا نام داشت و آن فاجره بدکردار بود و این که از خبر مردن راجه بے توقف جان بجان آفرین داد پنگلا نام داشت که در عشق راجه ثابت بود القصه راجه بهرتهری از مردن آن زن فاجره از روے غیرت یا از روئے وفات این زن صالحه از عبرت ترک سلطنت کرده راه پیمائے بادیه تجرید گردید و بعبادت رب العباد اشتغال ورزیده ریاضات شاق کشیده بهدایت ہادئے مطلق شمع حقیقت در شبستان باطنش روشن گشت و از واصلان درگاه احدیت و نزدیکان جناب صمدیت شد و از نتیجه ثمرے که ذکر آن تحریر آمده یا از کثرت ریاضت زندگانی جاوید یافت و بقول اہل ہند تا حال در خلعت ہستی بوده بطریق اختفا در عالم سفلی سیار است **بیت**

بسر وقت شان خلق کے ره برند　　که چون آب حیوان بظلمت درند

بالجمله چون راجه بهرتهری بدر رفت و ولایت از فرمان روائے که محارست خلق از دیوان زبر دست که دران زمان غالب بودند تواند نمود خالی گردید از اطراف ممالک دیو و عفریت دست تطاول بر خلق الله دراز کردند و در شہر اوجین بهر بیتال نام دیوی که سر حلقه دیوان مردم آزار و سر آمد عفریتان آدم خوار بود رسیده ہر دم آزارے و جان شکارے بر داخت اکثرے از باشندگان آن شہر شکار عفریت شدند و اکثرے رو بفرار نهاده جان

بر روابط واخلاص برادرے نکردہ وتقدیم[1] خدمات ونظم ونسق او بخاطر نیاوردہ اورا برائے حصول رضامندی زن اخراج نمود نظم

عزیزان را کند کید زنان خوار | بہ کید زن شود دانا گرفتار
ز کید زن دلِ مردان دو نیم است | زنان را کیدہائے بس عظیم است
زن از پہلوے چپ شد آفریدہ | کس از چپ راستی ہرگز ندیدہ

چون مدتے برین بگذشت زنار داری بتقویت ریاضت ثمری بدست آورد کہ از خوردن آن زندگانی جاودانی حاصل گردد واو آن ثمر امشورت عورت خود بامید حصول مواد معیشت بطریق تحفہ از نظر راجہ بہرتہری گذرانیدہ بمراد خویش کامیاب گشت راجہ از بس کہ بزوجہ خویش کمال محبت داشت آن میوۂ حیات بخش را بہ رانی ارزانی نمود چون رانی فاجرہ در دام محبت میر آخور سرکار گرفتار بود آن ہدیہ عدیم المثال را باو رسانید و میر آخور آن تحفہ بدیع را بہ قحبہ لاکھا[2] نام کہ پابند زنجیر عشق او بود گذرانید آن لولے بخاطر آورد کہ حیات ابدی اورا باید کہ نیکوکار و پرہیزگار بودہ باشد سارا ہمین قدر زندگانی کہ در تبہ کاری و بدکردارے گذشتہ وے گذرد وبال است ہمان بہتر کہ این تحفہ نادر را برائے راجہ کہ از عدالت و نصفت او رعایا و برایا در امان است پیشکش نمایم تا زندگانی ابدی راجہ منتج آسایش و آرامش عالمیان تواند بود پس لولے آن ثمر بے نظیر را بنظر راجہ گذرانید راجہ آن را شناختہ در لجہ حیرت فرو رفت چون بہ تحقیق این امر پرداخت و بر ماجرائے او واقف گشت راز نہانی رانی از پردہ برون افتاد رانی مغلوب یاس و ہراس گشتہ خود را از بام بلند فرو انداختہ قالب تہی ساخت و بدرکات اسفل السافلین فرو رفت راجہ بمحبت آن عورت فاجرہ ندامت کشیدہ بر عمر گذشتہ تاسف نمود از مردن او مسرور گشت بیت

زن بد اے برادر مردہ بہتر | غم کار زنان ناخوردہ بہتر

و در بعضے نسخہ متقدمین مقدمہ عشق رانی بمیر آخور و مردنش بدین تقریب مرقوم نیست آن عورت را از عصمتیان قرار دادہ و مردن آن را بدین نمط نوشتہ اند کہ روزے راجہ بہرتہری بقصد شکار سوار شدہ بود در نزدیکے موضع دید کہ عورتے با پیکر بے جان شوہر خود قصد ہمراہی نمودہ بسان عصایم شوہر پرست و عفایف پارسا سرشت خود را در خرمن آتش سوزان انداختہ شگفتہ رو و کشادہ پیشانی خاکستر گردید راجہ از مشاہدہ این حال بر عالی ہمت آن فرخندہ مال آفرین کرد و بسکن خویش رسیدہ ماجرائے احوال او پیش رانی گذارش نمودہ تعریف ہمت

---

(۱) تقدیم مہالک و تنظیم مہمات (۲) لاکھا بیسوا

براحوال آن یتیم طفل رحم آورده نظر تربیت بر گماشته دایهائے شیر دار مہربان دل برائے پرورش تعین نمود و آن را بکرماجیت نام نهاد **قطعه**

بخشد بر صغیر کن شفقت
کیست کو این دقیقه فہم کند

نیست بے رحم تر ز شیر کسے
شیر ہم بر صغیر رحم کند

وہمچنین در پرورش و تربیت بهرتهری برادر غیر مادرے بکرماجیت توجہ مے گماشت ہر دو برادر چون کلان شدند ازین جہت کہ علامات رشد و کامرانی و کاردانی از ناصیہ حال سعادت اشتمال بکرماجیت پیدا و آثارات سلطنت و جہانبانی از خطوط دست او ہویدا بود راجہ در حق او زیادہ شفقت مے نمود بعد ازانکہ بحد بلوغ رسیدہ ولایت مالوہ باقطاع او مقرر گردانید بکرماجیت التماس کرد کہ برادر کلان من بهرتهری است با وجود او لایق نیست کہ من امر حکومت بر خود بگیرم ایالت بنام برادر کلان مقرر شود و من بامر وزارت او خواہم پرداخت راجہ التماس او پسندیدہ حکومت مالوہ بہ بهرتهری مقرر کردہ ہر دو برادر را بر آن ولایت رخصت نمود بهرتهری دران ولایت رسیدہ شہر اجین را دار الایالت نمودہ حکومت مے کرد و بکرماجیت بامر وزارت قیام داشتہ نظم و نسق مہمات از قرار واقعی مے نمود این ہر دو برادر بزور پنجہ دلاوری و مردانگی و قوت فراست منزانگی اکثر ولایات جوار در حیطہ تصرف در آوردند و فرمان روایان را فرمان پذیر کردند حکم انہا بر اکثر ممالک جاری گشت و شہر اجین آن قدر وسعت یافت کہ سیزدہ کروہ طول و نہ کروہ عرض آبادی گردید ازانجا کہ راجہ بهرتهری را با اہلیہ خویش کہ انگ ستیا نام داشت و آن را پنگلا نیز گفتندے الفت بسیار بود اکثر اوقات درون حرم سرائے ماندی و برانے بکامرانی بودہ نرد عشق و محبت باختے و بامور مالی و ملکی کمتر پرداختے و تمام مدار المہامی فرمان روائے بر سر بکرماجیت برادر خود گذاشتہ بود بکرماجیت براجہ از روئے مصلحت و نصیحت گفتے کہ مدام درون حرم سرا بودن و از مہمات جہانداری غفلت ورزیدن مناسب نیست ملکہ جہان چہ برائے انکہ مدار کار بر بکرماجیت بود و چہ بنا بر آنکہ او راجہ را از بودن اندرون منع میکرد از بکرماجیت آزردہ شدہ بہ سخنان سخت و درشت راجہ را برین آورد کہ بکرماجیت را از پیش خود اخراج گرداند چون راجہ نادان محکوم حکم آن زن خانہ برانداز بود بالضرور برادر خود را کہ از جان عزیز و مدار ممالک بر و بود از ملک خود بدر کرد و آن مسلوب الذکا و مطیع و مغلوب النسائے نظر

گویان وزبان طعنه ہرزه سرایان خجل ومنفعل مے بود وایما در تدارک این امرمے کوشید نوبتی گندہرپ سین بطریق دوام بوقت شب جد خرے گذاشته بصورت آدمی درآمده دردن حرم سرا رفته بود راجه قابو یافته در طویله آمده جد خرے اورا بدست آورده در آتش سوزان انداخته خاکستر گردانید گندہرپ سین ہمان وقت از حرم سرائے بیرون آمده گفت که اے راجه وقتے که اندر بمن دعاے بد کرده چنان گفته بود ہرگاه این بدن خرے را راجه عظیم الشان بسوزاند من باز ازین عالم بمکان اصلے خود واصل شوم درین صورت از تو درحق من عنایت غایت مصروف شده که این پیکرے که باعث نکال و وبال من بود بسوزانیدے پیش ازین پسرے من بهرتهری نام از پرستار ولادت یافته اکنون که دختر ی تو حامله است بکرماجیت نام پسرے ازو بوجود خواهد آمد که قوت هزار فیل داشته باشند ونام این هر دو پسر بر صفحه روزگار تا انقراض زمان خواهد ماند چون ایام دعائے بد اندر از حال من آخر شد و مارا در عالم علوی بمکان خویش باید شتافت از شمار خصت مے شوم این را بگفت و بجانب آسمان روانه گشته از نظر غایب گردید راجه از سنوح این سانحه غریبه حیران شده تاسف خورد که خدمت این ملکی نژاد که از اتفاقات حسنه درین جا وارد گشته بود بواقعی بجا نیاوردم ونیز خوف بخاطر راه یافت که پسرے ازین دختر پیدا خواهد شد که هزار فیل را قوت خواهد داشت اگر او درین ملک متسلط گشته بزور بازوے خود سلطنت مارا بگیرد مقاومت باو مشکل خواهد بود پس نگاهبانان تعین فرمود که هرگاه ازان دختر پسر ولادت شود باید که حاضر گردانند تا کارش با تمام رسانیده شود دخترش از فراق گندہرپ سین در آتش غم مے سوخت چون شنید که نگاهبانان تعین شده اند اندیشه کرد که پسر مرا که عنقریب بعرصه وجود مے در آید بکشند غم بالاے غم عاید حال او گردید وزندگانی بر و وبال گشت وزیاده ازین تاب حزن واندوه نیاورده شکم خود را از کارد بردریده تار پود هستی گسیخت وازین رو که ایام وضع حمل نزدیک رسیده بود ونیز ارادت ایزد جهان آفرین بران اقتضا داشت که آن پسر در عرصه گیتی بوجود آمده کارهائے که از اندازه بشری بعید باشد بظهور رساند از شکم آن عورت پسر زنده برآمده بلسان نوزادگان گریه آغاز نهاد نگاهبانان همان وقت آن پسر را نزد راجه برده حقیقت مردن مادرش و برآمدن آن از شکم گذارش نمودند راجه از رفتن گندہرپ سین تاسف داشت در نیولا از مردن دختر خویش بدین نمط زیاده افسوس نموده

بود کہ برہمنے بقصد غسل بکنارہ آب در رسید و گندہرپ سین آواز کرد کہ اے برہمن من گندہرپ سین پسر راجہ اندرہ درین آب اقامت دارم براجہ این ولایت پیغام کن کہ دختر خود را بمن پیوند گرداند تا ہر مقصودے کہ داشتہ باشد بانجام رسانم درصورتے کہ ازین امر انحراف ورزد این شہر را زیر وزبر مے سازم برہمن در آنروز این آواز باور نکرد چون دو سہ روز علی الاتصال ہمین نمط آوازے از آن تالاب شنید ناگزیر راجہ دہارانگرے را برین امر غریب اطلاع داد راجہ متعجب شدہ برکنارہ تالاب رفتہ این آواز بے واسطہ بگوش درآورد و گفت اگر فی الواقع تو گندہرپ سین خلف راجہ اندر ہستی و قدرت سرانجام مہام و مرام خلائق داری فی الفور حصار آہنی برد و راین شہر درست ساز تا تصدیق بر قول تو کردہ دختر خود را در زوجیت تو درآوردہ شود گندہرپ سین قبول کردہ بجہت حصول این مامول بجناب ایزد واہب العطایا مناجات کرد بقدرت معمار حقیقی کہ وقوع امثال این امور غریبہ از و میتوان شمرد ہمان شب بدون وساطت معمار وحداد حصار آہنی باستحکام تمام دردور شہر پدید آمد نظم

سہ فرسنگ بالا و پہنا چہل — بجائے ندیدند زو آب و گل
ہمین آہنین پارہ بود و بس — بعالم چنین قلعہ نشنید کس

سنوح این سانحہ غریبہ باعث تعجب خلائق گردید و راجہ دہار حیران ماندہ بموجب قرار داد دختر خود را در زوجیت گندہرپ سین دادن و ایفائے وعدہ نمودن ناچار دانستہ برکنار تالاب رسیدہ آواز کرد کہ گندہرپ سین از ظہور این خارق برگفتار تو اعتماد و اعتبار کردم از آب بیرون بیا تا برطبق وعدہ دختر خود درعقد تو درآوردہ شود گندہرپ سین از اصغائے این آواز بہ ہیئت خرے از آب بیرون آمدہ خود را نمودار ساخت راجہ از دیدن او در گرداب حیرت فتاد و در عرق خجالت گشت و باخود گفت اگر دختر را باین خر پیوند دہم از شماتت و بدگوے امثال و اقران اندیشہ دارم و اگر ازین امر انحراف مے ورزم این قدسی نژاد قدرتے دارد کہ مارا و اہل شہر را برخاک ہلاک انداز و گندہرپ سین بر اسرار ضمیر راجہ واقف شدہ گفت کہ مارا در پیکرے خرے دیدہ غم مخور حکمت آفریدگار بران رفتہ کہ روزانہ باین ہیئت ہستم و شبانہ بصورت آدمی متمثل میشوم بالضرور راجہ دہار از امرش یارائے عدول ندانستہ دختر خود را بزوجیت او آورد و گندہرپ سین روز در پیکر خر بودہ در طویلہ گاہ مے خورد و ہر شب در جسم انسان در آمدہ بشبستان خاص رفتہ بزوجہ خود عیش و عشرت مے کرد اما راجہ دہار از شماتت یاوہ

کارزار برافروختند بهادران شجاعت پیشه و دلیران شهامت اندیشه جنگے نمودند که رنگ از دل صمصام رفت و تیر کلمهٔ زه بر زبان راند کمان بر بازوے شان قربان گشت و خنجر بکلام آفرین زبان برکشاد از باد حملهٔ بهادران سرهاے مردان از نهال قامت چون برگ ریزان بباد خزان میریخت و تار و پود حیات مبارزان مانند رشتهٔ اطناب از هم میگسیخت از آب تیغ دلیران چمن چمن گل زخم مے شگفت و بر دست و بازوے دلاوران هر لحظه قضا آفرین مے گفت از انجا که مقاومت با فیل دمان نه امکان پشهٔ ضعیف بنیان و ستیزه با شیر ژیان نه یاراے آهوے ناتوانست راجه سکونت تاب محاربه نیاورده شکست یافت و در رزمگاه کشته شد و راجه بکرماجیت مظفر و منصور گشت.

نظم

غزالے که جوید نبرد از پلنگ شود خاک از خون او لاله رنگ

تذروے که بر روے سر اید زمان به پیکار شاهینش آید گمان

مدت سلطنت راجه سکونت چهارده سال *

راجه بکرماجیت بن گندهرپ سین در بیان ولادت راجه بکرماجیت و شرح احوال او در بعضی نسخه اختلاف بسیار دیده و شنیده میشود در اکبرنامه و دیگر تواریخ مے نویسند که آبا عنجد فرمان رواے اجین بودند و پدرش گندهرپ سین نام داشت اما انچه از نسخهٔ ترجمهٔ سنگهاسن بتیسی که مشتمل بر احوال سعادت اشتمال آن راجه قوی اقبال نقلم آورده اند بمطالعه در آمده این است وقتے که اندر فرمان رواے عالم ملکوت در مقام خویش بزم طرب و نشاط آراسته داد عیش و انبساط مے داد دران حال گندهرپ سین خلف او بر یکی از حوراے که دران بزم رقص مے کردند مبتلا گشته نگاه عاشقانه و مشتاقانه نمود راجه اندر ازین جهت که آن حور منظور نظرش بود از معاینهٔ این حال برآشفت و از قهرمان جلال براے خلف خویش دعاے بد کرد که از عالم علوی فرود افتد و بجهان سفلی در آمده روزانه بصورت خر و شبانه بشکل آدمی بوده باشد و هرگاه راجه والا شانے جسد خری او را در آتش سوزان انداخته خاکستر گرداند باز بصورت اصلی در آمده از عالم ناسوت در جهان ملکوت که مسکن مالوف اوست باز انتقال نماید بقدرت قادر مطلق همان زمان گندهرپ سین از مکان خویش جدا شده بصورت خر در آمده در تالاب متصل دهارانگری واقعه دکن که راجه دهار مرزبان آنجا بود افتاده درون آب اقامت ورزیده بخاطر آورد که دختر راجه این شهر را باید در خواست تا بوسیلهٔ آن جسد خری در آتش بیفتد و از ین عالم انتقال نمایم درین اندیشه

بس نامور بزیر زمین دفن کرده اند — که هستیش بروی زمین جز نشان نماند

راجه سکونت کوهی چون والئے ولایت و مالک مملکت گردید بر خود مغرور گشته به امرا و وزرا سلوک ناهنجار در پیش نمود و باده سلطنت بر مزاج او گوارا نیفتاد و از انجا که جهانبانی وابسته باخلاق حسنه و اوصاف مستحسنه و اعمال پسندیده و افعال گزیده و حوصله فراخ و همت عالی و نیت درست و برداشت فراوان و شجاعت فطری و سخاوت جبلی و عدالت گستری و عطوفت ورزی است راجه مذکور چون ازین صفات خالی و به پست فطری و کم همتی و کم حوصلگی و کم خردی و تنگ ظرفی و بدسلوکی و ناهنجاری و بدحالی اماده بود کارهائے که شایان فرمان روایان نباشد و افعالے که بسلاطین نسزد بعمل مے آورد و از بسکه بکوکنار میل بسیار داشت بنابر افراط این کیفیت از عقل و دانش دور و به بے خبرے و بیدانشی نزدیک گردید اگرچه جمیع کیفات مرد و اهل دانش است اما کوکنار مذموم ترین کیفها است جوان را پیر و صحیح المزاج را رنجور میکند بگلشن جوانی خزان پیری و در چاشت گاه[1] شباب زوال شیب میرساند آفتاب جبینان را گرفتار کسوف ناتوانی مے سازد و ماهرویان را در محاق ضعف بے اندازه و از تاثیرات آن رگهائے بدن مانند تارهائے مسطر نمایان مے شود و بر صفحه چهره هیچو کاغذ ژولیده کنجلک ظاهر مے گردد و بیداری شب و نیم خوابے روز رنجوری می آرد و شاهین خواب طائر هوش را گاهے در چنگل میگیرد و گاهے مے گذارد و بے شائبه تکلف آدمی را سیر[2] کوکنار از امور دنیا غافل و از کار عقبے ذاهل میکند و از لذات خورش و آرامش خواب باز میدارد و از صورت و شکل اصلی مسخ مے سازد و اچنان در پوست مے افتد که ترک زندگانی آسان باشد و ترک از و مشکل بالجمله راجه از روے بیخردے با برایا و رعایا راه معدلت نسپرد و بلکه طریقه جور و جفا در پیش نمود ارکان دولت و اعیان مملکت که از سلوک ناهنجارش مشتکی بودند در اندک فرصت از و منحرف شدند و این اخبار در ممالک مشهور گشت

بیت

پاس دارے بعدل وداد بود — ظلم شاهی چراغ و باد بود

راجه بکرماجیت والی اوجین بر اختلال احوال راجه بدمال و گردن تابے امرا و وزرائے او آگاه گشته بالشکر ظفر طراز و عساکر عدو گداز متوجه اندرپت یعنے دهلی گردید راجه سکونت از استماع این خبر صفوف پیکار آراسته آماده مدافعه گشت هر دو لشکر باهم پیوسته آتش

---

(۱) شبانگاه (۲) شرب

قیام ورزیده ودیعت حیات سپرد +

راجه اودی سین بن راجه جیون راج مدت سی وهفت سال و پنج ماه عالم آرائے نموده رحلت کرد

راجه انند جل بن راجه اودی سین مدت پنجاه ویکسال فرمان روائے نموده بملک آخرت شتافت +

راجه راج پال بن راجه انند جل بعد جلوس اورنگ جهانبانی کمرهمت بملکستانی بسته بزور تیغ و سرپنجه شجاعت اکثر ملک به تسخیر در آورده فرمان روایان را فرمان پذیر خویش گردانید ازانجاکه دنیا باده ایست مظهر مستی واستکبار و ثمر بوالهوسی واستجبار راجه مذکور بنابر هجوم لشکر وتسلط بر سلاطین اطراف به بدمستی زندگانی میکرد وحکام دیگر را درخاطر نیاورده بهمه کس متکبرانه و بدمستانه سلوک مے نمود **بیت**

باسباب دنیا چنان غره شد | که خورشید در پیش او ذره شد

فرموده حکمائے پیشین وآزموده بزرگان عاقبت بین است که هرکه سر کبر ورعونت براسمان برد همانا که در کمتر زمانه همان سرش بزمین افتاده بخاک برابر گردد وهرکس که از مستی دولت وجاه دستار کج نهاده متکبر گردید زود که فلک کجرفتار همان دستار در گردنش انداخته سربرهنه در مذلت وخواری افگند **مثنوے**

تکبر عزازیل را خوار کرد | به زندان لعنت گرفتار کرد

چو دانی تکبر چرا مے کنی | خطا مے کنی و خطا مے کنی

مصداق این مقوله آنکه سکونت نامی که بر قلیلے ملک. دامنه کوه کمایون تصرف داشت واز خراج گذاران راجه بود باامرائے رکن السلطنت و وزرائے موتمن الدولة اتفاق نموده بر سر راجه راج پال لشکر کشید چون ارادت ایزدی بران بود که کاهے را بر کوهے مظفر گرداند و مورے را بر مارے نصرت دهد بانفاقے که رو داد سکونت غالب آمد و راجه راج پال در رزمگاه کشته شد **منظومه**

چو نیرو فرستد به تقدیر پاک | زمورے به مارے رساند هلاک

که در جنگ فیروزی از اختر است | نه از گنج و بسیارے لشکر است

مدت سلطنت راجه راج پال بست وشش سال از ابتدائے راجه دندهر لغایت راجه راج پال نه تن سیصد و چهل وهفت سال فرمان روائے کردند واز ینجا سلسله راجه دندهر منقطع گردید وامر سلطنت بدیگران انتقال یافت **بیت**

راجه هری جک بن راجه جیون جات. مدت سلطنت سیزده سال و دو ماه
راجه بیرسین بن راجه هری جک. مدت سلطنت سی و پنجسال و دو ماه.
راجه ادهت بن راجه بیرسین چون بر تخت جهانبانی نشسته بمقتضائے مستی برنائے و غرور فرمان روائے از امور مملکت غافل گشت و اصلا بکار مالی و ملکی نمی پرداخت و بعیش و عشرت گذرانیدن و دایما در حرم سرا بودن شعار خود ساخت فی الواقع ریعان برنائی و عنفوان جوانی آشوبگاه بے خردے زمان نادانی و هنگام وزیدن تند باد صرصر نفس حیوانی و پالغز پارسا گوهرے و مظهر امور شیطانی و از روئے لذات نفسانی و خواهش حظات جسمانی و تمنائے حصول کامرانی و مبتغاے آمال و امانی و ابتغائے درازی عمر و زندگانی است و انشوران از مو نکار فرموده اند که فرمان روایان را غفلت امر لیست مذموم از جمیع امور کاهلی فعلی است بدتر از تمامی افعال شجر دولت را تبر و نهال سلطنت را اره بسا بادشاهان بسبب غفلت و کاهلی از سریر سلطنت بر حصیر گدائی و از اوج دولت بحضیض افلاس رسیده اند القصه چون بے پروائی و لاؤبالی راجه بر همه مشهور گردید دندهر وزیرش نظر بر نارسائی او انداخته با ارکان دولت و اعیان مملکت اتفاق نموده و از صحائف و تواریخ راجهائے پیشین تغلب و تسلط وزراے سابقه و رسیدن آنها از پایه وزارت بر تبه سلطنت واقف گشته از روے استیلاے که داشت راجه ادهت را مسافر ملک نیستی نموده خود سریر آراے جهانبانی گردید مدت سلطنت راجه ادهت بست و سه سال و یازده ماه از ابتدائے سلطنت راجه بیرماه لغایت سلطنت راجه ادهت شانزده تن مدت چهارصد و چهل و شش سال بامور سلطنت پرداختند از نجا نسل راجه بیرماه منقطع گردید بیت

سرانجام گیتی همین است و بس ‌‌‌‌ ‌ دفاے نکرده است با هیچ کس

راجه دندهر از وزارت کامیاب سلطنت گردیده مدت چهل و یکسال و شش ماه جهانبانی نموده کوس رحلت نواخت +

راجه سین دهوج بن راجه دندهر مدت چهل و پنج سال و سه ماه بسلطنت پرداخته ازین جهان رفت +

راجه مهی گنگ بن راجه سین دهوج مدت چهل و یکسال و دو ماه کامرواے جهانبانی بوده جهان گذران را پدرود نمود +

راجه مهاجود بن راجه مهی گنگ مدت سی سال و سه ماه جهانبانی و کامرانی کرده رخت هستی بربست +

راجه ناتھ بن راجه مهاجود مدت بست و هشت سال بامر سلطنت اشتغال ورزیده پیمانه زندگانی لبریز کرد +

راجه جیون راج بن راجه ناتھ مدت چهل و پنج سال و هفت ماه به مهام جهانداری

داز توانگرے بہ تہیدستی رسیدند واز گلشن اہلیت درخارستان بدخوے افتادند بنگی را بسان سگ غوغو کردن وماندخر بانگ ناہموارہ زدن ناچار یلک نسل بنگے را بطناً بعد بطناً بدخو بدگو بعالم وجود بر امدن بے اختیاریست **قطعہ**

بنگ خوردن کسے کہ عادت کرد | دو علامت ازو شود ظاہر
حسن اخلاق میرود ازوے | زشت خوے ازو شود باہر

بالجملہ راجہ مذکور از افراط بنگ خوردن بارکان دولت طریقہ بدگوئی در پیش کرد و از مہام جہانبانی غفلت وکسالت ورزید و بیرماہ وزیرش نظر بر بے پروائی او داشتہ بقابوے وقت کارش باتمام رسانیدہ والی ولایت ومالک مملکت گردید مدت سلطنت راجہ بدہل سی ویکسال وہشت ماہ از ابتداے راجہ بسرو اکہ بعد نسل پانڈوان بسلطنت رسیدہ بود لغایت راجہ بدہل چہاردہ تن مدت پانصد ویکسال جہان آرائے وممکلت پیرائے نمودہ جہان گذران را پدرود کردند وازینجا نسل راجہ بسرو منقطع گشتہ امر سلطنت بقوم دیگر انتقال یافت

بیت

نیک وبد روزگار دیدیم گذشت | افسانہ این وآن شنیدیم گذشت

راجہ بیرماہ کہ از پایہ وزارت بسلطنت رسید مدت سلطنت سی وپنج سال

راجہ جنجاب سنگہ بن راجہ بیرماہ مدت سلطنت بست وہفت سال وہفت ماہ۔

راجہ نبرکہن (۱) بن راجہ جنجاب سنگہ مدت سلطنت بست ویک سال +

راجہ مہی پت بن راجہ نبرکہن مدت سلطنت بست وپنج سال وچہار ماہ۔

راجہ مہابل (۲) بن راجہ مہی پت مدت سلطنت سی وچہار سال وہشت ماہ

راجہ سروپ دت بن راجہ مہابل۔ مدت سلطنت بست وہشت سال وسہ ماہ

راجہ متر سین بن راجہ سروپ دت مدت سلطنت بست وچہار سال وسہ ماہ۔

راجہ سکہدان (۳) بن راجہ متر سین۔ مدت سلطنت بست وہفت سال ودو ماہ

راجہ جیتمل بن راجہ سکہدان۔ مدت سلطنت بست وہشت سال ویازدہ ماہ

راجہ کل مک بن راجہ جیتمل مدت سلطنت سی ونہ سال وچہار ماہ

راجہ کلمن بن راجہ کل مک مدت سلطنت چہل وشش سال

راجہ سرمردن بن راجہ کلمن مدت سلطنت ہشت سال ویازدہ ماہ

راجہ جیون جات بن راجہ سرمردن مدت سلطنت بست وشش سال

(۱) ستر کہن (۲) بہابل (۳) سکنوان۔

مدت سلطنت چہل وہفت سال ونہ ماہ

راجہ پرکجہیت بن راجہ آہنگ سا وجہان آرا و مملکت پیرا گشتہ زندگانی بکام خود نمود مدت سلطنت سی وپنج سال و یازدہ ماہ

راجہ ورتھ بن راجہ پرکجہیت کامیاب سلطنت وجہانبانی شدہ عدالت گستری ورعیت پروری نمود مدت سلطنت چہل وچہار سال وسہ ماہ۔

راجہ سودہ پال بن راجہ ورتھ برامر سلطنت فرمانروا و کامروا گردید وازعدل وانصاف جہانیان را خوشنود ساخت مدت سلطنت سی سال وسہ ماہ

راجہ بورمت بن راجہ سودہ پال در انتظام مہام گیتی ستانی پرداختہ مقصودیاب گردید مدت سلطنت چہل ودو سال و دو ماہ۔

راجہ سنجی بن راجہ بورمت در امور جہانبانی قیام ورزیدہ رعیت نوازی نمود مدت سلطنت سی و دو سال وسہ ماہ

راجہ امرجود بن راجہ سنجی فرمان روائے مملکت بودہ کام روائے خلائق گردید مدت سلطنت بست وہفت سال وچہار ماہ

راجہ اینپال بن راجہ امرجود کوس مملکت ستانی نواختہ عدالت پیرائے را رواج داد مدت سلطنت بست و دو سال و یازدہ ماہ

راجہ سروہی بن راجہ اینپال نقارہ عالم گیری بلند آوازہ ساختہ مملکت پیرائے گشت مدت سلطنت چہل وہفت سال وہفت ماہ۔

راجہ پدارتھ بن راجہ سروہی رایت فرماندہی برافراختہ عالمیان را امان بخشید مدت سلطنت بست وپنج سال وپنج ماہ۔

راجہ بدہمل بن راجہ پدارتھ بعد جلوس براورنگ جہانبانی بعیش وعشرت پرداختہ از امور کلی غافل گردید بنگ خوردن و بہ بدخوی وبدگوئی بسر بردن شعار خود ساخت واز کثرت بنگ بیہوش گشتہ بامرا و وزرا سلوک ناہنجار کرد کیف بنگ اگرچہ در ابتدائے حال سرخوش ومفرح دارد وخیالات رنگین وفکرات نوائین برروئے کار می آرد اما آخر کار آدمی را ضائع میسازد واز عقل ودانش دور وبہ نسیان وبیہوشی نزدیک میگرداند وبشرط مداومت دمزاولت آن سودائے دماغ ومالی خولیائے مزاج بظہور میرسد رعب ودہشت برطبیعت استیلا مے نماید فراست وفرزانگی زوال مے پذیرد ومردی ومردانگی اختلال مے یابد ہمانا کہ بنگی متلون مزاج ومتنوع احوال مے باشد غیر از درشتی گوئے و زشتی خوئے کاری ندارد احسان ومروت مردم را درحق خود بدی مے انگارد درعوض اخلاص ومحبت عناد وعداوت بظہور مے آرد وحق نشناسی وکفران نعمتے ہمیشہ خود دارد حلاوت عسل ومرارت حنظل ہمسادی مے انگارد وبسا بنگی را دیدم وآزمودم کہ بنابر افراط این کیف از صاحب دولتی بمفلسی

راجه کهیم بن راجه شمناک مدت پنجاه وهشت سال و پنج ماه انتظام مهام ممالک و
سلطنت واتمام مرام خلایق نمود

راجه کهیمن بن راجه کهیم چون در سرانجام مهام سلطنت کاهل و بتقدیم مراسم عدالت ذاهل بود در معاملات مالی وملکی نمی پرداخت بے
پرواے ولاوبالی شعار خود ساخت ازانجا که ایزد جهان آرائے نظام امور جهانیان بوجود مسعود
فرمان روایان عظیم الشان منوط گردانیده جلوه عهود جهانبانی وانتظام مهام مملکت رانی وامن
وامان عالم وعالمیان وجمعیت ورفاهیت جهانیان وابسته به هوشیاری وآگاهی والی
ولایت وجد وجهد مالک مملکت منحصر داشته پادشاهے که ازامور بادشاهے غفلت
ورزد وبے پروازید هر آئینه سلطنتش دیر نپاید بلکه زندگانیش زود بسر آید بیت

چو شه باز ماند ز پرواے ملک ... بود هر سرے را تمنائے ملک

درین صورت امرا و وزرا سر از اطاعت راجه برتافته بسروا نام وزیرش که دست تصدی درامور جهانبانی
وخزاین ودفاین ودیگر کارخانه جات قوی مطلق داشت در ساختند واورا امیدوار سلطنت نمودند
آن وزیر بطمع سلطنت وحب حکومت وحرص دنیا سالک مسلک بے حقیقتے وبے
وفائے گشته به قابوئے که یافت وبه تقریبی که دست داد راجه کهیمن را کشته سریرآرای
فرمان روائے گردید مدت سلطنت راجه کهیمن چهل وهشت سال ویازده ماه ازانجا نسل
پاندوان که ازابتدائے راجه جدهشتر بغایت راجه کهیمن مدت یکهزار وهشت صد و
شصت وچهار سال سی تن بطنا بعد بطنا فرمانروائے کردند منقطع گردید وامور جهانبانی
برقوم دیگر منتقل گردید راجه بسروا که ازپایه وزارت بدرجه سلطنت رسید بعد اتمام کار راجه
کهیمن بر تخت جهانداری جلوس نمود وبسرانجام مهام سلطنت اشتغال ورزید چون احوال
این راجه واولادش مفصل ظاهر نیست لهذا باختصار پرداخته اسم هر یک ومدت سلطنت
بقید تحریر مے درارد مدت سلطنت راجه بسروا هفده سال وچهار ماه

راجه سورسین بن راجه بسروا بعد پدر والاقدر اورنگ جهانبانی را زیب وزینت داد مدت سلطنتش چهل ودو سال وهشت ماه

راجه بیرساه بن راجه سورسین سریرآرائے سلطنت گردیده عالمیان را درپناه دولت خویش
آورد مدت جهانبانی پنجاه ودو سال ودو ماه

راجه آهنگ ساه بن راجه بیرساه تخت نشین جهاندار گشته ظل افگن برمفارق عالمیان گشت

راجه سوبین بن راجه اوگرسین مدت هشتاد سال نقاره جهانگیری و ممالک ستانی نوخت.

راجه سوست سین بن راجه سوبین مدت شصت و پنج سال و ده ماه اعلام جهانبانی در عرصه گیتی ستانی بلند ساخت

راجه رسمی[1] بن راجه سوست سین. مدت شصت و نه سال و پنج ماه رونق افزائے عالم و جمعیت پیرائے عالمیان گشت.

راجه برجهیل بن راجه رسمی مدت شصت و چهار سال و هفت ماه جهان را معمور و آباد و جهانیان را مسرور و شاد ساخت.

راجه سون[2] پال بن راجه برجهیل. مدت شصت و دو سال و یکماه برعیت پروری و عدالت گستری نیکنامی یافت

راجه نرهر دیو بن راجه سون پال مدت پنجاه و یکسال و یازده ماه در معموری اطراف ممالک و آبادی اکناف گیتی کوشید

راجه سوجرت بن راجه نرهر دیو مدت چهل و دو سال و یازده ماه بحسن سلوک و نیکوئی معاشرت زندگانی راند

راجه بهوپ بن راجه سوجرتهه مدت پنجاه و هشت سال و سه ماه[3] عدل و انصاف را رواج داده رعیت نواز ظالم گداز گشت

راجه سوین بن راجه بهوپ پنجاه و پنج سال و هشت ماه فرمان روائے بعدالت و مملکت پیرائے بنصفت نمود

راجه میده اوی بن راجه سوین. مدت پنجاه و دو سال و نه ماه طوائف انام و طبقات خلائق را در امن و امان داشت.

راجه سرون چتر بن راجه میده اوی مدت پنجاه سال و هشت ماه[4] اطراف عالم را معمور و اکناف گیتی را آباد ساخت

راجه بهیکم بن راجه سرون چتر. مدت چهل و هفت سال و نه ماه رعیت پروری و عدالت گستری و دشمن گدازی و مخلص نوازی نمود

راجه پدهارت بن راجه بهیکم. مدت چهل و پنج سال و یازده ماه سپاه و رعیت را خوشنود و اطراف مملکت را معمور داشت

راجه وسوان بن راجه پدارت مدت چهل و چهار سال و نه ماه در رفاه احوال رعایا و امنیت و رفاهیت برایا کوشید

راجه اونی بن راجه وسوان. مدت چهل و چهار سال و دو ماه در تسخیر قلوب جهانیان و ترفیه احوال عالمیان همت گماشت

راجه اینی پر بن راجه اونی مدت پنجاه و یک سال بر مفارق جهانیان ظل مرحمت و سایه عدالت انداخت

راجه وند[5] پال بن راجه اینی پر مدت سی و هشت سال و نه ماه رعایا و برایا را در ظلال عدالت میداشت

راجه درسال بن راجه وند پال مدت چهل و دو سال و سه ماه همت والانهمت در مالش گردن کشان و سرتابان گماشت

راجه شنباک[6] بن راجه درسال مدت سی و شش سال در تادیب و تجزیب ظالمان و قلع و قمع مفسدان ساعی بود.

---

(۱) پرسمی (۲) ست پال (۳) هشت ماه (۴) سه ماه (۵) دندان (۶) سنیاک.

بظهور پیوست ازین غم وغصه تخم ندامت در مزرعه دل میکاشت اما پشیمانی او هیچ سود نداشت دران
حال بیاس دیو حاضر گشته گفت اے راجه با آنکه من ترا ازین امر واقف کرده بودم چرا شدنی را
نتوانستی رفع کرد راجه نادم گشته زبان تعذر کشود وبتضرع وخشوع التماس نمود که این گناه کبیر
وجرم عظیم که از من بوقوع آمده چگونه تدارک وتلافی آن گردد تا در آخرت بعقوبتے ماخوذ نشود
بیاس دیو گفت تلافی این گناه خیرات بسیار باید کرد وکتاب مهابهارت را که مشتمل بر اسرار حقیقت
وطریقت متضمن امور خداشناسی وایزدپرستی ومشعر بر احوال پانڈان ومحتوی بر بدائع حکایات
است بسمع دل اصغا کنی لهذا راجه خزاین ودفائن وتمامی اسباب واموال بفقرا ومساکین وغربا
ومحتاجان خیرات کرده کتاب مذکور را از زبان فصاحت بیان سناتن که شاگرد رشید بیاس دیو
بود بگوش دل باعتقاد تمام ارادت انتظام مسموع نموده از گناهان مبرا ومنزه گشت واز ان زمان کتاب
مهابهارت در عالمیان مشهور وشائع گردید راجه بعد الفراغ این امر بانتظام مهام جهانداری قیام
ورزید بعد مدتی کواکب زندگی او در مغرب فنا فرورفت ودر هبوط ارتحال انتقال نمود مدت سلطنت هشتاد وچهار سال

راجه اسمند بن راجه جنمیجه ازانجا که از ابتدائے راجه اسمند احوال نسل
پاندوان مفصل بمطالعه در نیامده وانچه از زبانی بعضے مردم استماع یافته شایان اعتبار ندانسته
درین نسخه داخل نکرده اسامی هر یک را با قید مدت سلطنت که از بعضے نسخه بنظر در آمده ضمیمه این
مضمون نمودن وبمنتظران اخبار سلاطین ماضی آگهی دادن ضرورت دانست القصه بعد رحلت راجه
جنمیجه خلف بزرگ او جانشین گشته جهان آرائے وممالک پیرائے گردید وبسان نیاگان خویش
طریقه رعیت پروری وداد گستری در پیش نمود مدت سلطنت هشتاد ودو سال ودو ماه

راجه ادهن بن راجه اسمند مدت هشتاد وهشت سال ودو ماه زیب افزائے اورنگ جهانبانی
وزینت پیرائے سریر کشورستانی گردید

راجه مهاجسی بن راجه ادهن مدت هشتاد ویکسال ویازده ماه تخت فرمانروائے را زیب ووساده گیتی پیرائے را زینت بخشید

راجه جسرتهه بن راجه مهاجسی مدت هفتاد وپنج سال ودو ماه سرافرازی بخش تاج فرماندهی وبلندی چتر ظل الهی گشت

راجه وشت ودان بن راجه جسرتهه مدت هفتاد وشش سال وسه ماه کوس جهان آرائے وملکت پیرائے
بلند آوازه ساخت۔

راجه ادگرسین بن راجه وشت ودان مدت هفتاد وهشت سال وهشت ماه [1] رایت فرمانروائے در ساحت جهان آرائے برافراخت

---

(۱) ششماه

نزدیک عارضی گوئی ستاره پهلوی ماه نشسته و گوشواره مکلل متصل رخساره گویا دو ماه تابان بد و خورشید درخشان اتصال یافته

نظم

نمود از طرف عارض گوشواره — قران افگنده مه را با ستاره
بدور عارض آن ماه پاره — ثریا سان نموده گوشواره
ز دستانها و ساعد دید رونق — ز زر کرده دو ماهی را معلوق
مرصع موے بندش گر قفا بود — هزاران عقد گوهر را بها بود
نیارم بیش ازین از خبر داد — که شد خلخال واندر پایش افتاد
بزیور خود که وصف آن پری کرد — که زیور را جمالش زیوری کرد

بسان طاوس طناز با هزاران کرشمه و ناز از پرده برون آمده روے بر روے برهمنان گردید واز روے شوخی وطنازی کرشمه سنجی وعشوه سازی آغاز نهاد گویا قیامت بانگاه جادو سازش هم آغوش وبلا بچین جبین او دوشادوش بود جماعه برهمنان بمجرد نظاره آن ماه پاره از سنان مژگان و تیغ ابرو و تیر نگاه و خنجر غمزه مجروح شده دست از طعام باز کشیدند و همه فریفته جمال بے مثال او گشته مانند پیکر تصویر وصورت دیوار حیران ماندند وبسان پری زدگان از دیدار آن پری رخسار در رنگ سایه برخاک افتاده از خود رفتند و بیخود گشتند

نظم

چون برق نگه بدل زند تاب — صد سینه اهنی کند آب
معشوق چو چهره برفروزد — عاشق چه کند اگر نه سوزد
سخت است بدور روے زیبا — دل در کف وانگهی شکیبا
کو عقل که رو برو برآید — کو صبر که در برابر آید

راجه از مشاهده این حال بران فریق خشمناک گردید و تیغ غیرت بر فسان غضب تیز کرده تمامی برهمنان را درطرفة العین برخاک هلاک انداخت و خون آن بے گناهان را بناحق ریخته وبال دنیا و نکال عقبیٰ برخود گرفت

نظم

چو خشم آیدت بر گناهے کسے — تامل کنش در عقوبت بسے
به تندی سبک دست بردن به تیغ — بدندان گزد پشت دست دریغ

بعد وقوع این امر راجه با خود بسیار افسوس کرد و گریه و زاری آغاز نهاد و میگفت که از من آنچنان فعلے شنیع بوقوع آمده که نیکو کارے تمام عمر زائل گشت و گنهگاری یافت

ناہید بماہ شد ہم آغوش — باہم دو صنم غنودہ ہم دوش
گشتند بجلوہ ہائے گستاخ — پیچید دو نخل شاخ در شاخ
گندم ہمہ جا بخوشہ سرگم — اینجا ہمہ خوشہ شد بگندم
افتاد بحجلہ نگارین — اندر شفق از شہاب پروین

راجہ بعد تقدیم مراسم زفاف مہار سمند آرزو را در جولانگاہ مراد تاختہ آن نازنین را بدار السلطنت آوردہ بر جمیع نسوان حرم سرا رتبۂ او بلند ساخت و بر تمامی زنان رانی ساختہ بکامرانی پرداخت و محکوم حکم او گردیدہ سر موی خلاف امرش بعمل نمے آورد و ہرگاہ کارگذاران قضا و قدر میخواہند کہ امرے از جلباب خفا بمحل ہائے ظہور جلوہ گر گردانند نخستین اسباب آن را از نہانخانہ مشیت بمنصہ بروز میرسانند تا آن امر بے تعذر بجلوہ گاہ شہود در آید چون راجہ را بارادت ایزدی مصدر گناہے عظیم بایستی شد و بوسیلہ آن عورت این امر سرنوشت او بود اتفاقاً روزے جماعۂ برہمنان بر مائدہ پر فائدہ راجہ حاضر آمدند نعمتہائے بے شمار و خورشہائے بسیار و طعامہائے شیرین و خوردنیہائے نمکین و ترش و انواع مطعومات و مشروبات و اقسام حلویات و مربیات کہ مذاق طبیعت پروران را لذت بخشد و ذائقہ آرزومندان را حلاوت دہد بقصد حصول ثواب پیش آن جماعۂ حاضر آوردند۔ **نظم**

زہر نعمتے کاید اندر شمار — فرو ریختہ کوہے از ہر کنار
خورشہائے الوان ز اندازہ بیش — بخوانہائے زرین نہادند پیش

آن جماعہ از ہر لقمہ کام آرزو را کامران میکردند و ذائقہ تمنا را شیرین کام مینمودند در اثنائے آن حال آن نازنین یعنی رانی[1] کہ باعث صد گونہ بلا و سرمایہ آفتہا بود قامت قیامت انگیز را بزنگار رنگ حلل زینت بخشید، و بر بدن سیمین اقسام عطر و غالیہ مالیدہ ابروے ہلال را از وسمہ و چشم جادو نگاہ را از سرمہ بیاراستہ چہرہ زہرہ نسب بگلگونہ و دندان مروارید حسب بمسی پیراست و انواع علاقہ دُرر غرر و زیور مرصع از جواہر زواہر ضمیمہ حسن و جمال خویش نمود رشتہ جواہر درخشان بہر دو عارض تابان دام ہائے برائے دل عاشقان تعبیہ گردانید پیغولہ گوہرین بر موی عنبرین زنجیر بجہت پائے بندان ترتیب داد از زلف مسلسل مار حلقہ وار بجان گزائے جانگدازان آویخت و از جنبش خلخال نغمہ سرا افسون جادو ساز بدلفریبی دلدادگان برخواند مروارید حلقہ بینی

(۱) ناری

بمجردی که راجه براسپ برامد آن ابر رفتار برق کردار برجسته در طرفة العین راجه را در بیابان هول انگیز و صحراے بلاخیز که روز روشن ادمی از سایه خویش می ترسید و از کثرت اشجار خار دار بر راهروان راه گم میگردید از تشابک اغصان سمند اندیشه راگذار دشوار بود و اصوات سهمگین سباع و وحوش از دل مستمع هوش می ربود بیت

وهم زان افتان و خیزان رفتی ار رفتی بدر ‎ ‎ عقل زان ترسان و لرزان وادی ار دادی نشان

رسانید راجه دران بیابان هولناک رسیده متعجب شده برخود لرزید و چپ و راست دید ناگهان طاوس مرغزار طنازی و تدرو کوهسار عشوه سازی یعنی نازنین چهارده ساله که ماه چهارده از رشک حسن و جمال بے مثالش تن بکاهستگی داده و آفتاب بر فلک چهارم از غیرت رخسار پر انوارش در تپ و تاب افتاده بنظر در آمد راجه بمجرد نگاه(۱) خونریزش بے خود گردید و از کرشمه جانستانش عنان اختیار از دست داد سلطان عشق بر کشور دلش استیلا آورد و سپهدار محبت بر عرصه صبرش ترک تازی نمود لشکر شیدائی بشهرستان عقل دست تاراج برکشاد و علم آشفتگی بر ساحت سینه بلند گشت بے اختیار از اسپ فرود آمده پهلوے آن دلربای هوش فریب نشسته پرسید که اے سرو جویبار رعنائی بدین حسن و زیبائے از کدام گلشنی و اے گوهر درج محبوبی بدین جمال و خوبی از کدام عالمی قطعه

آفاق را گردیده ام مهر بتان ورزیده ام ‎ ‎ بسیار خوبان دیده ام لیکن تو چیزے دیگری

تو از پری چابک تری و ز برگ گل نازک تری ‎ ‎ از هرچه گویم خوشتری حقا عجائب دلبری

آن جادو نگار عشوه سنج به تبسم شیرین و تکلم نمکین بائین دلبران کرشمه ساز و نازنینان غمزه پرداز حسب و نسب خویش و باعث رسیدن بیابان گذارش نمود راجه از ادائے نازنین و گفتار شیرین او زیاده مبتلا و آرزومند گشته بهانجا بائین و دین جنود بان ماه جبین عقد زوجیت بسته آن خرمن گل را حمائل وار بکنار کشیده چست در بر گرفت و عارض سیمین او را بارز دی تمام بوسید و از لعل نوشین او رحیق کامرانی نوشید و از کلید بی دندانه قفل مراد برکشاد و درحقه مقصود لولوے سیماب گون انداخت و بشقت مباشرت گوهر بکارت بشگافت و صفحه بستر از خون لعل گون رنگین ساخت

منظومه

یکچند دران کرشمه سازی ‎ ‎ گردند دو غنچه بوسه بازی

---

(۱) بیک نگاه +

گرداب حیرت فرورفته پرسید که آن چه بلاست که سرنوشت ماست خدا را بر حال من رحم کن وعلاج آن بفرما تا در تدارک آن بپردازم وپیش از وقوع تدبیر مدافع آن سازم

بیت علاج واقعه پیش از وقوع باید کرد — دریغ سود ندارد چو رفت کار از دست

بیاس دیو بمقتضائے آگهی از امور حال ومال گذارش نمود که در فلان تاریخ سوداگری اسپ زیبا منظر وخوشخرام بر درگاه تو خواهد آورد باید که تو آن اسپ را بنظر خویش نیاری وبر تقدیر دیدن آنرا خرید نکنی ودر صورت خریدن بران سوار نشوی واگر سوار خواهی شد آن اسپ ترا بلا توقف در بیابان خواهد برد ودران بیابان عورتی صاحب جمال بنظر تو خواهد در آمد باید که مبتلائے حسن او نشوی واورا در ازدواج خود نیاری وبر تقدیر تزویج و اوردنش در خانه محکوم حکم او نشوی ودر صورتی که آن عورت را در خانه خود آورده مامور امرش خواهد گردید گناهے عظیم از تو بمنصه ظهور خواهد رسید بیاس دیو بعد از اظهار این معنی از نظر غائب شد قضا را در روز معهود تاجری اسپ پری جمال دیو پیکر چون نسیم تگاور ومانند گوه تناور قدش بسان قد دلبران آراسته رنگش مانند رنگ روز وشب پیراسته رفتارش بکردار رفتار ماهرویان فرح افزا جولانش تیزتر از باد صبا در تگ ودو باد صرصر را در اول قدم پس میگذاشت واز نقش نعل زمین پر بلال مے ساخت هنگام جلوه گردن گرد استغنا بر چهره آفتاب می افشاند وامن را که کار عالم وابسته باوست زیر پاے خود میداشت **منظومه**

چو وحشی گور در صحرا تگاور — چو مرغ آب در دریا شناور
بوقت حمله برق آسا جهنده — بگاه پویه چون صرصر دونده
اگر سایه فگندی تازیانه — برون جستی ز میدان زمانه

بر درگاه راجه حاضر آورد طوائف انام از خاص وعام بواسطه آن ازدحام آوردند واین خبر براجه رسید چون امرے از پرده غیب بایستی بظهور آید ناظمان قضا نقاب بر روی عقل و دانش راجه انداخته بران آوردند که بے اختیار برائے دیدن اسپ از حرم سرائے خویش بیرون آمد اسپی دید در غایت خوبی وزیبائے ونهایت مرغوبی ورعنائی که دیده اهل روزگار مثل آن ندیده وگوش ارباب زمانه مانند آن نشنیده بے تامل نزدیک رسیده وبے توقف بران سوار گردید **بیت**

برق کردار بر براق نشست — تازیانش زیر وتازیانه بدست

دوست دار غفور را پروردگار — انچه ایزد دوستدارد دوست دار

راجه بعد انصرام این امر بزم والا مجلس عالی ترتیب داده چندین هزار برهمن را مطعمات نفیسه وخلعت فاخره ونقدیات وافره وادوات طلا ونقره مرحمت ساخت وحکام اکناف گیتی را که درین جشن حاضر شده بودند لوازم ضیافت درخور حال هر کدام بجا آورده بعطائے فیلان نامدار واسپان بادرفتار وجواهر بسیار واشیائے نادره هر دیار خوشنود کرده رخصت اطراف داد چنانچه این جگ راجه جنجه تا حال که چهار هزار وهفتصد سال وکسری منقضی میشود مشهور ومعروف است والحق این راجه مرتکب امرے گشته که نیاگان او که هر یک قدرت رسیدن بر افلاک ورفتن در قعر زمین داشتند مصدر این امور نشده بودند واو چگونه مظهر این امر شگرف نشود که کارفرمایان قضا از روز ازل تقدیم این امر عظیم وتتمیم این مهم جسیم بنامش مقرر کرده بودند چنانچه کاشفان اسرار ماضی واستقبال وواقفان سرایر حال ومال پیش از وقوع این امر در صحائف تاریخ هند بنام او مندرج نموده بودند **بیت**

زمام خویش بتوفیق او سپرد قضا — عنان خویش بتدبیر او بداد قدر

القصه بعد از انفراغ این مهم خطیر راجه بانتظام مهام جهانبانی اشتغال ورزیده عدالت را رواج داده عالم را رونق بخشید پس از انقضائے مدت متمادی اتفاقاً روزے بیاس دیو در انجمن راجه وارد گشت از ان دانائے اسرار غیب راجه سوال کرد که اجداد من یعنی پاندوان بمقتضائے دانش خداداد عدم بقائے عمر وزندگانی وظهور فنائے دولت وکامرانی میدانستند واز امور ماضی وحال واستقبال واقف بودند اینهمه عرصه کارزار آراستن وتیغ خونخوار آهختن وبرادران وخویشان را تلف ساختن واساس هستی اکثرے ذی حیات را ازپا انداختن چه معنی داشت بیاس دیو لب بپاسخ بکشاد که بارادت ایزدی همچنان شدنی بود که بمنصه ظهور رسیده راجه گفت که آنها باوجود آن قدر قدرت چنان شدنی را چرا رفع نکردند بیاس دیو جواب داد که از افریدها کیست که تقدیر افریدگار را تواند رفع کرد بندگان را هرگاه از امر خداوند مجازی مجال انحراف نیست از امر مبرم خداوند حقیقی کرا یارا ایست که عدول تواند کرد **بیت**

چو از کمان قضا وقدر رسد تیری — یقین که باز نگردد به هیچ تدبیری

بالفعل امرے از پرده غیب عاید حال تو خواهد شد وگناهے عظیم ناخود خواهی گشت من علاج آن را بتو میگویم که اگر میتوانی ان امر را که درحق تو تقدیر رفته است رفع کن راجه در

میدالنستند مانند توده چوب بے نور کردن بدرگاه خویش حاضر آورده مصالح و اسباب کشتن ماران انچه مطلوب بود همه را موجود کرده باتفاق وزرائے والاشان و برهمنان افسون دان محوطه آتش ترتیب داده افسون خوانی آغاز کردند تا از تاثیرات افسونات و میامن طلسمات طرفه تواحش ورعبی در نهانخانه دلها صفوف ماروا ژدها افتاد و عجب وحشتے و شورشی در شهرستان زندگانی صفوف آن گروه روی داد که از سوراخهائے زمین و غارهائے کوه بلکه از عالم بالا و تحت الثری بر آمده خود بخود پروانه وار دران خرمن نار افتاده جان بجان آفرین میسپردند و آنچنان تعجیل می آمدند که در راه بایکدیگر می چسپیدند و بسبب اضطراب نفس هر کدام بندے می شد اول بست هزار مار آمده سوخت بعد ازان یک لک پس ازان یازده لک و سپس آن کرور پس آن مرتبه بمرتبه ده کرور و بعد آن بیشمار مار رسیده خاکستر شدند ازان جمله جمعی بچهره اسپ بودند و فریقی بسان فیل خرطوم داشتند و گروهے را مانند آدمیان گوش و بینی بود و اکثرے را دو سر و سه سر و چهار سر بودند و بعضی بمقدار یک کروه و دو کروه و سه کروه دراز بودند و بعضے بهر صورت که میخواستند می بر آمدند و بهر جا که اراده میکردند می رفتند این چنین طوائف ماران آن قدر سوختند که از روغن بدن ایشان جوئبار روان شد و نوایر آتش بغایت بلند گردید و دود آن بگردون گردان بپیچید و از تصرفات افسون برهمنان در ارکان جمعیت سیس ناگ[1] که بقول هند تخته زمین بر یک سر از هزار سر او قائم است اختلال افتاده و آن حامل غبرا خواست که بار زمین از دوش خود انداخته خود را دران آتش اندازد لیکن اراده ایزد جهان آرائے بران رفته بود که تخته غبرا یکبارگی شکسته نگردد و تخم ماران از مزرعه جهان معدوم مطلق نشود سیس ناگ بمکان خویش متمکن ماند دران وقت استنک نامی درویش که صاحب حال و قال و مظهر فضل و کمال بود در انجمن راجه وارد گشت بعد از ادائے دعا و ثنائے بے انتها عفو تقصیرات ماران از راجه درخواسته شفیع گردید و حسب الاستدعائے آن درویش خدا اندیش آتش غضب راجه فرو نشست و هنگامه جان کاهی و جانستانی[2] بر شکست و بقیه ماران ازان آتش جان ستان جان بر شدند و گویند که تچهک مار نیز که آتش انتقام برائے او افروخته شده بود و اصناف ماران بطفیل او خاکستر شدند بشفاعت عابد نجات یافت مثنوی

دل ز نور عفو روشن مے شود   در بنیمش سینه گلشن مے شود

---

(۱) سیکه ناگ (۲) جان سکری

امرا و وزرا باتفاق یکدیگر راجه جنجه را که خلف بزرگ او بود جانشین کردند و همگنان اطاعت و بندگی او قبول نموده کمر خدمت بر بستند این راجه با وجود خورد سالی انچنان ضبط و ربط احکام سلطنت و بند و بست اطراف مملکت کرد که احدی را یارائے تخلف و انحراف نماند و رعایا و برایا در مهد امن و امان در آمد و ممالک اباد و درونق پذیر گشت و مفسدان و گردن کشان حلقه عبودیت در گوش جان انداختند و ره زنان و دزدان دست از مردم آزاری باز کشیدند بعد از چند گاه راجه در ولایت شمال لشکر کشیده فرمان روایان آن دیار را که سر از خط اطاعت کشیده بودند بعد محاربه مطیع و منقاد گردانید و ممالک مفتوحه(۱) آنها در قبضه خویش آورده مراجعت بدار السلطنت هستناپور نموده دران وقت اونگ نامی عابد که در زمان خویش بفضل و کمال مشهور بود در مجلس راجه وارد گشت راجه ورود ان عابد سعادت انگاشته کمال احترام بجا آورده عابد گفت که اے راجه این کدام اعمال(۲) نیک است که بعمل می آری و راجهای را که با تو هیچ بدی نکرده اند رنجانیده ولایت انها میگیری و محاربات کرده بندهائے خدا را میکشی و طوائف انام را پامال حوادث نموده مظلمه دنیا و آخرت بر خود می پسندی و امرے که بر ذمه تو لازم است و بتقدیم آن نیکنامی دنیا و فرخنده فرجامی عقبی است بخاطرت نمیرسد راجه از استماع این سخن در گرداب حیرت فرو رفته بر زبان اورد که آن کدام کار ضروریست که مرا باید کرد عابد فرمود که پدر ترا که بغایت نیکوکار و عدالت شعار و رعیت نواز و ظالم گداز بود بهجنگ مار کشته و تو با وجود قدرت و قوت انتقام خون پدر بخاطر نیاوردی اگر عیوض خون پدر بهجنگ را بالقصاص رسانی نام نیک تو تا انقراض زمان روشن خواهد بود راجه را گفتار عابد اثر کرد و بے اختیار آب از دیدها بریخت و چون غیرت در ویش جوش زد بانتقام خون پدر بخاطر آورد که بهجنگ را معه تمامی ماران خاکستر گرداند بلکه تخم ماران و اژدها از مزرعه هستی معدوم سازد چه افعی کشتن و بچه اش نگاه داشتن کار خردمندان نیست

منظومه

زغیرت بدست آیدت نام و ننگ   زغیرت مراد خود آری به چنگ
چنین گفت آن مرد بیدار بخت   که از غیرت آید بکف تاج و تخت

بنا بر اندیشه دانایان زمان و برهمنان بید خوان که در افسون دانی و بید خوانی نظیر و عدیل نداشتند و بقوت افسون ساکنان عالم علوی را که بالا دست متوطنان جهان سفلی اند میتوانستند بر زمین آوردن بلکه بزور علوم آفتاب و ماهتاب را که ضیا بخش عرصه روزگار هستند

---

(۱) مقبوضه (۲) افعال +

باید که مرا بگزد و انگاه بطوق استهزا آن کرمک را برداشته بر پس گردن خود نهاده دران وقت جهنگ خود را از غایت عظمت و مهابت نمودار کرده بر راجه بپیچید و گردن خود را بلند برداشت و سر خود را بگردن راجه نهاده بگزید و متوجه هوا گشت چنانچه تمام مردم می دیدند و از تاثیرات زهر آن مار دران مکان آتش درگرفت و برهمنانی که در صحبت راجه بودند بتعجیل از انجا بدر آمدند و آتش تمام آن خانه را معه راجه بسوخت و ستونی که بران عمارت کرده جای برای بودن راجه ساخته بودند بضرب تمام افتاده بنطلی که از صاعقه آواز می بر آید ازان ستون آواز مهیب بر آمد دران شب ساکنان هستناپور از کمال دهشت خواب نکردند روز دیگر جسد سوخته[1] راجه را بر آورده در آب گنگ انداختند و گریه و زاری و ماتم داری نمودند هر چند راجه بتدارک این امر تدبیری انگیخته خود را بمکانی کشیده بود که رسیدن ظاهر خیال در انجا متصور نه بود و پریدن مرغ فکر بر غرفه[2] آن در وهم نمی گنجید اما تیری که از شست قضا برخیزد از هفت سپر تدبیر انسان درگذرد و خدنگی که از کمان تقدیر بر جهد از هفت جوشن مشورت آدمی بیرون رود و حکم محکم سبحانی و امر مبرم یزدانی برنمی گردد خواه در بیشه شیران باش خواه در حصار آهنین محفوظ شو منظومه

حارث و بواب نو بر بد سگال | بسته پی حفظ تو راه خیال
لیک نیارند بمکر و حیل | بستن آن رخنه چو آید اجل
زود بود کاید اجل از کمین | شیشه عمر تو زند بر زمین
نقد حیات تو بغارت برد | خصم ترا بخت بشارت برد

چند روز که راجه دران حصن حصین بود باستماع ماجرای احوال اسلاف خویش و کتب حقیقت آن حقایق که اهل هند آن را بیدانت شاستر گویند و اصغای آن مثمر نجات از تعلقات است و منتج رستگاری از عذاب عقبی اشتغال می داشت و کتاب بهاگوت که مشتمل بر جلایل علوم حقیقت و طریقت متضمن احوال سری کرشن که نزد ارباب هند معتبر و بزرگ تر است و بی شایبه تکلف آدمی از استماع کماهی و دریافت چگونگی آن از قید علایق نجات می یابد و شبستان ضمیر بانوار شمع معرفت روشن می گردد در همان ایام برای کامیابی راجه بلک بهجت فیض اندوزی عالمیان از زبان الهام ترجمان سوامی سکهدیو بن بیاس دیو که در آن مکان انیس صحبت و رفیق انجمن بود بر آمده و ازان زمان در جهان و جهانیان مشهور گشته مدت سلطنت راجه پرپهت شصت سال +

راجه جنمجه بن راجه پرپهت بعد ازان که راجه پرپهت بنوعی که نوشته شد رحلت نمود

(۱) استخوان (۲) اشرفه +

که بالائے اغصان میدوند همه راکه خاکستر شده بودند بتجدید راست کرده خلعت هستی بتازگی پوشانیدند چنانچه او میان بدستور سابق به بریدن هیزم و جانوران بنغمه سرائی و نوا سنجی و حشرات بحرکات اشتغال ورزیدند هیجنگ اژدها از مشاهده این کار پردازی و سحر سازی در گرداب حیرت فرو رفته باخود گفت که بحکم حکیم ملی الاطلاق[۱] راجه رابنهانخانه عدم باید فرستاد اگر این حکیم مسیحا دم پیش راجه خواهد رسید هلاک کردنش دشوار است فکری باید کرد که حکیم نزد راجه نرسد آنگه کنت دهنتر را التعریف نموده گفت که تو نزد راجه بغرض و مقصد میروی که او را از زهر من خلاص داده زر و مال بگیری هر چه می خواسته باشی همین جا از من بگیر و رنج سفر و رسیدن نزد راجه بر خود اختیار مکن کنت دهنتر با خود فکر کرد که اگر اجل راجه رسیده است شاید که از افسون من خلاص نشود و بر تقدیری که از حکمت من منفعت رسد شاید بمن چیزی رعایت نکند این نقد راکه هیجنگ بحسب خواهش بمن رعایت می نماید از دست گذاشته برای نسیه محنت کشیدن محض ابلهی است پس کنت دهنتر مغلوب طمع و حرص گردیده با هیجنگ گفت که هر چه میخواهی بده تا از ینجا بمسکن خود مراجعت کنم هیجنگ خوش وقت شده جواهر زواهر باو مرحمت کرده گفت که خاصیت این جواهر این است که هر چه از و درخواست کنی بی تحاشی از و استنباط شود و دیگر با تو شرط می کنم که هر گاه مرا طلب کنی نزد تو حاضر شوم و خدمتی که فرمائی بتقدیم آن منت کشم کنت دهنتر آن جواهر را گرفته برگشت و بمسکن خویش معاودت نمود هیجنگ بجمعیت خاطر روانه شده در هستناپور رسیده دید که راجه در جائے محفوظ اقامت ورزیده و مارگیران و افسون گران و اطبا و حکما بر اطراف آن نشسته اند و نوعی احتیاط بکار می برند که احدی بر گرد آن نمی تواند گردید در فکر شد که چگونه نزد راجه رسیده کارش باتمام رساند از انجا که برهمنان بید خوانان نزد راجه آمد و رفت داشتند هیجنگ فرزندان خود را طلب داشته هر یک را بصورت برهمن آراسته و میوه بدست هر کدام داده بسان برهمنان دیگر از دربانان و نگاهبانان اجازت گرفته اندرون فرستاد و خود بصورت کرمک خورد بر آمده در میان یکے از میوها که بدست فرزندان داده بود نشسته پنهان گشت و فرزندانش که بصورت برهمنان متمثل شده بودند نزد راجه رسیده دعا کردند و میوها بطریق تحفه گذرانیدند راجه آن میوه را بامرا و وزرا ایثار کرد و منجمله یک میوه آخرین که دران هیجنگ مار پنهان بود برائے خود برداشت و از ان کرمک خورد می بر آمد راجه آن را دیده بحاضران انجمن گفت که هفت روز که درویش زاده گفته بود گذشت و اکنون که آفتاب فرو می رود شاید که گفته آن برهمن زاده دروغ بشود و اگر همین کرمک هیجنگ باشد

---

(۱) قادر +

گستاخی رشد و دویم آنکه بموجب دعاء درویش زاده مستجاب الدعوات بعد هفت روز جهان گذران را پدرود
باید نمود آنگاه خادم درویش را رخصت کرده بمشورت ارکان دولت و اعیان مملکت ستونی از چوبکلان
درمیان دریای گنگ ایستاده کرده بنای عمارت[1] که رسیدن مار درانجا متصور نباشد بران احداث
نموده با مصاحبان دانش پیشه و دانایان خرد اندیشه دران حصار محفوظ پناه برد که تا انقضاء ایام
دعای بد دران حصن حصین بوده باشد و در حواشی آن جمعی کثیر از افسون خوانان و مارگیران و دیگر نگاه
بانان مقرر کرده قدغن نمود که بدون حکم مگس را هم نگذارند که دران مکان تواند رسید و داروهائی که برائے
دفع زهر مار مجرب بود نزد خود موجود داشت و دران ایام غیر از یاد رب العباد بهیچ نه پرداخت و اصلا چیزے
نخورد تا شش روز بدین نمط گذشت چون روز هفتم در رسید بهجنگ مار بحکم آفریدگار بصورت آدم گشته بقصد هلاک
راجه از مکان خویش راهی گشت در اثنائے راه کنت[2] دهنتر نام حکیم که بمقتضائے حکمت کامله خویش از افتادگان بستر یاس
و ناامیدی را بدم عیسوی جانی تازه و حیاتی از سر نو عطا کردی علی الخصوص مارگزیدگان را تریاق حیات بخش بکار بردی
و در دفع زهر مار اعجاز مسیحا بروے کار آوردی با بهجنگ ملاقی شد مار ازو پرسید که کیستی و کجا میروی حکیم گفت
شنیده ام که راجه را ماری بدعائے بد درویش زاده قاهر الکلام خواهد گزید میروم تا آن راجه را که از عدالتش زیر
دستان در مهد امن و امان هستند بعد ازان که آن مار گزد بدوا سازی و افسون پردازی باز زنده گردانم افعی
گفت آن مار که راجه را خواهد گزید منم اگر تو این قدر قدرت داری که گزیده مارا باز زنده گردانی بالفعل این
درخت را بزهر خویش خاکستری سازم تو افسون خود را بامتحان در آر این بگفت و آن درخت را که مانند
چتر سلاطین مدور و از فیض بخشی بخلایق ظل گستر بوده از غایت بلندی شاخش به طوبی رسیده و
بیخ او تا بشلغ گاو ثری دویده **منظومه**

گذشته شاخ ازین فیروزه کاخش | ملایک گشته کنجشکان شاخش
چو سکان صوامع سبز پوشی | ز جنبش تیز وجدی پر خروشی
ستاده در مقام استقامت | فگنده بر زمین ظل کرامت
پی تسبیح هر برگش زبانی | بنام ایزد عجب تسبیح خوانی

نیز العوبه زهر آتش کردار خاکستر ساخت حکیم کنت دهنتر بلا تعلل و اهمال بمیامن فسونی که اعجاز مسیحائی
نمودی گفت از ان خاکستر باز ان درخت را بطرزی که ایستاده بود درست نمود حتی که چند آدم بر شاخهائے
او هیزم می بریدند و انواع طیور که بران آشیان داشتند و اقسام حشرات از قسم مور و مگس و غیر ذلک

(۱) ... (۲) کشب

آن خدا اندیشش دران ویرانه بر سجادهٔ طاعت قیام و بر مصلای عبادت قعود می ورزید و معتکف گوشهٔ ریاضت و منزوی زاویهٔ انفاضت بوده اوقات عزیز را در یاد رب العباد بسر می برد فر خدا آگاهی از جبین مبین او واضح و شکوه عرفان الهی از پیشانی نورانی او لایح بود محاسن سفید بر گرد چهرهٔ نورانیش مانند خط شعاعی از نور خورشید ظاهر و فروع حقیقت از ناصیهٔ خاکستر آلودش بسان آتش از پنبه باهر

نظم

درخاکِ شگفته بوستانی — در گرد نهفته آسمانی

از خلق نشسته بر کناری — در دلق گسسته همچو ناری

راجه آن عابد عبادت کیش را دیده از اسپ فرو آمده طلب آب نمود آن آزاد از قید قیل و قال بتقریب جناب ایزد متعال از بسکه مستغرق عبادت بوده هرگز نه دانست که چه کس است و چه می گوید راجه را که از آتش تشنگی سوزان بود نایرهٔ غضب و قهر شعله زدن باری بیجان را که دران حوالی افتاده بود بگوشهٔ کمان برداشته در گلوی آن زاهد انداخته ازان مکان بمسکن خویش راهی گردید درویش خدا اندیش همچنان بر مصلای ریاضت قیام می داشت و مار در گلویش آویزان بود از چندروز خلعت آن عابد در گوشهٔ عبادت مشغول بوده و گویند او از تخم این زاهد و شکم آهو ماده که این قصه مشهور است پیدا گشته و بر سر خود همچو آهو شاخ داشت ازین جهت او را سرنگی[1] گفتندی یعنی بر سر شاخ دارد اتفاقاً دران روز از عبادتی که در پیش داشت فارغ شده شادان و فرحان بقصد ملازمت پدر بزرگوار می آمد یکی از دوستانش گفت که این قدر بشادمانی می آئی مگر نه شنیده که راجه پرچهت مار مرده در گردن پدرت انداخته است سرنگی بر حقیقت واقف شده خشمناک گشت و بر کنار آب رفته غسل کرده بجناب حضرت صمدیت مناجات نمود که هر کس مار در گردن پدر من انداخته است بعد هفت روز تهجنگ[2] مار او را گزیده بر خاک هلاک اندازد تضرع او بدرگاه ایزدی مستجاب گشت چون از مناجات فارغ گشته بملازمت پدر بزرگوار رسید دید که بهمان نمط در ریاضت مستغرق است و مار مرده در گردنش آویخته از دیدن این حال به آواز بلند آن قدر گریه کرد که پدرش ازان حال باز آمد سرنگی گفت ای پدر هر کس که در گردن تو مار انداخته من او را دعای بد کردم پدرش غضبناک گشته گفت بسیار بد کردی که بر همچو راجهٔ عادل رعیت پرور که رعایا برایا در سایهٔ دولت او آسوده اند همچو دعای بد نمودی و بر سر اعتراض بسیار کرده یکی از خادمهٔ خویش را نزد راجه فرستاده برین مقدمه واقف گردانید از استماع این خبر راجه را دو غم عاید حال گردید یکی آنکه در خدمت عابد مرتاض مصدر

(۱) وسنگی رکهه یو (۲) تچهک

و از داد گستری و رعیت پروری نام نیاگان و اسم خویش روشن گردانید بیت

آسوده جهان بدولت او | افروخت نظر بطلعت او

بسان راجه پاندو نیاگ خود شکار دوست بود اکثر اوقات در صحرا رفته بشکار اشتغال داشت و از احوال رعایا خبر گرفتی و محافظت عابدان که در بیابان بعبادت مشغول بودند نمودی چون مدتی بدین نمط گذشت روزی بسعادت معهود بعزم شکار سوار شده صحرا نورد و هامون گرد گردید با شیر و فیل و وحوش و طیور پرداخته جانوران شکاری را سر داد پلنگ برق آهنگ صید نیله و رنگ قوت ناخن و چنگ نمودار ساخت و سیاه گوش باشند سیاه چشمان جادو گوش به تسخیر نخچیر پرداخت سگ باد تگ مثل اجل بر سر خرگوش و روباه رسیده و آهو آهو گیر بخداع و فریب آهوان را اسیر گردانید باز بلند پرواز در شکار قاز چنگل و باز کرد و جره بجرات ذاتی دراج را بچنگل آورد و شاهین بشکار کلنگ کار پردازی بکار برد و چرغ بصد نمط بلند پروازی آشکارا کرد بحری بامواج بال و پر چندین مرغان در بحر فنا انداخت سره بسیاری طایران بی سر ساخت شکره در جانسکری جانوران نظارگیان را شاد کرد و باشه باشندگان هوا را بر زمین آورده حیرت افزای تماشایان گشت از آواز طبل نوبهای مرغابیان مانند آه دردمندان بر افلاک رفت و از غوغای شکاریان صفهای کلنگان مثل ابر از وزش باد متفرق گشت در سطح هوا صفوف طیور از چنگل شاهین و باز باز نرفت و در عرصه زمین صفوف وحوش از نخچیر یوز و سیه گوش بدر نجست گروهی به تیر و تفنگ گور و رنگ بر خاک هلاک انداختند و جمعی بناوک و خدنگ نیله و گوزن را بی جان ساختند نظم

بصحرا آهو از تیر جفا کیش | چو شاخ خویش می پیچید بر خویش
کشیده چهره دستان در کمان تیر | چو شیر افتاد در دنبال نخچیر
گروهی بند یوزان بر کشوده | گروهی تیغ بر گور آزموده
گروهی از سگان برداشته قید | بنعره تیز کرده در پی صید
گروهی باز را پرواز داده | کلنگان را بچنگل باز داده

در اثنای این حال آهوی تیر از دست راجه خورده با وجود زخم میدوید راجه تعاقب کرده آنقدر تردد کرد که از لشکر خویش جدا افتاد و از بسیاری تنگ و دو مانده گشت و تشنگی بر وی غالب آمد بهای آب بهر طرف گام شتاب میزد قضا را گذارش بر آستانه درویش ریاضت کیش افتاد

برین واصل گشت **مثنوی**

برفتند و بردند نیکی بسی | چنین نیک نامی نبرده کسی
زهی نیک نامی که تا این زمان | چو خورشید روشن بود نام شان

ایام سلطنت پاندوان و کوروان مدت یک صد و بست و پنج سال ازان جمله طرفین باتفاق یکدیگر هفتاد و شش سال و در جودهن بعد اخراج پاندوان سیزده سال و راجه جدهشتر بعد جنگ مهابهارت سی و شش سال ✦

راجه پریچهت بن ابهمن بن ارجن در زمانی که پاندوان را با کوروان محاربه رو داد پسران هر پنج برادر تمامی در رزمگاه کشته شدند پاندوان بسبب بی اولادی گسسته خاطر و شکسته دل گشتند و تخم هزاران غم در مزرعه دلها کاشتند از عنایت ایزدی امیدهای داشتند چون تقدیر قادر مطلق بران رفته بود که مدت متمادی فرمان روائی در نسل پاندوان بوده باشد لهذا امرا زمشیمه قدرت صمدیت بمنصه ظهور جلوه گر گردید یعنی در آن وقت که ابهمن بن ارجن در جنگ مار پیچ که آن را چکابیو[1] گویند کشته شد زوجه او حامله بود و بعد از انقضای مدت معهود از بطن آن عفیفه خلعت والا گوهر سعادت ولادت یافت نام آن را پریچهت نهادند پاندوان که از نسل ناامید بودند انواع شادمانی کردند شب دیجور ناامیدی را صبح حصول امید دمید و شام اندوه ظلماتی را سحر سرور نورانی در رسید آب رفته در جو آمد مراد خفته بیدار گردید **بیت**

بعد نا امیدی بسی امیدهاست | در پس ظلمت بسی خورشیدهاست

الحق فرزندیست ضیای چشم امید فروغ دیده مراد جاوید زیب صحیفه زندگانی زینت چراغ کامرانی شمع شبستان امانی و امال شجره بوستان مقصود حال و مال حیات مستعار را معاوضه زندگی ناپایدار را امبادل **قطعه**

نماند نام در دوران کسی را | که فرزندی نماند یادگارش
ازان نام صدف در گوش باشد[2] | که می یابند[3] در شاهوارش

القصه پریچهت در صورت و سیرت بی همتا و در زور و قوت یکتا گردید بعد ازان که پاندوان بنطی که نوشته شد رخت هستی بر بستند سریر آرای جهانبانی گشته با جیای مراسم عدالت و نصفت و افشای لوازم مروت و رافت عالم و عالمیان را رونق تازه و مسرت بی اندازه بخشید

---

(۱) چکابیو (۲) ماند (۳) نامند ✦

مارا هیچ دخلی نیست اگر این زر نصیب من بودی آن روز ظاهر شدی که آن خانه در تصرف من بود امروز
که آن خانه ملکیت تست این نقود نیز از آن تو بوده باشد آن هر دو شخص بدینگونه بهمدیگر وا گویا نموده
احدی با نقود دست نمی کرد حتی که بایک دیگر پیچیده این سانحه غریبه را در عدالت گاه راجه جد هشتر
آوردند راجه که دانائے اسرار غیب بود بخاطر آورد که عنقریب دور کلجگ میرسد نیت مردم بدینطور
نخواهد ماند بان هر دو شخص فرمود که بالفعل این نقود بطریق امانت بوده باشد بعد چند روز قضیه
را فیصل داده خواهد شد چون در اسرع اوقات دور کلجگ در رسید وطرز و وضع مردم دگرگون
گردید آن هر دو بایع و مشتری خانه مسطور برائے نقود مذکور برخلاف گفت گوی سابق باهدیگر مناقشه
در میش نمودند یعنی بایع دعوی میکرد که من خانه را فروخته ام نه نقود و دفینه و مشتری میگفت که
من خانه را با عمله آن خریده قیمت داده ام این نقود تعلق بمن دارد چون این مقدمه باز در محکمه
عدالت راجه رجوع گشت و دعوی طرفین معکوس بمدعائے نخستین بظهور پیوست به یقین دانست
که برگشتگی اوضاع مردم بسبب نزول کلجگ است ازین جهت دل از تعلقات برداشت ایضا دران
ایام خبر هلاکت تمامی جادوان و رفتن سری کشن و بلبدهر ازین جهان فانی بشرحے که در کتاب مهابهارت
مذکور مرقوم است بسمع راجه جد هشتر رسید قبای حیات در برش تنگ آمد و عالم در نظرش تاریک گردید
و با خود قرار داد که ترک سلطنت نموده توشه آخرت بسازد لهذا پرچهت بن ابهمن بن ارجن را
که از اولاد هر پنج برادر عنقریب او وارث نبود فتقه فرمان روائی بر پیشانی او کشیده چچه بن دهرتراشت
را وزیر مدار علیه کرده ترک جهانبانی نمود و گوشواره از گوش و حمایل جواهر از گردن و بازو و لباس
شاهی از تن بر آورده پوست درخت پوشید و برادرانش نیز متابعت او گردند همه باتفاق یکدیگر
از شهر بر آمده رو بصحرائے نهادند مرد و زن هستناپور عقب ایشان میرفتند و بے اختیار گریه
می کردند راجه همه را دلاسائے نموده وداع ساخت و هر پنج برادر و مسمات دروپدی زوجه ایشان
بجانب مشرق روان شده سیر ولایت بنگاله و آن حدود نموده در دکهن آمدند و تمام آن ممالک را گشته
بگجرات رسیدند و از انجا بدوارکا رفته از یاد سری کشن و بلبدهر گریه کردند و از انجا سیر ولایت تهته
و ملتان و پنجاب نموده در کوه بدری ناتهه رفته ریاضات شاق و عبادات مالایطاق کشیده بکفارت
عصیان و ابرائے گناهان که برادران و خویشان را کشته بودند خود ها را در محوطه برف که آن را هماچل
گویند فرو هشتند و ابدان خود ها را بکشاده پیشانی مانند برف گداختند و در دنیا نیک نامی جاوید و در
آخرت رتبه بلند یافتند و راجه جد هشتر در برف گداخته نشد با بدن بشری[1] به بهشت

---

(۱) عنصری ✣

فرومیروند و آن را از اندازه طاقت بشری بیرون دانسته در تصدیق آن می ایستند چنانچه شرح شگرفکاری
آن نامداران در کتاب مهابهارت تفصیلاً اندراج پذیرفته آری از نیرنگی مشیت ایزد و بدایع آفرین و تلون
ارادت خالق زمان و زمین است که در هر دوری خلقت جهانیان بطرز دیگر و در هر عصری آفرینش زمانیان
بنوع دیگر ظهور آورده عجائبات قدرت خویش بمنصه ظهور جلوه گری میسازد چنانچه علمای و حکمای هند بموجب کتب
معتبره و صحف قدیم بر آن قایل هستند که مدار گردش روزگار بوقلمون بر چهار دور است اول ست جگ
هفده لک و بست و هشت هزار سال و اهل آن دور از غنی و فقیر و صغیر و کبیر بصفات راستی
و راستگاری و ریاضت و پرهیزگاری و بکمال زور و قوت موصوف می باشند و عمر طبعی آن
مردم یک لک سال است دوم تریتا جگ دوازده لک و نود و شش هزار سال و درین دور عمر و
قوت و قامت و صفات حسنه نسبت دور اول دهم حصه باقی می ماند و عمر طبعی مردم ده هزار سال می باشد
سوم دواپر هشت لک شصت و چهار هزار سال و درین دور نیز عمر و قوت و نیکوکاری بالنسبت دور دویم
ده حصه زایل می گردد و عمر طبعی هزار سال می شود چهارم کلجگ چهار لک و سی و دو هزار سال و درین دور
هم از عمر و اوصاف نیک بدستوری که نوشته اند دهم حصه باقی می ماند و عمر طبعی صد سال است و این
دور از جمیع ادوار زبون و فاسد قرار داده اند و اهل این زمانه از صفات حسنه دور و بآیات ذمیمه نزدیک
می باشند و ازین جهت است که اهل ادوار سابقه قدرت و قوت بسیار داشت بموافق آن ازمنه
مصدر امور عظیمه می شدند و اهل این زمانه که قادر بران گیر و دار و اعمال نمی توانند شد آن را از طاقت
بشری زیاده تصور نموده در لجه حیرت فرومیروند و این ادوار تا انقطاع رشته علائق امتداد آن
بیرون از حیطه شمار و افزون از حد قیاس نشان می دهند مانند گردش چرخ علی التواتر میرسد
دور و وقت رسیدن دور دیگر بسان تبدیل بهار و وضع اطوار مردم بر محاسن صفات یا مقابح آیات
بروشی که بقلم آمده تبدیل می یابد و اوضاع مردم بطرز دوری که میرسد میگردد چون پاندوان در اواخر
دور دواپر بودند در اندک مدت آن دور با نقضا رسید و عمل و دخل دور کلجگ گردید و اوضاع و اطوار
زمانیان برگردید و علامات زمانه فاسد نمودار گشت چنانچه قصه نادره نقلیست که پیش از نزول
دور کلجگ شخصی در هستناپور که مصری عظیم بود خانه سنگین از شخصی خریده شروع عمارت نمود
قضا را بسیاری نقود از طلا و نقره از زیر زمین آن خانه بر آمد چون تا هنوز زمان حق شناسی
بود آن شخص بفروشنده خانه گفت که من اینخانه از تو خریده ام نقود و دفینه که از آن بر آمده تعلق بتو
دارد آن مرد پاسخ داد که من خانه را با آنچه در وست بدست تو فروخته و عمله آن بفروخت در آمده

متعارفه وغیر متعارفه اطلاع کمال یافته چهره ارای اسرار آسمانی وصور نمائی سرایر معانی گردید اگرچه در بدایت ظهور عالمیان بید بموجب آواز غیب از زبان الهام ترجمان برهما که ذرایع آفرینش مخلوقات است برآمده اما بیاس ویو آن را چهار لخت ساخته هر یک را باسمی موسوم گردانید یعنی سیام بید ورگهه بید واتهرین بید وججر بید وآن هر یک را در عالمیان شایع ساخت وکتب[1] دیگر که پسران وپسرزادهای برهما از بید استنباط کرده اند از انقلاب ادوار وگردش دوار بعضی ازان رو بانعدام نهاده بود باز بر صفحه وجود آورده بتجدید وترتیب داد وکتاب مهابهارت که جامع جمیع کتب هند است وحقیقت آفرینش اهل افلاک واهل خاک وظهور عالم وعالمیان واحوال پاندوان وکوروان وحکایات بدیعه درو مندرج از تصانیف اوست ونیز بیدانت شاستر که علم الهی ومناظره بهتر ازان نشان نمیدهند اوبظهور آورده وحدت واحد حقیقی به بهتر آئین گذارش نموده از انجمله آنکه یک حسن دلاویز است که از چندین هزار پرده جلوه ظهور می دهد وبرگلیمی پهناور گوناگون رنگ چهره می افروزد **مثنوی**

هستی واجب یکی آمد بذات	هست تعدد ز شیون وصفات
بحر یکی موج هزاران هزار	روی یکی آئینه ها بی شمار

واعتقاد دانشمندان این دیار آن ست که از صحف فقه که آن را سمرت گویند ونسخ وتواریخ که پوران نامند وکتب حقیقت که گیان خوانند وصحایف حکمت ونجوم ودیگر دانش نامهای قدیمه انچه بیاس دیو بتازگی رواج داده منظور ومعتبر وعمل بر آن محض بندگی وعبادت ونتیجه آخرت ست وسوای آن هر چه سخن ارائیان نکته طراز وهنگامه سرایان سخن ساز از نور علمیت وفضیلت یعنی کتب ورسایل واکثر اقوال ومسایل از خود اختراع کرده اند شایان اعتبار ونتیجه بخش اخروی نیست ونیز اعتقاد آن جماعه آنکه آن مقتدای واصلان درگاه الهی خلعت هستی جاوید بر دوش داشته تا حال در عالم علوی وسفلی سیار است سبحان الله آن اهل زمانه[2] ازکارخانه عنایات ایزدی چه قدر قدرت مرحمت شده بود که قادر بر ارتکاب امور شگرف وکارهای سترگ می توانستند شد مصداق این معنی آنکه بیاس دیو نوعی قدرت داشت که از امور ماضی واستقبال واسرار حال ومال آگهی داشت وانچه میخواست بعرصه ظهور می آورد چنانچه عجائبات خوارق آن یگانه آفاق در کتب معتبره مندرج ست وهم چنین از سری کشن وبهیم وارجن وکرن ودرجودهن ودیگر بهادران فیل افگن کارهای بزرگ وامور سترگ منقول است که زمانیان حال از شنیدن آن در گرداب تعجب وورطه تحیر

(۱) ام گزشته (۲) براهمن-

آدمیان داشت حسب الامر راجه آن برگ را بمنقار گرفته به پرواز در آمد در اثنای راه شاهین دیگر او را
دیده دانست که طعمه در منقار اوست ازینجهت رسیده با او در آویخت اتفاقاً آویزه آن هر دو
شاهین بالائے دریائے جمنا بوده در آویزش آن جانوران آب منی ازان برگ ریخته در دهان ماهی
افتاد و بارادت الهی ماهی حامله گشت بعد از ده ماه ماهی بدام صیاد آمد چون صیاد شکم ماهی بشگافت پسری
و دختری بطریق توامان بدر آمدند ماهی گیر حیران شده آن پسر و دختر را بملازمت راجه برده حقیقت
بعرض رسانید راجه پسر را بفرزندی خود گرفته مین که در سنسکرت ماهی را گویند نام نهاده چون کلان شد
ولایت کنار دریائے ستلج بجاگیرش مرحمت ساخت و آن ولایت بنام او ماچهی واره شهرت پذیرفته
و راجه دختر را قبول نکرد ماهی گیر آن را بفرزندی خود پرورش نمود چون بوی ماهی از بدنش می آمد ازین
جهت او را مچهودری گفتندی و کشتی خوردی گرفته صادر و وارد را از دریائے گذرانیدی و از
هیچکس چیزے نگرفتی چون مدتے بگذشت و آن دختر بحد بلوغ رسید روزے پاراسر بن سکنت
بن بشسٹ بن برهما که از باریافتگان درگاه ایزدی بود در دریا عبور کرده حسن و جمال بیمثال دختر
ماه تمثال دیده مبتلا گشت او را تکلیف صحبت نمود دختر از صلابت و مهابت عابد ترسیده التماس
نموده که ما را تقدیم امر شریف مجال انحراف نیست اما از مردمانی که ایستاده اند شرم دارم پاراسر
بقوت ریاضت خویش افسونی بکار برده ابر سیاه پیدا کرده عالم آنچنان تاریک گشت که هیچکس
را پشت دست بنظر نمی آمد در آن حال با آن ماه تمثال صحبت داشت چون فارغ شد همان زمان[1] دختر
حامله شده همان لحظه پسری سعادت ولادت یافت و همان وقت آن پسر والاگهر بسان جوانان
چهارده ساله گردید پدر و مادر را تعظیم کرد و رخصت حاصل نموده در جنگل رفت و بعبادت معبود حقیقی
مشغول گشت نام سعادت فرجام آن را بیاس دیو نهاده و از شگرفی تصرفات پاراسر هیچکس
از صحبت با آن دختر و ولادت پسر آگهی نیافت و غنچه بکارت او همچنان ناشگفته ماند و بوے ماهی
از بدنش ببوے خوش مبدل شد این همه مقدمات که بتحریر در آمد زیاده از یکپاس نکشید و ثانی
الحال آن دختر در عقد زوجیت راجه سنتن در آمد و راجه چهتر برج جد بزرگوار کوروان و پاندوان از و
حاصل شد القصه بیاس دیو بعد ولادت در صحرا رفته بعبادت شاق و ریاضت مالایطاق اشتغال
ورزید و از واصلان درگاه حق و باریافتگان جناب حی مطلق گشت و از موهبت الهی و کثرت طاعات
باطن حقایق مواطن نوعی انجلا پذیرفت که علم لدنی حاصل کرده و بر علم الهی و طبعی و ریاضی و منطق و مناظره و سایر علوم

---

(۱) لحظه

و آن راجه فلک درجه تقدیم خدمت دهرتراشت عم بزرگوار خود سعادت دانسته و حصول رضامندی اورا بجمیع امور مقدم داشته تمامی مهمات جهانبانی بموجب امرش سرانجام میداد و خزاین و کارخانجات در حکم او مقرر کرده آنچنان خدمت میکرد که دهرتراشت در زمان سلطنت پسران خود این نوع حکومت و فراغت نکرده بود چون شانزده سال بدین منوال گذشت روزی بهیم سین که دهرتراشت را هلاکی خواست بزور تمام آنچنان بر بازوی خود دست زد که آواز آن دور رفت و بزبان آورد که این بازوی من همانست که یک صد پسر دهرتراشت را بالشکر آنها بکشت و دهرتراشت از استماع این سخن غمناک گشت و زیاده از ان تاب بودن در انجا نیاورد بیت

برنده تر است گاه بیداد ... شمشیر زبان ز تیغ فولاد

ازینجهت ترک تعلقات نموده معه زوجه خود و کنتی مادر پاندوان و پدر و برادر خویش در صحرا رفته بعبادت و ریاضت اشتغال ورزید بعد سه سال برکنار تالاب تهانیسر و بقولی در هردوار گنگ جهان گذران را پدرود نمود چنانچه بیاس دیو این همه حقیقت را و احوال پاندوان و کوروان و نیاگان ایشان و دیگر حکایات بدایع به تفصیل تحریر در آورده کتاب مهابهارت متضمن بر ده باب مشعر بر یک لک اشلوک درست کرده ازانجمله هشتاد و شش هزار اشلوک در شرح حقیقت و طریقت و آئین خداجوئی و خداطلبی و قوانین ایزدپرستی و یزدان شناسی و بیان نصایح عدالت و سخاوت و روایات دین مذهب و آیات و حکایات نادر و عجایب و کیفیت کهنگی عالم و موجودات عالمیان و بست و چهار هزار اشلوک مشتمل بر محاربات دلاوران جانفشان و مجادلات بهادران جانستان است و وجه تسمیه این کتاب آنست معنی مها بزرگ و معنی بهارت جنگ است چون مذکورات جنگ عظیم در سطاوی و محاذی آن اندراج یافته ازاین جهت باسم مهابهارت موسوم گردیده و دیگر آنکه چون پاندوان و کوروان از اولاد راجه بهرت هستند که سلسله اجداد ایشان به پانزده واسطه براجه مذکور میرسد و او راجه عظیم الشان جهانیان هفت کشور بوده ازین سبب این کتاب را مهابهارت نام نهادند و بیاس در بودن این کتاب ولادت والده خویش و زادن خود بطرز غریب بقلم آورده تفصیل این بطریق اجمال آنکه راجه عظیم الشان چند بری اقامت داشت روزی در صحرا بعشرت شکار می پرداخت دران حال او را از یاد و خیال زوجه خویش که با او اخلاص بسیار داشت شهوت غالب آمد آب منی ازو جدا شد و راجه ان آب منی را در برگ درخت انداخته حواله شاهین که بان شکار میکرد نموده فرمود که در حرم سرا رفته بزوجه او برساند شاهین که بقدرت الهی شعور

امامی برادر دوددوحوش وطیور در کمال فربهی وخوش دلی سیروطیر میکروند اہل حرفه وصنایع از مکاسب خودها سودمندی بودند وبعبادات وطاعات واکتساب محاسن صفات اشتغال می داشتند رسم وزدی و رہزنی وکینه وفساد وفتنه رخت ہستی برمی بست امنیت وجمعیت واختلاط ومحبت طرح اقامت می انداخت جهانیان دربحر وبر وباغ وراغ داد عیش وعشرت می دادند وغم واندوه وبخل وامساک از دلها برمی انداختند **نظم**

زراهی نه درچشم عشرت غبار | زباغی نه درپائی امید خار
بمیدان دولت فلک اندرخش | زمین کامیاب و زمان کام بخش

عدالت نوعی رواج یافت که شیر وگوسفند از یک منهل آب می خوردند وباز ودراج دریک مقام آرام میگرفتند **رباعی**

زعدل او شده باز سفید جفت کلنگ | ز امن او شده شیر سیه رفیق شغال
نه این دراز کند در زمین درو پنجه | نه آن فراز کند در هوا بدو چنگال

سخاوتش بحدی بود که هر روز هشتاد هزار برهمن از مایده افضال او معده خواهش ممتلی می ساختند و محتاجان روزگار درعرصه آرزو سمند مرادی تاختند **بیت**

بهر کس که روی عطایش رسید | دگر نسل او تنگدستی ندید

راستی وراست گوی آنچنان داشت که درتمام عمر زبان بدا بلوث دروغ نیالوده وغیر از راستی حرفی برزبان نیاورده چنانچه درین وادی روایت چند مشهور است **بیت**

راستی را پیشه خود کن مدام | تاشوی در هر دو عالم نیک نام

حق اندیشی وخداشناسی او بنهجی بود که تا این زمان فرقه هنود بردین وآئین او عمل می کنند وتذکار خوارق واوصاف بزرگی او از عبادات می شمرند **بیت**

کامل همه راز نقص بیرون آرد | یک شمع هزار شمع روشن سازد

نیک نامی وفرخنده فرجامی او بنمطی که تا حال چار هزار وهشت صد وسی وشش سال می گذرد وتاریخ جلوس او براورنگ جهانبانی درجراید روزگار وتقاویم اہل هند مرقوم گردد الحاصل اوصاف حمیده و صفات پسندیده واخلاق حسنه وایات مستحسنه وجلایل شمایل وجزایل خصایل آن سرآمد پیشگان روزگار را از حد تحریر افزونست **رباعی**

زرح راجه بود خامه زبان کوتاه | فغان که قصر بلندست ونردبان کوتاه
زکنگره شرف پیش طاق ایوانش | کمند دانش ما راست ریسمان کوتاه

هر دیار از امدنش خبر یافته باستقبال شتافته اقبال اطاعت وایصال پیشکش میکنند و در صورتی که احدی از حکام اطراف از اقبال اطاعت انحراف ورزد وآن اسپ را بربند دعساکر متعینه دنباله اسپ باستیصال وگوشمال آن بی اعتدال می پردازد وبهمین آئین فرمانروایان اکناف عالم را مطیع نموده بمکان خود می رسد واین جگ آنرا میسر شود که حکم او بر تمام عالم جاری باشد چون راجه جدهشتر بر تمامی راجهای هفت اقلیم غالب آمده بود حسب الامر بیاس دیو بتقدیم جگ اسومید متقید شده مصالح مطلوبه فراهم آورده واسپ موصوف بصفاتی که در کتب نوشته اند یعنی نقره خنگ باشد و هر دو گوش آن سیاه باشد بهم رسانیده بقاعده معین سر داده وارجن برادر خورد با افواج قاهره دنبال تعیین کرد اسپ در هر ولایت که میرسید حاکم آنجا باستقبال آمده قبول اطاعت می نمود واحدی را یارای آن نبود که سر از انقیاد برتافته تخلف وانحراف تواند ورزید نظم

هر جا که جنیبتش رسیده — اقبال برهنه پا دویده
حکمش چو بفرق بر نهد پیک — در جامه راجها فتد کیک
غرشش بظفر هزبر ونخجیر — دولت بقیاس شیر وزنجیر
هر قلعه که او به تیغ بگشاد — از موم نهاد قفل فولاد

تا آنکه ارجن دنبال اسپ سیر اکناف عالم نمود و فرمانروایان هفت کشور را مطیع ومنقاد کرده نقود اجناس بیرون از حد وقیاس از هر دیار برسم پیشکش بدست آورده بعد از یکسال بملازمت راجه جدهشتر رسیده مورد تحسین وآفرین گردید وراجه این جگ را بآئین معین بتقدیم رسانیده آن قدر خیرات داد که برهمنان اطراف ممالک وفقرای ومساکین از آز ونیازی بی نیاز شدند واز حضیض افلاس وتنگدستی برآمده باوج تونگری وتمول رسیدند نظم

شربت جودش مزاج تنگدستی را دوا — خسته افلاس را فیض عطایش غمگسار
بی تکلف بی تصنع از حضیض آمد باوج — هر که بود از بینوای در مقام افتقار

بعد الفراغ ازین جنگ عظیم بامور جهانبانی پرداخته عرصه عالم را چون آفتاب عالمتاب در پرتو حمایت ورعایت گرفته از شعشعه انوار عدالت ونصفت منور گردانید کافه رعایا وعامه برایا در مهد امن وامان در آمده وولایت رونقی تازه یافته آباد گردید ودر عهد او باران بروقت وبر وفق خواهش عالمیان می بارید آفت وقحط دوبار نمیداد زمین کشت پذیر وخرابه تمام وکمال مزروع می شد زراعات ودانه بالیده پذیرفته ربع بیشتری میداد وشجرات سرسبز وشاداب بوده گل بو یاد میوه لذت

اکل و شرب نموده تارک زندگانی گشتند و گروهی بنابر فرط الم از بام بلند افتاده جان نثار شدند نظم

از شدت غم جهان بجوشید | صد فتنه زمان زمان بجوشید
غم سوخت درون یگان یگان را | ماتم کده شد جهان جهان را
آشوب قیامت از جهان خاست | شیون ز زمین و آسمان خاست
بگرفت فلک ستاره باری | بنشست ملک بسوگواری

بالجمله اگرچه راجه جدهشتر اساس زندگانی مخالفان از پا انداخته فتح و نصرت یافت اما از فروشدن عالم عالم ذی حیات خصوص از کشته گردیدن برادران و خویشان و دوستان و منتسبان بالتخصیص بزرگان و مریدان و مرشدان و استادان بسیار افسوس کرده نظر بر بی بقای دنیا و بی وفائی ما فیها انداخته دل از تعلقات برگرفت بلکه از زندگانی سیر گردید خواست که ترک علایق نموده تلافی و تدارک این عصیان بعبادات شاق و ریاضات مالا یطاق پردازد لیکن بهیکهم پتامه در رزمگاه افتاده رمقی از حیات داشت بنصایح دل پذیر و وعظ بی نظیر او را از ان وادی باز داشته بتقدیم احکام سلطنت و جهانداری بعدالت گستری و رعیت پروری و شرح انواع تصدقات و خیرات که تفصیل آن در کتابها نگنجد رهنمون گردید راجه جدهشتر بموجب امر ان مظهر فضایل و کمالات و هادی وادی جلایل ملکات دل نهاد عامر سلطنت شده در هستناپور که دار السلطنت بود بملازمت و هر تراشت عم بزرگوار خود رسیده از کشته شدن درجودهن و دیگر پسرانش عذرها خواسته بعد گرفتن اجازت از وزینت افزای اورنگ فرمانروائی و زیب پیرای سریر جهان کشای گردیده باتفاق هر چهار برادر خورد که کارنامه مردانگی هر یک مشهور است اکناف گیتی را در حوزه تصرف در آورده فرمان روایان روی زمین را فرمان پذیر خویش گردانید نظم

شیران جهان شکار کرده | در مورچگان کنار کرده
بخشش بابد و و یار همدم | عهدش بطرب دو طفل توام

چون بیاس دیو براجه جدهشتر فرموده بود که اگر جگ اسومید بتقدیم رساند سافع خدوک خاطر که از کشته شدن برادران و خویشان دارد و نیز کفارت جرایم متخفه و موهومه میتواند شد باصطلاح هند این جگ عبارت است از عبارات مخصوص آن که بدین نمط است که بقصد تسخیر ربع مسکون اسپی که بچندین اوصاف موصوف باشد بدون بند در ریسمان مطلق عنان می سازند و فوجی از بهادران صف شکن و دلاوران تیغ زن دنبال آن تعین میکنند و آن اسپ باراده خویش در اکناف عالم سیر می کند و حکام

کہیونی باصطلاح اہل ہند عبارت است از بست و یک ہزار و سہ صد و ہفتاد فیل سوار و بقدر ہمین عرابہ سوار
یک لک و نود و شش ہزار و سہ صد و سی اسپ و سہ لک و ہشت ہزار و پنجاہ پیادہ کہ تعداد یک کہوہن
نج لک و چہل و ہفت ہزار و یک صد و بست نفر باشد و باین حساب ہمگی و تمامی لشکر طرفین نود و ہشت
لک و چہل و ہشت ہزار و یک صد و شصت نفر آدم سوای فیل و اسپ و شتر وغیرہ ذلک در عرصہ پیکار
مدہ بودند از ان جملہ ہمگی یازدہ کس کہ ہر پنج برادر پاندوان شش کس دیگر باشند زندہ ماندند دیگر
ہ در عرض ہژدہ روز بعرصہ تلف در آمدہ راہ پیمای مرحلہ مرگ شدند و از بس کہ عالم عالم ذی حیات و جہان
مان اہل نفوس بر خاک ہلاک افتادند فرشتگان از قبض ارواح و منکر نکیر از پرسش سوال و جواب
جز و ماندہ شدند و آن قدر شجاعت مندان رزم ساز درجہ شہادت یافتند کہ در بہشت برین جای بر ایشان
لہ شد بی شایبہ تکلف کارزاری بروی کار آمد کہ تا در کارخانہ تکوین صنف انسان صورت ایجاد پذیرفتہ
ینگونہ پیکار نشان نمیدہند و در صحف تواریخ اسلاف امثال این محاربات بدایع اند فرمان روایان
نیین بقلم نیاوردہ اند لغایت تسوید این نسخہ چہار ہزار و ہشت صد و سی و پنج سال منقضی می شود تا حال این
بہ ضرب المثل محاربات عظمہ سلاطین والا اقتدار است بل آثار استخوان و امثال آن دران مرز معاینہ
گردد

نظم

بہ پیوست جنگی کز انسان نشان — نداوند گردان و گردن کشان
ہ زان گونہ پیکار آمد پدید — کہ مشروح گردد بہ گفت و شنید

ہ وقوع شدن این نوع جنگ عظیم و کشتہ شدن خلایق بیشمار کہ از ہر دیار بامداد و اعانت طرفین آمدہ
ند در امصار و بلاد و قصبات و قریات اطراف گیتی نوعی ماتم روی داد کہ بتحریر و تقریر راست
آید ہر طرف مادران از درد پسران و زنان از حادثہ شوہران و خواہران از قضیہ برادران و دیگر
ت از غم خویشاوندان خروش دل خراش و نالہ جان تراش بر آوردند و نام ہر یک از
مگان بر آوردہ شیون و فغان نمودند از غایت قہر بر جبہتہا و از طپانچہ رخہا بر خستند و از درد درونی
بر کندند و آہنگ نالہ باوج فلک رسانیدند و نفیر جان گداز بلند ساختند و خون جگر از چشمہا ریختند چو
دریا اشک خونین باریدند و شعلہ شعلہ آہ آتشین بلند کردند و حالتی بنیاد نہادند کہ فلک از دیدن آن تحیر
عت خوردی و کواکب بہزاران چشم بر حالت ایشان گریستی بسیار عورات ماتم زدہ (۱) تاب افراط غم نیاوردہ
تہی نمودند و بیشتر زندگانی و بال دانستہ خود را در آتش انداختہ خاکستر کردند و فریقی ازین مصیبت ترک

(۱) ان - بان مردہ

و در هر گوشه عرصه عرصه نبرد انگیزی حلقه و طوق و دیگر زیور زرین چندین از کشتگان جدا شده افتاده که تمام رزمگاه بسان عروسان پر زیور گشت و هر طرف ان قدر شمشیر و نیزه و کمان و سنان از دست مردگان بر زمین آمد که تمام عرصه قور خانه گردید از وفور نقشهای مختلفه و فرط صور تهای متضاده تمام آن زمین نگارخانه چین می نمود هر جانب فیل و اسپ و پیاده بسان مهرهای شطرنج بیجان افتاده هر سو سر و دست و پا و دیگر اعضای مردگان آنقدر جدا جدا بودند که جای پا نهادن نماند و زاغ و زغن و کرگس و عقاب به بوی گوشت از راه دور آمده چنگل از زور منقار تمنا بر آمودند و شغال و کفتار و دیگر جانوران گوشت خوار روزی فراخ و طعمه ابد یافته مسرور شدند بقول فضلاے هند جائیکه جنگ عظیم می شود و ده هزار کس کشته می گردند یک قالب بیجان برقص می در آید و یک تن بی سر تردد می نماید این جنگ نوعی گردید که اکثر قالب بیجان بسان مستان برقص در آمدند درین جا بیشتری تن بیجان و بی سر مانند مبارزان در تردد و جولان بودند و هر طرف فریاد بزن بزن و بکش بکش بر می آمد و ازین آواز هولناک جان از تن شنوندگان بدر می رفت نظم

برآراست رزمی که خورشید و ماه — ندیدست هرگز چنین رزمگاه
بباریدچندان نم خون ز تیغ — که باران بباردبسالی نه میغ
همه ریگ شد زیر نعل اندرون — چو کرپاس آهار داده بخون
بیابان بکردار جیحون بخون — یکی بی سر و دیگری سرنگون
بیابان سراسر همه کشته بود — همه دشت از کشتگان بسته بود
بیابان چو دریای خون شد درست — تو گوی ز روی زمین لاله رست
ز بس کشتگان شد چنان روی دشت — که پوینده را راه دشوار گشت
ز بس کشته افتاده در کوه و دشت — فلک گفت بس بس که از حد گذشت

تا هژده روز علی الاتصال محاربه و مجادله سخت و مقابله و مقاتله صعب از هر دو طرف روی داد که شرح مبارزت هریک از مبارزان جانفشان در دفتر گنجایش ندارد و ازآنجا که در دیوان کده ازل منشیان قضا منشور فرمانروائے بطغرای عزای فتح و نصرت بنام نامی راجه جدهشتر درست کرده بودند بزور بازوے اقبال و قوت سرپنجه طالع لایزال بر دُرجودهن و دیگر مخالفان غالب آمد و روز هژدهم درجودهن از ضرب گرز کوه شکن بهیم سین با قبیح ترین حال قالب تهی کرده و مکافات اعمال شنیعه خود که نسبت بحال پاندوان بنی عم نموده بود بسزا رسید و نیز برادران و خویشان و منتسبان او که با او در ناهنجاری همهاره رفیق بودند بجزای افعال رسیده رخت هستی بر بستند و درین جنگ هفت کهیونی از جانب پاندوان و یازده کهیونی از طرف کوروان که همگی هژده کهیونی بوده باشد

دیگران دو دو شاهین وشگن پنج بخش گردانید این بهادران میدان وغا و مبارزان عرصهٔ هیجا در رزمگاه آمده بنمطی که شیر آهو مه را یا باز صف کلنگ را پریشان ساز و صفوف پاندوان را متفرق گردانیدند و اکثری را به تیر خارا گذار و شمشیر آبدار بر خاک انداخته جوهای خون روان ساختند **نظم**

چون شیران جنگی در آویختند | ز تن جوی خونها همی ریختند
یکی جنگ کردند برسان شیر | نشد هیچکس هرگز از جنگ سیر

علی الخصوص بهیکهم پتامه کار پردازیها نموده نوعی جنگ کرد که احدی را تاب مقاومت با و نماند گویند که هر روز ده هزار کس را بقوت سرپنجه شهامت و زور بازوی شجاعت بر خاک هلاک می انداخت و ده روز علی التواتر جنگ مردانه نمود آنچنان نبرد مردانه نمود که زیاده از یک لکه عرابه سوار و فیل سوار و اسپ سوار از دست او کشته شدند **نظم**

در افگند خود را دران کارزار | چو شیری که گور افگند در شکار
بهر گام سی گام جستی ز جا | بهر زخم فیلی فگندی ز پای
بهر ضرب چندی فگندی نگون | بهر زخم جوی براندی ز خون
بکشت اندلیران یکصد هزار | همه رزم سازان همه نامدار

بهمین آیین بهادران رزم ساز و دلاوران تیغ باز که تشنهٔ آب زلال جانستانی و طالب مطالب[(۱)] جانفشانی بودند از هر دو طرف رو بعرصه پیکار آورده هر یک مبارز خود طلب کرده پسر با پدر و مرید با مرشد و شاگرد با استاد و برادر با برادر و دوست با دوست و دشمن با دشمن در آویخته بسان دیوانگان و مستان از هوش رفته جنگ می کردند و بهمدیگر زخمها زده از دست یکدیگر کشته می شدند و آنچنان کارنامه بظهور آوردند که ملایک از عالم ملکوت بتماشای آن در رسیدند و کواکب بر افلاک بهزاران چشم نظارگی بودند و زبان بتحسین و آفرین بر بهادران جانفشان میکشودند و مدح و ثنای دلاوران جانستان می نمودند **نظم**

چو صف های گردان بیاراستند | یلان هم نبردان خود خواستند
دهاده برآمد در آن رزمگاه | تو گفتی برآمیخت خورشید و ماه
چکاچاک برخاست از هر دو سوی | ز خون شد همه رزم گه جوی جوی
بدردانه بدبر بسیم جای مهر | همه منتظر تا چه آید سپهر

از کثرت خونریزی جوهای خون روان گشت و از بسیاری خون باری گرد و غبار عرصه پیکار فرونشست

---

(۱) مطلوب

زشوریدن نالہ کرنا ے — درافتاد تپ لرزہ در دست و پای
تو گوئی کہ باد قیامت وزید — زمین پارہ شد آسمان بر درید

اندوان لشکر خود را ہفت بخش کردہ افواج ہراول وچنداول وجر نغار و برنغار و قول وطرح و نفحہ باینی
۔ باید ترتیب دادہ رو بہ پیکار آوردند نخستین بھیم سین در میدان آمدہ آنچنان نعرہ ہیب بر زد کہ زلزلہ در
ین و غلغلہ در زمان افتاد و از ان آواز ہولناک فیلان و اسپان خون بریختند و اکثر مخالفان ترسان و
رزان گو بختند و گرز گران بدست گرفتہ و بر سر گردانیدہ بیک ضرب چندین ہزار عرابہ را با سواران برہم
ساخت و فیل و اسپ را بر داشتہ بر زمین انداخت و آدمی را بر آدمی زدہ بکشت و بسیاری ہا را
زمشت استخوانہا بر شکست نظم

ہمان بھیم دیوافگن و پیل تن — کہ از گرز کرا بکندی زبن
یکی نعرہ زد در میان گروہ — تو گفتی بلرزید دریا و کوہ
بکوبید گوپال گرز گران — چو پولاد را سنگ آہنگران
کسی را کہ دیدی فگندی چو مور — بکندی سرش را بیکدست زور
بیک زخم کان بھیم آہستہ کرد — صد افگند و صد کشت و صد خستہ کرد
ہزار و صد و شصت مرد جسیم — بیک ضرب شد خستہ از دست بھیم

ارجن نیز نملی کہ شیر ژیان بگلہ گوسپندان در آید در افواج اعدا در آمدہ سلک جمعیت مخالف درہم گسیخت
تیر خارا شگاف خون ہزاران ہزار کس بر زمین ریخت گروہ گروہ مخالف بر خاک ہلاک انداخت و از آواز
آثار صور قیامت نمودار ساخت نظم

چو رعد خروشان در آمد بجوش — ز ایوان کیوان گذشتہ خروش
خروشی بر آمد کہ کیوان شنید — تو گوی کہ صور قیامت دمید
نہ استاد کس پیش ارجن بجنگ — بجستند با او کسی نام و ننگ
گریزان شدندان دلیران ہمہ — چو از شیر غریدہ آہو رمہ

چنین درجودہن افواج خود را ترتیب و تسویہ نمودہ حلقہاے فیلان با کجم و برگستوان ارا ستہ عقب
فیل پنجاہ سوار و پس ہر سوار ہفت پیادہ برگماشت تا ہر گاہ فیلان را بر معاندان بگذراند سواران
پیادہ ہا از دنبال روان[(۱)] شدہ کار پرداری نمایند و عساکر خود را بیا سداری بھیکہم پتامہ و درونا اچارج

(۱) برامدہ

سپاهی بکثرت فزون از شمار — سپاهی ز مور و ملخ بی شمار
همه تیغ دامان و خنجر گذار — ظفر پیشگان و تسلط شعار
سپاهی ز ریگ بیابان فزون — وز اندیشه هر محاسب برون
سپاهی چو آشفته پیلان مست — همه نیزه و گرز و خنجر بدست
نه بد بر زمین پشه را جائگاه — نه اندر هوا باد را ماند راه
ز بس جوش لشکر به بی راه و را — بسیط زمین تنگ شد بر سپاه

چون ساعت گورکهیت که اکنون به تهانیسر شهرت دارد و شریف ترین اماکن و بزرگ ترین معابد واقع شده و بقول دانشمندان هند برهما که ذریعه آفرینش جهانیان اوست به بدایع قدرت صانع بی آلت دران امکنه شریفه از گل نیلوفر بعالم وجود آمده بالقای ربانی همان جا عالمیان را بعرصه شهود آورده انتظام آرای عالم تکوین و ایجاد و نظام پیرای سلسله کون و فساد گردیده و اعتقاد ان جماعت آنکه هر کس از اهل تقدس دران محل قالب عنصری تهی کند از آمدن دوباره در دنیا که عبارت از تناسخ بوده باشد نجات یابد و در عقبی بهشت برین نصیب او شود لهذا آن مکان فیض نشان را برای کارزار مقرر کرد عرصه پیکار چهل و هشت کروه مقرر گردید و از طرفین افواج چون دریاے مواج از پی هم می رسید و لبسان عساکر ملخ بیرون از حد قیاس نمودار می گردید از کثرت گرد و غبار چهره زمین و آسمان ناپیدا و از بسیاری جوش و خروش آثار شور محشر هویدا بود و صداے نقاره رعد آواز و خروش بوق زلزله انداز و غلغله های زهره گداز و آواز دهل قیامت ساز لرزه در زمین و زمان انداخت و هوی های لشکر و شور و غوغای لشکریان گوش فلک کر ساخت نظم

به آمد ز هر دو سپه بوق و کوس — زمین آهنین شد فلک ابنوس
برلرزید کوه و بجنبید دشت — غریو از نهم آسمان درگذشت
درای جگرتاب و فریاد زنگ — ز سر مغز می برد و از روی رنگ
ز فریاد خر مهره گاو دم — هنر بران بصحرا رهے کرد گم
ز غریدن کوس خارا شگاف — برافگند سیمرغ در کوه قاف
بتیره بغرید چون تند شیر — در آمد برقص اژدهاے دلیر
ز غریدن کوس خالی دماغ — زمین لرزه افتاد در کوه و راغ
خروشیدن کوس رویین کاس — نوشنده را داد در جان هراس

بی موسم داوند و ماده گاو خر کره و دیگر حیوانات بچه غیر جنس زائیدند و دیگر شگونها که باعث مهابت بوده باشد نمودار گردید دانایان شگون و واقفان اسرار ظهور و بطون گفتند که از وقوع این علامات در اندک زمانی به پسران دهر تراشت آفات و بلیات پدید خواهد آمد بلک به نتیجه بدکاریها نیست و نابود خواهند شد بالجمله پاندوان در صحرا رفته یکایک درین طرح اقامت انداختند بس از چند سال ارجن بقوت ریاضت خویش رسانده لوک که عبارت از مکان فرمانروای عالم ملکوت باشد رفت و راجه جدهشتر با برادران دیگر قدم تردد در راه گذاشته تمامی امکنه شریفه و بقاع متبرکه که عبارت از تیرتهها باشد طواف کرده سیر عالم نمود و ارجن نچپال در اندر لوک بوده اقسام فنون تیراندازی از ملائک اموخته با اسباب و تجملات بسیار آمده با برادران ملحق گردید پاندوان دوازده سال در بیابان محن و شاق بی پایان گذرانیدند و وقائع غریب و سوانح عجیب بانها عاید گشت و سال سیزدهم در شهر بیراتهه رسیده نام خودها تبدیل نموده نوکر راجه بیراتهه شدند کسان درجودهن هر چند جست و جو نمودند ایشان را هرگز نیافتند چون سیزده سال بانقضا رسیده خودها را ظاهر نموده پیغام بدرجودهن فرستادند که حصه ولایت ما را مرحمت سازد او از روی رعونت قبول نکرد باز پیغام نمودند که اگر زیاده نه باشد برای تمشیت امور معشیت و تحصیل قوت هر پنج برادر را پنج موضع کرکتهل و کرنال و اندری و برناوه و اندرپت بوده باشد عنایت نمائید تا بران قانع باشم و کار بجنگ و پرخاش نکشد درجودهن از روی جهالتی که داشت بنا بر اجلی که او را نزدیک رسیده بود با انکه پاندوان این قدر لجاجت کشیدند و بر پنج موضع قناعت کردند صلح قبول نکرد و قرار بر جنگ داده از اطراف عالم راجهای و رایان والاشان که با و محبت و اتحاد یا اطاعت و انقیاد داشتند باعانت و امداد طلبداشت راجه جدهشتر نیز خویشان و منتسبان و اخلاص مندان خود را که فرمانروای ممالک بودند باستمداد و استعانت طلبید در اندک فرصتی فرمانروایان والاقدر و رایان عالی مقدار و بهادران صف شکن و دلاوران شمشیرزن و تهمتان شیرافگن و تیغ زنان فیل تن و پهلوانان سخت کوش و جوانان هنربرخروش و یلان فیل پیکر و پردلان شه جگر و مبارزان رزم اندیش و شجاعان شجاعت کیش و همگنان شیران بیشه بسالت و نهنگان دریای جلاوت و مردان میدان دغا و گردان عرصه هیجا بودند چون کواکب اسمان و ریگ بیابان و قطرات باران و برگ درختان بیرون از حد حصر و شمار با تجملات حرب و پیکار و اسباب جنگ و کارزار و فیلان نامدار و اسپان بادرفتار از اطراف ممالک و اکناف مملکت از هر دو طرف آمده کارطلب شدند حتی که اجتماع این قدر عساکر در هیچ معرکه نشان نمیدهند نظم

فراهم سپه جمع شد پیش ازین　　ندیده کسی لشکری بیش ازین

نمودار شد لشکر نیک بخت　　چو ریگ بیابان و برگ درخت

راموکشان و هرزه گویان دران انجمن آورده حسب الامر درجودهن خواست که برهنه کند در آن وقت آن عفیفه حایض بود بجناب ایزد تعالی که ستار العیوبست مناجات کرده استدعاے حفظ ستر خویش نمود و تضرع وزاری او بدرگاه مجیب الدعوات مستجاب گشت چون دوشاسین بے آزرم پارچه از بدن او برگرفت بقدرت الہی پارچه دیگر بر وظاہر شد بهمین آئین دوشاسین لباس آن عفیفه بر می آورد و از غیب کسوت دیگر بر و مرحمت میشد چندانکه دوشاسین از برآوردن پارچه ها مانده شده آن قدر پارچه از بدن آن عفت سرشت برآمد که از حد حصر افزون بود بالضرور[1] دوشاسین دست از و باز کشید دران حال بر حاضران انجمن عجب حالتی گذشت همه کس از دیدن آن بی آزرمی چشم بر بستند و بر درجودهن و دوشاسین و رفیقان آنها زبان لعنت برکشادند درجودهن ازین سخنان هیچ بخاطر نیاورده باوجود گرفتن ملک و مال بران قرار داد که یک بازی دیگر باید باخت اگر جدهشتر برد هرچه از ملک و مال باخته است باز از ان او باشد و اگر درین مرتبه هم بازد او دوازده سال معه برادران در صحرا بگذراند و سال سیزدهم در معموره بطریق اختفا بسر برد اگر دران سال ظاهر شود باز دوازده سال در بیابان بوده باشد راجه جدهشتر که عقل او از دست رفته بود و بخت خفته بدین شرط باز بازی کرد اتفاقا درین مرتبه نیز این بازی را درباخت و بایفای وعده رخصت شده معه برادران و درپدی راه صحرا پیش گرفت دران حال کرن که عمده بدخواهان پاندوان بود از روی ظرافت گفت که ای درپدی بهمراه پاندوان چرا میروی بملازمت راجه درجودهن باش او در زوجیت مردی مقرر خواهد کرد که آن مرد ترا بقمار نبازد و نیز دوشاسین تمسخر بزبان آورد که پاندوان حکم خوجه سرایان دارند همراه آنها چه خواهی کرد یکی از ما بشوهریت خود قبول کن تا باسودگی بگذرانی همچنان بدگویان بدخو سخنان باستهزا و طنز می گفتند و خنده می کردند پاندوان شرمنده و سر افگنده می بودند بهیم سین میخواست که بزور بازوی خود انتقام از ان هرزه گویان بگیرد اما راجه جدهشتر دران باب اجازت نداد و بموجب شرط از هستناپور برآمده معه برادران رو بصحرا نهاد گویند که چون پاندوان از ان شهر برآمدند ناگهان زمین بلرزه درآمد و برق و صاعقه بدون ابر ظاهر شد و لغزید و با آنکه روز گرفتن آفتاب نبود تمام منکسف گشت و در روز ستاره از آسمان بکمال مهابت افتاد و بر کنار هستناپور بگردید و جانوران صحرائی بجانب آبادی آمدند و شغالان در روز ببازار شهر رسیده فریاد کردند کرگسان بالاے دروازه نشسته آواز نمودند و گل نیلوفر بر درختان بیابان بشگفت و آب دریا بالا رویه رفت و درختان میوه

(۱) بالاخر.

درین جنگ آمده شریک کار شده بود و از دیدن شوکت و دولت راجه جدهشتر عداوت کهن و حسد فزمن بتازگی دل او را خراشید چون رخصت شده در هستناپور رسید این درد دل را با رفیقان خویش درمیان آورده در برانداختن بنیاد دولت راجه جدهشتر مشورت کرده صلاح همگنان بران افتاد که انجمن قمار بازی آراسته و مقام دغل پیراسته ملک و مال ازو باید گرفت بنابرین صلاح راجه جدهشتر را از اندرپت طلبداشته بعد درازی سخن مجلس قمار ترتیب داده کعبتین تذویر درمیان آوردند چون تقدیر قادر مطلق بران رفته بود که راجه جدهشتر با برادران سرگشته بادیه ادبار و آبله پای بیابان انتقار گردد باوجود آن قدر عقل و دانش مغلوب فریب آن دغابازان گردیده شروع بقمار کرده خزینه و دفینه و نقود و اجناس و جواهر زواهر از اندازه بیقیاس و سایر اسباب سلطنت و شهریاری و تجملات ریاست و نامداری و ملک و مال و اسپان وافیال درباخت و از جمیع اموال و خزاین دست خالی ساخت ابیات

طبعی بقمار یافت مایل | افتاد بورطهاے هایل
وانگه زپی قمار بازی | گسترده بساط فتنه سازی
بنشست در خزینه بکشود | راهی بقمارخانه بپیمود
شد گرم مقامر فسون ساز | ز نقش دغل حریف کجباز
هردم بفریب جادوانه | می باخت قمار (۱) را بهانه
او ساده دل و حریف پرکار | او خفته دماغ فتنه بیدار
آشفته خرد شد و نظر باخت | تا مال و منال خویش درباخت
چون کرد زمال و گنج دربار | بر ملک فتاد نوبت کار
شد هردو ز دست فتنه پامال | نی ملک بماند و نی مال
بر باخت باد سپهر ناساز | کج باخت با و حریف کجباز
بنشست بلا بخانه روبی | برخاست عدو بپای کوبی

چون از ملک و مال چیزے نماند آنچنان مسلوب العقل گردید که هرچهار برادر و بعد ازان خود را پس ازان دروپدی را که زوجه هر پنج برادر بود نوبت بنوبت درباخت وقوع این امر موجب حیرانی نظارگیان و باعث بدنامی او گردید و دوشاسین (۲) برادر درجودهن سنگ دلی و بی ازرمی نموده دروپدی

---

(۱) خزانه را خزانه (۲) دوساسن

بائین نیاگان خویش فرمانروایان روی زمین را طلبداشته جشن عالی ترتیب داده بود تا هر کس را که
آن دختر پسند کند در عقد زوجیت او در آید و آن را در زبان هندی سوینبر گویند و راجه مسطور چوبی کلان
بسان قبق در میان ایستاده کرده ماهی طلا بر آن بسته و دیگ کلان از روغن پر کرده زیر چوب بر
دیگدان گذاشته و کمانی در غایت بزرگی و سختی نهاده و شرط نموده بود که هر کس این کمان را زه
کرده ماهی از بالای چوب به تیر زده در آن دیگ روغن اندازد آن دختر در منا کحت او در آید روز
دیگر تمام راجهای در آن عرصه در آمده بتقدیم شرط تقید ورزیدند احدی از عهده این شرط نتوانست برآمد
پاندوان بصورت گدایان در گوشه تماشائی بودند در ان وقت ارجن بر آمده کمان را که در غایت سختی بود زه
کرده آنچنان تیر زد که ماهی طلا از بالای قبق جدا شده در دیگ روغن افتاد انگاه دخت راجه درویدر را که
دردپدی نام داشت از میان چندین راجه های والا شکوه بزور بازوی قوت گرفت نظارگیان
وقوع این قوت و جسارت آن گدا وش حیران ماندند و احدی را یارای آن نشد که مقاومت
با او توان کرد تقدیر ازلی بر آن رفته بود که آن دختر را پنج شوهر شوند لهذا پاندوان هر پنج برادر بموجب
امر مادر خویش آن را در زوجیت خودها در آوردند هر یک هفتاد روز نوبت مقرر کرد چون در هستناپور
خبر رسید که پاندوان حیات هستند و دخت راجه درویدر را بزور گرفته اند دهرتراشت حسب الصلاح ارکان
و اعیان کسان خود فرستاده ایشان را طلبیده شفقت پدرانه بجا آورد و بار ولایت را منقسم نموده نصف
بدرجودهن پسر خود بحال داشت و نصف به پاندوان مرحمت کرده با یک دیگر ایشان عهود مواثیق و
روابط اخلاص در میان آورده پاندوان را رخصت داد که در شهر اندرپت بر ساحل دریای جمنا که ثانی الحال
آن شهر بدهلی مشهور گردید رفته اقامت ورزند راجه جدهشتر در آن شهر رسیده باجرای احکام
حکومت متقید شد و بزور شمشیر و قوت مردانگی اکثر ممالک بتسخیر در آورده فرمانروایان اکناف گیتی را فرمان پذیر
گردانید چون دولت و مکنت بسیار بهم رسید جگ راجسو بوجه احسن که اجداد او را میسر نشده بود باتمام رسانید
جگ راجسو باصطلاح هند عبارت از عبادت عظمی است که انواع اطعمه بچندین هزار برهمن میدهند
و ظروف طلا و نقره بانجماعه خیرات می کنند و افسونها خوانده اقسام اغذیه و عطریه و اجناس نفیسه
در دهان عم العناصر انداخته خاکستر می سازند و عمده ترین از شرایط این جگ آنست
که راجهای روی زمین جمع آمده تمامی امور خدمات حتی که آب کشی و طعام پزی و دندشوی و دیگر جزویات
بذات خود بجا می آرند این عبادت آن را میسر شود که حکمش بر هفت کشور جاری باشد چون راجه
جدهشتر را فرمانروای گیتی مطیع و منقاد بود این جگ حسب المدعا بانجام رسید درجودهن نیز

صاحب ومخدوم وولی نعمت وخدای مجازی تصور نموده سرمواز تقدیم امرش عدول نکردندی و
سرناخن خلاف مرضی او بعمل نیاوردندی وداد عیش وعشرت دادندی نظم

چو نیک اختر کسی کز بخت فیروز | شود پیش بزرگان خدمت اندوز
کسی کس بخت ودولت پای گیرد | بچشم بختیاران جای گیرد

درجودهن پسر کلان دهرتراشت از دید وشنید اوصاف حمیده پاندوان حسد برد خصوص از زور وقوت بهیم سین آتش عناد درکانون سینه او مشتعل گردید از آنجا که دشمن گدازی آئین دین سلطنت است او باندفاع پاندوان وانقطاع رشته زندگی آنها ساعی بوده بارها بقصد هلاک بهیم سین که آنرا از همه زبردست وزورآور میدانست درسیر وشکار که باتفاق یک دیگر درصحرا میرفتند زهر داد وچند مرتبه او را درخواب یافته دست وپا محکم بسته دردریای گنگ انداخت اما چون حفظ وحراست الهی شامل حال او بوده اراده دشمن پیش نرفت ودرهر مرتبه سلامت ماند چون دهرتراشت جدهشتر را بهمه وادی قابل دانسته ولی عهد نموده مدار کار جهانبانی درقبضه اقتدار او گذاشته بود درجودهن زیاده حسد برده به پدر پیغام کرد که مارا از سلطنت محروم کرده اند من تاب اطاعت جدهشتر ندارم بهمین زمان خود را میکشم دهرتراشت خاطر داشت پسر منظور داشته مقرر کرد که نصف ولایت بعهده درجودهن باشد وجدهشتر معه برادران خویش دربرناوه رفته برنصف ولایت حکومت کند بنا برین مشورت جدهشتر را رخصت شهر برناوه داد پیش از آن که جدهشتر دران شهر برسد درجودهن کسان خود را فرستاده تلقین کرده بود که عمارات از صمغ وقیر وریسمان وغیره ذلک تعمیر کنند وبعد از آنکه پاندوان درانجا رسیده طرح اقامت اندازند قابو یافته آتش دردهند تا آنها سوخته خاکستر شوند فرمان بران بموجب فرمان بعمل آورده عمارات صمغ وقیر بطریق مستر یعنی ستر ومخفی تعمیر نموده پاندوان بعد رسیدن درآن مکان از دغل وحیل معاندان واقف گردیده نقبی درآن خانه زده راهی درست کرده شبی بدست خود آن عمارت را آتش داده از راه نقب بدر رفتند وبهیل زنی با پنج پسر خود که درانجا آمده بود سوخته خاکستر گردید کسان درجودهن سوختن بهیل زن وپسرانش را خاکستر گردیدن پاندوان با والده خویش تصور نموده مژده هلاک آنها به درجودهن رسانیده موجب مسرت او شدند وپاندوان بعد برآمدن از آن مهلکه درصحرا رسیده بلباس زاهدان درمعابد واماکن متبرکه میرسیدند وبسیر ممالک ره سپر میشدند ودیو وعفریت را میکشتند وشیر وکرگدن را شکار میکردند تا آنکه در شهر کنپله رسیدند راجه دروپد مرزبان آنجا دختری صاحب جمال درحسن وخوبی بی مثال داشت ودران ایام دختر بحد بلوغ رسیده بود وراجه دروپد

بران زور هرگز نباشد هزبر   دو پایش بخاک اندرون سر بابر
چو او خشم گیرد و بر وز نبرد   به پیشش چه پیل و چه شیر و چه مرد
چو آوردی آهنگ بر کارزار   نکردی برو تیغ فولاد کار
نبود آدمی بود شیر غربن   که بادا بران شیر مرد آفرین

و ارجن از بهیم سین خورد بود در قوانین کمانداری و آئین تیراندازی از استادان روزگار و تیر اندازان کامل عیار درگذشت و علم این علم در عرصه ربع مسکون برافراخت و کوس ناموری این هنر در هفت اقلیم نواخت و این علم را بچندین عنوان بکمال رسانید یعنی یک تیر انداختی هزاران تیر ازو استخراج نموده جان گزای اعدا نمودی و نیز اگر خواستی تیرهای مستخرج در هوا متفق بسته سد راه باد و باران شدی و هزاره تیر آن قدر آتش برافروختی که هر نیک و بد را سوختی و همچنین از تیر طوفان باد و خاک و آب هویدا ساختی و از تاثیرات آن معاندان را بر خاک هلاک انداختی و از جانب عدوان اگر هزاران تیر برو آمدے آن را از تیرهائے خویش در هوا برانداے و در رزمگاه افسون پردازی و سحر سازی نموده گاهی بلند و گاهی پست و گاهی فربه و گاهی لاغر بنظر دشمنان در آمدے و زمانی بصورت مهیب نمودار شدی و ساعتی از نظر غایب گشتی و این علم خاصه اهل ملکوتست که تیرهاے انداخته بقوت افسون چنین کارهاے نادره بروی کار می آورند و الا حوصله بشری و مدرکه انسانی کجا طاقت ارتکاب و ادراک امثال این امور عجیبه تواند داشت چون ارجن ملک نژاد و قدسی نهاد بود وقوع این قسم نادره کاریها ازو بدیع نتوان شمرد نظم

همان ارجن پهلوان شیر دل   که از تیر او گشت گردون خجل
خدنگش دل دشمنان بشکند   اگر کوه باشد ز بن برکند
خداوند او را چه سان آفرید   برو آفرین کو چنان آفرید
جهان آفرین تا جهان آفرید   چو ارجن بگیتی نیامد پدید

و همچنین نکل و سهدیو برادران غیر مادری ایشان در سواری اسپ و فیل و عرابه و در قواعد نیزه بازی و تیغ اندازی و سایر لوازم سپه سالاری بی همتا بودند بیت

به نیروی مردی و فرهنگ خویش   بگردون برافراخت اورنگ خویش

و این هر پنج برادر بهمدیگر نوعی اخلاص و یگانگی داشتند که گویا آفریننده بدایع موجودات یک روح را تجربه ساخته در پنج قالب انداخته و جد بهشتر برادر کلان را هر چهار برادر خورد

که اندراج یافته بود بیرون آمد زمین را کافته بسان خر بانگ برداشت ازان اواز خران وشغالان وگرگسان وزاغان بزمین و در هوا فریاد برآوردند و در هوا غبار پیدا شد ظهور این حالت موجب حیرت نظارگیان گشت سوای صد پسر مذکور ججهه (۱) نامی از زوجه دیگر ولادت یافت که همگی یک صد و یک پسر بوده باشد خلف بزرگ او جرجودهن روئین تن بود که نیزه و سنان و شمشیر بر و کارگر نمی شد و در شجاعت و قوت دعوی انفراد داشت چون راجه پاند دران صحرا رخت هستی بموجب دعای عابد بسبب صحبت زن که خود را از شهوت نتوانست ضبط کرد بربست زنان خورد وش بهمراهی آن بسوخت عابدان وزاهدان که در بیابان همسایگی بودند هر پنج پسر و زن کلان راجه را در هستناپور رسانیدند اکثر مردم پسران را قبول نکردند و بعضی قبول میکردند خصوص درجودهن پسر کلان دهرتراشت میگفت که چون راجه پاند بسبب نفرین عابد ترک صحبت زنان کرده بود ایشان را چگونه فرزندان راجه تصور توان کرد دران وقت سروش از غیب آواز داد که این ها پاندوان هستند یعنی پسران راجه پاند که بنمط بدیع بذرایع ملایکه بعالم وجود آمده اند بعد چنین اواز گل از هوا بر سر ایشان بارید وصدای نقاره و بوق وغوغای عظیم از جانب آسمان برخاست تمامی مردمان هستناپور از استماع این آواز حیران شده پاندوان را قبول کردند و بهیکم پتامه که عم پدر ایشان بود سایه مرحمت و پرورش بر سر آنها انداخته معلمان دانشور واستادان فرخنده سر برای تربیت وآموزگاری مقرر نمود پاندوان بمقتضای دانش خداداد و خردمندی مادرزاد در اندک فرصتی اکثر صحایف بید و دانشنامهای برخواندند وتمامی علوم تیراندازی وکمانداری و رسوم نیزه بازی و تیغ گذاری آموخته بحد کمال رسانیدند چنانچه جدهشتر که از همه کلان بود در صفات خجسته واوصاف مستحسنه وراستی ونکوی وخردمندی وخوشخوی مشهور گردید بیت

نکوروی ونیک اختر ونیک خوی | بدل راست بازو به لب راستگوی
نه رایش به تدبیر محتاج غیر | نه امضای رایش بجز محض خیر
به گیتی ندیده کسی رنج ازو | دل راستان راستی سنج ازو
باین دانش ورای وتمکین وفر | گمانم نه آید که باشد بشر

وبهیم سین از جدهشتر خورد بسیار پر قوت و زورمند بود که درختان قوی را از جا بر میکند وفیلان کوه پیکر را برداشته بر زمین می افگند و در علم گرزبازی وهنگامه رزم سازی وجنگ مشتی وهنر کشتی نظیر خود نداشت نظم

---

(۱) جلیجس ججیس پیججس

وکار از دست رفته بود از دعای بدان عابد مردن خود در صحبت زن بیقین دانسته ترک جهانبانی نموده در صحرا رفته بعبادت و ریاضت اشتغال ورزید اما از بی اولادی خویش دلش ملالت اندود می بود چون هر دو زوجه او در صحرا رفیق طاعت بودند روزی بزوجه کلان که کنتی نام داشت گفت که هر کس که بی اولاد بمیرد در دوزخ می رود در دین ما درست و جایز است که اگر شخصی اولاد نداشته باشد یا قادر بر پیدا کردن اولاد نشود از برهمن فرزند حاصل نماید چنانچه پدر من بی اولاد رحلت نمود بصلاح بزرگان تو الدین و برادران من از بیاس دیو گردید آن عورت پاسخ داد که اگر بر سر من تیغ آبدار بیارد ممکن نیست که با مرد بیگانه صحبت دارم اما چون افسونی از عابد مرتاض اموخته ام که از عالم ملکوت هر کس را میخواسته باشم طلبداشته فرزند حاصل نمایم راجه ازین سخن خوش وقت شد و درین باب اجازت داده آن عورت را در خلوت فرستاده خود بدروازه به پاسداری قیام داشت و آنچنان احتیاط بکار برد که مظنه رسیدن آدم در انجا نباشد بقدرت قادر مطلق آن زن از درون خانه آبستن شده بیرون آمده راجه را مژده داد و بعد نه ماه پسر والاگهر زائیده نام فرخنده فرجام او را جدهشتر نهادند نوبت دویمین بهمین آیین آبستن شده پسری بغایت زبردست قوی هیکل زائید نام او بهیم سین گذاشتند در روز ولادت او واقعه غریب وقوع یافت که ناگهان در آن صحرا شیری مهیب در آمد مردم از و خوف خورده فریاد بر داشتند کنتی ترسناک شده بی اختیار برخاست و بهیم سین از بغل او جدا شده بر سنگ کلان افتاد از ضرب آن طفل سنگ لخت لخت گردید این معنی باعث تعجب گشت راجه یاند دانست که این طفل بغایت زورمند خواهد شد نوبت سویمین همین نمط ارجن ولادت یافت دران وقت آواز از آسمان بر آمد که چنانچه در عالم علوی اندر فرمان رواست در جهان سفلی این پسر حکمران خواهد گردید و در محاربات هیچکس حریف او نخواهد شد و از زوجه دویم راجه بهمین عنوان نکل و سهدیو بطریق توامان بوجود آمدند و این هر پنج برادر در حسن خوبی و قوت و دلاوری نظیر نداشتند و راجه باین پسران در صحرا می بود و امور سلطنت را دهرتراشت برادر کلان که نابینا بود در هستناپور سرانجام میداد چون زوجه دهرتراشت آبستن شد بعد از دو سال مضغه گوشت از شکم او بدر آمد که از آهن هم سخت بود زن دهرتراشت حیران شده میخواست که آن مضغه را بر اندازد دران حال بیاس حاضر شده فرمود که ازان پسران نامدار خواهد بر آمد زنهار آن گوشت را ضایع نسازند بعد ازان بموجب امر بیاس آب سرد بر آن پاشیدند از و صد لخت شد هر لخت را در کوزه روغن جدا جدا انداخته باحتیاط نگاه داشتند و بعد دو سالی آن کوزه ها را وا کردند از هر یک کوزه پسری بر آمد و از همه کلان تر درجودهن[1] بود گویند وقتی که درجودهن از کوزه روغن منطی

---

(1) جرجودهن

بید خوانی هندوی مشک فام قلم بلاغت شیم در معبد گذارش شمه از احوال فرمان روایان هندوستان از ابتدای راجه جدهشتر پاندوان

از کتب تواریخ هندیه خصوص از مهابهارت که تاریخی است بزرگ تر و از جمیع صحف معتبر تر چنان بظهور پیوسته که سلطنت هندوستان از آغاز آفرینش جهان در خاندان والاشان پاندوان و کوروان بوده وسلسله اسلاف ایشان علی الاتصال فرمان روای جهان کشای نموده اند چون نوبت سلطنت براجه بچهتر برج که جد پاندوان بود رسیده بدستور نیاگان خویش بعدالت گستری و رعیت پروری جهانبانی نموده جهان گذران را پدرود نمود واحدے از اولادش نماند که مهام جهانداری بنظام آورد واعیان دولت باهم مشورت نموده بجناب سر امد عارفان خداشناس سوامی بیاس التجا آورده بذریعه آن کشاف رموز معانی از عورات راجه سه پسر بهم رسانیدند گویند که چون زن اولین راجه تاب دیدن پیکر مهیب آن خدا آگاه نیاورد چشم خود پوشیده بود از ینجهت از وپسری نابینا بوجود آمد نام او دهر تراشت نهادند و زن دویمی را از مشاهده طلعت تابان آن عارف معارف یزدان رنگ زرد گردیده بود از وپسری که بدنش تمام زرد بود بعالم شهود شتافت نامش پاند گذاشتند یعنی زرد رنگ و پسر سیوم بدر نامی از پرستاری ولادت یافت چون دهر تراشت پسر کلان نابینا بود و بدر کنیزک زاده بود از ینجهت امر سلطنت به پسر میانگی که پاند بوده باشد قرار گرفته چراغ مرده این خاندان باز روشن گردیده و گلشن پژمرده سلطنت بتازگی طراوت یافت و راجه پاند بقوت سرپنجه شجاعت و زور شمشیر همت بر مخالفان غالب آمده و اطراف ممالک به تسخیر در آورده نام نامی اسلاف واسم گرامی خویش روشن گردانید چون شکار دوست و عشرت طلب بود اکثر اوقات در صحرا رفته بشکار اشتغال داشتی روزی بعادت معهود بقصد صید افگنی بیابان نورد بود ناگهان دو آهو نر و ماده باهم صحبت داشتند راجه نوعی تیر جگر دوز زد که آهو از ماده جدا شده بر زمین افتاد و آن آهو نبود عابدی بود مرتاض بان پیکر در آمده با زن خویش مباشرت داشت در حالت نزع بر زبان آورد که ایزد تعالی میخواهم که چنانچه مارا در زمان وصال جانان بیجان کرده تو هم در وقت صحبت همخوابه خویش همخوابه مرگ شوی راجه از وقوع این واقعه غمناک گردیده و دو تجبر بدماغ او پیچیدا ما چه کند که تیر از شست جسته

سوم راه علی مسجد است و خیبر از چشمه جمشید که بجمرود مشهور است تا دهکه کنار نیلاب بمسافت هزده کروه راه واقع است و کریوه خیبر تا دو کروه بدشواری گذشته می شود اما این راه نسبت بمسالک دیگر سهولت دارد و آمد و شد عساکر و کاروانان بهمین راه است از دکه تا لنده سی کروه کوه و کریوه اصلا نیست و از لنده تا کابل چهل کروه هر چند کتل دارد اما چندان دشوار نیست و کابل هر چهار طرف کریوه بلند دارد یکبارگی در آمد غنیم دشوار اگرچه این صوبه چندان حاصل ندارد اما خردوران آن را دروازه هند قرار داده اند ازینجهت والی هندوستان مبلغ معتنابه بخرچ سپاه انجا میفرستد و سرحد ولایت توران و ایران در امان میدارد و در زمان سابق که کابل از والیٔ هند بیرون بود تورانیان بر اطراف هندوستان ترکتازی می نمودند درین صورت ولایت پنجاب ویران و خراب می بود از ان زمانیکه هند و کابل در تصرف یک فرمان روا در آمده باعث آبادی پنجاب و امنیت تمام هند شده طول این صوبه از اتک بنارس تا هندوکوه صد و پنجاه کروه و عرض از قراباغ قندهار تا چغنان سرا صد کروه شرق رویه دریای سنده و غرب رویه غور شمالی اندراب و بدخشان و هندوکوه جنوبی فرمل و نغر و کرد و هر چهار طرف همه کوهستانست زمین مسطح و هموار کم اما مزروعات بهمه جا هست هشت سرکار مشتمل بر سی و شش تومان و دوازده کرور و شصت و پنج لک و بست هزار دام داخل این صوبه است بالجمله چون انکی از کیفیت هندوستان و صوبجات بتحریر در آمد اکنون شمه از احوال فرمان روایان این دیار از ابتدای پاندوان بقلم سوانح نگار در آوردن و باخبار خوانان ارمغانی گذاشتن ضرور است ❖

صوبه قوم بزرگ و جماعه کثیر هزاره و افغان است هزاره خود را مغول از نژاد چغتائی
خان بن چنگیز خان شمار د هند از غزنین تا قندهار و از تومان میدان تا حدود
دهلی و در محال مشکله و جبال مز لفه سکونت دارند اکثر اماکن و مساکن
این جماعه غیر عملی است و افغانان خویشتن را اولاد بنی اسرائیل برادران مهتر
یوسف علیه السلام میشمارند افغان نام بزرگ ایشان بود او سه پسر داشت
یکے سربن دویم غرغشت سویم بٹن و ازین هر سه شاخها پدید آمد و هر قبیله
بنام یکے از نیاگان روشناس گردید الوس ترین و بریچ و میانه و خرشبین
و شیرانی داور مردکاسی و جمند و خویشگی و کتانی و خلیل و مهند و صافی
و محمد زئی و یوسف زئی و داؤد زئی و کلیانی و ترکلانی به سربن پیوندد و الوس
سورانی و جیلم و داور کزی و آفریدی و جکتانی و ختگی و عبد الرحمانی و کرانی
و کاکر و غوربانی مسوانی و پنی و تارن بغرغشت گراید و الوس شیرزاد و
خضر خیلے و لنری و لودی و نیازی و لوحانی و سوری و سروانی و کهکهوری بها به
بٹن نسبت دهند و اقوام دیگر از اولاد اینهاست که بقلم در آمد و اینهمه اقوام از
دریای سنده تا کابل صد گروه و از حدود قندهار و ملتان تا سواد که
بحدود کافرستان و کاشغر پیوندد و زیاده از سیصد گروه مساکن دارند به
تقویت کهسار دشوار گذار با مرای بادشاهی نیایش نکنند چون شاهراه
باختیار اینهاست بلغی بطریق انعام از صوبه دار و کوششی بطریق راهداری
از مسافران بر راس اسپ و شتر و گاؤ میگیرند و بعضی اوقات دست تطاول
بمال و اثقال کاروانیان و دیگر ره نوردان درازی کنند و مسافران را بزبردستی
و دزدی بدست آورده غلام میسازند و میفروشند ادم دزد در ممالک
دیگر کم خواهد بود و افغانان تمامی ادم دزد هستند و جمیع ممالک کابل باین
قوم تعلق دارد و از بلده پشاور سه راه بکابل میرود یکے راه نیکشاب است
شعاب صعاب بسیار و مسافت بعید دارد و لشکرها به صعوبت میگذرد و
دویم راه کهیبر که در جلال آباد بشاهراه می پیوندد و این راه هم از تنگی دره ها و صعوبت
کریوه ها و کمی آب و دست بروی افغانان باعث آزار و اضرار مسافران است

دارند پشاور شهر قدیم است که در کتب متقدمین پرشاور و فرشاور نیز نویسند
در نزدیکی آن گورکهتری معبد جوگیان مشهور بود در عهد شاهجهان بادشاه منهدم شده
امروز تیج تیرتهه بس دل کشای است که جوگی وسنیاسی و بیراگی و دیگر
درویشان در حواشی تالاب که چشمه سار است عمارات دل فریب اماکن
دل آویز احداث نموده اقامت دارند تومان بنگشات بجانب ملتان واقع
است مساکن بسیاری از قوم افغانان وسعت بسیار دارد مزروعات فراوان
خاصه شالی انقدر پیدائے یابد که بولایت دیگر هم میسرود و کان آهن و نمک
دران حدود القصه درین صوبه زمستان سخت شود اما گزند نیرساند و در تابستان
بدون پوشش نتوان غنود بدستور توران برف بسیار بارد و در دشت
چهار ماه و بر کوهها دایم باشد ستایش آب وهوائے و ایام بهار تحریر راست
نیاید گوناگون میوه نشاط افزاید اگرچه انگور اقسام است اما صاحبی
وحسینی وقندهاری وکرنکالی لطافت دیگر دارد از جمله زرد آلو ناسیر محمودی وتپیسی
و میرزائی واز خربوزه ها کوک نبات و ماهتابی و کله کرکی و باشیخی و ناشپاتی
و عبری و دود چراغ گزیده تر است واز گوناگون زراعت گندم و جو زیاده
است از زرع جو بیاری سویم حصه دارد واز نبات دلمی دهم حصه میدهند واز
انگور و نور تحفه نقدینه واصل کنند و حاصل سر درختی معاف است و بآئین
قدیم از گل معصفر چیزے نمیدهند ودانه معصفر را سویم حصه ادا سازند
وبسان سمرقند و بخارا پرگنه مشتمل بر تپجات وقریات را تومان نامند و ساکنان
این صوبه یازده زبان دارند هندی و فارسی مغولی ترکی افغانی پشائے پراچی
گبری برکی لمغانی عربی در نواحی کابل مغول سکونت دارند رعیت گیری
ومال گذاری کنند عورات این قوم بر مردان غالب هستند در زمان عقد
بستن کابین نوشتن امر محال که شایان عصمتیان نباشد و پرده نشینان را
بسنر د نویسانیده میگیرند و بطور خود بسیر باغات و غسل حمام میروند و از
شوهران چندان خوف ندارند و بعضی زنان را دیدم که یکے را گذاشته شوهر
دیگر کرده و در عمر خویش تا پانزده و بست را بشوهری گرفته باشند و درین

بزرگ دانند و در روز معین دران مکان خلایق هجوم کنند اب ان چشمه نیز بسان اب گنگا
اگر مدتی دراوند گذارند دگرگون و بدبو نشود و تومان مندرا ور و علی شنگ برروی کافرستان است
و بومیان ان را کافر گویند درانجا مزار حضرت لام پدر حضرت نوح است و ان بزرگوار را ملک
هم گویند چون مردم اندیار کاف را غین هم گویند ازینجهت ان نواحی را لمغان خوانند تومان بجراد
پر از کافران است چلغوزه انجا مشهور دران حدود جانوریست ان را روده پران گویند از مسکن
خود یکدو درعه پرواز کند و نیز موشی است که بوی مشک از و اید تومان نیکنهار در زمانه سلطنت
جوی شاهی مشهور بود و داروغه نشین ادینه پور در عهد حضرت محمد اکبر بادشاه بکنار دریای
نیلاب شهر جلال اباد احداث نموده اگرچه میوه فراوان شود اما انار انجا مشهور است و دیگر
ان باغ صفا که بهار باغ شهرت دارد و باغ وفا از اثار حضرت محمد اکبر بادشاه است
انار بیدانه انجا مشهور درین حدود برف نبارد و سرما چندان نشود و کافر دره و کوه مسکن
کافران از انجا نزدیک است تومان بجور جانب کاشغر گل قلعه حاکم نشین از قدیم است
هوای ان گرم و سرد افزون و همگی ان نواحی در دشت و کوه مسکن افغانان در حوالی قلعه
بجور مواطن مغول است که خود را از قوم عرب قرار دهند گویند که سلطان سکندر رومی هنگام
عبور درین اولکه چندی از خویشان خود گذاشته بود تا حال اولاد انها سکونت دارند
و بر افغانان غالب اند و این تومان بیست و پنج کروه طول و ده کروه عرض دارد و تومان
سواد نیز جانب کاشغر است فراوان دره واز گرما و سرما بسیار نشود اما برف بارد لیکن
در دشت زیاده از دو سه روز نپاید و در کهسار همه سال بماند زمستان و بهار و بارش و بسان
هندوستان شود گلهای توران و هند در دو بنفشه و نرگس خود رو و شقراصحرا
و اقسام میوه خود رسته شفتالو و ناشپاتی انجا مشهور و باز و جره و شاهین گزیده
بهم رسد و کان اهن نیز و قصبه منگلپور حاکم نشین درین تومان چهل کروه طول و پانزده
کروه عرض دارد و همگی بنگاه یوسف زئی است تومان بگرام ان مشهور به
پشاور جانب هندوستان است انگور و شفتالو و خربوزه بتوران ماند و گرمی
و سردی و بهار و خزان و بارش بسان هندوستان و برنج سکهدا
بهتر از بنگاله شود و زراعات فراوان و غلات وافر پیدا می باید تمام این
تومان بنگاه افغانان مهمند و غیر ذلک است طریق مال گذاری و رعیت گیری

در دامنه ان النگ هائے دل فریب وچمن زار هائے دل اویز وباغهائے گل امیز است خاصه باغ
شهرارا که بشاه لالان شهرت دارد وحضرت بابر بادشاه درسال نهصد وبست وپنج هجری طرح
انداخته ونزدیکی آن باغ جهان آرا که حضرت جهانگیر بادشاه درسال هزار وشانزدهم هجری احداث نمود
در گذرگاه برلب جو مقبره حضرت بابر بادشاه وهندال مرزا خلف آنحضرت ومحمد حکیم مرزا خلف محمد همایون
بادشاه واقع است ودر حوالی این مصر دو دریائے عشرت افزا اینکی از الندری آید واز میان باغ
شهر آرا وجهان آرا وکوچهائے شهر می گذرد وآن را جوئے خیلیان خوانند ودیگرے از جانب غزنین
ودوه گده آمده از تنگی ده یعقوب گذشته از پیش دروازه لاهوری میرود وآن را جوئے پل مستان گویند آبش
گوارا وصافست بیماران را صحت بخشد تومان دامنه کوه که ان را پنجاب کابل گویند فراوان گل ومیوهٔ بهار
دل کشا وخزان بے همتا دارد خاصه لمغان وکاهدره وفرزه واسترغچ واستالف وغیر ذلک اماکن فرح افزا
وسیرگاه مقرری سلاطین است بجانب بلخ تومان غوربند واقع شده رنگ آمیزی ریاحین ودلاویزی
شقایق ان از گفتار بیرونست سی وسه گونه لاله بروید واز قسمی بوئے گل سرخ اید ان را لاله بویا نامند و
کان نقره ولاجورد نزدیک است وکوه ریگ زاریست ان را خواجه ریگ روان گویند در تابستان
آواز نقاره ودهل ازین ریگ زار برآید واین تومان برروے لشکر توران در حدود بلخ سد مستحکم است
وتومان ضحاک وبامیان از آثار پیشینیان است ودوازده هزار سمج دران حدود نشان میدهند که
درمیان کوه چاهها کنده ونگنجانده واماکن ساخته اند درموسم زمستان مال واثقال درون آن
نگاه داشته بامعیشت بسر برند ودر موضع سنگی تهر بیست ودرمیان ان تابوتی ودرون ان یکی از غنودگان
خواب دراسبین گویند که درزمان چنگیز خان که زیاده از نهصد سال میگذرد این بزرگ درجه شهادت
یافته تاحال اعضایش در تابوت درست است وزیارتگاه مردم واین تومان وسنجر برروے
بدخشان تهانه محکم است بجانب قندهار از تومان غزنین که ان را زابل گویند در زمان پاستان
تختگاه سلاطین خراسان بود خصوص پایه تخت سلطان ناصر الدین سبکتگین وسلطان محمود غزنوی
وسلطان شهاب الدین غوری ونیز خوابگاه حکیم سنائی وبسیاری اولیاست از کثرت برف وشدت
سرمان را برابر تبریز وسمرقند نشان دهند دران حدود روئین فراوان پیدا شود وبهندوستان برند
ودر نزدیکی ان چشمه ایست که اگر قاذورات دران افتد شورش ابر وبرف پدیدار گردد واین تومان
برروے حدود قندهار است وان را دروازه ایران گویند تومان لوگهر اکثر افغان نشین است و
نزدیک ان در موضع باده خواب سجنه چشمه ایست که ان را گنگا گویند ودر کتب هند لوهارکل نویسند وسا

فراوان القصه کشمیر دل کشائی ملکی است اگر یک باغ همیشه بهار یا یک قلعهٔ آسمانی پایه بر خوانند سزاست
واگر عشرت گاه سبکروحان وخلوت کدهٔ گوشه نشینان بر گویند رواست ابهائی خوشگوار وابشارهای
سامعه افروز وجلگهای روح افزا وگلهای طراوت اما بهمه جا که شاره ان از تحریر افزون خاصه گل
سرخ وبنفشه ونرگس خودرو و صحرا صحرا وبهار وخزان بس شگرف وبیر شاه الو وشاه توت فراوان
میوه شود وخربوزه وسیب وشفتالو وزردالو وتربوز بس نیک وانگور اگرچه بسیار است لیکن گزیده کم
وبیشتر بر درخت توت باشد توت کم خورند وبرگ او بکرم پیله بکار آید تخم او از گلگت وتبت خورد آورند
با انبوهی شالی گزیده کم باشد گندم ریزه سیاه فام کم بود مونگ کمتر خورند نخود وجو بس ناپدید زمین سیلابی
وللمی[1] است در تمام صوبه عمل غله بخشی سه توده ضبط زمین وداد وستد زر وسیم رسم نیست وجزوی از
سایر جهات نقد جنس را بخروار پیمایند کدی اسا گوسفندی باشد از اهنڈ گویند بس نازک وخوش مزه
وگوار او ریزه اسپان زور آور گریوه گذار بسیار فیل وشتر نباشد گاو سیاه رنگ بدسنخی لیکن شیر وروغن فراوان[2] ایسته
دارد وبیشتر خورش برنج وماهی وشراب گوناگون سبزی وان را خشک کرده نگاهدارند برنج پخته را شب
گذارند وروز دیگر بخورند وباوجود بسیاری مردم وکمی سرمایه زندگی دزدی ودریوزه گری کم وزبونی زیست
سکنه آن مرزبوم مشهور پوشش پوست یک جامه چند سال بکار برند دران ولایت بست وشش
راه از هندوستان رود لیکن راه بهنبر وپکلی گزیده لا نخستین نزدیکتر شعبه وارد بیشتر در آمد لشکر از راه
پیر پنجال اگر بران کهسار گاو ربا اسپی بکشند در ساعت ابر وباد برجوشد وبرف وباران ریزد وطول این ولایت
از قنبر تا دریای کشن گنگ صد وبست کروه عرض هشتاد کروه شرقی پرستان ودریای چناب شرقی
وجنوبی پاتهال وکوه شرقی وشمالی تبت کلان غربی پکلی ودریای کشن گنگ غربی وجنوبی ولایت گکهران
غربی وشمالی تبت خورد وهر چهار طرف اسامی کوه چهل وشش محال مشتمل بر دوازده کرور وشصت ودو لک
وهشتاد وپنجهزار دام ودو هزار وچهار صد پرگنی داخل این صوبه است ٭

صوبهٔ دار الملک کابل

کابل از گزین مصرهای باستانی است پشنگ بن نورین فریدون طرح انداخته واز آبادی ان
بموجب تواریخ تا حال که این نسخه تحریر می آید دو هزار ویکصد سال وکسری منقضی می شود قلعه استوار
دارد وارک آن بر فراز کوهچه است وکوه هینی که آن را حصار عقابین نیز گویند مشرف آن واقع شده

[1] زلالی ٭

درخت زاریست عقاب بران برنشیند و پرکلکی ازانجا برگیرند و خورش بدان جانور مقرر دارند کاموچشمه
ایست نیله ناگ نام برگیرند حوضی او چهل بیگهه اب بغایت صاف کبود می نماید و ان را نیایش گاه
انگارند و در گرد او بسیاری رخت هستی باتش در دهند و شگفت انکه از و فال برگیرند جوز را چهار بخش کرده
دروانداننداگر طاق بر افراز ماند نیکو شمرند ورنه تباه انگارند در پیشین زمان کتابی ازان پدید آمد آن را
نیل متهه خوانند چگونگی کشمیر و خواص و معابد بتفصیل درو منذرجست چنین گویند که در زیر آب شهریست
اباد و عمارات عالیه دارد و در زمان فرمان روائی مدو شاه برهمنی در وی شد و بعد از دو سه روز بدر می آمد
و تحفه هائے می اورد و خبرها میداد و در دامن ان دو چشمه دو گز از یک دگر جدا او و یکی فراوان سرد و دیگری
بس گرم از پرستش گاه شمرند و استخوانی کلنگ کالبد را درانجا خاکستر گردانند میان کوه کولابی است
بزرگ استخوان و خاکستر مردگان اندازند و ان را وسیله تقرب الهی پندارند و اگر در و گوشت جانوران
افتد برف و باران سخت در گردد و در موضع پاروا چشمه ایست که مبردمان روز یکشنبه سحرگاه
باب رود تن شویند و تندرستی یابند نوسر نام معبدیست منسوب بمهادیو هر که بزیارت گری رود
او انسالات پرستش گری بگوش ش آید و کس نداند که از کجا است نزدیک ان پیوست
به تبت خورد کولابی است بزرگ او لرنام دوره بست و هشت کروه دریا سے بهت در وریزد و
لختی ناپدید گردد و نزدیک کرگانو دره ایست سوهیم نام درانجا ده جریب زمینی است چون مشتری باسد
رسد تا یک ماه چنان گرم شود که درخت بسوزد و دیگ پر کرده بزمین گذارند بجوشد و پیوست ان قصبچه ایست
اباد کمراج دو ده ادیک سو بکاشغر پیوندد و غرب رو یه بکلی است در گذرهائے اب پوست درخت بر
بگسترند و بر اطراف ان سنگ نهند تا اب نبرد پس از دو سه روز برداشته بافتاب گذارند چون خشک شود
برفشانند طلا ریزه تا دو سه تولچگی بر اید ده و دیگر بدو پیوسته گلگت ان نیز بکاشغر پیوندد و درانجا طلا بحاک
شوئی بدست آورند و در فنه راه ازهاموان دریای است از ولایت دلتدو[1] می آید پدمتی نام انه و ظ
برستانند و برکناران سنگین معبدیست ان را اسعاروا گویند بدرگا منسوب است و بس بزرگ داشتند
در هر اشتمی شکل بچه بجنبش در اید سرکار بکلی داخل انصوبه است سی پنجکروه درازو بست و پنجکروه پهنا بسان توران برف
بارد و سرما بیشتر شود و ریزش ابر مانند هندوستان و از سه دریا فیض برگیرند کشن گنگ و بهت
و سند و زبان این دیار نه بکشمیر ماند نه بهندوستان و نه بزابلستان نخود و جو بیشتر شود و زرد آلو و شفتالو
و چهار مغز خود رو باشد و میوه گشتن رسم نیست جانور شکاری و اسپ و اشتر و گاو و گاومیش بهانه بز خرد بس

[1] دارد و

همگی زمین زعفران زار نظر فریب دشوار پسند ان است آخر ماه فروردی و همگی اردی بهشت ایام کشت کاران
قلبه رانده زمین را نرم گردانند و بکلند قطعه قطعه زمین اماده کاشت سازند و پیاز هاے زعفران بخاک
در نشانند بیک ماه سبز گردد و در آخر ماه الهی بکمال رسد از یک وجب زیاده نباشد تنه سفید فام باشد
چون بهار برهباله آغاز گل کند و یکی از پس دیگری تا هشت گل عشرت آورد و شش برگ سوسنی و بیشتر میان
ان شش سه تار زرد گون و سه لال فام و زعفران از سه پسین و چون گل آخر گردد سبزی بر تنه پدید آید و از
یکبار کاشت شش سال گل بر دهد در سال اول کم شود و دویم ده سی بر آید سویم بکمال رسد تا شش
سال پیاز بچه ها بکنند اگر همانجا نگاه دارند پایه کمی پذیرد و لیکن بر آورده بدیگرے جا بکارند در موضع
زیولن چشمه و حوضی است آنرا معبد شمرند چنان پندارند که تخم زعفران ازان پدید آید و در آغاز کشت کار
بدان چشمه ساز نیایش نمایند و شیر گاو دران ریزند اگر ریخته به آب فرو نشیند فال نیکو برگیرند و زعفران
خوب دلخواه شود و اگر برروے آب ماند فال نکوهیده است در میان تبت کلان غاریست و درون
ان از یخ پیکریست امرنات نام بزرگ پرستشگاه انگارند چون ماه تحت الشعاع بر آید دران غار
حباب وارے از یخ پدیدار گردد و هر روز قدری افزاید تا پانزده روز بده گز الهی برسد چون ماه بکمی گراید
ان پیکر نیز کاستن گیرد و انجام ماه اثری نماند و ان را پیکر مهادیو دانند و برآمد کار ها را دست مایه دانند و
شکرناگ چشمه ایست همه سال خشک باشد ماهی که تاریخ نهم ان روز جمعه افتد دران روز بجوشد و از
صبح تا شام روان شود و فراوان مردم هجوم آورند پانهال[1] بتخانه ایست منسوب بدرگا هر کس که از حال خود
و دشمن اگهی طلبد برنج پخته دو اوند پر سازد یکے بنام خود و دیگرے بنام دشمن درون بتخانه نهد و در آن
را به بندد روز دیگر نیایش کنان پژوهش حال نماید هرکه بگل و زعفران آمود بود کار او بشایستگی گراید
و انکه پر خس و خاشاک باشد حال او تباه گردد و شگفت انکه در خصومتی که شناسائی حق دشوار باشد هر دو
کس را دو مرغ و یا دو بز داده بدان معبد فرستند و هر دو جاندار را مسموم گردانند هرکدام دست بر آن مالد هرکه
حق با اوست جانور زهر آلود بزید و دیگرے بمیرد دیوسر حوضی است بیست گز در بیست گز آب از درون ان
بجوشد هرکس از ماه دی سال و نیک و بد حال خویش اگهی جوید دیگ سفالین پر از برنج کرده نام خود بکنار
ان نویسد و سر بسته دران چشمه اندازد و پس از چندگاه ان دیگ بخودی خود بر روے آب آید
ان را گشایند اگر برنج خوشبو و گرم آید ان سال شایسته و خجسته باشد و اگر بگل ولائی و خس و خاشاک انباشته
بود حال دگرگون شود در کوتهار چشمه ایست یازده سال خشک باشد هرگاه مشتری باسد رسد روز
پنجشنبه بجوشد و در هفت روز خشک گردد در پنجشنبه دیگر باز آید تا یک سال چنین باشد در موضع سیلهاما[2]

---

[1] نہال ۔ پاتھال ۔ [2] سیلہاما ۔ ہلہانہ ◆

پنج و دو ایہ مشتمل بر سیصد و شانزده محال و هشتاد و نه کرور و سی و سه لک و هفتاد هزار دام داخل این صوبه است ؛

صوبه دلپذیر کشمیر

دار الملک این ولایت سرینگر از دیر باز اباد و چهار فرسنگ آبادی داشت دریای بهت مار و لهچه از میان بگذرد و گوناگون صنعت گران و هنرمندان و هنرپیشگان و دانش وران هر کسب و پیشه و فضلا و علما سکونت دارند اقسام پشمینه خاصه شال بس گزیده شود و در هفت کشور بطریق ارمغانی رود و سقرلات از پشم سازند بس ملایم و خوشنما شود و درمه و پٹو نیک بافند رسم بازار کمتر در بنگاه خرید و فروخت را هنگامه گرم دارند عمارات خانها همه چوبین چهار اشیانه و افزون بسازند در اشیانه پایین چارداو برخی اسباب دویم اسایش جا سویم و چهارم برائے رخت خانه و از بسیاری چوب و خس زمین کاخ سنگین و خشتی نسازند و دیوار بند رسم نیست همه خانه از چوب سازند و بر فراز سقف لاله کارند و در ایام بهار شگفت نمایش جلوه دهد مار و گژدم و دیگر جان ازار در شهر نباشند کیک و سپش و پشه و مگس فراوان نزدیک شهر کولابی است بس بزرگ چند فرسنگ دراز دان را دل گویند همه سال پر آب با لطافت و گوارائی و اب او بروزگاران گنده نشود و یکطرف ان به پرگنه بهاگ پیوسته است اگرچه مردم بارگران بر پشت گرفته کریوه نوردی کنند اما فراوان مدار بار کشی بر کشتی است درینصورت ملاح و درود گر را دوکان گرم و فراوان. برهمن اباد اگرچه انملک را زبانی خاص است لیکن دانش نامها بزبان سنسکرت و خط هندی نویسند و بیشتر بر برگ توز که درخت خاص دار الملک است برنگارند و همگی کهن نامها بران نوشته و سیاهی چنان سازند که بشستن و شو نرود و اگرچه اهل هند همگی انولایت را پرستشگاه دانند و شگرف داستانها برگذارند اما بعضی امکنه بزرگتر نوشته اند نزدیک سنده براری چشمه الیست ششماه خشک باشد و در روز معین کشاورزان بمان سرزمین به نیایش روند و گوسفند و بز بسپاس گذاری بکار برند بقدرت الهی اب بر جوشد و مزروعات پنج موضع سیراب گردد چون بنیاد گرایند بایین پیشین نیازمندی کنند اب کم شود و نزدیک ان اب چشمه الیست کوکرناگ نام آب آن بس سرد و سبک و گوارا اگر گرسنه بنوشد سیر گرده و از سیری اشتها اورد در موضع ایمن پوره دوازده هزار

۱۲ دهم

که در زمان محمد اکبر بادشاه جلالیه نام افغان بمفسدی و گردن تابی و رهزنی مشهور بود نوبتی حضرت بادشاه
بقصد سیر و شکار کابل ازین دریا عبور میفرمودند ناگهان کشتی جواهرخانه خاصه بسنگ مذکور تصادم
نموده بشکست بر زبان حضرت بادشاه گذشت که این سنگ هم جلالیه گردید ازانجا که سخن بادشاهان
بادشاه سخن است ازان زمان آن سنگ جلالیه نام یافت و مقارن آن عمارات سنگین راجه هود بست
که در زمان سالف فرمانروای آن ولایت داشت و بر ساحل دریای جانب مشرق قلعه
اتک واقع است صادر و وارد را سوای درآمد و برآمد قلعه راه دیگر نیست عمارات دلگشا
مشرف بدریا خصوص نشیمنهای حاکم نشین بر دیواری حصار آن بر لب دریا بغایت فرح
افزاست و این معموره معتدل الهوا در میان هندوستان و کابلستان برزخی است که از
روی طرز و اطوار و زبانی هندوستانی و از روی مسکن افغانان و آیین و زبان افغانی است
القصه آن دریا ازان مکان برآمده از کوهستان افغان ختک وغیره گذشته در حدود افغانان سنبل
به زمین مسطح میرسد وازانجا حدود بلوچان و ملتان میگذرد و پنج دریای پنجاب که همه بقلم درآمده
از کوه شمالی بر می آید وانطرف ملتان بتفاوت یک دیگر در حدود بلوچان باین دریا می پیوندد و بهره
سند نام می یابد و بحر زخار میگردد وازانجا پایان قلعه بهکهر دو لخت شده قلعه را در میان میگیرد
وبدین سبب باستحکام و صعوبت مشهور است وازانجا براه ولایت سیوستان بمحال تهته
می درآید سی گروهی بلده تهته که بندر لاهری مشهور است بدریای شور منتهی میگردد باجمله صوبه لاهور
ولایتی است خوش آب وهوا و ملکی است در خوبیهای بی همتا گرمی تابستان بسیار گرم و
زمستان به هندوستان سرد خربوزه و تاک بسان ایران و توران و انبه مانند هندوستان و برنج
بهتر از بنگاله و نیشکر خوب تر از دکن باشد اکثر مدار آبیاری چاه است هنرپیشگان متقدمین چرخی
مرتب کرده اند که سیصد و شصت چوب خورد و کلان و زیاده از صد کوزه خورد بهان بکار برده
وان را بکلست جر ثقیل جفت گاو بگردش درآرد چندین صد من آب از یک گردش دران کوزه ها
ازچاه برآید و بزراعات نفع بخشد و مدار زراعت خریف و ربیع دارنای غله بر بارش است و
در بعضی امکنه خصوص بر دریای بیاه و بهت ریگ شوی نمایند طلا بر می آید و در کوه شمالی در بعضی
جا کان نقره و مس و روئین و جست برآید و برارندگان را نفع بخشد و محصول بسرکار بادشاهی دهند
طول این صوبه از آب ستلج تا دریای سند صد و هشتاد کروه و عرض از بهیره تا چوکهندی هشتاد
و هفت کروه شرق رویه سهرند و غرب سو ملتان و شمال کشمیر و جنوب بیکانیر پنج سرکار بعینه

بستہ سرود و نغمہ دل فریب میکنند چہار گروہے ہزارہ برلب دریا واقع است بعد گذشتن ازانجا نزدیک شہر چندتوت کہ شہر متقدمین است ازمیان دو کوچہ میگذرد و تماشائے عجایب است و درین شہر مزار شاہ برہان کہ بولایت شہرت داشت و خلایق کثیر اعتقاد دارند واقع است وازانجا جاری شدہ نزدیک قصبہ جہنگ سیالان مسکن مساۃ ہیر کہ در عشق رانجہا مشہور است بدریائے بہت اتصال یافتہ پیشتر میرود و ہمچنین دریائے بہت مابین چناب واین دریائے دوآبہ چونتہہ مشہور است وبہت کوہستان تبت از حوضی برجوشد و در شہر کشمیر رسیدہ ازمیان بازار وکوچہ میگذرد و جابجا در شہر قنطرہ تعبیہ یافتہ واکثر باغات دل کشا وعمارات فرح افزا وسیرگاہہائے دل پذیر واماکن بے نظیر برساحل ان واقع است وبعد برامدن از کشمیر در حدود پکہلی دریائے کشن گنگ درین رود واصل می شود وازانجا پایان قصبہ وانکلی دارالایالت سرگروہ گکہران میرسد وازانجا از مہرپور وغیرہ حدود گکہران گذشتہ پایان قصبہ جہلم کہ درین محل شاہگذر واقع است میگذرد و جہلم نام می یابد وازانجا از کرچہاک وننده و شمس آباد وبہیرہ وخوشاب وخوردخانہ گذشتہ نزدیک قصبہ جہنگ سیالان باب چناب می پیوندد و چناب نام می یابد ششمین دریائے سند مابین بہت واین دریائے ولایت پونہار دوابہ سندساگر مشہور است واین رود میان ہندوستان وکابلستان وزابلستان حایل است سرچشمہ ان ظاہر نیست امابقول سیاحان از ولایت قلماق برجوشد واز حدود کاشغر و تبت وکافرستان وحدود ولایت کشمیر وپکہلی ودنتور گذشتہ بادلکہ یوسف زئی میرسد وپایان قلعہ اٹک بنارس دریائے نیلاب باچندرود دیگر ازجانب کابل آمدہ اتصال می یابد ازبس کہ دران مکان عرض کم دارد تنگ وتند بصلابت ومہابت میرود حتی کہ نظر نظارگیان بران قرار نیتواند گرفت بصارت بینندگان خیرہ گے میکند وازتموج وتلاطم ان زہرہ ماہیان اب می شود وازصدمات لرزہ وقارش سینہ سنگ لخت لخت می گردد ودرینجل شاہگذر مقرر است بسبب تندروی اب کشتی ازتیر تیزتر رفتہ درطرفۃ العین بان ساحل میرسد وجانب مغرب برلب دریا سنگ سیاہی است کہ جلالیہ نام دارد دبعضی اوقات بان سنگ خونخوار کشتی متصادم شدہ شکست می یابد وکشتی نشینان غرقہ دریائے فنامی شوند ازینجہت دایما کشتی بارا ازوخوف میباشد اگرچہ برزبان عوام الناس است کہ بالاے آن سنگ مزار بزرگوار است کہ جلالیہ نام داشت اما وجہ تسمیہ اینچنان استماع یافتہ کہ

تابع ولایت چنبه که مکانی است منسوب بهادیو پرستشگاه قدیم بر جوشد و پایان شهر چنبه دار الایالت مرزبان میگذرد و ان ولایت از بارش برف هوائے کشمیر و کابل دارد اکثر میوه شیرین و لطیف پیدائے یابد مرزبان انجا از وسعت ولایت و کثرت جمعیت و صعوبت کوهها و استواری جا دم استقلال میزنند و ان دریا سدِ راه لشکر بادشاهی است بعد بر امدن از چنبه بحدود ولایت بسوسلی[1] گذشته پایان قصبه شاهپور تابع قصبه نورپور میرسد شاه نهر که بباغ شالامار واقع لاهور میرود و نهر دویم که به پرگنه پتهان و سیوم بتاله و چهارم به پرگنه هیتی هبت پور میرود و از نزدیک شاه پور که ازان دریا بر اورده اند ازین نهرها بمزروعات محال بسیار نفع میرسد و ان دریا از انجا روان شده از حدود پرگنه پتهان و کاتهوه و کلانور و بتاله و پرسرور و امن اباد و دیگر محال گذشته رونق افزائی دار السلطنت لاهور میشود و پایان عمارت بادشاهی شاهگذر واقع است و از انجا بر امده بحدود دسنده هوان و فرید اباد دویک راوی دمیه گذشته متصل سرائے سدهو بست کروہے ملتان بدریائے چناب و بهت که یکجا میرود داخل میگردد و چناب نام می یابد چار مین دریائے **چناب** در میان راوی و این دریا دوابه چینا شهرت دارد چناب را در کتب هندی چندربهاگا نویسند بر امدن چندربهاگا از ولایت چین نشان میدهند چون از حدود ولایت چنبه گذشته به کشتوار که زعفران انجا مشهور است میرسد دریائے بهاگا از جانب تبت امده ملحق میگردد و چندربهاگا نام میگردد و از انجا به روهتال و بهونال عبور کرده و از نزدیک کوه ترکتا تابع جموں که مکان منسوب به بهوانی مشهور است گذشته پایان اساراپان واکهند و ربصدا اب و تاب از کوه بدر می آید درین مکان تماشائے عجایب و سیرگاه غرایب است و اب ان از کمال لطافت با بحیات همسری میجوید و ازین معنی است که آب چناب و آب حیات تجنیس خطی واقع شده بعد گذشتن ازان مکان هزده لخت شده میرود و تا رسیدن پایان قصبه بهلول پور بمسافت دوازده کروه باز یکجا می گردد و از دیهات پرگنه سیالکوت و پایان قصبه سودهره گذشته بوزیراباد میرسد چوب سال این دیار که مشهور است سوداگران براه همین دریا از کوهستان چنبه وغیره بوزیر آباد می آرند و نفع بیاب میشوند و کشتی ها ازان چوب مرتب کرده بطور تجارت براه دریا بجانب بهکر و تهته می برند و در مکان وزیراباد شاهگذر واقعه است بعد ازان پایان این قصبه جاکوتا بوڑیانه و بهوته مرل و هزاره میگذرد و قبر هیر و رانجها که بعشق مسماة هیر شهرت یافته داهل پنجاب که محبت و اشفتگی این هر دو و قصه‌هائے بدیعه و اشعار عجیبه

---

[1] بسوهلی - بسولی +

از دحام میکنند و نمایش گری بکار می برند چون شمه از اماکن مشهور پنج دوابه بتحریر در امد حقیقت شش دریاے این صوبه که بدین پنج دوابه حایل است بتسطیر در اوردن ضرور است اولین دریاے ستلج که از کوه بهوتبت بر جوشد واز حدود ولایت کلوبشهر میگذرد لبعدان بکوه سیر[1] کند حدود کهلور رسیده انولایت را از سه طرف حایل میشود مرزبان کهلور بتقویت این دریا وصعوبت کوهساد محکی مسکن خود که شهر بلاسپور دار الایالت اوست از امراے بادشاهی انحراف دارد وان دریا بعد برامدن از کوه دو شعبه شده از پایان ماکوال که مسکن گورد گوبند راے است وکیرت پور که گورو هرگوبند وگورو هر راے در انجا سکونت داشتند گذشته تا رسیدن نزدیک قصبه روپر یکجا می شود واز انجا پایان قصبه ماچی واره گذشته لودهانه میرسد ودر منجمل شاه گذر واقع است واز انجا نزدیک قصبه تلون وپهاره گذشته متصل موضع بوه از اعمال پرگنه سلیبت پور پتی بدریا بیاه می پیوندد وما بین این هر دو دریاے دوابه بست جالندهر ونهروال گویند دوئیم دریاے بیاه نیز در کوهستان بهوتبت از میان تالاب بر جوشد از پایان قصبه کلو گذشته در قصبه منڈی میرسد واز حدود ولایت سوکهیت بیجن ومچلموڑی جاری شده پایان شهر هندون که مکان بودن فوجدار کوهستان است میرسد پس ازان حدود دهوال وسلبنه وگوالیار میگذرد ولایت گوالیار اگرچه چندان وسعت ندارد امارا جه انجا بتقویت این دریا وصعوبت کوه از امراے بادشاهی اکثر اوقات انحراف میورزد وان دریا از انجا از بهاهت نورپور گذشته از کوه بر می ابد وبر زمین مسطح رسیده از پایان کانواهن که شکارگاه مقرری بادشاهی است وقصبه وهیله گذشته پایان شهر گوندوال میرسد ودر این مکان شاه گذر مقرر است واز انجا گذشته نزدیک موضع بوه بدریاے ستلج اتصال یابد واین هر دو دریاے از قصبه فیروزپور ومحدوت میگذرد وازانجا در حدود محال سرکار دیپالپور رسیده در ایام بارش پهن می شود بعد گذشتن از دیپالپور دو شعبه می شود یکے بجانب جنوب رفته ستلج نام گردد ودیگرے بطرف شمال براه قبوله کهای وبلدی وانجرا پذیرفته بیاه نام یابد واین هر دو شعبه پس از چند فرسخ باز باهم پیوندند واز حدود فتح پور کهرور وغیره در گذشته کهلوگهاره نام یابد ودر حد بلوچان بدریاے سند که راوی وچناب وبهت نیز دو واصل است منتهی میشود واینهمه دریا سند نام یابد ودر حدود بلوچان رسد سویم دریاے راویست درمیان بیاه واین دریا دوابه باری مانچه مشهور است وراوی از کوه بهلیش

---

[1] سیر کهند

خلایق است و القصبه پیشگاه هرگونه مردم وجامع اجناس هر دیار و اشیائے نادره روزگار
است شمشیر وجمدهر نادر می سازند و کار چکن زیاده از سیالکوت می شود و درین دیار اسپ عراقی
اسا پیدائے شود که بعضی را تا ده هزار روپیه قیمت شود و در دوابه سندساگر نمک سنگ متصل
شمس اباد از دامن کوه می برارند نمکینی ولطافت ان از نمکهائے روے زمین شهرت تمام دارد
وان را نمک سنده گویند یعنی در دوابه سنده پیدائی یابد بقدرت ایزد بدایع افرین تمام کوه
از نمک واقع شده که طول آن صد کروه متجاوز نشان مے دهند در ظفرنامه و اکبر نامه
ان راکوه جوده نوشته اند جوده نامی رئیس قوم جنجوهه بود که بنام او این کوه مشهور شده و تا
حال اولاد او در پرگنه کرچهاک وننده دنکهیاله وغیره که در دامن کوه واقع است سکونت و
ریاست دارند بالجمله جمعی که اینها را لالشه کش نامند براسے براوردن نمک مقرر هستند در دامن
کوه نقبی زیاده از دو صد سیصد درعه عمیق براورده هریکے سراپا برهنه چراغی در دست
وکلندی برکتف گرفته درون نقب ظلمت امده رفته کلوخی مقدار سه من نمک کندیده و به
پشت نهاده بیرون می ارند واز ناظمان این امر اجرت گرفته متمتع میشوند از بس که اشتغال کمال
درین کار دارند ان مردم را رفتن دران تاریکی وکندیدن نمک وبرآوردن آن بیرون نقب
هیچ بیم وتصدیع بخاطر نمی رسد وبحکمت الهی درون نقب در ایام تابستان گرمی و در زمستان
سردی نمی باشد و در جمیع بهار اعتدال دارد اگرچه بسیار اماکن است که نمک از انجا می برارند
اما کهوهره وکهیوره هردو نقب کلان نزد شمس آباد واقع شده که هر سال چندان لکهه من نمک
ازان می براید ومحصول ان معه حاصلات امکنه دیگر بسرکار بادشاهی ضبط می شود بسیاری
از هنر پیشگان از نمک طبق ورکابی وسرپوش وچراغدان میسازند وپیوست ان گچ شیرین که
بسفید کاری درون عمارت ارباب دولت بکار رود واز سنگ ان نیز رکابی وابخوره وغیر ذلک
می سازند و در نزدیکی آن در حدود دنکهیاله کهنا چهه[1] گو ابی است که ژرفای ان کسی نشان ندهد ان را
معبد قدیم می دانند در ایام بزرگ مثل درامدن آفتاب به برج حمل وغیر ذلک طوایف هنود
بقصد تغسل هجوم کنند اعتقاد انکه زمین دوچشم دارد چشم راست کولاب بهکر نزد اجمیر و
چشم چپ این کولاب است بالاسے همین کوه هفت گروهے قلعه رهتاس ریاضت کده
بالناتهه جوگی است که ان را ٹلّه[2] گویند وچهار کروه بلند واقع شده در ایام معهود خصوص روز
شیورات که روزه است منسوب بمهادیو دیره امد زمستان خلایق کثیر وطوایف جوگیان

---

(۱) کهتاته (۲) ٹله

وغیره گذشته در دریائے راوی داخل می شود دان پرگنه را ویگ راوی گویند در جمون کان قلعی است سنگ ریزه از دریائے توہی کہ پایان جمون می گذرد براورده واتش داده قلعی میسازند وده سفیدی و محکمی و دیر پائے مانندان قلعی برائے دیگر نشان ندهند وسودهره قصبه ایست متقدمین برلب دریائے چناب در عهد حضرت شاہجہان بادشاه امیر الامرا علی مردان خان پیوست قصبه مسطور شهری موسوم بابراهیم اباد بنام خلعت خود احداث نموده باغی مطبوع طرح انداخته که دم مساوات بباغ شالامار میزند وعمارات عالیه تعمیر نموده وشش لک روپیه بران عمارات وباغ وشهری که از دریائے توہی برائے باغ اورده از صرف شده ودهی از دیهات سودهره از سرکار بادشاہی برائے مرمت باغ وشهر مذکور بطریق انعام التمغا بنام امیر الامرا مقرر است ودر دوابه چونهت گجرات قصبه ایست که در عهد خلافت محمد اکبر بادشاه اباد شده ودیهات از پرگنه سیالکوت جدا کرده پرگنه علیحده نموده اند در ابتدا این قصبه چندان رونق نداشت چون زبده اولیائے شاه دولا دران قصبه استقامت اختیار کرده تالاب ها وچاهها ومساجد احداث نموده برروے رود چناب که از جانب کوهستان امده بمعموره مذکور اسیب میرساند قنطره بست موجب از دیاد ابادی وافزونی رونق گشت گویند شاه دولا در بدایت حال غلام کهابدهره ساکن سیالکوت بود ومحبت فقرائے باب الله داشت خصوص بجناب حضرت میان سیدنا(۱) خدمت لسیار بجا می اورد وچون وقت ارتحال میان سیدنا در رسید نظر فیض اثر بر شاه دولا انداخت واز تاثیر ان التفات حالت او بطرزه دیگر شده وبانوار عرفان شبستان باطن روشن گشت واز سیالکوت انتقال کرده در گجرات آمده رحل اقامت انداخت از بس که روشن دل بود خزاین غیب نمودار مے گشت ودر بسیاری اماکن عمارات وقنطره طرح انداخت خصوص پلیگروهی امن اباد جانب لاهور برروے دریائے دیگ در شاهراه پل باستحکام تمام بسته که از احدی صاحب دولتان چنین عمارت متین نشود در ایام حیات ان ولایت پناه عالم عالم خلایق از اطراف گیتی بزیارت می آمد واز نقد وجنس فراوان نذورات میگذشت وان دانائے اسرار غیب زیاده از انچه نذر دری اوردند بزایران ودیگر خواهشگران عطامی فرمودند وهر روز انقدر دست بذل وسخا کشاده میداشت که سخاوت تمام عمر حاتم عشر عشیر ان نشود بالآخر در سنه هفدهم عالمگیری بعالم بقا رحلت فرمود ودر نزدیکی ان شهر مزاران بزرگوار زیارت گاه طبقات

(۱) سید باه

سراپا برهنه و لنگ بسته و مشک چرم در بر کرده شادان و فرحان دران ناله آب بازی میکنند اگر
شخصی از ساکنان ان شهر دور دست باشد دران ایام البته بیاد آب بازی آن شهر مسرور الوقت
میشود و دران خطه دلکشا خوابگاه امام علی الحق خلف امام زین العابدین است گویند که باتفاقی
بسیاری از اهل اسلام از عرب بقصد جهاد در هندوستان آمده باتفاقی که رو داد بسیالکوت
رسیده با هنود جنگ کرده درجه شهادت یافتند اکنون مزار مظهر انوار ایشان زیارت گاه
صغار و کبار است و دران شهر فیض امود دار العلوم و جامع علما و معدن فضل و مسکن فضلاست
اگرچه در زمان محمد اکبر بادشاه زبده ارباب حال و قال مولانا کمال الدین حسین خان
مرزبان کشمیر رنجیده در سنه نهصد و هفتاد و یک هجری بسیالکوت رسیده بتدریس طلبه
علم اشتغال ورزیده رواج علم دران شهر گردانیده اما در عهد خلافت شاهجهان بادشاه افضل
الفضلا اکمل العلما مظهر طبع مستقیم مولوی عبد الحکیم که بحر مواج فضل و کمال و در فضایل و افادت
بیهمال بود بیشتر مروج علوم گردید و بر بعضی کتب حاشیه تصنیف نموده محلل معانی مشکله گردید
و طلبه علم از ممالک دور و نزدیک در مدرسه متبرکه ایشان رسیده فیض یاب شدند و بعد
رحلت ایشان مقتدای اهل الله رهنمای خلق الله مولوی عبد الله خلف دودمان ان مغفور
رونق افزای مدرسه و رهنمای طلبه علم اشتغال ورزیده فضایل معنوی را با علوم ظاهری همدوش
و در دینی را با فضیلت هم آغوش گردانیده از افزونی حسن اخلاق و رهنمونی طبقات خلایق
این بزرگ را امام وقت گفتندی در سنه ۱۱۰۶[۱] عالمگیری بعالم جاویدی مشتافتند و دوازده کروه سیالکوت
دهونکل مکانی است منسوب سلطان سرور اگرچه دایماً زیارت گاه خلایق است اما در ایام
تابستان طوایف انام از اطراف ممالک می آیند و نذورات می گذرانند تا دو ماه دران مکان
هجوم بسیاری میشود و پانزده کروهی سیالکوت پور منڈل[۲] درمیان جمون مکانی است منسوب
بهادیو در روز نزول آفتاب به برج حمل که ان را بیساکهی گویند عالم عالم خلایق از اطراف گیتی
امده مجمع عظیم میکنند و راجهای کوهستان بشوکت و شان رسیده تو ده تفنگ بلند بسته
تیراندازی میسازند و تماشای غرایب بر روی کار می آید و از ان مکان دریا بجوش می زند
و بعد بر امدن از انجا از حد دیهات پرگنه ظفروال و همینگر و پسرور و دامن اباد گذشته پایان
پل شاه دولا که بر شاهراه واقع است میرسد و از پرگنه دولت اباد و مهراباد و بهیش و فریداباد

(۱) سنه ۱۱۰۶ (۲) نور منڈل

بر می گیرند و شگفت ترانکه بعضی بخواهش روائے زبان ببرند برخی را در چند ساعت و بعضی را بعد دو سه روز باز درست شود وطرفه ترانکه دران مکان بعضی سر از تن جدا کنند و رفیقان باز سر بر تن اوگذارند بحکمت الهی از سر نو زندگی یابند و دو کروهے نگرکوت جوالامکهی جای است که چند جا مثل اما شعله آتش سر بر زند و دران مکان نیز خلایق بزیارت روند انواع اجناس دران شعله اندازند خاکستر شوند وان را خجستگی دانند در دوابه رچنا شهر متقدمین **سیالکوت** است وان را شلکوت[1] گفته اند آبادی ان به راجه سَل طغائی پاندو آن نسبت میدهند چنانچه در کتاب مهابهارت که از تصنیف ان قریب پنجهزار سال میگذرد و ذکر معموره و راجه مسطور در داخل است و نیز ان را سالکوت گفته براجه سالباهن منسوب میسازند و قلعه پخته از و یادگار است و در زمان سابق دار الحکومت ولایت پنجاب بود و دو سه کروه آبادی داشت اکنون بسیالکوت شهرت دارد و از جمیع قصبات اینصوبه در آبادی افزون است سلطان شهاب الدین غوری چون مرتبه پنجم در سنه پانصد و هشتاد[2] هجری بقصد تسخیر لاهور آمده محاصره کرد و بران دست نیافت بسیالکوت رسیده[3] قلعه کهنه را بتجدید مرتب و تعمیر کرده لشکر خود گذاشته بود و بعد امتداد ایام راجه مانسنگه اکبر شاهی که فوجدار جمون و جاگیردار سیالکوت بود بترمیم قلعه و رونق شهر توجه برگماشت پس ازان صفدرخان جهانگیری که او هم فوجدار جمون بود و این پرگنه در جاگیر داشت قلعه و برج را بتازگی عمارت کرد و بعد ان اکثر حکام مرمت نمودند القصه این شهر فیض آمود بجمیع خوبیهایئے آراستگی دارد عمارت قانونگویان قوم بهیره و بعضی مردم دیگر بغایت مطبوع و دل کشا است و درین شهر کاغذ نیکو می شود و خصوص کاغذ مانسنگهی و هم حریری و خاصه جهانگیری بس نیک و خوش قماش و سفید و صفادیر پا سازند و باطراف می برند و کار چکن از ابریشم و کلابتون از قسم بافته و چهره و فوطه و سوزنی و عدشته و دستارخوان و خوانپوش و رامتی بوته دار و کلابتون موزون می شود و هر سال قریب لکهه روپیه از کار چکن دوزی به بیع و شرا می آید و در اکناف گیتی میرود و نیز جمهر و کتاری و برچهی بهتر میکنند و در حواشی این شهر باغات مطرا و فرح افزا است خصوص باغ نظر محمد بهوته و از هر قسم میوه پیدائی یابد و پایان ان ناله ریگ که از کوه جمو بر جوشد جاریست و ان ناله بعد بر آمدن ازان شهر تا ده کروهے زمین همین میشود و گمیلری نام یابد و در اطراف متفرق شده از نام می افتد در ایام برسات که این ناله طغیان می نماید جمیع مردم سیالکوت از اکابر و اصاغر

(۱) سالکوت (۲) در سنه یک هزار پانصد و هشتاد بکرماجیت (۳) رفته ٭

از روئے خویش حاصل میسازند و طبقه از طبیعت پروران غذا دوست بانواع خوردنیها معده خواهش ممتلی میکنند و طایفه از رنجوران سقیم المزاج بمیامن دعای خدا اندیشان داروے شفا بدست می ارند و دران مجمع طرب افزا طرفی در راسته بازار دو رویه انواع خوردنیهائے و رنگارنگ شیرینهائے و اقسام میوه ربیعی و خریفی باکمال عذوبت و لطیفی بر خوانها و سبدها پر می چینند و طرفی انجمن نغمه و سرود هنگامه رقص و تقلید مسرت بخش ناظرین و مستمعان میگردد و طرفی نظر لعبان بذله سنج و قصه خوانان فصاحت نشان از نادره گوییها قهقهه افزای تماشائیان میشوند و طرفی پهلوانان قوی بازو و جوانان اهنین پنجه در کشتی گیری کارنامه رستم و اسفندیار بجامی آرند و طرفے بازیگران نادره کار از هنر پردازیها و رسن بازیها بدایع و صنایع بظهور میرسانند و طرفے اقسام تصویرے بینظیر از جوانان بزم و رزم و فیلان کوه نشان و اسپان قوی هیکل و دیگر گوناگون تصاویر ثانی ارژنگ و مانی بر دیوارها نصب کرده نظارگیان را چون صورت دیوار محو تماشا می سازند و طرفے بازار بیع و شرا و انواع اسلحه و یراق و اقسام ادوات مطلوبه مردان و زنان و آلات بازی طفلان گرم می شود و هوئے هائے مردم و شور و غوغائے خلایق و آوازه کوس و دهل و طنبور و دف و چنگ وغیره گوش فلک را کر و کثرت گرد و غبار چشم آسمان[1] پر می سازد بے شایبه تکلف تماشائے برروئے کار می آید که فلک هزاران چشم بنظاره ان مے کشاید و کواکب را بمشاهده ان حیرت می افزاید خورشید که دمے از سرگردی نمی اساید بتماشائے ان مجمع بر آسمان ایستاده میشود و ماه که انجمن افروز شب است برائے نظاره ان روزانه سر از دریچه مشرق می برارد و سیاحان ربع مسکون و سیاران کوه و هامون چنین مجمع و این قسم تماشا در اماکن دیگر نشان نمیدهند اهل بتاله اکثر بمسافت صد فرسنگ از مسکن خود دور در حکومت و کامرانی و ناز و نعم بوده باشند در ایام این هنگامه البته ارزوی رسیدن بران مجمع میکنند چون زاد و بوم نگارنده این نسخه دل کشائے بتاله است لهذا اندکے از احوال ان شهر فیض بهر و این هنگامه پر مسرت[1] او ر به تسوید در آوردن ضرور دانست و در همین دوابه پنجاه کروهے بتاله بسمت شمالی در میان کوهستان کانگره قلعه ایست در حصانت و متانت مشهور و پایان قلعه نگرکوٹ مکانی است منسوب به بهوانی زیارت گاه معتقدین در سال دو مرتبه یکے ایام مهر و دویمی در ماه فروردی مردم از دور و دستها راه یکساله طے کرده بزیارت می آیند و کام دل

[1] مسرت افزا۔

رشیدسی و هفت سال سجاده آرائے گردید بعد رحلتش گورو هررائے که گوروته نام پدرش در ایام حیات گورو هرگوبند پیمانهٔ عنصری پر کرده بود بجائے جد بزرگوار نشسته هفتده سال معتقدان را رهنمائے نمود بعد او گورو هرکشن پسرش خورد سال سه سال بر سجاده نشست پس او تیغ بهادر خلف خورد هرگوبند یازده سال سجاده نشینی نمود آخرالامر مقید امرائے بادشاهی در آمده در سنه ۱۱۱۸(۱) هجری مطابق هفدهم عالمگیری حسب الحکم عالمگیر بادشاه در شاهجهان آباد کشته شد الحال که این نسخه تحریر می در آید گورو گوبند رائے خلف گورو تیغ بهادر از مدت بست و دو سال سجاده نشین است القصه از مریدان و معتقدان بابا نانک اکثرے صاحب حال و مقبول المقال(۲) و اهل ریاضات و مستجاب الدعوات می باشند خلاصه عبادت این طایفه مطالعه اشعار مرشد خویش است که بسرود و نغمه میگویند و زمزمه دل فریب می سرایند اکثر کدورت علایق از خاطر زایل ساخته و پرده ظلام عوایق از دل برانداخته اند خویش و بیگانه در نظر ایشان یکسان و دوست و دشمن نزد شان برابر با دوستان یکرنگ و با دشمنان بی جنگ زیست میکنند اعتقادی که این فریق بر مقتدائے خویش دارند در طوایف دیگر کم نشان یافته میشود بر نام مرشد خویش که همواره ورد زبان دارند در خدمت صادر و وارد عبادت عظمی میدانند اگر شخصی نیم شبی وارد شود و اسم بابا نانک در میان ارد هر چند بیگانه و نا آشنا بلک وزد و رهزن دیدا فعال بوده باشد او را برادر و دوست انگاشته خدمت در خور حال بجا ارند و دو گروهے بتاله اچل مکانی است منسوب بسوام کارتک خلف مهادیو معبد پاستانی است درینجا غدیریست بزرگ که ابش از لطافت و گوارائے باب کوثر دم مساوات می زند در اوایل تا اواسط میزان که زمان اعتدال لیل و نهار و موسم مسرت اهل روزگار است هزاران هزار درویشان ریاضت کیش و بسیار از بسیار مرتاضان افاضت اندیش دران مکان نزول کرامت میکنند و طبقات خلایق از وضیع و شریف صغیر و کبیر مؤنث و مذکر از اطراف ممالک امده تا شش روز اجتماع مینمایند بکثرت دا انبوهے طوایف انام و هجوم ازدحام خاص و عام فرسنگ در فرسنگ میگردد و جمعی از زیارت و مصاحبت درویشان خدا آگاه بمطلب دنیوی و اخروی کامیاب می شوند و فریقی از مواصلت و مجالست دوستان هنگام مسرت و انبساط می آرایند و گروهے از مشاهده هجوم اصناف مردم بر بدایع قدرت آفریدگار جل شانه پی می برند و جماعتی از نظاره جمال ماه رویان پری پیکر

(۱) سنه هجری با سنه جلوس مطابقت ندارد سنه هفدهم جلوس عالمگیری موافق سنه ۱۰۸۴ هجری می باشد (۲) مقبول القال

و معرفت مرزبان بحر امواج گوناگون سخنان بود و اکثرے از طوایف انام از خاص و عام مرید
و معتقد او هستند و اشعار هندی آنرا که در حقایق و معرفت و وحدانیت گفته است ورد و ظیفه
خود دارند و بادشاهزاده دارا شکوه در ایام حیات خود اکثر اوقات بان معارف آگاه ملاقات کرده
بیان معرفت الٰهی در میان مے آورد چنانچه از محاورات طرفین چندر بهان منشی شاه جهانی نسخه
مدفرس بعبارت مرغوب بقید قلم آورد دوازده کروهے بتاله برلب دریاے راوی مکان بابا
نانک است که تاحال اولادش درانجا سکونت دارد و در زمان خویش قافله سالار مسلک حقیقت
و مشعله دار طریق طریقت مظاهر تجلیات انوار الٰهی مشاهد اشراقات اسرار نامتناهی بود و اشعار
هندی در حقیقت حق و حی مطلق گفته وحدانیت الٰهی بعبارات واضحه و استعارات لایحه ثابت
کرده و گویند که این برگزیده افاق در سنه هزار و پانصد و بست و شش بکرماجیت مطابق هشتصد
و هشتاد هجری در زمان سلطان بهلول لودی در مکان تلونڈی راے بهوئه سعادت ولادت
یافته همانجا در خانه جد امادری می بود چون در ازل مورد عنایات الٰهی بود در نُه [1] سالگی علامات
کشف و کرامات و ایات خارق عادات از و بمنصه ظهور رسید و بسیاری مردم اعتقاد آوردند و
اکثر اطراف گیتی راسیر کرده در قصبه بتاله آمده که خدا اگر دیده در دیهی از دیهات بتاله برآب دریاے
راوی اقامت ورزیده غلغله خداشناسی وتاثر کلامی شهرت پذیرفت و عالم عالم خلایق از اطراف
ممالک آمده مرید شدند و از نزدیکان آنجناب مردانه نام مطرب بود که اشعار این مقرب درگاه
افریدگار در سرود و نغمه باٰئین دلفریب گفته مردم را در دام عقیدت می آورد و آن پیشواے
خداشناسان در عهد سلطنت سلیم شاه افغان در عمر ما بین هفتاد و هشتاد سالگی جهان گذران را
پدرود نمود اگرچه لکهمیداس نام خلف رشید داشت اما چون دولت معنوی نصیب او نبود لهذا
لهنه نام کهتری عرف ترهن را که از مصاحبان دمساز و نزدیکان همراز بود گور انگد خطاب
کرده در وقت نزع قایم مقام خود گردانید او مدت سیزده سال سجاده نشین بوده رحلت نمود
چون پسر نداشت امرداس عرف بهیله راکه دامادش بود بر سجاده نشاند او مدت بست و دو سال
برهنمائے خلق پرداخته قالب تهی کرد اگرچه اولاد داشت اما در وقت رحلت رامداس عرف
سودهی داماد خود را بجاے خود نشاند او هفت سال سجده گاه مریدان بود و بعد ان گورو ارجن خلف
او سجاده نشین گشته بعد مدت بست و پنج سال رخت هستی بربست پس او گورو هرگوبند خلف

(۱) ده سالگی.

دیپالی وال تابع کلانور مزار مظهر انوار شاه شمس الدین دریائی است که از واصلان درگاه احدیت بود از خوارق عادات ایشان طرفه نقلهائے حیرت افزا کنند از انجمله آنکه در زمان حیات ایشان دیپالی نامی هندو از خدام و نزدیکان بود نوبتے ایام غسل گنگ در رسید و طوایف هنود روانه شدند دیپالی بجناب حضرت رخصت سفر گنگ خواست آنحضرت رخصت ندادند و فرمودند که روز معهود که بر گنگ مجمع میشود یاد دهاند چون آن روز در رسید دیپالی التماس نمود فرمودند که چشم بپوش چون او چشم بپوشید خود را بکنار گنگ دید و به برادران و خویشان خود که پیشتر رفته بودند ملاقات کرد و باتفاق ان جماعه غسل نمود و همگنان او را در انجا دیدند همان زمان او چشم وا کرده خود را بملازمت آنحضرت دیده حیران کار خویش گردید بعد ازان که برادرانش از سفر گنگ بمساکن رسیده او را در وطن دیدند هر کدام بر زبان آوردند که دیپالی در سفر همراه ما نبود اما بر همه باتفاق او غسل گنگ کردیم و نیز در وقت مراجعت همراهی نه کرده و پیشتر از ما بمسکن رسیده آخر الامر بر حقیقت کار واقف شده بر ظهور خارق عادت ان ولایت پناه حیران شدند و بدیع تر آنکه بعد چند سال از ارتحال ان واصل درگاه ایزد متعال درودگران بامر حاکم کلانور درخت سرس که نزدیک مزار بود بریده برائے کار عمارت تخت ساختند بقدرت ایزدی ناگهان آوازی مهیب برآمد و زمین بتزلزل گردید و تنه آن درخت خود بخود برخاسته ایستاده و درودگران از سنوح این سانحه هولناک گریختند و آن تنه درخت باز سرسبز شده برگ و شاخ براورد و این قصه نادره در اکناف گیتی مشهور[1] گشت و باعث ازدیاد اعتقاد طوایف انام بجناب آن زبده اولیائے عظام گردید و اکنون مزار مظهر انوار زیارتگاه صغار و کبار است و در هر شب جمعه علی الخصوص شب جمعه ماه نو خلایق کثیر مذکر و مونث از نزدیک و دور بطواف می آیند و نذرات نقد و جنس و شیر و برنج و مالیده و روغن و شکر امود میگذرانند و هر کدام بآرزوے حصول مامول نذر می بندند و بارادت الٰهی مرادات حاصل میشود و برخلاف مزارات اولیائے دیگر خدمه و مجاوران مزار جماعه هنود از اولاد دیپالی مذکور هستند هرچند اهل اسلام بمدافع جماعه هنود سعی کرده میکنند چون نظر خاص آنحضرت بر دیپالی مذکور بود پیش نمیرود و تا حال همان جماعه بمجاورت قیام دارند و در نزدیکے آن دهیان پور مکانی است که سر امد ارباب حال و قال و مورد فیوضات ایزد ذوالجلال بابا لال در انجا سکونت داشت و در زمان خویش صاحب عرفان و شناسائے یزدان و در گذارش حقیقت

---

[1] شایع د.

تمام پنجاب را از تاتارخان اجاره گرفت و باتفاقی که رو داد بشرف اسلام مشرف گشت و باعث پیش امداد شد و در سنه هشتصد[۱] و هفتاد و هفت هجری و یک هزار و پانصد و بست و دو بکرماجیت باجازت تاتارخان قصبه بتاله که دران مکان ویرانه و جنگل بود اباد گردانید وجه تسمیه انکه در هنگام طرح شهر شگون خوب نشد ازانجا موقوف کرده در نزدیکی ان بر پشته بنائے معموره انداخت چون بزبان پنجاب مبادله را بتاله گویند بنابر[۲] تبدیل جا این شهر به تباله موسوم گردید و جنگل بری نموده بسیاری دیهات طرح انداخت و زراعات بکار رفت و پرگنه مقرر گشت رفته رفته الحال بجائے رسیده که حاصلش بچهل خانه گنج قارون میرسد و گنج پرویز دم مساوات میزند و در بدایت حال آبادی قصبه چندان نبود شمشیرخان خوجه سرا که در زمان محمد اکبر بادشاه کروری ان پرگنه بود عمارات حاکم نشین و تالابی فیض اموده باغے مطبوع احداث نموده رونق افزا گردانید و روز بروز آبادی شهر افزونی پذیرفته معموره دلفریب گشت بعدان شیخ مشایخ کروری از احداث عمارات متعدد و باغ دلفریب باعث وفور ابادی گشت اکنون در عهد عالمگیر بادشاه مرزا محمد خان که الحال خطاب وزیرخانی دارد و در زمان بودنش خدمت امانت این پرگنه سنه دوازدهم عالمگیری دکاکین بازار پخته ساخته و بانکی رائے[۳] و سجان سنگه قانونگوئے[۴] و پسران ایشان منازل دل فریب و کاروان سرا و پوره تعمیر نموده و نیز قاضی عبدالحی عمارات سنگین و بازار و کاروان سرا و مسجد جامع و باغ احداث کرده باعث افزونی رونق و معموری شده و گنگا دهر خلف میرانند و هیر چاهے پخته ساخته بر چهره بازار خال زیبا انداخته و نیز باغچه و چاه زینه دار سواد قصبه بر راه لاهور احداث نموده چون اب این هر دو چاه باب گنگا دم مساوات میزند ازینجهت بانی ان را گنگا دهر گویند اگرچه در حواشی شهر حدایق مُطرا و ریاض فرحت افزا بسیار است اما امر سنگه قانونگوے باغے بتقلید شالامار پست و بلند مشتمل بر سه مراتب بغایت مطبوع ساخته و مرتبه بالا مشرف بر تالاب شمشیرخان است و از طراوت و نظارت نظر فریب نظارگیان و فرح بخش تماشائیان و درون شهر و حوالی[۵] ان خوابگاه بسیاری اولیا است مثل زبده واصلان درگاه باری شهاب الدین بخاری و شاه خراب و شاه اسمعیل و شاه نعمت الله و شیخ الهداد که هریک در زمان خویش رتبه ولایت داشتند و دو کروهے در موضع سالی مزار شاه بدرالدین است که سلسله ایشان به پیر پیران حضرت میران محی الدین میرسد و چهار کروهے بتاله در موضع

(۱) هشتصد و هفتاد و هشت (۲) بسبب (۳) بانکی رام (۴) قانونگویان (۵) جوهر +

با ولایت ہم آغوش داشت و از غزنین ہمراہ سلطان محمود آمدہ در لاہور رخت ہستی بربست و سلطان فتح لاہور ساز برکات قدوم ایشان میدانست و نیز دیگر نزدیکان جناب صمدیت دران شہر آسودہ اند و مقبرہ معظمہ حضرت جہانگیر بادشاہ انروی دریائے راوی نزدیک شاہدرہ واقع است و مقابل آن مقبرہ اصف خان ابوالحسن جہانگیر لیست اگرچہ در حواشی شہر فراوان باغ دل کشاد ہزاران گلشن فرحت افزا است اما باغ شالامار کہ حضرت شاہجہان بادشاہ بتقلید باغ کشمیر احداث فرمودہ اند دل فریب نظارگیان است چون اندگی از شہر دار السلطنت بقلم امدہ برائے سیرانی سخن شطری از قصبہ جات این صوبہ مینویسد کرو دوابہ بست جالندہر قصبہ ایست باستانی در نزدیکی آن خوابگاہ ناصر الدین کہ در زمان خویش رتبہ ولایت داشت و در ایام تابستان خلایق بزیارت مزارہ ہجوم می ارند و نیز در حوالی آن قصبہ مزار شیخ عبداللہ سلطان پوریست کہ بفضایل کمالات مشہور و معروف و در زمان فرمان روائی سلیم شاہ بخطاب شیخ الاسلامی مشہور و معروف و در عہد خلافت ہمایون بادشاہ و محمد اکبر بادشاہ مخدوم الملک خطاب یافتہ بود و دین دوابہ قصبہ بجوارہ نیز متقدمین است سریصاف دادرس و دوردیہ و پنج تولیہ وجہونہ وچرہ سفید و فوطہ طلا دار و دیگر پارچہ نیک گزیدہ می شود و چہینت دولائی[1] وکار بادلہ در سلطان پور بہتر کنند و در دوابہ باری ہیبت پورپتی پرگنہ ایست اسپ عراقی آسا درانجا پیدائے یابد بعضے را دہ ہزار و پانزدہ ہزار روپیہ قیمت می باشد و در چک گورو ہرگوبند از توابع پیتی ہیبت پور باغ و تالاب خوبی است و در روز بیساکہی خلایق کثیر ہجوم می ارند و در دو سہ کروہے ان رام تیرتہ معبد متقدمین واقع است و چند کروہے ان بتالہ قصبہ ایست دل کشاد معمورہ ایست خوش آب و ہوا بانی این شہر رائے رام دیو بہتی است کہ زمیندار کپورتہل ورئیس قوم خویش بود گویند کہ نوبتے بحکمت الٰہی در پنجاب نوعی طوفان جوش بر زد کہ از دریائے ستلج تا دریائے چناب تمام زمین اب نشین و عمارت قصبات و دیہات منہدم و بسیاری ذی حیات منعدم گردیدہ و بعد رفع طوفان مدتے ان سرزمین ویران بودہ بعد مدت در بعضے جا ابادی ہا صورت گرفت چون مغول بلخ و کابل در ہر سال بر ولایت پنجاب ترکتازی مینمودند ازینجہت این ولایت خراب و ہر طرف ویرانہ و عالم عالم زمین خرابہ میماند و حاصلات و مزروعات چندان نبود در عہد سلطان بہلول[2] لودی کہ تاتار خان صوبہ دار لاہور گردید رائے رام دیو بہتی بتہ لک تنکہ

(۱) دولائی (۲) اسکندر لودی +

کردہ لاہور را دار السلطنت کردند و تا سی و ہشت سال دار الحکومت اولاد سلطان بود بعد ازان احدی از سلاطین ہند دران شہر اقامت نورزیدہ ابادی از رونق بر افتاد پس از مدت تاتار خان از امرائے سلطان بہلول لودی دار الحکومت نمود بعد ازان کامران مرزا خلف حضرت بابر بادشاہ دران مصر اقامت ورزیدہ باعث وفور ابادی گردید پس ازان حضرت جلال الدین محمد اکبر بادشاہ در عہد خلافت خویش بہ ابادی ان توجہ فرمودہ قلعہ متین[1] شہر پناہ و دولتخانہ احداث نمودہ بتازگی رونق بخشید بعد ازان حضرت نور الدین محمد جہانگیر بادشاہ عمارت عالیہ کہ بالفعل موجود است تعمیر فرمودہ مدتے از نزول اقبال ذریعہ وفور رونق شدند و از عمارات منازل بادشاہزادگان و امرائے والاشان خصوص عمارت آصف خان عرف ابوالحسن بن اعتماد الدولہ کہ بوسعت و فسحت بسیار است ازدیاد آبادی گردید و در زمان حضرت شہاب الدین محمد شاہجہان روز بروز نمو افزود و در عہد حضرت محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ غازی چون دریائے راوی بجانب شہر رو نہاد و از صدمات ان باکثر عمارت و باغات اسیب رسید در سنہ چہارم جلوس والا برائے تعمیر بند مستحکم کہ سد انہدام عمارات تواند بود حکم مقدس بصدور پیوست فرمان پذیران بند بدرازی دو کروہ باستحکام تمام بستند و بحفاظت شہر سد عالمگیری لسان سد سکندری بروے کار آوردند و در اکثر جاہا نشستہ تا لب آب زینہ ارا استہ لب دریا را لبستان لب خوبان دلفریب ساختند و خوانین والاشان نشیمن ہائے دلکشا و منازل فرح افزا مشرف بدریا احداث نمودہ زینت افزائے شہر شدند و از ابتدائے سال چہارم لغایت حال کہ زیادہ از چہل سال میگذرد و در ہر سال ترمیم و تعمیر از سرکار بادشاہی میشود و برائے بند و بست مبلغی کلیہ بخرچ میرود بے شائبہ تکلف شہریست بزرگ و مصریست سترگ در وسعت و آبادی و انبوہے مردم مانند این مصر کم نشان دہند گوناگون ہنر پیشگان ہر دیار و ہر گونہ صنعت گران روزگار سکونت دارند و اجناس ہفت کشور و اشیائے بحر و بر بخرید و فروخت میرود اگرچہ در ہر کوچہ و بازار مساجد بسیار از بسیار است اما بر کنار دریا مجازی دولتخانہ والا حضرت عالمگیر بادشاہ مسجدی عالی از سنگ بنا فرمودہ اند کہ زیادہ از پنج لک روپیہ بران صرف شدہ دیگر در وسط شہر مسجد جامع وزیر خان عرف حکیم علیم الدین شاہجہانی بمد خسارہ مصر حال زیبا افتادہ و درین مصر خوابگاہ زبدۃ اولیائے عظام میر علی ہجویری ست کہ فضیلت را

---

(۱) حشتی +

وامنیت از دزد و رہزن مشہور است گویند کہ ولایت ملتان در عہد خلافت سلطان علاء الدین
ثانی والی دہلی از تصرف او بدر رفتہ بقوم لنگاہ تعلق یافتہ بود سلطان حسین لنگاہ فرمان روائے
ملتان در زمان حکومت خود از کرورکوت تا مانکوت در جاگیر ملک سہراب وغیرہ بلوچان کہ از کچ مکران
نزد او رسیدہ بودند مقرر ساختہ بود اما در عہد خلافت جلال الدین محمد اکبر بادشاہ راجہ تودرمل
دیوان اعلیٰ ان ولایت را بر بلوچان مسلم داشتہ درمیان خراسان وہندوستان برگ محکم مقرر
ساخت و در حدود دہرو کشور سند باستحکام انداخت جنوب رویہ ملتان بہکر قلعہ الیست متین
وحصنی است حصین در پاستانی نامہائے منصورہ می نویسند دیگ سندہ باپنج رود پنجاب
یکتائے گزیدہ در حواشی ان قلعہ میرسد و دو لخت شدہ دو حصہ جانب جنوب ویک حصہ
طرف شمال قلعہ مسطور میگذرد حصانت ومتانت ان فی الاکناف مشہور است لشکرہا را
یکبارگی برو دست یافتن دشوار دران دیار تابستان باقراط وباران کم شود میوہ گزین باشد
میان سیوی وبہکر دشتی است فراخ ہنگام تابستان سہ ماہ سموم دارد چون دریائے سند
در چند سال از جنوب بشمال گراید وابادی دیہات خراب سازد ازینجہت خانہ از چوب وخس ساختہ
بسر برند و رواج عمارت پختہ وخام کم است طول این صوبہ از فیروزپور تا سیوستان چہار صد
کروہ وعرض از خط پور تا جیسلمیر صد وبست وپنج کروہ و درازی از صد گہرہ تا کچ مکران ششصد
وشصت کروہ خاور رویہ پیوستہ بسرکار سہرند غرب رویہ کچ مکران شمالی شورکوت جنوبی صوبہ اجمیر
سرکار ملتان و دیپالپور وبہکر بہ سرکار مشتمل بر نود وشش محال است وچہار کرور وچہل وشش لک
وپنجاہ وپنجہزار دام داخل این صوبہ است *

صوبہ دار السلطنت لاہور

لاہور مصر لیست متقدمین بر کنار دریائے راوی آبادی انرا بہ لو خلف راجہ رام چند نسبت
میدہند در بعضی تواریخ لہور ولہاور نیز مینویسند چون از گردش چرخ دوار بعد امتداد ادوار
ند ارکان آبادی ان انہدام رو داد قلیلی نشان معموری ماند دار الحکومت این ولایت شہر
سیالکوت گردید بعد ازانکہ سلطان محمود غزنوی فتح ہندوستان نمود ملک ایاز کہ منظور نظر سلطان
و در خوبی وفراست بے ہمتا بود بہ ابادی آن شہر متوجہ شدہ قلعہ پختہ احداث نمود وشہری تجدید
آباد گردید وخسرو شاہ وسلطان خسرو ملک پسرش از اولاد سلطان محمود بتازگی فتح این ولایت

زاد بوم ایشان قصبہ کھوتوال نزدیک ملتان واقع است در سر آغاز برنائی بدانش اموزی رسمی سرگرم بود و در ملتان اتفاق خواجہ قطب الدین محمد بختیار را دریافتہ فراوان فیض اندوخت و بہمپلوئے ایشان در دہلی آمدہ بارادت کامیاب گشت و بعضی گویند کہ بدستوری خواجہ از ملتان بقندہار و سیستان رفت و بتحصیل علوم پرداخت بعدازان بملازمت خواجہ در دہلی رسیدہ سخت ریاضت ہا و آویزش بانفس امارہ نمودہ فیروزمند گشت و برخصت خواجہ در قصبہ ہانسی آمدہ اقامت ورزیدہ خواجہ قطب الدین در وقت رحلت فرمود کہ خرقہ و عصا وغیرہ انچہ از پیر رسیدہ بشیخ فرید الدین سپارند شیخ از اصغائے این معنی از ہانسی بدہلی امدہ امانت برگرفتہ مراجعت نمودہ درپتن طرح اقامت انداخت و فراوان کسان از فیض بخشی ایشان کامیاب شدند چون از برکات نظر کیمیا اثر ایشان تودہائے خاک شکر گردید گنج شکر مشہور شدند روز شنبہ پنجم محرم سال ششصد و شصت و ہفت ہجری درپتن جہان ناپایدار را پدرود نمود القصہ سرکار دیپالپور تابع این صوبہ است قوم وتو و دوگر و گوجر وغیر ذالک دران سرزمین سکونت دراند و تمرد و تفتن مشہور چون در ایام بارش دریائے بیاہ و ستلج در محال این سرکار رسیدہ بر سطح زمین چند فرسخ در چند فرسخ پہن و عریض میگردد اکثر اطراف ان نواحی زیر اب می آید و ہر سال طوفان نوح دران نواح بظہور میرسد و بعد بدر رفتن اب از بس رطوبت و سیرابی در تمام ان سرزمین جنگل انبوہ سر برمی ارد حتی کہ پیادہ بدشواری قطع راہ میکند تا بسوار چہ رسد بدین جہت ان دیار را لکہی جنگل میگویند و مفسدان مسطورہ بتقویت دریا کہ در اماکن و مساکن انہا چند لخت شدہ جاریست و بپناہ جنگل دشوار گذار کہ فرسخہا طول و عرض دارد مصدر مفسدی و قطاع الطریقی و دزدی میشوند و دست امرائے بادشاہی بتادیب و تخریب انہا نمی رسد و درین دیار زمستان باعتدال و تابستان بافراط شود و در خریف زراعت جواری و در ربیع گندم پیدا ئے یا بد عوب رویہ ملتان در پنج کروہے ان روی اب چناب ولایت بلوچان است درین الوس دو رئیس ہستند یکے ذوداے کہ یکجاسی ہزار سوار و پنجاہ ہزار پیادہ باخود دارد و دیگرے ہوت کہ بست ہزار سوار و سی ہزار پیادہ را سردار است و ہر دو بایکدیگر تخالف و تنازع دارند و بر سر حدود آویزش کنند و از قبول اطاعت بادشاہی و ادائے پیشکش مقرری خود را و ولایت را در امان میدارند و وکلائی ہر دو کس در دار الحکومت ملتان حاضر بودہ بتقدیم احکام بادشاہی و اقدام اوامر صاحب صوبہ قیام دارند ولایت بلوچ از دفور ابادی و تکثیر مزرعات ہر دو فصل فراوانی حاصلات

غالب آمده و به برکات ان مرات ضمیر انجلا یافت و بانوار شمع عرفان شبستان باطن روشنی
گرفت باتفاقی که رو داد بقوم جست کهوکهر آویزش گردید سلطان سرور و میان دهودها برادرش درجه
شهادت یافتند بی بی بائی زوجه انحضرت تاب جدائی نیاورده رخت هستی بربست و میان بالا
خلف ایشان که خورد سال و یتیم ماند نیز آنجهانی شد و در دامن کوه مدفون شدند و بمزار شهید
شهرت گرفت از اتفاقات حسنه تاجرے از قندهار بسمت[۱] ملتان می آمد چون نزدیک مزار
مسطور منزل کرد ناگهان پائے شترش بشکست تاجر از برداشت باران شتر عاجز آمده
بمزار شهید نذر بست بارادت الٰهی همان وقت پائے شتر درست شد و تاجر اعتقاد آورده
نذر بایفا رسانیده محمل بر شتر بسته راهی گشت و این مقوله نادر در اطراف مشهور گردید و از ان
زمان ان مزار بزرگوار زیارت گاه خلایق گشت و علاوه ان سه کس یکے نابینا و دویم مبروص و
سویمی نامرد مجاورت مزار اختیار کرده استدعا دفع علل خود نمودند بقدرت ایزدی نامرد رجولیت
و مبروص تندرستی و نابینا بینائے یافت و موجب مزید اعتقاد طوایف انام گردید و این
سانحه غریبه شهرت پذیرفت چون نابینائے مذکور را کاه و کلنگ در بادی النظر بنظر در آمده
ان سه کس بدین نام مشهور شدند و اولاد انها را که مجاورت مزار دارند تا حال کاه و کلنگ نامند
القصه عالم عالم طبقات خلایق از اطراف ممالک و اکناف گیتی بطواف ان مزار پر انوار رسیده
نذرات میگذرانند و استدعائے حصول مرادات میکنند و بحکمت ایزد جان بخش مرام[۲] خلایق
حاصل میشود علی الخصوص در براند ایام زمستان از هر طرف مردم بسیار می آیند از شهر ملتان تا مزار
که فاصله زیاده از چهل کروه واقع است تمام راه آدم ... می شود و هجوم خلایق دران راه انقدر
میشود که بتحریر راست نیاید در قصبه اوچ خوابگاه شیخ جلال پسر سید محمود بن سید جلال بخاری
مشهور بمخدوم جهانیانست شب برات هفتصد و هفت هجری بعرصه وجود آمد مرید و خلیفه
پدر بزرگوار خود هست از شیخ رکن الدین ابوالفتح سهروردی نیز خلافت یافت و در دهلی شیخ
نصیر الدین چراغ دهلی را دیده فراوان فیض اندوخت چهارشنبه عید قربان هفتصد و هشتاد
و پنج خشیجی پیکر بر انداخت درویشان ملنگ و دو داسئے سراپا برهنه از مریدان ان جناب
در هر جانب هستند و ذکر جلی مینمایند و در شهر پتن عرف اجودهن سرکار دیپالپور خاور رویه
ملتان خوابگاه شیخ فرید الدین گنجشکر پدر جلال الدین سلیمان از زاد فرخ شاه کابلی است

(۱) بدین سمت مے آید (۲) مرام بخش مراد

وچہل و نہ لک وہفتاد ہزار دام داخل این صوبہ است +

صوبۂ دار الامان ملتان

صوبہ دار الامان ملتان از شہر ہائے پاکستان است وقلعہ خشتین دارد وہر گونہ مردم درو آباد
دگوناگون اشیائے ہر دیار بہ بیع وشرا میرود واسپ تازی نژاد براہ قندہار از عراق سوداگران
مے ارند ودران شہر بفروخت می رود وہوائے زمستان باعتدال نزدیک تابستان گرما
افراط دارد وبارشس کم واہل ان زبان لاہور وسندہ امیختہ دارند قالی وشطرنجی گلزار وچھینت
بہ تقلید بندر نیکو سازند ودرون قلعہ خوابگاہ شیخ بہاء الدین ذکریا المشہور بمخدوم العالم واقع است
وبر مزار مظہر انوار گنبد بلند از خشت وچونہ بر افراختہ اند این شیخ پور شیخ وجیہ الدین محمدؒ
بن شیخ کمال الدین علی شاہ قریشی در سال پانصد وشصت وپنج ہجری در کوت کرور سعادت ولادت
یافت در خورد سالی ایشان پدر بزرگ وار رحلت نمود شیخ بدانش اندوزی اشتغال ورزیدہ
علوم رسمی تحصیل کردہ اختیار سفر نمود وبعد سیر ایران وتوران در بغداد رسیدہ بشیخ شہاب الدین
سہروردی ارادت اوردہ وپایہ خلافت یافت شیخ عراقی ومیر حسینی ازو فیض برگرفتند واز بغداد
در ملتان رسیدہ اقامت ورزیدہ بسیاری از معتقدان ارادت اوردند فیض یاب شدند با شیخ
فرید الدین گنجشکر فراوان دوستی داشت ومدتی باہم بودند ہفتم ماہ صفر سال ششصد وشصت
ہجری نورانی پیری نامہ سربمہر اوردہ بدست شیخ صدر الدین خلف ایشان بدرون فرستاد
حضرت شیخ ان نامہ را برخواند وجان بحق تسلیم نمود واز چہار کنج خانہ اواز بلند شد کہ دوست
بادوست پیوست بساد ہستان شگرف حیرت افزا از ان حضرت بر زبان صغار وکبار است
ثان دیار شیخ صدر الدین عارف پور شیخ بہاؤ الدین ذکریا در سنہ ہفتصد ونہ ہجری رحلت نمود
شیخ رکن الدین پور شیخ صدر الدین عارف وشیخ یوسف کردیزی وشیخ موسیٰ گیلانی وشمس الدین
تبریزی وبسیاری از اولیائے دران شہر سعادت بہر اسودہ اند ومزار مظہر انوار ہر یک زیارت
گاہ خلایق است چہار کروہے ملتان جنوب رویہ سید زین العابدین پدر سلطان سرور است
در ایام تابستان مردم از اطراف برائے زیارت امدہ مجمع عظیم کنند وچہل کروہے ملتان
غرب رویہ دامن کوہ بلوچستان الطرف دریائے سندہ خواب گاہ سلطان سرور است
این سید زادہ در اغاز برنائے بریاضات شاقہ وعبادات مالایطاق بر نفس امارہ زیان کارہ

دانه بسان انار دانه برارند و بخوردن آفت رسیده دهند بقدرت الهی نهی[1] یابد و این جگر خوارگان نوعی
جادو و افسون میدانند که اگر سنگ آسیا بگلو بسته در دریا انداخته شوند فرو نمیشود و در آتش نمی سوزند
اما دانایان کار چون میدانند که یکے از انها را ازین روش باز دارند بر هر دو شقیقه او داغ می
نهند و چشم ان را بنمک انباشته در خانه تا چهل روز او بخته دارند و طعام بے نمک بخورش
دهند و برخی افسون خوانند ازین عمل از جگر خواره افسون خود فراموش می شود و از روش خویش
باز می آید و جگر خواره اکثرے از زنان می باشند و بعضے مرد و آسیب این خدا ناترسان
به چشم خود دیدم که جگر طفلان نونهال باغ زندگی را بر باینده اگرچه این خدا فراموشان در هر بلاد می
باشند و اما در بلاد تهته بیشتر باشند هفتاد کروهے تهته **هنگلاج** مکانی است منسوب
درگامیان شمال و غرب نزدیک دریائے شور از دشواری راه بیابان و نایابی آب و رهزنی قوم
بهیل رسیدن هر کس دران مکان دشوار است مگر بعضی از فقیر خاصه شناسی سراپا برهنه
اختیار گرسنگی و تشنگی نموده در انجا رسیده پرستش گری نمایند و در آمد و شد که زیاده از پانزده روز
می کشند تصدیعه بسیار می یابند[2] سرکار **سیوستان** تابع این صوبه است بر کنار دریائے سند
و درین حدود کولابی است بزرگ دو روزه راه درازوان را منچهور خوانند و بر فراز آب زینها
ساخته برخی از ماهی گیران سکونت دارند و زندگی خود به بیشتر ماهی گیری بسر برند چنانچه در ولایت
کشمیر نیز بهر روے اب دل زمین میسازند و درین صوبه از حدود ملتان و اوچ تا تهته و کچ مکران
شمال رویه کوههائے خارا بلند و مساکن اقوام بلوچ و بعضے افغان و جانب جنوب از اوچ
تا گجرات کوه هائے ریگ و مواطن گروه بهتی که بنگاه رئیس انها جیسلمیر است و از دیگر اقوام جهوت
و از بهکر تا نصیرپور و امرکوت مردم سیسوده[3] و جاریجه و دیگران توطن دارند و بزرگ ترین
دریائے سند است بازرگانان از ملتان و بهکر اموال و اثقال براه دریا بر کشتیها به تهته می برند
بلکه مسافران و مترددان بل عساکر گران بدان راه دریا بجانب تهته میروند کم وقتی خواهد بود که
براه خشکی لشکرهائے گران ره نورد انطرف شوند اما از دشواری جنگل و نایابی آب تصدیعه
می کشند طول این صوبه از بهکر تا کچ مکران دو صد و پنجاه کروه و عرض از قصبه بدین تا بندر لاهری
صد کروه شرق رویه گجرات احمدآباد غرب رو کچ مکران شمال بهکر جنوب دریائے شور سرکار
تهته و سیوستان و نصیرپور و امرکوت چهار سرکار مشتمل بر پنجاه و هفت محال و پنج بندر روند کرو

(۱) اعتقاد (۲) می نمایند (۳) سوده

شمالی جالور واید ر جنوبی بندر دمن و گهنبایت سرکار احمداباد و پتن و نادوت و بهروچ وبروده وچانپانیر و گودهره وسورتهه واسلام نگر عرف نارنه سرکار مشتمل یک صد و هشتاد وهشت محال سیزده بندر و پنجاه و هشت کرور و سی و هفت لک و نود هزار دام داخل این صوبه است +

صوبه تهتهه

درین ولایت در باستان زمان برهمن اباد نام شهری بزرگ تختگاه بود قلعه ان هزار و چهار صد برج داشت هر یک بفاصله یک طناب بعد ان ادپور پایه تحت گردید از برج وباره ان فراوان نشان دهند پس ازان دیول اکنون تهتهه و دیبل دار الحکومت است شهری بزرگ جامع. جمیع اشیا خاصه مرواید و اجناس بنادر فراوان و درین ولایت سوم بخش از کشاورز نه برگیرند و کان نمک و اهن فراوان محصول دهد و در پشش کروهی کان سنگ زرد است بقدر بایست دراز و کوتاه بریده بکار عمارت برند اکثر مدار برکشتی است و بسیار کونه باشد از خورد و بزرگ چهل هزار خواهد بود شکار گورخر و نیز خرگوش و کوته پاچه و خوک و ماهی فراوان مدار خورش بر برنج و جغرات و ماهی است و ماهی را قاق ساختن و کشتیها را برا موده به بنادر و اطراف برده سود برگیرند وازو روغن برکشند و بکار کشتیها آید و قسمی از ماهی است که ان را پله گویند خوش مزگی و لذت بخشی کم همتا از دریائے شور در سند آید و ان را بدام اورند غیر ازین دیار جائے دیگر ان ماهی نشان ندهند و جغرات گزیده شود تا یکماه مزه ان برنگردد و گل فراوان و میوه گوناگون خاصه انبه خوب شود در صحرا خوربوزه خود دهد جگر خواره این دیار مشهور ترنی الاکناف است بنظر و افسون جگر مردم خصوص جگر طفلان بر باید تخصیص در وقت طعام خوردن بر همه کس نظر اوزیاده دخل دارد و بعضی گویند که او را اگاه گاه حالتی رو دهد به هر کس که نظر انداز د بیخود گردد در ان حال جگرش بر باید و هم تخم (۱) بخش کرده بخورد و پیمانه زندگی ان بیخود لبریز گردد و جگر خواره هر کرا بخواهد مانند خود سازد و پاره ازان بخورش در دهد و افسون برا موزد و برگفتار که جانداری درنده صحرائی است سوار شود و بقوت افسون اورا رام گرداند و از دور دستها خبر اورد و چون گرفتار آید دانندگان ساق پائے او شگافته

---

(۱) سر دسہے +

پدید آید اندکی خورد از کبوتر و بوئے گنده و برنگ سفید و سیاه بر فراز معبد نشینند و عشرت کنند
و بغلط و نقد زندگانی بسپرد و آن روز مردم شهر فراهم آمده گوناگون خوشبوئے بسوزند و از
مقدار سپیدی و سیاهی او اندازه بارش گیرند از سیاهی باریدگی و از سفیدی خشکی تفئول کنند
پیوست آن **دوارکا** که آن را جگت نیز گویند معبدیست مشهور چون سری کشن از متهرا برامده
دران مکان رفته توطن گزیده بود ازینجهت بزرگ نیایش گاه دانند نزدیک آن قصبه **کاٹھی** است
مسکن قوم اهیر از کیش هنود خارج اند پخته همه کس بخورند و حسن فراوان دارند چون حاکم نو درانجا
میرسد پیمان برمیگیرد که از ناپارسائی زنان مواخذه نکند ان زنان اختیار آبادی میکنند والا
قصد برامدن دارند و ترک وطن میسازند متصل آن زمینی است بدرازی نود کروه پیشتر از موسم
باران دریائے شور بجوشد و آن زمین را فرو گیرد چون بارش فرو نشیند رو بکمی نهد آن زمین خشک
گردد و نمک فراوان شود و کچهه ولایتی است جداگانه عرض و طول آن دو صد و پنجاه کروه مغرب
رویه سند است و بیشتر ریگستان شتر و بز بسیار شود اسپ تازی نژاد آن ولایت مشهور
است گویند بازرگانی براه دریائے اسپان عربی می آورد ناگهان جهاز بشکست و صد اسپ
او بر تخته بکناره برامده درین ولایت رسیده تا حال نسل آن اسپان دران حدود است
القصه درین صوبه هوا معتدل بیشتر ریگستان است و کشت کار جواری باجره و مدار خورش
بران مزروعات ربیع کمتر شود گندم و دیگر غلات از مالوا و اجمیر و برنج از دکن اورند پیرامون
مزروعات و باغات زقوم برنشانند و حصاری حصین بر دی کار آید درین صورت این دیار
دشوار گذار است و از انبوهی درخت بشکار عشرت نتوان کرد و از افزونی درخت انبه
و غیره یک بستان توان شمرد و از پتن تا برود ده صد کروه انبه زار است و شیرین بر دهد و
برخی از خامی شیرینی آورد و انجیر گزیده شود و خرپوزه در زمستان و تابستان بهم رسد انگور و
گل بسیار در صحرا یوز فراوان که هر سال در دام آورند و بصید آهنگی اموزند گاو آن دیار در خوش
سنجی و تنومندی و نیکو رفتاری و تیز روی مشهور است جفتی پانصد روپیه و افزون ارزد و همه
روزه پنجاه کروه در نورد دو گزین رودهائے آن ولایت سابرمتی و باترک و مهندری و نربده و
تپتی و سرستی و هرن است و دو چشمه الیست که آن را جمنا و گنگا گویند طول این صوبه از برهانپور
تا دوارکا سیصد و دو کروه عرض از جالور تا بندر دمن دو صد و شصت کروه مشرق رویه
خاندیس و غرب رویه دوارکا که بر ساحل دریائے شور است و جنوبی کوه بهر جا پیوستگی دارد

بنادر است و چند بندر دیگر از توابع او و دریائے تپتی نزد او بگذرد و هفت کروهے بدریائے شور
در شود گونه گونه میوه خاصه اناناس فراوان و گلهائے رنگارنگ و افرو تیل خوشبوئے هر گونه گزین پدید
آید قومی زردشتے کیش از فارس آمده بنگاه ساخته هنگامه آتش پرستی بائین خویش گرم دارند
میان سورت و بندر بار کوهستانست آباوان را بگلانه گویند ولایت معموره خوش آب و هواست
انواع میوه خاصه شفتالو و سیب و انگور و اناناس و انار و ترنج و انبه خوب شود و هفت قلعه
نامور دارد از انجمله سالیر و مولیر مشهور و زمیندار از قوم کهوار راتهور است بهروچ قلعه گزین دارد
و دریائے نربدا از پایان گذشته بدریائے شور پیوندد و از بنادر مشهور است و چند بندر دیگر
باو متعلق گوناگون پارچه بافند خصوص الچه مشهور و بازرگانان باطراف گیتی برند سرکار سورتهه ملک.
جداگانه بود مرزبان آنجا پنجاه هزار سوار و یک لک پیاده داشت بفرمان روائے احمداباد نیایش
بجی کرد خانخانان اکبرشاهی آنملک را بوالقتی در ضبط در آورد از بندر گوگهه تا بندر از امرا صد و بست
و پنج کروه طول و از سر دهار تا بندر دیو هفتاد و دو کروه عرض دارد هوائے او سازگار و
میوه و گل بسیار از بسیار و انگور و خور پوزه نیز میشود و این ولایت نه تخت است و هر جا
الوسی جداگانه از افزونی درخت زار و در هم پیچیدگی کوهستان طریقه گردن کشی دارند جونه گدّه
سنگین و زیست در نهایت متانت و حصانت سلطان محمود والی گجرات بعد محاربه فراوان
ان را بزور گرفت و نزدیک ان قلعه دیگر احداث کرد گرنال قلعه بالائے کوه فراوان چشمه دارد
و بزرگ معبد یست نیز در نزدیکی ان رود بهادربا دریائے شور پیوندد و ماهی چنان نازک شود
که اگر زمانے در تاب افتاب نهند بگدازد و دران نواحی شتر و اسپ گزیده شود **سومنات**
پرستشگاه قدیم و در اکناف شهرتی تام دارد و سه کروهی ان دریائے شور است پنج بندر باو متعلق
و چشمه سرستی از نزد او براید و انمکان را از بزرگ ترین اماکن شمارند مشهور است که پیش ازین که
قریب پنجهزار سال میگذرد و پنجاه و شش کرور ادم از قوم جادوان در میان دو دریا که سرستی
و هرن باشد خنداخند بادیزه در افتاده فرو شدند و در نیم کروهے سومنات **سبهالکا** مکانی
است بزرگ سری کشن را از دست صیادی تیر برپا رسیده و بر کناره دریائے سرستی زیر
درخت پیپل انجهانی شدند ان را پیپل نیز گویند و بزرگ معبد دانند در قصبه **مول** معبدیست
منسوب بمهادیو هر سال پیش از برسات در روز معین جانوری که بزبان هند سنگهه[1] گویند

(1) سمهه یا پنکهه ؟

درامده که در زمان باستان تختگاه شهر پتن و چندین چانپانیر بود چون سلطان احمد بن سلطان محمد بن سلطان منظفر شاه در سنه هشتصد و دوازده هجری سریر ارائے فرمانروائے گشت بر کنار دریائے سابرمتی قلعه متین و عمارات نوایین و شهری بوسعت طرح انداخت و باحمداباد موسوم گردانیده دار السلطنت مقر ساخت و چون او مدت سی و دو سال کوششاه فرمان روائے کرد در ایام حکومت خویش باباد ی و معموری ان کوشید از نهجت شهرے عظیم گردید و بیرون ان سیصد و شصت معموره بر نمط خاص که هر یک را پوره گویند اباد گشت و ناگزیر[1] شهرها در هر یکے پیدا هزار مسجد و خانقاه و مینار با کتابهائے شگرف در وست و در پوره رسول اباد مزار شاه عالم بخاریست که بولایت شهرت داشتند و طوایف انام از مریدان و معتقدان انجا لبست العقصه درین مصر سقف خانها بیشتر کهپریل و دیوار از خشت و چونه و برخی از عاقبت بینی سنگین بنیاد و پهنا ور و دیوار کاواک بر سازند و نهانی راه میگذارند که در وقت ضرور ازان راه بدر رفته نجات خود نمایند و بعضی ار باب متمول ته خانه درست ساخته تمام عمارت خانه را از چونه و گچ آنچنان تعبیه کنند که آب باران پاک و صاف در ته خانه که بدان حوض میسازند میرسد و ان را بزبان آن ملک تانکه گویند و تمام سال ان آب میخورند نقاشان و خاتم بندان و دیگر هنرپیشگان بیمر صدف را چنان کار بندند که خط خوش نمودار گردد و قلمدان و صندوقچه و جزان بر سازند و زر تاری پارچه از چیره و فوطه و جامه وار و مخمل و زربفت و تات بند و خارا گزیده بافند و گوناگون قماش روم و فرنگ و ایران را تقلید نمایند خصوص قطنی نیکو بافند و بدور دستها بارمغانی برند و شمشیر و جمدهر و کهپوه و تیر و کمان شایسته سازند خرید و فروخت جواهر و زواهر بسیار شود و نقره از ولایت روم و عراق آورند در خوش هوائے و یافت گزیده کالائے بے همتاست سه کروهے احمد آباد بتوه[2] قصبه ایست دل کشا خوابگاه اکثر اولیائے خصوص مزار قطب عالم پدر شاه عالم بخاریست پارچه باندازه دست بران افتاده بعضی چوب و برخے سنگ و لختی اهن تصور کنند و شگرف داستانی برگذارند پتن شهریست باستانی در سوالف ایام تختگاه سلاطین ان ولایت بود و قلعه متین دارد یکے سنگین و دیگرے خشتی دران سرزمین گاو گزیده پیدا ئے یا بد چانپانیر گزین دژیست بر کوهچه نیکرده بلند چند دروازه دار دیک جا قریب شصت گز بریده تخته بند گردانیده اند و هنگام کار بردارند چند گاه تختگاه بود و سوت از نامور

---

(۱) پاکیزه تر (۲) بتوده.

خود بتسخیر ان متوجه شده بود بمحاربات و مجادلات بسیار فتح نموده چنانچه این داستان مشهور است
درزمان پیشین سردار انجار را اول گفتندے اکنون از دیر باز رانا گویند و خود را از قوم گہلوت
از نژاد نوشیروان عادل گویا نند چون نیاگ ایشان در موضع سیسودا انگاه ساخت از ینجہت
الحال سیسودیا[1] مشہور شدند و برہمنی تیمار داری ایشان کرده بود درینصورت برہمن نیز گویند
و مقرر است که رانا را در وقت جلوس بر مسند ریاست قشقه از خون ادم دہند در سانبہر
نمک بس گزیده شود نزدیک شہر غدیر است بزرگ چہار کروه طول دیک کرده عرض اب
این بغایت شور و درون غدیر بسیاری قطعات زمین بسان شالی مایه است زمین را از کلند
کنده نرم کرده از آب ان غدیر ملبب سازند بعد پانزده شانزده روز که زمین اب را جذب
میکند تمام قطعه زمین نمک امود می شود ان را از کلند ہا کنده برکنار انداخته آب می پاشند
خاک از وجدا می شود نمک صاف بر می آید نیلگون و سرخ و سفید می شود و چندین لک روپیه
را ہر سال بفروخت می رود و محصول ان بسرکار بادشاہی بضبط در می آید درین صوبه اکثر بوم
ریگستان و اب دور مے بر اید مدار کشت کار بر ریزش ابر است جوارے و باجره و موتھه
فراوان ہفتم ہشتم حصه غله بدیوان میدہند نقدی رواج کم است و مزروعات ربیع
قلیل زمستان نزدیک باعتدال و تابستان بسیار گرم اکثر جا کوه جنوبی و جاہائے دشوار گزار
ومساکن قوم کچھواہه و راتہور و دیگر راجپوتان و سرکشی الجماعة اکثر از ریگستان است کہ چند
در چند فرسخ اب ندارد و عساکر بادشاہی بسبب بے آبی یک بارگی نتواند در اماکن انہار سید
طول این صوبه از اجمیر تا بیکانیر و جیسلمیر صد و شصت و ہشت کروه و عرض از نہایت سرکار
اجمیر تا بانسواره صد و پنجاه کروه مشرق رویه مستقر الخلافه اکبر آباد و غرب رویه دیپالپور
تابع ملتان شمالی قصبات شاہجہان آباد جنوبی گجرات احمد آباد و سرکار اجمیر و چتور و رنتہنبور
و جوده پور و ناگور و سروہی و بیکانیر ہفت سرکار مشتمل بر یکصد و بست و سه محال و پنجاه و پنج
کرور و سه[2] لک و شصت ہزار دام داخل این صوبه است +

صوبه دار البرکات گجرات[3]

از تواریخ ولایت گجرات خصوص از تاریخ سلطان بہادر شاه والی انولایت چنان بمطالعه

---

(۱) سیسودیا - (۲) پنجاه کرور و سه لک و شصت ہزار دام - (۳) نزہت آباد +

صوبہ از پایان گذہ تا باسوارہ دو صد وچہل کروہ وعرض از چندیری تاندربار دو صد وسی کروہ شرقی باندہو غربی گجرات واجمیر شمالی نرور جنوبی بگلانہ سرکار اوجین درایسین وچندیری وسارنگپور وبیجاگذہ ومندو وگاگرون وکوبری وہندیہ وغیرہ دوازدہ سرکار مشتمل برسیصد ونہ محال وسی وشش کرور ونو لک وہفتاد ہزار دام داخل این صوبہ است +

صوبہ دار الخیر اجمیر

اجمیر شہریست قدیم ومصریست پاستانی پیوست ان قلعہ بھٹلی یادگاریست از راجہ بھتل فرازکوہچہ بسیار دشوار گذار وپیوست شہر کولابی است اناساگر سہ کروہ مدور وبس ژرف بسیاری جانوران ابی ہنگ وغیر ذلک درود عمارات بادشاہی برکنار آن ومزار پرانوار خواجہ معین الدین چشتی علیہ الرحمتہ درون شہر بردامن کوہ برساحل کولاب جہالرہ واقع است این خواجہ پور غیاث الدین حسن از زبدہ سادات حسینی است درسال پانصد وسی وہفت ہجری در قصبہ سنجر از دار سجستان سعادت ولادت یافتہ ودر پانزدہ سالگی پدر بزرگوار ایشان انتقال شد ابراہیم قندوری راکہ از نزدیکان درگاہ الہی بود بر رو نظر افتاد جذبہ الہی درگرفت در جستجوے رہنموی گردیدہ ودہرون تابع نیشاپور بصحبت خواجہ عثمان چشتی رسیدہ بریاضت اشتغال ورزید ودر بست سالگی از شیخ عبد القادر گیلانی یعنی حضرت میران محی الدین قدس اللہ سرہ فیض اندوخت ودر سنہ پانصد وہشتاد وہشت ہجری کہ سلطان شہاب الدین غوری فتح ہندوستان کردہ در دہلی آمدہ بقصد عزلت در اجمیر رسید واز دم گیری ایشان گروہ[1] گروہ مردم بہرہ برگرفتند روز شنبہ ششم ماہ رجب سنہ ششصد وسی ہجری بلک تقدس خرامش نمودند مزار مقدس زیارت گاہ خلایق است سہ کروہ اجمیر بہکر نام کولاب است بس بزرگ اندازہ ژرفاے ان را ہیچکس نشان نمید ہد پرستش گاہ متقدمین است وبموجب کتب ہندان را مرشد جمیع معبد تصور کنند واعتقادان دارند کہ اگر شخصی غسل و طواف تمامی الکمنہ شریفہ روی زمین کردہ باشد تا انکہ درین کولاب غسل نسازد مثمر ثواب نیست چتور قلعہ الیست مشہور از اعمال این صوبہ کان جسد در گوگندہ توابع ان ومعدن مس در مین پور عملہ ماندل واقع است وان قلعہ در تصرف رانا بود حضرت جلال الدین محمد اکبر بادشاہ

---

(۱) گروہا گروہ +

کرور وسی وشش لک و نوزده[1] هزار دام داخل این صوبه است ؛

صوبه مالوه

اوجین شهریست بزرگ باستانی تختگاه راجه بکرماجیت که تا حال در هندوستان سنه او مینویسند دران مصر بود و وسعت که درانوقت بوده بسیار از بسیار نوشته اند دریائے شیوپرا پایان اوجین رود و گزین پرستشگاه برشمرند و شگفت انکه گاه گاه موجه شیر برزند و مردم اوندها از و پرا موده آورند و بکار برند و بقدرت الٰهی بارها چنین بظهور امده چندیری از بزرگ شهرهائے باستانی است قلعه سنگین وسیصد و هشتاد و چهار بازار و سیصد و شصت فراخ سرا و دوازده هزار مسجد دارد و گوناگون مردم در وا باد تومن قصبه ایست بر ساحل دریائے توا ازبده چشمه ابی در و نمودار گردد و تبخانه ایست بزرگ اگر در و نقاره نوازند اواز بیرون نشود و هیچ کس نشنود مندو شهریست سترگ دور قلعه او دوازده کروه و مناره هشت منظری درمیان در زمان سابق چندگاه دار الحکومت بود عمارات عالیه یادگار پیشینان و مزارات سلاطین خلج در و و شگفت انکه گنبد مزار سلطان محمود پور سلطان هوشنگ در تابستان اب تراوش نماید و مردم بدو گروند و گویند که دران دیار سنگی پدید آمد که هرچه از فلزات بدو رسد زر گردد وان را بزبان هند پارس گویند دهار قصبه ایست در زمان پیشین تختگاه راجه بهوج و دیگر فرمان روایان والا شکوه بود القصه درین صوبه آب و هوا معتدل است در زمستان بجامه پخته دار و تابستان باب شوره احتیاج کم شود و چهار ماه بارش تختی بسردی گراید و شبها بالا پوش ارزوا افتد زمین این صوبه بنسبت سرزمینهائے دیگر تختی بلند و همه کشت پذیر دهر دو فصل گزین شود گندم و خشخاص و نیشکر وانبه و خربزه وانگور بهتر شود و در بعضی جا خصوص در حاصل پور تاک در سالی دو مرتبه بر دهد و برگ تنبول عجایب باشد و در اکثر بیابان فیل فراوان که و مه فرزندان خود را تا سه سالگی افیون بخورش دهند و جمیع مردم دکشا هند زو بقال و اهل حرفه و صناع و غیر ذلک بید ست افراز جنگ نباشند و گزین دریائے این صوبه نربده و سپرا و کالی وسنده و مثیم و گودی و شیوپرا است و در هر دو سه کروه رودے بس صاف و سبک و بر کناره هر یک بیدها خود رسته و گلهائے رنگین و خوشبو و سنبل و در صحرا گولا بها و درخت زار ها و سبزهائے فراوان طول این

---

(۱) چهار کرور وسی وشش لک و نوزده هزار دام ؛

او برگذارند وپس نیایش کنند از کوه سہیا نزدیک ترنبک برجوشد واز ولایت احمدنگر گذشته به برار در اید وبه تلنگانه رود ودر انطرف بدریاے شور در شود چون کوکب مشتری به برج اسد اید مردم از دور دستہا اجتماع عظیم کنند واین مجموع در اطراف ممالک مشہور است و دیگر تاپی و تپتی است بہر دو نیز نیایش کنند دیگر پورنا از نزدیک دیولگانو ترا ود ویکسران دوازده کروه بالا تر از چشمه تاپی براید و دیگر منیا نزدیک دیولگانو جوش برزند القصه طول این صوبه از پتاله تا ہیراگده دو صد کروه وعرض از بیدر تا ہندیه صد وہشتاد کروه خاور رویه ہیراگده باختر مهکر آباد و شمالی ہندیه جنوبی تلنگانه ده سرکار مشتمل بر دو صد محال وشصت کرور وہفتاد ودو لک وہفتاد ہزار دام داخل این صوبه است ❖

صوبه خاندیس

برہانپور مصریست بزرگ دار الملک این صوبه بر ساحل دریاے تپتی گوناگون مردم صنایع ہنر در واباد ودر حواشی ان باغات دل کشا فراوان صندل وعود وانواع میوه گوناگون گلہاے پیداے یابد ودر تابستان گرد بسیار برخیزد ودر بارش گل ولاے فراوان بود کشت کار بیشتری جواری ودر برخی جا شالی وبرنج گزیده شود وبرگ تنبول بسیار وپارچه سر بصیاف والفه وبہیرون نیک بافند وچانگ[1] دیوده‌ہی است نزدیک او دریاے تپتی وپورنا باہم پیوندد وان مکان را بزرگ نیایش گاه دانند وچکر تیرتهه خوانند وبالجمله درین صوبه رودبار فراوان گزیده ترین تاپی از میان برار وگوندوانه برجوشد وپورنا نیز از ہمانجا برخیزد ودریاے گرنی وتپتی نزد چوپره باہم اتصال برگیرد وان مکان را بزرگ دانسته مردم اند ودر دستہا به نیایشگری آیند این ولایت بنام غریب خان مرزبان خاندیس مقرر کرده بودند در عہد خلافت حضرت جلال الدین محمد اکبر بادشاه چون قلعه آسیر به شمشیر ہمت شیخ ابو الفضل علامی تسخیر در امد وان ولایت بشاہزاده دانیال خلف دویم حضرت بادشاه مرحمت گشت بر وفق حکم معلی بدانديس موسوم گردید اکثر زمینداران این صوبه کولی وبہیل وگوند طول از بورگانو که بہندیه پیوسته است تا تلنگ که متصل بولایت احمدابادست ہفتاد وپنج کروه وعرض از جامود پیوست به برار تا پال که بمالوه اتصال دارد پنجاه کروه خاور رویه برار وباختر وشمالی مالوه جنوبی جالنه وپنج سرکار مشتمل بر یکصد ودوازده محال وچہل وچہار

---

(۱) چاپک دیوه ❖

معتدل و بکر دار ایام بہار اروے بہشت فرحت بخش جان و دل بادش چون باد بہاری طرب انگیز و بہجت افزاایش مانند نشار بادہ قوت دہ و راحت پیرا ہر فصلش ہمچو فصل گل تازگی اور روزگار و ہر صبحش سرمایہ آرائیش بربیع وبہار زمستانش ہوائے نوروزی دارد تابستانش بہار ربیع بروی کار اور داز اغاز جوزا لغایت سنبلہ چہار ماہ ریزش ابری شود و از ہر قسم میوہ در کمال عذوبت پیدائے یا بد بعضی میوہ نوعیت کہ در ولایت دیگر نباشد و گونہ گونہ گلہائے معطر اور باغات و صحرا است کہ بشمار در نیاید و غلات ان قدر وافر کہ دائماً نرخ ارزانی دارد و انواع اقمشہ پر بہا و جواہر و زواہر گران قیمت و اقسام نوادر سواحل و بنادر و نفایس بحر و براز ان مصر بہم رسد و سکنہ ان خوش باش و نیکو معاش و صاحب ثروت و دول و ارباب نعم و تمول و حسن دلاویز نازنینان و جمال دلفریب مہ جبینان تحریر در نگنجد طول صد و پنجاہ کروہ و عرض صد کروہ ہشت سرکار مشتمل بر ہشتاد محال و پنجاہ و یک کرور و شصت و دو لک و ہشتاد ہزار دام داخل این صوبہ است +

صُوبہ برار

ملکی است میان دو کوہ جنوبی آب وہوا و کشت کار نیکے ارد درین ملک چودھری را دیسکھہ و قانو گو را دیس پاندی و مقدم را پتیل و پتواری را کل کرنی[1] گویند فیل صحرائے فراوان باشد پتار گدھ سنگین قلعہ ایست بر پشتہ سہ طرف ان را دور رود بر گرفتہ کھیرلہ حصار ایست سنگین برزمین در میان ان کوچہ ایست بدو نیایش کنند در چہار کروہی چاہی است استخوان ہر جانداری کہ در وافتد سنگ شود نزدیک میل گدہ چشمہ ایست در وچوب وجزان ہر چہ افتد سنگ شود و در بیراگدہ کان الماس است و پارچہ صورت ناگ نیک بافند و درا بیند ور و نرمل کان فولاد جزان و سنگین اوند ہائے دل گزین تراشند و شگفت خروس چنانکہ استخوان و خون سیہ فام باشد وان مرغ را کرک نات گویند بسیار بزرگ پرستش گاہ است آنرا بشن گیا گویند و این حوضی است چشمہ دار بس فرت بدراز وپہنا یک کروہ و گرداو بلند کوہ اب شور دارد مایہ آبگینہ و صابون و شورہ از وپدید آید و فراوان محصول بر دہد و دران نواحی میمون باشد و درین صوبہ بسیار رودہا ست بہترین گنگ گو تمی کہ ان را گوداوری گویند گنگ ہندوستان را بہادیو نسبت مید ہند و این را بگوتم کہ عابد مشہور بود و شگرف افسانہا ی

(۱) کرکرنی

صحرا صحرا برگ تنبول گوناگون وبیشتر کشت کار شالی وخوراک مردم برنج وماهی وبادانجان و
سبزی است شبانگاه پخته نگاهدارند در روز دیگر غذا کنند و بر برگ درخت تار بفولادی قلم
نامها نویسند وخامه بشت برگیرند وکاغذ سیاهی کمتر بکار برد وخوجه سرا درین دیار نیز برسانند
وبارچه گزین بهم رسد و داد وستد بکوڈی شود ان ریزه خرمهره سفید است که از شور دریا پدید اید
چهاران را گنده نامند بر سمت جنوب وساحل دریائے شور در شهر پرسوتم پور تبخانه جگناتهه است
که راجه اندر من احداث نموده وتاریخ بنائے ان زیاده از چهار هزار سال ظاهر می شود و پیوست
ان تبخانه ایست منسوب با فتاب خراج دوازده ساله ان ملک بران خرچ شده بود بلندی دیوا
صد و پنجاه دست وپهنائے نوزده دست است سه دروازه دارد ودور بینان دشوار پسند
از دیدن ان بحیرت درشوند ودر نزدیک آن ملکی است تریارلج که مردان زنان اسا تن بصندل
ارایند وزیور بربندند وزنان جز ستر عورت نپوشند وبسیاری پوشش از برگ درخت سازند
ویک زن در هفته چند شوهر برگیرد وزنان ان ملک در وقت مجامعت بسان مردان بالا شوند
ومردان را زیر کنند وهمه کار وبار مردان را زنان سازند بمحاربه ومجادله پردازند وکشت کار کنند
طول این صوبه یکصد وبست کروه وعرض صد کروه سرکار جلیسر وبهدرک وکتک وکلنگ
دراجندر وغیره پانزده سرکار مشتمل بر دو صد وسی ودو محال وچهل[1] کرور ویک لکهه وپنجهزار دام
داخل این صوبه است +

صوبہ خجستہ بنیاد اورنگ آباد

از بعضی تواریخ بمطالعه درامده که در ازمنه سابقه این شهر به دهار انگر هی مشهور بود بعد ازان دیگر
مشهور گشت چون سلطان محمد فخر الدین جونا والی دهلی تمام ملک دکن بضبط در آورد قلعه دیوگیر را
دولت آباد نام نهاده دار السلطنت مقرر گردانید بعد سلطان محمد ان ولایت بالکل از تصرف
فرمان روایان دهلی بدر رفت بعد سه صد سال بعهد خلافت حضرت شاهجهان بادشاه قلعه دولت اباد
بتسخیر درامد چون حضرت اورنگ زیب عالم گیر در ایام شاهزادگی بصوبه داری دکن تعین گردیدند
در نزدیکی قلعه مذکور در مکانی که قصبه کهرکی[2] بود شهر اورنگ آباد طرح انداخت و بے شایبه تکلف
شهریست در غایت وسعت ومصر یست در نهایت نسحت هوایش بسان هوائے بهشت دلربا

(۱) چهل کرور وچهل ویک لکهه دام ۔ (۲) کرکی +

باو مدفون کنند و در نزدیکی ان ولایتی است که ان را مهاچین گویند از شهر خان بالغ که دار الملک این ولایت است تا دریای شور بمسافت چهل منزل رودی بریده اند و هر دو کنار بسنگ و چونه براورده سلطان سکندر رومی ازین حدود بان دیار رفت سیر تمام ان ولایت نموده براه دریا برامد و بموجب امر سلطان سکندر حکما و الا دانش طلسمی پنجه دست ادم بر روی دریای شور نهاده اند که چون جهاز انطرف میرود باشاره منع می کند که بدین سمت میا در میان مشرق و جنوب فراخ ملکی است ارخنگ نام بندر بکالو از دست فیل بسیار شود و سفید فیل هم پیدا می یابد و اسپ و شتر و خر گران ارزد گاو و گاومیش اصلا نبود و جانوریست ابلق که ازین هر دو بهره دارد و بگوناگون براید و شیر او بخورند کیش ساکنان ان بر خلاف هند و مسلمین است خواهر خود را بلکه توام را بزوجیت برگیرند و تنها از مادر حقیقی پرهیز دارند دانش کیش ریاضت اندیش را والی گویند از تهدید او بیرون نشوند رسم الیست که در دیوان زنان سپاه حاضر شوند و مردان بکورنش بیایند بیشتر سیاه فام و کوسه باشند و نزدیک ان ملکی است که ان را چین خوانند یک سوی ان ولایت خشکی است کان یاقوت و الماس و طلا و نقره و مس و نفط و گوگرد دران و ساکنان ان ولایت را بقوم مگهه بر سرکان اویزش رود القصه این ولایت بغایت وسعت دارد گزین ترین دریای گنگ است در ستایش ان کتابها نوشته اند و دیم برهم پوتر است از خطا بکوچ اید و از انجا سرکار بارهوار سیراب سازد و بشور دریا درشود و طول این صوبه از بندر چاتگانو تا گڈهی چهار صد کروه و عرض از شمالی تا پایان سرکار مدارن دو صد کروه مشرق رویه دریای شور غرب صوبه بهار شمال و جنوب کوه کلان سرکار تانڈه و فتح اباد و جنت اباد و سلیمان اباد و بگلا و تاجپور و پنجره و بار بک اباد و بار دبار و سنار گانو و سلهت و چاتگانو و شریف آباد و سلیمان آباد و گهورا گهات و مدارن وغیره بیست و هفت سرکار مشتمل بر یک هزار و یکصد و نه محال و چهل و شش کرور و هشت و نه لک دام و چهار هزار و دو صد توپ و چهار هزار و چهار صد کشتی داخل این صوبه است ✤

صوبه عشرت سرشت اودیسه

بست و نه قلعه پخته دارد و اب و هوایش سازگار است هشت ماه بارش و سه ماه زمستان و یک ماه تابستان شود و میوه و گل فراوان باشد خاصه گل نسرین بس نازک و خوشبو و کیوره

ازین دیار براید وسه گونه می باشد اول صندلی اورا هر سه عضو از بیخ برند و طلسی نیز گویند دویم
بادامی قدری آلت فعلی داشته باشد سویم کافوری خصیتین اورا در هنگام خوردی بمالش نابود گردانند
یا برارند و چنان برگذارند که جز ادمی هر جاندارے که خصی شود سرکشی از د فرو نشیند وادم زا درا
بیفزاید چنانچه از زشت خوئی و بدگوئی خواجه سرایان پیداست لکهنوتی شهر بیست باستانی
نخستین دار الملک بود حضرت نصیر الدین محمد همایون بادشاه در زمانے که دران ملک نزول
اجلال فرمودند هوائے ان را خوش فرموده به جنت اباد موسوم نمودند قلعه بس استوار دارد
شرقی ان کولابی است بزرگ اگر در بند او شکستی برود شهر باب در شود سرکار سلهت درونه کوهستان
شیر انجا مشهور و میوه سون تره نام نارنگی رنگ لیکن از و بالیده تر و بس شیرین و چوب
چینی فراوان و درخت عود افزون در انجام بارش ان درخت را بریده بر زمین اندازند بعد چند
گاه اندازه خامی و پختگی گرفته اورند و درین دیار خواجه سرایان بسیار تر سازند و در سرکار
گهوره گهاٹ ابریشم و پارچه تات بند واسپ گوت و خواجه سرایان فراوان بود هندی
میوه بسیار و سرکار بگلا بر ساحل دریائے شور است در حواشی قلعه درخت زار بیست سر آغاز
ماه هلالی تا چهاردهم دریا بموج خیز دراید و امواج بسان کوه برخیزد و نموداری شگرف و
تماشائے عجیب شود و از پانزدهم تا اخیر ماه پایه پایه بکاهد و نزدیک ان کام روپ است
که ان را کانور و گویند و حسن ظاهری زنان انجا بس فراوان خصوص جادوگری و طلسم سازی و سحر
و شعبده پردازی از اندازه بیش و شگرف داستانها برگذارند یعنی به نیروی جادوگری خانه برارایند
ستون و سقف ان از ادم بر سازند و ان ادمیان زنده باشند و مجال دم زدن و حرکت ندارند
و نیز بقوت سحر سازی از ادم چارپایه و پرنده بر سازند تا آدم را بسان وحش دم و گوش برارند و هر
کرا خواهند تسخیر قلوب نموده در فرمان خویش ارند و از جنبش و ارامش افلاک و گرانی و ارزانی غلات
و درازی و کوتهی عمر هر کدام اگهی دهند و زنان ابستن تمام شهور را شکم دریده فرزند بیرون ارند و برایند
احوال مولودی برند و دران حدود شگرف درختی است چون به برند شیرین ابی ازو تراود
و تشنگان را سیراب سازد و درخت دیگر است که انبه و نیز انگور ببار اورد و دران دیار
گلی است که پس از برکندن افزون از دو ماه پژمرده نشود و رنگ و بو زایل نگردد و از و حمایل
بر سازند پیوست ان ولایت اسام است بسیار وسیع مرزبان انجا را چون روزگار سپری گردد
خاصان او مرد و زن کشاده پیشانی زنده فرد شوند و هر که وارث نداشته باشد جمیع اموال

کروه خاور صوبه بنگاله غرب رویه اله اباد واوده وشمال وجنوب کوه بزرگ سرکار بهار وحاجی پور ومونگیر وچپارن وسارن وترهت ورهتاس وغیره هشت سرکار مشتمل بر دو صد وچهل محال وسی وهشت کرور وهفت لک وسی هزار دام داخل این صوبه است ۞

صوبهٔ عمده بنگالا

دار الایالت این صوبه شهر ڈہاکہ که جهانگیر نگر است وسعت وفسحت کمال دارد وبخوبی ولطافت درچند کروه اباد واسباب واشیائے هفت کشور از وی پیدا ومردم هر قوم از هر ملک در وساکن نام اصلی این ملک بنگ بود چون فرمانروائے پیشین بسبب کثرت آب درهمگی جائے خیابانی به پهنائے بست ذرعه وبلندی ده ذرعه بسته اند وان را ال نامند به پیوستگی ان بنگالا زبان زد افاق گردید دیتوا گرما باعتدال نزدیک وسرما بس کم ومیانه ثور شروع بارش شود تا شش ماه ریزش گردد وزمین ها باب فروشود وان خیابان بیرون اب بماند بیشتر کشت کار شالی است وچندین گونه شود اگر ازهر یکدانه بگیرند سبوئ بزرگ براموده گردد ودریک قطعه زمین شالی سه بار کارند ودروند وکم تر گزند رسد وچندانکه اب افزاید بیشتر بیالد وخوشه باب درنشود چنانکه کاراگاهان یک خوشه را شصت دست اندازه برگرفتند رسم ضبط وغله بخشی نیست اداے مال واجب بنسق است رعایا در سالی هشت ماه محصول را پایه پایه ادا سازند ومراسم فرمان پذیری بجا ارند بیشتر خورش برنج وماهی بود وگندم وجو وجز ان گوارا نیاید بلک رسم نان خوردن نیست بادنجان وسبزی وبرنج پخته دراب سرد نگاه دارند وان را روز دویم غذا کنند نمک بسیار عزیز باشد واز دور دست ارند دگران فروشند وگل ومیوه فراوان وفوفل چنان شود که از خوردن ان لب ها سرخ گردد الماس وزمرد وعقیق وابریشم از بنادر فراوان اید بنگالے لیشب درست سازند ونختی چنان کنند که دریکے پنجهزار روپیه بخرج رود ودیر بپاید وبرخی حصیر انچنان باشد که از ابریشمی بهتر نرمی نماید وبوریا بافندگان را سیتل پاتی گویند ودران ولایت آمد وشد برکشتی است خاصه هنگام بارش ودر خشکی به سنگاسن که در ره نوردی درون ان نشستن ودراز کشیدن وخوابیدن وبنابستگی برودهد وبرفراز ان جهت تابش وبارش گزین سرپناهی برسازند وسواری فیل هم عشرت دهد اسپ سواری کم وزان ملک مدار کار بر زنان باشد ومرد وزن برهنه باشند وخوجه سرا بیشتر

که ان را شیر نتواند شکار کرد هنگام بارش اهو وگوزن وشیر بسبب کثرت اب یک جا بابادی در اید
مردم بچالش گری وصید افگنی نشاط برگیرند در سرکار چنپارن تخم ماش در زمین نار انده بریزند وبی
رنج کشت کار بر دیده ودر خنگل فلفل دراز بسیار میشو در هتاس قلعه ایست بر فراز کوه اسمان ساد شوار
گذار و دوران چهار ده کروه دبران کشت کار شود ذا وان چشمه برجوشد ودر هر جا چهار گز زیر کنند اب
پدید آید وکولاب ها بهنگام بارش افزون از دولیست و ابشار ها چشم وگوش برافروزد القصه در نیصوبه
تابستان بس گرم شود وزمستان نزدیک باعتدال وبیش از دوماه بجامه پخته داز احتیاج
بنود وریزش ابر شش ماه شود وهمه سال این مرز از کثرت دریا ها سبز وشاداب باشد وباد
تند بوزد وگرد بر نخیزد وکشت کار گزیده شود خاصه شالے در خوبی وچیدگی کم همتا کساری نام غله
بسان متر بهندوستان بکار برند ورنجوری اورد ونیشکر فراوان گزیده باشد برگ تنبول خصوص
مگهی بسیار نازک وخوش رنگ وبے جرم وخوشبو ونیک مزه ومیوه فراوان خصوص کتهل چنان
بزرگ باشد که یک کس بدشواری بردارد ومچکند نام گلی است مانند گل دهاتوره بس خوشبوئے
جاے دیگر نشان نمی دهند شیر بس گزیده وارزان بود اسپ وشتر کمیاب وفیل شایسته بسیار
بهمرسد وبز بربری وخصی بس گزین واز غایت فربهی نیارد راه رفت بچار پاے برداشته برند
طوطی وخروس جنگی نام در شود وگوناگون شکار نشاط افزا واقسام پارچه پیداے باید وشیشه
زرافشان گونه گونه برسازند اگرچه دریا ها بسیار است اما گزین ترین گنگ گویند دریاے سون از
جانب جنوب می آید وچشمه ان و چلا ونربده از یک بوته نے نزدیک گده جوش برزنند نربده
بجانب دکهن روان شده وسون و چلا بدین سمت آمده بگنگ واصل شده وسرجو از کوه شمال
آمده نزد منیر بگنگ پیوندد وگندک نیز از کوه شمال می آید ونزدیک حاجی پور داخل گنگ می شود هر که
اب ان ننوشد گلو اماسد ورفته رفته برابر نار جیل شود وان را جا غور گویند خاصه خوردان را دتا.
چهل کروه از ان دریا سالگرام بزید وان سیاه سنگیست از مظاهر ایزدی وفراوان گونه باشد نام
علحده علحده برگویند وپرستشگری کنند کرم ناسا از کوه جنوب ردیه رسیده درگذر چوسا بگنگ
اتصال یابد ان را نکوهیده شمرند در وقت عبور از ان دریا احتیاط بکار برند تا قطره از ان آب
بربدن نرسد پن پن از جنوبی کوه برآمده نزدیک پتنه بگنگ درمے شود گویند که هفتاد ودو دریاے
کشتی رو تا بلده پتنه از جانب جنوب وشمال آمده بگنگ اتصال یابد وخورد ورد ها را شماری نیست
طول این صوبه از گدهی تا رهتاس صد وبست کروه وعرض از ترهت تا شمالی کهسار صد وده

صوبه بهار عرف پتنه

پتنه دارالحکومت این صوبه است مصریست بزرگ بر ساحل دریائے گنگ بیشتر عمارات سفال پوش باشد که بزبان ان دیار کهپریل گویند سی کروهی این مصر جانب جنوب دامنه کوه معبدگاه است که اهل هند از دور دستها رسیده بارواح نیاگان فرو رفته خیرات دهند خصوص در چله دی که آفتاب به برج قوس برسد بیشتر مردم دران مکان میرسند وروح نیاگان را از خواندن افسونها و رسانیدن غله و اب خشنود می سازند و این عمل را از عبادات و حسنات خود و رستگاری فرو رفتگان میدانند پیوست ان کان سنگ مرمر است از و زیورها بر سازند و کاغذ خوب شود در سرکار مونگیر از دریائے گنگ تا کوه دیوارے سنگین کشیده اند و ان را سرحد بنگاله بر شمارند و درین سرکار در دامن کوه بیج ناتهه مکانی است منسوب بمهادیو امری عجیب بظهور می پیوندد که باعث حیرت ظاهر بینان میتواند بود یعنی درون معبدگاه درختی پیپل واقع شده که از آغاز پیدای ان هیچکس نشان نمی دهد از خدمه ان معبد هر کس را باخراجات لابد احتیاج می افتد خود را از خوردن و اشامیدن باز داشته زیران درخت نشسته بحصول ماسول بجناب مهادیو مناجات مینماید بعد دو سه روز ازان درخت برگی مخطوط بخط هندی رقمزده کلک غیب متضمن تنخواه مبلغی برائے خواهش گر بجانب یکے از سکنه اکناف گیتی صادر می شود هر چند که مسکن ان پانصد کروه باشد اسم او و فرزندان او و زوجه و اسم پدر و جد او و سمت و ملک و وطن و دیگر علامات صحیحه او از خطان برگ ظاهر میگردد و رئیس و خدمه مطابق ان بر کاغذ جداگانه نوشته میدهند وان را هندوی بیجناتهه گویند و خواهشگران هندوی را گرفته بموجب علاماتی که دران نوشته مندرج است بمکان مرقومه میرسد وان شخص که به هندوی مینویسند بلا عذر و حیله زر واصل میسازد و چنانچه برنگارنده این صحیفه زنار داری هندوی بیجناتهه آورده بود سعادت خود دانسته ادائے زر کرده زنار دار را خشنود گردانید عجب تر انکه دران معبد غاریست رئیس خدمه در سالی یکمرتبه روز شیورات یعنی شیوبرت دران غار میرود و از درون ان خاک برداشته بهر یک از خدمه میدهد بقدرت قادر مطلق بقدر نصیب هر کدام ازان خاک طلا می شود تربهت از دیرباز دار العلم و جامع هندی فضیلت است اب و هوا گزین دارد جغرات انجا تا یکسال دگرگون نشود و خوش مزه بمانند شیر فروش اگر اب بشیر امیزد از غیب گزندی باو رسد گاومیش چنان شود

کوهستان دران موضع بفروخت میرود و چند ماه علی التواتر مجمع عظیم می شود و سوداگران از
اطراف آمده خریداری میکنند و بهره یاب می شوند نیمکهار نام ورقلعه ایست بزرگ دریای
گودی پایان ان میگذرد و نزدیک ان حوضی است منسوب به برهما از درونه چنان برجوشد
وگردش نماید که ادمی در وفروشدن نتواند و هرچه در اندازند بیرون افتد وان را از معابد بزرگ
دانند و کتب هندی که از گردش چرخ دوار و انقلاب ازمنه داد وار دبعدم نهاده بود
عابدان دانشور بمقتضائے روشندلی و فرط آگاهی بر کنار ان حوض بتازگی بمنصه ظهور آورده
فیض رسان عالمیان شده اند دران نزدیکی کولاب است سرچشمه تنگ ابی نیک که بدریائے
گودی پیوندد و یک گز پهنا و چهار انگشت ژرف برهمنان بید خوان افسونها خوانده پرستش
گری نمایند بقدرت قادر مطلق حقیقی ناگهان از ریگ پیکر مهادیو پدید آید و مردم مشاهده
امر شگرف کنند و زود ناپدید گردد و هرچه از برنج و غیر ذلک اندازند اثری از و نماند و پیوست
ان سرزمین است وان را چرمتی خوانند در جوش هوا شعله آتش خود بخود برافروزد و
شگفت افزاید لکهنوٴ بزرگ شهریست بر کنار دریائے گودی شیخ مینا که مردم را گمان ولایت
بدوست درانجا اسوده اند وسورج کنڈ معبدیست از دور دست خلایق بران فراهم آیند قصبه
بلگرام خوش آب و هواست اکثر مردم انجا خوش فهم و سرود سرا هستند و درانجا چاهی است
هر که چهل روز علی الاتصال اب ان اشامد شناسای و حسن منظری افزاید القصه تمام انصوبه
آب و هوا خوش و گل و میوه فراوان دارد و کشت و کار خوب میشود خاصه برنج سکهداس و
مدهکر و جهنوه در سپیدی و تازگی و خوشبوئی و گوارائی کم همتا شالی سه ماه پیشتر از همه جا هندوستان
بکارند و آغاز خشکی سیلابها از دریاها برخیزد و اب زمین ها را فروگیرد و هرچند آب افزاید ساق
شالی نیز فزایش پذیرد و دراز گردد و اگر پیش از انکه خوشه گیرد سیلاب جوش زند بار نیارد
گاومیش صحرائی فراوان شود چون دشت و صحرا زیر اب آید جانوران صحرائی به پشته ها برایند
و مردم از گوناگون شکار عشرت اندوزند بزرگ دریائے سرجو و گهگر وسئی و گومتی و رودیست
طول این صوبه از سرکار گورکهپور تا قنوج صد و سی کروه و عرض از شمالی کوه تا سدهور تابع
اله آباد صد و پانزده کروه خاور رویه صوبه بهار باختر قنوج شمالی کوهستان جنوبی مانک پور و
سرکار اوده و گورکهپور و بهرایچ و خیرآباد و لکهنوٴ پنج سرکار مشتمل بر یک صد و نود و هفت محال
و بست و شش کرور چهل و پنج لک و چهل هزار دام داخل این صوبه است ؛

و برنه وغیره است طول از سنجهولی جون پور تا کوه جنوبی صد و شصت کروه عرض از گذر چوسا دریائے گنگ تا گهاتم پور صد و بست کروه شرقی صوبه بهار غربی صوبه اکبر آباد شمالی صوبه اوده جنوبی پاندوگڈه و سرکار اله آباد و جون پور و غازی پور و بنارس و چناده و کالنجر و کورا و مانک پور غیره شانزده سرکار مشتمل بر دو صد و چهل و هفت محال و سی و هفت کرور و شصت لک و شصت و یکهزار دام داخل این صوبه است ◆

صوبه اوده

اوده شهریست بزرگ و متقدمین آن را در هندی نامجات اجودهیا گویند وزادگاه راجه رام چیندر نوشته اند و بستن او قنطره بر روے دریائے شور و رفتن در لنکا با عساکر بیشمار بوزنه و خرس و کشتن راون مرزبان انجا و آوردن زوجه خود را که در قید راون با عصمت و عفت محفوظ بود مشهور است و تاریخ راماین در شرح سگرفکاری ها و عجایب کارنامه اوست و ازین رو که آن شهر بنگاه راجه رام چند بود از گزین معابد می دانند و یک کروهے ان دریائے گهگهر بدریائے سرجو پیوسته پایان قلعه میگذرد و در سواد شهر خاک بیزی میکنند و طلا بر می گیرند و دران شهر تربت شیث بن حضرت ادم و ایوب پیغمبر علیهم السلام زیارت گاه اهل اسلام است و در رتن پور مزار کبیر باشنده است که در زمان سلطان سکندر لودی در بنارس از کثرت یاد رب العباد از شهرستان صوری راه بدار الملک معنوی برده بود و بسا اسرار معرفت و دقایق رموز حقیقت در اشعار هندی از و در طوایف انام خاص و عام یادگار بهرایچ شهریست بزرگ متقدمین بر ساحل دریائے سرجو سواد شش بس دل کشا تربت سالار مسعود از خویشاوندان قریب سلطان محمود غزنوی و رجب سالار برادر سلطان تغلق شاه و پدر سلطان فیروز شاه والی هندوستان در انجا است طوایف انام از دور دستها با علم زرین بزیارت می آیند و انجمنها می آرایند و فراوان نذور می گذرانند و در نزدیکی شهر موضعی است دوکون از دیر باز دار الفلوس و از شمالی کوهستان فراوان چیز بر پشت آدمی و بر اسپ کونت بار کرده می آرند طلا و مس و سرب و مشک و قطاس و عسل و چوک ترش که از آب ترنج و لیمون بجوش آورده بر سازند و زرنباد که در هندی کچور گویند و انار دانه و زنجبیل و فلفل دراز و کهربا و رو دنگ هندی و نمک و انگوزه و زیور و شیشه داوند و موم و پشمینه و باز و جره و شاهین و باشه و دیگر اشیائ

بفقرا و مساکین خیرات میدهند و نیز مبلغی سر اسامی بسرکار بادشاهی ادامی سازند چون پیوند عنصری گسیختن درینجا نیک میدانند ازینجهت در پیشین زمان بعضی مردم بقصد رستگاری آخرت و حصول مامول وارزوے دیگر خویشتن را دراره میدرا ور دند در عهد سلطنت حضرت شاهجهان بادشاه این عمل منع گردند سی گردهی آن شهر بنارس که در هندی نا مها بارانسی نوشته اند چون درمیان دریا برنه واسی واقع شده بدین تقریب بدان نام مشهور وکاشی هم نگاشته اند شهریست متقدمین کمان آساباد و دریاے گنگ بسان زه میگذرد و آن را بها دیو منسوب کرده پرستش گاه قدیم میدانند و معدن فضیلت و جامع فضلاے مدرسه طلبه علم هند است برهمنان ارباب فضل و بید خوانان صاحب حال وقال توطن دارند و از ممالک دور و نزدیک برهمنان و برهمن زادگان بقصد تحصیل و تکمیل علوم دران مصر جامع اقامت می گیرند مستفید و مستفیض می شوند و اکثرے از آزادگان و وارستگان بتوفیق ایزد سبحان ترک علایق دنیوی نموده آرزوے تهی کردن قالب که در کتب سلف رستگاری عقبیٰ نوشته اند توطن گزیده بیاد رب العباد اشتغال دارند و نیز پیران کهن سال و مریضان گسسته امال باراده مردن رسیده جان بجان آفرین میدهند و پیوست انکانی است برکناره دریاے گنگ هرگاه که مشتری به برج اسد میرسد کوهچه ازمیان دریا پدیدار گردد تا یک ماه بپاید و مردم فراوان پرستش میکنند وان نمودار یست از بدایع قدرت ایزدی چناره سنگین دژیست بر فراز کوه در بلندی و استواری کم همتا دریاے گنگ از پایان گذرد و در نزدیکی ان گروهی سراپا برهنه در صحرا بسر برند و به تیر اندازی و نخچیر افگنی روزگار گذرانند کالنجر قلعه ایست سنگین بر کوه آسمان سا سرآغاز ان کس نگوید و دران چشمها بر جوشند و فراوان کولاب دارد و معبدگاه بهیرون که شگرف داستانها ازان برگذارند در دست و پیوست ان درخت زاریست بس انبوه انبوس و میوهاے خودرو و بسیار فیل صحراے ازان جنگل بدام اورند در نزدیک ان کان اهن است و از بعضی جا الماس ریزه بدست اید و مردم ان دیار بهره یاب میشوند جونپور بزرگ شهریست سلطان فیروزشاه ان را در زمان فرمان روائ خویش بنام سلطان محمد فخرالدین جونا بنی عم خود اباد کرده چون درمیان متمردان واقع شده فوجدار انجا را دایماً بگردن کشان آماده محاربه باید بود و خونریزی و سفاکی باید نمود القصه تمام این صوبه اب و هوا سازگار و گوناگون گل و میوه خصوص خربوزه و انگور فراوان و گشت کار گزیده شود و موته کباب و جواری و باجره ناپدید و پارچه جهونه بهر حل و غیر ذلک نیک پیدا گردد و میهن دریاے گنگ و جمنا وارند و کین و سرجو و

اولیاے بزرگ هند بود و خلایق کثیر از خاص و عام بانجناب اعتقاد دارند و در سالی یکمرتبه طوایف انام از ممالک دور دست با علمهاے زرین آمده ازدحام می کنند و نذرات می گذرانند و چند روز هجوم مردم و تماشاے غریب میشود در زمان سلطان ابراهیم شرقی در سنه ۸۴۵ از انجا مطلبی در اصل کم شده و گزین ترین این صوبه دو دریاست یکے جمنا که تفصیل ان سابقاً تحریر در آمده و دیگرے چنبل که از حاصل پور تابع مالوه برآمده و از بیست کروهے اکبرآباد و حدود بهدادر و محال سرکار ایرج گذشته نزدیک اکبرپور تابع کالپی بدریاے جمنا واصل میشود القصه این صوبه شرقی گهاتم پور شمالی دریاے گنگ جنوبی چندیری غربی پلول واقع است دراز از گهاتم پور تابع اله آباد تا پلول معموله صوبه شاهجهان آباد صد و هفتاد کروه و پهنا از قنوج تا چندیری مضاف صوبه مالوا صد کروه سرکار اکبرآباد و باری و الور و تجاره و ایرج و کالپی و سهوان و قنوج و کول و بروده و تداور و گوالیار وغیره چهارده سرکار مشتمل بر دوصد و شصت و هشت محال و نود و هشت کرور و هژده لک و شصت و پنجهزار و هشتصد دام داخل این صوبه است ❖

صوبه و سبعه فسحه اله آباد

در کتب هندی نام این صوبه پراگ می نویسند و در عرف ترپینی نیز گویند در میان دریاے جمنا و گنگ حضرت جلال الدین محمد اکبر بادشاه قلعه سنگین باستحکام تمام و گزین کاخها اساس نهاده و شهری طرح انداخته اله آباش موسوم فرمودند و حضرت شاهجهان بادشاه در خلافت خود باله آباد مامور فرمودند دریاے گنگ و جمنا پایان قلعه باهم می پیوندد و چشمه از قلعه برامده بدریاے مذکور واصل میشود در عرف ان را سرستی گویند بدین جهت اینمکان را ترپینی نامند یعنی اتصال سه دریا اما در کتب هند برامدن سرستی ازانجا مندرج نیست و دران قلعه درختی است متقدمین کران را اکهی بر گویند یعنی پایدار و در هندی نامجات می نگارند که ان درخت دایماً برقرار است و تا انقراض عالم بے زوال خواهد بود بفرموده حضرت نورالدین محمد جهانگیر بادشاه ان را قطع کرده تا به اهن بران محکم نموده بودند بحکمت ایزدی ان درخت ازان تابه اهن سر براورده بالاے گرفت القصه اهل هند ان مکان را معبد متقدمین و شریف ترین و بادشاه معبدی می دانند و در ایام زمستان که آفتاب به برج جدی میرسد وان را مکر گویند طوایف انام از اطراف گیتی آمده هجوم می کنند و تا یک ماه اقامت ورزیده هر روز غسل می پردازند و هرکدام بقدر امکان

وهوائے دل کشا دارد اگرچہ نادره کاران هر پیشه وکاریگران هر فن در صنعت خویش ممتاز اند
اما کار چوب طلا ونقره بر چیره و دیگر پارچه ها نادر میسازند واز ممالک دور دست تاجران آمده خرید
می برند وتمتع یاب میشوند القصه این مصر بجمیع خوبیهائے آراستگی دارد واکثر مزارات اولیائے
عظام وفضلائے کرام در دست مقبره منوره حضرت جلال الدین محمد اکبر بادشاه وحضرت
شهاب الدین محمد شاهجهان بادشاه در نزدیکی آن مصر واقع ست **بیانه** در باستانی زمان
سترگ مصری بود. قلعه مستحکم دارد سابقه اسیران عصیان هند را دران قلعه نگاه میداشتند
نیل وحنا بس گزین می شود وانبه بعضی قریب یک سیر پیدائی دارد **سیکری** نام دهی از توابع
بیانه بود دوازده کروهی اکبرآباد حضرت محمد اکبر بادشاه باشاره زبده اولیائے کرام شیخ سلیم
قلعه سنگین وعمارات متین ومساجد ومدارس وخوانق احداث فرموده **بفتح پور** موسوم کرده ارالخلافه
قرار دادند وپیوست ان کولابیست بزرگ درعرض وطول دو کروه که خلایق ازان فیض میگیرند
وصفه والا ومینار عالی وآویزه گاه فیلان وجولانگاه بر کنار ان واقع است ودران نزدیکی کانی
است از سنگ سرخ ستونها وتختگاه ودیگر مطلوبه عمارات بهر اندازه که خواهند ازان بر می
آید **گوالیار** از نامور دژهاست خوش آب وهوا متانت وحصانت آن مشهور زندانیان مستوجب
سیاست را درون آن نگاهدارند خوش زبانی باشندگان ونغمه سرائے خنیاگران وجادو نفسی
سرایندگان ودلفریبی شاهدان آنجا مشهور ودران دیار چند جا کان آهن واقع شده ودران شهر
مزار شیخ محمد غوث است که در زمان خود رتبه ولایت داشت **کالپی** شهریست بر ساحل دریائے
جمنا خوابگاه بسیار اولیا است نبات آنجا مشهور است ودر توده بهم غاریست که کان مس وفیروزه دارد
اما خرج بر دخلش فزونی میکند **متهرا** شهریست باستانی بر کنار دریائے جمنا زادگاه سری کشن
ودر هندو نامها شرافت آن بسیار نوشته اند واز آغاز آفرینش پرستشگاه دانند اکنون معبد
کیشورائے مشهور وآنرا بحکم عالمگیر بادشاه انداخته مسجد مقرر کرده اند وبر روئے دریائے جمنا
عبد النبی خان فوجدار زینه زیبا بتعمیر نموده زیب افزائے شهر وفیض بخش شهریان شده وآن
مکان را بسرا نت گوبند ونیز در وسط شهر مسجد عالی احداث نموده اسم خویش روشن ساخت
قنوج باستانی شهریست بر کنار دریائے گنگ آب وهوا ومیوه خوب دارد ودر مکن پور تابع
پرگنه بتهور[1] سرکار قنوج خوابگاه شیخ بدیع الدین المشهور بشاه مدار دمشهباز است که از

---

[1] بلهور

و بعد فرسنها دو بخش می شود یکے بسوی مشرق رفته پدماوتی نام یافته به نزدیک بندر چاتگانون
بدریای شور واصل میگردد و دیگرے رو بجنوب آورده سه لخت میشود یکے را سرستی دویمی
جمنا و سیومی را گنگا نامند و سویمی هزار شعبه شده نزدیک بندر ساتگانو بدریای عمان می پیوندد و
سرستی و جمنا نیز همانجا اتصال می یابد واز سیاحان ممالک چنان استماع یافته که در بدایت
برآمدن دریای گنگ از کوه و غایب شدن بدریای شور مردم سکنه کنارش جمیع تمرد و فساد
اندیشه و دزد و قطاع الطریق خونخوار و خلق آزار هستند ازانجا که از غسل این دریا گناهان
ازبدن مردم جدا می شوند و همانا که آن عصیان بطریق تناسخ بر کنارش در پیکر او میان توالد
یافته مصدر این نوع امور مذموم میگردند بالجمله درین صوبه آب و هوا باعتدال نزدیک
و کشت کار بارانی و سیلابی و بعضی جا چاهی و برخی جا کاشت سه فصله می شود و میوه ایرانی
و تورانی و هندوستانی گوناگون و گلهای بویا فراوان و عمارات عالیه از سنگ و خشت
میگردد و جانب مشرق صوبه اکبرآباد و مغرب صوبه لاهور و جنوب اجمیر و شمال کوهستان
کمایون از پلول جانب اکبرآباد تا لودیانه ساحل دریای ستلج طول صد و شصت کروه و از
سرکار ریواری تا کوه کمایون عرض صد و چهل کروه واقع است سرکار شاه جهان آباد و سهرند
و حصار فیروزه و سهارن پور و سنبهل و بداون و ریواری و نارنول هشت سرکار مشتمل بر دو صد
و بست و نه محال و هفتاد و چهار کرور و شصت و سه لک و سی و پنجهزار دام داخل این صوبه است

صوبه مستقر الخلافه اکبرآباد

آگره دهی بود از توابع پرگنه بیانه سلطان سکندر لودی در زمان فرمانروی خویش آن را مکان دلکشا
دانسته تختگاه مقرر کرد و شهری مطبوع طرح انداخت پس ازان آن شهر به بادل گده
مشهور گشت و بعد آن حضرت جلال الدین محمد اکبر بادشاه آن را وسط ممالک محروسه
تصور فرموده قلعه سنگین باستحکام اساس نهاد و بے همتا مصری اکبرآباد نام بوسعت و
فسحت آباد گردید که جهان دیدگان چنین قلعه متین و شهر بزرگ کمتر نشان دهند آب جمنا تا
چهار کروه ازمیانه شهر میگذرد و بهر دو طرف عمارات عالیه و کاخهای دلفریب تعمیر یافته
و مردم هر جنس و هر دیار در وآباد و کالای هفت کشور خرید و فروخت می شود و گوناگون
میوه خصوص خربوزه ایرانی و تورانی و رنگارنگ گلها و برگ تنبول بس شایسته بهم می رسد

اما هر دوار را از جمیع امکنه بزرگ تر نوشته اند و هر سال در روز تحویل آفتاب به برج
حمل که آن را بیساکهی گویند خلایق از هر طرف آمده ازدحام میکنند خصوص در سالی که مشتری
در برج دلو میرسد و آن را کنبهه نامند و بعد دوازده سال می آید عالم عالم طبقات خلایق از
مسافتهای بعیده رسیده هجوم می نمایند و در آن مکان اغتسال و خیرات اموال و تراشیدن
موی سر و ریش از مثوبات و انداختن استخوان مردگان درون گنگ رستگاری اهل ممات
می پندارند و آب آن را بطریق ارمغانی بدور دستها می برند طرفه تر آنکه اگر سالها در ظرف بماند
بدبو و دگرگون نشود و بی شایبه تکلف آب خوشگوارش مانند دل اهل دلان از کدورت
پاک و بسان ضمیر مقبلان فیض ناک در عذوبت و شیرینی باب کوثر دم مساوات میزند
و در لطافت و گوارائی با آب سلسبیل پهلو می زند و از کمال نزاهت با جمیع امزجه سازگاری
مینماید و فواید بسیاری از و برروی کار می آید یعنی سقیم المزاج را صحت و شفا و بیماریهای
مزمن را فایده دوامی بخشد صحیح المزاج را فربهی و تندرست را فرحت بظهور می آرد و معده
غلیظ را صفائی و آتش غریزی را فروغی میدهد اشتهارا افزایش و قوت باه را اعانت میکند
روی کهربائی را لعل گون و چهره زعفرانی را ارغوانی می سازد زهی دولت که سلاطین
هندوستان و امرای والاشان بهر جا که باشند آب گنگ میخورند بالجمله این دریا بعد
برآمدن از هردوار بمحل بارهه سادات رسیده پایان قصبه هستناپور که در زمان سابق
دارالسلطنت بود چند فرسخ در عرض و طول آبادی داشت میرسد و از آنجا نزدیک قصبه
گده مکتیسر و انوپ شهر و کرنباس و سورون و بداءون که امکنه مشهور است و در قنوج که شهر
قدیم است رسیده رونق افزای اندیار می شود و از آنجا جاری شده بعد گذشتن از
سیو[1] راج پور و کجوه و مانکپور و شهزادپور و دیگر محال پایان قلعه اله آباد میرسد و در اینمکان
دریای جمنا با چند دریای دیگر آمده ملحق میگردد و سی کروهی آن شهر بنارس می آید و از
نزدیک چنارگده و چند محال دیگر گذشته تا رسیدن پایان بلده پتنه هفتاد و دو دریای
کشتی رو از جانب کوه جنوب و شمال آمده بتفاوت یکدیگر جا بجا اتصال می یابد داخل دریای زخار
ناپیداکنار میگردد و این همه دریا بگنگ موسوم می شود و از آنجا بجهانگیرآباد و اکبرنگر[2]
عرف راج محل و مقصودآباد و میرداد پور و خضرا اتی گذشته پایان شهر جهانگیرنگر ڈهاکه میرسد

---

(۱) سراج پور (۲) اکبرپور

شاہجہان آباد بردہ اند کہ نفع بخش مزروعات اکثر پرگنات وطراوت رسان باغات حوالی دارالخلافہ وفیض بخش کوچہ و بازار ورونق پیرائے دو تخانہ بادشاہی است و دریائے مذکور بعد برامدن از کوہ اکثر محال را رونق دادہ پایان شہر شاہجہان آباد میرسد قلعہ ارک متضمن نشیمنہائے دل کشاد عمارات امرایان برکناران واقع است وازانجا گذشتہ بمسافت پانزدہ فرسنگ پایان شہر متھرا وگوکل و بندرابن میرسد بعدہ بمستقر الخلافہ اکبرآباد می آید درین مصر نیز عمارات بادشاہی وخوانین بر ساحل دریاست وازانجا گذشتہ از پایان شہر وقلعہ اٹاوہ بعد ازان از شہر کالپی روان می شود پس ازان بشہر اکبرپور زادوبوم راجہ بیربر اکبرشاہی می آید وعمارات راجہ مذکور برفعت ووسعت ومتانت برکنار واقع شدہ ودریائے چنبل نزدیک شہر اکبرپور ودریائے بیتوہ وسوسان و دیگر دریاہا از جانب گوند وانہ آمدہ بتفاوت یکدیگر در جمنا واصل میشوند وازانجا بمحال ملکوسہ گذشتہ پایان قلعہ الہ آباد باب گنگ اتصال می یابد ودریں گنگ از سرچشمہ ان ہیچکس واقف نیست اما اعتقاد اہل ہند انکہ از بہشت نازل میشود وشرح ان درکتب قدیمہ معتبرہ مندرجست بعد صدور از بہشت ونزول برکوہ کیلاش و برامدن ازانجا در ولایت چین میرسد چنانچہ در شاہنامہ فردوسی مرقوم است کہ عمارات سنگین شاہزادہ سیاوش بن کیکاوس شاہ داماد افراسیاب برکنار گنگ بود وبعد برامدن از چین در کوہستان بدری ناتھہ مے آید ومکان ہماچل[1] یعنی محوطہ برف کہ اہل ہند گداختن بدن عنصری در آن جا نجات اخروی میدانند چنانچہ پاندوان کہ مقتدائے اہل این دیار بودند ابدان خود را بدانجا گداختہ اند درہمین کوہ واقعست و درین کوہستان سواحل دریا انقدر بلند است کہ اب بدشواری بنظر درمی آید وعبورہ بکشتیہا نمی شود در اماکن مقررے رسنہائے سطبر بر اشجار ہردو کنار محکم بستہ بطرز قنطرہ تعبیہ میکنند وازبالائے آن امد وشد مردم می شود وان را بزبان این دیار جہنکہ گویند وطوائف انام از اطراف ممالک کہ بقصد طواف بدری ناتھہ میروند وچنین قنطرہ گاہے ندیدہ انداز عبوران خوف مندمی باشند وبیمناک میگذرند القصہ ان دریا از کوہ بدری ناتھہ برامدہ پایان شہر سری نگر بمسکن مرزبان ان ولایت می رسد وازانجا جاری شدہ از پایان رکھی کیش گذشتہ در مکان ہردوار از کوہ بیرون می آید اگرچہ بموجب کتب معتبرہ دریائے گنگ از آغاز تا انجام معبود است

---

[1] ہماچل؛

دانگجیر یا حوض ها و چاه ها حواشی شهر و اکثر اماکن دریائے سرستی که نزدیک ان شهر میگذرد
و نام هر مکان که هر یک بنام عابدان متقدمین منسوبست در کتب قدیم مسطور باندازه
چهل و هشت کروه بزرگ می شمارند ازینجهت پانده وان و کوروان که مقتدائے اهل هند بودند
درین سر زمین کارزار کرده شربت شهادت چشیدند چهل کروهے دار الخلافه شمال رویه سنبهل
شهر متقدمین است و در دهر مندر سکانی است پرستشگاه پهستانی گویند که شخصی اخرین مظهر
انوار الهی از و پدید خواهد آمد و پیوست ان نانک متا جاے است که مریدان و معتقدان
بابا نانک هجوم نموده نیایش بجا آورند و دران طرف شمالی کوه است که ان را کمایون گویند
کان طلا و نقره و مس و سرب و اهن و ذریخ و زنگار در دست و اهوی مشکین و گاو قطاس
و کرم پیله و باز و شاهین و اسپ گوت و عسل سفید فراوان و زمینداران انجا بسبب صعوبت کوه
و محکمی مسکن از فرمانروایان هند انحراف دارند درین صوبه بزرگ دو دریاست نخستین[1] جمنا
سرچشمه ان ظاهر نیست بقول سیاحین ممالک بعد بر امدن از چین قطع کوهسار دشوار نموده
در ولایت بشهر میرسد گویند که درین ولایت طلا بسیار می شود و اکثر سنگریزه تاثیرات
پارس دارد که از مساس ان مس و اهن و دیگر فلزات طلا میگردد و چون ان سنگ شناخته
نمیشود ازینجهت مردم ان دیار بز و گوسفند و گاو را نعل اهن بر پا بسته بر کوهها بچراگاه میگذارند
اکثر اوقات نعل چرندگان از مساس ان سنگ طلا می شود و حاکم ان ولایت ظروف و نقاره
و دیگر آلات همه از طلا دارد القصه این دریا از انجا گذشته در ولایت سرمور میرسد
مرزبان انجا بخواقین هند و امرا و وزرا براه دریائے کشتیها برف بطریق سوغات ارسال
داشته بدین وسیله اظهار اطاعت نموده خود را و ولایت خود را در امان میدارند بدین
جهت در عوام الناس اور ابرفی راجه میگویند و نزدیک شهر سرمور این دریا از کوه بر آمده بر
زمین مسطح میرسد و درین مکان حضرت شاهجهان بادشاه بر ساحل این بحر زخار دولتخانه عالی
احداث فرمودند و امرایان والاشان و دیگر بندهائے بادشاهی هر یک درخور حالت و رتبت
خویش عمارت نموده و معموره دلکشا بر روئے کار آمده مخلص پور موسوم گردید و حضرت
بادشاه اکثر اوقات بسیر ان مکان فرحت نشان تشریف فرموده انبساط وافر حاصل مینمودند
و از همین مکان شاه نهر که نصف دریائے جمنا توان گفت بر اورده بدار الخلافه

---

(۱) یکے

آبادی و رونق ان زیاده گشت اگرچه دران خطه بسیاری از نزدیکان درگاه الهی خوابگاه دارند
اما از اولیائے زمان حال شیخ فرید الدین ثانی و شیخ محمد معصوم کابلی دران شهر اسوده
اند و این هر دو اولیائے عظام در زمان حضرت شاهجهان بادشاه بهدایت خلایق کامروا
بودند و طوایف انام ارادت اورده بهره دینی می اندوختند اکنون از اولاد ایشان سجاده
نشین هستند در ساده هوره خوابگاه شاه قمیص است که در زمان خویش رتبه ولایت داشت
و در سنام مزار شیخ نبوی که زیارت گاه خلایق است و در هانسی که معموره باستانی است
مزار شیخ جمال الدین خلیفه شیخ فرید الدین گنجشکر القصه درین صوبه مزارات اولیائے کرام
انقدر است که بشمار درنیاید بهمین قدر پسند کرد و چون از نگارش امکنه شریفه اولیائے سلیمن
واپرداخت اکنون اندکی از اماکن هنود که درین صوبه واقع است گذارش مینماید در نبت
کروهے سهرند نزد دامن کوه گهات بهوانه معبدیست مشهور به بهیا دیوی از قدیم پرستش
گاه اهل هند است در سنه چهارم عالمگیری فدائیخان کوکه از امرائے بزرگ بود ان را
وطن خود قرار داده به پیجور نام نهاده بموجب حکم والا راجه انجاکه اباً عنجد ریاست داشت
اخراج نموده باغی مطبوع مشتمل بر پنج درجه پست و بلند طرح انداخت و عمارات دل کشا
و نشیمن هائے فرحت افزا احداث نموده نهرابی که از دامن کوه برجوشد دران باغ اورده
از میان فوارها گذرانیده نمودار عجیب و جلوه گاهی غریب است فراوانی و لطافت
گل سرخ انجاکه عبارت از گلاب باشد مشهور نگارنده این نسخه در ایام بهار بتفرج ان
باغ رفته بود دران روز چهل من گل گلاب بوزن عالمگیری در گلاب خانه اورده بودند و روز
بروز در افزایش بود دوسی کروهی سهرند جنوب رویه تهانیسر شهریست از متقدمین و در
نزدیکی ان کولابیست بس عظیم کورکهیت نام در کتب هندان را ناف زمین گویند و مینویسند
و اغاز افرینش جهانیان دران مکان میدانند و ان را از امکنه شریفه دانسته غسل دران
کول از مثوبات عظیم می پندارند اگرچه دایما غسل ان ثواب است اما در روز کسوف و خسوف
عالم عالم طوایف انام از خاص و عام و از صغیر و کبیر مذکر و مونث از اکناف گیتی و اطراف
ممالک مسافتهائے بعید قطع نموده از دحام میکنند و انواع نقود و اجناس علانیه
و مخفیه خیرات می دهند هر چند ممسک و بخیل یا تهی دست و مفلس بوده باشند دران روز
بران مکان زیاده از قدر و توان سخاوت می ورزند و سوائے کولاب مذکور تالابهای قدیم ها

وشیخ برهان الدین غریب وخواجه حسن در دکهن و در بسیاری محال دیگر از خلفائے
ایشان مشهور بودند تا حال اولاد و خلفائے هریک دران ممالک برهنمائے خلق کامران
هستند القصه حضرت ایشان چاشتگاه چهارشنبه هردهم ربیع الثانی سنه ۷۲۵ هجری
ازینجهان فانی بعالم جاودانی رحلت نمودند و در هندوستان برتبه ولایت از جمیع اولیائے
شهرت تمام دارند وسلسله علیه این باریافتگان درگاه ایزدی بجناب پیر پیران حضرت
میران محی الدین عبد القادر گیلانی میرسد میگویند که ایشان از سادات حسینی هستند و
بچهار واسطه بحضرت شیخ شبلی میرسند نزدیک بغداد دیهی است جیل نام مسکن آنحضرت
ازینجهت ایشان را جیلانی و نیز گیلانی پندارند در چهارصد و هفتاد و یک هجری سعادت ولادت
یافت در علوم رسمی و حقیقی یگانه روزگار گردیده از شیخ ابوسعید مبارک خرقه ولایت
پوشیده بزرگی حال و شگرفی مقال و خوارق عادات و بوارق کرامات ایشان جهان
را فرو گرفت و عالم عالم اهل مقاصد صوری و معنوی از اطراف گیتی رسیده ربقه عقیدت
در گردن جان انداخته کامیاب شدند و حضرت ایشان در سنه پانصد و شصت و
یک هجری در نود سالگی ازین عالم فانی بجهان جاودانی شتافتند از رحلت ایشان
لغایت این نسخه پانصد و پنجاه سال منقضی میشود که تا حال نام فرخنده فرجام زنده است
و بهر طرف از اطراف عالم طوایف انام روز بروز اعتقاد زیاده دارند بالجمله سی کروهی
شاهجهان آباد قصبه پانی پت از شهرهائے متقدمین است دران شهر مزار شیخ شرف
ابوعلی قلندر واقع شده شیخ بچهل سالگی در دهلی آمده بزیارت خواجه قطب الدین محمد بختیار
سعادت اندوخت و بیست سال علوم صوری اموخت چون جذبه الهی در رسید واینه
باطن روشن گردید همگی دانش نامها را در آب جمنا انداخته مسافرت اختیار کرده در
روم رفته شمس الدین تبریزی و مولانائے رومی که مثنوی معنوی از وست و دیگر
اولیائے آن دیار را دریافته بهره وافر اندوخت و بعد سیر ممالک مراجعت نموده
بپانی پت عزلت گزید و همانجا رحلت بعالم جاودانی فرمود و بسا خارق عادات ایشان
یادگار و مزار مظهر انوار زیارتگاه اهل روزگار است سهرند از شهرهائے دیرین
از اعمال سامانه سلطان فیروز شاه در زمان فرمان روائے خویش سنه هفتصد
و شصت هجری آن را از سامانه جدا ساخته پرگنه علیحده مقرر ساخت و روز بروز

درون حواشی ان مصر بزرگ مقابر بسیاری از سلاطین موشین است اما مشهور تر مقبره
حضرت نصیر الدین محمد ہمایون بادشاه است که در کیلوکھری کیقباد بر ساحل دریاے جمنا
واقع شده ومقابر امرا و وزرا و علما و فضلا که هر یک در زمان خویش شهرت کمال داشتند
با حدایق و ریاض آنقدر است که در شمار نیاید و شهر بیست جداگانه از خوابستگان فرو رفتگان
و همچنان مزارات مظهر برکات بسیاری اولیاست که شمار ان بتحریر در نگنجد از انجمله دو سه
کروهی مصر خوانگاه(۱) خواجه قطب الدین محمد بختیار کاکی بن خواجه کمال الدین احمد موسی است
گویند که زاد بوم ایشان فرغانه است در خورد سالی جذبه الٰهی بخود در کشیده و حضرت خضر را
گذر افتاد و مرات ضمیر انجلا یافت و در هژده سالگی در عالم خواب از خواجه معین الدین چشتی
رتبه خلافت یافته مسافرت اختیار کرده در بغداد رسیده از بسیار اولیاے اندیار
فیض اندوخت و بملتان وارد شده شیخ بهاء الدین ذکریا را دریافت و در زمان فرمان
رواے سلطان شمس الدین التمش بآرزوے دیدار حضرت خواجه معین الدین چشتی مرشد
خود بدهلی آمد وآن مرشد حقیقی بالهام ربانی از اجمیر بقصد ملاقات ایشان در دهلی رسیده
و هر دو باریافته درگاه الٰهی از مواصلت یکدیگر مسرور شدند و چند گاه باهم صحبت داشتند پس
از روزے چند خواجه معین الدین باجمیر شتافتند و ایشان در دهلی اقامت ورزیده فراوان
فیض بعالمیان رسانیدند بعد مدت صبح چهاردهم ربیع الاول سنه ۶۳۳ هجری جهان گذران را
پدرود نمودند و دیگر دران نزدیکی مزار منظر انوار شیخ نظام الدین اولیا معروف محمد پور احمد
دانیال است ایشان در خطه غزنین سنه ۶۳۳ هجری سعادت ولادت یافتند و چون
بحد تمیز رسیدند از اتفاقات در بداؤن رسیده علوم رسمی اندوختند چون در میان
مباحثه غالب بود بنظام محفل شکن مشهور گردید و در بست سالگی بقصبه اجودهن رسیده
از شیخ فرید الدین گنجشکر ارادت گرفت و کلید گنجینه معنوی بدست آورده براے رهنمونی
مردم رخصت دهلی یافت و بسیاری از طالبان فیض اندوخته بوالاپایگی رسیدند چنانچه
شیخ نصیر الدین محمود چراغ دهلوی و امیر خسرو در دهلی و شیخ علاؤ الحق اخی سراج در
بنگاله و شیخ وجیه الدین یوسف در چندیرے و شیخ یعقوب و شیخ کمال در مالوه
و مولانا غیاث الدین در دهار و مولانا مغیث در اوجین و شیخ حسام الدین در گجرات

---

(۱) خانقاه +

می آید وبسان گوشه نشینان طریق خلوت می پیماید ہیچو پاک . سر رشتان طریقه پاکیزگی و صفائی پیش نهاد می نماید بسا بیماریهاست که از حمام دفع میشوند مانند اختلال دماغ وگرانی اعضا وخمیازه خمار وکسل بدن وبسا فرحتهاست که از وحاصل میگردد و یعنی فرحت مزاج و طراوت دماغ وتازگی دل وپاکیزگی تن امتزاج اب وآتش از جمله مشکلات است طرفه مقامی که دراں آب وآتش ممزوج میشود وہیچ مکان غیراز باد وخاک نباشد نادره مکانی که دران باد وخاک دخل ندارد **مثنوی**

بهم آب وآتش درو سازگار | بود باد وخاک از درش بر کنار
درو آسانست حمام نام | مه وآفتابست گل خام خام
درین عالم از اعتدال مزاج | طبایع بهم یافته امتزاج

القصه شهریست درکمال وسعت وفسحت ومصریست دارالخلافه ومرکز مملکت سیاحان هفت اقلیم وسیاران ربع مسکون باین فراخی وکثرت ابادی شهری برروی زمین نشان نمی دهند شهر استنبول تخت گاه خنکار روم که درکلانی وبزرگی مشهور است بعشرعشیر ان نمیرسد وشهر قزوین واصفهان دارالخلافه والی ایران که درلطف وخوبی شهرت دارد بحله ان نمی ارزد وشعرائے مظهر بلاغت وکمال وفصحائے ارباب حال وقال دربیان خوبیهائے این مصر بمثال نظم ونثر اشعار دل پذیر گفته اند ازانجمله آنکه **مثنوی**

شهر اعظم بهشت راست نشان | مرکز هند وتختگاه شهان
چون سواد بهشت طرب افزا | ہیچو باغ بهار روح افزا
ساکنانش همه خلعت فرزند | فاضل ونکته دان ودانشمند
همه فیروز جنگ وملک ستان | همه مقبول طبع شاهجهان
همه باجاه ومنصب خانی | همه بازیب وفر سلطانی
همه مانند بو علی ماهر | همه باخیل قدسیان ذاکر
همه مرهم نه دل خسته | همه از جور دهر وارسته
همه داود لحن خوش آواز | همه در فن کار خود ممتاز
همه یوسف رخ وزلیخا شوق | همه فرهاد طبع وشیرین ذوق
همه باشخص کام هم آغوش | همه از باده خورمی مدهوش

فرنگی از فرنگستان رسیده — نوادر از بنادر پیش چیده
نشسته هر طرف گوهر فروشی — براورده ز دریا ها خروشی
فتاده هر طرف صد لعل رخشان — بود در هر دکان لعل(۱) بدخشان
برامد از برای امتحانی — متاع هفت کشور از دکانی

اگرچه در هر کوچه و بازار و هر صحن و برزن مساجد و معابد و خوانق و مدارس که عالمیان از ان بهرهٔ دنیا و عقبیٰ و فایده صورت و معانی حاصل مینمایند تعمیر یافته اما در وسط مصر مسجد جامع بادشاهی در سنه هزار و شصت هجری مطابق سال بست و چهارم شاهجهانی از سنگ سرخ باستحکام تمام اساس پذیرفته چندان بلند و رفیع که بانگ موذنش در گوش افلاکیان میرسد و انقدر وسیع که عالمی درون ان میگنجد بلندی منزلش رتبه اوج شریعت ارجمندی محرابش سجده گاه اهل طریقت گنبد هایش تا گنبد آسمان سرکشیده و مینارهایش باوج فلک رسیدهٔ ودرهایش چون درهاے اهل همت بر روے همگنان کشوده و درونش بسان درون پاک درونان بفیض بخشی اماده و ایوان حجرهایش عبادت کده ارباب ریاضت بروج نشیمنهایش درس گاه اصحاب افاضت صحنش مانند ضمیر صاف دلان از کدورت پاک وحوضش بکردار حوصله والاهمتان فیض ناک **مثنوی**

صحنش فیض دیگر میتوان یافت — زحوضش اب کوثر میتوان یافت
زرفعت آسمان یک پایهٔ او — مه و خورشید زیر سایهٔ او
رواقش قبله اهل یقین است — نظیر مسجد اقصیٰ همین است

از جمله عمارات خیر انجام حمام بادشاهی است زهی حمام خوشش مقام نزهت ارتسام که هوایش مانند هواے نوروزی روح پرور و بسان ایام فروردی فیض گستر گرم خانه اش گرمی بخش هنگامه فرحت و سرد خانه اش باعث آرام طبیعت رخت گهش از اعتدال دم مساوات بهواے جنت می زند و گنبدش با گنبد چرخ برین پهلوی نهد حرارتش مانند حرارت غریزی تندرستی می افزاید واز برودتش برودت بدنی و تنومندی رو مینماید افتاب بار زوے برجش برج به برج فلک سرگردان ماهتاب را براے دفع سردی خویش هوا داری او در جان هر که درونش می درآید گرم و سرد زمانه می آزماید و در رنگ آزادگان از لباس تعلق بیرون است

(۱) کالا

واز فوارها برامده تماشائے عجیب بروے کار می آرد

هر سو نهری دران گلستان　　خیزان افتان چو خیل مستان

حصار شهر پناه از سنگ و صاروج اساس یافته و دران از دایره قیاس افزون واندازه
ابادانی درون و برون ان از احاطه بیان بیرون مردم از روم و زنگ و شام و فرنگ وانگریز
وولندیز و چین و عربستان و عراق و خراسان و خوارزم و ترکستان و کابل و زابلستان و خطا
وختن و چین ماچین و کاشغر و قلماستان و تبت و کشمیر و سایر ولایات هندوستان
دران مصر جامع توطن گزیده و ابیرع گفتار که اصل زبان هندوستان از همین جاست
اموخته بکار و پیشه خود ها اشتغال دارند ترتیب معموریش بسان فقرات نثر باهم موافق
واین ابادانیش مانند اشعار نظم بایکدیگر مطابق عمارات دل کشایش در حمال خوبی و
زیبائی منازل جانفزایش در غایت فرح بخشی و مسرت ارای کوچهایش چون خیابان گلشن
بازینت و زیب صحن هر محله بمثال صحن بستان زیبا و دل فریب در هر خانه و منزل
حدایق همیشه بهار در هر کوچه و برزن انهار لبالب از آب خوشگوار راسته بازارش
چون راسته جواهر درخشان و دلاویز زیب دوکانش مانند بیت ابروے دلبران
بهجت انگیز و دران بازار که جامع نفایس و نوادر هر دیار و اسباب غریبه بنادر و امصار
واشیائے عجایب روزگار است طرفی لعل بدخشان لالی و یواقیت درخشان دُر غرر
عمان و لولو لالا و مرجان و دیگر جواهر زواهر بحر و کان در بیع و شرامی درایه و طرفی انواع
اقمشه و امتعه و اسلحه و اشیائے اغذیه و اشربه و اجناس ادویه گوناگون و عطریات
وآلات مطلوبه بخرید و فروخت میرود و طرفی رنگارنگ میوه خشک و تر هر دیار
مذاق ذایقه سنجان غذا دوست را شیرین و حلاوت آگین مے سازد و طرفی فیلان
نامدار و اسپان بادرفتار و شتران تیز رو و بار بردار و دیگر دواب هزار در هزار بایع و
مشتری را تمتع میدهند و هر روز هنگامه خرید و فروخت هر چیز گرم می شود و از دحام
فروشندگان و خریداران زیاده از حصر شمار میگردد حتی که اسباب تجملات بادشاهی
در خوت کارخانجات سلطنت در یکروز سرانجام میتواند شد و ساز مطلوبه صد هزار سپاه
در ساعتے بلا تعلل سامان میتواند یافت مثنوی

عراقی و خراسانی زحد بیش　　نهاده پیش خود سرمایه خویش

تعمیر و ترمیم نمودہ دین پناہ نام نہادہ تختگاہ مقرر فرمودند و شیر شاہ افغان شہر علائی را کہ کوشک سبیری مشہور بود ویران کردہ مصری دیگر طرح انداخت و سلیم شاہ پسرش در سنہ ۹۵۳ ہجری قلعہ سلیم گڈھ تعمیر کردہ کہ تا حال در میان دریاے جمنا محاذی ارک شاہجہان آباد قایم است اگرچہ این فرمان دہان ہر کدام شہری احداث کردہ دار السلطنت قرار دادند اما در اطراف ممالک تختگاہ فرمان روایان ہندوستان دہلی مشہور بود در سنہ ۱۰۴۸ ہجری مطابق سنہ دوازدہم جلوس والاحضرت شہاب الدین محمد شاہجہان بادشاہ غازی صاحب قران ثانی نزدیک دہلی شہرے آباد کردہ شاہجہان آباد موسوم گردانید و از آباد گردیدن این مصر جامع جمیع شہرہای سلاطین پیشین کہ بقلم در آمدہ از نام افتادہ بشہر شاہجہان آباد موسوم و مشہور گردید بنحوی کہ دریاے دیگر از دخول در گنگ گنگ نام می یابد قلعہ ارک ان از سنگ سرخ بہ استحکام تمام اتمام یافتہ مشتمل بر عمارات نزہت ایات و انواع قصور فرحت گنجور و اقسام اماکن طراوت مکامن و گوناگون نشیمن راحت مکمن و چندین ایوان فیض نشان و نہرہاے جریان و تالابہاے کلان و حوضہاے وسیع و فوارہاے رفیع و گلشن ہاے ہمیشہ بہار و اشجار پر اثمار کہ ہر مکان یاد از بہشت میدہد و ہر قطعہ ان پہلو بفردوس می نہد کہ ہر قصرش زیباتر از قصر قیصرے نماید و ہر ایوانش مانند ایوان کسرے دلہا می رباید مثنوی

چو جنت برزمینش ہر مکانے | بود در ہر مکانی بوستانے
خیابانش چنان عشرت سرشت است | کہ گویا کوچہارہ بہشت است
ہوایش دل کشا و دل نشین است | طراوت خانہ زاد این زمین است

در پیرامن ان خندق عریض مالامال از آب زلال بحدی صاف کہ دانہ ریگ ان در شب تار نمودار و انقدر ژرف کہ ماہیانش بماہی زمین پہلو نشین مثنوی

در تہ ابش ز صفا ریگ خورد | کور تواند بدل شب شمرد
عمق درو کار بجاے رسید | کز تہ ان گشت زمین ناپدید

دریاے جمنہ شرق رویہ بپابوس ان قلعہ شرف و افتخار یافتہ بہزاران آب و تاب میرود و نہر کہ ازین دریا از کوہ سرمور بریدہ آوردہ اند کوچہا و بازارہا رونق افزای شہر و فیض بخش شہریانست و درون دولت خانہ والا رسیدہ تالابہا و حوضہا را لبالب و گلشنہا و باغہا را مطرا میدارد

(۱) بار دار

ارب و شصت و هشت کرور بست و شش لک و هشتاد هزار و پانصد و هفتاد[1] و سه دام چون اندکے از احوال هندوستان تحریر درامد شمہ از ہر صوبہ نیز برای سیرابی سخن بقلم درآوردن ضرور است +

صوبہ دار الخلافت شاہجہان آباد

از اکثر تواریخ هندی و فارسی چنان بمطالعه درامده که در زمان سالف تختگاه فرمانروایان هندوستان هستناپور بر کناره دریائے گنگ بود وسعت و فسحت ان شهر که در انزمان داشت بسیار از بسیاری نویسند اگرچه تا حال ابادست اما آنقدر ابادی ندارد و در ایام فرمان روائے پاندوان و کوروان چون درمیان فریقین تخالف و تنازع رو داد پاندوان از هستناپور در شهر اندرپت بر کنار دریائے جمنا انتقال کرده دار السلطنت خود مقرر کردند بعد امتداد ایام در سنه چهار صد و چهل بکرماجیت راجه انگپال تونور نزدیک اندرپت شهر دهلی آباد کرد و پس ازان رائے پتهورا در سنه یکهزار و دو صد و کسرے بکرماجیت قلعه و شهری بنام خود ساخت سلطان قطب الدین ایبک و سلطان شمس الدین التمش در قلعه رائے پتهورا می بودند و سلطان غیاث الدین بلبن قلعه دیگر اساس نهاده و در سنه ۶۶۶ هجری بمرزغن موسوم گردانید و سلطان معز الدین کیقباد در سنه ۶۸۶ هجری بر ساحل دریائے جمنا شهری دیگر مشتمل بر عمارات دل کشا آباد کرده کیلوکهری نام نهاده چنانچه امیر خسرو در کتاب قران السعدین می ستاید و سلطان جلال الدین خلجی شهر کوشک لعل و سلطان علاء الدین کوشک سیری آباد کرده تختگاه نمودند سلطان غیاث الدین تغلق شاه در سنه ۷۲۵ هجری تغلق آباد شهرے طرح انداخت و سلطان محمد فخر الدین جونا پسرش مصری دیگر اساس نموده بلند ایوانی متضمن هزار ستون بر افراخت و دیگر منازل دل کشا از سنگ رخام بکار رفت و سلطان فیروز شاه در سنه ۷۵۵ هجری فیروز آباد شهری بزرگ طرح انداخته دریائے جمنا بدیده نزدیک روان گردانید و سه کروهی فیروز آباد کوشکی دیگر مشتمل بر منارهٔ جهان نما بر افراخت و تا حال بر کوهچه قایم است و عوام الناس ان را لاتهه فیروز شاه گویند و سلطان مبارک شاه مبارک اباد بنا نهاده و حضرت نصیر الدین محمد همایون بادشاه در سنه ۹۳۹ هجری قلعه اندرپته

(۱) هفتاد دام + (۲) ۹۳۹ – اکبرنامه جلد اول صفحه ۱۲۲ +

ماهرو مشکین مو حور وضع پری خو هریک غزال مرغزار طنازی و تدرو کوهسار فتنه سازی هریک طاؤس جلوه کبک رفتار سرو قامت گل رخسار هریک عشوه سنج کرشمه ساز دلفریب دلنواز هریک زهره طلعت ماه جبین زیبا صورت[1] نازنین هریک در جلوه گاه ظهور هوش ربائی را آماده و دلفریبی را چالاک هریک بمنصهٔ شهود عاشق کشی را مستعد و خونریزی را بی باک

مثنوی

خونی نگهان کرشمه کوشان ــ هم خنجر و هم نمک فروشان
مهوش صنمان ز تاب رخسار ــ مهتاب نموده در شب تار
نازک بدنان چنانکه دانی ــ دُر کرده بگوشش شان گرانی
رعنا قدشان بجامه زیبی ــ گل دسته بدست دلفریبی
از عشوه برفته خانمانها ــ واز خنده شگاف کرده جانها
شاهنشه حسن[2] نوج در فوج ــ طوفان کرشمه موج در موج

القصه صفات حمیده ساکنان هندوستان و لطافت و نزاهت این ملک بهشت نشان مستغنی از بیان است خامه مدعا نگار تحریر ان بکوتاهی خود گواهی داده و زبان سخن گذار تقریر ان بتقصیر خویش نفیر میزند جائیکه ارسطو دانشان پیشین و افلاطون منشان سابق اندکی از بسیار و یکی از هزار وصف ان را نتوانستند نوشت من هیچمدان را چه لیاقت و کدام قابلیت که بنگارش خصوصیات و گذارش حالات ان تواند پرداخت و مصداق اوصاف والای اینملک آنست که ساکنان ممالک دور دست از اصغای خوبیهای ان ترک اوطان مالوفه نموده درین ملک رسیده توطن اختیار میکنند و رومی و زنگی و فرنگی و عربستانی و ایرانی و تورانی همه هندوستانی میشوند و مفلسان بتونگری و بی نوایان بدولت می رسند.

مثنوی

پیر آید در و جوان گردد ــ دست فاقه گهرفشان گردد
آنچنان خورمی در و ارزان ــ که بها نرخ خویش گردد گران

تمام هندوستان معه صوبه بنگاله دکهن و قندهار که تفصیل ان درین نسخه اندراج نیافته مشتمل بر بیست صوبه و یکصد و نود و دو سرکار و چهار هزار و یکصد و پنجاه و دو محال و هشت

(۱) خلقت. (۲) عشوه.

همه خانه زاد کمان چون خدنگ | چو شمشیر جوهر نما روز جنگ
نه از مرگ شان باک و از تیغ تیز | نه از آب بیم و نه ز آتش گریز
بمردی یگانه بکوشش گروه | بر زخم سندان بر حمله کوه

اکثر از کوهستانی که از جاده اطاعت حکام انحراف می ورزند هنگام محاربه چندی از معتبران را بر زنان خودها می گذارند اگر حکام غالب می آیند و این مردم را امید زندگی منقطع میشود ان معتمدان سنگین دل عورات را بشمشیر حمیت میگذرانند یا در آتش غیرت خاکستری سازند وان پرده گیان ناموس دوست در غایت ثبات و قرار بلا اکراه و کشاده پیشانی نقد جان نثار کنند و این امر را جوهر گویند و بعضی زنان مردانه کیش وفا اندیش بعد فروشدن شوهر همت والا بپاس ناموس و حفظ محبت برگماشته به هم مراسم مهر و وفا تهیه اسباب سنوی[1] و ترتیب سواد همرهی پرداخته و رخت عروسی برخود آراسته و جامه و تن بغالیه اغشته پروانه وار و مردانه کردار با پیکر بیجان شوی فرخنده عاقبت یا بیکی از پارچهاے پوشش او خود را در آتش محبت خاکستر ساخته رقم سعادت دوام بنام خود در دفتر روزگار ثبت میکنند و خط عشق و محبت ابدی خویش بر صفحه ادوار میگذارند بیت

سوزند بهم ز عشق سیراب | همچون دو فتیله خورده یکتاب

وزنان که پس از شوهر خود زنده میمانند بمقتضاے وفاداری و حیا دوستی از لذات خوردن و آشامیدن و تمتعات لباس خوش و زیور پوشیدن خود را باز مے دارند و بسان درویشان ریاضت کیش بمجاهده نفس پرداخته در لیالی و ایام بطاعات صیام و عبادات آفرینده طوائف انام بایاد و خیال شوهر فرخنده فرجام زندگی با تمام می رسانند و هرچند نوجوان باشد و در همان شب عروسی بیوه شود شوهر دیگر گرفتن و مره دیگر بر وساده عروسی نشستن در دین و آئین خود جایز نمیدانند و ارتکاب ان را گناه کبری و رسوائی دنیا و عقوبت عقبی میخوانند قطعه

نخشبی عصمت زنان شرفیست | تا گذم اند اندرین قسمت
نیست اندر زنان صاحب حسن | هیچ پیرایهٔ به از عصمت

از حسن دل آویز و جمال فتنه انگیز این دیارچه نویسد که قلم در تحریر مدارج ان دیوانه وار برعرصه کاغذ می غلطد و الفاظ و معانی بتقریر معارج آن پروانه وار در حوالی شمع مبر قصد بالجمله دیبران هند هر یک در حسن و خوبی طاق و بدلبری و محبوبی شهره آفاق هر یک

---

[1] راه عقبی

بہ ہمہ نزدیک دل وگرم خون | رفتہ چو جان در تن مردم درون
ہر سر مو بر تن ایشان ہنر | آمدہ در موئے شگافی بسر
ہر چہ ز صنعت بہمہ عالم است | ہست در ایشان زیادت ہم است

در داد وستد راستکاری اہل این دیار بشابہ ایست کہ ہر چند بیگانہ و نا آشنا صد ہزاران نقود را بے حضور این وان و بدون شہادت فلان و بہمان بطریق امانت بصرافان سپارد ان راستی منشان عند الطلب بلا تعلل و توقف و اصل میسازند و طرفہ ترانکہ بنا بر خوف مسالک مہالک شخصی مبلغہائے نقد مسافت دور و نزدیک نتواند برد صرافان راستکار ازو زر بتحویل خود گرفتہ پارہ کاغذ بخط ہندی بدوان مہر و لفافہ بنام گماشتہائے خویش کہ در اطراف ممالک با مصار و بلاد دکان راستی آراستہ دارند نوشتہ می دہند وان را بزبان این دیار ہنڈی گویند و گماشتہائے این نیک معاملگان ہر چند مسافت دو صد فرسنگ در میان باشد بموجب ان خط بلا حجت و اکراہ را داساختہ معاملہ داد و ستد درست می سازند و غریب ترانکہ اگر ان خط کہ از پارہ کاغذ بیش نیست سوائے مکان معہودہ خواہند کہ بفروشند بہمان قدر نقود بفروخت میرود و مشتری ان خط اندکی تمتع از بایع یافتہ بر طبق ان زر از مکان معہود می گیرد و عجب ترانکہ اگر تاجران بسبب طرق ہایلہ اقمشہ و امتعہ و دیگر اموال و اثقال حوالہ ان مردم کنند ان نیک اندیشان وجہ اجرت گرفتہ اموال انہا بجنس در قرار گاہ بسلامت رسانیدہ بمالکان عاید مے نمایند وان را بزبان این مردم بیما گویند

مثنوی

بہ از راستی در جہان کار نیست | کہ در گلبن راستی خار نیست
تو در کار خود راستی بر گمار | کہ ہم رستہ گردی وہم رستگار

ہمچنین سپاہ این دیار جانفشان و جانستان تہور اندیش جلاوت کیش نمک شناس حق اساس است در عرصہ کارزار گوہر شجاعت را وفائے انہا فروغ دیگر و بدروز سختی جوہر وفاداری ایشان جلائے دیگر ظہور کند چون کار دشوار پیش آید ان را آسان طور فرود اورده انجام دہند و روز ہیجا اگر غنیم غالب آید دل نہاد جانفشانی گشتہ عار گریختن سخت تر از مردن دانند

مثنوی

سپاہے قوی ترز فولاد ہند | بہ بیباکی آمادہ چون صبح رند

هر یک عنصر بذات خویش واصل میشود پس عقوبت بکدام کس می شود بدین سبب آب و
آتش مردگان بعنوانی که در مذهب دیگر منظور است درست نمی دانند و میگویند که اگر در چراغ
مرده روغن اندازند هیچ فایده مترتب نمی شود موی سر و ریش ستردن و مقراض کردن گناه
و بدست خود کندن عبادت می دانند و عمده ریاضت ایشان بی غسل و بی مسواک
و ناشسته رو و ناپاک بودن است اگر دست ببول و براز الاید ناپاک نمی دانند درین صورت
اهل کیش براهمه که قایل بر اثر ید کار و ثواب و عقاب عاقبت و ترویج ارواح مردگان هستند
این فرقه را قبول نمی دارند و با اهل این آئین صحبت داشتن و سخن کردن مذموم می دانند و
میگویند که اگر طرفی فیل مست آدم کش زنجیر گسل می آمده باشد و از طرف دیگر سرویره بیاید بر روی
ان فیل مست باید رفت و بطرف سرویره قصد نشاید کرد و نیز براهمه فریق دیگر را که از خود
مذاهب اختراع کرده قبول نمی کنند بر همان کیش قدیم که موافق بید از آغاز آفرینش
رواج یافته معتقد هستند اگر شخصی از مخالف کیش در براهمه بیاید ان را در مشرب خود نمی آرند
اگر شخصی از مشرب ایشان برگشته مذهب دیگر بگیرد و خواهد که ازو باز گردد ان را نیز قبول
نمی کنند و درین کیش چهار آشرم است یعنی چهار آئین **اول** برهمچرج یعنی کدخدا نشود و
تحصیل و تکمیل علوم صوری و معنوی پردازد **دویم** گرهست یعنی کدخدا شده بامور تعلقات
اشتغال ورزد **سویم** بان پرست یعنی چون حالت کهولت رسد و یا پسر را فرزندی تولد
شود ترک تعلقات نموده معه زوجه در صحرا رفته بعبادت معبود حقیقی مقید گردد و غیر از میوه
صحرائی غذا نکند **چهارم** سنیاس یعنی از همه دست باز کشیده بعبادات شاقه پردازد
و چهار برن است یعنی چهار فرقه **اول** برهمن آئین او بید خواندن و علوم حقیقی آموختن
دویم چهتری بفرمان روائی عدالت بادشاهانه و سپاهانه بسر بردن **سویم** بیش ببودا
و سود و دیگر کسب پرداختن **چهارم** شودر خدمت هر سه فرقه مذکور نمودن القصه اهل
هندوستان همه صاحب عقل و دانش و خوش پوش و خوش خورش فرخنده خو شگفته او
و ستوده اخلاق مظهر اشفاق سخاوت ورز حمیده طرز انصاف گزین نیکو آئین وفادار
جبا اطوار از بدی بدکرداری برکنار از کجروی و کج منشی پرهیزگار براستی و درستی
ساز گار **نظم**

مردم او جمله فرشته سرشت خوش دل و خوش خوی چو اهل بهشت

آزادگی در بر و کلاه وارستگی بر سر گذاشته سجاده عبادت گسترده دارند درین صنف نیز اقسام اقوام هستند و بنام هر مقتدی قومی علیحده است اکثری ازین سالکان مسالک حقیقت و رهروان راه طریقت سرود و نغمه بزبان هند بعبارات و استعارات بدیعه و مضامین و معانی غریبه در مدح و ستایش آفریدگار از عبادات عظمی می شمرند و بعضی از چاشنی ذوق وجدان عرفان ایزد منان در رقص و چرخ آمده عارج معارج حقایق می شوند و چندے به تسبیح و تهلیل قصد داشته زبان حال و قال را در ذکر حضرت جل شانه و سلطانه می کشایند و شطری بطریقه جلیه قعود ورزیده در مراقبه مصور خاص چشم حق بین دوخته می دارند و برخی بمطالعه کتب حقیقت الحقایق که عبارت از بیدانت شاشتر و غیر ذلک بوده باشد مشغول گشته بدریافت اسرار وحدت واحد حقیقی مرات ضمیر حقایق دان را روشن تر از خورشید می سازند چهارمین صنف او داسی از معتقدان باباناتک بطریق و آئین مقتدای خویش به نیایش و ستایش آفریدگاری پردازند خلاصه عبادت این گروه مطالعه اشعار مرشد خویش است که بسرود و نغمه میگویند و زمزمه دلفریب می بر آرند[1] و خود را و مستمعان را بهره ور و نصیبه بر می سازند پنجمین صنف جتی سرپوره یاضت سخت می کنند حتی که تا چهل روز صایم بوده از اکل و شرب ضروری که قوام بدن و ثبات نفس بدو است احتراز دارند و چهار ماه برسات یکجا مقام کرده حرکت نمی کنند که مبادا در رفتار باعث آزار حشرات گردد و خلاصه عبادات اینها نگاهبانی جانداران است پا برهنه از آنجهت نمی پوشند که بجان داری آزاری نرسد احداث چاه و باغ مذموم می دانند که بوسیله آن بجان دار ریزه آزار میرسد شبانگاه چراغ روشن نمی سازند و آتش نمی افروزند و طعام برائے خود نمی پزند و آب از چاه نمی برارند و آب و طعام از خانه مریدان بدریوزه آورده می خورند شبانگاه اصلا چیزے نمی خورند و از خوردن میوه و ترکاری مثل بادانجان و تورئی و چنار و سبزیها احتراز دارند چه اعتقاد الجماعة السنت که این چیزها حکم جان دارد و غیر از پارچه لابد چیزے با خود ندارند و آفریننده مخلوقات را قبول نکنند و قول مجتهدان این بدکیش است که چنانچه گیاه خود بخود می روید و کارنده آن هیچکس نیست همچنان توالد و تناسل انسان و حیوان و دیگر جانداران خود بخود از قدیم است و نیز عقوبت عاقبت را منظور ندارند و می گویند که انسان مجموعه چهار عنصر است بعد گسسته شدن پیوند عنصری

(۱) سرایند ؂

درویشانِ هند

نخستین صنف سناسیان صاحبان معارف و حقایق و پیوندگسلان سلسلهٔ علایق ژولیده مویان ریاضت کیش و خاک آلودگان افاعنت اندیش از مستلذات جسمانی و حظات نفسانی واپرداخته سراپا برهنه بریاضات شاقه و مجاهدات سخت قیام مے ورزند اگرچه تن ظاهر خاکستر آلود دارند اما مرات باطن از تجلیات انوار الٰهی نور پذیر (۱) می سازند و هر چند کاخ استخوانی را زینت نمی دهند لیکن عمارات معنوی استوار می کنند ازان خاک نشینان جمعی مهر خموشی بر لب نهاده از مجاهده نفس فرصت حرف زدن ندارند و فریقی هر دو دست را که پیشکاران بدن عنصری اند از امور بدنی واپرداخته و مایل باسمان گذاشته دامن مقصود اصلی بچنگ می آرند و بعضی خود را معکوس بدرخت اویخته نفس اماره زیان کار را در آتش ریاضت می سوزند چندی رو بسوئے آسمان داشته نظر بر آفتاب دوخته دارند اگرچه دیده ظاهر بین از دید جهانیان واکشیده اند اما بدیده باطن تماشائے باطن (۲) می بینند و برخی بپا ایستاده شب و روز در مقام عبادت بسان کوه ثابت قدم و راسخ دم می باشند درین صنف مردان (۳) طریق خدا جوئے انواع طریقه انیقه دارند و اقسام تام اقوام هستند و آنچنان ریاضت شاق و عبادات مالایطاق میکشند که از طاقت بشری و قدرت انسانی زیاده باشند اگر تفصیل طاعات و شرح اقوام برنگارد داستان دراز میشود دویمین صنف جوگیان صاحب حال و قال بیاد رب العباد اشتغال دارند و اکثر ازین طایفه بقوت ریاضت و زور بازوی عبادت در هوا می پرند و بر سطح دریا می خرامند و از حبس نفس دراز عمر می شوند و از علم خلع بدن روح خود را در پیکر غیری می اندازند و از علم سیمیا تبدیل صورت می کنند و از دانستن کیمیا بخاکستر طلا می سازند و بتسخیر دلهائے خلایق استعمال دارند عالم اجنه را بفرمان پذیری خویش می آرند و بمقتضائے صفائی باطن بر اسرار ضمایر عالمیان و احوال جهانیان واقف می شوند و افتادگان بستر بیماری را صحت و شفا مے بخشند و انواع سحر سازی و جادو پردازی بروے کار می آرند اگرچه از طایفه سناسیان نیز بعضی برچنین علوم قادر هستند اما قوم جوگیان بیشتر درین علم (۴) مشهور اند سویمین صنف بیراگیان مرتاضان زنده دل و طاعت ورزان علاقه گسل دا[ئ]

(۱) پر نور - (۲) عالم معنی - (۳) گرم روان - (۴) امور +

بید هند و دانایان این دانش درین مملک فراوان شُسر بدیا دانندگان این علم شگرف از دانی انفاس که
هر روز از چپادراستا سوراخ بینی زنان معین است احوال و نیک و بد سایل گذارش می نمایند
اگم بدیا در گذارش گوناگون افسون و جادو و اندوختن منافع و انداختن زیان و فراهم آوردن اموال
و دوست نوازی و دشمن گدازی و چاره جن گرفتگان و پری زدگان و غالب آمدن بر عالم اجنه
و معالجه اقسام بیماری ها **اندرجال** کمینه علمی است از انواع نیرنجات و طلسمات و تسخیر قلوب
و فریفتن مردم و اعمال سردستی و نادره کاری و تبدیل صورت یعنی سیمیا و تدخیل روح در پیکر
دیگر یعنی خلع و دیگر عجایبات و غرایب **رسن بدیا** یعنی کشتن سیماب و زر و سیم و مس و مانند
ان و ساختن از خاکستر طلا و نقره کیمیا و اکسیر عبارت از انست **کامرو بدیا** دانشی است
از افسون مار و کژدم و دیگر گزندگان و رهائی دادن از گزندان ها و حاضر ساختن اژهارا با فسون و
گذارش نسبت مارها و ستایش انها **شرنت بدیا**(۱) دانائے انواع تیر انداختن و تیراندازی که از بید
دویم استنباط کرده اند طرفه تر آنکه کاملان این فن از یک تیر بقوت علم چندین تیر استخراج کرده
دشمن گدازی کنند **رتن پرچها** شناختن لعل و مروارید و زمرد و دیگر جواهر زواهر
و گوناگون سنگریزه و پیدایش و خاصیت و ارج هر یک **مانک بدیا** ساختن خانها و انواع
عمارات و هر گونه را خاصیت و بر آوردن نهرها و غیر ذلک **نجم شاستر** دانستن فیل
و دریافت عمر طبعی و بیماری و نگاهداشتن تندرست و اقسام خاصیت **شال هوتر** شناخت
اسپ و عیوب و بیماریها و گوناگون معالجات **گاندهرپ بدیا** که از بید سویم بعرصه
ظهور آمده یعنی موسیقی از گفتن و نواختن و اصول و فروع ان گوناگون نغمه و ساز و روش
رقص که ان را سنگیت گویند **نٹ بدیا** یعنی بازی گری که به تیز دستی شگفت کارها و از رسن
بازی غرایب نمودارها کنند و شگرف معلق بازند خاصه زنان ایشان و به نیروے افسون
نظربند کنند و آدم را بند بند جدا ساخته بهمان زمان باز درست سازند شگرفی این داستان
تجربه راست نیاید **رشک بدیا** علمی است بس شگرف در دانستن احوال مردان و شناخت
گوناگون زنان و هنگامه عشق و محبت انان **کام شاستر** که ان را کوک شاستر نیز گویند در طرز
پیوستن مرد و زن هشتاد و چهار گونه و سود و زیان هر کدام و مغلوب ساختن زنان در مجامعت

---

(۱) و هنر بدیا ؛

و ورم و فلج و رعشه و سرسام و چرخش و نابینائی و ناشنوائی و گنگی و لنگی و کوری و یک چشم و سقم اعضا و غیر ذلک رو میدهد شناسندگان این علم وقوع هر یک ان را بر گذارند که از نتایج فلان اعمال و ولادت پیشین است و چاره گری یکیک ان از روی کتاب گوناگون خیرات و صیام گذارش کنند و بقدرت ایزد کارساز از ان چاره اندوزی هی رو می دهد هزده پران یعنی تواریخ متضمن بیان حال و نفوس قدسیه و عالم ملکوت و شرح پیدائی جهان و جهانیان و وقوع قیامت صغیر و کبیر و گوناگون کردار نیک و سخاوت و عدالت و داستانهای عابدان و فرمان روایان والاشکوه بیاکرن علمی است از نحو و صرف در تحقیق لغات و الفاظ و ترکیب حروف مرکب و مفرد اگرچه این علم را به سیس ناگ که بقول اهل هند تخته زمین بر دوش اوست و دیگر قدسی نژادان نسبت میدهند اما بعضی دانش وران والافطرت[۱] ضوابط استوار کرده بر طالبان این فن کار آسان کرده اند چهند در بیان مراتب نحو و مفهومات الفاظ و تراکیب حروف و شایستگی عبارات و مدارج استعارات اگرچه این ضوابط را اهل عرب نیک استوار کرده اند اما فضلای هند درین باب کوشش فراوان بجا آورده دشواریها آسان نموده اند بیدک بدیا یعنی علم حکمت و طبابت مشتمل بر احوال تمام بدن از موی سر تا ناخن پا و دریافت گرمی و سردی مزاج از نبض دست راست و شناخت انواع مرض و بیماری و دوا سازی و چاره پردازی و درست داشتن طبیعت و افزودن قوای بدنی اگرچه بانی ان بیاس دیو است اما دانش وران دیگر از و عجایب نسخ استخراج کرده رواج داده اند جوتک بدیا یعنی علم نجوم متضمن دریافت صعود و نزول کواکب و خروج و دخول انجم در بروج و دانستن کسوف و خسوف و گردش و جنبش افلاک و سعادت و نحوست زمان و نیک و بد طالع انسان اگرچه ارباب فرس این علم را بتوریت و انجیل نشان میدهند اما اهل هند ظهور ان از آفتاب جهان افروز تصور می کنند و بقولی استخراج آن از بید میدانند سامدرک بدیا یعنی علم قیافه دریافت احوال نیک و بد آدمی زاد از خطوط دست و سواد پیشانی و چین جبین و خط و خال و دیگر اعضا و رفتار و گفتار و اوضاع و اطوار لیلاوتی علمی است در بیان گوناگون حساب و دقایق حقایق هندسه ان را بیاکرن جوتک گویند.
شگن بدیا از گویائی مردم و ادا و وحوش و طیور شگون گرفته از سوانح حال و مال اطلاع

(۱) و الافکرت ؛

حقیقی در خلقت خود هیچ اختیار نیست مجبور است و معذور دویم **بیشیسک شاستر**
سوامی کناد این مهین دانش را برروی کار آورده مدار بر وقت است یعنی زمانه را می پرستد
و می گوید هر چه است زمانه است بے زمان چیزے بوجود نیاید و از دلایل اوست اگر کشاورز که
بر وقت نگار دهر چند کوشد ان کشت بار نیارد همچنان نتیجه عمل بے زمان اثر نه بخشد **سیومین**
سانکه شاستر سوامی کپل گذارش نموده او حق را از باطل بقوت تمیز جدا می کند محسوسات را اناتما
و روح را اتما گویند هر چه از محسوسات بنظر می آید فنا پذیر است و روح باقی است سعی کند که اتما
از اناتما تجرید پذیرد و به پرم اتما یعنی روح الارواح پیوندد چهارمین **پاتنجل شاستر** این
شگرف دانش را سوامی پتنجل ظاهر ساخته حبس **نفس** خاصه اوست و صاحب این خرد [1] د
دانائی این دانش را بسبب ضبط دم نور باطن را مشاهده نموده بر سطح هوا می پرد و بر روی دریا
می خرامد و بر خطرات ضمایر مردم واقف می شود و خبر حال و استقبال و ماضی می دهد **پنجمین بیدانت**
شاستر که سوامی **بیاس** دیو پدید آورده دانایان این دانش والا صاحب توحید می باشند
و ماهیت وحدیت نیکو شناخته دوئی را از پیشگاه نظر بر انداخته اند عرصه گفت و گوی این
علم بغایت وسعت دارد میگویند که عالم عالم ذات اوست و این کثرت بیش از وهم نیست هر چند
عالم از وست اما همه اوست چنانچه زیور با زر و کوزه با گل و موج با آب و تاب با آفتاب
نسبت دارد همچنان موجودات را با او نسبت است **ششمین میمانسا شاستر** که سوامی
جمن برروی کار آورده و مقدم بر جمیع شاستر است و تمامی اهل تعلق بران عمل دارند و می گویند
هر چه هست عمل است چه کشاورز تا نکارد ندرود و هر کس هر چه کاشت همان بر داشت یعنی
این همه عسر و یسر و نیک و بد و بهشت و دوزخ نتیجه عمل است **دهرم شاستر** یعنی هژده
سمرت که ابنائے و سایر برهما از بید استخراج نموده اند مشتمل بر کارکرد هر روزه هر چهار برن
یعنی برهمن و چهتری و **بیس** و سودر و هر چهار اشرم یعنی برهمچرج و گرهست و وان پرست
و سنیاس و انواع ریاضات و عبادات و گوناگون صیام و خیرات و چاره گری عصیان و ذلات
و انفصال دعاوی و مناقشات و اقسام عدالت و نیکوکاری و ان را در فارسی فقه گویند
کرم بهاگ شگرف علمی است حیرت افزای او می زاد را از عوارض بدنی یعنی خطا و صرع
و جذام و برص و بواسیر و نواسیر و تپ دایمی و اسهال دایمی و سنگ مثانه و جراحت خورده

---

[1] اعلم

درکاهش و افزایش شب و روز پهر از نه گهڑی زیاده و شش گهڑی کم نبود بقول حکما یکصد و شصت دم آدم تندرست را یک گهڑی و شبانه روز مست و یک هزار و ششصد دم باشند القصه چون گهڑی آخر شود طاس هفت جوش را از میخ کوب بصدا اورند و بار دویم دو بار و همچنان چون پهر سپری شود بشماره گهڑیهای گذشته از سر نو بنوازند و بکبتر در یکی از یک تا چهار اندازه پهر وا نمایند اگر پهر هشت گهڑی باشد در دو پهر بیست و شش بار بنوازند و نیز دو شیشه را دهان مقابل هم بسته در یکے از آن قدر ریگ می اندازند که در یک گهڑی ریگ از و برآمده در شیشه دیگر درآید و شیشه ریگ را جانب شیشه خالی واژگونه می نهند و در سفر اندازه گهڑی از وی گیرند۔

از علوم هندی چه نگارد که تفصیل آن تحریر در نیاید از انجمله آنکه **بید** اسمانی کتابست گویند که در عالم غیر از آب چیزے نبود و بقدرت بدیع ایزد بدایع آفرین گل نیلوفر از آب پدیدار گشت و از میان آن گل برهما که ذریعه آفرینش اوست در پیکر انسانی چهره برافروخت و بالقائے ربانی از زبان الهام ترجمان او بید که وسیله هدایت عالمیان تواند بود برآمد تا حال که صد هزاران سال منقضی شده در هندوستان رواج دارد **او پنکهد** پسران برهما که از روشندلی و صفائے درونی معانی و تفاسیر بید متضمن توصیف توحید واحد مطلق و حقیقت و معرفت یگانه برحق برنگاشته این نسخه را بظهور آوردند **گهٹ شاستر** یعنی شش کتاب که پسران و پسرزادهائے برهما از معانی بید استنباط نموده حقایق و معارف ایزد بیچون بدلایل و براهین ظاهر کرده اند این علمی است الهی و طبیعی و ریاضی و منطق و مناظره و این هر شش نسخه را بایکدیگر در بعضی مقدمات اتفاق و در برخی امور اختلاف واقعه شده مباحثات و مناقشات بسیار که هریک از دانش وران والافطرت بقدر دانائی و فهمیدگی خویش در میان آورده از تفاصیل آن کتابها نوشته اند **نخستین نیائے شاستر** پدید آوردن سوامی نیائک خلاصه آن برکارج و کارن و کرتا یعنی فعل و سبب و فاعل است و میگویند بدون این هر سه امر هیچ چیز موجود نمیتواند شد چه فعلی را فاعل حقیقی بدون سبب نمی کند و هر چه می خواهد میکند معبود است عبدرا عجز است در اول و اوسط و آخر اختیار نیست چنانچه کلال آوندی را بوسیله گل مے سازد و بروشے که کرد کرد و برائے کارے که ساخت ساخت گل و آوند را مجال نیست تا گوید که چنین کن و چنین مکن همچنان مخلوق را از اراده خالق

برداشته بجانب دیگری می اندازد و دیگران نیز بهمین آئین نوبت بنوبت کارپردازی میکنند حتی که آن شاه حیوانات را بخاک هلاک می اندازند موجب حیرت نظارگیان می شود و این شکار خاصه هندوستان است و همچنین اویزه جانوران باهمدیگر از عجایب تماشا یست خصوص اویزه جاموشان شهری حیرت افزای نظارگیان تماشا طلب است و از ماده جاموش که بزبان روزگار گاؤمیش خوانند چه نویسد از قدومش هزاران میمنت ظاهر و رنگ سیاهش واقع نظر بدگهر پستان او سرچشمه شیر و جغرات شیر او همشیره آبحیات **بیت**

چو گاؤمیش بدیدم بدل یقین کردم　　　که آب چشمه حیوان درون تاریکی است

دیگر گاؤ گجراتی از نهایت جلدی سیماب وار بیقرار و از غایت تندی مانند باد تیز رفتار اسپ عراقی که به تیزروی مشهور است بگرد او نمی رسد و جمازه گرم رو که بمنازل نوردی شهرت دارد چند منزل عقب او می ماند میگویند در ولایت گجرات احمد آباد بعضی عیار پیشه بر عرابه گاوان سوار شده قطاع الطریق نموده مال و امتعه مردم بغارت می برند و اسپ سواران به انها نمی توانند رسید عرابه ایست که آن را بهل گویند سواری آن خاصه هندوستان است در گرمی و سردی و باد و باران آرام بخش سواران است چهار تن بفراغت سوار می شوند گویا در تاق نشسته و باوجود سفر در حضر هستند و باسایش و آرامش تمام قطع مسافت بعید میکنند و از عرابه چهار پایه یعنی رتهه که بانواع آراستگی و پیراستگی قابل سواری ملوک است چه نویسد که اوصافش بتحریر در نمی آید. **مثنوی**

ساخته از حکمت کارآگهان　　　خانه گردیده بگرد جهان

نادره حکم خدای حکیم　　　خانه روان خانه کیانش مقیم

و از مخترعات عجیب دانش وران این دیار گهریال است که موازنه ساعات و دقایق شبان روزی از و دریافت می کنند جامی به بلندی و فراخی دوازده انگشت از مس ساخته و در زیر آن سوراخی خورد که میل زرین یکباشگی بدرازی پنج انگشت از آن در گذر دمی برارند و از راه آن سوراخ در و آب در آید و در یک گهری تا لب جام می رسد و طاسی از آب پر کرده آن جام را در آن میگذارند چون جام از آب پر شود و اندازه گهری و پاس شبان روزی می گیرند و از برنج و دیگر فلزات ریخته طبقی تابه اسا سطبر تر خورد و بزرگ سازند و آن را آویخته دارند و بعد گهری آواز می کنند هر یک از روز و شب را چهار بخش کرده هر کدام را پهر گویند و

بر پیشانی و حمله هائے عنف باهمدیگر و کوشش و کشش از طرفین و جدا شدن از همدیگر و پس رفتن و باز دویدن و بهم رسیدن گویا دو کوه باهم می آویزند و جانثاری فیلبانان و جان دادن یکے و نشستن دیگرے را فی الفور بجائے او و کشادن و بستن فیل در عین هنگامه آویزش و سر دادن آتشبازی و باز داشتن فیل را از جنگ و بدمستی زایل گردانیدن به بیم کجک و فرمان پذیر کردن باشاره انگشت پا از بدایع تماشا است این نادره کار بعد شصت سال جوان میشود و مانند انسان یکصد و بست سال عمر طبعی دارد و پس از هژده ماه وضع حمل ماده او میگردد و تولد و تناسل در صحرا است در مدینه اصلانی شود اگر ماده آبستن از صحرا آورند و او بچه زاید بمالک یمن ندارد القصه تعریف فیل که از عجایب مخلوقات و غرایب موجودات است در حیز قلم مقطوع اللسان و امکان زبان قاصر بیان نگنجد **مثنوی**

بوصف او نهم از طبع بالا
معانی بر سر هم پیل بالا

بود سر حلقهٔ اقبال مندان
همه او را حریف آید بدندان

زخرطومش بچیر اینم کار است
که هم مار است و هم سوراخ مار است

نه خرطوم است طومار است گویا
گهی می پیچد و گه میکند وا

و نیز کرگدن جانوریست قوی هیکل بدیع شکل دم و چهار پا و تنه عقب او مثل فیل و گردنش درازی مانند گردن شتر و چشم و گوش و دهان بسان گاو زهی نفس طرازے نقشبند نگارستان قدرت که چندین صور در یک پیکر نقش بسته عجایبات حکمت خویش بمنصه ظهور جلوه گر گردانیده جبلد و سخت تر از رد بین که تیر و تفنگ و شمشیر و نیزه برو کارگر نمی شود و یک شاخ بالائے پیشانی دارد که کار خنجر و سنان از و بظهور می آید و این جانور بدیع پیکر از ماده و نر بکثرت قوی و توانائی بر جانوران صحرا غالب است توالد و تناسل ان نیز در صحرا می شود گرفتار کردنش خالی از اشکال نیست در شکار سلاطین و خوانین[1] خال خال می آید **بیت**

بهیکل چو فیل و بقوت هژبر
به تندی چو سیل و خرامش چو ابر

دیگر جاموش صحرائی که بتهور ذاتی و جرات اصلی و فطری گوے از فیل و مان برده و شیر ژیان را شکار خود کرده سلاطین والا شکوه برائے مشاهده تماشائے عجایب چندین از جاموش صحرائے بر شیر میگذارند و آن تهور منشان بے محابا می دوند یکے از آنها شیر را بر شاخ خود

---

(۱) خوانین ÷

وجسامت ان به پهنائی تا هشت درعه وبلندی تا پنج درعه اکثر بوده به تیزروی وتندروی از اسپ عراقی گوئے برده دبدلیری ودلاوری او شیر نر بخاک سپرده با این همه قوت و قدرت موری را نیازارد ودر مستی کار هشیار بجا آرد و بر سخن نیوشی گوش پهن داشته واز بینی خود چشم تنگ ساخته تنگ چشمی باین فراخ حوصلگی ندیده وهشیاری بدین مستی نشنیده چون نفس از خرطوم بازگذارد گردبادی پدید اید وچون نفس بجانب خود کشد بر زمین مغاک افتد همواره خاک بازی کند ودر سواری ازان باز اید دولت مندان بخت بیداران را زیب صفوف وزینت پیکار میدانند ودانایان ازمون کار در روز هیجا یک فیل جنگی را برابر هزار سوار جرار تصوری کنند مثنوی

چو بند دعزم جنگ از خشمگینی　　عدو از دست او افتد به بینی

چنان از پر دلی آماده جنگ　　که روئین تن شده از پهلوش رنگ

هشیار مستی که اگر طفل در رهگذر پیش قدمش آید بخرطوم بر داشته در گوشه بگذارد وآسیب نرساند بدمستی که اگر چند روز برائے خوردن واشامیدن نیاید از شورش مستی نیارامد(۱) وخود سری نگذارد پارسا وضعی که در نسل خویش مانند حیوانات دیگر شهوت نراند حیاورزی که در حضور آدم با ماده فیل جماع نکند عالی همتی که با فیل کوچک نیاویزد و ماده را نیازارد وپر قوتی که درختان عالی وعمارات قوی را برانداز دو شجاع و دلیرے که در کارزار هر چند تیر وتفنگ بروبارد رخ نگرداند مبارز ودلاوری که در پیکار اسپ را با سوار از زمین بردارد و بر زمین اندازد۔

مثنوی

پیل چو خرطوم بر اسپ افگند　　بر کند از خاک و بیخاکش زند

پیل بجائے که بجنبد زجا　　پشت هزار اسپ کند زیر پا

قیمت یک فیل هزار اسپ و بیش　　گرد و هزار اسپ یکے فیل بیش

اسپ بهر خانه بود در سپاه　　فیل بجز شاه ندارد نگاه

پیل بیک حمله صف بشکند　　در صف پیلان که شکست افگند

اگر چه کارنامهائے این شکوه پیکر بدیع منظر زاید الوصف است اما آویزش پیلان مست عربده جو تند خو و پیچش خرطوم بخرطوم وتصادم دندان بر دندان وصدمات پیشانی

(۱) باز نیاید

و تمام خانہ بلکہ حوالی ان معطر می شود بوے ان بزودی زایل نمیگردد و این گلها در ایران و توران و اکناف ان پیدا نیاید **مثنوی**

هر گل بالا کہ دهد بوستان | بیشتری هست بهندوستان
ان گل هندی کہ چمن کرد راست | نے بخراسان کہ بعالم نخاست
سیوتی خوش کہ کشیدش گلاب | از همہ زو بو بهمہ روی آب
مولسری خورد و بزرگ از همہ | خورد و بزرگ از هنرش بهره ور
گشت ز سرشف گل بر و ان نزاد | گل بزمین گونہ زر وام داد
پنجہ کشادہ گل لعل از پلہ | عرق بخون تا خن شیر یلہ
نے غلطم نافہ و لے نیم خام | چیزی ازان مشک و دگر خون تمام
غرق سپر گشت ز نیلوفر آب | بر سپرش قبہ سیم از حباب
کیوڑہ هر برگ چو سیم سفید | عود از و سوختہ در مشک بید
ماند چو در جامہ نسیمش مقیم | جامہ نماند کہ نماند نسیم
یک گل بیلا دہ دیگر درون | گل زگل و گل زگل آمد برون

بے شائبہ تکلف رائے بیل و چنبیلی بہ نگہت رسانی دماغ و فرحت بخشی مزاج مشہور است خصوص وقتی کہ ان شاهد ان گلشن رعنائی و دلبران چمن زیبائی در سلک ازدواج کتخدائی در اید و مولود مسعود بعالم وجودی در اید یعنی قلیل حسن افزائی سمن عارضان پری رو و جمال پیرائی گل چهرگان عنبرین موابروے سرو قدان گلعذار تاب گیسوے نسرین بدنان شیرین گفتار شامہ ان از شمایم عنبر بر تر و رایحہ ان از روایح مشک خوشتر شمیم بهارے در پیش ان بوے خجالت میکشد و عرق گل از شرم ان غرق عرق انفعال میگردد **بیت**

نسیمش مغز جان را فرحت افزا | شمیمش جان فزا روح پیرا

اگر چہ در بعضی اقطار این دیار اسپ بهتر از اسپان عراقی و عربی میشود اما از جانوران این ملک فیل از عجایبات است در سیرت و صورت بے عدیل و در قد و قامت عدیم المثل در تنومندی و بالائی کوہ اسا و در قوت و توانائی بے همتا چنانچہ صورت مهیب ان بشکل جانور دیگر نمی ماند خرطوم بجاے بینی بدراز سہ چہار درعہ و گوش بہ پہنائی کہ غلہ افشان باشد و دندان بطول یک درعہ در رنگ بدن سیاہ چون قیر است سفید کہ ان را عاج گویند و

طبع غنی وفقیر عزیز دلهائے صغیر وکبیر فیض بخش طبیعت پیر وجوان گوارائے مزاج ہر تندرست وناتوان بدرقہ ہاضمہ طعام ازالہ علل اقسام سازگار جمیع امزجہ مددگار تمامی ادویہ سیماب گشتہ کہ دم مساوات باب زندگی میزند اعانت از دمیخواہد سبزان ہند از وسرخروئے حاصل نمودہ خون ریزی وعاشق کشی می نمایند **مثنوی**

اگرچہ ہند سیر از گلرخان است ‌‌ ‌ درانجا سبزہ بالا دست پانست
گلی از گلستان ہند چیدم ‌ ‌ چنین سبزے گلو سوزی ندیدم
شدہ آئین طراز بزم سازی ‌ ‌ بخوبان کردہ طرح بوسہ بازی
زبان گل چین شود از صحبت او ‌ ‌ سخن رنگین شود از مدحت او

مثنوی

نادرہ برگی چو گل بوستان ‌ ‌ خوب ترین نعمت ہندوستان
طرفہ نباتے کہ چو شد در دہن ‌ ‌ خویش چو حیوان بدر اید ز تن
خوردن آن بوئے دہن کم کند ‌ ‌ سستی دندان ہمہ محکم کند
سیر خورد گرسنہ در دم شود ‌ ‌ گرسنہ را گرسنگی کم شود
برگ کہ باشد بدرختان فراخ ‌ ‌ زود شود خشک چو افتد زشاخ
برگ عجب بین کہ گستہ زبر ‌ ‌ در پس شش ماہ بود تازہ تر

گوناگون گلہائے بویا ورنگارنگ شقایق مطرا از گل سرخ کہ ان را گلاب گویند ویاسمین ونرگس وسوسن ولالہ وزنبق وبنفشہ وریحان ورعنا وزیبا ونافرمان وتاج خروس وقلفہ وعباسی وخطمی وارغوان وصدبرگ وداؤدی وغیر ذلک آنچہ در ایران وتوران وولایت دیگر میباشد ہمہ درین ملک است اما تفصیل گل ہا کہ مخصوص ہندوستان است از اندازہ وشرح وبیان افزون اگرچہ سیوتی وچنپہ وموگرہ[۱] وموتیہ ورائے بیل وچنبیلی وکیوڑہ ومولسری وکرن پھول وکرنہ وہارسنگار وجوئی ونواڑی وکنوربیل وگل زعفران وآفتابی وکنول وجعفری ورتن سیج ورتن مالا وکریل وکدہل وکنیر وسودرسن وخبب وکرونده وسرشف وبہلاوہ وسرس ودوپہریا و دیگر گوناگون گلہا ہر یک از بوئے خوش ورنگ دلکش نگہت بخش مشام وتازگی رسان منظر است لیکن کیوڑہ وکیتکی لطافت ونزاہت دیگر دارد از یک گل مشام تمام ارباب مجلس نگہت می پذیرد

---

(۱) موگرہ ؛

و دیگر گوناگون میوه هاست که بشمار در نیاید **بیت**

نوائین میوه هائے نوشش پرور　　بلذت برگی پر آب دیگر

و سر امد میوه هائے این ولایت انبه است که از رنگ و ترکیب خوش و لهامی ربابد و از شمامه دلکش مشام جان ها می اسٹاید از شیرینی و غدوبت مزه قند و نبات می دهد بلکه از حلاوت پهلو به آبحیات می زند زیراکہ نعمت بی بدل است عزیز دلها گشته و از بسکه بر جمیع میوه ها سرفراز است مکان خود بلند ساخته شجر دلفریبش از بلندی سر بفلک میکشد و از فیض بخشی ظل کرامت بر سایه نشینان می گسترد و شگوفه آنرا مولا گویند و بار او را انبا نامند **مثنوی**

نغزنک خوشش نغزکن بوستان　　نغزترین نعمت هندوستان

نادره صنع حق آمد پدید　　نعمتی از عالم بالا رسید

پیر و جواں هر دو خریدار او　　طفل بجاں عاشق دیدار او

میوه بباغ ار نه یکے ده بود　　پخته شود خوردنش آنگه بود

میوه نغزک همه ز آغاز تر　　تا حد انجام سزا دار خور

هر شجر او بفلک بر شده　　گنبد افلاک مدور شده

باغ وی آرامگه دوستان　　زیب ده کشور هندوستان

دیگر نیشکر است سرچشمه قند و نبات و شیره ان همشیره آبحیات بشیرینی و سیرابی بر جمیع میوه ها سرافراز و به بلندی و گردن فرازی علم افراز گرایش مانند گره آرزو بر دلهای مردم نشسته و از بسیاری شیرین کاری او ذایقه طالبان شیرین گشته از سیرابیش حدیقه خواهش تشنگان سیراب و از عذوبتش مذاق نوشین لبان نوش یاب سربلند ازین است که مولودش بر جمیع اغذیه از شیرینی سر بلندی دارد و فیض بخش ازین رو ست که نتیجه اش به ولایت دور دست بطریق تحفه فیض می رساند **بیت**

از مزه گرد آمده در وے نبات　　خام خضر پخته چو آب حیات

اگر چه نباتات و سبزه ها که بزبان هند ساگ گویند آنقدر است که بشمار در نیاید اما از نعمت هائے بے بدل برگ تنبول سبزه ایست سرسبز ساز انجمن سبزبختان برگی است برگ بخش دلهای برگ طلبان رنگ آرائے مجلس ارباب دول نکهت پیرائے مشام اہل محفل مرغوب

ن؛ اسٹاید ؛

زمین پوشیده تشریف حیاتی | هوا داده باو روح نباتی
عروسان فلک در پرده سازی | عجوز عالم اندر جستہ بازی
زفیض ابر گشته بوم و بر سبز | زده مرغان نوای سبز در سبز
نوای بلبل و آواز دراج | شکیب عاشقان را کرده تاراج
نوائی ساز خوش آواز بلبل | فگنده شورش در لاله و گل
گوزن وگور در هر مرغزاری | همه شادی کنان از بهره باری

وکثرت بارش موجب افزونی زراعات وافزایش حاصلات وارزانی غله دابا دانی الکه[1] است اگرچه در بعضی اقطار زراعات بر چاههای شود و در نخته اطراف اراضی سیلابه هم هست اما اکثر زمین الهی که عبارت از بارانی بوده باشد واقعه شده ازین جهت اکثر مدار بر باران ست و بیشتری زمین صلاح وسپس ربع که در سالی دو مرتبه بلکه بعضی جا زیاده بران مزروع می شود اگرچه کان الماس ویاقوت وطلا ونقره ومس وسُرب واهن ونمک وغیره درین کشور هست که محصول ان بضبطی در اید لیکن بیشتر مدار حاصلات بزراعات است واقسام غله که شماره ان بقلم در نیاید پیدا میگردد جمیع غلات این ملک لذیذ وخوش طعم است اما برنج سکهداس سرآمد جمیع اجناس است خوبی ولطافت ان از حد قیاس[2] متجاوز مرغوب ذایقه بادشاهان وامیران وسایر الناس است در ملایمت وحلاوت بے نظیر وبخوشبوئی وخوش مزگی دلپذیر دولتمندان بخت ورو دوستان طبیعت پرور غذای بهتر وطعامے خوشتر ازان نشان نے دهند بیت

ذایقه سنجان حلاوت طلب | یافته زو لذت وشامه طرب

از نگارنگ میوه هائے ربیعی وخریفی باکمال عذوبت ولطیفی اگر تبفصیل بنگارد کتابے علیحده باید اگرچه انگور وخربوزه وتربوزه وانار وسیب وشفتالو وانجیر وغیر ذالک بهتر از ولایت می شود اما میوه مخصوص هندوستان کهتل در لذت بے بدل وڈیڈهل بحلاوت ضرب المثل وانناس بخوش مزگی وخوشبوئے رو شناس وکیله حلوا امود[3] شریفه حلاوت اند وو ناریل عدیم المثال وکونله وسنگتره در مزه عدیل وکنار شیرین کار است واز کنار صحرائے چه نویسد که خود را بر همه کس وقف کرده نهالش دامان صادر ووارد میگیرد واز ثمرات خویش فیض می بخشد

---

(۱) پرگنه- (۲) بیرون از حد قیاس- (۳) امرود ✦

بی بیم دزدان وره زنان مال و اثقال خود از مسافت ہائے بعیده سلامت بمنزل مقصود میرسانند وازین مملکت جانب شرق بنگاله و سمت جنوب دکن و طرف غرب تهتهه بدریائے شور اتصال دارد و بصوب شمال کوہی است کلان که انتہائے ان بسان دریائے عمان پیدا نیست اگر در جمیع ممالک بهار نوروزی و ایام فروردی از لطافت و نزاهت ہوا و عشرت و مسرت اہل غبرا و اعتدال لیل و نهار و طراوت و نضارت روزگار مشهور است اما در ہندوستان ہوائے برسات که آغازش از انجام جوزا و انتہایش تا ابتدائے میزان می شود وسرآمد تمامی بهارہا و ہوائے جان فزا است گوہر افشانی ابر غبار عرصه زمین و سطح آسمان را فرو می نشاند و رشحات سحاب سراسر زمین را ابروی تازه می بخشد ہوا در روزے گوناگون بهار بر روی کار می آرد و فلک ہر روز رنگارنگ کسوت بر تن خویش میگذارد و آسمان بسان عروسان پرده بر روی خود می نهد و باد مانند واماد مقنعه از روی بر می کشد ماه و زہره از غرفه چرخ رو برون می ارد و دایه سحاب بر چهره ان شاہدان نقاب می بندد ابر بکردار عشاق گریه آغاز می نماید و صاعقه رقیب وار لب بخنده می کشاید اب رود مستانه خرامش ے اغاز د و باد از سلسله بند در پایش می اندازد سرو از مستی رقص می کند چنار از طرف دستک میزند گل از شادی بخنده درمی اید بلبل زبان بزمزمه میکشاید باغ و راغ از فیض بخشی ہوا سرسبز گشته نسخه باغ ارم میگیرد و کوه و دشت از لطافت وقت کسوت سبز پوشیده دم مساوات بگلشن جنت میزند **بیت**

بهار سبز و جهان سبز و گلستان سبز است … بهر کجا نگری تا بآسمان سبز است

نزاهت ہوا ہوای فروردے را ہوا خواه خود می سازد و لطافت باد پندار نسیم نوروزی می براندازد رنگینی آسمان در منظر نظارگیان رنگین تر از گلشن بهار مینماید و تازه روئ زمین در چشم تماشائیان زیباتر از گلزار می درآید کنار جوہائے دیجو از سبزہائے خودرو مانند خوبان نوخط مخطط میشود و لب غدیر دل پذیر از نباتات نوخیز بسان جعد دل آویز از ماہرویان مجعد میگردد و عالم عالم خضرات از کتم عدم بعرصه وجود می درآید و جهان جهان نباتات از پرده نیستی جلوه می نماید و دلهائے افسرده را نشاط تازه چهره می افروزد و خاطر پژمرده را انبساط بی اندازه رو میدهد و پیران را نشار برنای سرخوش میکند و جوانان را باده عیش مست میسازد و اہل حرص و طمع که دایما کمر تردد لبسته دارند پائے در دامان قناعت کشیده آرامش می پذیرند سیاحان گیتی نورد از تردد ہا باز مانده بمکانی آسایش می گیرند **مثنوی**

پسند طبع عالی نیفتد و یا در سنہ و احوال و فرمان روائی تفاوت ظاہر شود یا آئین نسخہ و ترتیب کتاب ناخوش اید یا فقرات نادرست و مضامین ناموزون معلوم گردد و بہ بیچ ز دی و کم فطرتی این احقر العباد و مضاحک و استہزا فرمانید و از روے لطف و کرم عیب پوشی کنند و بسان بزرگان خطاپوش اصلاح فرمایند مثنوی

طمع دارم کہ گر ناگہ شگرفی ... بخوانند زین سلاطین نامہ حرفی
درین نامہ اگر بینند خطائی ... نیارد بر سر من ماجرائی
ز روے لطف در اصلاح کوشد ... و گر اصلاح نتواند خموشد

تنظیم مملکت سخن دل پذیر و تنسیق الفاظ و معانی بے نظیر باصایب رائے دبیر خامہ روشن ضمیر در تسطیر تعریف و توصیف کشور ہندوستان جنّت نشان

ہندوستان ملکیست وسیع و ولایتی است بس فراخ کہ ولایت دیگر بعشر عشیر ان نرسد باوجود وسعت و فسحت ہمہ جا اباد و در ہر جانب و ہر ضلع امصار و بلاد و قصبات و قریات و رباطات و قلعجات مشتمل بر مساجد و معابد و خوانق و صوامع و سایر عمارات دل کشا و باغات فرح افزا و شجرات دلکش و زراعات سبز و خوش و جویبار روان و انہار جریان است کہ در ممالک دیگر این نوع آبادی و معموری کمتر نشان مے دہند و در مسالک و مشارع متعارفہ برروی ہر نہر و نالہ قنطرہ استوار و بر دریا کشتیہا طیار و بمسافت ہر کروہ میناراہائے بلند عمارت[1] کردہ و دلیل مسلک پس اندو فرسنگ سراہا بعمارات متین برائے نزول و ارامش مسافرین و در ہر سرائے اشیائے اغذیہ و اشربہ و ادویہ و عطریہ و آلات و ادوات مطلوبہ موجود و مہیا بتمامی راہ دورویہ راستہ درختان سایہ گستر و میوہ دار و چاہہا و تالاب ہا و آبگیرہا و غدیرہا لبالب از آب خوش گوار رہگرایان در ظل درختان تفرج کنان و میوہ خوران و آب سرد نوشان گویا بر خیابان بوستان قطع راہی کنند و سوداگران و تاجران و سایر رہ نوردان

---

[1] علامت ؛

سال که مولانائے شاه محمد شاه آبادی از نعت کشمیری بفارسی در آورده و تاریخ بهادر شاهی مشتمل بر احوال سلاطین ولایت گجرات احمد آباد و ولایت سند المشهور به تهته و تاریخ سلاطین ولایت ملتان و مالوه و دولت آباد و دکن و جونپور و بنگاله و اودیسه که در ازمنه مختلفه ان ممالک از تصرف اورنگ نشینان دهلی برآمده و به هر یک ولایت حاکمی جداگانه استقلال یافته بود و حقیقت هر ولایت و هر فرمان روا ازان تواریخ ظاهر است و دیگر تواریخ هند و فرس بمطالعه این هیچمدان در آمده بخاطر ناقص رسید که ازان جمیع تواریخ انتخاب نموده نسخه مختصری متضمن احوال فرمان روایان ماضیه هندوستان درست ساخته ذریعه حصول انبساط گرداند بنائی علی هذا خلاصه مضامین هر نسخه مشتمل بر شمه از ماجرائے احوال هر فرمان روا را از ابتدائے راجه جدشتر پاندوان که در عالم گیری و رعیت پروری و خداشناسی و ایزد پرستی کارساز بها بر روی کار آورده لغایت رائے پتهورا که خاتمه سلطنت جماعه هنود او ست اسمائے راجهای عالی مقدار و رایان والا اقتدار بطریق اختصار و انتقال امر سلطنت از قومی بقومی دیگر بتحریر در آورده و اسامی سلاطین مسلمین از سلطان ناصر الدین سبکتگین که بادی مراسم اسلام در هندوستان از وست شروع نموده اندک از احوال هر کدام یعنی جلوس بر اورنگ جهانبانی و صرف زندگانی بصفات حسنه یا ابیات ذمیمه و حکومت روائے بعدل و انصاف یا بظلم و اعتساف و بسبب فرو رفتن کوکب زندگیش در هبوط فنا و طلوع ستاره طالع دیگرے از مشرق ارتقا لغایت محمد اورنگ زیب عالمگیر بادشاه بصفحه بیان آورده این کتاب را بخلاصة التواریخ موسوم گردانید و عبارات و استعارات این نسخه بدیعه را از کتب دیگران دزدی نه کرده بقدر لیاقت و استعداد خویش بتسطیر در آورده و ابیات مناسب حال بعضی از طبع ناقص و اکثرے از اشعار شعرائے نامدار که برمحل و بدیهه بخاطر رسیده برنگاشت و این مجموعه استعارات و عبارات را دو مرتبه باصلاح در آورده در مدت دو سال درست ساخته در سنه چهلم عالمگیری مطابق یک هزار و یکصد و هفتم هجری و هزار و هفصد و پنجاه و سه سنه بکرماجیت و هزار و ششصد و هژدهم سنه سالباهن و چهار هزار و هفصد و نود و هفت گذشت کلجگ مرتب گردانید آدمی زاده هرچند دانش بلند داشته باشد بمقتضائے بشریت از سهو و خطا خالی نیست درین صورت امید از منشیان روزگار و والا منشان فرخنده اطوار انست که در وقت سیر و مطالعه این نسخه اگر عبارتی و استعارتی

ونسخهٔ راجاولی که مصر بدیا دهر اسامی راجها بخط هندوی نوشته وان را ساهورام خلاصهٔ مریدان گسائین دلیرام
بعبارت مرغوبه بفارسی درآورده ونسخهٔ راجترنگینی که پندت رگهناته احوال راجهائے والاشان ورایان رفیع
المکان بالتفصیل بسنکرت نگاشته وان را مولانائی عماد الدین بفارسی ترجمه نموده وتاریخ سلطان محمود غزنوی
که در ممالک هند آغاز ظهور اسلام از سلطان ناصر الدین سبکتگین پدر بزرگوار اوست وآنرا مولانائے عنصری
بقید کتابت درآورده وتاریخ سلطان شهاب الدین غوری که حکومت راجها ورایان از ابتدائے
خلافت او از هندوستان منقطع گشته وتاریخ سلطان علاء الدین خلجی که از سلطان هند مشهور است
وتاریخ فیروزشاهی تصنیف مولانائے ضیاء الدین وتاریخ افاغنه محتوی بر احوال سلطان بهلول
لودی ونسل او وحقیقت شیرشاه افغان سور واولادش که آن را حسین خان افغان تصنیف نموده وسلسله
جمیع افغانان به بنی اسرائیل برادران مهتر یوسف کنعانی رسانیده وکتاب ظفرنامه متضمن فتوحات
حضرت صاحبقران امیر تیمور گورگان از تصانیف زبده فضلا مولانائے شرف الدین علی یزدی و
کتاب تیمورنامه که مولانائی هاتفی برادرزاده مولانائی عبد الرحمن جامی در سلک نظم کشیده وتاریخ بابری(۱)
که حضرت بابر بادشاه احوال خجسته مال خود را خود بزبان ترکی به تسطیر درآورده اند ومیرزاخان خانخانان
عبد الرحیم ان را بفارسی مترجم نموده وکتاب اکبرنامه که علامی فهامی شیخ ابو الفضل احوال سلسله
علیه حضرت ابو الفتح جلال الدین محمد اکبر تا حضرت آدم علیه السلام بعبارات واستعارات دل پذیر
بقلم درآورده وتاریخ اکبرشاهی تصنیف شیخ عطابک فروتنی واکبرنامه تصنیف شیخ الهدا
ومنشی مرتضی خان وطبقات اکبری از تصنیفات خواجه نظام الدین احمد اکبرشاهی که
جامع بسیارے تواریخ هندوستان است واقبال نامه جهانگیری مشعر بر احوال
بادشاهان والاشان از حضرت صاحب قران تا نور الدین محمد جهانگیر بادشاه که معتمد خان عرف
محمد شریف بعبارت واضحه تحریر درآورده وجهانگیرنامه که جهانگیر بادشاه احوال خود را بعبارت
بادشاهانه نگاشته اند وتاریخ شاهجهان تصنیف وارث خان که علامی سعد الله خان
ان را باصلاح درآورده وتاریخ عالمگیری که میر محمد کاظم منشی احوال سعادت اشتمال
حضرت ابو المظفر محی الدین اورنگ زیب عالمگیر بادشاه غازی از ابتدائے برامدن
از دکن بقصد جنگ داراشکوه ونصرت بر برادران وجلوس بر اورنگ خلافت لغایت
سنه ۱۰ جلوس مقدس بعبارات دل پذیر بقلم درآورده وتاریخ کشمیری متضمن احوال چهار هزار

(۱) واقعات بابری

توشه اخروی و استکمال امور معنوی که عبارت از یاد رب العباد است اشتغال درزد و بداند که
هرگاه بادشاهان عالی مقدار و جهانداران نامدار با قبایل گران و وزرای کاردان و عساکر بیکران و خزاین
بے پایان باان عظمت و جلالت و شوکت و بسالت ره نورد مسلک فنا شدند و اثری ازان نامداران
بر صفحه روزگار نماند تا بسایر الناس چه رسد۔ **مثنوی**

آه ازین منزلی که در پیش است — که گذرگاه شاه و درویش است
نه ازین دام میتوان جستن — نه ازین مرگ میتوان رستن
گر خوری همچو خضر آب حیات — تشنه لب جان دهی درین ظلمات
گرچه عیسیٰ شوی بچرخ برین — عاقبت جا کنی بزیر زمین
گرچه یوسف باوج ماه روی — ناگهان سرنگون بچاه رسی
آنکه جاوید هست و بود یکی است — تا ابد واجب الوجود یکی است

ازآنجا که این هیچمدان ازینجهت که از عنفوان ظهور صبح شعور بملازمت ناظمان امور مملکت و مال و صاحبان کارگاه دولت و اقبال پیشه خطوط نویسی که عبارت از منشیگری بوده باشد بسر برده بمقتضائے این فن و قلاوزی شوق و سزاولی ارزو اکثر نسخه تواریخ بمطالعه درآورده بهره فراوان اندوخته چنانچه کتاب رزم نامه ترجمه مها بهارت که از تواریخ هند بزرگ تر و معتبر تر مشتمل بر احوال پاندوان و کوروان و اسلاف انهاست و حسب الحکم حضرت جلال الدین محمد اکبر بادشاه مولانای عبدالقادر بدایونی و شیخ محمد سلطان تهانیسری باهتمام نقیب خان که سرامد تاریخ دانان بود از سنسکرت بفارسی مترجم نموده و علامی فهامی شیخ ابوالفضل خطبه ان را بطرز مرغوب بقلم اورده و ترجمه هرنبس پران که ماجرائے احوال سری کشن و نسب و نامه اسلاف راجها و عابدان ماضیه ازان ظاهر است و آنرا حسب الحکم محمد اکبر بادشاه مولانائے تبریزی بتحریر در آورده و ترجمه رامایین که متضمن بر احوال سری رام چند از کتب مشهور است و جامعه مذکور از سنسکرت بفارسی درآورده و ترجمه **بهاگوت جوگ نشست** که با داستان عجایب و سخنان غرایب از حقایق و معارف در دست و بموجب امر بادشاهزاده داراشکوه آنرا شیخ احمد و دیگر فضلا بفارسی درآورده اند و نسخه **گل افشان** ترجمه **سنگاسن بتیسی** متضمن احوال راجه بکرماجیت که مخترع آن برج پندت وزیر راجه بهوج است و نسخه **پدماوت** مشتمل بر حقیقت رای رتن سین مرزبان چتور ...

میاموز جز علم گر عاقلی … که بی علم بودن بود غافلی

در بیان تالیف این نسخه مسمی بخلاصة التواریخ

جاده پیمایان بادیه دوردراز تعلقات وره گرایان مرحله نشیب و فراز دنیاے بے ثبات را آئینی مقرر و وضعی مستمر است که شغلی چند از قسم شکار و قمار و رود و سرود و اصغاے لاف و گذاف و استعمال اصناع و احراف و امثال ان مانوس طبع و مالوف مزاج ساخته در زمان انفراغ از مکاسب و مشاغل ضروریه و کار و بار دنیویه بدان اشتغال دارند و بدین نمط عمر گران مایه را که گذاشتن ان محتاج بشواغل نیست میگذرانند اما روشندلان هشیار خرام و صافی درونان فرخنده فرجام که بهره از سعادت و عادت بعبادت دارند این نوع مشاغل جهنیه محض تضیع اوقات و نقاب بر چهره شاهد معنویات میدانند و میفرمایند که چون همه کس همت آن ندارند که بالکلیه از علایق دنیوی ترک توانند نمود اما اگر توفیق رفیق گردد و با وجود تعلقات در یاد رب العباد بودن و در شروع هر کار اسم آفریدگار بر زبان آوردن و دست در کار و دل بایار داشتن شغلی شریف تر و امری لطیف تر است و اگر چنین نباشد باری در وقت فرصت از امور ضروریه به تسبیح و تهلیل و یاد رب الجلیل پرداختن کار نشار تین ساختن است از ان باز بمطالعه کتب حقیقت و طریقت مشاغل و بر مضامین ان عامل بودن کامیابی دنیا و عقبی است از ان پس مشغله کتب اخلاق موجب تزکیه نفس و تصفیه باطن منهج حسنات حال و مال است سپس مطالعه کتب تواریخ شغلی است بر منصه شهود انجمن دانش را چهره آرا و بزم خرد را پرده کشا دام بست در جلوه گاه ظهور هوش افزائی را کار پرداز و چراغ خلوت[۱] را روغن انداز در اظهار احوال بادشاهان ماضیه و بیان حقیقت فرمان روایان گذشته جام جمشید است و اینه سکندر و در گذارش فنائے عالم و عالمیان و عدم بقائے جهان و جهانیان شاهد کیست بدلایل واضح خوشا دانشوری بخت بیدار و فرخنده منشی سعادت اطوار که باین شغل شگرف قیام ورزیده بدریافت ماجراے راه پیمایان مرحله عدم و سرگذشت گذشتگان ازین عالم عبرت پذیرفته از خواب غفلت بیدار شود و بیوفائے دنیا و بی بقائے مافیها تعین دانسته اوقات عزیز را که معدوم البدل و مفقود العوض است صرف امور فانی و متلذذات جسمانی نگرداند و باستحصال

(۱) طرب +

غفلت را سبب ظهور بینائی ولبگان(۱) عرصه بیدانشی را عصائے خردبخشی وخردافزائی مشعله ایست منهج حسنات حال ومال مشعله ایست نیز روان(۲) وادی فضل وکمال مصقله ایست به مرات اهل حال وقال رایحه ایست بمشام بواطن ارباب جمال وجلال **مثنوی**

تاج سر جمله هنرهاست علم | قفل گشائی همه درهاست علم
علم بود گوهر باقی مثال | آن چو حقیقت دگران چون خیال
علم کثیراند وعمرت قصیر | هرچه ضروریست بآن شغل گیر
آنچه ضروریست چو حاصل کنی | به که عمارت گری دل کنی

براثبات شرف وکرامت علم حجتی ساطع ودلیلی قاطع انست که ادمی زاد محبوس مطموره حدوث وامکان وپابند سلسله کون ومکان راکجا قدرت انکه به پرواز جسمانی چون طایر روحانی برافلاک رفته دقایق حقایق متوطنان عالم علوی راتواند دریافت یا نیروی طی الارض بهم رسانیده برعرصه تمام روی زمین وعروج جبال وقعر دریا وتحت الثری شتافته تمام احوال عالم سفلی معلوم تواند کرد اینهمه حقیقت جنبش وگردش آسمان وطلوع وغروب ستارگان و سعادت ونحوست زمان وحالات جهان وجهانیان وکیفیت وکمیت دریائے عمان بوسیله علم دریافته بردقائق اسرار وحقایق کار میتوان اطلاع یافت وهمچنان بر روی دریا خرامیدن وبرسطح هوا پریدن واز حبس نفس دل را از غم ربودن وبخلع بدن روح خود را در پیکر دیگرے انتقال نمودن واز سیمیا به تبدیل صورت پرداختن وبه کیمیا از خاکستر طلا ساختن وبافسون عالم اجنه را به تسخیر درآوردن واز طلسمات دلهای خلایق مسخر کردن وبجادو بر سرایر ضمایر جهانیان واقف گردیدن وبمعالجه افتادگان بستر بیماری راشفا بخشیدن وسایر سحرسازی ونیرنگ پردازی بذرایع بدایع علوم میتوان بظهور آوردن پس چنانچه این همه علوم مشکل وفنون نادره ازعدم بمنصه(۳) شهود می آمد همانا که بوسیله جمیله ان(۴) حصول مرتبه عرفان ودرجه شناخت یزدان نیز قریب الوقوع است. **مثنوی**

چو شمع از پئی علم باید گداخت | که بی علم نتوان خدا را شناخت
بنی آدم از علم یابد کمال | نه از حشمت وجاه ومال ومنال
برو دامن علم گیر استوار | که علمت رساند بدارالقرار

---

(۱) سرگردانان (۲) براه روان (۳) بجرعه (۴) علم

پرستی وره نمون راه خداشناسی گشت و بحکمت الٰهی در کتاب و کلام معجز فرجام او هزاران میمنت و برکت بظهور پیوست که بعد رحلتش نیز طوایف انام پیروی و متابعت از دست نداده از کارنامه[1] نامیش و تکرار اعجاز کرامتش محض سعادت و عین عبادت میدانند ازینجاست که هر فرقه مذهب خود را از واردات درگاه الوهیت داد امر بارگاه ربوبیت تصور نموده اند و مهار در بینی دل و گلو بند بر گردن جان می اندازند و دین و آئین دیگران محض ترهات پنداشته رحمت ایزدی مخصوص بحال[2] خود منسوب میسازند و ایذای مخالف کیش و اجرای آئین خویش استرضای ایزد توانا می انگارند اری این سجایای عامیان هر گروه است که پی بمطلب اصلی نبرده تعصب را عبادت می پندارند اما خاصان هر طایفه که از لمعه انوار عرفان شبستان ضمیر ایشان روشن گردیده و رایحه معرفت بمشام جان شان در رسیده رحمت[3] واسعه جهان آفرین مخصوص بقومی تصور نکرده بسان لمعان مهر منیر و فیضان مطر[4] مطیر فیض بخش جمیع طوایف تصور میکنند و از تعصب و تعند بر کران بوده با دوست همرنگ و با دشمن بی جنگ زیست مینمایند دران اتفاق دارند که سر گروه هر گروه از تائیدات ایزدی و تمدیدات صمدی خالی نیست و میدانند که از تلون حکمت الٰهی و تنوع قدرتهای نامتناهی ست که با اینهمه ظهور و آشکارای جلبابی چند بر روی معرفت و شناسای خویش تعبیه ساخته طبقات خلایق را در مناقشات مذاهب و مباحثات مشارب انداخته. **بیت**

در حیرتم که دشمنی کفر و دین چراست
از یک چراغ کعبه و بتخانه روشن است

الحاصل هر یک از قافله سالاران هر فریق و مشعله داران هر طریق بمقتضای روشندلی و صفای درونی باصطلاح خویش روح سخن بقالب الفاظ در آورده بلغت دل پذیر چهره افروز عالمی شده اند که کلید بیت المقصود عرفان و گنجینه کشای شناخت یزدان تواند بود و پیداست که هیچکس در هیچ طریق بدون تحصیل و تکمیل علم کامیاب مقصد معنوی و مطلب اصلی نگشته و نخواهد گشت الحق علم است کشاف اسرار کونی و الٰهی مشاهد شواهد سفیدی و سیاهی پرده کشای راز انفسی و آفاقی چهره ادای رموز تقییدی و اطلاقی ذریعه ادراک کمالات صوریه و معنویه واسطه احراز مرادات دینیه و دنیویه تیغ فهم و فراست را سنگ فسان و طبع زنگ آلود بیخردی را مصقله و سوهان و شب دیجور باطن بی دانشان را چراغ افروز دانش شبستان ضمیر کور باطنان را شمع اراے بینش بینائی و نابینایان عالم

---

(۱) کار (۲) بحال (۳) مرحمت (۴) ابر-

اما چون نفس اماره هوا و هوس زیان کاره که بطریق توامان همراه انسان است عنان اختیار از دست در ربوده و مرات ضمیر را بزنگ غفلت و پندار اندوده در سلسله تعلقات و علایق دنیائی بے ثبات می اندازد و ازینجهت او مجبور است و بے استعداد بوده از شاهراه مقاصد معنویه بی راه رفته پائی بند خلاب اسباب صوریه می باشد و برای گرد آوری مواد دنیا و تمشیت امور را فیها و مطلوبات جسمانی و مرغوبات نفسانی هزاران خیالات باطله و تمنیات لاطایله بسان امواج دریا مواج از دل برمی انگیزد و بحصول ان کوششهای کششهائے موفوره و اضطراب و شتاب نامحصوره بجا آورده از وجدان در لجهٔ ضلالت و از فقدان در گرداب ملامت می افتد و ضمیمه ان از فرط محبت و الفت عیال و اطفال و خویش و اقارب کمند پیچ در پیچ بر گردن جان مضبوط ساخت عمر گرانمایه را که بدل ندارد و عیوض ان بدست نیاید بهمین آئین در ترهات باخر میرساند **نظم**

گر نیک نظر کنیم ایدل — هستیم ز اصل کار غافل

بیفائده هر که عمر در باخت — چیزی نخرید و زر بینداخت

خوشا بیدار دلے روشن ضمیری که محکوم نفس اماره نبود و خاطر از خطرات لایعنی واپرداخته دنیا و اسباب ان را محض خیال و خواب داند و زندگانی را نقش براب تصور نماید و اوقات عزیز را در طاعت ایزدی صرف نموده بانوار شمع عرفان شبستان ضمیر منور سازد **مثنوی**

سعادت ز طاعت میسر شود — دل از نور طاعت منور شود

ز طاعت بود روشنائی جان — که روشن ز خورشید باشد جهان

در بیان خاصان درگاه ایزدی و تعریف آفریننده عالم

آفریننده موجودات و پیدا کننده مخلوقات بارادت ازلی و قدرت لم یزلی به نمطی که گوناگون عالم و رنگارنگ عالمیان را بعرصه هستی چهره افروز ساخته همان نمط مذاهب متنوعه و مشارب مختلفه در جهانیان بظهور در آورده و بنابر استحکام ادیان در هر دیار و دهر فریق یکے از خاصان جناب صمدیت را بخلعت بشری مخلع گردانیده او را بقدر قدرت عطا فرموده که عارف دقایق عقول و نفوس و کاشف حقایق معقول و محسوس بوده از احوال اجرام علوی و اجسام سفلی و اخبار ماضی و حال و استقبال بعالمیان آگهی داده و مظهر معجزات عجیبه و کرامات غریبه گشته پرده کشائے اسرار غیب و چهره آرائی سرایر لاریب گردیده و بالهام ربانی کتاب آسمانی بدست داشته خلایق را هادی وادی ایزد

بسم اللّٰه الرحمٰن الرحیم

نقاش نگارخانهٔ کاینات و مصور کارگاه ممکنات چون اقتضا آن کرد که صورت پیرایے عجایب ابداع و چهره آرای غرایب اختراع گردد بوحدت ارادی اربعهٔ عناصر را باوجود تضاد فطری و تخالف طبعی باهم امتزاج و اختلاط داده برنگ آمیزی ارادت کبریا وضع انگیزی کلک قضا انواع نقوش غریبه و اشکال عجیبه بر مرقع تکوین نگاشت و اشباه متنوعه و تمثال مختلفه را برار رنگ کون نقش بست یعنی بقدرت ابداعی و صنعت اختراعی گوناگون خلقت و رنگارنگ آفرینش از مکامن خفا بمنصهٔ شهود و از جلباب عدم بعرصهٔ وجود آورده انسان را اشرف المخلوقات و اعظم الموجودات مشاهد بدایع صنایع و مظاهر شرایف لطایف خویش فرموده و بعنایات نمایان و تلطفات شایان باصرهٔ بینائی شگرفکاریهاے جهان و سامعهٔ شنوائی نیرنگ سازیهائی جهانیان و شامهٔ کامیابی شمایم عطریه و ذائقهٔ چاشنی گیری لذائذ اغذیه و لامسهٔ شناسائی سرد و گرم و دانائے سخت و نرم کرامت[1] کرد و بکلید سی و دو دندانه زبان قفل از گنجینهٔ باطنش برکشود و مشعل دانش و عقل در شبستان ضمیرش برافروخت تا بوسیلهٔ جمیلهٔ اینقدر تائیدات و تمدیدات بر شرایف و کوایف انسیه[2] و سایر سرایر کونیه اطلاع یافته بی بمطلب اصلی و مقصد حقیقی که عبارت از حقیقت و معرفت الٰهی بوده باشد تواند برد و بدستیاری آن برتبهٔ والا و درجهٔ اعلی انسان کامل فایز تواند شد منظومه

صانع بیچون که ترا آفرید ... باتو بگویم که چرا آفرید
تا بشناسائی او پی بری ... گوهر مقصود بدست آوری

(۱) مرحمت (۲) الٰهیه •

اذکار | صفحات

صفحات	اذکار
۴۳۹	دربیان رحلت حضرت خاقان زمان
۴۴۱	ابوالمظفر نورالدین محمد جهانگیر بادشاه
۴۴۲	در بیان بغی شاهزاده سلطان خسرو
۴۴۵	توجه موکب والا بسیر کابل وبعضی سوانح بدائع در منزل علی مسجد وغیره
۴۴۷	بیان در آمدن نورجهان بیگم زوجه شیر افگن خان بحرم سرائے قدسی
۴۵۰	در بیان باز آمدن خان عالم از ایلچی گری ایران
۴۵۱	نهضت موکب والائے مقدس بسیر وشکار گجرات احمد آباد
۴۵۲	ولادت باسعادت سلطان محمد اورنگ زیب پسر بادشاهزاده سلطان خرم
۴۵۳	دربیان مقرر کردن منار وچاه ودرختان در شاهراه وعمارات جهانگیر آباد ولاهور
۴۵۴	دربیان تعریف ومذمت تنباکو ومنع گشتن آن بموجب حکم والا
۴۵۶	دربیان بعضی از سوانح بدائع
۴۵۸	رسیدن جماعة بازیگران بنگاله بحضور مقدس وتماشای انواع حیرت افزائے
۴۶۴	در بیان تسخیر قلعه کانگره
۴۶۷	نهضت موکب والا بعد سیر کانگره بعرصه دلکشائے کشمیر
۴۶۹	دربیان بغی بادشاهزاده شاهجهان
۴۷۴	دربیان رسیدن مهابت خان درحضور اشرف اقدس ومصدر گستاخی گردیدن وآصف خان را قید کردن
۴۸۰	دربیان رحلت نمودن حضرت خاقان زمان (سلطان جهانگیر)
۴۸۳	ابوالمظفر شهاب الدین محمد شاهجهان بادشاه غازی صاحبقران ثانی
۴۹۱	ابوالمظفر محی الدین اورنگ زیب عالمگیر بادشاه
۴۹۴	دربیان جنگ خدیو آفاق بمهاراجه جسونت سنگه وفتح ونصرت یافتن
۴۹۸	دربیان ماجرائے احوال داراشکوه
۵۰۰	دربیان محاربه خدیو گیهان با داراشکوه ولوائے فتح برافراختن
۵۱۰	دربیان قید گردیدن بادشاهزاده محمد مرادبخش
۵۱۱	دربیان بقیه ماجرائے احوال داراشکوه
۵۱۳	دربیان ماجرائے سلیمان شکوه خلف بزرگ داراشکوه

اذکار — صفحات

اذکار	صفحات

فہرست مضامین کتاب خلاصۃ التواریخ

صفحات

اذکار

۱۳۔ طبقات اکبری۔ مصنفہ مولانا نظام الدین احمد مطبوعہ نول کشور پریس لکھنؤ سنہ ۱۸۷۵ء
۱۴۔ طبقات ناصری۔ مصنفہ ابو عمر منہاج الدین عثمان مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۶۴ء ✦
۱۵۔ ظفر نامہ۔ مولفہ مولانا شرف الدین علی یزدی مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۸۷-۱۸۸۸ء ✦
۱۶۔ عالمگیر نامہ۔ مصنفہ منشی محمد کاظم مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۶۸ء ✦
۱۷۔ فتوحات فیروز شاہی مصنفہ شہنشاہ فیروز شاہ (قلمی) ✦
۱۸۔ مآثر الامرا۔ مولفہ نواب صمصام الدولہ شاہ نواز خان مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۸۸-۱۸۹۱ء ✦
۱۹۔ مآثر عالمگیری۔ مصنفہ محمد ساقی مستعد خان مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۷۱ء
۲۰۔ مفتاح التواریخ۔ مصنفہ طامس ولیم بیل صاحب مطبوعہ نول کشور پریس کانپور سنہ ۱۸۶۷ء
۲۱۔ منتخب اللباب۔ مصنفہ محمد ہاشم خان المخاطب بہ خافی خان نظام الملکی مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۶۹-۱۸۷۴ء ✦
۲۲۔ منتخب التواریخ۔ مصنفہ عبد القادر بن ملوک شاہ بداونی مطبوعہ کالج پریس کلکتہ سنہ ۱۸۶۵-۱۸۶۹ء ✦

فہرست کتب تواریخ کہ حوالہ انہا در کتاب ہذا داده شده

۱- اکبر نامہ مصنفہ شیخ ابو الفضل علامی مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۷۱-۱۸۸۶ء +

۲- اقبال نامہ جہانگیری مصنفہ معتمد خان بخشی جہانگیر بادشاہ مطبوعہ کالج پریس کلکتہ سنہ ۱۸۶۵ء +

۳- آئین اکبری مصنفہ شیخ ابو الفضل علامی مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۷۲-۱۸۷۷ء +

۴- بادشاہ نامہ مصنفہ ملا عبد الحمید لاہوری مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۶۷-۱۸۶۸ء +

۵- تاریخ پنجاب مصنفہ سید محمد لطیف مطبوعہ سنٹرل پریس کلکتہ سنہ ۱۸۹۱ء (انگریزی) +

۶- تاریخ فرشتہ مصنفہ ملا محمد قاسم ہندو شاہ مطبوعہ نول کشور پریس لکھنؤ سنہ ۱۹۰۵ء +

۷- تاریخ فیروز شاہی مصنفہ شمس سراج عفیف مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۶۰ء +

۸- تاریخ فیروز شاہی مصنفہ ضیاء الدین المعروف بضیاء برنی مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۶۲ء

۹- تاریخ ہند مؤلفہ سر ایچ۔ ایم۔ الیٹ صاحب مطبوعہ ٹربنر کمپنی لنڈن سنہ ۱۸۶۷-۱۸۷۷ء (انگریزی)

۱۰- توزک جہانگیری مطبوعہ علیگڈھ سنہ ۱۸۶۴ء +

۱۱- تیمور نامہ مصنفہ مولانا عبد اللہ ہاتفی (قلمی) +

۱۲- شاہ جہاں نامہ مصنفہ ملا محمد امین قزوینی (قلمی) +

اعانت فرمائی ہے اونکا فرداً فرداً اسم وار شکریہ ادا کرون - میں جناب پیر ولایت شاہ صاحب - بی - اے - بی - ٹی - اسسٹنٹ ماسٹر عربک ہائی اسکول دہلی - و مولوی اشفاق علی صاحب منشی سپرانٹینڈنٹ حلقہ شمالی کی بیش بہا اور قابل قدر اعانت کا شکریہ کے ساتھ اعتراف کرتا ہوں اور نیز عزیز برادران حافظ محمد حسن بی - اے و مقبول حسن و فضل حسن و بشیر احمد کا ممنون ہوں جنہوں نے مقابلہ نسخہ جات قلمی و تصحیح پروف و ترتیب فہرست اسمار میں میری بہت زیادہ مدد کی - مین اپنے والد صاحب جناب قبلہ و کعبہ مولوی شریعت اللہ صاحب و اخی معظم جناب مولوی ابرار حسن صاحب سکریٹری ہیوٹ مسلم ہائی اسکول مراد آباد کی اعانت کا بھی دل سے معترف ہوں جن کی متبحر قابلیت علمی نے متعدد بار میری مشکل کشائی فرمائی حقیقت یہ ہے کہ خدائے برتر کو اس ناچیز سے اس کتاب کی اشاعت کرانا ہی منظور تہا کہ یہ اسباب جمع ہو گئے ورنہ کجا میں اور کجا یہ دشوار کام -

کتاب ہذا کی تصحیح و مقابلہ ماہ جون سنہ ۱۹۱۷ء میں شروع ہوا تہا اگرچہ کہ اس مین بہت زیادہ زمانہ صرف نہیں ہوا اور امید کی جاتی تہی کہ سنہ مذکور کے اختتام تک وہ طبع ہو کر شایع ہو سکے گی - لیکن کاپی نویسی اور بعدہ چھپنے میں جو دشواریاں لاحق ہوئین اونکا وہم و گمان بھی نہ تہا اور حقیقت یہ ہے کہ مجھے بارہا اوس کی تکمیل میں مایوسی کا خوف ہوا - انہی بے عنوانیون کی وجہ سے مجھے دلی صدمہ و افسوس ہے کہ جس شان کے ساتھ میں اس کتاب کو پبلک کی خدمت میں پیش کرنا چاہتا تھا نا کام رہا اور غلطیاں بھی جو لینتھو کے ساتھ لازم و ملزوم کا حکم رکھتی ہین رہ گئین باوجودیکہ تصحیح پروف میں کوئی دقیقہ محنت اور توجہ کا فروگذاشت نہیں ہوا - اگرچہ کہ عذر گناہ بدتر از گناہ ہے تاہم مجھے امید ہے کہ ناظرین میری مشکلات پر توجہ فرما کر سہو و خطا سے چشم پوشی کرینگے ؁

ظفر حسن - بی - اے

دہلی

۱۱ر اگست سنہ ۱۹۱۸ء

اضافہ ہوتا ہے۔ خاص طور پر قابل ذکر پنجاب کا جغرافیہ ہے اور اوس میں بھی صوبہ لاہور اور مصنف کے وطن پرگنہ بٹالہ کا جو بیشتر مصنف کی ذاتی واقفیت پر مبنی ہے۔

حصہ دویم بھی خاص اہمیت رکھتا ہے۔ اِس میں راجگان ہند اور بالخصوص حکمران دہلی کے نام اور ایکے ازمنہ حکومت اور مختصر حالات سلطنت مندرج ہیں یہ غالباً فارسی کی پہلی شایع شدہ تاریخ ہے جو قدیم تاریخ ہند پر روشنی ڈالتی ہے اگرچہ اوس زمانہ کے واقعات عموماً قصہ وکہانی سے زیادہ وقعت نہیں رکھتے۔

حصہ سویم بھی دلچسپی سے خالی نہیں۔ اِس میں بیشتر واقعات تو دیگر تواریخ سے جن کی فہرست مصنف نے دیباچہ میں دی ہے اخذ کیے گئے ہیں لیکن شہنشاہ اورنگ زیب اور اوس کے بھائیوں کی باہم خانہ جنگی کے بسیط حالات سے معلومات میں اضافہ ہوتا ہے اور نیز مصنف کے ذاتی واقفیت کی بنا پر وہ مستند متصور ہیں۔ خلاصۃ التواریخ غالباً پہلی قدیمی تاریخ ہے جس میں پادشاہان اسلام کے حالات ایک ہندو کے قلم سے تحریر ہوے ہیں اور جو اب زیور طبع سے آراستہ ہوکر شایقین تاریخ کے سامنے پیش ہوتی ہے۔ چونکہ یہ امر بین ہے کہ یہ کتاب پادشاہ وقت کے زیر اثر تحریر نہیں ہوئی اِس لئے اہل نظر کے لیے وہ بہترین ذریعہ معلومات ہوگی اور نیز اوس سے یہ پتہ چلیگا کہ اب سے دو ڈھائی سو برس پہلے ایک ہندو مورخ کی پادشاہان اسلام اور خصوصاً اپنے ہم عصر پادشاہ اورنگ زیب کے متعلق کیا رائے تھی۔

معذرت | بادی النظر میں کسی پرانی کتاب کا شایع کرنا کچھ زیادہ دشوار معلوم نہیں ہوتا مگر جن اصحاب نے اس کام کو کماحقہ انجام دیا ہے وہ اون دقتوں سے بخوبی آگاہ ہیں جو متعدد نسخوں کے حصول شکستہ اور بدخط تحریرات کے پڑھنے۔ اور اغلاط کتابت کی تصحیح کرنے بالخصوص ناموں کی تحقیق وصحت میں پیش آتی ہیں۔ جبکہ پرانے زمانہ کے کاتب نقطوں اور مرکز دینے کی پابندی سے بری تھے۔ مختلف نسخوں کے مقابلہ کرنے میں جو محنت اور وقت درکار ہوتا ہے وہ محتاج بیان نہیں خصوصاً جبکہ اڈیٹر نے اس کام کو محض شوقیہ اور اوس وقت میں انجام دیا ہو جو اوس کے فرائض منصبی ادا کرنے کے بعد دماغی وجسمانی آرام واسایش کے لیے ملتا ہے۔ مجھے اس امر کا کلی احساس ہے کہ یہ کام میری تنہا محنت اور کوشش سے کسی طرح انجام نہیں پاسکتا تھا اگر میرے اعزا واحبا جن میں کہ تاریخی مذاق خواہ طبیعتاً یا میری صحبت سے پیدا ہوگیا ہے میرا ہاتھہ اس میں نہ بٹاتے بالخصوص جبکہ یہ کتاب پانچ مختلف قلمی نسخوں کے مقابلہ کے بعد شایع ہورہی ہے۔ اسلیے میرا فرض ہے کہ جن اعزا واحبا نے میری اس کام میں

رہتا ہے کہ اوس نے اپنا نام پردہ خفا میں کیوں رکھا۔ درانحالیکہ عام رواج کے مطابق دیباچہ میں اوسکا اظہار ضروری تھا۔ ظاہرا اسکی وجہ یہ معلوم ہوتی ہے کہ سجان رائے محض ایک معمولی اور غیر معروف شخص تھا جسکو اپنے اظہار نام سے یہ امید نہو سکتی تھی کہ اوس کی تصنیف یا تالیف کی کچھ قدر و وقعت بڑھ جاتی۔ اور نیز یہ کہ اوسکو خود اس سے حصول شہرت و عزت مد نظر نہ تھی بلکہ اوسکا مقصود محض اظہار حقیقت حال تھا جو ایک مورخ کا نصب العین ہونا چاہیے۔ ان امور کو پیش نظر رکھکر ہم یہ نتیجہ نکال سکتے ہیں کہ اوس کے بیانات بیشتر رطب و یابس سے پاک اور اصل واقعات پر مبنی ہونگے بالخصوص بادشاہ اورنگ زیب کے زمانہ کے حالات جبکہ وہ اکثر واقعات کا خود شاہد متصور ہے +

نفس کتاب خلاصۃ التواریخ سنہ ۴۰ جلوس اورنگ زیب مطابق سنہ ۱۱۰۷ ہجری (سنہ ۹۶-۱۶۹۵ء) میں تحریر ہوئی اور مصنف نے دو سال اوس کی تالیف و ترتیب میں صرف کی۔ یہ کتاب مخصوص دہلی کی تاریخ ہے جسمیں اس سلطنت کے ابتدائے قیام یعنی زمانہ جدھشتر سے تا وقت تحریر کتاب کل راجگان و سلاطین کا حال بالتفصیل درج ہے۔ دیگر سلطنتوں کا تذکرہ بھی اوس موقعہ پر جبکہ وہ مفتوح ہوکر سلطنت دہلی میں شامل ہوئیں بالاجمال کیا گیا ہے۔ مصنف نے کتاب مذکور کو پاکیزہ و رنگین عبارت فارسی میں لکھا ہے اور استعارات و کنایات و اشعار برمحل و موقعہ سے اوسکو زیب و زینت دی ہے۔ بلحاظ حالات و مطالب کتاب ہذا تین حصوں میں منقسم ہوتی ہے۔

حصہ اول۔ جغرافیہ مملکت ہند بزمانہ سلطنت شہنشاہ اورنگ زیب۔

حصہ دویم۔ حالات راجگان ہند من ابتدائے سلطنت راجہ جدھشتر پانڈو تا زمانہ سلطنت راجہ پرتھی راج المعروف برائے پتھورا۔

حصہ سویم۔ حالات پادشاہان اسلام از زمانہ سلطنت ناصر الدین سبکتگین تا زمان پادشاہ اورنگ زیب +

حصہ اول بہت زیادہ قابل قدر ہے جس میں ہندوستان کا جغرافیہ بزمانہ شہنشاہ اورنگ زیب معہ اوس کی پیداوار اور حالات باشندگان کے درج ہے اور نیز منجملہ اٹھارہ صوبجات کے جنپر کہ سلطنت مغلیہ اوس زمانہ میں منقسم تھی ہر ایک صوبہ کا بیان جداگانہ شرح و بسط کے ساتھ تحریر ہے یعنی اونکے خاص خاص شہر اور دلچسپ مقامات و عمارات اور اونکے مصنوعات اور نیز مسافات دریا کا ذکر ہے۔ مصنف نے اسہی پر اکتفا نہیں کیا ہے بلکہ ہر صوبہ کے سرکار اور محالوں کے نام معہ زر مالگذاری کے تحریر میں لایا ہے گویا کہ یہ حصہ آئین اکبری کا ایک ضمیمہ ہے جس سے اوس میں جدید معلومات کا

یہ نسخہ بھی میری ہی ملکیت ہے اور اخی معظم جناب مولوی ابرار حسن صاحب کی وساطت سے مراد آباد میں دستیاب ہوا تھا +

(۴) نسخہ چہارم خط نستعلیق میں لکھا ہوا کرم خوردہ مگر مکمل ہے اسمیں ۲۸۲ ورق ہیں تقطیع ۱۱½ انچہ × ۷¾ انچہ اور ہر صفحہ میں ۲۰ سطریں ہیں۔ اِس میں سنہ تحریر درج نہیں۔ خاتمہ پر یہ عبارت تحریر ہے۔

"تمت تمام شد کتاب خلاصتہ التواریخ تصنیف منشی المناشی سجان رائے بہنداری ساکن بٹالہ کہ در علوم ہندی و فارسی و سنسکرت دستگاہ داشت"

یہ نسخہ جناب سید احسن شاہ صاحب رئیس سردھنہ ضلع میرٹھ و تحصیلدار گونڈہ کی ملکیت ہے۔ آنجناب نے براہ عنایت مقابلہ کے واسطے مرحمت فرما کر کتاب ہذا کی اشاعت میں عملی طور پر دلچسپی کا اظہار فرمایا جسکا میں تہ دل سے مشکور ہوں +

(۵) نسخہ پنجم غیر مکمل ہے یعنی اس میں صرف شاہجہان پادشاہ کے عہد سلطنت اور اوس کے معزولی تک ہے (دیکھو صفحہ ۴۹۰) شروع کے بھی تین صفحے کم ہیں۔ تعداد اوراق موجودہ ۳۰۸ ہے تقطیع ۱۰½ انچہ × ۶ انچہ تعداد سطور معین نہیں یعنی شروع میں تقریباً نصف کتاب تک تو ایک صفحہ میں ۱۸ یا ۱۹ سطریں ہیں لیکن بعدہ تعداد سطور بڑھتی گئی ہے اور آخر میں ۲۴ و ۲۵ تک پہنچ گئی ہے۔ خط شکستہ ہے یہ نسخہ سینٹ اسٹیفنس کالج دہلی کی لائبریری میں ہے اور میں صاحبان کالج مذکور بالخصوص مولانا مولوی عبدالرحمن صاحب پروفیسر عربی کی اِس نوازش کا نہایت ممنون ہوں کہ اوسکو مقابلہ کے واسطے عنایت فرمایا +

مصنف مصنف کے متعلق نفس کتاب سے کچھہ استنباط نہیں ہوتا حتی کہ اوس کے نام کا بھی پتہ نہیں چلتا شروع میں گو کہ ایک طویل دیباچہ ہے جس میں وجہ تالیف کتاب اوسکا نام و سنہ تالیف اور ایک کثیر تعداد تواریخ فارسی و سنسکرت کا ذکر ہے جنسے کتاب مذکور کے لئے مواد اخذ کیا گیا ہے۔ لیکن مصنف نے اپنے متعلق صرف اسقدر اظہار پر اکتفا کیا ہے کہ جب سے اوسنے ہوش سنبھالا ناظمان امور مملکت و مال و صاحبان کارگاہ دولت و اقبال کی ملازمت میں رہا (ملاحظہ ہو صفحہ ۶) نسخہ جات ۲، و ۳، و ۴ کے اختتام پر البتہ کاتبوں نے اوسکا نام منشی سجان رائے بہنداری ساکن بٹالہ تحریر کیا ہے۔ پروفیسر ڈوسن صاحب نے (تاریخ ہندوستان مصنفہ الیٹ صاحب جلد ہشتم صفحہ ۵) اِس نام کو سبحان رائے پڑھا ہے اور بٹالہ کو پٹیالہ۔ دیباچہ میں چونکہ علاوہ سنہ جلوس اورنگ زیب و سنہ ہجری کے سنین ہندی بھی پائے جاتے ہیں اسلئے یہ خیال ہوتا ہے کہ اِس کتاب کا مصنف کوئی ہندو ہے۔ بہر حال یہ طے شدہ امر ہے کہ اسکا مصنف سجان رائے بٹالوی ہے۔ اب یہ امر تنقیح طلب

اوراق جنپر غیر متعلق کتاب کچھ تحریر ہے چسپان نہ ہے۔ اس لحاظ سے اصل ورق صرف ۱۰ صفایع ہوئے ہین۔ اصل کتاب کے ختم پر ذیل کی عبارت میں سنہ کتابت درج ہے۔

"بتاریخ نوز دہم ربیع الثانی سلہ جلوس معزالدین عالمگیر ثانی پادشاہ غازی مطابق سنہ یکہزار و یکصد و شصت و ہشت ہجری روز یکشنبہ وقت یکپاس شب گذشتہ صورت اتمام پذیرفت۔ تمت تمام شد کار من نظام شد،

قاریا برمن مکن چندین عتاب
گر خطائے رفتہ باشد در کتاب"

یہ نسخہ میری ملکیت ہے اور دہلی میں دستیاب ہوا تھا +

(۲) نسخہ دویم خط نستعلیق میں ہے۔ یہ نہایت اچھی حالت میں ہے۔ تعداد اوراق ۵۰۵ تقطیع ۹ انچہ × ۶ انچہ اور ہر صفحہ میں ۱۵ سطریں۔ خاتمہ پر یہ عبارت درج ہے جس میں سنہ کتابت تحریر ہے۔

"ہذا الکتاب خلاصۃ التواریخ تصنیف منشی المناشی سجان رائے بھنڈاری ساکن بٹالہ منمضافات صوبہ پنجاب بتاریخ بست و ششم شہر شعبان المعظم روز شنبہ سنہ یکہزار و دو صد چیزے بالا ہجری و سنہ جلوس میمنت مانوس شاہ اکبر ولد حضرت شاہ عالم بادشاہ غازی در عہد مہاراجہ دہراج راج راجندر سری سوامی جگت سنگھ بہادر در بلدہ سوامی جیپور بروز شنبہ صورت اتمام این کتاب پذیرفت زیادہ خیر۔

ہر کہ خواند دعا طمع دارم
زانکہ من بندہ گنہگارم

سمت راجہ بکرماجیت یکہزار و ہشت صد شصت و چہار"

کاتب نسخہ ہذا ایسا معلوم ہوتا ہے کہ کوئی ہندو تھا کہ اوسکو سنہ ہجری ٹھیک معلوم نہ تھا اور سنہ جلوس اکبر شاہ ثانی غالباً اوس کے سہو سے رہگیا ہے۔

آخری صفحہ کے نیچے کے حاشیہ پر تعداد اوراق بدین عبارت درج ہے۔ "میزان کل ۵ جزا ورق"۔

یہ نسخہ بھی میری ملکیت ہے اور لکھنؤ سے دستیاب ہوا تھا +

(۳) نسخہ سویم میں ۴۹۵ ورق ہیں تقطیع ۸½ انچہ × ۵½ انچہ اور ہر صفحہ میں ۱۴ سطریں۔ خط نستعلیق ہے۔ سنہ تحریر اوسکا مٹا ہوا ہے۔ خاتمہ پر یہ عبارت درج ہے۔

"تمت تمام کار من نظام شد کتاب خلاصۃ التواریخ بتاریخ نوز دہم جمادی الاول سنہ.... روز جمعہ بوقت دو پہر باتمام رسید"

قلمی نسخہ جات ناظرین کی آگاہی کے لیے یہ ضروری معلوم ہوتا ہے کہ اون پانچوں نسخہ جات کا مجملاً ذکر کیا جائے جن سے اِس کتاب کی تصحیح و مقابلہ عمل میں آیا ہے۔ ان پانچوں نسخوں میں ایک نسخہ خاص امتیاز رکھتا ہے۔ یہ کتاب جیسا کہ آگے چلکر معلوم ہو گا شہنشاہ اورنگ زیب کے سنہ ۴۲ جلوس میں لکھی گئی اور اوس میں اس بادشاہ جمجاہ کی تخت نشینی اور اوس کے بعد شاہ شجاع و داراشکوہ کے تعاقب کے واقعات تک بحث کی گئی ہے مگر تعجب انگیز امر یہ ہے کہ سوائے اس نسخہ کے قریب قریب تمام قلمی نسخوں میں جو ابتک مورخین کو دستیاب ہوئے ہیں آخر میں بے سلسلہ واقعات شہنشاہ اورنگ زیب کی وفات کا ذکر و تاریخ چند سطور میں بہنایت اجمال کے ساتھہ تحریر ہے۔ پروفیسر ڈوسن صاحب نے بہی (تاریخ ہند مصنفہ ایلیٹ صاحب جلد ہشتم صفحات ۵۔ ۷) خلاصتہ التواریخ پر بحث کرتے ہوئے اسکا ذکر کیا ہے اور اونکی رائے ہے کہ یہ اندراج کسی کاتب کی طرف سے ہے جس نے شروع ہی زمانہ میں جب یہ تاریخ لکھی گئی نقل کرتے وقت اسکا اضافہ کر دیا اور بعدہ جتنی کتابیں نقل ہوئیں اون میں اسکا اعادہ ہوتا رہا۔ میرے زیر مطالعہ تین نسخوں میں بھی یہ واقعہ درج ہے جس کو میں نسخہ نمبر ۲ سے ذیل میں نقل کرتا ہوں۔

"القصہ آخرالامر بتاریخ بست و ہشتم ذیقعدہ سنہ ۱۱۱۸ ہجری بعد انتظام مہام روز مبارک جمعہ بعد سہ پاس روز حضرت پادشاہ جنت آرامگاہ در عمر نود و یک سال و ہفدہ روز دو گھڑی پیمانہ عمر لبریز نمودند مدت سلطنت پنجاہ سال و دو ماہ و بست و ہشت روز در ملک دکن در شہر احمد نگر این معنی بوقوع آمد"

سب سے پہلے مجھے یہ ہی نسخہ دستیاب ہوا تہا یہ خط شکستہ میں لکھا ہوا قدرے بوسیدہ مگر مکمل ہے اور سب نسخون سے زیادہ قدیمی اور نسبتاً صحت کے ساتھ ہے۔ واقعات مذکورہ بالا کو پیش نظر رکھکر اگر میں کہوں تو غالباً بیجا نہو گا کہ اب تک اِس کتاب کے جسقدر قلمی نسخے مجھے یا دیگر مورخین کو دستیاب ہوئے ہیں اون سب سے زیادہ مستند ہے۔ اسکا طرز تحریر بہی دلچسپی سے خالی نہیں یعنی کاتب نے ہر صفحہ کو دو برابر حصوں میں تقسیم کرکے ان ہر دو حصوں کو بیاضی صورتوں میں لکھا ہے اور صفحہ کے شروع و آخر و وسط میں دو دو سطریں معمول کے موافق کتابی طرز پر تحریر کی ہیں اس طور پر ہر صفحہ میں چھوٹی و بڑی کل سطور کی تعداد ۲۸ سے ۳۸ تک ہے تعداد اوراق ۲۱۳ تقطیع ۱۲½ انچ × ۸½ انچ شروع کے اصل دس اوراق ایسا معلوم ہوتا ہے کہ کتاب میں سے تلف ہو گئے تہے مگر بعدہ کسی نے اونکو نقل کر کے داخل کتاب کر دیا ہے۔ نوان ورق کتاب کے آخر میں جہاں اورچند

ہر قسم کی اعانت کا وعدہ فرمایا چنانچہ آنجناب نے ریاست جیپور کو ایک خط تحریر فرمایا کہ اگر دربار کے کتب خانہ میں خلاصۃ التواریخ کا کوئی قلمی نسخہ ہو تو مجھے اس کے مطالعہ اور مقابلہ کی اجازت دی جائے۔ ریاست سے حسب المراد جواب آیا مگر اس اثنا میں حسن اتفاق اور خوش قسمتی سے مجھے اوس کے کئی دیگر نسخے بہم پہنچ گئے اور ریاست جیپور کی فیاضی سے مستفید ہونا میں نے زیادہ ضروری تصور نہ کیا جس سے میری ادائیگی فرائض منصبی میں بھی نقصان کا احتمال تھا۔ بعدہٗ میں نے جناب **سر جان ہیوبرٹ مارشل صاحب بہادر کے۔ ٹی۔ سی۔ آئی۔ ای** بہ القابہ ڈائرکٹر جنرل محکمہ آثار قدیمہ کو جو اوس زمانہ میں کشمیر میں تشریف فرما تھے اس کتاب کی اشاعت کے ارادہ کی اطلاع کی اور آنجناب سے اعانت اور صلاح کا متمنی ہوا۔ جناب ممدوح نے میرے اس کام کو استحسان کی نظر سے دیکھا۔ نیز گذشتہ موسم سرما میں جب آنجناب بتقریب دورہ دہلی تشریف لائے تو میرے تمام قلمی نسخہ جات کا جنسے کتاب مذکور کی تصحیح عمل میں آئی ہے معائنہ کیا۔ اور بیش قیمت علمی نکات اور قابل قدر مشوروں سے اِس ناچیز کو مستفیض فرمایا۔ حقیقت یہ ہے کہ اگر ان ہر دو ممدوحین کی عنایت اور ہمت افزائی میری شامل حال نہ ہوتی تو میں اس کتاب کے طبع اور شایع کرنے میں سعی و کوشش تو درکنار اسکا خیال بھی دل میں لانے سے قاصر رہتا اگرچہ کہ اونکی ذات میرے اظہار تشکر سے کہیں بالا و ارفع ہے تاہم میں یہ اپنا فرض تصور کرتا ہوں کہ اس موقع پر ان ہر دو محسنین کے شکریہ کا اظہار کروں اور جو انکا الطاف و کرم بزرگانہ میرے شامل حال ہے اوسکا اعتراف کروں **بیت**

اجر دہد خدائے کہ گر داست یاوری ـــــ باآنکساں کہ یاور و ناصر نداشتند

ترتیب کتاب ہذا کسی پرانی کتاب کے شایع کرنے کے لئے یہ نہایت اہم و ضروری ہے کہ اوس کی تصحیح و مقابلہ متعدد مختلف نسخہ جات سے عمل میں آئے جن کی نسبت یہ گمان و شبہہ نہو کہ وہ ایک ہی قلمی نسخہ سے نقل کی گئی ہیں اور نیز جن کی صحت و قدامت کا کافی اطمینان ہو چنانچہ کتاب ہذا کے شایع کرنے میں مینے بھی اِس اصول کو پیش نظر رکھا اور خدا کے فضل و کرم سے مجھے اس میں امید سے زیادہ کامیابی ہوئی یعنی اس تاریخ کی جو امتداد زمانہ سے غیر معروف اور کمیاب ہو گئی ہے۔ مجھے پانچ عدد قلمی نسخے دستیاب ہوئے۔ نسخہ جات مذکورہ بالا میں اگر کہیں اختلاف پایا گیا ہے تو تمام نسخوں کی مختلف عبارات کو فٹ نوٹ میں درج کر دیا گیا ہے اور متن میں مختلف فیہ عبارت پر حرف "ن" تحریر کیا گیا ہے۔ دیگر کتب تاریخ کے حوالے بھی دئے گئے ہیں جن کی فہرست مقدمہ ہذا کے آخر میں شامل ہے۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم

مقدمہ

حمد و سپاس بے قیاس اوس خدائے عزوجل کا جو لفظ کن سے تمام مخلوقات ارضی و سماوی کو عالم وجود میں لایا اور درود نامحدود اوس ذات ستودہ صفات پر جس کی شان میں لولاک لما خلقت الافلاک آیا۔

امابعد خلاصتہ التواریخ کے متعدد حوالہ جات سر سید احمد خان مرحوم و مغفور کی مشہور و معروف کتاب آثار الصنادید میں پائے جاتے ہیں جو آثار قدیمہ دہلی پر بہترین کتاب ہے اور انہی حوالہ جات سے یہ قدیم تاریخ میری علم میں آئی۔ عرصہ کی جستجو کے بعد ایک قلمی نسخہ تاریخ مذکور کا دستیاب ہوا جس کے مطالعہ سے مجھے اسکی اہمیت اور دلچسپی کا پتہ چلا اور یہ خواہش ہوئی کہ کاش یہ کتاب زیور طبع سے آراستہ ہوکر شائقین تاریخ کے ہاتھوں میں پہنچ سکے۔ مگر اس کام کی اہمیت اور دشواریوں سے میں ناواقف نہ تھا اور مجھ سے بے بضاعت شخص کی یہ خواہش اس کی حیثیت اور مرتبہ سے کہیں بالاتر تھی۔ لیکن اذا اراد اللہ شیأ ھیأ اسبابہ میں نے اپنی اس خواہش کا اظہار جناب معلی القاب آنریبل ڈبلیو۔ ایم۔ ہیلی صاحب بہادر سی۔ ایس۔ ای۔ سی۔ آئی۔ ای۔ آئی۔ سی۔ ایس دام اقبالہ چیف کمشنر صوبہ دہلی سے کیا اور قلمی نسخہ کتاب مذکور کا معائنہ کے واسطے پیش کیا صاحب ممدوح نے جنکا علمی مذاق اور تاریخی دلچسپی شہرہ آفاق ہے اور محتاج بیان نہیں میرے معروضات کو نہایت شوق سے سماعت فرمایا اور کتاب مذکور کی طبع اور شائع کرنے کی ترغیب دیکر میری ہمت افزائی فرمائی۔ اور نیز اس اہم کام میں

$3.50

Aziz Ahmad

London, May 1966